

T Ü R K T A R İ H K U R U M U

BELLE TEN

Cilt : XII

Sayı : 45

Ocak 1948

T Ü R K T A R İ H K U R U M U B A S I M E V İ – A N K A R A

1 9 4 8

İ Ç İ N D E K İ L E R

Makaleler, Etüdler :

Sayfa

DİRİMTEKİN, FERİDUN : Anasthase Surları	1
TOGAN, Prof. ZEKİ VELİDİ : İbn al-Fakih'in türklere ait haberleri.	11
TURAN, Dr. OSMAN : Celâleddin Karatay, vakıfları ve vakfiyeleri.	17
RUBEN, Prof. Dr. W. : Kırşehir'de dikkatimizi çeken san'at âbideleri.	173
—— : Eigenartige denkmäler aus Kırşehir	194

Vesikalar :

UZUNÇARŞILI, Prof. İ. HAKKI : Şıpka kumandanı Süleyman Hüsnü Paşa'nın menfa hayatına dair bazı vesikalar	207

Haberler :

KÖKTEN, Dr. KILIÇ : 1947 yılı Tarihöncesi araştırmaları	223
ÖZGÜÇ, Dr. TAHSİN : Elbistan ovasındaki tetkik gezileri ve Kara-höyük kazısı	226
—— : Archaeological journeys in the plain of Elbistan and the excavation of Kara-höyük	232
AKOK, MAHMUT : Alaca-höyük hafriyat heyetinin 1947 çalışmaları .	237
ALKIM, Dr. U. BAHADIR : Karatepe kazısı	241
—— : Excavations at Karatepe	249
Orta Anadolu'da arkeolojik araştırmalar	255
MANSEL, Prof. Dr. ARİF : 1947 Side (Eski Antalya) kazıları	256
ÖZGÜÇ, Dr. TAHSİN : Ankara Üniversitesi adına yapılan Fraktin kazısı ve tetkik gezileri	260
—— : Excavations at Fraktin near Develi and researches in Antitourus region	266
—— : İngiliz Arkeoloji Enstitüsü	267
—— : C. Schaeffer'in konferansları	270
—— : R. J. Braidwood'un konferansı	272
İNAN, ABDÜLKADİR : Türkistan'da ve Altaylar'da son yıllarda yapılan arkeoloji araştırmaları	274
—— : Urartu yazıtında ve Romalı Plinius'un tarihinde «Türk» adı var mı ?	277

Bibliyografya :

1947 yılı Ekim, Kasım ve Aralık aylarında Türk Tarih Kurumu Kütüphanesine gelen Kitap ve dergiler	279

LE V H A L A R

- I — X — «Anasthase surları» yazısına ait resimler.
XI — XXXVI — «Celâleddin Karatay vakıfları ve vakfiyeleri» yazısına ait resimler.
XXXVII — XLVI — «Kırşehir San'at âbideleri» yazısına ait resimler.
XLVII — XLIX — «Süleyman Paşa'nın menfa hayatı» yazısına ait resimler.
L — LVIII — Haberlere ait resimler.

BELLETEN

Cilt: XII

Ocak 1948

Sayı: 45

ANASTHASE SURLARI

FERİDUN DİRİMTEKİN

Milâddan sonra beşyüz senesinde, İstanbul'un en parlak devrinde, şehrin zenginleri — bugün de olduğu gibi — bilhassa yaz mevsiminde surların dışında gayet güzel yapılmış, fevkalâde güzel bir tarzda tezyin edilmiş saray ve köşklere yaşıyorlardı. Bunların bir kısmı, surlardan epeyce uzak mesafelerde ve bir kısmı da deniz kenarında bulunuyordu. İmparatorların da gerek Kozmidion (Eyüp) ve gerekse Marmara cihetinde birçok sarayları vardı¹. Bundan başka aynı devirde Vlacherna (Ayvansaray) mıntakasinda meşhur "Vlacherna-Theotokos," kilisesi ve Ste Chasse ve Ayanikola kiliseleri ve Ste Phorm ve meşhur St. Come ve Damien müstahkem manastırı Pege mıntakasındaki saray ve kiliseler de şehir dışında idi.

İmparatorluğun Tuna hudutları, Ostrogotların geçişinden sonra, bu defa da Bulgarlar, Getler ve İskitler tarafından taarruza maruz kalmış ve mıntakalar tahrip edilmişti. V. yüzyılın başlarında İmparatorluğun kuzey hudutlarını, Türk ırkına mensup Bulgarlar istilâ etmişlerdi. Bunlar, İmparatorluk arazisi içerlerine kadar akınlar yapıyorlarsa da, yerleşmiyorlar ve fakat çapullar yaparak, kâfi derecede ganimet topladıktan sonra tekrar, uzaklaşıyorlardı.

¹ Halic'in iki sahili, o zamanlar, ağaçlık ve ormanlıktı. Kozmidion (Eyüp)'da St. Come ve Damien kiliseleri vardı. Kozmidion ile Vlacherna arasında «Lac d'argent» sarayı vardı.

İmparator I. Anasthase, İstanbul civarını bu çapulcu çetelerinin taarruzundan kurtarmak için bugün de kendi ismini taşıyan surları yaptırmıştı.

Surlar hakkındaki tarihî malûmat pek azdır. Bizans müverrihleri bile bu surlardan pek az bahsederler².

Prokopius: "İstanbul civarı, o zamanlar gayet güzel yapılmış ve şahane süslenmiş sayfiyelerle kaplı idi. Barbarlar, bazan anî olarak hücum ediyor ve bütün bunları yağma ederek çekiliyorlardı. İmparator Anasthase bunlara karşı bir sed vücuda getirmek için İstanbul'dan 40 mil uzakta, iki günlük mesafe uzunluğunda bir sur yaptırdı. Surun bir ucu Pontus - Euxinus (Karadeniz) 'de, diğer ucu da Marmara denizinde idi. Bu suretle İstanbul'un yakınındaki arazinin ve sayfiyelerin emniyetini temin ettiğini zannediyordu.

Sur çok uzundu ve acele yapıldığından çok sağlam değildi. Bunu muhafaza için çok asker kullanmak lâzım geliyordu. Düşman daima surun bir kısmına hücum ediyor ve bunu zaptettikten sonra diğer tarafı da alıyordu., diyor³.

VI. yüzyıl kilise müverrihlerinden Evagrius Sholasticos⁴: "İmparator Anasthase, Trakya'nın iyi bir mevkiinde gayet büyük ve şayanı dikkat "Uzun,, denilen bir sur yaptırdı. Bu, İstanbul'dan 280 stad-dan⁵ fazla uzaklıkta idi. İki denizi, dar bir geçid gibi, kaplıyor ve 420 stadlık bir saha ile, esasen yarımada vaziyetinde bulunan, şehri bir adaya çeviriyordu. Bu surlar, Karadeniz kıyılarından gelen barbarlarla, Maiotis gölünden gelen Kalhosluları ve Kafkas dağları kuzeyinden gelerek Avrupa'ya yayılmış olan diğer barbarları durdurmağa yarıyordu., diyor.

VII. yüzyıl başında yazılmış bir hıristiyan kronografiya'sı olan "Pashalion Hronikon,, da⁶, "Bu yılda (512) Uzun sur inşa edildi. İsmi Anasthasiakon Tichos'dur,, demek suretile bu surlardan bahsedilmektedir.

XI. yüzyılda yaşamış büyük bir Bizans lûgatçisi olan Suidas, "Lexicon,, 'unda "Tichos makron,, kelimesinde: "İmparator Anasthasi-

² Zonares, tarihinde, bu surun Marmara sahilindeki ucunun Silivri'de olduğunu kaytla iktifa eder.

³ Prokopius (Cousin tercümesi) C. II. L. V. S. 309.

⁴ Evagrius Sholasticos. Ekklesiastiki İstoria. III. 38, sütun 2677.

⁵ 53,5 km.

⁶ Pashalion Hronikon C. I. S. 610.

us şehirden altmış mil mesafede büyük bir sur inşa ettirdi. Kuzey denizinden güneye doğru uzandı. Uzunluğu 50 mil, genişliği 8 adımdır.,⁷ demektir.

1550 de İstanbul'u ziyaret etmiş olan Pierre Gilles (Petrus Gyllius): "İstanbul etrafı, iki günlük yol uzunluğunda olan uzun surlarla kaplanmıştı. Bunlar, Pontus-Euxinus'tan Marmara sahillerinde bulunan Silivri'ye kadar uzanırdı. Şehirden 40.000 adım mesafede olup 20 roma adımı genişliğinde idiler. Bunları İmparator Anasthasius, Bulgar ve İskitlerin hücumlarına karşı inşa etmiştir.",⁸ der.

Evliya Çelebi ise, eski İstanbul surlarının bir köşesi, Karadeniz sahilinde Terkos kalesi için: "Silivri ile Terkos kalesinin arası onbir saat olup oradan Silivri kalesine gelinceye kadar yedi kat kale duvarı ve yedi kat hendek hisarı bir yer görülür.", demek suretiyle bu surlardan bahsetmektedir.

Surların yapıldığı tarihe gelince: Yalnız Yunan ansiklopedisi 507 senesinde yapıldığını yazar. Diğer bütün eserlerde 507 — 511 olarak gösterilmektedir ki, surun uzunluğu düşünülürse doğru olarak bunu kabul etmek lâzımdır.

Surların imtidadı: (Res. 1) Anasthase surları Karadeniz sahilinde Avcık iskelesinden başlar, 500 metre kadar doğuya devam eder, buradan güney - batıya dönerek Hisartepeye gelir. Hat bundan sonra, daima hattı taksim miyahı takip ederek doğuya döner. 500 metre kadar bu istikameti takip ettikten sonra güneye döner ve Karacaköy'ün 2 km. kuzey - batısındaki Karakaçan tepeleri — Maltepe'den geçer. Karacaköy'e doğru bir girinti teşkil ederek ve köyün batısından geçerek, Balcıkdere, Karacaköy derelerini kateder. Balcıkdere ile Hamzaderesi arasındaki kısım harap olmuş vaziyettedir. Hamzaderesini kateden surlar, güney - batıya doğru bu dereye muvazi olarak Giyik Harmantepe hizalarına kadar devam eder. Buradan güneye ve sonra güney - doğuya dönen surlar Küçük Kuşkaya tepesine gelir. Bu tepenin 500 metre güneyinde surlar batıya ve sonra tekrar güneye döner ve Hırsıztepe'ye kadar, Birinci Büyük Harp seferberliğinde yapılmış olan Kabakça — Karacaköy yolunun hemen batısından, yolun

⁷ Suidas-Lexicon C. II. Sütun 3540 (Oxonii 1854)

⁸ Petrus Gyllius, De topographia Constantinopoloes et illius antiquitibus L. I. Cap. XXI. S. 355.

10—20 metre uzağından, bu yola muvazi bir vaziyette devam eder. Hırsıztepe'den sonra Kurfalı—Gümüşpınar yoluna muvazi, bu yolun batısından güneye doğru uzanır. Bu kısımda surların yükseklikleri azalır, Hırsıztepe'den biraz sonra zemin üstünde taş ve topraktan mürekkep bir kabartı halini alır. Daha sonra surların izleri, inşaatta istifade için taşları çıkarılmış, temel kırıntılarında ibaret kalır. Surlar, Kurfalı'nın içinden geçer. Biraz sonra Kurfalı—Silivri yolunu doğuda bırakarak Çilingirtepe'ye gelir. Bu kısımda surlar, dikkatli bakıldığı takdirde, zemin üzerinde fark edilebilecek bir kabartıdan başka bir şey değildir (Res. 2).

Çilingirtepe'den sonra surlar Kurfalı—Fener yolunu takip eder ve bu yolu hemen doğuda bırakarak Fener'in 200 metre batısından ve Yapağca'yı doğuda bırakarak Parapattepe üzerinden Sancaktepe'ye gelir ve Karınca burnunda Marmara kenarında nihayetlenir.

Surlar, gerek Karacaköy tarafında ve gerekse Kuşkaya güneyindeki kapı yerlerinde, zemin seviyesine inmiştir. Surların ilk zamanlardaki vaziyetine yakın bir yükseklik ancak Arabacı-kapısı denilen yerde mevcuttur. Burada nasılsa muhafaza edilmiş olan 29,75 metrelik bir sur kısmı, 5 metreden fazla bir irtifadadır. Bu kısım sur üzerinde, inşa edildiği zamanki vaziyeti muhafaza etmiş parçalar mevcuttur. Buradaki surların yüksekliği bugünkü zemin seviyesinden 5,25 metre ve kemer üzerindeki genişlik 3,15 metre olarak tesbit edilmiştir⁹ (Res. 3^a, 3^b).

Surun uzunluğu: Evagrius'e göre 280—420 stad (53—80 km.) Suidas'a göre, 50—60 mil (75—95 km.), Yunan ansiklopedisine göre, iki günlük yürüyüş mesafesi, bizim tetkikimize göre ise 52 km. dir.

⁹ Yunan ansiklopedisi, surun o zamanki zemin seviyesinden 5,82 metre yüksek olduğunu kaydeder. Surların bugünkü yüksekliği Büyük Bedesten ile Hırsıztepe arasında vasatı olarak 2 metredir. Bazı yerleri 1,5 metreye kadar iner; 2,5 metreye kadar yükselen kısımlar da mevcuttur.

Surların genişliğine gelince, Yunan ansiklopedisi ile ve Suidas'taki 8 adım veya 20 kadem tabiatile mübalâğalıdır. 8 ayak belki hakikte daha yakındır. Schuchhardt 1898'de yaptığı tetkikte Kurfalı'nın 3 km. kuzeyinde 3,75 ve Kurfalı'nın 8 km. kuzeyinde Katrankapı'da 2,62 olarak tesbit etmiştir. Tetkikimizde Gümüşpınar doğu mıntakasındaki duvarların kalınlığını 2,50 olarak tespit ettik. Bu da sur eninin her yerde aynı olmadığını, mıntakanın ehemmiyetine göre bunun değiştiğini gösterir.

Surların inşa tarzları: Bugün kalan eserlere göre surların inşası için mahallinde bulunan malzemeden istifade edilmiştir. Surların iç ve dış tarafları 48×58 veya 30×45 büyüklüğünde kefeki taşları veya kum taşları ile kaplanmış, surun içi ise harç ile karışık muhtelif büyüklükte taşlardan yapılmıştır (duvar maktai, Res. 4,5). Kullanılan harç, horasanlı bizans harcıdır. Gümüşpınar kuzey - doğusundaki surlarda yapılan tamirlerde — belki acele yapıldığı için— elentili çamur harç kullanıldığı görülmüştür. İnşaatta tuğlaya tesadüf edilmemiştir. Belki bu hususa mahallt malzemeden istifade arzusu sebep olmuştur. Küçük Bedesten güneyinde surlardan çıkarılarak başka tarafa nakil için yığılan taşlar arasında üzeri damgalı bir tuğla parçası bulunmuştur. Bunun bir tamir esnasında kullanılmış olması muhtemeldir. Yol vesaire inşaatı için surlardan kopararak yol kenarına yığılmış taşlar arasında da tuğla görülmemiştir¹⁰.

Tahkimatın şekli, Hırsıztepe güneyinde ve demiryolunun geçtiği vadinin iki tarafında burçlarla takviye edilmiş bir surdan, kalelerden, müstahkem kapı tesislerinden ve surun hemen gerisinde yapılmış ordugâh yerlerinden müteşekkildir. Bugün Hırsıztepe kuzeyinde hiçbir burç görülememiştir¹¹. Fakat 1898 de demiryolunun kuzeyinde Karanlık Ayazma ile Çilingirtepe güneyi arasında 10'dan fazla burç tesbit edilmiştir. Bunlar harice taşkın vaziyette yarım daire şeklinde inşa edilmişlerdi. En büyüğü Çilingirtepe üzerinde ve yarı çapı 10 metre olan burçtu¹².

Surun üzerinde kuzeyde, Karadeniz yakınındaki Hisartepe'de dört köşe bir kafe, Karacaköy'ün hemen yakınında bulunan

¹⁰ Bu mntakayı iyi bilen köylüler de surlardan tuğlanın nadiren çıktığını söylemektedirler. Halbuki Schuchhardt, Kurfalli'nın kuzeyindeki Karanlık Ayazma'da yarım daire şeklindeki burçta 0,04 metre kalınlığında tuğlalar gördüğünden bahseder. Bu burç bugün temellerine kadar tahrip edilmiş olduğundan tesbiti kabil olamamıştır.

¹¹ Surun Hırsıztepe'den kuzey kısmı şosenin hemen batısından geçer ve bu kısımda en ziyade surun iç cephesi görülür. Ancak kapı yerlerinde harice çıkmak ve sık ağaçlardan müteşekkil hemen bir çengel teşkil etmiş bir vaziyette olan bu orman içinde müşkilâtle kapıların iki tarafındaki mahdut kısımları görmek kabil olmaktadır. Görülebilen kısımda bir burea rastlanmadığı gibi, hemen boylu boyuna görülen arka kısımda da burçlara girmek için kullanılması lâzım gelen kapılara tesadüf edilememiştir. Köylüler de burç olmadığını söylemektedirler.

¹² Schuchhardt-Jahrbuch des Deutschen Archäologischen Instituts, 1901.

kışlanın 50 metre batısında 250×300 metre büyüklüğünde bir ordugâh yeri, Küçük Kuşkaya'nın güneyinde Büyük Bedestan denilen bir kapı tesis, bunun 3 km. kadar güneyinde Küçük Bedesten denilen ikinci bir tesis, demiryolunun güneyinde Fener'in 3 km. güneyinde ve surun Marmara denizi ile birleştiği yerin hemen doğusunda birer ordugâh yeri mevcuttur.

Bedestenler: Halk tarafından her nedense bu isim verilen kapı tesislerinden kuzeyde olan Büyük Bedesten, 31×57 metre büyüklüğünde bir dörtgen şeklindedir. Kapı bu dörtgenin tam ortasında değil, biraz yana gelecek surette yapılmıştır. İki taraftaki burçlar bu kapıyı muhafaza ediyordu. Kapıdan içeri girince bir havluya giriliyordu. Dörtgenin iç köşelerinde biri içeri, diğeri dışarıya doğru yapılmış iki burç burasını bir müstahkem şato haline koyuyordu (Res. 6, a; Res. 7). Bugün burası tamamiyle yıkılmış bir vaziyettedir. Müteahhidlerin kolaylıkla taş bulmak arzusu ve bunlarla kimsenin, alâkadar olmaması, burasını tamamiyle bir taş ocağı haline koymuştur. Birkaç sene sonra buradan hiçbir eser kalmayacaktır.

Küçük Bedesten, bunun güneyindedir. Şöseye daha yakın olması hasebiyle buradaki tahribat daha fazladır. Bu da, iç ölçüsü 31×59 olan bir dörtgendir. Surun bir dirsek teşkil eden yerine yapıldığı için kapının yalnız bir tarafında bir burç vardır. Diğer tertibat Büyük Bedestenin aynıdır. Kapı yerinin açıklığı 4 metredir (Res. 6^b).

Sur üzerinde bu kapı tesislerinden başka batıdan doğuya gelen yollar üzerinde birçok kapı yerleri vardır. Bunlar suret-i umumiyede iki metre genişlikte küçük kapılardır. Surun oldukça iyi muhafaza edilmiş kısımları üzerinde bugün ahali tarafından verilen isimlere göre Arabacı kapısı, Kör kapı, Derviş kapı, Suvat kapısı, Katran kapı gibi kapı yerleri mevcuttur. Bunlar hemen kâmilen harap bir vaziyettedir. Büyük harbe kadar, iyi kötü muhafaza edilmiş olan bu kapılar, yol inşaatı esnasında yıkılmıştır. Bugün sur üzerinde birer geçid halindedirler. Yalnız halk buralarda vaktiyle bir kapı mevcut olduğunu bilmekte ve isimlendirmektedir. Kapılar yakınındaki surların genişliği 3 metredir. Bu kapıların yanında hiçbir burç yoktur. Yalnız Arabacı-kapısının 30 metre ilerisinde sur, bütün kapı mıntakasını yan atışına alacak surette, bir dirsek teşkil ettikten sonra tekrar dönersek eski istikametini almaktadır (Res. 8).

Kapıların yanında birçok nişler görülmüştür. Bugün Arabacı -kapısı güney surları üzerinde üçü iyi muhafaza edilmiş olarak beş niş mevcuttur (Res. 9, 10 ve 11). Bunların, kapı muhafızlarının barınmaları için kullanılmış olmaları muhtemeldir.

Kapıların yanında sura çıkan ne bir merdiven bakiyesi ile surlar üzerinde mazgallar ve ne de devriye yolu görülmemiştir. Bunların evvelce mevcut iken yıkılmış olması muhtemeldir.

Arabacı -kapısı ile Suvat- kapısı arasında oldukça iyi muhafaza edilmiş vaziyette birçok gözetleme yerleri mevcuttur (Res. 11, 12, 13). Bunlara tabii, zeminden bir merdivenle çıkılmaktadır.

Surların bugünkü durumu: Anasthase surları, bütün civardaki köylerin inşaatında, yol inşa ve tamirinde, bir taş ocağı gibi kullanılmıştır. Köylüler inşaata lâzım gelen taşları bu surları yıkarak, hattâ temel taşlarını bile çıkarmak suretiyle tedarik ettikleri gibi, müteahhidler de aynı usulü tatbik etmektedirler. Meselâ Kurfallı köyü, hemen tamamıyla surlardan çıkarılan taşlardan yapılmıştır. Birinci Büyük Harpte yapılan Kabakça — Belgrad köyü şosesi de surların hemen yakınından geçtiğinden, münhasıran surlardan çıkan taşlardan yapılmış ve surların tahribine sebep olmuştur. Bugün de başka yerlere nakledilmek üzere, surlardan koparılarak, şose boyunca hazırlanmış taş yığınlarına sık sık tesadüf etmek kabildir.

Bunun için, Kurfallı'nın 2 km. kuzeyinden itibaren Marmara denizine kadar olan kısımda bugün toprak üstünde sur kısımlarına tesadüf edilemez. Köylüler "Eski Hisar," diye, toprak altındaki temel kısımlarında taşların çıkarılmasından mütevellid, toprak kabartılarını gösterirler (Res. 14).

Kurfallı'nın 2 km. kuzeyinden itibaren sur, toprak üzerinde görünmeğe başlar ve 228 rakımlı tepeden itibaren bu izler bariz bir şekil alır. İki metreye yakın parçaları görmek için Gümüşpınar doğusundaki 288 rakımlı tepenin güneyine kadar gitmek lâzım gelir. Burada surlar devamlı bir şekilde yol kenarında, orman içinde kilometrelerce devam eder. Bu kısım üzerinde ancak birkaç gözetleme yeri nisbeten eski şekillerini muhafaza edebilmişlerse de kapı yerleri, bir yıkıntıdan başka bir şey değildir. Surun en iyi muhafaza edilmiş bir parçasını ihtiva eden Arabacı-kapısının kuzey tarafındaki duvarlar zemin hizasına kadar tahrip edilmiştir. Büyük ve Küçük Bedesten'de bir metreden fazla bir

irtifayı bulan bir sur kısmını bulmak için dikkatle aramak lâzımdır. Çünkü buralarda da sur denilecek bir şey kalmamıştır. Büyük Bedesten'in güney dış köşesinde bir burçtan bazı eserler kalmış ve burca girmek için kullanılan kapı (Res. 15, 16) oldukça iyi bir şekilde mahfuz kalmıştır. Küçük Bedesten'de bir burç yeri ancak güçlkle tanılabilir, diğer burç yerlerinde toprak yığınından başka bir şey yoktur.

Vaziyet bu şekilde devam ederse 10—15 sene sonra Anasthase surlarında, geçtiği güzergâhı tesbit etmek için, kazı yapılması ve temellerinin aranması lâzım gelecektir. Arabacı-kapısı yanındaki, hemen asıl şekillerini muhafaza eder bir vaziyette olan sur kısmının muhafaza altına alınması, tarih bakımından çok yerinde bir tedbir olacaktır.

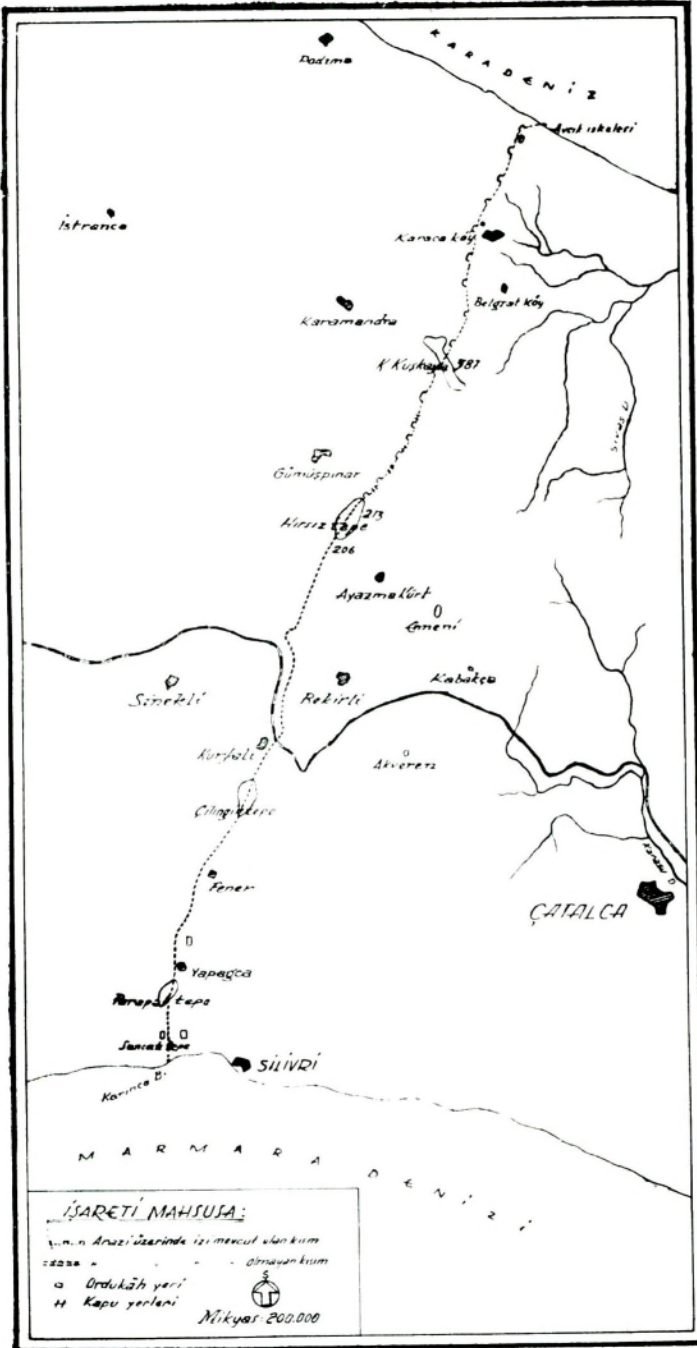
Anasthase surları Trakya'dan İstanbul'a doğru, ufak tefek kuvvetlerin akıntılarını durdurabildi. Fakat büyük kuvvetler mevzuu bahsolunca, hiçbir zaman bir mani hizmetini göremedi. Çünkü esasen zayıf bir şekilde yapılmış olan bu surların müdafaası için, her zaman bu surlar gerisinde kâfi bir kuvvet bulundurmamak kabil değildi.

615 de Balkanlar'daki Bizans ordusu, Vizigoth kralı Sisebuth tarafından perişan edildi. 619 senesi Vizigoth taarruzunu, Avarlarınki takip etti. Avar kralı Apsech Trakya'ya girdi. İmparator Heraclius ile bir sulh yapmak için İmparatorla görüşmek istedi. Hanın maksadı İmparatoru esir etmektir. Teşebbüzün samimî olduğuna inanan İmparator maiyeti ile buluşma yeri olarak tayin olunan Printhus (Ereğli)ye hareket etti. Fakat yolda, kralın kendisini esir etmek için, aldığı tertibatı öğrenince; krala götürdüğü bütün hediyeleri bırakarak ve bir er elbisesi giyerek İstanbul'a kaçtı. Apsech, Anasthase surlarını zorladı ve İstanbul'a kadar İmparatoru takip etti¹³.

626 da İranlılar'la, Bizans aleyhine bir ittifak yapan Avarlar, Bulgarları ve İslâvları da beraberlerine alarak İstanbul üzerine yürüdüler. Anasthase hattı kolaylıkla geçildi. Ve bir mania teşkil etmedi. Fakat bu surlar, V. Konstantin Copronymos (741—775)'in saltanatı esnasında Bulgar hanı Kormisoş (739—756)'ın 755 de İstanbul üzerine yapmak istediği bir taarruzu durdurdu. Han, Bal-

¹³ Theophanos.

Res. 1 — Anasthase surları.

Res. 2 — Kurfalı ile Çilingirtepe arasındaki sur.

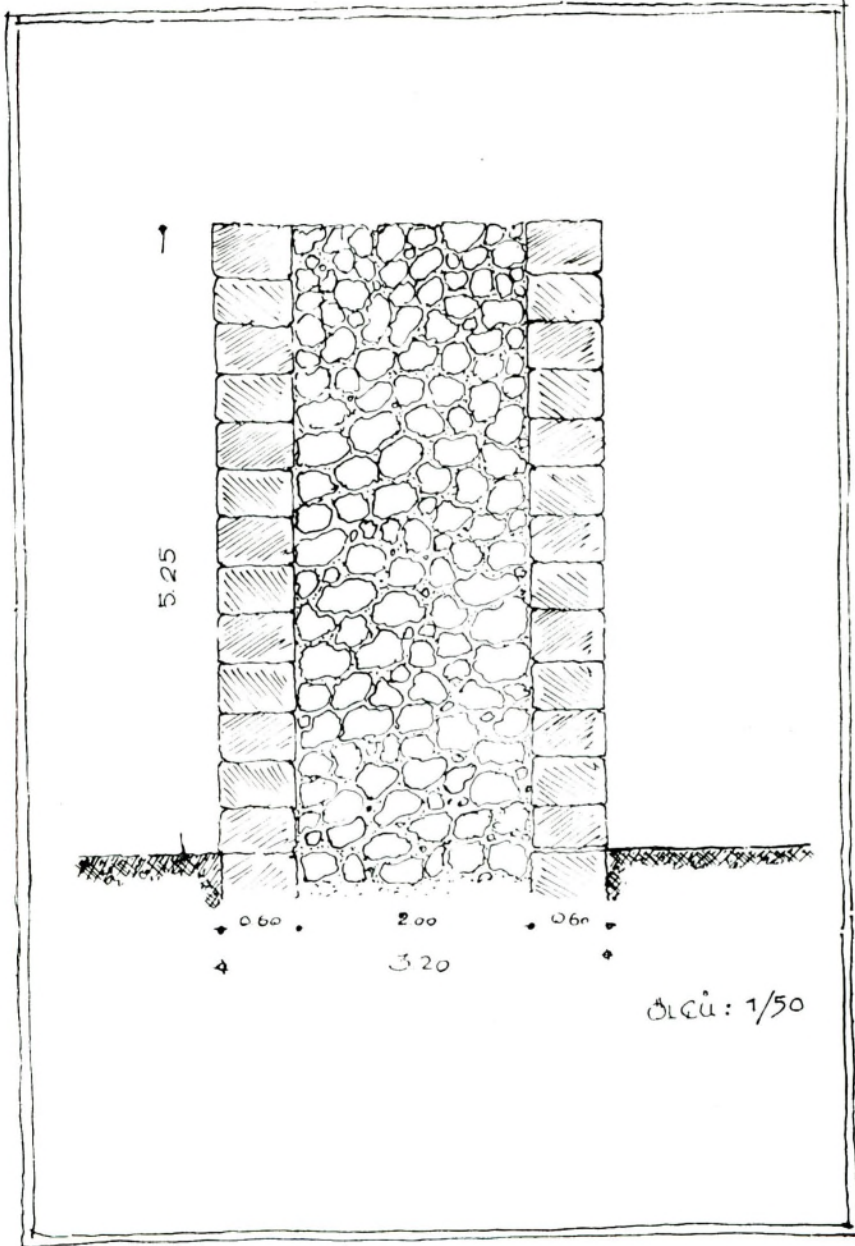
Res. 3 a.

Res. 3 b.

Arşabacı kapının yanındaki surlar.

Res. 4 — Surun maktarı.

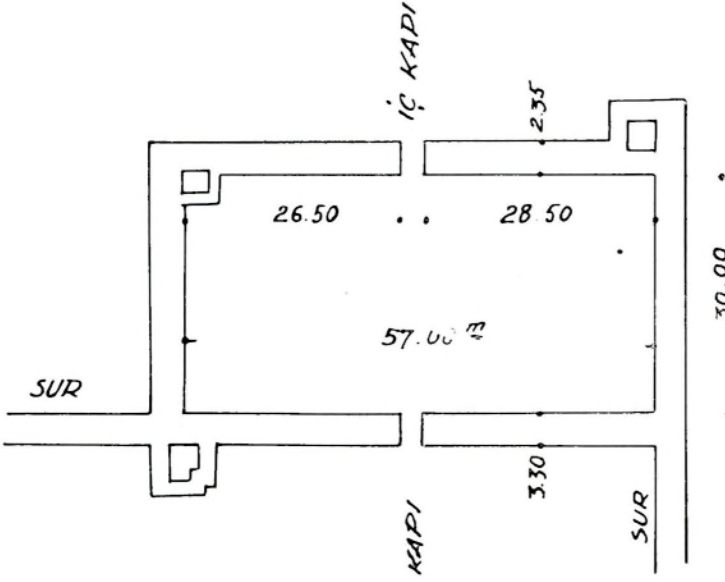

Res. 5^a — Surun yakından görünüşü.

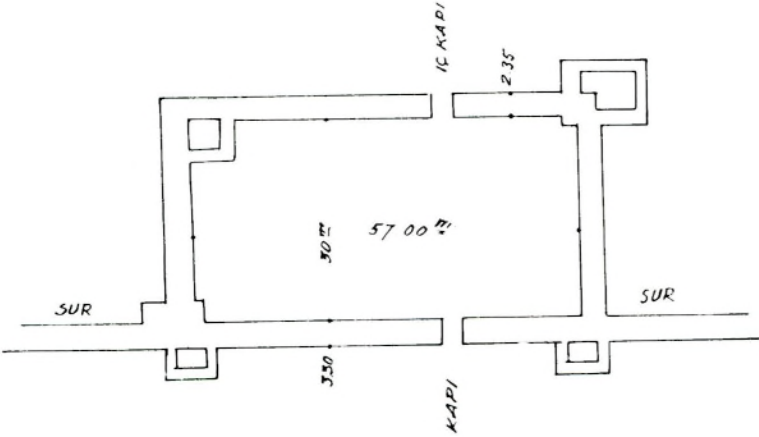
Res. 5^b — Surun yandan görünüşü.

Küçük Bedesten 1/1000

Res. 6 b — Küçük bedesten.

Büyük Bedesten 1/1000

Res. 6 a — Büyük bedesten.

Res. 7 — Büyük bedesten.

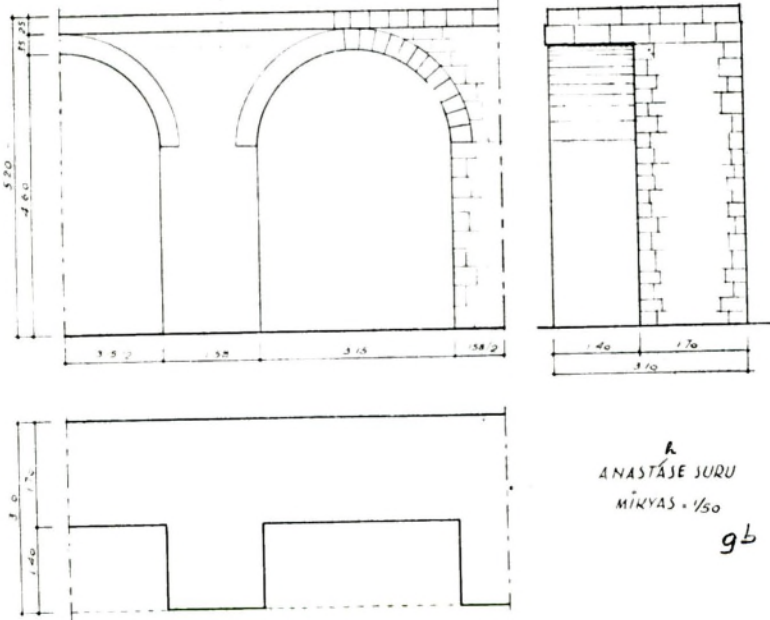

Res. 8 — Arabacı kapı civarında
surun dirsek teşkil ettiği kısım.

Res. 9 a — Arabacı kapı civarındaki Niş.

Res. 9 b — Yukarki Nişin maktatı.

Res. 10 — Arabacı kapı civarındaki
diğer Niş.

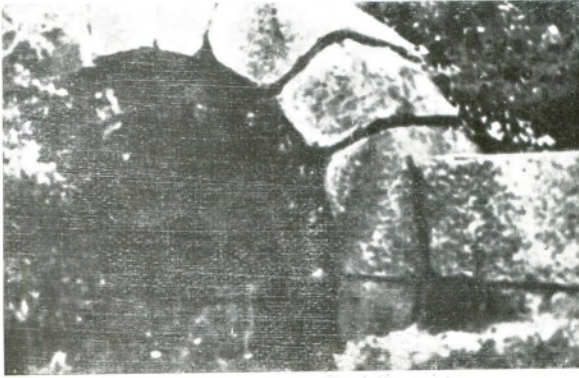

Res. 11 — Derviş kapı ile K r kapı
arasındaki gözetleme yeri.

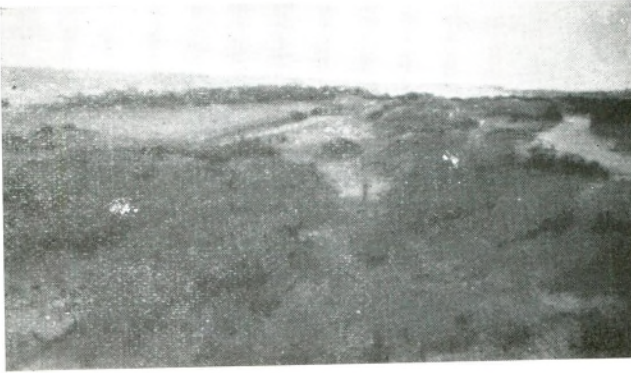

Res. 12 — K r kapı ile Arabacı kapı
arasındaki gözetleme yeri.

Res. 13 — Küçük Kuşkaya
civarındaki gözetleme yeri.

Res. 14 — Kurfalı civarındaki sur izleri.

Res. 15 — Büyük Bedesten'deki burç kapı.

Res. 16 — Büyük Bedesten'de örülmüş bir kapı.

kanları geçerek Uzun sur'a kadar olan bütün sahayı tahrip ettiyse de surları geçemedi¹⁴.

Anasthase surlarının tamirleri: Orta çağda, İstanbul ve civarı bir yer depremi mintakası idi. Sık sık vuku bulan yer depremleri İstanbul surlarını tahrib ettiği gibi, tesirlerini Anasthase surları üzerinde de gösterdi. Esasen acele yapılan ve kâfi derecede metin olmıyan bu surlar üzerinde yer depremlerinin hasıl ettikleri gedikler, barbar akıncılarının geçmelerini kolaylaştırıyordu.

Birçok şehirleri yeniden tahkim veya yıkılmış kaleleri tamir ettiren İmparator II. Justin¹⁵, Anasthase surlarını yeniden tahkim ettirmiş, garnizon için daha fazla emniyet tesisi maksadiyle bir burçtan diğerine geçileñ kapıları kapatmış ve her burcun altına bir kapı yaptırmıştı. Burç müdafileri bunları kapayınca tamamiyle emniyet içinde bulunuyorlardı.

II. Justin (565—578) bu surların müdafaasını kolaylaştırmak için Silivri ve Ereğli'yi tamir ve takviye ettirdi. Ereğli (Printhus) kalesi o zaman harap bir vaziyette idi. Yapılan akeduklar zamanla harap olmuş, şehir susuz kalmıştı. İmparator bunları tamir ettirdi. Şehri büyüttü. O zaman açık bir şehir olan Tekirdağ'ını da bir sur içine aldırdı. Surlar bu devirden sonra da muhtelif imparatorlar tarafından tamir ettirilmiş ve bu tamirler hakkında surlar üzerine kitabeler konmuştur.

VIII. Konstantin ve Nicephor Phocas (963—969) tarafından tamir ettirilmiş olduğu evvelce Çorlu'da, Ayakiryaki kilisesinde mevcut bir kitabeden anlaşılmaktadır.

Karacaköy civarında bulunan bir kitabede bu surların İmparator VIII. Konstantin ve İmparator II. Basil (976—1025) zamanında tamir ettirildiği de açıklanmaktadır.

Bu suretle X. yüzyılda ve XI. yüzyılın başlangıcında bu surlara ehemmiyet verildiği ve tamir ettirildiği anlaşılmaktadır.

Bundan sonra tarihçiler, Anasthase surundan bahsetmiyorlar. Ne XI. yüzyıl sonlarında Rumelinden geçerek İstanbul önüne gelen, muhtelif Haçlı ordularında bulunan vakanüvisler ve ne de XII. yüzyılın ortasında Trakya'dan geçerek İstanbul'a giden ikinci Haçlı seferine iştirak eden tarihçiler, bu surların pek yakınında ve Silivri'nin

¹⁴ Theophanos le confesseur-Chronographie S. 429.

¹⁵ Prokopius C. II. L. XI. Sah. 308—311.

hemen kuzeyinde bir su baskını dolayısıyla, Alman Haçlı ordusunun geçirdiği felâkete sayfalar tahsis elmelerine rağmen, bu surlardan hiç bahsetmemişler veya bunlara ehemmiyet vermemişlerdir. İhtimâl ki Makedonyalı imparatorların son senelerinde ve Comnen'lerin zamanında haricî ve dahilî müşkülât esnasında, bu surlara ehemmiyet verilmemiş, bakılmıyan surlar yıkılmış ve yer depremleri de buna yardım etmiştir.

İBN AL-FAKİH'İN TÜRKLERE AİT HABERLERİ

Prof. ZEKİ VELİDİ TOGAN

Arapların büyük coğrafya âlimlerinden Hemedanlı İbn al-Fakih'in milâdî 902 de (zannımca biraz daha muahhar, belki 925-30 sırasında) telif ettiği *Kitāb al-Büldān* nam eserinin muhtasar bir şekli Atıf Efendi kütüphanesinde N. 171 'de "Muhtasar al-Büldān,, ismi altında ve 'Ali bin Ca'far al-Şazari'nin eseri olarak kaydedilen nüshadan malûmdur. Bu muhtasar şekil, Holandalı müsteşrik M. De Goeje tarafından "Arap Coğrafyacıları Kütüphanesi,, külliyyatının beşinci cildi olarak neşredilmiştir. Eserin, Yaküt Hamevî'ye göre, 1000 sayfa tutan mufassal aslı, bu müellif ve Ahmed Tusi gibi bazı zevat tarafından istifade edilmişse de, kaybolmuş sayılıyordu; fakat o, 1923 te Meşhed'de İmam Rıza Ravzası kütüphanesinde tarafımdan bulundu. Kitabın Meşhed nüshası da tam bir nüsha değildir. Maamafih eserde Türklere ait bahisler bu yazmada tam olarak mevcut bulunmaktadır. Bu bahis, yazmada ancak 15 sayfa (varak 168 a- 175 a) tutmaktadır. Fakat müellif, yahut onun eserini diğer bazı eserlerle bir araya getirerek bir "Mecmua,, tertip eden iki zat, bu bab'a kendilerinin muasırları olan diğer iki müellifin (Ebu Dulef ile İbn Fadlān'ın) Türk illerine yaptıkları seyahat hâtıralarını ilâve etmişlerdir. Böylece bu yazmada Türklere ait bahisler 90 sayfa (var. 168 a-212 b) tutmuştur. Oğuz, Bulgar ve Hazarlar memleketine seyahat eden İbn Fadlān'ın eserini ben 1940 'da neşrettim. Aynı senede onu Ruslar da neşrettiler. Ebu Dulef'in seyahatnâmesi iki risaleden ibarettir. Bunlardan Orta Asya Türk illerine, Çin'e ve Hindistan'a yaptığı seyahatın intibalarını ihtiva eden "İlk Risâle,,si, Yaküt Hamevî'de "Sın,, maddesinde münderic bulunduğundan, W. Gregoryev, J. Marquart, G. Ferrand ve O. Sauer gibi zevat tarafından tetkik edilmiştir. Fakat bunu ikmal ederek kaleme alınan "İkinci Risâle,,si, ancak Meşhed yazmasında keşfedildiğinden, henüz kimse tarafından tetkik edilmiş değildir. İbn al-Fakih'in ve Ebu Dulef'in Türklere ait malûmatının metnini ve tercümesini izahlarla neşre hazırlamış olduğumu bildirirken burada bunların küçük hülâsalarını arz etmek istedim.

Mufassal Kitab al-Büldân'da Türklere ait olan fasıl (al-çavli fi'l-Atrāk) da münderiç malûmatın bir kısmı İbn al-Fakih'in kendisi tarafından toplanmış olabilir, fakat ekserisi —Yakût Hamevî'nin de kaydettiği gibi¹— müellifin muasırı olan Samaniler veziri coğrafyacı Ceyhânî'nin al-Mesâlik va'l-Memâlik'inden, İbn Khurdâbeh'den ve sair müelliflerin eserlerinden alınmıştır. Verilen malûmatın tetkiki, bunlardan bazılarının, müelliften iki asır öncesine ait olduğunu göstermektedir.

İbn al-Fakih, başta Türklere ait olmak üzere, Peygamber tarafından söylendiği rivayet edilen hadisleri nakletmiştir, sonra Türk kabilelerini saymış ve herbirini ayrı ayrı tarif etmiştir. Buna göre: Tokuzoğuz, Karlık, Oğuz (Guz) ve Kimaklar Türklerin hâkim uruklarıdır. Bunlardan Tokuzoğuzlar, bir rivayete göre, medenî, diğer rivayete göre "Türklerin Arabı,, dır, yani bedevîdirler, çadırlarda yaşar ve bir yerden diğerine göç ederler. Karlıklar Semerkand'a yakın yerlerde yaşarlar, onlar Türklerin aristokrasi tabakasını teşkil ederler. Kimaklar (yani Altay ve İrtiş Türkleri) de hâkim zümredendirler ve Türkler nazarında azizdirler. Türgiş uruğu, köy ve kasabalarda yaşayan medenî Türklerdir. Ezgîş (Bezgiş yazılmış) Türkleri ise, sakalları büyük olan bir zümredir. Muahharen Karahanlı devletini kuran Hakanlar burada zikri geçen Türgişler arasında yaşamışlar, fakat, hâkimiyet onların elinde olmadığından, zikredilmemiş, hâkim zümre sıfatıyla Tokuzoğuz ve Karlıklar zikredilmişlerdir. Bu da, İbn al-Fakih'de Türk uruğlarına ait verilen malûmatın 750-840 seneleri arasında Tokuzoğuz ve Karlıkların hükümlanlık ettikleri devri tasvir eden bir kaynaktan alınmış olduğunu gösterir. Bu menba da, İbn Khurdâbeh'in 840 senesi hududunda tasnif ettiği *al Mesâlik va'l-Memâlik* kitabıdır, ki bunun da mufassal şekli daha bulunmamış, yalnız bir muhtasar şekli bize vasıl olmuştur. İbn al-Fakih, Türk şehirlerinin 16 olduğunu zikreder; bu da İbn Khurdâbeh'in bize kadar gelen muhtasar şeklinde ve ondan naklen İdrîsî'de zikredilen bir teferruatır. Az sonra İbn al-Fakih "Mâzyâr'ın kâtibi Ali bin Zeyn,, den naklen Türklerin istihkâm yapmakta mehâretlerine dair bir hikâye anlatmaktadır. Bu Mâzyâr da ilk İslam tarihinde maruf Demâved Âli Bâvend (Benî Çarîn)

¹ *Irşâd al-artb*, Margholiuth neşri, II, 63.

sülâlesinin milâdî 840 senesinde öldürülen son hükümdarı Mâzyâr'dır. Yani İbn al-Fakih'in bu nakli de herhalde İbn Khurdadbeh'den alınmıştır.

İbn al-Fakih'in milâdî 8 inci yüzyıla ait olarak naklettiği haberlere gelince; bunların başında Emevîlerin Türk hakanları ile temaslarına ait bir kayıt gelmektedir. Buna göre, Emevî halifesi Hişam bin Abdümelik (724-743) kendi çağdaşı olan Türk hakanını islâmiyete davet ederek elçi göndermiştir. Elçi geldiği ve huzura kabul olduğu saatte, hakan, eyer yapmakla meşgul bulunuyormuş. Yani tebaası gibi bir sanatle meşgul olan hakan, elçi geldiğinde dahi, bu gibi meşgalesinden ayrılmaya lüzum görmemiştir. Elçi ile görüşükten sonra onu "eti çok, fakat ekmeği az,, olan bir evde misafir etmiş ve (galiba nezdinde halifenin elçisi bulunması dolayısıyla) bir resmi geçit yapmıştır. Bu resmi geçitte hakanın on ordu kumandanı, beheri onar bin ağır silâhlı askerle bir tepe yanına gelerek bayraklar açıp selâmıyarak ve galiba "hura,, yahut "yaşa,, karşılığı olan "cah cah!,, nidalarıyla hükümdarın yanından geçmişlerdir. Hakan bu orduya işaret ederek Arap halifesi elçisine "bunlar hecâmetle (yani doktorlukla), papuççulukla ve terzilikle meşgul insanlar değildirler, müslüman olurlarsa (yani sizinle sulh akdederek memleketinize akın icra etmekten vazgeçerlerse) nereden yiyecek bulurlar? demiştir. İbn al-Fakih'in bu rivayetini Yakut'un naklinden öğrenen J. Marquart'ın haklı olarak tesbit ettiği gibi, bu hakan, Orhun kitabelerinde "On ok kaganı,, diye tavsif edilen Batı Göktürk hakanı olmuştur ve herhalde Hişam'ın muası olan Solu Kagan bahis mevzuudur.

Sekizinci yüzyıla ait diğer haber de, bir memuriyetle, herhalde elçi olarak, Tokuzoğuz ve Kimak hakanlarını ziyaret eden Temim bin Baħr al-Muṭavvi'i'nin bu memleketlerde gördüklerine dair verdiği malûmattır. Temim bin Baħr Tokuzoğuz hakanı başkentine, Isıkgöl yanındaki Barsgan şehrinden, hakanın posta atları ile 4 aylık mesafeyi 40 günde kat'ederek, büyük bir süratle gelmiştir. Yolun (galiba gidiş yerine dönüş yolu anlatılmış) yarısı (20 gün) kasaba ve köyleri bulunmayan bozkırlarda, diğer yarısı ise teknil ahali, yahut ekserisi, Türk ve çoğu da manihaiist olan medeniyet sahasında, kasaba, şehir ve köylerde geçmiştir. Temim, Tokuzoğuz paytahtına nasıl geldiğini şehrin demir kapılarını, hakanın sarayını, onun 5 fersaktan görülecek kadar yüksek ve muhteşem olduğunu,

şehrin ve etraf köy ve kasabaların memuriyetini, pazarlarını kısaca tavsif etmiştir. O hakanın memleketinde manihaî dininin intişar etmiş olduğunu, ordugâhını, korularını, haralarını ve ordu atlarını, yine Tokuzoğuz hakanına tâbi olan Barsgan'ın 4 şehirden ibaret olduğunu, ahâlisinin cengâverliğini, Karlıklarla savaşlarını, buradaki gölün, yani Isıkgölün, etrafını ihata eden dağları, ormanları, gölün dibinde, muasır Avrupalı seyyahların da müşahede ettiği eski (herhalde zelzeleler neticesinde su altında kalan) şehir enkazı bulunduğunu, Barsgan ahâlisinin bu gölü senede mahsus bir şekilde, yani merasimle dolaşarak takdis ettiklerini, bu göle Tibet'ten, yani o zaman "Dış Tibet,, tesmiye olunan Kâşgar tarafı dağlardan, akıp gelen nehirleri birer birer anlatmıştır. Gerçi Temîm, Tokuzoğuz'un ön tarafında 300 fersahta Çin hududu başladığını, Kimakların "sol tarafta,, kimse ile ihtilât etmiyen bazı yabancı Türklerin de "sağ tarafta,, bulunduğunu zikretmiştir, fakat bu "sağ,, ve "sol,, un Barsgan'dan Orhun'a giden seyyahın sağ ve solu olarak kabul etmek icabeder. Temîm, Tokuzoğuz memleketinin merkezini Isıkgöl'deki Barsgan'dan mu'tad yürüyüşle 120 günlük bir mesafede, soğuğu çok şiddetli ve seyyahlara ancak 6 ay zarfında açık olan bir yer olarak göstermiş olması da bunu teyid eder. Kimak hakanı memleketine Taras (Evliyaata) dan 7 fersahta bulunan Kerâket ismindeki iki büyük ve mamur köyden gidildiği, ve Kimak hakanının karargâhına 80 günde varıldığı, ahâlinin hep çadırlarda yaşayan göçebeler olduğu, hakanın karargâhı yanında köyler ve imaretler bulunduğu, hakanın yanında daimî olarak 20.000 kadar asker bulunduğu anlatılmıştır. Temîm bin Bahr ziyaret ettiği Tokuzoğuz hakanının, Çin imparatorunun kızıyla evlenmiş olduğunu ve Çin imparatorunun kendisine her yıl yarım milyon top nefis ipek kumaşı (firind) tediye etmeğe mecbur etmiş olduğunu kaydetmiş, manihaizmin ahali arasında intişar ettiğini söylediği halde hakanın kendisinin manihaî dinini kabul ettiğini zikretmemiş olduğundan bu hakanın milâdî 746-759 senelerinde hükûmet süren Moyunçur Kagan olduğu anlaşılmaktadır. Çünkü Çin kaynaklarına ve kitabelere göre bu vasıfları haiz olan Tokuzoğuz hakanı ancak Moyunçur Kagan olmuştur. Manihaizm de ancak Moyunçur'un halefi olan Bökü Kagan tarafından kabul edilmiştir. Temîm'in geldiği sırada Isıkgöl'deki Barsgan şehri, Tokuzoğuz hakanına tâbi olmuştur. Buna nazaran Temîm'in

seyahati Isıkgöl mıntakasının 8 inci yüzyılın ilk yarısında bulunduğu Çin tabiiyetinden artık kurtulmuş olduğu bir zamanda, yani general Kao-siyen-çe idaresindeki Çin imparatorluk ordularınının 751 senesinde Talas (Evliyaata) yanında Arap orduları kumandanı Ziyad bin Sâlih tarafından maglûp edilerek Türkistan'dan tardedilmesi hâdisesinden sonra vâki olmuştur. O halde bu seyahat, Moyunçur'un 759 da vefatından önce ve 751 de Çinlilerin Batı Türkistan'dan tardinan sonra, yani 751-759 seneleri arasında yapılmıştır. İbn al - Fakih'in "imam,, diye talkip ettiği Temim hakanın resmî postası ile seyahat etmiş olduğundan Abbasi halifesi Abdullah al-Seffah zamanında, yahut oğlu Mansur'un halifeliğinin ilk senelerinde Arap hükûmeti tarafından gönderilmiş olduğu anlaşılır. Buna nazaran o, Kimak hakanına da, aynı maksadla gönderilmiş olacaktır. Bağdad hükûmeti ve onun Horasan vali-i umumiliği Çinlilere karşı Tokuzoğuz ve Kimak hakanlarının dostluğunu elde etmek istemiş olması pek tabiidir.

İbn al-Fakih, ihtimal, aynı Temim'in ifadelerinden alarak, Türklerin hayvanları, hayvan beslemeleri, yemin etme, izdivac, aile hayatı, evlâd terbiyesi, avcılıkları, semmür, sencep ve hutu ticareti gibi hususlara ait malûmatı vermiştir. İbn al-Fakih Tokuzoğuzların Çinlilerle ve Semerkandlilerin iştirakiyle Abbasi halifesi Harunurreşid yahud Mehdi zamanında iki defa harbe giderek muzaffer olduklarından, esir edilen Çinli sanatkârları çalıştırarak Semerkand'de kâğıd, eyi silâhlar ve diğer harp âletleri imali yolunda başarılar elde ettiklerini Vaşcirdli (şimdiki Feyzabad'dan) Ebu 'l-Fadl'ın ağzından naklen hikâye etmiştir.

Bir de İbn al-Fakih, Türklerde yede taşı ile yağmur yağdırmak marifeti olduğuna dair söylenen hikâyeleri, birçok tarihî şahsiyetlerin isimlerini de zikrederek, nakletmiştir. İsa bin Muhammed al-Mervezi Türklerin Horasan'a sınırdaş en azametli üç unsuru diye tarif ettiği Oğuzlar, Tokuzoğuzlar ve Karlıklarda bu yağmur yağdırma âdeti olduğunu anlatırken Horasan valisi Davud bin Mansur al-Badgisi'nin bu hususta Oğuzların padişahı Cebbeye oğlu Balkık'tan nakillerini zikretmiş, o da bu rivayetleri ecdadından nakletmiştir. İsa bin Muhammed Taşkend'e (Şaş'a) geldiğinde bu rivayetleri Balkık'a istinaden nakletmiş, Taşkent bilginleri de kendi bildiklerini tıpkı Balkık'ın ecdadından öğrendiğinin aynı olduğunu söylemişler ve Balkık'ın bu meselelere kendilerine nisbeten daha

iyi vakıf olduğunu ilâve etmişlerdir. Herhalde bu rivayetler, Davud bin Mansur'un emareti zamânında Horasan'da olduğu gibi Taşkend'de de maruf olan Oğuz meliki Cabbuye, yani Yabgu oğlu Balkık olmuş, bununla Horasan emîri arasında görüşme vâki olmuştur.

İbn al-Fakih'in naklettiği rivayetlerin diğer mühim kısmı da, Sa'id bin al-Hasan al-Semerkandî'nin Türk şehirleri ve ayrı şehirler ahalisinin âdetleri hakkında verdiği malûmattır. Bunda Tokuzoğuzlardan, galiba Doğu Türkistan'daki Uygur şehirlerinden, Taşkend (Şaş) kuzeyindeki Mebus (yahut Sus), Diy, Suvar, Kharisem, Ugrus (ihtimal Ugruş), Kafkasya kuzeyinde Hazarlar ülkesindeki şehirlerden bahsedilmiştir. Sa'id bin al-Hasan'ın rivayetlerinin medeniyet tarihimiz bakımından ehemmiyetine "Umumî Türk tarihine Giriş," kitabımda da (s. 51) işaret etmişim.

Son olarak İbn al-Fakih, Arap devletine tâbi olmıyan ve yahut Araplar henüz gelmediği sıralarda Horasan'da, ve Türkistan'da hükümlanlık eden hükümdarların lâkaplarını nakletmiştir, ki İbn Khurdadbeh'in ve al-Biruni'nin eserlerinde Muçmel al-tavariğ ve 'l-kısaş, ve sairede bulunan bu nevi Orta Asya hükümdarları lâkapları ile birlikte bu ülkelerde yarı müstakil, yahut federal münasabette bulunan feodalları öğrenmek bakımından büyük bir ehemmiyet arz etmektedir.

SELÇUK DEVRİ VAKFİYELERİ

III.

CELÂLEDDİN KARATAY, VAKIFLARI VE VAKFİYELERİ

Dr. OSMAN TURAN

Ankara Üniversitesi D. T. C. Fakültesi
Orta zaman Tarihi Doçenti

1. Karatay'ın Hayatı

Türkiye Selçuklularının en parlak devrini idrâk eden Celâled-din Karatay, I. Âlâeddin Keykubâd'ın ölümünden (1237), hususiyle Köse dağ bozgunundan (1243) sonra, devletin iç ve dış hâdiseler karşısında uğradığı sarsıntıları yatıştırarak ve önlemek suretiyle temâyüz etmiş mühim bir devlet adamıdır. Bu devirdeki sultanların yaşça küçük veya zayıf şahsiyetler olması ve dışardan gittikçe artan Moğol müdahalesi, devlet adamları arasında şiddetli bir ihtiras ve mevki mücadelelerine zemin hazırlayıp memleketi sarstığı zamanlarda Karatay, şahsî kudreti ve yüksek ahlâkî meziyetleri neticesi olarak, her tarafta kazandığı büyük bir sevgi ve saygı sayesinde, Selçuk Sultanlığının şeref ve birliğini korumağa çalışmış ve bunda da oldukça muvaffak olmuş bir sima olarak göze çarpar. O, Selçuk Türkiyesi'nin birçok yerlerinde yaptırdığı hayır müesseseleri dolayısıyla de üzerinde durulması gereken bir şahsiyettir. Ortaçağ Türkiyesi tarihine ait kaynakların kifayetsizliği yüzünden, bu devrin tarihi ve bu arada ricali gibi, maalesef Karatay'ın hayatına dair bilgilerimiz de azdır¹.

¹ Karatay ve devri hakkında bir araştırma mevcut olmamakla beraber dolayısıyla mevzuumuza taallük eden bazı neşriyat yeri geldikçe zikredilecektir. Bununla beraber, ehemmiyeti ne olursa olsun, bu araştırmayı hazırladığımız bir zamanda, neşredilen Karatay'a ait müstakil bir monografinin mahiyetinden burada kısaca bahsetmek zarureti vardır. Bu eser, F. Uğur ve M. Koman tarafından «*Celâleddin Karatay*» adıyla çıkarılmış olup 87 sayfalık metin ile Karatay ve kardeşlerinin bıraktığı binaların resimlerinden müteşekkildir (Konya 1945).

İbn Btbf, onun aslen bir *Rum kölesi* olduğunu söyler². Fakat o kölelikten yetişen mühim kimselerin, çok defa, kimin kölesi oldu-

Eserin Karatay'ın hayatına ayrılan 27 sayfasından 17 si İbn Bibî'de Karatay adının geçtiği sayfa veya cümleleri, tahlil ve tenkide tabi tutmadan ve hayatiyle hadiseler üzerindeki rolünü belirtecek bir fikir ve izahta bulunmadan, nakleden parçalardan tereküb eder, ki bu cümle bu kısmın mahiyetini ifade etmek için kâfidir. Diğer kalan 10 sayfa da, bizce şimdiye kadar bilinmeyen ve muahharen M. Koman tarafından Ünsî'nin «*Selçuk şehnâmesi*» (Konya, 1942, 17 sayfa) adlı risâlenin mahiyetinde olan, birtakım yazmalarda Karatay adının geçtiği metinlerin nakil ve tercümelerinin yanyana dizilmesi suretiyle vücut bulmuştur. Burada meydana çıkan bu yeni eserlerin, şimdi kısaca belirteceğimiz üzere, mevzûk olsalar dahi, menkıbevi mahiyette bile hiçbir tarihî bilgi verecek bir kıymetleri olmadığı anlaşılıyor. Halbuki biz, Ünsî'nin eseri hakkında Profesör Fuad Köprülü tarafından verilen uydurma sıfatını (*Anadolu Selçuklularının yerli kaynakları*, Belleten, XXVII s. 381, 392), burada nakledilen parçalara dayanarak, bu yenileri hakkında da kullanmanın yerinde olacağına kani olduğumuzu söylemeliyiz. Türlü tarihlerde ayrı müelliflerce yazıldığı gösterilen bu eserlerde kullanılan dil ve üslûbun ayniyeti, hurafî ve masalımsı mahiyette verilen malûmatın muhteva bakımından fark göstermemesi, ifadelerindeki müphemiyetlerin birbirlerinin aynı olması, bu eserlerin türlü tarihlerde ayrı ayrı kimseler tarafından yazılmış olmalarının mümkün olamayacağını gösterse gerektir. Bundan başka bu eserlerin Farsçaları Osmanlıca terkiplerin farsçalaştırılmasından vücuda gelmiş bir dille yazılmışlardır. Türkçe yazılanları da eski Osmanlıca'yı taklide özenen bir üslûp göstermektedir. Bunlarda Şikârî'nin masalımsı üslabunu taklit, müphem ifadelerin kullanılması ve nazm yolunun tercih edilmesi bu uydurma keyfiyetini gizlemek maksadını sezdirmektedir. Bereket versin ki, her halde, cahilâne bir şekilde uydurulan bu eserlerde aldatıcı bir kabiliyet gösterilememiştir. O şekilde ki 756 da henüz Komnen'lerin elinde bulunan Trabzon'dan bir şeyh yetiştirilmiştir. Bunların neşredilmeyenlerinin içinde Hitit'lere ait malûmat bulunduğu dair rivâyetler, bu uydurma keyfiyetinin çok yeni olduğunu gösterir. «Celâleddin Karatay» adlı eserin müellifleri tarihî araştırma yapacak durumda olmadıklarından bu uydurma eserlerden mevzularına taallûk eden parçaları aynen naklederler. Düşükleri hatayı başka hususlarda da tekrarlamak suretiyle pek garip istidlâllere başvurmuşlardır. Meselâ her rastladıkları Karatay, Karasungur, Sungurca gibi bütün isimleri de Celâleddin Karatay ve kardeşi Karasungur'a nisbet etmişler; İbn Batuta'nın bir asır sonra Mısır'da rastladığı bir Karasungur'u Karatay'ın kardeşi Karasungur sanmışlardır. Halbuki mahallî tarihlerle uğraşmak isteyen ve tarihî tetkikler için kâfi derecede hazırlanmamış olanlar böyle yapacak yerde mahallî kitabe, vakfiye, ferman, tahrir defterleri, mahkeme sicilleri ve hatta uğraştıkları mevzulara ait anane ve rivâyetleri doğru bir şekilde neşrederlerse çok daha faydalı bir iş yapmış olurlar.

² غلامی روی نژاد (el-Evâmtr ül-Alâniyye, Ayasofya, No: 2985, s. 593). Bunda İbn Bibî kaydıyla hep bu eser kullanılmıştır. Houtsma neşri kullanıldığı zaman tasrih edilecektir.

ğunu kaydederse de Karatay hakkında böyle bir işaretle bulunmaz. Ebu'l-Ferec onun Alâeddin Keykubâd'ın köle ve yetiştirmelerinden olduğunu ve *Rum* aslından geldiğini yazarsa da, Büyük Keykubâd'ın kölesi olduğuna dair ifadesi, Karatay'ın bu sultanla mevcut olan sıkı münasebetleri dolayısıyla husule gelmiş, bir yanlışlık olacaktır, ki bunu biraz sonra izah edeceğiz³. Bu iki kaynağın onun hakkında verdiği "*Rumî*," tabiri, bu devirde bizanslı, daha umumî manasıyla *Ortodoks* mezhebinde bulunan her kavme mensup hristiyan ve nihayet Türkiye'de oturan müslüman türk mânasına gelen bir istilâh olmakla beraber Karatay hakkında bu sonuncu mânanın varid olamayacağı aşikârdır. Zira o devrin vesikalarında, mutad olduğu üzere, bir mühtedinin babasının adı daima Abdullah (Tanrı kulu) ile değiştirildiği gözönüne getirilirse, Karatay'a ait vakfiye ve kitabelerde adının her yerde Karatay bin Abdullah tarzında geçişinin manâsı anlaşılır ve onun müslüman olmayan bir aileden geldiğinde hiçbir şüphe bırakmaz. Türkiye'de Selçuk köleleri arasında aslı Kıpçaklı olan unsurlar mühim bir rol oynamakla beraber Karatay hakkında böyle bir tahmin yürütmeğe imkân yoktur⁴. Bilâkis onun Anadolu olduğu kervansaray vakfiyesi yardımıyla istidlâl edilebilir. O bu vakfiyenin tevliyetini kendisinden sonra kardeşleri Kemaleddin Rumtaş ve Seyfeddin Karasungur'a ve bunların oğullarına ve nihayet bunların nesli kesildiği takdirde kızkardeşlerinin oğullarına şart kılmaktadır, ki bu taallukatın bir köle ile birlikte uzak bir memleketten gelmiş olması imkânsızdır. Bundan başka Karatay bu vakfiyede akraba ve azadlı kölelerinden âciz kimselere bir tahsisat ayırırken bunların müslüman veya kâfir olabileceğini kaydeder; bu, onun akrabasından henüz İslâm dinini kabul etmemiş kimselerin mevcut bulunduğunu ve binaenaleyh asıl vatanının Anadolu olduğunu daha açık bir surette meydana kor.

P. Wittek, Profesör İsmail Hakkı Uzunçarşılı'nın Karatay'ın medresesine ait vakfiyesinden naklettiği bir cümleye dayanarak⁵, üç dönme kardeşin böyle büyük mevkilere çıkarak aile bağlarını bilmiş olmalarından bunların, haklı olarak, satın alınmış bir köle

³ *T. Muhtasar üd-düvel*, Beyrut 1890 s. 447.

⁴ Kıpçaklı kölelerin Anadolu'daki ehemmiyetleri başka bir yazımızda bahis mevzuu edilecektir.

⁵ *Kitâbeler*, II, İstanbul 1929, s. 195.

olamıyacıklarını ileri sürer. O, mühim bir şahsiyet olarak kabul ettiği hıristiyan babalarının I. Gıyâseddin Keyhüsrev'e kızını veren, bizanslı Mavrozomis olacağını söylemektedir⁶. Wittek'i bu ihtimali ileri sürmeğe sevkeden şey, Karasungur'un Ladik (Denizli)'de valilik etmesiyle üç kardeşin, "kara," kelimesiyle başlayan adlarıyla babaları sandığı Selçuk hizmetinde bulunun mezkûr bizans asilzadesinin adının başında hulunan "mavro," (yunanca kara demektir) kelimesi arasında bir münasebet görme-sidir⁷. Şüphesiz Wittek'in bu mütaleası çok zayıftır. Bu devirde, "kara," kelimesiyle tereküb eden türkçe kişi adlarının çokluğundan sarfı nazar, üç kardeşten birinin ismi, onun Karataş şeklinde düzelttiği gibi değil, aşağıda göstereceğimiz üzere ve türkçe teşkil itibariyle pek uygun bir kelime gözükmemesine rağmen, birkaç yerde de رمتاش şeklidir. Bundan başka o eğer böyle, bilhassa Selçuklularca itibarda olan, meşhur bir aileye mensup bulunsa idi kaynaklar kendisinden köle olarak değil, muhakkak surette bu ailenin evlâdı olarak bahsederlerdi. Bu gibi meşhur ailelere mensup olanların İslâm olduktan sonra da eski şöretlerini muhafaza ettiklerine dair elimizde olan misaller gözönüne getirilirse Karatay'ın Mavrozomis'in evlâdı olduğu takdirde bu cihetin tamamıyla meskût geçilmesi imkânsız olur. Cl. Huart'ın Karatay'ı bir türk aileden sayması şüphesiz diğer verdiği birtakım sathf malûmat gibi bir esasa dayanmaz ve menşei ile alâkalı olamaz⁸.

Anadolulu olduğunda şüphe kalmayan Karatay'ın Selçuk köleleri arasına nasıl girdiğini tayin etmek müşküldür. O, her halde, Selçuk devleti idaresinde yaşayan zimmîlerden olmamalıdır. Zira İslâm hukukuna göre, müstesna haller dışında, hür zimmîlerin köle haline getirilmesi şer'an câiz değildir. Bundan dolayı Karatay'ın, Selçuklular tarafından Anadolu sınırları üzerinde yapılan bir sefer veya herhangi bir çapul dolayısıyla, ele geçirilip köleler arasında yetiştirildiğini kabul etmek gerekiyor. Bu, Ebu'l-

⁶ Bak. İbn. Bibî, s. 305. Bu emir Komnenos Mavrozomis hakkında benim Er-Tokuş vakviyesine de bak. (Belleten, XLIII. s. 417. not 12).

⁷ Von der Byzantinischen zur Türkischen toponymie, Extrait de Byzantion X, 1935. p. 30. Son zamanlarda Türkiye Selçukluları tarihine dair bir eser neşretmiş olan Gordlevski de (bk. Z. Velidi Togan, Umumi Türk tarihine giriş, İstanbul 1946, s. 442) aynı hatayı tekrarlamıştır.

⁸ Epigraphie arabe d'Asie Mineure, Paris 1895, p. 22, 63.

Ferec'in I. Keykubâd'ın kölesi olduğuna dair kaydına rağmen, ancak babası I. Gıyâseddin Keyhusrev (1204-1210) veya ondan önceki bir zamanda vukubulmuş bir hâdise olabilir. Kardeşleri ve akrabası arasındaki ilgiyi unutmamış olması köle olduğu vakit çok küçük bir yaşta olmadığını gösterir. İhtimal ki o, Kilikya-Kayseri arasında bulunan bir yerden olup, I. Keyhusrev'in 605 de yaptığı Ermenistan seferi esnasında elde edilmiştir⁹. Bizi onun menşei bu tarafta aramağa sevkeden bir âmil de, akrabasının oturduğu yerin Selçuk hâkimiyetine yeni geçmiş olacağı kanaatidir. Böyle olmasa idi ailevi münasebetleri devam edemezdi. Diğer taraftan ona bu havalide köyler temlik edilmesi ve kervansarayını burada yaptırması belki böyle bir münasebet dolayısıyledir¹⁰. Aşağıda temas edeceğimiz üzere bu civarda bir hıristiyan Türk cemaatinin bulunması ve Karatay'la kardeşlerinin öz türkçe isimler taşıması da onun menşei hakkında akla gelen bir ihtimal olarak kaydedilebilir. Türk aslından gelmeyen kölelere öz türkçe adlar verilmiş olduğu bizce malûm olmakla beraber köle olmaması icabeden ve herhalde onun bir mevki sahibi olmasından sonra ihtida ederek Selçuk hizmetine giren kardeşlerinin, mühtedilerin çok defa aldığı islâmî adlar veya bazan muhafaza ettikleri hıristiyan isim ve şöhretler gibi bir hususiyet arz etmemeleri aslen türk olan bir aileye mensubiyeti ihtimalini kuvvetlendirmektedir. Bununla beraber müsbet bir vesika çıkıncaya kadar bu hususta daha vazıh bir neticeye varmak imkânsızdır.

İbn Bibî, bizzat Karatay'dan yaptığı rivâyete göre, on sekiz yıl, yani Keykubâd'ın tahta çıkışından ölümüne kadar, hazerde ve seferde, bu büyük sultanın hizmetinden ayrılmamıştır¹¹. Bu ifade onun şehzadelîği zamanında sultana mensup bulunmadığını gösterir.

⁹ Kemaleddin İbn el-Adîm, *Histoire d'Alep*, fr. terc. E. Blochet, Paris 1900, p. 145; İbn Vâsil, *Müferric ül-Kürûb*, varak 51a, 131 b; İbn Bibî bu seferden bahsetmez. Aksarâyî, Keyhusrev'in bu seferine işaret eder (s. 32). Ermeni tarihçisi Hétoum, I. Gıyâseddin Keyhusrev'in Pertus'u ermenilerden aldığına ve bu kalenin beyi Leon'un kardeşi Gregoire'in esir edildiğine dair yazdığı vaka bu sefere ait olsa gerek (Haçlı Külliyyatı, Ermeni tarihçileri I, p. 481).

¹⁰ Hamdi zâde Abdülkadir, Antalya'da Karatay'a bir mahallenin nisbet edilmesi ve orada bir Dâr uş-şulehâ'sı bulunması münasebetiyle onun Antalya'lı olduğunu sanmıştır (TOEM, XXXIII, s. 533).

¹¹ İbn Bibî, s. 226, Houtsma neşri, s. 93.

Sultanın cülûsu esnasında Karatay'ın yaş ve mevkî itibariyle olgun bir durumda olduğu muhakkaktır. Çünkü Keykubâd'ın saltanata çıkışını tasdik ve tebrik maksadiyle halife tarafından gönderilen elçi Şahâbüddin Suhreverdi'yi dönüşte Konya'dan teşyi edenlerin başına Karatay ile Necmeddin Tüst tayin edilmişti¹². O kadar büyük bir kabul ve saygı ile karşılanan halifenin büyük elçisine alelâde bir adamın refakat edemeyeceği gözönüne getirilirse, onun daha o zamanda mühim bir şahsiyet olduğu kolaylıkla anlaşılır. Bu, bizi Karatay'ın Keykubâd'dan önce esir edilerek bir müddet¹³ *gulâm-hâne*'de yetiştirildikten sonra saraya veya orduya alındığını ve nihâyet âzad edilerek sarayda veya orduda bir mevkîe çıkarıldığını kabûle sevkeder. İbn Bîbî Karatay'ın *taşt-hâne*¹⁴ emîrliğinden önce *devât* emîrliğinde bulunduğunu kaydeder, ki bu muhakkak onun Keykubâd'ın hizmetine girmeden önce bulunduğu mevkîdir¹⁵. Vakfiyelerinde kendisine *Emîrû umerâ id-devât* ve *Sipehsâlâr* gibi askerî unvanlar verilmesi bu münasebetle olup Keykubâd'ın hizmetinde *taşt-hâne* emîri olduktan sonra bu unvanları alacak bir mevkîde bulunmadığı düşünülürse bunları Keykubâd'dan önce ve kölelikten sonra aldığı anlaşılır. Müellifi meçhul *Selçuk-nâme*'nin Karatay'ın 612 den 652 yılına değin Selçuk devleti hizmetinde bulunduğuna dair ifadesi¹⁶ de, onun kölelikten sonraki ve resmî vazifelerde bulunduğu zamanlara ait olacağından, yukarıdaki mütaleamızı teyit eder. Bunlara dayanarak Keykubâd'ın cülû-

¹² Keza s. 233, Houtsma neşri, s. 96.

¹³ *Gulâm-hâne*, köle çocukların yetiştirilmesine, islâmî terbiye almalarına mahsus bir müessesese, bir nevi mektepti.

¹⁴ Halil Zâhiri, *taşt-hâne*'yi saraya ait nefis elbise, kumaş ve sair bu gibi eşyanın bulunduğu yer olarak tavsif eder; içerisinde birçok âletleri bulunan *taşt-hâne*'nin başında bir bey (*mehtar*) ve bunun maiyetinde bir miktar *taşt-dâr* ve *raht-dâr*'ın bulunduğunu da kaydeder (*Z. Keşf el-memâlik*, nşr. P. Ravaisse Paris 1894, s. 124; Quatremère, *Histoire des Sultans Mamlouks* I, p. 162, II, 115; İ. H. Uzunçarşılı, *Osmanlı teşkilâtına medhal*, İstanbul 1941, s. 92). Bu istilah, hükümdarların yıkanması için *taşt* (legen) tutmak ve buna müteallik işlerle meşgul olmak vazifesiyle meydana çıkmıştır.

¹⁵ و أقامت وظائف نيابة بعد از امارت دوات و طشتخانه و خزانه دارى خاص بدو مقوض بودى . (İbn Bîbî, s. 569, Houtsma neşrinde yoktur).

¹⁶ Aslı Paris Bibliothèque Nationale'de (Collect. Schefer No. 1553) bulunan ve muhtasar olmasına rağmen çok ehemmiyeti olan bu Selçuknâme'nin kopyası memleketimize Prof. Mükrimin Halil Yınanç'ın himmetiyle gelmiş ve bu sâyede bizim de istinsah ederek kullanmamız mümkün olmuştur.

sundan (616-1219) önce *devât* emirliği ve *sipehsâlâr* mevkiinde dört yıl kadar bulunduğunu kabûl edebiliriz.

Karâtay'ın Keykubâd'ın bütün saltanatı müddetince *taşt-hâne* emirliğini muhafaza ettiği gözüküyor. Hazerde ve seferde, gece ve gündüz on sekiz yıl gibi uzun müddet sultanın yanından ayrılmadığı hakkındaki rivâyetin doğruluğu, ancak bu mevkiin mahiyeti düşünül­düğü zaman lâyikiyle anlaşılabilir. Onun *taşt-hâne* emirliğini bu uzun müddet esnasında muhafaza etğine, bir iki vaka dolayısıyla, doğrudan doğruya muttali oluyoruz. Bunlardan biri, sultanın Kayseri'de Seyfeddin Ay-aba, Zeyneddin Beşâre, Mübarezzeddin Behramşah ve Bahaeddin Kutluğca gibi birtakım büyük ve nüfuzlu devlet adamlarını yok edip ellerindeki mallarını müsadere etmesi dolayısıyla meydana çıkmaktadır. Alâeddin Keykubâd, büyük bir nüfuz ve istiklâl kazanan, bu devlet ricalini öldürmek veya hapsedmek suretiyle ortadan kaldırıncaya bunlara mensup küçük kölelerden *taşt-hâne*'ye lâyik olanların Karatay'a teslim edilmelerini, ötekilerinin de *gulâm-hâne*'lerde *babalar*'a¹⁷ verilip terbiye edilme ve yetiştirilmelerini emretti. Bu vakanın tafsilâtını veren İbn Bîbî vukubulduğu tarihi, çok defa mutad olduğu üzere, kayıt etmiyorsa da bunu kronolojik sıraya göre, Konya ve Sivas surlarının yapıldığı 618 tarihi ile Kâhta seferinin yapıldığı 623 arasında zikretmekle vakanın bu arada cereyan etmiş olduğunu gösterir¹⁸. Filhakika Anonim *Selçuk-nâme* bu hadisenin 4 Cemâzilevvel 620 yılı pazartesi gecesi vukubulduğunu kaydeder¹⁹. Zey-

17 و غلامان خرد که لایق طشتخانه باشند بجلال‌الدین قرطای تسلیم کنند و دیگرانرا بغلامخانه بیایان 17 سپارند با تیار دارند (İbn Bîbî, s. 274). Şehzâdeleri yetiştiren *atabeg* ve *lala*'lara karşı köleleri yetiştirenlere *baba* denildiğine dair bu kayıt ehemmiyetlidir. Kalkaşandî bu lâkabın *taşt-hâne*'de yıkma ve temizlik işleriyle uğraşan herkese verilen bir lâkab olduğunu söyler, ki bu şüphesiz istilâhın Memlûkler zamanında aldığı mânayı gösterir. Bunun menşei rumca papa göstermesi tabiatıyla bir benzetme eseri olduğundan yanlıştır (*Şubh ü'l-A'sâ*, V, s. 470): البایا وهو لقب عام لجميع الرجال الطشت خاناً من يتعاطى الغسل والصقل وغير ذلك وهو لفظ رومی ومعناه ابوالآب.

18 Bu sefer ve tarihi hakkında bk. İbn ü'l-Esir (XII, Mısır tabı), K. İbn el-Adîm (aynı eser, s.169), Sempad (*Recueil de l'hist. des Croisades, Documents arméniens*, Paris 1869, p. 645).

19 İbn Bîbî bu beylerin Sultanın emir ve arzularını düşünmeden istiklâlei bir hareket takip ettiklerini ve onu öldürerek yerine kardeşi Keyferüdün'u geçirmek teşebbüsü üzerine öldürüldüklerini, Anonim Selçuknâme de 24 kişiden müteşekkil gösterilen bu grupun böyle bir kasd dolayısıyla bu âkibete mâruz kaldıklarını yazar. Büyük bir nüfuz sahibi olan bu beylerle sultan arasındaki mücade-

neddin Beşâre'in Niğde'de yaptırdığı cami inşası - ki Alâeddin câmi adıyla tanınır - üzerindeki kitabeye göre, 620 tarihinde ikmal edilmiştir²⁰. Buna nazaran inşaatın bitirilmesinden birkaç ay sonra öldürülmüş olması icabeder. Diğer bir kayıтта, Eyyûbî prensesi Melike-i Adiliye²¹ ile evlenmek maksadiyle düğün merâsimini yapmak için sultanın Malatya'ya hareketi münasebetiyle, Karatay'ın *taşt-hâne* emîri olarak yanında bulunduğundan bahsedilmektedir. Kâhta seferini müteakip olması münasebetiyle 623 veya 624 de olan bu düğün merâsimi için Keykubâd, Malatya'ya giderken yolda hastalandı. Müslüman ve hıristiyan birtakım hekimler onu tedâvi ile uğraştıkları halde bir türlü rahat bulamadı. Nihayet Vasil adlı bir hıristiyan cerrah yarasını deşerek sultanın ıstırabı diindirildi. Bu ameliye esnasında Karatay *leğen* (taş) getirerek temizlik yapıldı²¹. O, sultanın ölümüne kadar, kendisine teveccühü dolayısıyla, bu vazifeden ve bu münasebetle de yanından ayrılmadı. Vakfiyelerinde ona *Emîr-ürü umerâ iğ-taş* lâkabı verilmesi uzun zaman bu mevkiide kalmasının bir neticesidir. Ne derece sultanın teveccühüne nâil olduğu onun ölümüne takaddüm eden büyük merâsim dolayısıyla de göze çarpmaktadır. Alâeddin Keykubâd 634/1237 yılı Ramazan bayramında Kayseri'nin Meşhedîyye ovasında büyük bir bayram merâsimi hazırlatmıştı; birtakım oyun ve eğlencelerle kutlulanan merâsimde birçok devletlerin elçileri de hazır bulunuyordu. Bizzat sultan da atına binerek Celâeddin Karatay ile *balatekin* oyunu oynuyordu. Nihayet Keykubâd bayram namazını kılıp yedikten sonra zehirlendi ve hasta olarak Keykubâdîye sarayına gitti. Oarada hastalığı ağırlaşınca Karatay'a: "*Benim işim sona erdi; Kemaleddin Kâmiyâr'ı çağır, ona memleket işleri hakkında vasiyetlerde bulunacağım,*"²² dedi. Bu suretle o, Selçuk tarihinin en parlak

lenin başlıca ânili, şüphesiz Keykubâd gibi kudretli ve mutlak bir hükümdar karşısında bunların istiklâlcî bir hareket takip etmiş olmaları, daha önce kardeşinin tarafını iltizam ve onun ölümünden sonra da Alâeddin'in sert tabiatından korkarak saltanata geçmesine muhaliflik etmeleridir, ki elbette sultan bunları kendisine sâdik kimseler sayamazdı. Bu hâdis, sultanın kuvvet ve iktidarı, lâyük insanları seçmekteki kabiliyeti sâyesinde Selçuk devleti için bir zaaf teşkil etmemiş, bilâkis hükümdar ve yetiştirdikleri, Selçuk tarihinin en parlak devrini yaratmağa muvaffak olmuşlardı.

²⁰ A. Gabriel, *Monuments turcs d'Anatolie* I, Paris 1931, P. 121.

²¹ İbn Bîbî, s. 297, Houtsma neşri 125.

²² İbn Bîbî, s. 461, Houtsma neşri, 206. İbn Bîbî sultanın zehirlenerek öl-

devrini yaratan ve bundan dolayı kendisine "Uluğ Keykubâd,, adı verilen sultanın yüksek iltifatlarına nâil olmuş ve son nefesine kadar bu mevki muhafaza ederek onunla birlikte hazerde ve seferde bulunmak suretiyle bu ikbal devrini yaşamak imkânını bulmuştur. Karatay'ın sonraki zamanlarda göreceğimiz nüfuz ve tesirinin yerleşmesine şüphesiz Keykubâd tarafından ona verilen mevkiin ve onun da sultanın mahremi olarak edindiği tecrübe ve bilgilerin büyük bir tesiri vardır. O, herhalde bu teveccüh dolayısıyla Karatay'a, bilâhare kervansarayına vakfettiği, köyleri temlik etmiş ve kervansarayının iç kısmını da onun zamanında inşa ettirmiştir. Karatay'ın Keykubâd'ın hizmetinde bulunduğu on sekiz yıl kadar uzun müddet süren hayatı hakkında bilgilerimiz bu kayıtlardan ibarettir.

Büyük sultanın bu ânî ölümünden sonra yerine geçen oğlu II. Gıyâseddin Keyhusrev zayıf, eğlence ve içkiye düşkün bir hükümdar idi. Tamamiyle nüfuzuna girmiş olduğu Sadeddin Köpek de bu çocuk gibi hükümdarı istediği gibi kullanabilen muhteris ve meş'um bir kimse idi²³. Bunun ihtiraslarıyla çevrilen entrikalar neticesinde büyük devlet adamları birer birer öldürülmek veya azledilmek suretiyle işten uzaklaştırıldı. Kötü ve liyakatsiz insanların iş başına gelmeleri, sultanın zevk ve eğlenceden başka bir şey ile meşgul olmaması ve delice hareketleri, Türkiye'deki iç düzenin bozulmasını, dışardan gelen Moğol felâketinin doğmasını hazırlayarak Türkiye'nin mesut günlerine son verdi²⁴. İşte bu

düğünü zikretmekle beraber bunu, herhalde her zaman olduğu gibi, Selçuk hanedanını lekelememek endişesiyle, oğlu Gıyâseddin'e yüklemekten meskût geçer. Halbuki Anonim *Selçuknâme* ve *el-Veled uş-Şefik* (s. 299) ve nihayet *Târih-i Güzide* (484). Keykubâd'ı oğlu Keyhusrev'in zehirlediğini yazarlar. Keyhusrev'in garip tabiatı, liyakatsizliği ve nihayet Eyyubî prensesinden olması dolayısıyla küçük kardeşi Kılıçarslan'ın veliahd tayin edilmesi, Keykubâd'ın ölümünü müteakip husule gelen saltanat ihtilâfları gözönüne getirilince bu zehirlenme işinin Keyhusrev tarafından yapılmış olacağını kabülde güçlük çekemeyiz.

²³ Keyhusrev'in tahta geçtiği zaman kaç yaşlarında olduğu belli değildir. Babası onu, 625 de, Erzincan fethedilince buranın meliki ve Mübarizeddin Ertokuş'u da onun atabegi tayin etmişti, ki o zaman henüz çocuk bulunduğu düşünülürse tahta çıktığı zaman pek genç olduğu anlaşılır.

²⁴ İbn Bibî, vukubulan bütün bu cinayetleri Sa'deddin Köpek'e yüklemekle Selçuk hanedanına bağlılığını göstermiş olur. Çok kurnaz olan Köpek'in yaptığı entrikalar, hâdiselerin cereyanından anlaşılmalı beraber, asıl mes'uliyetin sultana ait olduğu bizzat İbn Bibî'nin verdiği malûmatın tahlilinden anlaşılacağı gibi

esnada "kötü insanlar hâkim olunca iyi insanlar yok olur," Arap darbı meseline göre, Celâleddin Karatay da bazı diğer devlet adamlarıyla birlikte ölümden kurtularak uzlet köşesine çekilmişti. Fakat işlerin çok kötü bir şekle girmesi nihayet henüz kuvvetini kaybetmemiş olan umumî efkârı harekete geçirerek sultanı Sadeddin Köpek'i öldürmeğe mecbur etti. Bu münasebetle İsfahanlı Sâhib Şemseddin Muhammed ve Mühezzebüddin Ali gibi devlet ricali tekrar iş başına geçirilince Celâleddin Karatay da eski vazifesi olan *taşt-hâne* ile birlikte *hazine-i hassa* emirliğine tâyin edildi²⁵. Bu suretle vukua gelen sarsıntı ve buhranlar, sultanın gayri tabii hareketlerine ve iktidarsızlığına rağmen, biraz düzelmeye başladı ise de baş gösteren tehlike önlenemez bir vaziyette olmadığından gayet kötü bir şekilde idare edilen Köse dağ muharebesi (641 / 1243) Türkiye'nin Moğol nüfuzu altına girerek Selçuk

yabancı kaynaklar ile de teyid edilebilir. Nitekim İbn Bibî, Köse dağ bozgunundan sonra Mühezzebüddin Ali'nin dilinden : «*Memleket işleri sultanın gençliği, nâdanlığı ve aşağı kimselerle düşüp kalkması, sultanın eğlenceye düşkünlüğü yüzünden*» bu hale geldiğini açıkça belirtmektedir (s. 531). Zehebî (*Târih ül-İslâm* XIX, varak 254 b), Ebu'l-Ferec (*Mahtasar ud-düvel*, s. 447) 'Aynî (*İkd ül-Cümân*, XIX, s. 258) ve Anomin *Selçuknâme*, Gıyâseddin'in zâlimliği, aklının azlığı, içki ve eğlenceye tutkunluğu ve nihayet köpeklerle oynayacak kadar delice hareketlerde bulunduğu hakkında müttefiktirler. Bu kayıtlar onun hüviyetini meydana koymağa kâfidir. Hatta bir rivâyete göre de, köpeklerle oynarken ısırılmak suretiyle ölmüştür. Ermeni Sempad da onun Galonoros'ta içki ile meşgul iken birdenbire öldüğünü yazar (aynı eser, s. 650). Onun devlet ricaline karşı takip ettiği bu hareketinin bir âmili ve Sadeddin Köpek'in bu husustaki muvafakiyeti sebebi de muhakkak ki beylerin, babasının, veliahdı kardeşini iclâsa taraftar olmaları ve hatta kendi sultanlığı zamanında bile bunda ısrar etmeleri olmuştur. Bununla beraber o kendini tahta çıkarmakta mühim bir hizmet gören *atabeg*'i Şemseddin Altun-aba'yı bile sırf Saadeddin Köpek'in tezviriyle öldürmekten bile çekinmediği gözönüne getirilirse hareketlerinde ne kadar şuursuz olduğu ve Köpek'in tesirine kapılmış bulunduğu daha kolay anlaşılır. Baba İshak'ın, isyan bayrağını kaldırırken, sultanın yaşayışı ve doğru yoldan ayrılışı hakkında bir propoganda zemini bulabilmesi de burada dikkati çeken bir vakia olarak kayda değer (İbn Bibî, s. 499, 600 ; Altun-aba vakfiyesine de bak. Belleten XLII s. 423, not 23). Keykubâd zamanında büyük mevkilere geçirilen Harezmi emirleri ile yerli devlet adamları arasında husule gelen rekabetin de bu mücadelelere tesiri olduğunu ve Sadeddin Köpek'in bunlardan istifade ettiğini de hatırlatmak icabeder.

²⁵ İbn Bibî, s. 482, Houtsma neşri.

devletinin yıkılmasına başlangıç oldu²⁶. Celâleddin Karatay, adını zikrettiğimiz vazifesinde, Keyhusrev'in ölümüne kadar, kaldı ve bunun zamanında Keykubâd devrinde iç kısmını yaptırdığı kervansaray, dış kısmını da yapmak suretiyle, ikmâl etti. Karatay'ın devlet işlerindeki asıl faal rolü, bunun ölümünden sonra, üç kardeşin ayrı ve birlikte saltanat sürdükleri zamanda göze çarpar.

II. Gıyâseddin Keyhusrev, Küçük Ermenistan'a yapılan sefer esnasında ölünce (642)²⁷, II. İzzeddin Keykâvüs, IV. Rükneddin Kılıçarslan, II. Alâeddin Keykubâd adında üç şehzâde bıraktı. Genç yaşında ölen sultanın en büyük oğlu olan Keykâvüs bile henüz çocuktu. Hatta *Baybars tarihine* göre, belki birkaç yıl sonra

²⁶ Köseadağ bozgunu Anadolu, türkleri arasında uzun zaman acı bir hatıra olarak yaşadı. Niğdeli Kadı Ahmed'in ifâdesine göre, bir asır sonra bile bu mağlûbiyet senesine halk *Baycu yılı* diyordu. ابن تاريخ و اعوام اقليم روم تا غایت سال بايجوی کويشد (el-Veled uş-Şefik, s. 296).

²⁷ İbn Bibî ve Aksarayî, Keyhusrev'in ölüm tarihini vermiyorlar; fakat tarihçiler arasında bu 644 yılı olarak kabul edilmiştir (Halil Edhem, *Düvel-i islâmiyye*, s. 217). Aksarayî sekiz yıl saltanat sürdüğünü söylemekle 642 de ölmüş olacağını ifâde eder (*Müsâmert ül-aḥbâr*, neşr. Osman Turan, Ankara 1944 s, 33), Ebu'l-Ferec, *Muhtasar üd-düvel*'inde 642 yılında Küçük Ermenistan'a yapılan sefer esnasında ölüp bu, ölüm dolayısıyla muharebenin sonbaharda sona erdiğini kaydettiği gibi Moğol elçilerinin yeni sultan olan oğlu Keykâvüs'ün Kan'an'a götürmek üzere 643 de geldiklerini söyleyerek Keyhusrev'in bu tarihte ölmüş olduğunu teyit eder (s. 446, 447). Aynı müellifin süryanice tarihine dayanan D'Ohsson kendi Moğol tarihinde (III, s. 92) 1245 yılını verir, ki bu da 642 veya 643 yıllarına karşı gelir. Anonim *Selçuk-nâme* ve 9 yıl saltanat sürdüğünü kaydeden Niğdeli Kadı Ahmed (Fatih yazma 4519, s. 297) 643 tarihini veriyorlar. Anonim'in Receb ortasındaki kaydı, aşağı yukarı Ebu'l-Ferec'in sonbahar kaydına uygundur. Bu seferden bahseden Ermeni müellifi Sempad (Aynı eser, s. 649) ölüm tarihini 1246 yani, 643 - 644 verir. İbn ül - Fuvatî de 643 yılında Keyhusrev'in öldüğünü söyler (*el - Havâdis ül-câmi'a*, Bağdad 1351, s. 206). Şu halde tarihler 642 ve 643 olmak üzere iki yıl üzerinde birleşiyorlar demektir. Fakat daha mevsûk olmaları icabeden paralarla diğer bazı kayıtlar ile 642 yılını kabul etmemiz gerekiyor. İzzeddin Keykâvüs'ün 643, 644 tarihli sikkeleri yanında babasının da aynı yıllarda basılmış paraları olması Ahmed Tevhid'i (*Meskûkât-ı Selçukiyye katalogu*, s. 241) ve Halil Edhem'i (*Kayseriye şehri*, s. 92) şaşırtmış ve yanlış bir istidlâl ile 644 yılı üzerinde ısrar etmelerini intac etmiştir. Halbuki mesele tamamiyle aksi olup babasına ait kalıpların, Keykâvüs zamanında, yalnız tarihi değiştirilmek suretiyle, aynen muhafaza edilmiş olmasından ibaretir. Halil Edhem'in Keyhusrev'in uzlete çekilerek işleri Keykâvüs'e bırakmış olduğuna dair ileri sürdüğü fikir, veliahdin II. Keykubâd olması dolayısıyla de imkânsızdır. 652 de ölen II. Keykubâd'ın adına 655 de basılmış paraların bu-

gösterilmekle, 630 / 1239 senesinde doğmuştu²⁸. Nitekim İbn ül-Fuvatî de Keyhusrev'in ölümünde yerine geçen oğlunun - ki Keykâvüs olmak icabeder - 7 yaşında olduğunu kaydediyor²⁹. Keyhusrev, Gürcü melikesinin kızıdan olan en küçük oğlu Alâeddin Keykubâd'ı kendisine veliahd yapmıştı³⁰. Fakat öldükten sonra İsfahanlı vezir Şemseddin Muhammed, Celâeddin Karatay, Has Oğuz, Esededdin Rûzbe ve Fahreddin Ebu Bekir gibi devrin devlet adamlarının müşterek kararı ile tahta büyük şehzadeyi geçirdiler³¹. Kerimeddin Aksarayî, babalarının emrine aykırı olarak üç kardeşin birlikte saltanata çıkmalarını Karatay ve Yavtaş'ın eseri göstermekle Keykâvüs'ün 647 tarihine kadar yalnız başına hükümdar olduğunu bilmediğini ifade eder; ve hakikaten bu tarihten az önce başlayan müşterek hâkimiyet Karatay ve Yavtaş sâyesinde mümkün olmakla beraber bunu babalarının ölümü zamanına irca etmesi şüphesiz yanlıştır. Gerçekten Keykâvüs'ün tahta çıkması ve bu zamanın diğer hâdiseleri üzerinde Karatay'ın tesiri büyüktür. Bunun bir tezahürü de Gıyâseddin'in ölümünden sonra Kara-

lanması (Ahmed Tevhit, aynı eser, s. 254) de ancak bu şekilde izah edilebilir. Halbuki katalog sahibi onu bu devirde hayatta imiş gibi bir hükme sevk etmiştir. Esasen İbn Bibî'nin İsfahanlı vezirin rakipleriyle mücadelelerden sonra iki yıl müstakilen hüküm sürdüğü ve nihayet 646 da öldürüldüğü hakkındaki kayıtları da Keyhusrev'in 644 den önce ölmüş olduğunu gösterir. Bu devrin vakalarını çok yanlışlarla yazan Ebu'l-Fidâ (III, 180), 'Aynî, (aynı eser, XIX, s. 374, Veliyeddin efendi, 2391) gibi müelliflerin bu vaka için verdikleri 651, 654 tarihleri, ancak hatalarını göstermek bakımından kaydedilebilir. Bununla beraber başlıca kaynakların iki yıl üzerine birleşmiş olmaları ölüm vakasının 642 sonu ve 643 başına raslayan bir tarihte olmasıyla daha kolay izah edilebilir zannındayız.

²⁸ Türkçe tercüme, Şerafeddin Yaltkaya, İstanbul 1941, s. 32.

²⁹ Aynı eser, s. 206.

³⁰ İbn Bibî'de Keykâvüs'ün Karatay'la vukubulan bir konuşması münasebetiyle Aksarayî'ye (s. 36) uygun olarak, Keykubâd'ın veliahd olduğunu öğreniyoruz (s. 591; bu malûmat Houtsma neşrinde yoktur). İbn Hâldûn sair birçok hatalar gibi Keykubâd'ın büyük kardeş olduğunu söylemekle beraber veliahd olduğunu (*Kitâb ül-İber*, V s. 172-173) kaydeder, ki 'Aynî de bunu bu şekilde yazar (gösterilen yer).

³¹ Üç kardeşin müstakil ve müşterek saltanatlarını kaynak ve tetkikler çok defa birbirine karıştırmışlardır. Bu devreyi ayrıca yazacak isek de şimdilik şu kadarını kaydedelim: İbn Bibî ve Aksarayî bu devre ait hayli tafsilât verirler. Fakat Aksarayî, 647 ye kadar süren Keykâvüs'ün müstakil saltanatını tamamiyle meskût geçer. Niğdeli Kadı Ahmed, Keykâvüs'ün tek başına saltanatını

tay'ın büyük bir mevkı olan *saltanat naibliğine* geçmiş olmasıdır³². O bu mevkıde, müşterek hâkimiyetin başladığı tarihten hemen bir yıl öncesine kadar kalmıştır. İzzeddin Keykâvüs'ün diğer kardeşlere tercih edilmesini, İbn Bibî yalnız büyük kardeş olmasına değil, diğer meziyetlerine de atfeder, ki sonradan cereyan eden hâdiseler, şüphesiz olgunluk çağına girdiği zamanlar için vârid olmak üzere, onun diğerlerine nazaran daha kabiliyetli ve siyasî görüş sahibi olduğunu göstermektedir.

Keykâvüs zamanında, yukarıda adı geçen nüfuzlu devlet adamları arasında kurulan düzen, az bir müddet sonra bunların ihtiras mücadeleleriyle bozuldu. Keyhusrev zamanındanberi vezir olan Sâhib Şemseddin ile, aralarında sıhriyet vücade gelen, Has Oğuz ve Rûzbe arasında gittikçe artan bir rekabet ve gerginlik başgösterdi. Bu ikisinin beylerbeyi (başkumandan) ve atabeylik gibi mühim mevkilerde bulunmaları ve devlet işlerinde büyük bir nüfuz ve iktidara sahip olmaları ihtiraslı veziri endişelendiriyordu. Pervâne Ebu Bekir ve *emîr-i dâd* Nusret, başlayan mücadelede, Sâhib Şemseddin'in tarafını tutarak hazırladıkları bir suikast neticesinde bu iki kimseyi ortadan kaldırdılar³³. Fakat bunların ölümünden sonra aynı nüfuz ve iktidarın Ebu Bekir ve Nusret'in eline geçmesi, bu sefer vezir ile bunlar arasında yeni bir rekabet ve gerginlik mevzuu oldu. Şimdi de İsfahanlı bunları ortadan kaldırmak için

zikretmekle beraber, 'Alâeddin'in ölümünden sonra, 655-658 arasında olan ikili taksimi 647 de üç kardeşin müşterek hâkimiyetiyle karıştırır (s. 297); Ebu'l-Ferec, bahsettiğimiz taksimden bahsetmekle beraber, Rükneddin'in Moğol hanından gelmesinden sonra 646 da Karatay'ın Selçuk ülkesini iki kardeş arasında taksim edip 'Alâeddin'e hususî mülkler verildiğini ve üç kardeş namına paralar basıldığını söylemekle müşterek hâkimiyeti taksim tarzında anlatır (s. 451). Onu bu hataya sevkeden şey Rükneddin'in Moğol kaanından geldikten sonra, 646 da, Sivas'ta istiklâlini ilân etmesi ve aynı yıl içinde Karatay tarafından barıştırılmaları hadisesi olmak icabeder. Ebu'l-Ferec ile Münecimcaşı'yı telife çalışan D'Ohsson, İzzeddin'in 643 de tahta çıktığını ve üç kardeşin birlikte hüküm sürdüğünü yazar, ki bu onun hâdiselerin içinde çıkmadığını gösterir (III, s. 92).

³² İbn Bibî, s. 550.

³³ Anonim *Selçuk-nâme*, vezir Şemseddin ile beyler arasında vukubulan bu mücadeleleri sultan ile emîrlar arasında gösterir. Halbuki henüz çocuk olan sultanın böyle bir şeye teşebbüs etmesi mümkün değildir ve aşağıdaki hâdiseler de bunu açıkça meydana koyacaktır. Onu bu hâdise hakkında böyle yazmağa sevkeden şey herhalde Sahibi'n sultan namına bütün devlet işlerine hâkim olması olmak icabeder.

Tuğraçı Mahmud vasıtasıyla Erzincan *sü-başı* (ser-leşkeri) Şerefeddin Mahmud'u celbetti. Ebu Bekir ile Nusret'i birbirinden ayırmak maksadiyle Nusret'i Moğol hanına gidecek olan Kılıçarslan'a arkadaş yapmağa karar verdiler. Celâleddin Karatay, cereyan etmekte olan bütün bu entrika ve ihtiras mücadeleleri karşısında tarafsız kalmak yolunu tuttu. İsfahanlı vezir sultanı alarak, Şerefeddin Mahmud ve Tuğraçı Mahmud ile birlikte, Aksaray tarafına hareket etti; yolda Celâleddin Karatay'a kasid göndererek saraya ait hazine ve eşyanın yükletilerek sultana yetişmesini bildirdiler³⁴. Yalnız kalan ve aleyhine kurulmakta olan tehlikeyi sezen Ebu Bekir Pervâne isyan veya firar çarelerine başvurdu ise de muvaffak olamıyarak yakalanıp Darende kalesine hapsedildi. Vezir Semseddin beraberinde olan grupla Sivas'a varınca *emîr-i dâd* Nusret'i de Hafik kalesine attırdı.

Bu suretle rakiplerinden kurtulan Sâhib Şemseddin, mevkiini daha iyi kuvvetlendirmek için, sultanın annesiyle evlendi. Bu defa da kendisine bu mücadelede yardım etmiş olan Şerefeddin Mahmud'u rakıp sayarak tuzağa düşürmeğe çalıştı. Bu vaziyet karşısında bulunan Şerefeddin, vezirin sultanın anasıyla evlenmesinin emîrler arasında uyandırdığı hoşnutsuzluk ve kırgınlıktan faydalanarak, ayaklandı³⁵. Fakat Şemseddin Yavtaş idaresinde gönderilen kuvvetler isyanı bastırabildiler. Bu suretle bütün bu ihtiras mücadelelerinde muvaffak olan Sâhib Şemseddin iki yıl kadar, bir diktatör gibi, bütün işlere hâkim olarak debdebeli bir hayat sürmeğe başladı. Ölüm tarihi 646 olduğuna göre bu mücadeleler 644 de nihayet bulmuştu demektir. İbn Bibî cereyan eden bu iç mücadelelerde, herhalde Sâhib'in vezir olması dolayısıyla merkezîyet ve meşruiyet zihniyetiyle, daima onun müdafîi olarak kalır ve mesuliyeti ya rakiplerine, ya ikinci derecedeki şahısların tezvirlıklarına veya o da olmazsa mukadderata yükler. Bu keyfiyet, belki İbn Bibî'nin ona mensup bulunmasıyla de ilgili olabilir. Fakat hâdiselerin tahlili, vezirin ihtiraslarının bu hususlarda ne kadar müessir olduğunu gösterecek mahiyettedir. Nitekim yine İbn Bibî, Sâhib'in bu diktatörlüğünden önceki zamanlarda Karatay'ın fikrini almadan memleket işlerini görmediğini söylediği halde, bu hareketleri dolayısıyla,

³⁴ İbn Bibî, s. 562.

³⁵ İbn Bibî s. 565; Ebu'l-Ferec, aynı eser, s. 448.

devletin şerefini korumaktan başka bir ihtirası olmayan Celâleddin Karatay'ı da müteessir etmiş bulunduğunu ve Sâhib'in vezirlikten çekilmesine faal bir şekilde çalışmış olduğunu ifadeden kurtulamaz³⁶. Bu sebeple Sâhib, iki yıl süren diktatörlükten sonra, yalnız mevkiini değil, hayatını da kaybetti. 646 senesinde Uc taraflarında Türk Ahmed adında birisi, I. Keykubâd'ın oğlu olduğunu - ki II. Keyhusrev tarafından anneleri Melike-i Âdiliyye ile öldürülmüş veya hapsedilmişlerdi - iddiasıyla, ayaklandı ve Uc türkleri de buna iltihak etti³⁷. Bu isyanı bastırmak için gönderilen kuvvetler kâfi gelmeyince Sâhib, ordunun arkasından, kendi muhafız kuvvetlerini de göndermek zorunda kaldı. Tam bu esnada idi ki Güyük han'ın cülûs merâsimine giden Kılıç-arşlan ve taraftarlarının Sultan Keykâvüs ve veziri Şemseddin'in azillerine dair *yarlığ* getirdikleri haberi geldi.³⁸ Filhakika Kılıç-arşlan Türkiye'ye dönünce Sivas'ta istiklâlini ilân etti. Bunun üzerine Karatay ve Necmeddin Ebulkasım Sâhib'e adam göndererek hem onun diktatörlüğüne son vermek için vaziyetten faydalanmak, hem de bunun çekilmesiyle iki kardeş arasını bulmak istediler: "*Her ne kadar böyle bir hüküm geldi ise de biz yine onu başımızda reis olarak tanıyacağız; fakat bundan sonra, eski vezirlerin âdetine uygun olarak, tantanalı bir şekilde divâna gelmek usulünü bırakmasını ve kölelerinden birkaç devât-dâr ve sermûzedâr'ı yanına almakla iktifa etmesini*," bildirdiler. Bu sözlerde bir hile olacağını düşünen Sâhib, yanında bulunan birkaç uşak ve kölesini sarayının kapı ve duvarlarını korumağa gönderdi. Bunun üzerine Karatay ona Taceddin Simcûrf'yi göndererek şehirden çıkmasını ve Uc'ta bulunan askerlerine kavuşmasını tavsiye etti

³⁶ İbn Bibî, s. 569.

³⁷ Bu vakaların tarihini tesbit etmekle Uc'taki bu hareketin 646 da vukubulmuş olduğunu da meydana koymuş oluyoruz.

³⁸ 644 de kurulacak büyük Kurultay'da bulunmak için Moğollar, 643 de İzzeddin Keykâvüs'ü istemişlerdi. Fakat Keykâvüs, memleketten ayrıldığı takdirde rum ve ermeni düşmanlarının kendi ülkesine saldıracaklarını bahane ederek, birçok hediyeler vermek suretiyle elçileri geri çevirdi ve kardeşi Kılıçarşlan'ı Moğolistan'a gönderdi (Ebu'l-Ferec, s. 447). Kılıçarşlan oradan kardeşinin azlını kendisinin sultanlığını bildiren bir yarlığ ve iki bin Moğol askeriyile birlikte dönüp, 646 de Sivas'ta müstakilen hüküm sürmeğe başladı (Ebu'l-Ferec, s. 448-450; Reşideddin, *Câmi'ut-Tevârih*, Topkapı yaz. vrk. 369; Kiragos, JA, 1858. TM. II, s. 192).

ise de bunu da tehlikeli görüp evinden çıkmadı³⁹. Ertesi gün Necmeddin Ebulkasım, asker bulunmadığından, Konya ahilerini silâhlandırarak Sâhib'i saltanat sarayına götürmeğe mecbur etti. *Za'im ud-dâr* Ebulkasım Sâhib'in mallarını müsadere etmek için divân kâtiplerini ve hesap memurlarını onun sarayına gönderdi. Birçok işkencelere maruz kalan vezir, tasarrufunda bulunan bütün malları yazarak başka bir şeyi olmadığına dair yeminler etti ve yaptığı listeyi Karatay'a gönderdi; dördüncü günde de feci bir şekilde öldürüldü⁴⁰. Ebu'l-Ferec'e göre, Kaan'dan sultan ve kendi aleyhinde böyle bir emir gelince, Şemseddin, sultanı alarak sahilde bir kaleye gitmek ve bir müddet orada isyan halinde kalarak hâdiselerin inkişafını beklemek istedi ise de, bunu öğrenen Karatay tarafından yakalandı ve Kılıçarslan'ın atabeği Bahaddin Tercüman ile malları müsadere edildikten sonra öldürüldü⁴¹. Anonim *Selçuknâme* kronolojiye uygun olarak bu hâdisenin 8 Zilhicce 646 (28 Birinci teşrin 1248) de vukubulduğunu söyler. Görülüyor ki bu hâdise, Sâhib'e karşı beslenen nefreti hesaba katmaksızın, sırf Moğolların müdahalesiyle izah edilemez ve Karatay gibi ahlâki ve insanî duyguları bizce malûm olan bir kimsenin ona karşı aldığı durum da başka türlü anlaşlamaz⁴².

Celâleddin bir taraftan İsfahanlı Şemseddin'i işten uzaklaştırıp merkezdeki işleri yoluna koymağa çalışırken, öte yandan Moğolların müdahalesi ve Rükneddin ile taraftarlarının saltanatı Keykâvüs'ün elinden almak teşebbüslerini yatıştırmak gibi güç bir vaziyet karşısında bulunuyordu. Sâhib'in ölümünden sonra Kılıçarslan tarafından elçi olarak gelen Hotanlı Cemaleddin, saltanatın, yarlıg hükmüne göre, Rükneddin'e ait olduğunu ileri sürdüğü zaman Karatay bundan doğacak neticeleri düşünerek topladığı mecliste: "*Büyük kardeş dururken küçüğün sultan olmasının şeriat*

³⁹ Anonim *Selçuk-nâme* bu vakayı umumiyetle İbn Bibi'ye uygun olarak anlatmaktadır. Buna göre Karatay, Ebu'l-Kasım ile birlikte Muslih Hâdım da bu vakaya iştirâk etmişti.

⁴⁰ İbn Bibî, s. 584-589.

⁴¹ *Muhtasar-üd-düvel*, s. 450.

⁴² İbn Bibî, Karatay gibi büyük devlet adamlarının bile Sâhib'in huzuruna uzaktan diz çökerek gittiklerini yazar (s. 572). Hükümdarlar hakkında câri olduğunu bildiğimiz bu kaidenin vezirler için de vârid olup olmadığını bilmiyoruz. Belki bu, Sahibi'n diktatörce hareketinin bir neticesi ve kendisine karşı husule gelen iğbirarın da bir sebebidir.

ve örfe uygun olamayacağını, üç kardeşin birlikte tahta çıkarılmasının ve Kılıç-arslan'la birlikte gelen iki bin Moğol süvarisinin geri gönderilmesinin gerektiğini,, söyledi. Nihayet onun nüfuz ve gayretleriyle, yalnız kardeşler arasındaki aykırılık değil, bunlara intisap ederek şahsi ihtiraslar peşinde koşan beyler de yatıştırıldı. Bu suretle üç kardeşin birlikte saltanat sürmesine ve İsfahanlı'nın ölümünden sonra vezirliğe getirilen Reyli Kadı İzzeddin Muhammed ile Kılıç-arslan'ın veziri Bahaddin Tercüman'ın vezirlikten çıkarılıp üçüne birden Nizameddin Hurşid'in vezir olmasına dair bir anlaşmaya varıldı⁴³. Fakat Kılıç-arslan maiyetiyle birlikte Kayseri'den Aksaray'a doğru gittiği sırada onun emirleri Keykâvüs'ün saltanata iştirakini istemediler. Öte taraftan Bahaddin Tercüman bu emir aleyhinde Karatay ile anlaşmak istedi. Karatay fitnenin önüne geçmek için Bahaddin'in tekliflerini reddettiği gibi birkaç defa da Malatyalı Şeyh İmadeddin ile Nağcevânî Necmeddin'i, bu emirlere nasihat etmek üzere, gönderdi. Fakat bunları yola getirmek mümkün olmadı ve bunlar daha ileri gitmekten de çekinmediler. İbn Bibî'nin anlattığı bir rivâyete göre, bu endişeli vaziyette sultan ile Karatay yalnız kalıp bu mesele ile meşgul oldukları bir zamanda, vaziyetin kötülüğüne rağmen, Karatay, sultanın gülümsediğini gördü. Sebebini sorunca, ona: "*Babam saltanatı küçük kardeşime bırakmak için beyleri ona biat ettirmişti; Tanrının yardımıyla, babamın isteğine aykırı olarak, ben sultan oldum. Şimdi kardeşim kardeşlik acısı göstererek saltanatı elimden almak istiyor; ben Allahın takdirine razıyım*," dedi. Bunun üzerine Karatay ona: "*Yüce sultan arkasını Tanrının yardımına dayadıktan sonra her emelinin hasıl olacağından emin olsun*," dedi. Bunun üzerine kasıdlar göndererek asker topladılar ve Konya'dan Aksaray'a doğru hareket ettiler⁴⁴. Keykâvüs ve Kılıç-arslan'ın kuvvetleri yolda Kılıç-arslan hanı önünde karşılaştı⁴⁵. İki tarafın barıştırılması için yapılan bütün teşebbüsler kısır kalınca öncü kuvvetleri arasında çarpışma başladı. Kılıç-arslan ilk savaşta kuvvetlerinin bozguna uğradığını görünce yanında bulunan Cemâleddin Hotanî, diğer maiyeti erkânı ve bir kısım köle-

⁴³ İbn Bibî, s. 590, Houtsma neşri, 268.

⁴⁴ İbn Bibî, s. 591; bu malûmat Houtsma neşrinde yoktur.

⁴⁵ Bu Kılıçarslan Hanı hakkında benim «*Selçuk kervansarayları*» adlı makaleme bakınız (Belleten IXL s. 476, not 11).

leri ile kendi *çetr* ve *sancağını* alarak yolun kenarındaki bir tepeye kaçmağa mecbur oldu. Bunu gören Arslan-doğmuş bunlar üzerine hücum edip Cemâleddin Hotani'yi öldürttü ve Kılıç-arslan'ı da yakalayarak ağabeyi İzzeddin'in yanına götürdü⁴⁶. Sultan kardeşinin yakalanıp getirilmekte olduğunu duyunca, Karatay ve diğer beylerle birlikte onu karşılamağa çıktı ve kardeşini kucaklayarak barıştılar. Celâleddin Karatay, evvelce kararlaştırdığı üzere, üç kardeşin birlikte saltanat sürmelerini temin ederek kargaşalığı yatıştırıp devletin parçalanmasının önüne geçti. Anonim Selçuknâme bu vakanın tarihini 1 Rebiülevvel 647 (1249) verir, ki bu tarihte üç kardeş namına basılmış olan paralar da bunu teyit eder. Yine üç kardeş adına yazılı 648 tarihli bir kitâbe de bu hâdisenin tarihini tesbit için burada zikredilebilir⁴⁷. Bununla beraber bu müşterek saltanat devresinde kitâbelerde hemen daima, büyük sultan sıfatıyla, Keykâvüs'ün adına raslamakta olduğumuzu da burada hatırlatmak yerinde olur.

Celâleddin Karatay'ın Keykâvüs'ün cülüsünden bu hâdiseye, yani müşterek hâkimiyetin başladığı 647 yılına, kadar bulunmakta olduğu *saltanat naibliğini* bırakarak *atabeglik* mevkiine geçtiğine dair Anonim'in bu kaydı⁴⁸ yanında Karatay'ın kardeşi Kemaleddin'in mescit ve zâviyesine yaptırdığı vakfiyede (sefer 646 da) kendisine *Ebu'l-mulûk ve's-Selâtin* lâkabı verilmesi *atabeglik* mevkiine bir yıl önce geçmiş olacağını gösterir. Bununla biz her iki vesikayı telif ederek 647 de önce sade Keykâvüs'ün iken bu sefer üç kardeşin de birlikte *atabegliğe* geçtiği tarzında ve "*Atabek-i Rum*," tâbirine uygun olarak anlamanın daha doğru olacağını sanı-

⁴⁶ Anonim Selçuknâme ve el-Veled uş-Şefik Keykâvüs'ün kuvvetleri başında Yavtaş'ın bulunduğunu söyledikleri halde İbn Bibî burada onun ismini zikretmez. Kadı Ahmed, muharebenin zuhurunu ve dedesinin öldürülmesi mesuliyetini kötü bir dille Yavtaş'a yükletirken tarafgirlik yapar. Hatta o, dedesinin, rolünü büyüterek, devleti iki kardeş arasında böldüğünü söyler. İbn Bibî'nin her nasılsa zikretmemiş olmasına rağmen bu zamanda Yavtaş'ın beylerbeyi (bağ kumandan) olduğu düşünülürse neden dolayı mesuliyetin ona atıldığı anlaşılabilir. Bu sırada Arslan-doğmuş *emîr-i ahur* olduğundan İbn Bibî ile bu kaynaklar arasında bir ayrılık olmadığı, bilâkis birbirini tamamladıkları kabûl edilebilir.

⁴⁷ Halil Edhem, *Tokat kitâbeleri*, TDEM, XXXV. s. 642.

⁴⁸ اتابك روم را بجلال‌الدين قراطاي داد هر سه برادر را نصيحت کرده از حديث نبوي و تفسير قرآن (Anonim). شد داده صلح درميان ايشان انداخت هيچ آزارى درميان ايشان واقع نشد

yoruz. Ölümüne kadar kaldığı bu makama geçerken, mevkiin icabı olarak, onun kardeşler arasında vukubulacak geçimsizliklere meydan vermemek, devlet adamlarının bunları menfaat ve ihtiraslarına vasıta kılmalarını önlemek gibi yüksek bir gaye de güttüğüne hükmetmek mümkündür. Nitekim o bu mevkiide buldukça kardeşlerin bir tahtta hüküm sürmeleri kabil olabilmiş ve ölümünden sonra tekrar ihtiras ve mücadeleler canlanarak düzen ve birlik bozulmuştur. Sâhib Şemseddin'in ölümüyle (Zilhicce 646) Karatay'ın atabeg oluşu (Rebiülevvel 647) arasındaki iki aylık bir zaman için Anomin'in onu vezir olarak göstermesi herhalde yanlışır. Zira İbn Bîbî, İsfehanlı'nın ölümünden sonra, Kadı İzzeddin Muhammed'in vezirliğe getirildiğini açıkça söyler⁴⁹. Esasen bütün işlere hâkim olan Karatay'ın böyle birkaç aylık bir vezirlik yaptıktan sonra çekilmesi için de bir sebep gösterilemez. Onun vezirliğe geçmemesi, bazı istisnalardan sarfı nazar, teâmüle göre, vezirlerin ilmiyye mesleğine mensup olmasıyla izah edilebilir. Muahhar bazı tetkikler dolayısıyla Karatay'ın Selçuk vezirlerinden gösterilmesi, herhalde, Münecimbaşı'nın, İbn Bîbî'den alarak Keykâvüs'ün cülûsunda, onu *vezir kethüdâsı* (ki bununla onun *nâibliği* kastedilmiştir) kaydetmesinden hasıl olmuş bir hata olsa gerek⁵⁰. Nitekim Münecimbaşı'nın arapça aslında, kaynağı olan İbn Bîbî'de olduğu gibi, *nâib* olarak zikredilmiştir. Vakfiyelerinde, bulunduğu mevkilere ait bütün unvanlar zikredildiği halde, vezirliğe ait bir lâkab veya unvanın bulunmaması da bunu gösterir.

İbn Bîbî ve Aksarayî, Karatay'ın atabeğliğinden ancak birer kayıtla, ve hayatının sonlarına doğru bu mevkiide olduğunu belirtmek suretiyle, bahsederler⁵¹. Ebu'l-Ferec'in Karatay'ı daha Key-

⁴⁹ وفرمان بعزل قاضی عزالدین رازی شهید که بعد از صاحب شمس الدین بجهت مصلحتی که ایشان را روی نموده بود وزارت بدو (نظام الدین خورشید) داده ارسال کردند امیر جلال الدین آن حکم را امتثال نمود (İbn Bîbî, s. 590) وقاضی عزالدین را بخانه فرستاد

⁵⁰ Münecim başı türkçe tercümesi, II, s. 569. Karatay'ı vezir olarak gösterenler için Halil Edhe.n, *Anadolu'da islâmi kitâbeler*. TDEM, XXXIII, s. 119; Hamdi-zade Abdulkadir, aynı yerde, s. 533, İ. Hakkı Uzunçarşılı, *Sivas şehri*, İstanbul 1928, s. 52; aynı müellif, *Kitâbeler* II, s. 195; Cl. Huart da Münecimbaşından alarak vezir kethüdâsı : *lieutenant de grand vèzir (hakikatte sultan kethüdâsı)*, adı geçen eser, s. 64 ve *Konia*, Paris 1897, s. 159.

⁵¹ İbn Bîbî, s. 616; *Müsâmeret ül-ahbar*, s. 95 : آتابکی برآن نسق که جلال الدین : قراطی داشت بشام او منشور بنوقیع پیوست

kâvüs'ün cülusunda atabeği olarak zikretmesi, şüphesiz, yanlıştır.⁵² Onun bu mevkide ölümüne kadar kaldığını, aşağıda temas edeceğimiz üzere, Keykâvüs'ün kardeşi Alâeddin Keykubâd'ı Moğol hanına gönderirken yazdığı mektupta: "*Atabegim Celâleddin öldü,*" kaydı ifâde eder. Bundan dolayı Kervansaray vakfiyesinde mevcut olmayan atabeg unvanı Konya'daki medresesine ait 651 tarihli vakfiyesinde ve atabeglere mahsus olan *Ebu'l-mülûk ve's-selâtn* lâkabı da 646 tarihli mescid ve medrese vakfiyesinde zikredilmiştir. Bu suretle atabeglik makamında üç kardeşi bir tahtta tutmak gibi güç bir işi, ölümüne kadar muvaffakiyetle başarabilmiştir. Onun nüfuz ve kudreti, umuma telkin ettiği

⁵² *Atabeg* unvan ve memuriyeti için bak. Fuad Köprülü, İslâm Ansiklopedisi *Ata* maddesi. Selçuklularda şehzadelerin sarayda yetiştirilmeleri vazifesiyle mükellef olan ve bunların melik olarak hüküm sürdükleri eyâletlerde on'ar adına memleketi idare eden atabeglerin, şehzadelerin olgunlaşmasından sonra da mevkilerini muhafaza ettikleri hakkında kayıtlar vardır. Bunun gibi Türkiye Selçuklularında da sultanlar olgunluk çağına geldikten sonra atabegleri bir nevi müşavir ve tecrübeli yardımcı olarak kalmakla atabeglik mevkiinin daimî bir memuriyet haline geldiği gözüküyor. Bundan dolayı *Atabeg-i Rûm*, *Atabeg-i Devlet* tabirleri meydana gelmiştir. II. Keykâvüs'ün Mengü Han'a yazdığı mektupta "*Atabegim ve müdebbirim ö.düğünden geleliyeceğim*" tarzında Ebu'l-Ferec'in kaydettiği ifâde de atabeglik vazifesinin ehemmiyet ve mahiyetini göstermektedir. Bu atabeglerin, aynı zamanda, eski kaideye göre, sultanların çocuklarını da yetiştirdikleri kabûl edilebilir. Türkiye Selçuklularında atabeglik vazifesinin bu mahiyeti alması bu mevkiin yükselmesinde bir âmil olmuş olsa gerek. Aksarâyî, Sâhib Fahreddin Ali'nin mazuliyet devresinden sonra tekrar vezir olması üzerine vaktiyle müstevfilikten vezirliğe getirilen Erzincanlı Mecdeddin Muhammed'in vezirlikten çekilmeğe mecbur edildiğini, fakat devlet idaresinden ayrılmasının işleri aksatacağı düşüncesiyle, tekrar müstevfilğe inmesinin çok aşağı bir dereceye düşmesi demek olacağından, Celâleddin Karatay'ın bulunduğu tarzda, atabeglik mevkiine geçirildiğini yazar (s. 95), ki bu, atabeglik mevkiinin vezirlik ile müstevfilik arasında bulunduğunu gösterir. Selçuk münşâatına dair son zamanlarda meydana çıkan *Guneyt ül-kâtib ve muneyt ut-tâlib* adlı eser (Fatih kütüphanesi 5406, varak 75) mevkileri derecelere göre sıralarken atabegliği vezirden sonra ve saltanat naibinden önce zikreder ve nihayet beylerbeyi ve müstevfilerden bahseder. Atabeglere, bu vazife dolayısıyla, bu eserde olduğu gibi *Mevlânâ'nın mektuplarında* (İstanbul 1937, s. 137, 138) ve neşretmekte olduğumuz zâviye vakfiyesinde *Ebu'l-mülûk ve's-selâtn* lâkabı ile hitap edilmektedir. Büyük Selçuklular'da, Harzemşahlar'da ve Türkiye Selçuklularında, bir memuriyet mahiyetini almaksızın, atabeg müradifi olarak *lala* da denildiğini biliyoruz, ki Memlûkler de bunlardan birincisi beylerbeylerine (*Atabek ül-^casâhir*) alem olmuş ve *lala* da atabek unvanı yerine

saygı dolayısıyla, kendi mevkiinin verdiği selâhiyetlere münhasır kalmamış, diğer bütün mühim işlerin hallinde ve büyük mevkileri dolduracak insanların seçilmesinde de yegâne âmil olmuştur. Onun zamanında tayin edilen devlet adamları ve hatta vezirlerin kendi tasvib ve kararı olmadıkça bu mevkilere sahip olmaları mümkün olmuyordu. Bu suretle o, Aksaray ovası hâdisesinden sonra, vezirliği, âlim ve fâzıl bir adam olan Nahçevanlı Necmeddin'e teklif etti. Necmeddin bunu ancak kendisine, *beyt-ül-mâl* 'den, günde iki olmak üzere, yılda 720 dirhem bir para verildiği ve diğer devlet adamlarının da buna göre bir maaşa kanaat getirecekleri taktirde kabûl edebileceğini söyledi. Fakat onun bu idealist ve fedakâr teklifi, birçok devlet damlarını ürküttüğü için, Karatay Necmeddin'i, Selçuk vezirlerinin en iyilerinden olan Mühezzebüddin Ali'nin aldığı yıllık 40,000 dirhem maaşa râzı ederek vezirliğe getirdi⁵³. Lâkin Karatay ve Necmeddin gibi, sarsıntılara uğrayan devletin şeref ve mevcudiyetini ancak böyle fedakârlıklarla korumanın mümkün ola-

kaim olmuştur. Halil Zahiri'ye göre şehzadeleri terbiye eden lalalar, onları yedi yaşına kadar halka göstermezlerdi. Eğer sultan ergin çağda değilse memleketi bunlar onun adına idare ederlerdi, ki bu lala mevkiinin atabeglikten başka bir mânâ ifade etmediğini gösterir (*Z. Keşf el-memâlik* s. 111).

⁵³ Bu kayıt Selçuk devletinde, yüksek tabakanın maaşlarını anlamak bakımından çok ehemmiyetlidir. Bu ifade vezirlere verilen maaşın, hiç olmazsa, ortalama 40,000 dirhem olduğunu gösterir. Vakfiyelerin tahlilinde gösterdiğimiz veçhile, o zamanki râyice göre, orta bir aile için 300-600 dirhem para kâfi geliyordu. Esasen vezir Necmeddin'in kendisi için 720 dirhem yıllık maaş teklif etmesi de, ne kadar mütevazı olursa olsun, bunu gösterir. Bundan 40,000 dirhem ne kadar büyük bir meblâğ teşkil ettiği ve harpten önceki türk parasiyle, aşağı yukarı, 60 000—80 000 lira kadar bir yekûn tuttuğu anlaşılır. Halbuki Mühezzebeddin Ali kendisine 40,000 dirhemi kâfi görüp buna munzam olarak iktaları kabûl etmemişti (İbn Bîbî, s. 540, 595). Bu maaş bize bir Selçuk devlet adamının nasıl yüzlerce köleye, büyük vakıflara sahip olabildiğini ve bazan sultanla rekabet eder bir derecede tantanalı bir hayat sürebildiğini izah eder. Esasen bütün müslüman orta zamanında büyük devlet adamlarının zenginlikleri göze çarpan bir hâdisedir. Bununla beraber Karatay zamanında maaş ve memur miktarının artmış olduğuna dair de bazı işaretlerin mevcudiyetine de dikkat etmeliyiz. İbn Bîbî, Türkeri ve Altun-aba gibi Kayseri ve Diyarbekir subaşlarının, I. Keykubâd'ın parlak devrinde onda bir nisbetinde memur kullanıldığı halde bu zillet ve haraçgüzarlık devrinde bu kadar memur kullanılması, hazinenin böylece israf edildiğine dair Karatay ve arkadaşları hakkında bazı dedi koduların cereyan ettiğini kaydeder (s. 605-606).

bileceğini düşünen insanlar yanında, tabiatıyla mevki ve maddi ihtiraslar arkasında koşanlar daha çoktu. Bunlar, ya içerideki gruplanmalar vasıtasıyla mücadelelerine devam ediyor veya, bu imkân elden çıkınca, Moğollar nezdinde teşebbüs ve entrikalara girişerek, memleket hesabına, kendi menfaatlerini temine çalışıyorlardı. Bu hal Karatay ve arkadaşlarının, vaziyeti koruyabilmek için, zaman zaman, iç ve dıştan gelen güçlülere maruz kalmalarını mücib' oluyordu. Bu sefer İsfehanlı vezire mensup olan kimseler, Moğollar katında teşebbüslere giriştiler. Yeni vezir mücadeleye girişmiyerek mevkiini terk edip Haleb'e gitti⁵⁴. Karatay bunların kötü maksatlarının önüne geçmek için Tuğracı Şemseddin Mahmud'u Batu Han'a gönderdi⁵⁵. Fakat bu gönderilenler de kendileri için çalışarak ve mevki alarak geri döndüler. Bu münasebetle Mahmud Tuğraî de vezirliği kendisine temine muvaffak oldu. Bunlar, Batu handan, hediye olarak, sultana hilatlerle birlikte ok ve yay, Karatay'a da kürk ve sair hediyeler getirdiler⁵⁶. Bu, Karatay'ın Moğollar nezdindeki nüfuz ve itibarını göstermek bakımından dikkati çeker. Mahmud Tuğraî ve yanındakilerin sırf Moğolların arzusuna uygun bir şekilde mevki elde etmeleri Karatay, Yavtaş,

⁵⁴ Ebu'l-Ferec, Necmeddin Nahçevanî'nin zamânın filosoflarından olduğunu, ilim ve fazilet sahibi olmakla beraber tenâsuh fikirlerine meyilli bulunduğunu söyler (476).

⁵⁵ Anonim *Selçuknâme*'nin, Mahmud Tuğraî'nin Batu Han'dan dönünce saltanatı iki kardeş arasında taksim ettiğine dair kaydı, onun daha sonra Keykubâd ile Mengü hana gidip döndükleri zaman, Keykubâd'ın yolda ölmesi üzerine, kalan iki kardeş arasında hanın yaptığı taksime aittir. Bununla beraber Keykâvüs ve ona bağlı rical arasında mevkiini kaybeden Tuğraî bu ikinci seferinde, önce saltanatı Keykubâd adına elde etmeğe uğraştı ise de onun yolda ölmesi üzerine Kılıçaslan'a temine çalıştı. Fakat Mengü Han Mahmud Tuğraî ile gelen diğer Selçuk ricali ile konuştuğundan sonra devleti iki kardeş arasında bölmeyi uygun buldu (İba Bibî, s. 608, 621; Aynî, *İkdül-Cumân*, XIX, s. 382). Mevkiini Moğollara borçlu olan ve bunu muhafaza için de onlara dayanmak lüzumunu duyan Tuğraî, bu seferden dönüp vezir olunca Selçuk devleti büdesinden Moğol askerlerine büyük masraflar ve tahsisat ayırdı, ki bu münasebetle Aksarâyî onun hakkında kötü bir dil kullanmıştır. O, 657 yılında ölünce yerine Fahreddin Ali vezir oldu (*Müsâmeret ül-ahbâr*, s. 63).

⁵⁶ Eski türk teamülüne göre hükümdarlar, hukukî bir sembol olarak, tâbilerine ok gönderirlerdi. Bunun Moğollarda da mevcudiyetini gösteren bu kayıt ehemmiyetlidir. Bu meseleye dair benim Belleten XXXV'deki *Eski Türklerde ok'un hukukî bir sembol olarak kullanılması* adlı makaleme bak. Elimize geçen mühim kayıtlar dolayısıyla bu mevzu ile tekrar uğraşacağız.

Arslan-doğmuş ve Nizâmeddin Hurşid'in bunlara karşı muğber olmalarına ve cephe almalarına sebep oldu. Bu yeni durum karşısında Mahmud Tuğraf, Baycu Noyan'a, ona gitmekte olan Muineddin Süleyman vasıtasıyla, saltanat erkânı aleyhinde gizlice bir mektup yazarak göndermek istedi. Bu gizli mektup, I. Keykubâd'ın kölelerinden ve Karatay'ın yetiştirmelerinden olan Şamşâm üd-din Kaymaz eliyle yakalanarak Karatay'a teslim edildi. Karatay, bunun üzerine, sultanın huzuriyle kurduğu bir toplantıda, Tuğracı Mahmud'un bu hareketini Selçuk hânedanına bir vefasızlık ve ihanet telâkki ederek kendisine şiddetle hücum etti ve *Emîr-i dâd'a* işaret ederek tevkîf edilmesini emretti; nihayet Antalya'ya gönderilerek orada hapsedildi⁵⁷. Sonradan bunun adamlarından olan Eşîr üd-din Müneccim, gizlice Baycu'ya giderek efendisini hapisten kurtarmağa muvaffak olduğu gibi, yukarıki notta işaret ettiğimiz üzere, daha sonra da Fahreddin Ali'den önce tekrar vezirliğe gelebildi.

Mahmud Tuğraf'nin aldığı bu durum dolayısıyla Celâleddin Karatay boş kalan vezirliğe tekrar Reyli Kadı İzzeddin Muhammed bin Mahmud'u getirdi⁵⁸. Başka kaynaklarda mevcut olmayan bu vakalar, İbn Bibî tarafından zikredilirken, çok defa mutad olduğu üzere, tarih verilmemektedir. Bununla beraber hâdiselerin kronolojik bir sıra ile anlatılışı ve Aksaray ovası hâdisesinden (647) sonra vezirliğe getirilen Necmeddin Nahçevânî ve Mahmud Tuğraf'nin pek az süren vezirlikleri ve kadının vezirliğinden Karatay'ın ölümüne kadar cereyan eden vakalar gözönüne getirilince

⁵⁷ İbn Bibî, s. 591-596.

⁵⁸ İbn Bibî, s. 603. Anonim *Selçuknâme*'de böyle der. Aksarayî bunun vezirliğini Karatay'ın ölümünden sonraki vakalar sırasında zikreder (s. 40), ki Karatay'ın ölümünden sonra vezirliğe devam etmesi dolayısıyla kısmen doğrudur. O, Karatay'ın ölümünden sonra, 654 yılında, Baycu ile Keykâvüs arasında, Aksaray ovasında, 'Alâeddin kervansarayı civarında, vukubulan muharebede şehid düştü ve yerine II. Keykubâd ile Mengü Han'a gidenlerden ve adı geçen Mahmud Tuğraî geçti (İbn Bibî, s. 622; Aksarayî, 42 ve Anonim). Karatay'ın 645 tarihli kervansaray vakfiyesi bunun bir yıl sonraki zeyli ile aynı vâkıfın 646 tarihli kardeşi Kemaleddin'in mescid ve zâviyesine ait vakfiyesinde İzzeddin Muhammed'in Konya kadısı olduğu bu vakfiyelerin tescili ve sonuncunun sarîh ifadesiyle sabittir. Eflâkî'de vezir Kadı İzzeddin'in Mevlânâ ile münasebetlerine, Konya'da yaptırdığı câmi hakkında mühim kayıtlar vardır (Huart tercümesi, I, 82, 84; Câmiin kitabesi Loytwed'in Konya adlı eserinde) ve vakfiyenin hülâsası (Hayri Önel, Konya mecmuası, sayı 7 de neşredilmiştir).

bunun vezir oluşunu 649 veya 650 de kabul etmek uygun görülüyor. Fakat, Karatay'ın medresesine ait vakfiyede görüleceği veçhile, İzzeddin Muhammed 651 yılı cemâziyelevvelinde Konya kadısı bulunuyordu. Binaenaleyh bütün bu hâdiseleri 651-652 yılları arasına almak zarureti vardır. Konya vakıf defterlerinde vakfın müsecceli, yâni o zamanki Konya kadısı, Mahmud bin Ebu Bekir bin Ahmed el-Urmevî gösterilmekte⁵⁹ ve tarihi de 652 kaydedilmektedir⁶⁰. Fakat asıl vakfiyenin tescilini kadı İzzeddin yaptığı vakfiyede tasrih edildiğine göre defterde zikredilen bu tescilin vakfiyenin 652 ve belki de 660 da yapılan birinci veya ikinci zeyline ait olması icabeder. Esasen vakfiyenin bize kadar gelen kopyasında aslının müseccili kayıt edildiği halde, zeylindeki kaydedilmemiştir. Vakfiyede kendisine vezirlere ait lâkablar verilmektedir, ki bu onun ilk vezirliği dolayısıyledir. Bundan, onun ilk vezirlikten ayrıldıktan sonra tekrar kadılığa geçtiği anlaşılır. Anomin Selçuknâme, Karatay ile kadı İzzeddin'in 649 yılında halifeye, Bağdad'a, elçi olarak gönderildiklerini ve halifeden sultan ve kardeşlerine mektup, hil'at ve hediyeler getirdiklerini yazar, ki bu haber başka kaynaklarda mevcut değildir. Aynı kaynağın Karatay'ın Bağdad'da Şahabeddin Suhreverdî'nin türbesini yaptırdığına dair kaydı doğru ise bu esnada yaptırılmış olması icabeder. Onun Konya'da yaptırdığı medresenin bu tarihte ikmal edildiğini (649) Antalya'daki *dâr uş-şulehâ*'sının da bundan bir yıl önce bitirildiğini kitâbeleri göstermektedir.

Kadı İzzeddin'in vezirliği esnasında Baycu tarafından elçiler gelerek Selçuklulardan ağır vergiler istediklerini vezirin, Karatay, Yavtaş ve Arslan-doğmuş ile birlikte bunun önüne geçmek için, o zaman *emîr-i dâd* olan Fahreddin Ali'yi Moğol hanına gönderdiklerini İbn Bibî yazar⁶¹. Fakat İbn Bibî bu Moğol hanının Mengü han

⁵⁹ Bu, İbn Bibî (s. 700, 701) ve Aksarâyî'de (s. 95, 121). Konya kadısı (Kadı 'l-kudât) olan Sirâceddin Mahmud Urmevî olup ölümüne kadar uzun müddet bu vazifede kalmıştır. İbn Bibî, Cimri vakasında hayatta olduğunu (676 da), Aksarayî ise bundan önceki vakalar sırasında öldüğünü söyler. Fakat Fahreddin Ali'nin Konya'daki 679 tarihli vakfiyesini tescil ettiğine göre bu zamanda hayatta olması icabeder (Vakıflar Umum Müdürlüğü arşivi, defter 1592, s. 100).

⁶⁰ مدرسة امير قرهطاي بن عبدالله برموجب كتاب الوقف المسجل بامضاء القاضي ابوالشنا محمود بن ابى بكر مدرسه امير قرهطاي بن عبدالله برموجب كتاب الوقف المسجل بامضاء القاضي ابوالشنا محمود بن ابى بكر (Tapu ve Kadastro arşivi, Konya defteri 584, varak 18).

⁶¹ İbn Bibî s. 616, 617.

mi, yoksa o zaman Anadolu'nun doğrudan doğruya bağlı bulunduğu Batu han mı olduğunu kaydetmediği gibi tarih vermediği bu hâdiseyi de Karatay'ın ölümünden sonra gelen vakalar sırasında nakleder. Halbuki yine onun açıkladığı üzere bu hâdis, kadı İzzeddin'in vezir olduğu yılda ve Karatay'ın hayatta bulunduğu bir zamanda olmuştur. Aksarayî⁶² ve Ebu'l-Ferec bunun Mengü han olduğunu, Anomin ise Batu ve hem de Mengü hana gittiğini yazar, ki bu sonuncu ifade onun Altun-ordu yoluyla Moğolistan'a gittiği tarzında anlaşılabilir. Fakat Kadı İzzeddin 651 içerisinde vezir olmuş olduğuna ve Karatay'ın 652 de sultanın hareketi esnasında öldüğüne göre, bütün bu uzun yolculuk ve vakaların bir yıl içine sığamayacağı düşünülürse, Fahreddin Ali'nin Baycu'nun tekliflerini meneden yarlıg ile dönmesinin Karatay'ın ölümünden sonra olduğunu kabul etmek zarurî olur⁶³. Bu sıralarda Mengü (Möngke) handan birtakım elçiler gelerek Keykâvüs'ün hanın huzuruna gitmesini istediler. İbn Bîbî'nin rivâyetine göre, başta vezir olmak üzere, Selçuk ricâli sultanın gitmesini, haklı olarak, onun başka bir hükümdarın hükmü altında bulunduğu mânâsına alıp bundan ağırlandılar ve elçileri birtakım özür ve hediyelerle geri çevirdiler. Fakat bu özürler kabûl edilmeyip sultanın gelmesinde ısrar edilince vezir İzzeddin, Karatay, Yavtaş, Arslan-doğmuş ve Nizâmeddin Hurşid, üç sultanla birlikte, Keykâvüs'ü yolcu etmek üzere, Kayseri'ye hareket ettiler. Keykâvüs, kardeşi Kılıç-arslan ve Keykubâd'ı Karatay ve Arslan-doğmuş ile Kayseri'de bırakıp oradan yoluna devâm etti. Fakat Sivas'a giderken Celâleddin Karatay'ın Kayseri'de öldüğü haberini alınca memleketin başsız kaldığını görerek perişan bir halde, elçilere özür dilemek suretiyle, geri döndü. Ve kendi yerine küçük kardeşi Alâeddin Keykubâd'ı birtakım devlet adamlarıyla birlikte gönderdi, ki Tuğracı Mahmud ve arkadaşları, merkezin haberi olmadan, yolda bunlara iltihak ettiler⁶⁴. Ebu'l-Ferec elçilerin gelmesiyle sultanın Moğolistan'a hareketini 652 yılında gösterir. Bu kayıt ile İbn Bîbî ve Aksarayî tarafından zikredilmeyen Karatay'ın

⁶² *Müsâmeret ül-ahbâr*, s. 41.

⁶³ İbn Bîbî, s. 617. Maamafih Baycu'dan elçilerin gelmesi gibi zikredilen hâdiselerin bir kısmı İsfahanlı vezirin ölümünden (646) sonraki ilk vezirliği zamanına ait olabilir.

⁶⁴ İbn Bîbî, s. 604, 607.

ölüm tarihi de elde edilmiş oluyor. Filhakika Karatay'ın ölümüyle memleket işlerinin karışacağından ve saltanatın elden çıkacağından korkan Keykâvüs, derhal kardeşi Keykubâd'ı Moğol hanına gönderince ona şöyle bir mektup yazdı: “İşlerimi idâre eden atabeğim Celâleddin Karatay öldüğü ve garp taraflarında düşmanlar zuhur ettiği için kendim gelemediğim; onların hakından geldiğim vakit gelirim; şimdi benim gibi bir sultan olan kardeşim Alâeddin'i gönderiyorum.”⁶⁵ Anonim Selçuknâme de tam günü ile 8 Ramazan 652 (Teşrin evvel 1254) tarihini verdiği gibi yukarıda zikrettiğimiz yine onun “Karatay'ın 612 den 652 senesine kadar Selçuk devleti hizmetinde bulunduğuna,” dair ifadesi de bunu teyit eder. Esasen medresesine ait 651 tarihli vakfiye hayatta olduğunu gösterdiği halde bunun 652 de yapılmış bir zeylinde kendisinden ölmüş bir adam olarak bahsedilmektedir. Yalnız Anonim'in 8 Ramazan tarihini vermesine rağmen vakfiye bundan iki ay, Cemâziyelâhir ortasından, önce ölmüş bulunduğunu gösterir. Bu kayıtlar, ay farklarına rağmen, Karatay'ın 652 de öldüğünde hiçbir şüpheye imkân vermez. ‘Ayn'ın Selçuk devletinin iki kardeş arasında taksiminden bahsederken, Keykâvüs'e mensup rical arasında Karatay'ı da hayatta imiş gibi zikretmesi, şüphesiz, bu karışık devre ait diğer yanlışları arasında sayılmak icabeder.

İbn Bîbî, Karatay'ın, Kayseri'de öldüğünü söylemekle beraber, nerede gömülü olduğunu zikretmez. Mahalli ananelere göre o, Konya'da, medresesi yanındaki⁶⁶ veya kervansarayındaki türbede medfundur⁶⁷. Bunların hiç birinde bunu gösteren bir kitâbe olmakla beraber birinci ananenin doğru olduğu şüphesizdir. Çünkü Anonim Selçuknâme, Kayseri'de öldükten sonra tâbutunun Konya'ya götürüldüğünü yazdığı⁶⁸ gibi Eflâkî'nin naklettiği bir fıkra da bunu teyid etmektedir. Bu fıkraya göre, Mevlânâ Celâleddin Rumî, Karatay medresesine uğramış, orada iken Karatay'ın: “*Mevlânânın huzuruna müştakım*,” dediğini işitmiş; bunun üzerine bütün dostlar birlikte türbesini ziyarete gitmişler; hâfızlar bir saat kadar ruhuna kur'an okumuşlardır⁶⁹. Celâleddin'in, Keykubâd'ın hizmetine girdi-

⁶⁵ Ebu'l-Ferec, *Muhtasar-üd-düvel*, s. 461.

⁶⁶ Hamdi Zâde Abdülkadir, TDEM, XXXIII, s. 533.

⁶⁷ Halil Edhem, TDEM, XXXIII, s. 515.

⁶⁸ تابوتش را از قیصریه بقونیه بردند

⁶⁹ *Menâkıb-ül-‘ârifin*. Ankara Umumi Ktp. yazma, varak 54 b.

ği 616 da 20-30 yaşlarında olduğu ve 652 de öldüğü düşünülürse altmışını aşkın bulunduğu istidlâl edilebilir. Türbesini ziyaret etmiş olanlardan cesedinin mummyalı olduğunu görenler vardır, ki bu husus için Altun-aba vakfiyesinde izahat verilmiştir.

Eflâkî'nin naklettiği rivayetlerde, Karatay ile Mevlânâ arasında kuvvetli bir dostluğun mevcudiyeti belirmektedir. Mevlânâ'nın, Karatay medresesinin açılma merasiminde bulunduğu ve türlü vesilelerle bu medresede vakitlerini geçirdiğine ait kayıtlarla⁷⁰ Karatay'ın onun arkasında medresede namaz kıldığına dair rivâyet⁷¹, bunlar arasındaki münasebetleri meydana koymak bakımından ehemmiyetlidir. Esasen Mevlânâ'nın, zamanındaki devlet adamları ile sıkı münasebetleri ve bunlar üzerinde gittikçe artan nüfuz ve tesiri hususundaki bilgilerimiz hatırlanınca, dindar bir devlet adamı olan Karatay'ın onunla yakın bir münasebette bulunmasının pek tabii olacağı kolaylıkla anlaşılabilir. Bununla beraber Mevlânâ'nın mektupları arasında Celâleddin ad veya lâkabını taşıyan bir devlet adamına yazılmış bir mektubun, sanıldığı gibi, Karatay'a ait olmadığına burada işaret etmeliyiz⁷². Adı geçen mektuptaki Celâleddin'e verilen unvanlardan hiçbiri Karatay'a ait olmadığı gibi burada zikredilen *Şahibu dîvân il-istîfâ* onun hiçbir zaman bulunmadığı ve bulunamayacağı bir mevkidir. Burada bahis mevzuu olan Celâleddin Mevlânâ'nın ölümünden birkaç yıl önce *Dîvân ül-istîfâ* mevkine getirilmiş olan Celâleddin Mahmud bin Emîr-ül Hac'tır⁷³. Esasen bu mektupların çoğu, zikredilen kimselerin de göstereceği üzere, Mevlânâ'nın nüfuz ve tesirinin kuvvetli olduğu muahhar zamanlara aittir.

Elimizdeki bütün kaynaklar, Karatay'ın dindarlığı, hayırseverliği, ahlâkî meziyetleri ve kuvvetli bir devlet adamı olduğu üzerinde birleşmektedirler. İbn Bîbî onun geceleri namaz kılmak, gün-

⁷⁰ *Menâkıb ül-Şârifin*. 31 b; Fr. terc. Huart, I, P. 199, II, p. 145, 204.

⁷¹ Huart, aynı eser, I. P. 208.

⁷² Bk. *Mevlânâ'nın mektupları*, indeks.

⁷³ Bu mektupta ديوان الاستيفاء yanlış olarak ديوان الاستغنا olarak çıkmıştır. İbn Bîbî, Fahreddin Ali'nin Osmaniçik kalesine atılmasını müteakip mansıpların değişmesi üzerine, tarih vermeksizin, Celâleddin Mahmud'un *müstevefi* olduğunu yazar (s. 656). Aksârâyî, Fahreddin Ali'nin azlını 670 de (s. 92), Baybars tarihi 671 de göstermekle (s. 92) bu mektubun 670 den sonra yazılmış olduğunu tesbit etmiş bulunuyoruz.

düzleri oruç tutmakla meşgul olduğu, her türlü maddî zevklerden sakındığını, müslüman ve zimmi herkesin onun ihsan ve iyiliklerine nâil bulunduğunu, âlim, fâzıl, zâhid kimselere, dul ve yetimlere çok bağışlar yaptığını, melek tabiatında bulunduğunu söyler⁷⁴. Bu vasıfları dolayısıyla Anonim Selçuknâme onu Peygamberin arkadaşları şretinde bir insan olarak sıfatlandırır⁷⁵. Ebu'l - Ferec bu gibi vasıflarını zikrettikten sonra, zâhidliği dolayısıyla, meşru cinsî temastan, et yemekten kendini mahrum edecek kadar ileri gittiğini söyler⁷⁶. Aksarâyî'nin Karatay'a dair zikrettiği bir vaka, onun bu halini göstermek bakımından ehemmiyetlidir: O, kervansarayının inşası bittikten sonra bunu görmek maksadiyle yapının yanına gittiği zaman yaptırdığı bu büyük eserin müşahedesinden kendisinde bir gurur hasıl olup sevabından mahrum kalacağı endişesiyle pişman olarak geri döndü. Bundan başka yapılan büyük masraflardan kalan birçok bakıyeler dolayısıyla mutemed, usta ve işçilere bir zahmet verilmesin ve onlardan bir şey istenmesin diye inşaatın muamelelerine ait bütün defter ve evrakların yakılmasını emrettiğini de rivâyet etmektedir⁷⁷. Bundan dolayı *Menâkıb ül-ârifin* onun iyilikleri ve hayatından, veli siretli bir insan olduğundan ve Mevlânâ'nın onun hakkında büyük bir hürmeti bulunduğundan bahsettiği gibi⁷⁸ İbn Bibî ve *Müsâmeret ül-ahbâr* sahibi de evliya tabiatında olduğunu, menşûr ve fermanlarda ona *Velıyyu'llah fi'l-arz* (yer yüzünde Tanrının velisi) diye hitap edildiğini kaydeder⁷⁹, ki bu o zaman şeyhlere ve velilere mahsus bir hitaptır. Filhakika kervansaray ve zâviye-mescid vakfiyesinde kendisine ait lâkablardan buna da rastlamaktayız. Mübârizeddin Er-tokuş'a ait 669 tarihli vakfiyede bu tekvalığı dolayısıyla Karatay'dan *el-Emîr ür-rebbânî* sıfatıyla bahsedilmektedir. Yaptırdığı eserler üzerindeki kitâbelerde, medresesi müstesna,

⁷⁴ İbn. Bibî, s. 569, 594.

⁷⁵ در امارت سیرت صحابه رسول داشت

⁷⁶ رجل خیر دین صائم الدهر ممتنع عن اكل اللحم ومباشرة النساء لم ینم فی فراش وطی' و اما کان نومہ
⁷⁶ علی الصنادیق فی الخزانة (*Muhtaşar ud-düvel*, s. 447).

⁷⁷ *Müsâmeret ül-ahbâr*, s. 37.

⁷⁸ Cl. Huart, *Les Saints des derviches Tourneurs*, Paris 1912, I, P. 199.

⁷⁹ و در اواخر مناشیر و فرامین و امثلہ دیوانی ذکر او ولی الله فی الارض فرض عین شمردی
 (*Müsâmeret ül-ahbâr*, s. 37). Şeyhlere mahsus bu hitap için bak. (*Gunyet ül-kâtib*, varak 78 b; kezâ *el-Veled us-Şefik*, s. 189).

adını zikretmemesi de bu zahitliği ve tevazuu dolayısıyla olmak icabeder. Zamanında kazandığı saygı ve yaptığı tesir münasebetiyle İbn Bibî eserinde ona hususî bir bahis ayırmıştır. Ebu'l-Ferec, Türkiye'de halk ve yüksek tabakanın ona büyük bir hürmet beslediğini yazar. Bu hürmet duygusunun Türklerin hatırasında uzun müddet yaşadığı anlaşılıyor. El-'Omarî Anadolu'da halkın onu çok fazla tebci ettiğini kaydederken, şüphesiz naklettiği kaynak müellifinin, Baybars seferi esnasında, Anadolu halkından duyduğu ve gördüğü şeyleri ifade etmiş olur⁸⁰. Onun bu şöhreti, Şikârî gibi muahhar eserlere kadar ulaşmıştır⁸¹. O, sultanların taç kavgalarını ve onlarla birlikte şahsî ihtiras ve menfaatleri dolayısıyla birbirleri aleyhine düşen devlet adamlarının mücadelelerini dizginleyen ve bunların faydalanmak istedikleri Moğol müdahalelerini yatıştıran bir unsur olarak ölüme kadar devletin birliği ve şerefini korumağa çalıştı ve bunda da muvaffak oldu. Hatta bu meziyetleri dolayısıyla Moğolların saygısını da kazanabildi. Moğolların onun kervansarayı vakıflarına dokunmadığına dair el - 'Omarî'nin ifâdesi de her halde bu tesirle ilgilidir⁸². Mizacı ve bulunduğu muhitin icabı olarak yalnız ilmf müesseseler vücuda getirmekle kalmayıp, bizzat ilmf faaliyetleri de himaye ettiği anlaşılıyor. *Medh-i fakr* adlı arapça eseri farsçaya tercüme ettirmesi, bu alâkanın bir neticesidir. Mütercimim bu münasebetle Karatay'ın arapça bildiği halde halkın anlaması için bunu farsçaya tercüme ettiğine dair ifadesi, Karatay'ın iyi tahsil görmüş bir kimse olacağına bir delil sayılabilir⁸³. Vakfiyede kendisine verilen lâkablarda arasında tarikat vâzihi olarak gösterilmesi de bir tarikata mensup olduğu tarzında anlaşılacak icabeder.

Karatay'ın Selçuk devletinin düzen ve birliğini korumadaki rolünü kavrayabilmek için ölümünü müteakıp vukubulan hâdiseleri hatırlamak kâfidir. Anonim'in dediği veçhile, onun sâyesinde, üç kardeşin arası *süt ve balın birbirine karışması gibi tatlı* olduğu halde⁸⁴, Aksaray'ın söylediği üzere, onun ölümüyle kardeşler

⁸⁰ *Mesâlik ül-absâr* (nşr. F. Taeschner, Leipzig 1929, s. 11) : واهل الروم و بالعون في بحيل بانيه رحمه الله وتعظيمه.

⁸¹ Konya mecmuası II. s. 90.

⁸² ولم تعرض التتار الى ابطال شئ من رسومه وابقوه على عوائد تكريمه.

⁸³ Ahmed Ateş, *Hicri VI-VIII. asırlarda Anadolu'da Farsça eserler*, Türkiye mecmuası VII-VIII, cüz 2, s. 123.

⁸⁴ لاجرم هر سه برادر چون شیر و انکبین هم ساختند از برکت او

arasındaki birlik aykırılığa döndü⁸⁵. Hakikaten o ölür ölmez üç sultana bağlı kimseler menfaat ve ihtiraslarını tatmin edebilmek için mensup buldukları sultanı tek başına hâkim kılmak gayesiyle üç grup halinde bir parçalanma başgösterdi. Önce Mengü hana giden Keykubâd'ı vasıta kılmak isteyenler, babasının veliahdi olmasını bahane ederek faaliyete geçmeğe ve fikirlerini Mengü hana kabul ettirmeğe karar verdiler. Onun yolda ölümü üzerine Keykâvüs ve Kılıç-arslan etrafında iki zümre halini aldılar. Nihayet filen başlayan mücadelede Kılıç-arslan ve taraftarları yenildi. Keykâvüs kardeşini önce Amasya, sonra Borçlu (Uluborlu) veya Burdur kalesine kapattı. Biraz sonra da önce devleti Ağaç-eriler hareketi uğraştırdı⁸⁶; müteakip olarak da Baycu kuvvetleri Erzincan'dan Konya'ya doğru memleketi yıkarak ilerledi. Keykâvüs vezir Kadı İzzeddin'in teşvikiyle Aksaray'a yakın, Alâeddin kervansarayını civarında, Baycu'ya karşı çıktı ise de Kadı İzzeddin şehit, ordu mağlûp ve kendisi de İznik imparatoruna kaçmağa mecbur oldu⁸⁷.

⁸⁵ چون جلال‌الدین قرطای رحمة‌الله بجوار حق بی‌وست اتفاق میان برادران باختلاف انجامید (s. 38).

⁸⁶ Ağaçeriler için şimdilik bak. Zeki Velidi Togan, *Azerbaycan*, İsl. Ansikl. II, s. 98; Mükrimin Halil, *Maraş emirleri*, TTEM, VIII (LXXXV, s. 94 - 97 ve *Akkoyunlular*. İsl. Ansikl. s. 253. *Bezm ü Rezm* s. 530 ; Quatremère, *Histoire des mongoles*, p. 53. İbn Şihne, Ağaçerilerin, 656 da, Maraş'ı istilâ ettiklerini söylüyor (*Ravz ul - manâzır* , Ayasofya No. 3232 , 296 b) Hierî VIII. asrın ikinci yarılarında H a l e p t ü r k m e n l e r i ve V a r s a k l a r arasında Ağaçeri kabilelerine rastlıyoruz (*Kitabu icâbet is - sâil ilâ ma'rifet ir - risâil* , Paris , Bibl. Nati. Araçca yazmalar. No. 4437, vrk. 47; 135 varaktan ibaret olan bu inşa kitabının ilk yaprağı kayıp olup müellifi belli değildir. Müellifin İnşa Divânında çalıştığı ve 776 da hayatta olduğu 9 uncu varaktaki ibareden anlaşılıyor. Mısır hükûmeti tarafından sultan, melik, emirlere ve diğer vazife erbabına yazılan yazıların örneklerini vermektedir. Anadolu Beyliklerine yazılan mektupların muhtevası ve göçebe Türk boyları hakkında verilen malûmat, Ortaçağ Türkiye tarihi bakımından mühimdir. Bana kendi kopyasından istifade imkânını veren Prof. Mükrimin Halil Yınanç'a müteşekkirim). G. Nemeth, Herodot'un zikrettiği *Agathir*'ler ile Priskos'ta geçen *Akatzir*'lerin Ağaçeriler olduğunu ve ormanlık sahalarda oturmaları dolayısıyla bu ismi aldıklarını söylüyor (Hun'ların dili, s.325). Bu tabirin Yürük tabiri gibi (Bak. Mûsâmeret ül-ahbâr, s. 171) etnik bir mânâ ifade etmediği ve bugünkü *Tahtacı* kelimesine tekabül eden bir istilâh olduğu tahmin edilebilir.

⁸⁷ Bu vakanın tarihini İbn Bibî (s. 623, 287), Anonim ve Zehebi (*Tarih ül-İslâm*, XX, vrk. 209 a) 654 yılı veriyorlar. Halbuki Ebu'l-Ferec (s. 462) 653, Aksarâyı ise 656 yılını (s. 41) veriyor. Fakat Keykâvüs'ün 655 tarihli müstakil olarak basılmış parası olduğundan (Ahmed Tevhid, *Meskûkât-ı kadime-i İslâmiyye*, IV, s. 277; 275) herhalde Aksarâyı'nın verdiği tarih yanlıştır.

Ertesi yıl Baycu'nun Anadolu'dan çekilmesinden faydalanarak tekrar Konya'ya geldi. Bu esnada İran'a gelen ve İhanlı devletini kurmuş olan Hülâgü, Selçuk devletini her iki kardeş arasında taksim etti. Fakat emirler arasında devam eden ihtiras mücadeleleri, hususiyle Anadolu'da büyük bir nüfuz kazanan Pervâne Muineddin Süleyman'ın Moğolların müdahalelerini kuvvetle çekecek faaliyetleri ve bu arada Keykâvüs'ün Mısırlılar'la münasebetlerde bulunduğu dair Moğollar nezdinde yaptığı tahrikler dolayısıyla üzerine Moğollarla Kılıç-arslan'ın kuvvetlerinin sevkı Keykâvüs'ü ikinci defa saltanatı terke mecbur ederek İstanbul'a gitmeye zorladı (658). Görülüyor ki Karatay zamanında mevcut olan mücadele böyle sarsıntılar doğurmak imkânını bulamadığı halde onun ölümü, Selçuk devletinin birlik ve düzenini tutan kuvvetin de ortadan kalkmasını intac etti. Moğolların Anadolu üzerindeki tesir ve baskılarını arttırmaları da onun ölümüyle ilgilidir.

* * *

Celâleddin Karatay'ın iki kardeşi olduğuna dair bilgimiz vakfiyelerine dayanmaktadır. Bunlardan küçüğünün bazı kitâbeleri zamanımıza kadar kalmış olduğu halde bunlarda Karatay'la münasebeti hakkında tabiatıyla bir şey olamaz ve şüphesiz bu kitâbelerde babasının Abdullah olarak gösterilmesi de bir şey ifade etmez. Selçuk-nâmelerde Karatay'ın kardeşlerinden hiçbir kayıd yoktur. Yalnız Anonim, Karatay'ın Kösedâğ muharebesinde bulunmuş Kemaleddin adlı bir kardeşinin ismini verir. Vakfiyeleri onun Kemaleddin Rumtaş⁸⁸ ve Seyfeddin Karasungur adında iki kardeşi olduğunu gösterirler. Bu vesikalarda Kemaleddin Rumtaş'dan büyük emir, Seyfeddin Karasungur'dan da büyük emir ve sipehsâlâr lâkablariyle bahsedilmesi bunların Selçuk devletinin hizmetinde oldukça mevkı sahibi olduklarını gösteriyor. Kemaleddin

⁸⁸ Vakfiyelerdeki tekerrürü dolayısıyla adın رمناش şeklinde olduğu şüphesizdir. Yukarıda söylediğimiz gibi ismin, teşkil itibariyle vuzuhsuzluğuna bakarak, P. Wittek tarafından Karataş olarak düzeltilmesine bu kayıtlar mânidir. Bu belki ارتاش olabilir; fakat metne göre buna da imkân yoktur. Bu, mana bakımından Türk-eri ve oğlu Rûm-eri adı tarzında Rûmtaş gibi bir teşkil olamaz. Esasen Rûm adı daima روم şeklinde yazılmış olduğu halde bunda «و» olmaması de bu menşeden gelmeyeceğini gösterir. Divânü lügat-it-Türk'te «Zehrin zararını gideren taş» mânasında bir *urumday* kelimesi (I, 140) mevcuttur, ki Türklerde ad vermeye ait telâkkiler gözönüne getirilirse Rumtaş'ın Urumday ile münasebeti olduğu ileri sürülebilir.

din'in ne gibi mevkilerde bulunduğunu gösterecek hiçbir kayıt mevcut değildir. Anonim bunun Köseadağ muharebesinde (641) öldüğünü söyler, ki şüphesiz yanlıştır. Çünkü 645 tarihli Kervansaray vakfiyesi henüz hayatta olduğunu göstermektedir. Karatay'ın medresesine ait 651 tarihli vakfiyede Kemaleddin'den ölmüş olarak bahsedilmesi, 645 - 651 yılları arasında hayata göz yumduğunu meydana kor. Bunun Konya'da Karatay medresesi yanında bir medresesi ve, vakfiyesinden anlaşılacağı üzere, Konya'da bir mescidi ve zâviyesi, kervansaray vakfiyesinde de görüldüğü veçhile, Behramşah Karahisarı'nda diğer bir medresesi vardır. Vakfiyelere göre bunun Karasungur'dan büyük olduğu anlaşılıyor. Hamdi-zâde Abdulkadir'in, yukarıda adı geçen makalede, bunu Selçuk vezir ve tabiblerinden göstermesi, şüphesiz, hiçbir esasa dayanmaz. Bunun tabib olarak sanılması, belki Kemaleddin adının Ekmeiddin ile karıştırılmasından ileri gelmiş bir yanlışlıktır.

Küçük kardeş olan Seyfeddin Karasungur'a gelince, bu, bıraktığı kitâbelerden anlaşılacağı üzere, II. Keykâvüs zamanında Denizli' (Lâdik) de vâli bulunan Seyfeddin Karasungur bin Abdullah'tır. Onun, bu bölgede bıraktığı kitâbeler dolayısıyla, orada yirmi yıl kadar vâlilik etmiş olduğu ve bu havalide I. Alâeddin Keykubâd devrinden II. İzzeddin Keykâvüs zamanına kadar bu vazifesinde kaldığı anlaşılıyor. Denizli'de Selçuk devrine ait ilk eserler onun tarafından yaptırılmıştır. Bu eserler münasebetiyle uzun valiliği esasında buraların imarı için mühim gayretler sarfettiği istidlâl edilebilir. Yaptığı inşaat arasında en ehemmiyetlisi Ak han'dır⁸⁹. Bu hanın kitâbesi ve Karatay medresesi vakfiyesi ölümünün 651 yılından sonra vukubulduğunu göstermektedir. Selçuk tarihlerinde Karasungur'a dair hiçbir kayıt olmadığı halde İ. H. Uzunçarşılı, İbn Bibi de, Hatiroğlu isyanı dolayısıyla, adı geçen, bir Seyfeddin Karasungur'u Karatay'ın kardeşi Karasungur sanmış ise de⁹⁰ eserin Ayasofya'daki mufassalında bunun Kılıç-arıslan'ın kö-

⁸⁹ Buna ait kitâbeler için bk. İ. H. Uzunçarşılı, *Kitâbeler II*, 193-195; burada mevcut olmayan 633 tarihli Denizli'de bulunmuş yeni bir kitâbe ile diğer bir çeşme kitâbesi için bak. F. Akçakoca, *Denizli tarihi*, İstanbul 1945, s. 22, 26.

⁹⁰ *Kitâbeler II*, s. 196. Halil Edhem gibi (*Kayseriyge şehri*, s. 99) Uzunçarşılı da bu isyanın tarihini, her nedense, 665 yılı gösteriyorlar. Halbuki bu isyanın, bilindiği üzere, Baybars'ın Anadolu seferi (675-1276) ârifesinde vuku-

lesi olduğuna dair kayıt, bu fikrin imkânsızlığını meydana koymaktadır⁹¹. Çünkü bizzat Kılıç-arslan'ın doğumu bile, Karatay'ın yaş ve mevki itibariyle ilerlemiş olduğu bir zamana rastlamaktadır. Bundan başka, yukarıda bahsettiğimiz kitabeye göre, Karasungur'un daha I. Keykubâd devrinde, 663 de, yani Kılıç-arslan'ın doğumunda çok önce, orada vâli olduğu düşünülürse böyle bir ihtimalin vârid olmyacağı büsbütün meydana çıkmış olur.

Karatay'ın bu iki kardeşinden başka kızkardeşleri de olduğu, kervansaray vakfiyesinin tevliyet şartları dolayısıyla, anlaşılıyor. Bunun evlâdı olmadığı, vakıflar için tevliyetin önce kendisine, öldükten sonra kardeşlerine ve nihayet onların evlâtlarına ait olduğu kayıtlarıyla meydana çıkmaktadır. Muahhar vakıf defterlerinde yalnız kendi vakıflarının değil, kardeşi Kemaleddin'e ait mütevellilerin de Karatay evlâdından (*an evlâd-i Karatay*) olduğuna dair kayıtlar, şüphesiz, kendi şöhretinin bir soyadı gibi kardeşlerine teşmilinden meydana gelmiş bir keyfiyet olarak izah edilmek icabeder⁹². Kervansaray vakfiyesinin üzerindeki bir takım muahhar kayıtlar Karasungur evlâdının kervansarayın bulunduğu Karatay köyünde ve Kemaleddin Rumtaş evlâdının da Konya'da kaldıkları anlaşılıyor. İşte elimizdeki vesikaların Karatay'a dair verdikleri bilgiler bundan ibarettir.

2. Karatay'ın vakıfları

A. Karatay Kervansarayı

İbn Bibî Karatay'ın hayrat olarak mescit, medrese hânekâh ve kervansaray (ribât) yaptırmadığı hiçbir memleket ve yolun bulunmadığını rivayet eder⁹³. Bu ifâde, şüphesiz, mübalâgalı olmakla

bulduğu ve Baybars tarihinin ifâdesi (s. 76) gözönüne getirilirse bunun 675 de olduğunda şüphe kalmaz. Esasen İbn Bibî'nin, Selçuk Hatun'un Abaga'ya tevcihi esnasında, bu hadiseyi zikrederken 665 tarihini vermesi (s. 666. Houtsma neşrinde yoktur). Baybars'ın Kayseri'ye girişi olarak verdiği 685 tarihi (Houtsma neşri 317, aslında yoktur) gibi yanlışdır. Aksarâyî (s. 99) ve Anonim'de 675 tarihini veriyorlar.

⁹¹ سيفالدين قراسنقر غلام خاص سلطان شهيد ركن الدين (s. 663).

⁹² İstanbul İnkılâp müzesinde bulunan Defter-i Evkaf-ı Karaman, M. Cevdet yazm. 0¹¹⁶/₁ vrk. 17 a, 18 a; Tapu ve Kadastro U. M. arşivi, Maraş defteri II, vrk. 479.

⁹³ و در ممالک و مسالک هیچ بقعه از بقاع و موضعی از بلاد نماند تا در آنجا انشاء خیرات از مساجد (İbn Bibî, s. 594).

beraber, onun bu türlü birçok eserler vücuda getirdiği tarzında anlaşılacak icabeder. Fakat vakfiye, kitâbe ve diğer kaynaklar vasıtasıyla bildiğimiz hayratı, kervansarayı, Konya'daki medresesi ve Antalya'da yaptırdığı dâr uş - şulâhâ'sından ibarettir. Anonim Selçuknâme, Bağdad halifesi tarafından I. Alâeddin Keykubâd'a elçi olarak gönderilen Şahabeddin Sühreverdi'nin (ölümü 633 H.) Bağdad'da bulunan türbesini Karatay'ın yaptırdığını, emir ve sultanlardan hiçbir kimseye orada bir hayrat vücude getirmenin nasip olmadığını söyler⁹⁴. Fakat bizim bu hususa dair, şimdilik, başka bir bilgimiz yoktur. Ölümünden az önce tescil ettirdiği medresesine ait vakıfnâmede bu üç hayratından başkasının adı geçmez. Bununla beraber, eğer kardeşi Kemaleddin'in mescidi bahis mevzuu değilse, onun bunlardan başka vakfı olduğuna dair bir vakıf defterinde bulduğumuz bir kayıt başka vakıflarının daha bulunabileceğini ve İbn Bîbî'nin ifâdesini teyit edeceğini göstermektedir⁹⁵.

a. Kervansaray'a dair tarihî bilgiler

Karatay Kervansarayı, Selçuk devrinden kalan büyük âbidelerden biridir⁹⁶. Kervansaray, Türkiye ile Suriye ve diğer cenup ülkeleri arasında, Selçuklular zamanında çok faal bir surette işleyen, büyük yol üzerinde bulunmaktadır. Kayseri - Elbistan arasında, Kayseri'den bir menzil (40 kilometre) şarkta, bugünkü idari taksime göre, Bünyan kazasının İlbaşı (Zamantı) nahiyesine bağlı ve sahibinin adıyla anılan Karadayı (Karatay) köyü sınırları içerisinde bulunmaktadır. Kervansaray, kitâbelerinin neşri münasebetiyle, Halil Edhem bey tarafından tasvir edilmiştir.⁹⁷ Kervansarayın, I. Alâeddin Keykubâd zamanında başlayarak oğlu II. Gıyâseddin Keyhusrev zamanında ikmal edildiği anlaşılıyor. Ön ve arka olmak üzere iki kısımdan müteşekkil olan binanın dış ve iç kapıları üzerinde iki kitâbe mevcuttur, ki her iki kitâbede, dâr uş - şulehâ'da

⁹⁴ هیچ کس را از امرا و سلاطین میسر نشد که در دارالخلافه خیر کنند تریه حضرت شهابالدین . سه روزی در بغداد او بنیاد کرد .

⁹⁵ *Vakf-ı mescid-i Karatay el-mezkûr* (Defter-i evkaf-ı livâ-i Konya, No. 584, vrk. 18 b).

⁹⁶ Benim «*Selçuk Kervansarayları*» (Belleten IXL) adlı makaleme bakınız.

⁹⁷ Halil Edhem, *Anadolu'da İslâmî Kitâbeler*, TDEM, XXXIII, s. 513; yine aynı makale sâhibinin aynı malûmatı ihtiva eden, *Studien zur Kunst des Ostens' de Einige islamische Denkmäler Kleinasien* (Wien, 1923, s. 244 - 246) adlı makalesi.

olduğu gibi, bir tevazu eseri olarak, Karatay adını zikretmemiştir. Dış kapı üzerindeki kitâbe Gıyâseddin Keyhusrev bin Keykubâd zamanında, 638 yılında, iç kapı üzerindeki kitâbede ise tarih de kaydedilmeden Keykubâd bin Keyhusrev'in idaresi esnasında yapıldığı yazılmaktadır.⁹⁸ İç kapı üzerindeki kitâbede adı geçen Keykubâd'ın, her iki Keykubâd'ın babası Keyhusrev olduğundan, Halil Edhem'i tereddüde sevk etmiş ve burada bahis mevzuu olan Keykubâd'ın büyük Keykubâd mı yoksa onun torunu mu olduğunu tesbit edememiş ise de bunun büyük Keykubâd olduğu şüphesizdir. Zira iç kısmın, ön kısımdan önce yapılması gerekeceği gibi ikinci Keykubâd müstakilen hükümet sürmediği ve, müşterek hâkimiyeti esnasında yapılmış olsa dahi, yalnız olarak adının zikredilmesi de imkânsız olacağı aşikârdır. Bu devirde üç kardeşin birlikte hüküm sürdükleri zamanlarda bile, müşterek bir kitâbeden sarfınazar, bütün kitâbelerde yalnız başına büyük sultan olan II. İzzeddin Keykâvüs'ün adına raslamaktayız. Bundan başka kervansarayın inşasından sonra yapılan ve 643, 645 tarihlerini taşıyan vakfiyede bu zamanda tek başına sultan olan Keykâvüs'ün adı geçmekte ve bütün binanın bu zamanda ikmal edilmiş bulunduğu gözükmektedir, ki bu, II. Keykubâd'ın saltanata iştirak ettiği zamandan (647) önce yapıldığını meydana kor. Esasen müşterek saltanat zamanında yalnız küçük kardeşin isminin zikredilmesi de hiçbir suretle anlaşılabilir. Bundan dolayı arka kısmın I. Alâeddin Keykubâd zamanında (yani 634/1237 den önce) yapıldığını ve ön kısmın da oğlu Keyhusrev zamanında, 638 (1240-1241) de, ikmal edilmiş olduğunu kabul etmek lâzımdır. Bununla, kervansarayın oldukça uzun bir zaman içinde inşa edilmiş olduğu meydana çıkar. A. Gabriel, bu cihetleri araştırmaksızın, Halil Edhem tarafından ileri sürülen iki fikirden birincisini, yâni I. Keykubâd zamanında yapıldığını, kabul etmekle beraber kitâbenin bânisini zikretmemesi dolayısıyla ön kısmın Gıyâseddin Keyhusrev tarafından (halbuki zamanında olacak) ikmal

⁹⁸ Dış kapı üzerindeki kitâbe : الملك الله الواحد القاهر الباقي الدائم هو الله السلطان الاعظم شاهنشاه المعظم ظل الله في العالم غياث الدنيا و الدين ابي الفتح كيخسرو بن كيقيباد قسم امير المؤمنين في تاريخ سنة ثمان و ثلثين وستايه من الهجرة

هو الله الملك الله الدائم الباقي السلطان الاعظم مالك رقاب الامم : İç kapı üzerindeki kitabe : (Halil Edhem, TDEM. XXXIII, s. 516).

edildiğini söyler, ki yanlıştır⁹⁹. Öyle olsa idi öteki kitâbe dolayısıyla iç kısmın da Keykubâd tarafından yapılmış olduğunu kabul etmek icabedecekti.

Selçuk kaynakları, bu kervansarayın Karatay'a ait olduğunu kaydetmekle beraber, onun hakkında faydalı hemen hiçbir bilgi vermezler. İbn Bibî, IV. Kılıç-arslan'ın kızını Abaga'nın oğluna götürmek için başlıca devlet adamlarının Kayseri'den hareket edip Haşir-oğlu Şerefeddin'i, Suriye hududunu korumak maksadıyla, Elbistan tarafına gönderdiklerini ve, fakat Türkeri'nin oğlu Rûmeri ve Karasungur'un Memlûkler tarafından esir edilmesi üzerine, Şerefeddin'in askerini Karatay kervansarayına doğru geri çektiğini yazmak suretiyle bizim kervansaraydan bu kadarcık bahseder¹⁰⁰. Anonim Selçuknâme de Baybars'ın Anadolu'ya gelirken, Kayseri'ye varmadan, Karatay kervansarayında konakladığını zikretmekle iktifa eder. Aksarayî Karatay'ın bu kervansarayı inşasından bahsederken: "*Yer yüzünde böyle yüce bir imaretin mevcut olmadığını, Karatay'ın binayı seyretmekle kendisine hasıl olan gururun onu bunu yaptıрмаğa sevkeden sevaptan mahrum bırakacağı endişesiyle temâşâdan vazgeçtiğini*," yazmakla eserin azametini ifâde eder. Ve hatta o, kervansarayın inşasında mutemed, usta, amele ve ücret sahiblerinin, yapılan muazzam masraflar dolayısıyla, borçlu çıkıp sıkıntıya uğramamaları için inşa işlerine ait evrakın yakılmasının Karatay tarafından emredildiğini de ilâve eder¹⁰¹. Memlûkler zamanı Arap kaynakları, Baybars'ın Anadolu seferinden bahsederken Mısır ordusunun uğradığı bizim kervansaray hakkında da bilgi verirler. Bunlardan Nüveyri, İbn Tagrı-berdi ve Makrizî'nin kayıtları, Selçuk kaynakları gibi, ehemmiyetli değildir¹⁰². Yalnız 'Aynî, şimdi bahsedeceğimiz kaynaktan alarak, biraz faydalı malûmat verir¹⁰³. Şüphesiz Karatay kervansarayı hakkında en mühim malûmat, bizzat Baybars'ın bu seferine iştirak eden Muhiddin bin Abdüzzâhir'in mektubunda bulunmaktadır, ki bu mektup

⁹⁹ *Monuments turcs d'Anatolie*, I, P. 100. Halbuki Halil Edhem haklı olarak «Eğer adı geçen hükümdarlar tarafından inşa edilmiş olsa idi kitabeler و عبر (یعنی بیبارس) علی خان قرطای و هو خان مینبی بالحجر الاحمر وله مغلات متسعة ودواوين متفرقة و مجتمعة» der.

¹⁰⁰ İbn Bibî, 663; Houtsma neşri, s. 311.

¹⁰¹ *Müsâmeret ül-ahbâr*, s. 37.

¹⁰² Bak. Quatremère, *Histoire des Sultans Mamlouks* I, 2, P. 147.

¹⁰³ و عبر (یعنی بیبارس) علی خان قرطای و هو خان مینبی بالحجر الاحمر وله مغلات متسعة ودواوين متفرقة و مجتمعة (*İdd ül-Cumân*, XIX, s, 611, Velyeddin ef. No. 2391).

bize Kalkaşandı'nin eseri vasıtasıyla aynen intikal etmiş ve ayrıca muhtevasını almakla iktifa eden el-'Omarî'nin eserinde de nakledilmiştir. Bu seferi ve yollar üzerinde bulunan menzilleri bildirirken kervansaray hakkında çok güzel bir tasvir bırakan Kadı Muhiddin, Baybars ordusunun Haleb'den Delûk ve oradan da Göynük (*el-Hades ül-hamra*), Gök-su, Akça-derbend, Elbistan, Remân, Kışlak-pınar (فشار پینار) ve Ekrek (اوراك) köyünü geçtiğini anlattıktan sonra, "nihâyet payıcısının şerefine ve onunla Tanrıdan sevap dilediğine delâlet eden Karatay hanına geldik," diyerek kervansaray için kıymetli malûmat verir, ki bunu aşağıda nakledeceğiz¹⁰⁴. Kervansarayın, çok işlek bulunduğu XIV üncü asır başlarında, İtalyan seyyahı Pegoletti tarafından da ziyaret edildiği anlaşılıyor. İlhâniler zamanında Küçük Ermenistan'dan Sivas'a, oradan da Tebriz'e giden seyyah, Göksü ile Sivas arasında (şüphesiz Kayseri'ye uğramaksızın) iki kervansaray (*Gavazera*) dan bahseder, ki bunların Karatay ve Keykubâd hanları olduğu muhakkaktır¹⁰⁵.

b. Kervansaray'ın teşkilâtı

Kervansaray'ın teşkilâtı ve işleme tarzı hakkındaki bilgilerimizin en mühimmi, onun vakfiyesine dayanmaktadır. Şüphesiz Muhiddin'in mektubundan istifade eden kaynaklarla kervansaray'ın bugünkü durumunun tetkiki, vakfiyesindeki malûmatı ikmal için lüzumludur. Kervansaray'ın ön tarafı dört köşe şeklinde olup dilirleri 48 metre kadardır. Buraya cenuba bakan büyük bir kapıdan girilip 13 metre uzunluğunda yüksek kemerli bir dehlizden geçilir. Bunun sağında bir mescid, solunda bir eyvân içinde bir türbe vardır. Bu eyvânın dört metre enindeki kemeri çok süslü olup bunu saran mustatil şeklindeki çerçeve, kuş, arslan, fil ve başka hayvan resimlerine ait oymalarla tezyin edilmiştir. Hanın ortasında 30 × 37 genişliğinde bir meydan bulunup bunun etrafında yolculara mahsus odalar, mağazalar, evkafın idaresine memur olanlar için daireler vardır. Mescidin arkasında bir hamam olduğunu Halil Edhem, adı geçen makalesinin (Türkçesinde değil) almancasında bildirmiştir. İç kısmı teşkil eden arka binaya tezyin edilmiş bir kapı ile

¹⁰⁴ Kalkaşandı, *Şubh ul-a'sâ*, XIV, s. 152; el-'Omarî, *Mesâlik ül-abşâr*, neşr. Taeschner, s. 10.

¹⁰⁵ Heyd, *Histoire du Commerce du Levant*, II, P. 113.

girilir. Bu kısım, 28×36 metre genişliğinde olup yirmi dört kemer ayağına dayanan kubbelerle örtülü bulunan ahırları teşkil eder. Dışarıdan görülen taş mahrut bu kısmın tam ortasına düşer. Bütün hanın yüz ölçüsü 3300 metre murabbıdır. Duvarlarının kalınlığı 1,40 - 2,00 metre olup köşelerinde kuleler vardır¹⁰⁶. Keykubâd hanından biraz küçük olmakla beraber aynı tarz ve teşkilâtıdır¹⁰⁷.

Yukarıda adını zikrettiğimiz Muhiddin bin Abdüzzâhir'in onun faal olduğu zamana ait tasviri, şimdi verdiğimiz, bugüne ait bu tasvirini daha canlı bir şekle sokmaktadır: "Hanın surları ve surları üzerinde, köşelerde, kuleleri olup büyüklüğü ve yüksekliği dolayısıyla en güzel binalardan biridir. Duvarları yontma ve cilâlı mermer gibi kırmızı taşlardan¹⁰⁸ yapılmış olup üzerlerinde, kaleme emsalini resmetmek imkânsız olan, nakışlar vardır. Kapısının dışında, iki kapı arasında kaldırımla döşenmiş *rabaz*¹⁰⁹ gibi bir yer vardır, ki burada dükkânlar bulunur. Hanın kapıları en iyi bir demirden yapılmıştır. İçerisinde yazlık köşkler (*evâvîn*) ve kışlık mekânlar vardır; bunun güzelliğini oradan geçmedikçe tasvir etmek mümkün değildir. Yazın ve kışın içinde herşey bulmak mümkündür. Kervansarayda hamam, hastâne (*bîmâristân*), ilâçlar, yatak ve yemek takımları ve ahırlar vardır. Her yolcu orada, derecesine göre, misafir edilir. Sultan, yani Baybars, buradan geçerken kervansarayda misafir kaldı. Buna ait büyük vakıflar vardır, ki bunlar etrafında ve diğer beldelerde bulunur. Hanın, gelir ve masraflarına bakmak için, daireleri (*devâvîn*), memur ve kâtipleri mevcuttur. Tatarlar bunun resimlerinden hiçbir şeye dokunmadan eskisi gibi işlemesine bıraktılar,¹¹⁰ Kervansarayın işlemesi hakkında en kıymetli ve mufassal malûmatı, vakfiye vermekle beraber bu kayıtların vakfiyedeki bazı noktaların aydınlatılmasında mühim hizmeti

¹⁰⁶ Halil Edhem, adı geçen makaleleri.

¹⁰⁷ A. Gabriel, *Monuments tures d'Anatolie*, I, p. 98.

¹⁰⁸ El-Omarî ve *Kalkaşandî* Kayseri'de bulunan medrese, hanekah ve ribâtların da bu taşla yapıldığını kaydederler, ki bunlar Erciyaş'tan çıkarılıyordu; bugün bunlar Kayseri'de görülür (Şubh; XIV, 157; Mesâlik, 14). Kervansaray vakfiyesinin zeylinde (satır 55) Kayseri yanında dağda bir taş ocağından beahdilmektedir.

¹⁰⁹ Ortaçağ İslâm şehirlerinin dış kısmına *zâhir* veya *rabaz*, iç kısmına da *bâtin* veya *şahristan* denilir.

¹¹⁰ El-Omarî ve *Kalkaşandî*, gös. yer.

olacaktır. Kervansaray için en mühim vesikayı teşkil eden bu vakfiye, aynı zamanda Selçuk kervansarayları hakkında da yegâne bir kaynak mahiyetindedir.

Kervansarayın inşasından birkaç yıl sonra (645 de) tanzim edilen vakıfnâmede¹¹¹, kervansaray ve ona ait vakıf gelirleri ve masrafların idaresi başına bir *mütevelli*'den başka bu husustaki işlerin idare ve kontrolü için bir *müşrif* (müfettiş) ile bir *nâzır* tayin edildiği kaydedilmektedir. Nâzır ve müşrif, (vâkîfın kardeşleri ve sonra da evlâtlarından olacak olan) mütevelli de dahil olmak üzere, bütün vakıf idaresini teftişe selâhiyetlidirler. Vakfiye, kervansaray ve vakıflarına ait memurların maaşlarının arttırılması, yeni memuriyetlerin ihdası, vakıf gelirinden yeni arazi ve akar satın alınarak tekrar kervansaraya vakıf edilmeleri gibi bütün işlerin bu üç kişinin kararıyla yapılacağını şart kılar. Bundan dolayı vakfiye, bütün memur ve maaşları zikretmemiştir. Meselâ el-^cOmarî ve Kalkaşandî'nin bahsettiği üzere vakıf işlerine bakan daire (*devâvîn*) ve memurlar (*küttâb*) ve bunlara ait maaşlar, kat'î bir şekilde tesbit edilmeyip bu üç idarecinin reyine bırakılmıştır. Vâkîf, kervansaray ve vakıflarına ait türlü malzeme ve aletlerin temininden sonra, altı hisseye ayrılan gelirin bir hissesini mütevelliye tahsis etmektedir. Bunun miktarı veya Kervansaraya ait gelirlerin nakdî karşılığı sabit kalamıyacağı cihetle Kervansaray geliri gibi mütevellinin aidatını da para ile tesbit etmek mümkün değildir. Mütevellilikten sonra Han ve vakıflarına ait en mühim vazifeleri müşrif ve nâzırlık teşkil eder. Vakfiyede müşrife yıllık saf gümüşten basılmış 500 *sultanî dirhem* para ile elli *mudd* zahire, nâzıra ise 360 dirhem para ile yirmi dört *mudd* zahire tahsis edilmektedir. Aşağıda göstereceğimiz üzere, hamamcıya verilen zahirenin buğday olduğu tasrih edildiğine göre, bu ve diğer zahire tahsisatının da buğday olduğu anlaşılır. Vâkîf, Kervansaray içerisinde bulunan mescidde, yolculara namaz kıldırma için, bir imam tayin etmiş ve buna da, yılda 200 dirhem para ve yirmi dört *mudd* zahire; mescidin müezzinine 150 dirhem para, yirmi dört *mudd* zahire maaş ayırmıştır. Handa yolcuları kabûl eden, onların yemek ve yatmak gibi işlerine bakan bir *muzîf*

¹¹¹ Bu vakfiye ve tavsîfı için aşağıda Karatay'ın vakfiyeleri bahsinde Kervansaray vakfiyesi başlığı altında bilgi verilmiştir.

(mihmandar) ve ona yılda ikiyüz dirhem para, yirmi dört mudd zahire, hanın erzak ve levazım (anbar) memuru olması icabeden *havâyiç* (havâyicî) emrine yılda 200 dirhem para ve yirmi dört mudd zahire tayin edilmiştir. Bundan sonra vakfiye, orada bir *hancı* (hânî) olduğunu kaydetmektedir, ki buna yılda 150 dirhem para ve yirmi dört mudd zahire tahsis edildiğine göre, bunun *muzîf'e* nazaran daha dun bir mevki işgal ettiği anlaşılır; *muzîf'in* vazifesi, misafirleri kabul ve istirahatlarını temin olduğuna göre, hancının vazifesinin hana gelen hayvanlara bakmak olduğunu kabul etmek mümkündür. Vakfiyenin arkasında, 646 da yapılan zeyilde, hancının maaşı, 50 dirhem zammıyla, 200 dirheme çıkarılmıştır. Esasen vakfiyede, kervansarayaya ait gelir arttıkça hanın masraflarının arttırılacağı, memurların maaşlarına ilâveler yapılacağı ve bundan sonra artan kısım da hana yeni gelir getirecek olan başka arazi ve akarın satın alınacağı kaydedilmiştir, ki bundan, zamanla, diğer müstahdemlerin maaşlarına da zamlar yapılmış olduğu tahmin edilebilir.

Kervansarayda, oraya gelen bütün yolcuların meccanen yemek yemesi için, bir *aşhane* vardır. Bu aşhanenin yetiştirebildiği yemek ve hanın ne kadar misafiri yedirip yatırabildiği hususunda kat'î bir şey söylemek mümkün değilse de, aşhane için satın alınması şart kılınan (eğer bunlar hepsi ise) mutbak takımları bize umumî bir fikir verebilir. Vakfiyede, bu maksat için, elli büyük kâse çanak, yirmi bakır tabak, yüz büyük odun çanak, elli odun tabak ve yine bakırdan on büyük, beş orta, beş küçük tencere, iki büyük leğen, iki büyük kazan, iki büyük havan ve başka mutbak takımlarının satın alınacağı yazılmaktadır. Bu aşhanede çalışan ve yemek pişirmekte mahir olan bir *aşçıya*, yılda 200 dirhem para ile yirmi dört mudd zahire tayin edilmiştir. Kervansarayaya gelen (müslüman, kâfir, hür veya köle) her yolcuya müsavî olarak bir okka et ve bir çanak da yemek verileceği şart kılınmaktadır, ki vâkıf, burada bahsedilen okkanın yüz dirhem olduğunu tasrih ediyor¹¹². Bunlardan başka, bu devrin zâviye, imâret ,med-

¹¹² Ortaçağ'da birçok ölçüler gibi okkanın da yer yer değiştiği gözönüne getirilirse burada Karatay'ın neden bir okkanın yüz dirhem olduğunu tasrih ettiği kolayca anlaşılır. H. Sauvaire'in araştırmalarına göre okka, türlü memleketlerde türlü vezinler arz etmekle beraber, dirhem zamanımıza kadar sâbit kalmıştır (*La numismatique et de la metrologie musulmanes*, JA (1884) t. III, p. 369). Esasen bir insanın günde muahhar okka (400 dirhem) hesabına üç okka eklemek,

rese ve sair bu kabil bütün içtimaf müesseselerinde görüldüğü gibi, burada da vâkif, her cuma akşamı bal helvası yapıp bütün yolculara dağıtılmasını şart kılmaktadır. Bu zamanlarda balın Anadolu'da bol, ucuz ve nefis olduğu el-^cOmarî gibi diğer çağdaş kaynaklarda da zikredilmektedir. Esasen Ortaçağda şeker istihsalinin azlığı onu lüks ve pahalı bir gıda maddesi haline soktuğundan bu gibi müesseselerde daima tatlılar için balın istihlâk edildiği görülmektedir.

Kervansaray'da yolcuların bu ihtiyaçlarını gördükten sonra ayak kabalılarını tamir veya ayakkabısı olmayanlara yeni ayakkabı verileceği hususundaki vakıf şartları çok dikkate şayan- dır. Bunun gibi hana gelen hayvanların nal lanması için nal ve çivi tahsis edilmekte ve bunlar için vakıf gelirinden gerektiği nisbette deri, sah tiyan, çivi ve nal satın alınması şart kılınmaktadır. Handa hastalanan hayvanlara bakmak için orada daimî bir *baytar* mevcuttur, ki vakfiye buna, 100 dirhem para ile yirmi dört mudd zahire ayırmıştır. Vakfiye, hana gelen hayvanlara kâfi derecede arpa ve saman verileceğini de kaydeder. Hanın

bir okka et ve diğer tâyin edilen yemekleri yiyemeyeceği düşünülürse buradaki okkanın zamanımızdaki okkanın 1/4 i, yani 100 dirhem, olduğu anlaşılır. Galip ihtimalle o zaman Anadolu'da kullanılan okka umumiyetle bu vezinde idi. Selçuk veziri Fahreddin Ali, Sivas'taki medresesi yanında bulunan Dâr uz-ziyâfetine gelenlere günde üç tabak yemek, bir okka et, bir okka ekme (Vakıflar Umum Md. arşivi, Defter No. 604, s. 67) ve yine Sivas'ta Kemaleddin ibn Râbat'ın Dâr ur-raha'sında buranın şeyhine her öyün Sivas okkasiyle bir okka pişmiş et, bir buçuk okka hâlis buğday ekmeği ve orta bir çanak yemek (Vakıflar Umum Müd. arşivi, Defter No. 578, s. 3) tayin ediyorlar, ki bu kayıtlar herhalde Sivas okkasının da 100 dirhem olduğunu gösterir. Anadolu'da bakka- liye ölçüsü olarak kullanılan bir Anadolu *ritl'i* $102\frac{6}{7}$ dirhem, yani 317, 8 gramdır (Sauvaire, aynı makale, III, P. 384, IV, p. 215-217) ki bu hem el-^cOmarî'nin, hem de, aşağıda kaydettiğimiz üzere, Altun-aba medresesinde 38 talebeye Konya ritli ile 80 ritl ekme verildiği ifadesine uyar. Fakat el-^cOmarî Anadolu'da kullanılan ritl'lerin değişik olduğunu, meselâ Germiyân'da ritl'in 3120 dirheme kadar çıktığını (s. 36); ekserisinin Mısır ritli ile 12 ritla tekabül ettiğini söyler (s. 19). Bununla beraber burada kastedilen ritl'in, onun da kaydettiği üzere (s. 20), büyük ritl olması icabeder. *Tercümân Türki ve Arabî*, Türklerin ritl için *batman* dediklerini kaydeder (s. 55); fakat o zamanki *batman*'ın vezninin neye tekabül ettiğini bilmediğimizden bugünkü batmana nazaran kıymetini tayin etmek mümkün değildir (bk. R. Rahmeti Arat, *Batman*, İsl. Ansık.). Türklü ölçüler hakkında benim hazırladığım «Ortaçağda Türkiye iktisadî tarihi» adlı eserde tafsilât vardır.

aydınlanması için gerektiği kadar yağ (zeyt), mescid için mum ve yolcuların ısınması için lâzım olan odunun miktarını da kervansarayın idarecilerine bırakmıştır. Bütün bu ihtiyaçlardan sonra Karatay, hana gelen yolcuların yıkanmalarını da temin etmektedir. Vakfiyede, kervansarayın içinde bir hamamın mevcut olduğu kaydedilmeyip, arkasındaki 645 tarihli zeyilde vâkıf, hanın bulunduğu köydeki hamamını yolculara, köylülere ve sair halka vakfettiğini ve hamamcıya da yılda 120 dirhem para ve yirmi dört mudd buğday maaş ayırdığını kaydetmektedir. Halbuki, yukarıda söylediğimiz üzere, gerek el-^cOmerî ve Çalkaşandî ve gerekse Halil Edhem'in müşahedesi, handa da başka bir hamam olduğunu bildirmektedir. Esasen kervansaraylarda mutat olarak hamamların bulunduğu nazarı itibare alınırsa, burada da hamamın bulunması lâzımgeleceği ve fakat vakfiyenin, bütün teşkilâtı kaydetmediği kabul edilebilir.

Kervansaray'da hasta olan yolcuların tedâvisi için ilâç ve meşrubat tayini hakkındaki şartlar, el-^cOmerî ile Çalkaşandî'nin orada bir hastane (*bîmâristân*) nın bulunduğu dair kaydını teyit etmekte ve bir eczahanenin de bulunduğunu göstermektedir. Bununla beraber vakfiye, *baytardan* bahsettiği halde, hastaneyi idare eden kimselerden ve meselâ bir tabibin veya hasta bakıcıların mevcudiyetinden bahsetmemesi bir meseledir. Bu, belki, o zaman için, orada daimî bir tabibin bulundurulması güçlüğü ile ilgilidir. Aca-ba hastanesi ve ilâçları bulunan kervansaray'da yalnız mühim hastalıklar vukubulduğu zamanlarda yakın merkezlerden, meselâ Kayseri ve Sivas gibi büyük şehirlere, tabip getirilmekle mi iktifa ediliyordu? Gerçekten Kütahya'da bulunan Germiyan oğlu Yakub beyin imaretine ait vakfiye kitâbesi, imârette hasta olanlar için hekim getirileceği, ilâç verileceği ve bunların ücretinin vakıf gelirinden ödeneceği kaydedilmektedir¹¹³. Vâkıf, kervansaray hastanesinde hastaların âfiyet buluncaya kadar tedâvi edileceklerini, ölen hastaların mevkufattan ayrılan bir para ile kefenlenip gömüleceklerini şart koymaktadır. Bundan sonra Karatay, kervansaraya akraba veya azâdlı kölelerinden, kazanmaktan âciz kadın - erkek, müslüman - kâfir, herhangi bir fakir kimse sığındığı takdirde, herbirine yılda 120 dirhem para ve yirmi dört mudd zahire tahsis

¹¹³ İ. H. Uzunçarşılı, *Kütahya şehri*, s. 82.

etmiştir. Kervansaray ve vakıflarına ait işlerin görülmesi için de daimî bir atlı bulundurulduğunu vakfiye kaydeder. Vâkîf, bu atlı emfre yılda 100 dirhem para ve yirmi dört mudd zahire bağlamıştır.

Şüphesiz, hana ait bütün vazifeler bundan ibaret değildir. Vakıf gelirleri ve kervansaraya ait masrafların kayıt ve hesabıyla uğraşan memurlardan bahsedilmemiştir. Halbuki el-‘Omerî ve Kal-kaşandı bu işlere bakan divanların ve kâtiplerin mevcut olduğunu haber vermişlerdir. Bundan dolayı vakfiyenin, ancak esaslı vazifeleri zikrettiği, diğerlerinin ise mütevellî, müşrif ve nâzırın karar ve selâhiyetine bırakıldığı tarzında anlaşılacak icabeder. Karatay, mütevellilik vazifesini ölümünden sonra kardeşlerine ve kardeşlerinin oğullarına, müşrif ve nâzırlıkları da, iyi insan oldukları takdirde, yabancılar tercih edilmek üzere, azadlı kölelerine şart kılmıştır. Bu verdiğimiz malûmat bize, Karatay kervansarayının mahiyetini ve medenî hayat bakımından nasıl bir müessese olduğunu göstermeğe kâfidir. İleride, diğer kervansaraylara ait vakfiyeler elimize geçtiği takdirde, bu hususta daha birçok tariht bilgilere nâil olacağımız muhakkaktır.

c. Kervansaray memurlarına ait maaşların kıymeti

Kervansarayda çalışan memur veya müstahdemlerin maaşlarını, o zamanın râyicine göre, tesbit edebilmek ve bu suretle onların hayat seviyelerini meydana koymak yalnız kervansaray için değil, o devrin iktisadî durumu bakımından da ehemmiyetlidir. Fakat para ve eşya kıymetleri arasındaki nisbetlerin birçok şartlara tâbi olan değişmesi, kaynakların, hele bu gibi iktisadî noktalarda, nâdirliği ve her türlü ölçülerin hakikî kıymetlerini meydana koyacak imkânların azlığı, bu hususta sağlam neticeler almamızı güçleştirmektedir. Bununla beraber bazı kayıtlara dayanarak bu hususta takribî hükümler verebileceğiz. El-‘Omerî'nin Sivri Hisarlı (السبرحصارى الرومى) Şeyh Haydar el-‘Uryân'dan naklederek verdiği malûmat, bir asra yakın bir zaman sonra olmakla beraber Türkiye'de iktisadî şartların esaslı bir değişikliğe uğramamış olması dolayısıyla burada kullanılabilir. El-Omerî, Türkiye'de fiyatların, gümrük resminin azlığı, ticaret hacminin genişliği, denizlerin yakınlığı ve mer'aların çokluğu sâyesinde, çok ucuz olduğunu söylemektedir. Ona göre, burada kıtlık zamanlarındaki fiyatlar Suriye'deki fiyatlar derecesine çıkar; en iyi bir

koyun on iki dirhemi geçmez, ki bu Mısır dirhemiyle dokuz dirhem veya daha az bir kıymettedir ¹¹⁴. İbn Batûta, Kastamonu'nun çok ucuz bir yer olduğunu anlatırken burada iki dirheme bir baş koyunun yarı etini, on kişi için bir günlük ekmeğin iki dirhemle alındığını, kezâ iki dirhemlik bal helvasının on kişiye kâfi geldiğini söyler ¹¹⁵. El-Omerî, zahire fiyatı hakkında yalnız Germiyân'dan bahsetmektedir. Ona göre, Germiyân'da bir mudd buğday, ortalama fiyatla on beş dirhemdir ¹¹⁶. Biraz aşağıda mudd'un veznini zikredeceğimiz veçhile, Selçuklular zamanında buğdayın daha ucuz olduğunu sanıyoruz ¹¹⁷. Çünkü Aksaray, Baybars'ın Anadolu seferi esnasında yolların kesilmesi dolayısıyla zahire fiyatlarının çok yükseldiğini ve bir mudd buğdayın 40 dirheme çıktığını ve bundan ötürü de bir *men* üzümün on dirheme yükseldiğini; 679 yılında hüküm süren şiddetli bir kuraklık neticesinde bir mudd buğdayın 50 dirheme kadar pahalandığını söylemektedir ¹¹⁸. Bu ifâde, buğdayın fevkalâde pahalandığını gösterir. Binaenaleyh biz ortalama olarak bir mudd (100-120 kilogram) buğdayın on ve bir koyunun da aynı suretle on dirhem ettiğini kabul edebiliriz. Bu fiyatlar, bu harpten önceki Türkiye râyiciyle karşılaştırıldığı takdirde, ortalama, bir buçuk-iki Türk lirasına tekabül eder demektir. Bundan Kervansaray'da 200 dirhem para alan memurun harpten önceki para ile aşağı yukarı 300-400 lira kadar bir yıllığı olduğu neticesi çıkar.

Bu nakdî maaşlar yanında, Kervansaray'da çalışan hemen bütün memurlara müsavi olarak verilen yirmi dört mudd buğdayın miktar ve kıymetini de tesbit etmek lâzımdır. Vakfiyelerde olduğu gibi İbn Bîbî ve Aksarayî'de de Anadolu'da zahire ölçüğü olarak mudd kullanılmaktadır ¹¹⁹. El-Omerî, bir Anadolu mudd (*mûṭ*) unun takriben bir

¹¹⁴ *Mesâlik ül-absâr*, s. 19, 20.

¹¹⁵ *Seyâhat - nâme*, terc. M. Şerif, I, s. 351.

¹¹⁶ *Mesâlik ül absâr*, s. 36). واما السمر المتوسط فذ القمح خمسة عشر درهماً

¹¹⁷ Selçuk Türkiyesi'nde para ve râyic hakkında, neşredebileceğimiz *Ortaçağda Türkiye iktisadî tarihi* adlı eserimizde tâfsilat vardır.

¹¹⁸ چون راهها منقطع بود غله چنان بالا گرفت که مدی غله بیچهل درم یافت نمی شد و چون غله یافت مدی کندم با بجاه عدد یافت (*Müsâmeret ül-ahbar*, s. 115); نمی شد منی مویز بدو درم می خریدند (aynı eser, s. 269); Anonim *Selçuk-nâme*'nin «yükkü beş akçaya» ifadesi, eğer bir yük (*hâr-vârt*) hakikî eşek yükünü gösterirse, yarım mudd edeceğinden bir mudd'un 10 akça veya dirheme satıldığını meydana kor, ki ağırlık ve fiyat itibarıyla bizim vardığımız neticeyi teyit eder demektir.

¹¹⁹ İbn Bîbî, s. 117; Aksârâyî, s. 115, 269.

buçuk Mısır *erdeb'*ine tekabül ettiğini söylüyor¹²⁰. Mısır *erdeb'i*, sâbit bir ölçü olmamak ve türlü miktarlar arasında değişmekle beraber, ortalama bir hesapla 75 kilogram ağırlığındadır. Nitekim 1587 de 200-250 kilogram ağırlığında bulunan bir *deve yükü*, Mısır *erdeb'i* ile üç *erdeb* itibar ediliyordu¹²¹. Bu hesaba göre bir muddun 100-120 kilograma tekabül etmesi icabeder¹²².

Anadolu'da kullanılmış olan muddlar, yerine göre değişmekle beraber, bu miktar vakfiyede kullanılan bir mudda tekabül etse gerek. Bu vaziyette memurlara $24 \times 100 = 2400$ kilogram buğday veriliyordu, ki 30 kilogram itibariyle 80 kile eder demektir. Bu miktar zahire bir ailenin bir yıllık ihtiyaçlarına kâfi gelir, ki vâkıfın da bu esası düşünmüş olduğu anlaşılıyor. Nakdî maaş da diğer ihtiyaçlarını karşılıyor demektir. Bu zahirenin para ile mukabili, ortalama 200 dirhem veya 300-400 lira ettiği gözönüne getirilirse kervansarayda çalışan orta bir memurun yılda 600-800 lira aldığı kabul edilebilir. Vakfiyede memurların, kervansaraydaki aşhaneden yemek yiyip yemeyecekleri hakkında bir kayıt yoktur. Halbuki o zamanki Türkiye'de mevcut bu kabil müesseselerin memurları, umumiyetle oralardaki aşhanelerden yemek yiyebiliyorlardı.

Diğer vakfiyelere dayanarak vereceğimiz bir iki misal hem paranın iştira kabiliyeti, hem de hayat seviyesi ve netice itibariyle kervansaray memurlarına nazaran vaziyetleri hakkında bize umumî bir fikir verebilecektir. Meselâ Sivas'ta Kemaleddin İbn Rahat'in *Dâr ür-Râha* (zâviye) sının şeyhine günde iki öyün yemek verildikten sonra, ayda 30 dirhem olmak üzere, yıllık 360 dirhem; ferraşı için de yılda 240 dirhem verildiğini vakfiyesi kaydetmektedir¹²³. Sâhib Fahreddin Ali, Sivas'taki Sâhibiyye medresesi ve yanındaki *Dâr uz-ziyâfe*'si müstahdemlerinden mimar için ayda 50, müezzinlere 25, ferraşlara 20, müderrise ayda 150, *mu'îd*'lere 50 şer (ve günde üçer okka, yani üçyüzer dirhem ekmek) dirhem para verileceğini vakfiyesinde şart kılmıştır. Yine bunun mezkûr *Dâr uz-ziyâfesi aşçısı* için ayda onbeş dirhem para ile hergünkü yiyeceği verilmektedir. Evkafın

¹²⁰ *Mesâlik ül-absâr*, s. 19, 36.

¹²¹ H. Sauvaire, adı geçen makale, JA. t. VII, p. 139.

¹²² Mudd'un kıymeti hakkında tesbit ettiğimiz bu miktar buraya mahsustur. Anadolu'da kullanılmış olan türlü kıymetlerdeki mudd'lar hakkında tafsilât, *Ortaçağda Türkiye iktisadî tarihi*'ndedir. Bu isimde bir ölçü bugün de Anadolu'da maruftur.

¹²³ Vakıflar U. Md. arşivi, defter No. 578, s. 3.

tahsildarı (*câbî*) na 40 dirhem aylık tayin edilmiştir ¹²⁴. Yine Sâhip Fahreddin'in Konya'daki medresesi vakfiyesinde tahsildar ve mimara ayda 30 ar dirhem para ile yine aylık yarım *men* ekmek tahsis ettiği yazılıdır ¹²⁵. Neşrettiğimiz Altun-aba vakfiyesinde, dinar ile ifade edilen ve fakat hakikatte, aşağı yukarı, mezkûr dirhemlere tekabül eden paradan müderrise yılda 800, mu'fd'e 240, imama 200, müezzine 100, ferraş (hademe) a yılda 120 dinar (dirhem) tahsisat verildiği zikredilmektedir. Türlü meslek ve hayat seviyelerine ait bu yıllık veya aylık maaşalar, bu devirdeki paranın iştira kıymetini ve hayat standartını göstermek için, çok mühimdir. Bu misallerin bir vasatisini alırsak, orta bir ailenin yıllık bütçesinin 400 - 600 dirhem arasında olduğu ve bu da harpten önceki Türk parasıyla 800 - 1200 Türk lirasına muadil bulunduğu meydana çıkar. Bu meseleye ait bir vesika da, yukarıda kaydettiğimiz üzere, İbn Bibî tarafından Necmeddin Nahçevânî'nin vezirliği kabûlü dolayısıyla verilmektedir. Necmeddin, israfın önüne geçmek maksadıyla, yılda 720 dirhem maaşla iktifa edeceğini ve diğer devlet adamlarının da buna kıyas olarak maaş aldıkları takdirde vezirlik yapabileceğini söylediği zaman Celâleddin Karatay, devrin şahsiyetleri üzerinde uyandıracığı memnuniyetsizliği düşünerek, onu Selçuk vezirlerinin en iyilerinden olan Mühezzebiddin Ali'nin aldığı yıllık 40,000 dirheme ikna etti ¹²⁶. Bundan şu netice çıkar, ki Necmeddin'in teklif ettiği 720 dirhem ne kadar mütevâzı olursa olsun bir vezirin geçinebileceği bir para demektir ve orta hayat seviyesinin üstündedir ve harpten önceki para ile ortalama 1500 lira bir kıymete muadildir. Bu hesaplar kervansarayda yaşayan memurların bütün Selçuk Türkiyesi'nde mevcut olan refahla mütenasip bir hayat seviyesine mâlik olduklarını gösterir, ki bu büyük hayır müessesesini yapan Karatay'ın onun memurları için böyle düşüneceği tâbidir.

d. Kervansaray'a ait vakıflar

Vakfiye, Kervansaray'a ait vakıfların geliri ile önce bütün vakıfların imârını — ki bu sırada köyde bulunan bir su bendinden de bahsedilmektedir —, öküz ve çift aletleri satın alınmak suretiyle

¹²⁴ Vakıflar U. Md. arşivi, defter No. 604, s. 67.

¹²⁵ Vakıflar U. Md. arşivi, defter No. 592, s. 100.

¹²⁶ Bak. yukarıda not 35.

mevcut vakıfların iyi verimli bir hale getirilmesini; nihayet Kervansaray'a ait masrafların görülmesinden sonra artan gelir ile maaşların arttırılmasını ve bundan sonra da bir para artarsa Kervansaray için yeni gelir kaynağı olacak arazi ve akarın satın alınarak vakfedilmesini şart kılmaktadır. Nitekim vakfiyenin 645 ve 646 tarihli zeyillerinde birtakım yeni vakıfların yapıldığını görüyoruz. Fakat bu yeni vakıfların bir iki yıllık bir zaman zarfında eski vakıfların artan gelirinden satın alındığını gösterecek bir delil mevcut değildir ve bunu kabûl etmek de güçtür.

Kervansaray'a yapılan ilk vakıf, bunun arazisi içerisinde bulunduğu Sarâhôr¹²⁷ سراخور köyüdür. Bu köy, Kervansaray veya sâhibi münasebetiyle, sonradan Karatay adını almıştır. Kervansaray ve yol dolayısıyla burası XIII üncü asırda bir ticarî merkez halinde idi. Karatay bu köyde sayısı kaydedilmeyen evlerle (hana vakfedilen hamamın yanında) on beş dükkânı Kervansaraya vakfettiğine bakılırsa bu kadar dükkânın ve, kira getirmiş olmaları icabeden, evlerin bulunması keyfiyetini oranın ticarî ehemmiyetini düşünmeksizin anlamak mümkün değildir. Gerçekten yolun milletlerarası ehemmiyeti ve Kervansarayın orada bulunması gözönüne getirilirse bunun pek tabii olacağı anlaşılır. Brätianu, biraz mübalâğalı olarak, yol ve Kervansaray dolayısıyla, burasının XIII üncü asırda büyük bir ticaret merkezi olduğunu söyler, ki vakfiye onun bu tahminini teyit etmektedir¹²⁸. Vakfiyede, orada, tamirinden bahsedilen kaldırımın, kervansaray ile köy arasında olduğunu ve dükkânların bunun yanlarında bulunduğunu sanıyorum. Bu vaziyet, Selçuk kervansaraylarının, büyük yol ve şehirlerin ticarî faaliyetlerini teminden

¹²⁷ Sarâhôr adının Selçuklulardan önce mevcut olduğu malûm değildir. Kervansarayın beş kilometre cenup - garp yanında bulunan eski Arsaxa (bugünkü Seresk köyü) adına eski vesikalarda rastladığımız halde (Ramsay, *Asia Minor*, p. 271) Sarâhôr adına rastlayamıyoruz. Bu isim belki islâm devletlerinde orduya ot hazırlamakla mükellef olanlara verilen Sarâhôr kelimesidir (*Şubh ul-a'sâ*, V. s. 460); bu takdirde bu köy halkının Selçuk orduları için böyle bir vazife ile mükellef oldukları düşünülebilir. Osmanlı devrinde bu isim, ordunun azimetinde yolların düzeltilmesi veya harap yerlerin tamiri işinde çalışanlara verilirdi (Bak. Aşıkpaşa zade tarihi, s. 77; Lütfi paşa tarihi, s. 160; Millî Tettebular mecmuası IV. s. 179). *Şubh ul-a'sâ* bunun farsça *ser* ve *ahûr* kelimelerinden mürekkep bir tâbir olarak izah eder. Prof. Fuad Köprülü bunun اجرى خوار dan bozma olduğu kanaatindedir (*Türk hukuk se iktisât tarihi mec.* I, 247).

¹²⁸ Brätianu, aynı eser, p. 167.

başka, kendi civarlarını da bir ticaret merkez haline getirdiğini göstermektedir. Nitekim bu yolun ve neticede kervansarayın ehemmiyetten düştüğü bir zaman olan XVI ıncı asırda (Kanunî devrinde) yapılan tahrirde köy küçülerek nüfusu 700 kişiye inmiş, kervansaray da basit bir zâviye (*Zâviye-i Karatay Sultan*) haline gelmiştir. Bahsi geçen defterde köy, iki kısım halinde gözükmektedir. Bir kısmı, eski ismini muhafaza eden Sarâhôr köyü olup yarısının zâviyeye (yani Karatay kervansaraya) vakıf ve yarısının da tımara ait olduğu kaydedilmekte ve vergiye mükellef olarak 72 kişi, yani 72 ev gösterilmektedir. Diğer kısmı, kervansaray yanında teşekkül eden Karatay köyü olup tamamen kervansaraya (zâviyeye) vakıf olarak zikredilmiş ve halkı 66 hane gösterilmiştir. Bugün Sarâhôr adı mevcut olmayıp köy, Karatay (Karadayı) adını taşımaktadır; nüfusu, 1935 sayımına göre, 485 kişiden ibarettir. Bugünkü nüfusu XVI ıncı asra nazaran da azalmıştır, ki diğer kayıtların gösterdiği üzere, yalnız XIII üncü asra nazaran değil, XVI ıncı asra nazaran da Anadolu'da nüfus bakımından bir gerileme olduğu gözüküyor. Vakıf defterinde Karatay köyünde, Karatay evlâdından olanların Alaüddevele Ali bey (Dulkadir oğlu) tarafından *resm-i ganem* ve sair *tekâlif-i örfiye* ve *avâriz-i divâniyye*'den muaf olduklarına dair ellerinde fermanlar olduğu ve *Bâb-ı sa'adet*'de dahi ola geldikleri yazılmakta ve köyde Karatay'ın vakıf bir değirmeni olduğu kaydedilmektedir¹²⁹. Defterde Sarâhôr köyü tamamıyla hıristiyan, Karatay köyünün halkı ise müslüman olup 66 haneden 41 i onun neslinden kaydedilmiştir.

Kervansaray'a vakfedilen diğer bir köy de Likendon köyüdür. Burası eskiden Lykandos adını taşıyan yerde olmak icabeder¹³⁰. Bu köyün sınırdaşı olarak zikredilen Kölöte ve Ekrek köyleri bugün de aynı adlarla mevcuttur. Mesâlik ul-abşâr'da Ötrâk (أوتراك) adıyla zikredilen köyün bugünkü Ekrek olması icabeder. Yukarıda bahsettiğimiz tahrir defterindeki Elkendon (الكندون) köyü de Likendon'dan başka bir yer olamaz. Vergi ile mükellef 299 kişi olduğuna göre nüfusunun, ortalama, 1500 olduğu kabûl edilebilir¹³¹. Köyün Karatay'a ait vakıflardan olduğuna dair bir kayıt

¹²⁹ *Defter-i mufassal-ı Maraş*; cilt II, No. 108, varak 479, 492 (Tapu ve Kadastro U. M. arşivi).

¹³⁰ Ramsay, *Asia Minor*, P. 291, 350.

¹³¹ A.ı geçen defter, II, 498-499.

mevcut değildir. Bununla köyün vakıf halinden çıkarıldığına hükmedilebilir; bu hususa dair Selçuk vakıflarının Osmanlı devrinde bir kısmının kısmen veya tamamıyla vakıf halinden mirî haline geçtiğini gösteren başka misallerin mevcudiyeti ve bizzat Karatay köyünün de bu vaziyette olması düşünülürse bunun sebebi anlaşılır. Bu köyün, verilen hudutları dolayısıyla, bugünkü Samagar köyü olması mümkündür. Binaenaleyh burasının, XIV üncü asırda Anadolu'da birtakım hareketlerde bulunan Samagar ulusu tarafından, kısmen olsun, iskân edilmiş olduğu anlaşılıyor¹³². Köydeki şahıs adları arasında Samagar adına rastlamamız bu fikri teyid eder. Köyün 107 evi müslüman, 192 evi de hıristiyan olarak gösterilmiştir.

Kervansaray'a yapılan vakıflardan birisi de Karahisar-ı Behramşah kasabasında bulunan bir handır. Vakfiyede bu Karahisar'ın Şarkî Karahisar olduğu, fakat Behramşah Karahisarı adıyla şöhret bulduğu ilâve ediliyor. Hamdullah Kazvîni bu Karahisar'ın Konya hududunda bulunduğunu ve Behramşah tarafından inşa edildiğini yazar¹³³. Burasının Kadı Burhaneddin'in idaresinde kaldığını ve Nebi adlı bir beyin bu kaleyi onun namına idare ettiğini Esterâbâdî söylemektedir¹³⁴. Konya havalisinin Karahanlılar idaresinde bulunması dolayısıyla Kazvîni'nin ifadesi, kasabanın yerini tayin etmeğe kâfi gelmediği gibi, Esterâbâdî'nin kayıtları da bu hususta müphem kalmaktadır. Bu Karahisar'ın Şark ve Behramşah adlarını taşıması, ilk bakışta, Mengüçükler'e aidiyeti dolayısıyla bu hanedanın son hükümdarının oğlu Behramşah olması, bugün Şarkî Karahisar adıyla tanılan kasaba olduğu zannını vermekte ise de gerek Kazvîni ve gerek Esterâbâdî Behramşah Karahisarı yanında Kögonya (Şark) Karahisarını da kaydederler. Bundan başka zikredilen vakalar dolayısıyla *Bezm ü Rezm*'de geçen Behramşah Karahisarı'nın bugünkü Şarkî (Şebini) Karahisar'a tevafuk edemeyeceği de meydandadır. Esasen Anadolu'da birçok Karahisarların mevcudiyeti gözönüne getirilirse vakfiyedeki şark kelimesinin Orta Anadolu'da bulunan diğer Karahisarlardan birine izafetle olduğu kabul edilebilir. Artık bu Behram-

¹³² Bak. Aziz b. Erdeşir Ester-âbâdî, *Bezm ü Rezm*, İstanbul 1928, s. 96, 122-124, 150, 235, 527.

¹³³ *Nuzhat ül-kulûb*, nşr. G. Le Strange, Leiden 1913, s. 97.

¹³⁴ *Bezm ü Rezm*, s. 253, 527.

şah Karahisarı'nın Orta Anadolu'da bulunduğu, bu kayıtlara göre, sarıhtir. Kasabanın taşıdığı Behramşah adının hangi Behramşah'dan geldiği malûm değildir. Fakat bunun Mengüçükler'den Şarki Karahisar (Köğonya) meliki Muzaffereddin Mahmud'un oğlu Nasireddin Behramşah olması mümkündür. I. Alâeddin Keykubâd, Erzincan'dan sonra, Köğonya'yı zaptedince Kırşehirli Muzaffereddin'e ikta olarak vermişti. Uzun müddet Anadolu'da şerefli bir hayat süren oğullarından Behramşah'ın ¹³⁵ burada oturmuş ve kasabanın kendi adıyla şöhrat bulmuş olması kuvvetli bir ihtimal içindedir. Bunlara göre belki Kayseri Çorum arasında bulunduğu anlaşılan Demirlü Karahisar burasıdır ¹³⁶. Nitekim Baybars Mansûrî, Rûm Sultanlığı'nın başlıca şehirlerinin bir listesini verirken Karahisar-ı Demirlü'yü Konya eyaleti şehirleri arasında zikreder Cl. Cahen bir Demirlü Karahisarı'nın mevcudiyetini düşünmeksizin bunu Develü Karahisar sanmıştır ¹³⁷. Kazvî'nin Behramşah Karahisarı'nın *hukuk-ı divânî*'sini 11600 dinar gösterdiğine bakılırsa, yine onun kayıtlarına dayanarak, bunun Kastamonu büyüklüğünde veya zenginliğinde bir kasaba olduğu anlaşılır. Vakfiyde, kervansarayaya vakfedilen hanın yanında, Karatay'ın kardeşi Kemaleddin'in orada bir medresesi, sahibine nisbetle de bir Behramşah hanı ve Hatip câmiî adında bir camiin bulunduğu zikrediliyor, ki bu kasaba hakkındaki bilgilerimiz şimdilik bu kayıtlardan ibarettir. Bunlardan başka Karatay mülkiyetinde Kayseri şehrindeki iki evini, şehrin dış (zâhir) kısmında bulunan bir hanını ve iki çayırını da kervansarayaya vakfetmiştir.

Kervansayın diğer vakıfları, bu vakfiyenin arkasındaki zeyilde görüldüğü üzere, 645 ve 646 yıllarında yapılan vakıflardır. Bunlar, vakfiyenin şartlarına göre, artan gelirden satın alınmışlardır, ki zeyilde bu hususta kayıt vardır. Bu yeni vakıflar, Kayseri civarında yekûnu 334 mudd tohum alan yirmi dokuz paraça yer ile mesahası gösterilmeyen yedi tarla, Kayseri civarında Meşhed ¹³⁸

¹³⁵ İbn Bîbî, s. 392, 363.

¹³⁶ Aksarâyî, *Müsâmeret ül-ahbâr*, s. 192.

¹³⁷ Brit. Mus. Add. 23325, vrak. 26 b; Quelques textes negligés concernant les Turcomans de Rûm au moment de l'invasion Mongole, Byzantion, cilt XIV (1949), s. 131-139

¹³⁸ Burası Selçuk Sultanlarının merâsim ve bayram şenliklerini yaptıkları Meşhed ovasında bulunur.

köyünde bulunan dört ev, bir fırın, on dokuz tarla, Kayseri şehrinde sekiz ev, kervansarayın bulunduğu Sarâhôr köyünde on beş dükkân, bir hamam (icari değil, yolcular için) ve sayısı kaydedilmeyen evlerden müteşekkildir. İlâvede bu vakıflar arasında Sarâhôr köyünün bitişiğinde gösterilen Güney (كوى) köyünün de vakfedildiği söyleniyor. Vakıfların gelirinden satın alınmış bulunduğuna dair bir kayıt olmaması dolayısıyla bunun daha önce Karatay'ın mülkiyetinde olduğuna hükmetmek zaruridir. Çünkü bu zaman zarfında artan gelirle böyle bir köyün satın alınmasına adetâ imkân yoktur. Bu köy, yukarıda zikrettiğimiz tahrir defterinde, XVI'ncı asırda, kervansarayın vakfı olarak kaydedilmiştir (*Karye-i Güney vakf-ı zâviye-i Karatay sultan*). Deftere göre, burada Süleymanlı cemaati yaşamaktadır, ki bugün Karatay köyünün güney-batısı tarafında, Sakaltutan ve Gülveren köyleri arasında bulunan Süleymanlı köyünün bu köy olduğu anlaşılıyor. Köyün halkı defterde müslüman olarak gözükmektedir¹³⁹.

e. Vakıf köylerin etnik durumu

Vâkıf, Karatay vakfiyede Sarâhôr ve Likendon köyleri çiftçilerinden mahsullerinin beşte birinden fazla vergi alınmamasını şart kılmıştır. Bu kayıt, bana, beşte birden fazla verginin müslümanlardan alınmadığı hakkındaki malûmata dayanarak, bu köylerin hıristiyanlarla meskûn olduğu kanaatini vermişti¹⁴⁰. Filhakika bu düşünce ile meselenin tahkiki için Osmanlı devrinde yapılmış olan arazi tahriri defterlerine başvurmak lüzumunu duyunca, yukarıda da işaret ettiğimiz üzere, bu köylerin, hiç olmazsa kısmen hıristiyanlarla meskûn olduğunu gördük. Bu hususta dikkati çeken bir nokta, bu köylerle civarında bulunan diğer bazı köylere mensup halkın, müslüman olsun hıristiyan olsun, umumiyetle öz türkçe isimler taşımış olmalarıdır. Bir fikir vermek maksadiyle bu köylerde oturan hıristiyan (zimmî) ların adları arasında şu kaydettiğimiz isimleri zikrelelim¹⁴¹:

Kaya v. Serkis, Arslan b. Haçuk, Budak v. Mıgırdıç, Serkis v.

¹³⁹ Aynı defter, varak 486.

¹⁴⁰ Mülk halinden vakıf haline geçen bu köylerin mülkiyet ve netice olarak vakıf hakkı vergileridir. Bu hususlara ait tefsilât «Orta Çağda Türkiye İktisadî Tarihi» adlı eserimizdedir.

¹⁴¹ b., *birader-i*; v., *veled-i*'nin kısaltılmışıdır.

Bal-yemez, Baran v. Karaca, Subhan-verdi v. Tomas, Kara-koç v. Tursun, İl-aldı v. O, Kirkor b. O, Bogos v. Huda-verdi, Yağmur, Ulaş, Bali, İlbeği, Çiçek, Serkis v. Eymür, Kumrı v. Tutı, Serkis v. Pulat-Çakır, Yörük v. Mehtar, Aydoğmuş b. O, Agop v. Gökçe, Kaplan, Timür, Şâhin, Dede, Toros v. Kaya, Ovanis v. Hudaverdi, Melikşâh... gibi isimlerdir. Hattâ defterlerin bazılarında öz türkçe isimler taşıyan müslümanları hıristiyanlardan tefrik etmek, ancak o köydeki hıristiyanları zimmî adı altında (*Zimmiyân der karye-i mezkûr*) ayrıca kaydetmiş olmaları ile mümkündür. Bu, üzerinde durulması gereken bir meseledir. Vakfiyelerde görüleceği üzere, hıristiyan unsur, bilhassa şehirlerde, hıristiyan adlarını muhafaza ettiği halde bu köylerin hıristiyanları neden dolayı hıristiyan olmayan bir kavmin adlarını kendi adlarına bukadar büyük bir nisbette tercih etmiştir? Dinini muhafaza eden bir kavmin millî adı olmayan ve kendi dinine yabancı kalan diğer bir kavim adlarına karşı bukadar yakın bir alâka veya kayıtsızlık göstermesi nasıl izah edilebilir? Herhalde şurası muhakkaktır, ki son zamanlara kadar mevcut olan (tehcir ve mübadeleden önce) ve türkçe konuşan, türkçe ibadet yapan ve türkçe adlar taşıyan Karamanlı rumlar gibi ermeni mezhebinde bulunan bu köylerin hıristiyan halkı, daha evvel olmasa bile, XVI ıncı asırda türkçe konuşuyordu. Tanrı-verdi, Gün-doğmuş, Bal-yemez, Çalap-verdi gibi mürekkep isimler türkçe bilinmeksizin buşekilde kullanılamaz ve telâffuz edilemez. Acaba bunlar Bizanslılar tarafından Anadolu'ya yerleştirilen ve zamanla hıristiyanlaşan Türklerin bakiyeleri midir? Vakıa Bizanslılar Anadolu'ya bir miktar Türk nakletmişlerdir. Bu vasıta ile gelen Oğuz, Kıpçak (Kuman) unsurunun izlerini, aynı etnik zümrelere mensup olmaları dolayısıyla, şarktan gelenlerle ayırt etmek mümkün değilse de Peçenek adını taşıyan köylerin Balkanlardan nakledilen Peçeneklere ait olduğu anlaşılmaktadır. Nitekim daha ilk Haçlı seferinde, 1108 - 1109 da, ermeni reisi Vasil iki Frank başbuğuna sekiz kişilik bir müfreze ile Rum imparatorunun emrinde olup Masis (Mepsuest) de kalan Peçenekleri gönderdi¹⁴². Jean Comnène Rumeli'de Peçenekleri mağlup ettiği zaman bunların bir kısmını Balkanlarda (garpteki bir vilâyette) köyler teşkil etmek üzere yerleştirdi; diğerlerine de kendine vergi vermek şartıyla

¹⁴² E. Dulaurier, *Chronque de Matthieu d'Edesse*, Paris 1858, p. 266; R. hist. *Croisades, Documents armeniens* I, 86.

Izmit yakınlarında münbit topraklar tahsis etti¹⁴³. Bizans imparatorları Balkanlarda esir ettikleri veya ücretli asker olarak ordularına aldıkları, Karadeniz'in şimalinden gelmiş Türkleri, türlü zamanlarda asker veya hudut muhafızı veya kolonizatör olarak Anadolu'ya sevk etmişlerdir¹⁴⁴. Selçuk istilâsından önce Anadolu'ya sevk ve iskân edilen bu unsurlar, islâmlara karşı hudutları korumak maksadiyle Karaman, Kayseri bölgelerine yerleştirilmiş gözüküyor. İbn Bibî, de "Havali-i Bulgar ve Gülnâr,"¹⁴⁵ adıyla zikredilen yerlerin bu bölgede bulunduğu, Bulgar dağı ve Silifke'nin garbinde Gülnâr kasabasının mevcudiyetiyle, belli olduğu gibi bu isimler arazi tanrı defterlerinde ve Evliya Çelebi'de de buraları göstermektedir¹⁴⁶. Şikârî'nin eserinde bu bölgede Karamanlılar arasında Bayburt ve Turgut gibi türk oymaklarıyla birlikte bir Bulgar oymağının bulunması¹⁴⁷ ve Kervansaraya vakfedilen Güney ve bu civarda başka bir köyde Bulgar v. Sevindük, Musa v. Bulgar gibi şahıs adlarının mevcudiyetini bu etnik menşeye ile ilgili görmek zarureti vardır¹⁴⁸.

Vaktiyle Câmi bey, mahallî ve millî vesikalara başvurmadan, Bizans tarihine ait neşriyata dayanarak Anadolu'da, türkçe konuşan, ibadetleri ve isimleri türkçe olan hıristiyanların Bizanslılar tarafından yerleştirilen Türkler olduğunu ve Yunan harflerini türkçeye tatbik eden Karamanlı rumların bunların neslinden geldiğini ileri sürdü¹⁴⁹. Daha sonra H. Fehmi Turgal, Şer'î mahkeme sicillerine dayanarak Kayseri, Sivas vilâyetlerinde türkçe adlar taşıyan Zimmî'lerin müslüman olunca türkçe adları bırakılarak islâm isimlerini almaları keyfiyeti dolayısıyla Türkiye'de bir hıristiyan Türk unsurunun mevcudiyeti fikrini müdafaa etti¹⁵⁰. Fakat türkçe isim

¹⁴³ Nicetas Choniates (Cousin'in *Histoire de Constantinople*'de), Paris 1673, T. V, p. 16, 17.

¹⁴⁴ Bizans ordusundaki Türk unsurunun ehemmiyeti hakkında burada tafsilât vermek ve Selçuklular zamanında Bitinya'ya yerleştirilen Kumanlardan bahsetmek mevzuumuzla ilgili değildir.

¹⁴⁵ İbn Bibî, s. 619.

¹⁴⁶ *Defter-i Evkaf-ı livâ-i Konya*, No. 584, varak. 186. Evliya Çelebi, IX, s. 299.

¹⁴⁷ Konya mecmuası II, s. 85, 89 ; III, s. 169, 170.

¹⁴⁸ Adı geçen defter, vrk. 421, 486.

¹⁴⁹ *Osmanlı ülkesinde hıristiyan Türkler*, İstanbul 1338.

¹⁵⁰ *İkinci Türk Tarihi Kongresi zabıtları*, İstanbul 1943. s. 948.

taşımalarına rağmen bu hıristiyan unsurunun Türk olduğunu ve Balkanlar yoluyla Anadolu'ya yerleştirildiğini zayıflatan bir cihet bunlar arasında Şah-kulu, Melikşah, Cihanşah ve Subhan - verdi gibi islâmî tesirleri gösteren isimlerin de bulunmasıdır. Bize öyle geliyor ki Anadolu'nun yerli hıristiyanları arasında ve bunlara karışmış bir halde bir hıristiyan Türk unsuru mevcut ise bunların kısmen Selçuklularla gelen ve henüz şamaniliği muhafaza eden boyların yerli unsurla temas neticesinde tedricî ve sathî bir şekilde hıristiyanlığı kabul etmiş olmasının bir neticesi olmak icabeder. Esasen sathî bir şekilde müslümanlığı ve hıristiyanlığı kabul eden bu Türk kabileleri arasında inanış ve yaşayış bakımından bâriz farkların henüz meydana gelmemiş olduğu da tahmin edilebilir. Kervansaraya vakfedilen Likendon köyünde bir Oğuz boyunun adını alan Eymür adlı bir şahsa tesadüf edilmesini gözönüne getirecek ve XVI ncı asırda Kayseri Şer'î mahkeme sicilinde Kara Keçili aşiretinden olduğu tasrih edilen bir hıristiyanın müslüman olduğuna dair kayda ¹⁵¹ inanacak ve bunu bu türlü başka vesikalarla kuvvetlendirecek olursak mevcudiyetinden bahsettiğimiz hıristiyan Türk unsurunun menşeyini yalnız garbe değil, şarka da bağlamanın lüzumu anlaşılacaktır. Altun-aba vakfiyesinin neşri münasebetiyle Anadolu'da putperest (*Şâmânî*) Türk unsurunun mevcudiyetini ileri sürmüştük ¹⁵². Herhalde ilk istilâ zamanlarında çok müteharrik olan Türk kabileleri hıristiyanlarla sıkı temaslara ve bizzat Küçük Ermenistan'ın idaresi altında bulunan topraklara yerleşmenin neticesi olarak kısmen ve sathî bir şekilde hıristiyan dinine girmiş olmalarını kabulde nazarî bir güçlük bahis mevzuu olamaz. İbn ül-Esîr, Salahaddin Eyyubî'nin 576 yılında Küçük Ermenistan seferinden bahsederken ermeni kıralının Türkmenlerden bir kısmını, imha bir kısmını da memleketine yerleştirdiğini kaydeder ¹⁵³. Memlûk sultanı Baybars, 673 de, yaptığı Ermenistan seferinde Masıs'e girince orada hayvan ve atlarıyla birçok Türkmenler itaatine girdi ¹⁵⁴. Türkmenlerin Küçük Ermenistan'a karşı seferleri ve oralara girip yerleşme-

¹⁵¹ Keza İkinci Türk Tarih Kongresi zabıtları,

¹⁵² Belleten, XLII.

¹⁵³ Mısır tabı, XI, s. 176.

¹⁵⁴ و حضراتی الطاعة جماعة كثيرة من التركمان والعربان بمواشيهم وخيولهم (Nüveyri, *Nihâyet ül-Ereb*, Köprülü ktp. No. 1188, cilt IV, v. 267a).

leri gittikçe öyle bir inkişaf takip etti, ki bu devlet yıkılıp toprakları Türk idaresine geçtiği zaman nüfusunun ekserisini Türkmenlerin teşkil ettiği ve yer adları bakımından geniş bir ölçüde türkleştiği, bilhassa Ramazan oğullarına aid mühim vakfiyeler vasıtasıyla, anlaşılıyor. Bu münasebetler Türklerle ermeniler arasında kültür mübadelelerine ermenilerin dil ve ad bakımından türkleşmesine, islâmlaşmasına vesile teşkil ettiği gibi Türklerin de hıristiyanlaşmasına sebep olduğu tarzında anlaşılabilirliğinden türkçe isimler taşıyan bütün hıristiyanların aslında mutlaka türk oldukları neticesine varılamıyacağını da söylemeliyiz. Nitekim Evliya Çelebi, Alâiye'nin bir mahallesinde oturan Rumların rumca bilmediklerini ve hep türkçe konuştuklarını söylemesi de¹⁵⁵ bizi, bu cemaatin ırkan türk olduğu hükmüne vardırılmaz. Diğer taraftan ermenilerin, Selçuklulardan önce, Arap hâkimiyetinde buldukları zamanlarda Arap isimlerini, mahdut da olsa, kullandıkları ve, Osmanlı tahrir defterlerine göre, bahis mevzuu bölge dışında yaşayan ermenilerin, bu havaliye nisbetle çok mahdut miktarda türkçe isimler taşımış olmaları burada zikredilmek icabeder. Bütün bu vaziyetlere rağmen bu sahadaki hıristiyan cemaat arasında bu kadar türkçe isimlerin yaygın bulunmasını bir hıristiyan türk unsurunun mevcudiyetini kabul ederek izah etmenin daha doğru olacağını sanıyoruz. Birinci umumî harpten önce Anadolu'da mevcut bulunan bu unsurlar arasında etnografya ve folklor tetkikleri yapılmış olsa idi bunların etnik menşeleri hakkında herhalde daha bazı müsbet deliller elde etmek imkânı olurdu. Şimdilik bu meselenin aydınlatılabilmesi için yeni vesikaların çıkmasını beklemekten başka çare yoktur. Kervansarayaya ait köylerin hıristiyan ahalisi, diğer yerlerde olduğu gibi, son tehcire kadar mevcudiyetini muhafaza edebilmişti.

B. Karatay medresesi

a. Medresenin tarihî faaliyeti

Celâleddin Karatay'a ait büyük hayrat eserlerden birisi de Konya'da inşa ettirdiği meşhur medresesidir. Medrese, kapısının

¹⁵⁵ «Amma kadim eyyamdanberi Urum keferesi bir mahalledir ; cümle üç yüz haraçtır ; amma asla urum lisanı bilmeyub bâtil Türk lisanı bilürler» (*Se-yahat-nâme*, IX, 297).

üzerindeki kitabenin gösterdiği üzere, 649 (1251) yılında, II. İzzeddin Keykâvüs zamanında ve kendisinin atabeylik vazifesinde bulunduğu esnada yapılmıştır¹⁵⁶. Bu zaman, üç kardeşin müşterek saltanat sürdürdükleri devreye rastlamakla beraber, yukarıda söylediğimiz gibi, bu devreye aid başka birçok kitabelerde görüleceği üzere, burada da yalnız büyük sultanın adı yazılmıştır. Karatay diğer yaptırdığı binaların kitabelerinde, bir tevazu eseri olarak, zikretmediği adını burada zikretmiştir. Selçuk devrinin sanat ve ilim hayatında büyük bir mevki olan bu medrese bundan önce Karatay'ın kardeşi Kemaleddin tarafından yaptırılan medresenin yakınında bulunmaktadır. Eflâkî Dede medresesinin açılışı için büyük bir merâsim yapıldığını ve bu merâsimde birçok âlimler ve şeyhler, bunlar arasında da Mevlânâ Celâleddin Rumî, Şemseddin Tebrizî'nin bulunduğunu rivâyet eder¹⁵⁷. Selçuk devrinde parlak bir ilim müessesesi olan bu medresede zamanın birtakım büyük ilim adamlarının müderrislik ettiğini aynı kaynaktan öğreniyoruz. Orada, bunlardan, Şemseddin Mardinî ve Rükneddin Mazendranî'nin adları zikrediliyor. Şemseddin Mardinî'nin, herhalde, İbn Bibî'de II. Keykâvüs'ün Selçuk tahtını ilk defa terk ettikten sonra bir ay kadar vezirlikte kaldığı zikredilen kadı Şemseddin olmalıdır¹⁵⁸. Eflâkî'ye göre Şemseddin Mardinî'nin Karatay medresesinde müderris iken ona mu'îd'lik yapan ve Anadolu'nun o zamanki büyük âlimlerinden olup kendisine de hocalık eden Tokatlı Zeyneddin Abdülmümin Tokat'ta Muineddin Pervâne medresesinde müderris olmuştur¹⁵⁹. Şemseddin Mardinî buradan, yeni açılan, Arslan-doğmuş'un *Atabekiyye* medresesi müderrisliğine gidince, Karatay'ın

¹⁵⁶ قال الله تعالى ان الله لا يضيع اجر المحسنين، امر بهذه العمارة المباركة في أيام دولة السطان الاعظم ظل الله في العام علاالدنيا والدين ابو الفتح كيكلوس بن كيكلسرو بن كيكباد بن السطان الشهيد كيكلسرو بن قلع ارسلان بن مسعود بن قلع ارسلان قرهطاي بن عبدالله في شهر سنة تسع واربعين وسبماية غفر الله لمن امره قلع ارسلان بن مسعود بن قلع ارسلان قرهطاي بن عبدالله في شهر سنة تسع واربعين وسبماية غفر الله لمن امره (Bu kitabe ilk defa Cl. Huart, *Epigraphie arabe d'Asie Mineure*, p. 63, aynı müellif, *Konia*, p. 159; sonra Abdülkadir, *Karatay medresesi*, TOEM XXXIII, s. 532 tarafından neşredilmiştir. Medresenin mimarî tavsifi için bk. F. Sarre, *Seldjukische Baudenkmäler ve Reise in Kleinasien*, s. 48, 51; Halil Edhem, *Şehbal mec.* LIX, s. 212; Mimar Kemaleddin, *Yeni Mec.* II. Burada Selçuk sultanlarının tam bir seçerisine rastlamamız dikkati çeker.

¹⁵⁷ *Menakıb ül-ârifin*, Ankara U. Ktp. varak 31b.

¹⁵⁸ İbn Bibî, s. 624.

¹⁵⁹ *Menakıb ül-ârifin*, Ankara U. Ktp. vrk. 131b. Fr. terc. Cl. Huart, I. p. 192, II, p. 38.

ölümünden sonra, Celâleddin Rûmî'nin Karatay medresesine Efdâleddin'in tayin edilmesini, bu hususta Şemseddin Mardinî'nin rızası olduğunu, başka birisinin buranın müderrisliğine tamah etmemesini, orada kendisine mensup tahsilde bulunan talebenin bir yabancı gelmesiyle harçlıklarının kesilmesinden korktuklarını, fakirlerin başka suretle tahsillerinin güc olduğunu Tabib Ekmeleddin'e yazdığı bir mektuptan öğreniyoruz¹⁶⁰. Burada Rükneddin Mazendranî'nin talebesinden olan Siraceddin Horus'un da müderrislik payesine kadar çıktığını yine Eflâkî rivâyet etmektedir¹⁶¹. Celâleddin Rûmî'nin Karatay ile olduğu gibi medresesiyle de yakın bir ilgisi olduğu anlaşılıyor. Aynı kaynağa göre bir gün bütün Konya hanımları Mevlânâ'nın refikası Gira Hatun'u bulmak ve Karatay medresesine giderek oradaki toplantı (*semâ*) larda bulunmak istediler. Rivâyete göre bir gün Mevlâna rüyasında Şemseddin Tebrizî'nin Karatay medresesine geldiğini; bunun üzerine gözlerini açınca Şems'in kapıdan medreseye girdiğini gördü¹⁶². Bunlardan başka bir gün Karatay'ın, Mevlânâ Celâleddin'in arkasında namaz kılmak için, gizlice medreseye girdiği¹⁶³ ve, yukarıda bir vesile ile kaydettiğimiz üzere de, Karatay'ın ölümünden sonra Mevlânâ'nın bütün dostlarıyla birlikte medreseden çıkarak, onun ruhuna kur'an okumak maksadiyle, türbesine gittiğine dair kayıtlar Mevlânâ'nın bu medrese ile yakın münasebetlerini göstermekle beraber onun burada müderrislik yaptığı hakkında bir ihtimal ileri sürmemize imkân vermez. Zira Mevlânâ'nın Şemsi Tebrizî ile tanıştıktan sonra tedris işlerini bıraktığını¹⁶⁴, yukarıdaki kayıtlar ise, onun Şemsi Tebrizî ile görüşmesinden sonra başlayan tasavvuf hayatına ait hadiseler olduğunu ve bu görüşmenin de medresenin inşasından önce, 642 (1244) de, vukubulduğunu biliyoruz¹⁶⁵.

b. Medresenin teşkilâtı

Medresenin teşkilât ve mahyeti hakkında bilgimiz, kâfi olmasa da, Karatay'ın hayatta iken 651 de yapılmış olan vakfiyesi ile,

¹⁶⁰ *Mevlânâ'nın Mektupları*, nşr. F. Nafiz Uzluk, s. 95. Bu suretle bu mektubun tarihi Atabekkiyye medresesinin açılış merasimi dolayısıyla meydana çıkmaktadır. ¹⁶¹ *Menâkıb ül-ârifîn*, vrk. 120 a.

¹⁶² *Menâkıb ül-ârifîn*, Fr. terc. Cl. Huart, II, p. 145, 204.

¹⁶³ Cl. Huart, *Les Saints des devriches tourneurs*, I, 208, 209.

¹⁶⁴ 'Aynî, *İkd ül-Cumân*, XIX, s. 591-92 (Velyeddin ef. No. 2391).

¹⁶⁵ H. Ritter, *Celâledden Rûmî*, İsl. Ansikl. II, s. 54.

ölümünden sonra, bunun 652 ve 660 da yapılmış bulunan zeyillerine münhasır gibidir. Vakfiyedeki şartlara göre, talebe dört Sünnî mezhepten herhangi birine mensup olabileceği ve fakat müderris ve müdînin Hanefî mezhebinde bulunması lâzımdır. Halbuki İslâm dünyasının Kahire, Bağdat gibi büyük merkezlerinde bulunan medreselerde, meselâ 631 de Bağdat'ta inşa edilen Mustansiriyye¹⁶⁶ ve Kahire'deki Mansuriyye¹⁶⁷ medreselerinde okuyan dört mezhebe mensup talebeler için her mezhepten birer müderris ve müdler tayin ediliyordu. Herhalde Anadolu'da diğer mezheplere mensup olanların azlığı dolayısıyla bunlara mensup talebe için müderris tayinine lüzum görülmemiştir. Gerçekten Selçuklular, umumiyetle, Hanefî mezhebine büyük bir ehemmiyet verdikleri¹⁶⁸ ve Anadolu türkleri ekseriyetle bu mezhebe sâlik buldukları için müderrisin Hanefî mezhebinde olmasına dair bu şarta diğer vakfiyelerde de rastlıyoruz. Anadolu'da Hanefî mezhebinden sonra Şafiî mezhebinin de bir derece yaygın olduğunu gösteren kayıtlar mevcuttur, ki herhalde bunu daha ziyade türk olmayan müslümanlara atfetmek doğru olacaktır. Nitekim neşretmiş olduğumuz Altun-aba vakfiyesinde talebenin Hanefî ve Şafiî mezhebinde bulunacağı kaydedildiği gibi Sâhib Fahreddin Ali'nin Sivas'taki meşhur *Gök* (Sâhibiyye) medresesinin müderrisliği Şafiî (olmadığı takdirde Hanefî) mezhebinde bulunan bir müderrise şart kılınmıştır. Şafiî mezhebinin ehemmiyetini kaydetmek maksadiyle İbn Bibî'nin Alâeddin Keykubâd'ın Hânefi mezhebinde olduğu halde sabah namazını Şafiî mezhebi üzere kıldığını da burada zikredebiliriz¹⁶⁹.

Vakfiyemizde müderrisin şeriat, hadîs, tefsir, usul ve furû, hilâf ilimlerinde liyakatli ve ehliyetli olması şartı bize medresede okutulan ilimleri göstermek bakımından bir fikir verebilir. Maalesef

وفيها (631) كل بناء المدرسة المستنصرية ولم يبين قبلها مثلها ووقفت على المذاهب الأربعة من¹⁶⁶ (Aynî, aynı eser, s. 162) ; كل طائفة اثنان وستون فقيهاً و اربعة معيدون ومدرس لكل مذهب يينه bunun için bak. Huart, aynı eser, 1, p. 12. not I; p. 17. İbn ül-Fuâtî (*el-Havâdis ül Camia*, s.53-59), vakfiyesinin bir hulâsasını da derc etmek suretiyle, bu medrese hakkında mühim tafsilât vermektedir.

¹⁶⁷ Nüveyri *Nihâyet ül-Ereb*, IV, Köprülü Ktp. No. 1188, 292 a. ورتب بها دروس للمذاهب الأربعة الشافعية والمالكية والحنفية والحنابلة لكل طائفة مدرس

¹⁶⁸ Benim *Türkler ve İslâmiyet* adlı makaleme bak. (Dil ve Tarih-Cografya Fakültesi dergisi, IV, sayı 4, s. 472).

¹⁶⁹ İbn Bibî, s. 227 (Mufasssal nüsha).

kaynakların kifayetsizliği dolayısıyla Selçuk medreselerinin programları, hususiyile şeriat ilimleri dışında müsbet ilimlerin mevcudiyeti hakkında bir bilgimiz yoktur. Eflâkî, Arslan-doğmuş'un Konya'daki Atabekiyye medresesinde, Hanefî mezhebinde olması şart koşulan müderrisin daima Hanefî talebelere (Şafilere yer verilmiyor) fıkıh meseleleri üzerinde ders okutması gerektiğini yazar, ki 851 tarihli zeylinde buna dair bir işaret mevcut değildir¹⁷⁰. Sâhib Fahreddin'in mezkûr medresesinde şer'î ilimler ve fıkıh okutulacağı, Kırşehir'deki Cacaoğlu medresesinde talebenin şer'î ilimlerle uğraşacağı vakfiyelerinde kaydedilmiştir. Bazı medreselerin *Dâr ül-hadîs* adıyla şöhret bulmaları ve meselâ Sivas'taki *Çifte minâre* medresesinin bu adı aiması daha ziyade bu ilmin tedris edilmesi dolayısıyledir. Bu münasebetle şimdilik Selçuk Türkiyesi medreselerinde müsbet ilimlerin okutulup okutulmadığına dair bir şey söyleyemeyeceğiz. Halbuki yukarıda zikrettiğimiz Bağdat'taki Mustansiriyye medresesinde islâmî ilimler ve bunların müderrisleri yanında Şeyh-i hadîs ve Şeyh-i tıbbi adıyla iki müderristen sonuncunun on müslüman talebesine tıbbi ilmi okutan bir tıbbi müderrisinin mevcudiyetini biliyoruz¹⁷¹. Bizim vakfiye müderrisin okutma işlerinden başka talebe, imam ve müstahdemlerin maaş ve tayin işleriyle, müteveli ile birlikte, uğraşacağını kaydeder. Bu hususun medreselerin ananeleri arasında olduğu görülmektedir. Filhakika Bağdat'taki Nizâmiyye medresesi müderrisliğine Fahreddin Muhammed'in tayini dolayısıyla sadır olan bir tefviz-nâme medrese, mu'îd ve talebelere ait işlerin müderrisin selâhiyeti içinde olduğunu vâkîfın şartı olarak zikrettiği gibi¹⁷² Nisâbûr'daki Nizamiyye medresesi müderrisliğine bir fer-

¹⁷⁰ *Menâkıb ül-ʿarifîn*, 105b. Bu zeyilin kopyası Vakıflar Umum Müdürlüğü arşivinde (defter 591, s. 255) mevcuttur.

¹⁷¹ *Şeyh Hadîth ve Qarıyan ve ʿEşere Mustemʿon ve Şeyh Tıbb ve ʿEşere min el-mesâlemin yestagelon beʿem el-tıbb* (ʿAynî, gösterilen yerde), İbn ül-Fuvatî (s. 59, 62, 82, 181) Irak medreselerinde tıbb, hesap tedrisatı hakkında kayıtlar vermektedir. Burada müslüman talebelerini tıbb ile işgalinin kaydı evvelce bu ilimle daha ziyade müslüman olmayan kavimlerin uğraşması dolayısıyla dikkati çeker. Selçuk Türkiyesi'nde bu ilmin hastahanelere münhasır olduğunu şimdilik kabul etmek mümkün görünüyör.

¹⁷² Muhammed bin Hinduşâh Nahçivânî, *Düstâr ul-kâtib*, 208a-209b (Köprülü ktp. No. 1241). Müellif buradaki ilk müderrisin *Sâhib-i tenbih* Ebu İshak Firûz-âbâdî, sonra İmâm Gazalî olduğunu, hatib Zekeriyya Tebrizî'nin *Dâr ül-kütüb'ü müşrifî* bulunduğunu yazar.

manla tayin edilen Hoca Muhiddin Muhammed bin Zeki'nin, vakfiyesine göre, medrese ve talebe işlerinden başka vakf ve sair işlerin de onun idaresinde bulunduğu görülmektedir¹⁷³.

Selçuk Türkiyesi medreselerinde, bunlara ait vakfiyelere göre, ancak birer müderris bulunduğu görülmektedir, ki aşağı - yukarı, bütün İslâm medreselerinde bu esasa rastlanmaktadır. Hatta Sultan Sancar zamanında bir müderrisin birkaç medresenin başında bulunduğunu gösteren bir vesika da mevcuttur. Filhakika Zahiredin'e Medrese-i Tekeşi, Medrese-i Kûze ve Mescid-i Sersenk'in tedris ve vakıf işlerinden başka Zergerân, Yeşim-gerân mescidlerinde, Medrese-i Atabeki, Ribât-i rismân furuşân'daki vaiz meclisleri ve bu ribât'taki kütüphanenin idaresi verilmekte ve diğer taraftan münazarası meşhur ve makbul olan büyük camiin İmâm uş-şerefi olarak orada âlim ve fakıhların arasında yapılacak münazaraların idaresi de onun uhdesine tevdi edilmektedir¹⁷⁴. Bununla beraber yukarıda Bağdat ve Kahire gibi dört sünni mezheb mensuplarının bulunduğu büyük medeniyet merkezlerinde her mezhebe mensup talebelere kendi mezheplerince tedrisat yapan ayrı ayrı müderrisler tayininden başka 483 yılında Bağdat Nizâmiyye medresesine biri bir gün, öteki diğer gün tedrisat yapmak şartıyla, bir ay fasıla ile, önce Abdullah et-Tabari, sonra da Ebu Muhammed Abdurrahman eş-Şirâzi adlı iki müderrisin tayin edilmiş olduğunu biliyoruz¹⁷⁵. Bizim medresedeki müderrisin maaşı nakitle maktu olarak ifade edilmeyip vakıf gelirinden, vakıflara bakan, gelirini toplayan memurların maaşları, medresenin mefruşatı, aydınlık için yağ (zeyt), Reğâib, Şaban'ın ortası ve Kadir gecelerinde yakılacak mum gibi masraflar karşılandıktan sonra kalan gelir on hisseye ayrılarak bunun bir hissesi müder-

173 ومصالح فقها و مدرسه و اوقاف و ترتيب هر چه بدان مضافت و منسوب در عبده علم و عفت و Müll.-
Mü. (Mü. (خواجہ محی الدین محمد بن یحیی) کردند ... بر اقامت شرائط آن چنانکه بخت و وقف بدان ناطقت
tecibüddin, *Atebet ül-ketebe*, Kahire milli ktp. No. 19/6292 vrk. 7).

174 و این مثال مجدد و مؤکد آنست که تدریس در مدرسه تکشی و مدرسه کوزه و مسجد سر سنک و آنچه
بدین مواقع منسوب است از اوقاف و غیر آن ظہیر الدین را مسلم دارند و نکذارتکه کاشا من کان با اودر کار آن
بقاع و اوقاف طریق مزاحمت و منازعت سجد و همچنین عقد مجلس و عظ در مسجد یشم کران و مسجد زر کران
و مدرسه اتابی و رباط ریسمان فروشان و تیار داشت خزانه کتب درین رباط بوی باز گذارند و اورا مستخلص
کرداشت و در مسجد جامع شهر موضعی که مناظره را معهود است و مقبول ظہیر الدین امام الشرف باشد بوی دهند...
(aynı eser, vrk, 36).

175 İbn el-Cevzi, *el-Munatazam*, Ayasofya ktp. V, No. 3097, 483 yılı vakıfları ve Bundâri, türkçe tercümesi, s. 81 (Tarih Kurumu neşri).

risin maaşı gösterilmektedir. Diğer Selçuk medreselerinde ve meselâ Altun-aba vakfiyesinde müderrisin maaşı yılda 800 dinar (gümüş), Gök medrese müderrisinin ayda 150 dirhem, Cacaoğlu medresesi müderrisinin de yılda 720 dirhem olarak kaydedilmiştir. Bu kayıtlar Selçuklular devrinde, vakıflarından, müderrislere yılda takriben, 1000 - 1500 lira (harpten önceki kıymeti ile) kadar bir para tahsis ediliyor demektir.

Vakfiye, medresede bir *mu'îd'in* bulunduğunu kaydediyor. Diğer vakfiyelerde umumiyetle iki ve Sivas'taki Burûciyye medresesinde üç *mu'îd'in* mevcut olduğu görülüyor¹⁷⁶. Nahçıvanî'nin eserine dercettiği bir tefviz vesikası *mu'îdlik* (i'âdet) vazifesinin ilmî mahiyetini göstermek bakımından burada zikredilebilir: "Talebe için müderristen sonra *mu'îdden* büyük bir mevki yoktur; Mevlânâ Cemaleddin Ali güzel ifadesi ve irşadiyle mümtaz olduğundan Nizamiyye medresesine *mu'îd* tayin edildi. Talebenin derslerini *i'âde* eder; eğer talebenin istidadı hususunda müderrisin sehvi olursa onu tashih eder; daima talebe ile mübahese ettiği için onları tanır ve müderrise bilgi verir, dersin değiştirilmesi lüzumunu bildirir; talebenin istidadı olduğu dersile uğraşır ve ona bunu öğretmeğe çalışır,"¹⁷⁷. Esasen ona *mu'îd* denilmesi, müderris dersi verdikten sonra talebenin bunu anlaması ve buna dair müşkülleri halletmek maksadıyla bu dersi tekrarlaması (i'âde) dolayısıyla¹⁷⁸. Bizim vakfiyede *mu'îde*, müderrise tahsis edilen maaşın yarısı verilmektedir. Nitekim Cacaoğlu vakfiyesinde buna yılda 300, Altun-aba vakfiyesinde yılda 240, Gök medrese vakfiyesinde de iki *mu'îdden* her birine ayda 50 dirhem veriliyor. Karatay vakfiyesinde *mu'îd'in* de Hanefî mezhebinde bulunması şart koşulmuştur. Bu ilmî mevki bugünün asistanyile doçenti arasında bir yere tekabül eder.

Bizim vakfiye, medresede ne kadar talebe okuduğunu kaydetmediği gibi bunların maaşlarının miktarını da tesbit etmiyor. Yalnız on hisseye ayırdığı vakıf gelirinin yedi hissesini imam ve talebelere tahsis atmıştır. Halbuki diğer vakfiyelerde çok defa talebe ve maaşları gösterilmiştir. Meselâ Altun-aba vakfiyesinde üç dere-

¹⁷⁶ İ. H. Uzunçarşılı ve Ridvan Nafiz, *Sivas şehri*, s. 112.

¹⁷⁷ *Düstâr ül-kâtip*, 210 a.

¹⁷⁸ المعيد وهو تاني رتبة المدرس فيما تقدم و اصل موضوعه انه اذا القى المدرس الدرس وانصرف اعاد
المعيد وهو تاني رتبة المدرس فيما تقدم و اصل موضوعه انه اذا القى المدرس الدرس وانصرف اعاد
(Kalkaşandı, *Şubh ul-a'şâ* V, s. 464).

ceye ayrılan 38 talebeden üçü istidlâl yapabilen (fakih) ilerlemiş talebe olup bunların her birine ayda onbeş, orta derece veya devrede bulunan 15 talebeden herbirine ayda on, müptedi yirmi talebenin herbirine ayda beş dirhem para ve ayrıca da günlük yemek verilmektedir. Cacaoğlu vakfiyesinde onun Kırşehir'de yaptırdığı medresesindeki üç ilerlemiş talebeden herbirine yılda 120 dirhem, Sivas'taki Gök medresenin istidlâl yapacak mütemeyyiz beş talebesinden herbirine ayda on dirhem para ve *Dâr üz-ziyâfe*'den üç öyün yemek verileceği yazılıdır. Sivas'taki Burûciyye medresesinin otuz fakihı kaydediliyor, ki fakih umumiyetle ilerlemiş talebeye denilmiş olmasına rağmen bununla buradaki bütün talebenin kastedildiği muhakkaktır¹⁷⁹. Umumiyetle bu devir medreselerinde tahsilin üç devre veya dereceye ayrıldığı anlaşılmaktadır. Bununla beraber Karatay vakfiyesinde talebe fakih ve mülâzım adıyla iki kısma ayrılmış gözüküyor. Bizim vakfiyelere göre Selçuk medreselerinde talebe miktarı 20 ile 40 arasındadır. Fakat vakfiyelerin verdiği bu miktar vakıftan maaş alan talebeyi gösterdiğinden maaşsız olarak devam eden talebenin mevcudiyetini nefyetmez. Herhalde vakıf geliriyle okuyan talebeden başka kendi parasıyla veya başka bir yardımla okuyan talebeler de mevcut olmuştur, ki buna dair vakfiyelerin herhangi bir kaydına rastlanamamıştır. Böyle olsa da medreselerin çokluğu dolayısıyla bir medresenin mahdut sayıda talebe yetiştirmesi telâfi edilebiliyor demektir. Meselâ elimizdeki iki vakfiyenin kayıtlarına dayanarak bildiğimize göre XIII üncü asırda Sivas'ta on üç medrese vardı. Medreselere maaşlı olarak talebe seçim ve kabûlünün ne şekilde yapıldığı hakkında da ne vakfiyelerde, ne de başka yerde bir kayda rastlayamadık. Altun - aba vakfiyesinde medresede beş yıl bulunduğu halde çalışmayan, muntazam bir surette devam etmeyen ve kabiliyet göstermeyen talebenin oradan çıkarılacağı yazılıyor. Bununla beraber maaşı vakıftan olduğu ve vâkıfın şartlarına uyduğu halde talebelerin medreselere alınması ve maaşa bağlanması, her hususta gördüğümüz dikkate şayan Selçuk devletçiliğinin icabı ve devamı olarak, devletin emir ve müsaadesiyle mümkün olmaktadır. Nitekim Tebriz'de Medrese-i Mecdiye'ye kabul edilen bir talebeye ait bir tefviznâme bu bakım-

¹⁷⁹ *Sivas Şehri*, s. 112.

dan ehemmiyetlidir : “ Tebriz hâkimleri ve umumî vakıf mutasarrıfları, Mecdiye medresesi mütevellileri bu tarihten sonra Sadreddin Muhammed’i medresenin bir talebesi (fakih) bilsinler ; ilim tahsilinde ilerlesin ve kendisine riâyet edilsin. Vâkıfın şartına göre bir talebeye ayrılan para ve zahire tam olarak kendisine verilsin. Bu suretle o geçim derdinden kurtularak kendini tamamiyle Şeriat ilimlerini öğrenmeğe hasretsin,, denilmektedir¹⁸⁰. Mevlânâ Celâleddin Rûmî’nin Muineddin Pervâne’ye yazdığı bir mektup da dikkati çekmektedir. Mevlânâ bu mektupta İhtiyareddin ve İmadeddin adlı iki talebenin birkaç dirhem olan maaşlarının medreseden kesilmesi üzerine bunların Allah’tan başka kimsesi olmadığı için bu paranın temin edilmesini Pervâne’den rica etmektedir¹⁸¹. Bununla beraber bu maaş kesilmesi sebebi hakkında bir işaret taşımamaktadır ; bu hâdise bunların herhangi bir kabahat veya liyakatsızlığı eseri ise Mevlânâ’nın neden bunları himaye ettiği anlaşılabilir. Gök medrede yatan talebenin bekâr olması, şer’î bir özürle evlenen talebenin de medresede haftada iki gece kalması vakfiyesinde şart olarak kaydediliyor. Selçuk medreselerinde devam müddetinin kaç yıl sürdüğü hakkında bir bilgimiz yoktur. Yalnız Cacaoğlu vakfiyesi ileri talebenin (fuçahâ) üç yıl sonra medreseyi ikmal ettiği hakkındaki kaydı bu devrenin müddetini gösterir ise de başlangıç ve orta derecelerinde ne kadar kalındığı malûm olmadığından bütün tahsil müddetini hesaplamak mümkün değildir. Bunun muahhar devirlerdeki müddete muvafık olduğu tahmin edilebilir. Bizim vakfiye medresede beş mâhud günde tedrisat yapılacağını söylerken o zamanki medreselerin haftada beş gün tedrisat yaptığını ifade eder, ki bu, bizim bildiğimiz, cuma ve salı günlerinden başka günleri gösterir demektir.

Vakfiye birçok teferruat hususunda olduğu gibi medresede talebelerin yemek ve yatmak işleri hakkında da hiçbir şey söylemiyor ve orada bir mescidin bulunduğundan da bahsetmiyor. Halbuki bu devrin Altun-aba, Gök medrese, Kütahya’da Yakub Bey medresesi, Kastamonu’da Candaroğlu medresesi, Karaman’da İbrahim Bey medresesi gibi büyük medreselerinin yanında imâretleri ve mescitleri de vardır. Bu medreselerin ima-

¹⁸⁰ *Düstûr ül-kâtip*, vrk. 120 a.

¹⁸¹ *Mevlânâ’nın mektupları*, s. 68-69.

retleri mensuplarının yemeklerini pişirdiği gibi dışardan gelen ilim ve tasavvuf mensuplarını da misâfir ederlerdi. Bilhassa bu devirde muhtelif sınıf halktan beyler saraylara, tüccarlar hanlara, dervişler zâviyelere misâfir edilirken ilim adamları da medreselere indirilirdi. Bundan dolayı başlıca medreseler aşhane ve yatak yerlerini ihtiva ediyorlardı, ki Karatay medresesinin de aynı mahiyette olması icabeder. Nitekim Taceddin bin Ahmed er-Rufâi Konya'ya gelince şehrin büyükleri, halk ve Fütüvvet erbabı kendisini karşılayarak onu ve beraberindeki şeyhleri Karatay medresesine indirmişlerdi; bu, orada bu gibi misâfirleri kabul edebilecek bir tesisin mevcut olduğunu gösterir¹⁸². Bunun gibi medreselerin daima mescid ve câmilerle lâzım gayrı mufarik bir şekilde birlikte bulunmaları dolayısıyla orada bir mescidin de bulunması icabeder. Esasen yukarıda Eflâkî'den naklettiğimiz bir rivâyette Karatay'ın oraya gidip Mevlânâ'nın arkasında namaz kılması böyle bir istidlâl için kâfidir. Nitekim XVI ıncı asır tahrir defterinde medresenin vakıflarından bahsedilirken orada bir de Mescid-i Karatay'ın bulunduğunu kaydediyor ve vakfiyemizde olmadığı halde "imâmet muderrise meşruttur," deniliyor¹⁸³. Diğer taraftan vakfiyenin meskût geçmesine rağmen Sâhibiyye, Burûciyye, Altun-aba medreseleri gibi bunun da bir kütüphanesi olacağını sanabiliriz. Karatay vakfın on hisseye ayrılan gelirinden bir hissesini, ölümünden sonra kardeşi Seyfeddin Karasungur ve Kemaleddin Rumtaş ile bunun oğullarından olacak olan mütevellîye, yarım hissesini de kardeşi çocuklarından olacak olan kapıcı (bevâb) ve feraşa tahsis etmiştir. Zeylinde de günde iki defa kur'an okuyan iki hafıza ayda otuzar, çeşmenin temizliğine bakan kimseye de otuz dirhem ayrılmıştır. Medresenin XVI ıncı asırdaki faaliyetini aşağıda arazi tahrir defterinden çıkardığımız metin gösterdiği gibi 17 inci asır başlarında (1018-1609) tamirine dair bir mühimme kaydı da mevcuttur¹⁸⁴.

c. Medresenin vakıfları

Medreseye önce Divriği'ye bağlı Hornavıl köyü ile —ki bugün mevcut olan bu köyün hududu Nurşın köyü, Ardıçlı-bel dağı,

¹⁸² *Menâkıb ül-Şârifîn*, vrk. 168 b-169 a. Huart terc. II, p. 203.

¹⁸³ *Defter-i evkaf-ı livâ-i Konya*, No. 584 vrk. 18 b. Bu mescit bugün de mevcut olup çini tezyinatı göze çarpar (TOEM. XXXIII, s. 533).

¹⁸⁴ Bak. M. Koman ve F. Uğur, *Celâleddin Karatay*, s. 48 not 22.

Eke kervanı denilen yere — Konya'nın zâhirinde, Çaçnigir kapısında bir parça arazi — Yunus vakfı, Melek hatun, Saliha hatun, Emine mülkü ve Kamereddin mezarlığı bunun hudutlarını teşkil eder - ve Konya'nın batısında, Buğday pazarı yanında bir han, bir parça arazi ve birbirine bitişik üç dükkân ve Konya'da Sultan kapısında, medresenin yanında, beş dükkân ile bir hücre - ki bunların hududu yol, medresenin yolu ve Necmeddin Behramşâh mülküdür - vakfedilmiştir. Vakfiyenin zeylinde medreseye sonradan Konya havalisinde Kõmese, Orduözü ve Kõralma (كور الله) adıyla birbirine bitişik üç köy vakfedilmiştir, ki bunların hudutları arasında zikredilen Kavak, Eksile, Çomaklı köyleri bugün de mevcuttur. Yanekin adıyla zikredilen, Osmanlı arazi tahrir defterinde köy olarak geçmektedir. XVI ncı asra ait vakıf defterinde medresenin kaydedilen vakıflarını aynen buraya naklediyoruz:

"Vakf-i medrese-i Emîr Karatay bin Abdullah ber müceb-i vakf el-müseccel bi-iznâ-il-kadı Ebu's-Senâ Mahmûd bin Ebi Bekir bin Ahmed el-Umevî el-hâkim bi-Konya fî sene işneyn ve hamsîn ve sitte mie el - hicriyye. Tevliyet evlâd-i vâkıf neslen ba'de neslin; ba'de'l-inkıraz evlâd-i ahaveyh :* ba'de uteka ve evlâd-i uteka ber müceb-i kitâb-i vakf.

Karye-i Hatunsaray fî kitâb-i vakfiyye Kûfû Kilise mesturdur. Öşr-i reayâ maâ nısf-i öşr-i müsellimân vakf-ı medrese-i Karatay maâ öşr-i çiftlik der karye-i mezkûr, hasılat öşr-i gallat ve bağ ve bostan ve kendir.

Karye-i Kõmese tâbî-i Hatunsaray, öşr-i reayâ maâ nısf-i müsellimân vakf-i Medrese-i Karatay, hasılat 2700.

Karye-i كور الله tâbî o, öşr-i reayâ maâ nısf-i öşr-i müsellimân vakf-i medrese-i mezkûr; hasılat gallat ve nısf-ı öşr-i kovan ve öşr-i bostan 1200.

Karye-i Ordu özü tâbî-i Hatunsaray öşr-i reayâ maâ nısf-i öşr-i müsellimân vakf-i medrese-i mezkûre. Hasılât öşr-i gallat ve nısf-i öşr-i kovan ve bostan ve ketan 1230.

Karye-i Yanekin tâbî-i Hatunsaray nısf-i öşr vakf-i medrese-i mezkûre, hasılat nısf-i öşr-i gallat ve ketan ve kovan 710.

Meğriler tâbî-i Hatunsaray hasılat öşr-i gallat ve bağ ve bostan ve nısf-i öşr-i kovan 2300.

Mezrea-i Avcı kaya tâbî-i Sa'id ili nezd-i sınır-i karye-i Saray ili hasılat-i gallat 100.

Karye-i Kışlacuk tâbi-i Hatunsaray nısf-i öşr vakf-i medrese, hasılat nısf-i öşr gallat ve bostan ve kovan ve nısf-i resm-i âsiyâb 1340. Yekûn 15450.

Zemîn-i Çukur der civâr-i dekâkin 5 bağat fi sene 60.

Kıt'a-i arz 'an zemîn-i çukur, hâliya bağat olmuştur fi sene 'an icâre 300.

İcâre-i zemîn-i hâneha der muhalle-i Çavuş, bâb 12, beher hâne fi 2, fi sene 24.

İcâre-i zemîn-i hânehâ der mahalle-i mezkûr ve derûn-i Kalendar-hâne 2, sene 32.

İcâre-i zemîn-i dekâkin der pazar-i Sûdeger fi sene 300.

Zemîn-i Kurbâğa çukuru der cânib-i mâden-i دلو 4 dönüm. zemîn der nahiyeh-i . . . 35.

Çayır Güdük der karye-i Hatunsaray ber müceb-i Seyyid 'İsâ Kadı-i Gülnâr ve kadı Hacı Çelebî el müteveli bi-Konya, fi 500.

Âsiyâb-i Hatunsaray 1, der karye-i Ordu özü 1. Yekûn 1396. Cem'ân 16846, el-masraf 'an mahsul müderrise, ba'de tamir ürrakabaya, Cihet-i vazife-i müderris, imâmet müderrise meşruttur ber müceb-i vakıf-nâme, fi yevm 30, fi sene 10 800, cihet-i talebe nefer 5, fi sene 800. Cihet-i tevliyet öşr-i mahsul; taamları İbrahim Bey bin Karaman imâretinden verile¹⁸⁵.

Diğer bir vakıf defterinde de medresenin bu vakıfları kısaca kaydedilmiştir¹⁸⁶.

C. Karatay Dâr uş - Şulaḥâsı

Karatay'ın bu binası Antalya'da olup cami haline sokulmuş olduğundan veya bir câmi de ihtiva ettiğinden halk arasında Karatay câmi adıyla tanınır. Üzerindeki kitâbe bunun Dâr uş - Şulaḥâ olduğunu ve 648 de yapıldığını göstermekte ise de yapıcısını kaydetmiyor¹⁸⁷. Kervansaray'da olduğu gibi burada da

¹⁸⁵ Defter-i evkaf-i livâ-i Konya No : 584, vrk. 186. Bu kayıtlar 1334 (hicrî) tarihinde Vakıflar Umum Müdürlüğündeki 608 numaralı deftere de (s. 148) nakledilmiştir.

¹⁸⁶ Vakf-ı medrese-i Karatay der nefsi Konya, mutasarrıf-i tevliyet der tasarruf-i Alâeddin 'an evlâd-i Karatay (No: 256. vrk. numarası yok).

¹⁸⁷ Kitabesi şudur : تمت عمارة دارالصلحة المباركة في دولة مولانا السلطان الاعظم شاهنشاه المعظم ظل الله في العالم مالك رقاب الامم سلطان ملوك وسلاطين العرب والعجم عز الدنيا والدين غياث الاسلام والمسلمين ابوالفتح كيكائوس بن كيكشيرو بن كيتباد برهان امير المؤمنين في شهر سنة ثمان و اربعين وستماية (Süleyman Fikri, *Antalya tarihi*, s. 54; N. Rifstahi, *Cenub-u garbi Anadolu'da Türk mimarisi*, s. 71).

adının bir tevazu eseri olarak zikredilmemiş olmasına rağmen halkın verdiği Karatay adı yapının bânisini gösterdiğine şüphe yoktur. Gerçekten medresesi vakfiyesinde medrese yıkılıp imârı kabil olmazsa vakıflarının Antalya yolunda, kalenin zâhinde bulunan Dâr uş-şulehâ'ya ve Kervansaray'a tahsis edileceğini kaydetmektedir¹⁸⁸. Bu, adından anlaşılacağı üzere, bir zâviye veya bir imâretten başka birşey değildir. Hakikaten XIII üncü asrın sonlarında yazılan *Gunyet ul-kâtib* adlı inşa kitabının kenarında Celâleddin Karatay hankâhının Antalya'da olduğu ve sofası boyunun 48, eninin de 30 ayak tuttuğunu gösteren bir kayıt mevcuttur¹⁸⁹. Medrese vakfiyesinde medrese yıkıldığı takdirde vakıflarının Dâr uş-şulehâ'ya verileceği yazılırken onun şartlarına göre olacağı kaydedilmektedir, ki bu Dâr uş-şulehâ'nın vakfiyesi olduğunu gösterir ise de maalesef bu vakfiye henüz ele geçmemiştir. Vakfiyede orada bir câmi bulunduğu bahsediliyorsa da bunun ayrı bir câmi mi, yoksa Dâr uş-Şulehâ'ya mı ait olduğu belli değildir. Binanın boyu 25, eni 20 metredir.

3. Karatay'ın vakfiyeleri

A. Kervansaray vakfiyesi

Tarihî kıymeti dolayısıyla Selçuk vakfiyelerinin en mühimlerinden olan bu vesikanın mevcudiyetinden Halil Edhem bahsetmiş olmakla beraber vakfiyenin verdiği malûmat bugüne kadar meçhul kalmıştır. Filhakika Halil Edhem Bey, yukarıda bahsettiğimiz Kervansaray'a dair makalesinde, 1322 yılında, Sivas'tan geçerken bir dâvâ dolayısıyla mütevellileri elinde bulunan, vakfiyeyi gördüğünü ve fakat tetkike muvaffak olamayıp sadece yazılış tarihini ve şahitler arasında Divrikli İshak bin Şahinşah bin Süleyman'ın dikkatini çekerek bunun Mengüçük ailesinden olduğunu tesbit etmekle iktifa ettiğini söyler¹⁹⁰. Biz "Selçuk kervansarayları," adlı makalemizde baş-

... إلى مصالح دارالسلطنة التي بناها الواقف المذكور تحية الله تعالى عمراً طويلاً بمصر سنة 600 هـ (satir, 60). انطاليه بظاهر قلعة التي فيها الجامع حسب شروطه في دارالسلطنة سنة 600 هـ.

سنة 600 هـ: انتقاء امير جلال الدين قراطاي که در معرزة انطاليه است بقدم کاتب حروف طواش چهل هشت (Varak, 72 a). قدم است وعرضش سی قدم اما برعنه.

¹⁹⁰ Halil Edhem, TOEM, XXXIII, s. 519; keza Van Berchem et Khalil Edhem, *Corpus Inscriptionum Arabicarum*, IIIe partie, *Asie Mineur*, Le Caire 1910, p. 90 note 2.

lıca kaynak olarak bu mühim vesikaya dayanmak suretiyle ilk defa bunun verdiği tarihî bilgileri ilim âlemine arzettik¹⁹¹. Büyük bir tesadüf eseri olarak zamanımıza kadar gelen ve Ankara Etnografya müzesinin himmetiyle alınarak orada muhafaza edilen bu eser bir tomar halinde bez üzerine yazılmış olup boyu 10.64, eni 0.27 metredir. Asıl ve zeyl olmak üzere iki kısımdan müteşekkil olan metnin aslı ön ve zeyl arka kısmında bulunmaktadır¹⁹². Aslın nihayetinde vakfiyenin sudur tarihi 643 ve yazılış tarihi 645 senesidir, ki bu tarih II. İzzeddin Keykâvüs zamanıdır. Gerçekten vakfiyenin giriş kısmı mahiyetinde olan baş tarafında, hemen bütün vakfiyelerdeki âdete uygun olarak, bu hükümdarın ismi zikredilmektedir. Zeyli 645 senesi sonları ile 646 senesi cemâziyelevvel ve receb aylarında yapılmış kısımları ihtiva eder. Aslın ve zeylin başında, Besmele'den sonra, bütün Selçuk devri arşiv vesikaları ve vakfiyelerinde olduğu gibi, tuğra makamında kırmızı mürekkeple ve ayrı olarak yazılmış bir "sultan," kelimesi mevcuttur. Aslın başında tescil kısmı çok silik olmakla beraber Muhammed bin Mahmud bin Muhammed adı okunabilmekte olduğundan ve zeylinde de aynı isim er-Râzi nisbetiyle birlikte geçtiğinden tescili yapan hâkimin hüviyeti tesbit edilebiliyor. Esasen şahitlere ait metinlerde bizim kadıdan sık sık İzzeddin lâkabiyle bahsedilmektedir, ki bunlar vakfiyenin tescilini yapan hâkimin, Karatay'ın hayatından bahsederken söylediğimiz gibi, vezir olan İzzeddin Râzi olduğunu meydana koymaktadır. Aşağıda metinlerini verdiğimiz 646 tarihli mescit ve zâviye vakfiyesiyle 651 tarihli medrese vakfiyesini tescil eden aynı kadı olduğundan ve bu zat bu tarihlerde Konya kadısı bulunduğundan Kervansaray vakfiyesinin de, Kayseri'de değil, Konya'da tanzim ve tescil edildiğini tesbit edebiliyoruz demektir. Bu suretle hâkimin tesciline ait silintiler dolayısıyla malûmat bakımından bir gaip bahis mevzuu olamaz. Bununla beraber okunması güç veya imkânsız yerler sâde bu tescile ait olmayıp asıl metnin baş tarafları da aynı akibete uğramıştır. Fakat bu kısım tamamıyla tâzim ibarelerinden müteşekkil olduğu için vakfiyenin tarihî ehemmiyetini azaltacak bir mahiyet arzetz. Aslın metni 296, zeylin metni de 152 satırlık bir yer tutar. Vakfiyenin geri kalan kısım-

¹⁹¹ Belleten XXXIX.

¹⁹² Vakfiyenin istifademe konulmasında kolaylıklar gösteren Müze Müdürü Prof. Remzi Oğuz Arık'a teşekkür ederim.

ları iyi muhafaza edilmiş olduğundan bu kısımlarda okuyamadığımız kelimeler hemen ehemmiyetsiz ve pek azdır, ki bunlara, yeri geldikçe, işaret edeceğiz. Asıl ve zeylin tescilini yapan hâkim gibi şahidler de ekseriyetle aynı şahıslardır. Bunları okuyucuya kolaylık olması için aslındakileri A. B. C.... ve zeylindekileri de a, b, c... işaretlerle göstereceğiz.

Vakfiyenin türlü dâvâ ve vesilelerle türlü tarihlerde Kayseri mahkemesine götürülüp tasdik edildiğini gösteren muahhar tescillere ve bunlara ait şahitlere rastlamaktayız; bunlar vakfiyenin yalnız yüzünde (aslî metnin altında) dir. Hatta zeyildeki bütün şahitlerin aslında da mevcut olması aslına imza koyan şahidlerin yalnız bunlar ve diğerlerinin hep muahhar olduğu birdenbire akla gelebilirse de, yazı farkına rağmen, bunlardan bir kısmının aslı şahidler olduğu, şahadetlerini hâkim İzzeddin'in hükmü dolayısıyla yaptıklarından, anlaşılmaktadır. Bu suretle vakfiyenin aslında olan şahidlerle muahhar tescilleri ve şahitleri birbirinden ayırmak mümkündür; bu münasebetle biz muahhar olan tescil ve kayıtları italik harflerle göstermeyi uygun bulduk. Bunların bir kısmı 734, 810, 820, 1253, 1267 tarihlerini taşımaktadır. En eskisi olan 734 tarihli tescil türkçedir. Bu tarihte türkçenin mahkeme dili olarak kullanılıp kullanılmamasından sarfı nazar dil bakımından bu metin Osmanlı devri diline uygun gözüküyor. Bundan dolayı metin imkân verse idi تسمیایه ی سبعمایه olarak okurduk.

Diğer vakfiyelerde olduğu gibi burada da metnin filolojik hususiyetlerle uğraşmadan sadece onun verdiği tariht bilgileri üzerinde durduk. Vakfiyenin verdiği tarihî malzemenin bir kısmını yukarıda kullanmış bulunduğumuzdan burada bazı hususlar üzerine dikkati çekmekle iktifa edeceğiz Selçuk tarihine ait kaynakların kifayetsizliği dolayısıyla devrin ricali hakkında vakfiyelerin büyük bir ehemmiyeti olduğu aşikârdır. Bu münasebetle Divrik'teki Mengüçük'lerden İshak bin Şahinşah bin Süleyman'ın vakfiyede şahit olarak bulunması bu aileden yeni bir şahsın mevcudiyetini meydana koymuştur, ki buna mescit ve zâviyeye ait vakfiyede de rastlamaktayız. Şahitlerden Sunkurca'nın, Şemseddin Hoca Mesud'un azadısı olduğu kaydediliyor; bu Şemseddin Hoca Mesud, II. Gıyâseddin Keyhusrev ricalinden olup¹⁹³ bunun Eyuphisar bölgesinde

¹⁹³ İbn Bibî, s. 510.

bir kervansarayı vardır¹⁹⁴. Mahmud bin Ali bin el-Hüseyin es-Simcûri'nin Karatay'ın yakın arkadaşlarından olup Horasan'daki Simcûrlar ailesinden gelen Tercüman Taceddin Simcûrf olduğunda şüphe yoktur¹⁹⁵. Filhakika medrese vakfiyesi ve zeyillerinde adı şeceresiyle birlikte Taceddin Mahmud bin Ali bin el-Hüseyin es-Simcûrf şeklinde tam olarak verilmekte ve "Seyyid üt-terâcime," kaydıyla de vazifesi gösterilmektedir. Bu suretle bunun 660 yılında hayatta ve bu tarihe kadar da eski vazifesinde olduğu meydana çıkar. Şahitler arasında Tokatlı Yusuf bin İbrahim bin Buğra Han adı dikkati çekmektedir, ki aynı şahıs zâviye ve mescid vakfiyesinde de mevcuttur. Buğra Han ad veya unvanının İliğ Hanlar¹⁹⁶ sülâlesine mahsus olması dolayısıyla de bu şahsın, Çankırı, Kastamonu taraflarında fütühat yapan Karatekin gibi¹⁹⁷ bu aileden olup Tokat'a gelip yerleşenlerden olduğu kabul edilebilir. Şahitler listesi bize bu tarihte *emîr-i mahfil* bulunan Mervli Ali bin Muhammed adlı bir devlet adamının mevcut olduğunu göstermektedir, ki buna medrese vakfiyesinde de rastlamaktayız. Vakfiyede verilen mülk-i Sultan, arazi-i Sultan, hıristiyan ve müslüman mülk sahiplerine ait kayıtlar ile diğer tarihî malzeme başka bir yazımızda işleneceğinden burada bukadariyle iktifa ediyoruz.

B. Medrese vakfiyesi

Neşretmekte olduğumuz bu vakfiye Vakıflar Umum Müdürlüğü arşivinde bulunmaktadır;¹⁹⁸ elimizde vakfiyenin aslı mevcut olmayıp 1329 (Hicrî) senesinde "sudur eden irade-i aliye mucibince," kaydolunması, aslının veya eski bir müstensahının kayıt tarihinde meydana olduğunu gösterirse de bugün asıl metnin nerede veya kimde bulunduğunu bilmiyoruz. Fakat bu kadar yakın bir zamanda istin-

¹⁹⁴ Aksârâyî, s. 125

¹⁹⁵ İbn Bibî, s. 566, 585.

¹⁹⁶ Benim *İliğ unvanı* adlı makaleme (Türkkıyat mec. VII) bakınız.

¹⁹⁷ Z. Velidi Togan, *Umumî Türk Tarihine giriş*, İstanbul, 1946, s. 188.

¹⁹⁸ Defter No. 577, s. 28-31. *«İşbu vakfiye mahkeme-i evkafın 9 Muharrem 1329 tarihli ilâmî üzerine 24 rebî' ül-evvel tarihinde sudûr eden irâde-i aliyye mucibince kaydolunmuştur. Galata kadısı Muhammed Hâşim bin Osman»*. Bana metnin düzeltilmesinde yardımlarda bulunan Şark Dilleri Profesörü Necati Lugal'a ve bu vakfiyenin ve vakıflar arşivindeki diğer vakfiyelerin fotoğraflarını bana temin eden Kurum'un başkâtibi Bay Uluğ İğdemir'e teşekkür ederim.

sah edilmiş olması aslının mevcut olduğunu ve meydana çıkmasına ümit bağlamanın yerinde olacağını göstermektedir¹⁹⁹.

651 de yapılan vakfiye ile 652 ve 660daki zeyilleri bir aradadır. Yukarıki vakfiyeler gibi bu vakfiyenin aslı da Kadı İzzeddin Râzi tarafından tescil edilmiştir ki bu, gerek baştaki tescil kısmından ve gerekse şahitlere ait ifadelerden anlaşıl-maktadır. Bizim neşredeceğimiz metin çok bozuk olup, biz bu bo-zuklukları ve yanlışları mümkün merteye düzeltmeğe çalıştık. Fakat aslın metninde bir köyün vakfedildiği görüldüğü halde aşağıda iki köyün zikredildiği (Karyeteyn el - mezküreteyn) kaydı ya diğer köyün müstensih tarafından atlandığını veya yanlış okunarak ifâdeyi tesniye yaptığı tarzında anlaşıl-mak icabeder; biz bu iki ihtimalden birini bertaraf edemedik. Bunun da asıl nüshası başında mümasilleri gibi Besmele'den sonra kırmızı mürekkeple yazılmış bir "Sultan,, kelimesi olması lâzımken müsten-sih tarafından ihmal edilmiştir. Vakfiyede 52 kadar bir yekûna baliğ olan bir şahit listesinin mevcudiyeti bunlardan bir kısmının vakfiyenin muahhar tescillerine ait olacağı zannını vermekte ise de şahitlere dair ifadeler buna manidir. Bu, vakfiyenin yapıldığı za-manda Karatay'ın haiz olduğu büyük nüfuz ve medresenin ehem-miyetiyle izah edilse gerektir. Şahitler arasında bizim diğer kay-naklar vasıtasıyla isimlerini tahkik edebildiklerimiz azdır. Şahitler-den (39 uncu şahit) Muhammed bin el-Hüseyin es-Seyyid el-Ca'ferî adını taşıyan kimse, Mufassal İbn Bîbî'yi yazan şahsın kün-yesi es-Seyyid el-Câferî olması, bunun da bu aileden olabileceğini göstermektedir. Filhakika Mufassal'ı yazan müellifin adı el-Hüseyin bin Muhammed bin Ali'dir. Bu vaziyette Muhammed bin Ali, Keyku-bâd zamanında Anadolu'ya gelen Bîbî Müneccime'nin kocası tercü-man Meçdeddin Muhammed bin Ali olmak icabeder, ki bu, Mufassal'ı yazan Hüseyin'in babasıdır. Bu zamanlarda devlet hizmetinde bulu-nan Meçdeddin Muhammed'in şahitler arasında bulunabileceği bir şüphe götürmez.

¹⁹⁹ Vakıflar arşivinde bulunan bu muahhar kopyalar birçok vakfiyelerin asıllarının hususî ellerde mevcut olduğunu gösterdiğinden bunlara sahip olanla-rın bu hususta ilgili ilmî müesseselere haber vermeleri, kendileri olmazsa bile fotoğraflarını, para mukabilinde de olsa, hediye etmeleri, millî tarih için büyük bir hizmet olacaktır. Bu mühim vesîkaların millî tarih için ne büyük kıymet ifâde ettikleri ve bu toprakların tapu senetleri mahiyetini haiz oldukları göz-önüne getirilirse vatanperver türk halkından bu hizmeti beklemek hakkımızdır.

Böylece bu kayıt ile İbn Bîbî müellifinin şeceresinden bizce malûm olmayan bir ismi daha tesbit etmiş oluyoruz, ki bu müellifin ismi olan Hüseyin adını taşıyan ve onun dedesinin babası bulunan Hüseyin el-Ca'ferî'dir. Yahya bin Muhammed adını taşıyan şâhid'in Mecdeddin Muhammed'in oğlu ve Muhtasar İbn Bîbî'nin sahibi Nasreddin Yahya bin Muhammed olacağı akla geliyorsa da yaşca müşkül görüldüğünden şimdilik bu hususta kat'i bir şey söylenemez. Kervansaray ve zâviye vakfiyelerinde olduğu gibi bu vakfiyenin zeyillerinde de şahit bulunan Taceddin Mahmud'un mensup olduğu Sincûrf ailesinden üç şahıs (7, 19, 33) medrese vakfiyesinde şahit olarak bulunmaktadır; bunların burada yakın şecerelerinin ayrı ayrı olup sadece Şimcûrf nisbetini taşımaları bu aileden oldukça kalabalık bir zümrenin Anadolu'ya geldiğini göstermektedir. Şahitlerden Muzaffereddin Hibetullah bin el-Muzaffer'in, 670 de Sivas'taki Burûciyye medresesini yapan ve türbesi bunun içinde bulunan, Muzaffer bin Hibetullah bin el-Muzaffer bin Abdullah el-Mufazzalî el-Burûcerdî olduğu şüphesizdir²⁰⁰. Bunun Muhammed bin Hibetullah bin el-Muzaffer adlı bir kardeşi olduğu da diğer bir şahidin (46) bu isimle zikredilmesinden anlaşılıyor. Kervansaray vakfiyesinde olduğu gibi burada da *emîr-i mahfil* Ali bin Muhammed şâhid olarak bulunmaktadır. Şahitlerden Sa'id bin İlyas ordu muhtesibi (muhtesib ül-'asâkir) olarak geçmektedir, ki Selçuk ordularında muhtesibin bulunduğu dair bu kayıt mühimdir. Mescid ve zâviye vakfiyesinin kâtibi ve şâhidi bulunan Ebi Sa'd es- Sincânî Medrese vakfiyesinin zeylinde de şâhiddir. Vakıfların hudutları münasebetiyle bir Necmeddin Behramşâh mülkü zikrediliyor, ki buradaki N. Behramşâh'ın I. Keykâvüs ricalından olan Candar Necmeddin Behramşâh olması mümkündür. Bu uzun şahitler listesinde Azerbaycan, İran, Horasan ve Türkistan'ın türlü şehirlerine nisbet edilen birtakım şahıs adlarının sık sık geçmesi de dikkati çekmektedir; bu keyfiyet Mogol istilâsının neticesi olarak kolaylıkla anlaşılabilir bir hâdise olup bu devrin diğer vakfiyelerinde de göze çarpar. Vakfiyede medreseye konduğu bildirilen şîrâzeli mushaf bugün İstanbul İslâm Eserleri Müzesine nakledilmiştir.

²⁰⁰ *Sivas şehri*, 108 - 112.

C. Mescid ve zaviye vakfiyesi

Karatay'ın bu vakfiyesi, metinde gösterildiği üzere, kardeşi Kemaleddin Rumtaş tarafından bina edilen mescid ve zaviyeye aittir. Kervansaray vakfiyesi gibi bez üzerine yazılan ve tomar halinde bulunan bu vakfiye, Karatay ailesinden geldiğini söyleyen Namdar Rahmi Karatay nezdinde muhafaza edilmektedir²⁰¹. Kervansaray vakfiyesi gibi bunun da muahhar bir kopyesi Vakıflar arşivinde mevcut değildir. Boyu 4.95, eni 0.375 metre olup metin 2.50 metrelik kısmını işgal eder ve 99 satırdan ibarettir. Kervansaray vakfiyesi gibi okunamayacak derecede herhangi bir tesire maruz kalmayıp iyi bir şekilde muhafaza edilmiştir. Yalnız yazının daha iyi okunması maksadiyle muahhar bir zamanda metin üzerinde mürekkeple gidilmiş olduğu görülüyor ki bu, bazı kelimelerin şekil değiştirmesine ve birtakım hataların meydana çıkmasına sebep olmuştur. Bunlar, bizim neşirde görülecek ve klişesiyle karşılaştırıldığı takdirde okuyucu tarafından da fark edilecektir.

Yukarıda söylediğimiz gibi bu vakfiye de diğerleri gibi Konya kadısı İzzeddin Râzi tarafından tescil edilmiştir. Kervansaray vakfiyesinde bulunan şahitlerden Divrikli İshak bin Şahinşah bin Süleyman ve Tokatlı Yusuf bin İbrahim bin Buğra Han burada da mevcuttur. Diğerleri şimdilik bizce malûm olmayan şahıslardır. Bu vakfiyeden bazı parçalar, yukarıda bahsettiğimiz Mesud Koman ve Ferid Uğur'un "Celâleddin Karatay,, adlı eserinde neşredilmiştir, ki burada vakfiye yanlış olarak Kemaleddin Rumtaş'a nisbet edilmiştir. Vakfın yapıldığı mescid ve zâviyenin Konya şehrinin zâhirinde, şark tarafında, hendek yanında yapılmış olduğu ve hududunda yol, Reşideddin'in vakfı olan sebzelik, nehir ve hendek tarafındaki diğer bir yolun bulunduğu metinde gösterilmiştir. Bu iki müesseseye Konya'nın dış kısmında Kasabhane kapısı civarında ve Kasaplar sırasında bir dükkân, kunduracılar (haffâf) sırasında başka bir dükkân, İhtiyar hamamı mevkiinde bir fırın, Konya'nın dış kısmında bir parça arazi ile Sızma köyü vakfedilmiştir. Bu vakıfların geliri mescit ve zâviyenin ihtiyaçlarına, imam ve şeyhe ve zâviyeye gidip gelenlerin masraflarına tahsis edilmiştir.

²⁰¹ Bu vakfiyeyi istifademe koyduğu için kendisine çok teşekkür ederim.

KERVANSARAY VAKFIYESİNİN METNİ

بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِیْمِ

سلطان

هو العلی

.....
..... محمد بن محمود بن محمد .....
.....

الحمد لله الذى ايد سواعد الدين و شيد بنيانه و مهد قواعد اليقين و اظد اركانه القاهر بالفنا
مادونه العالم من القيب مكتونه المنجز من الوعد مضمونه الملبس من اطاع احسانه المعطى لمن
فسق عقبانہ 1 الموفق لادخار الزاد ليوم المعاد شيوخه و شبانہ معز من حرص صاحب البر
واعانہ و مذل | من اعله 2 و اهانه و واجب لمن خشي مقامه امانه . . . . .

5

كهدف الثقلين ظل الله في الحافقين قاتل الكفرة . . . و التمردين المنصور من الله المؤيد على
الاعداء محرز ممالك الدنيا ظهير كلمات (العليا) عز الدنيا والدين غياث الاسلام و المسلمين سلطان
ابى الفتح كيكوس بن السلطان غياث الدين كبخيرو بن السلطان علا الدين كيقباد امير المؤمنين
اعز الله انصاره . . . . .

20

(3) . . . . .

الامير الاسفهلار الكبير العالم العادل العامل للدين الحير الزاهد البارع الورع
المظفر المجاهد المعاون المعاضد الداهى المحسن الجميل المكرم المنعم . . . . . الرؤف

1 Metinde عقانہ ; 2 اهانه ye mürâdif veya yakın bir mânâya gelmesi
gereken bu kelimeyi اعله olarak okuduk

3 Boş bıraktığımız yerlerin bir kısmını okumak mümkün ise de arada mut-
tasıl boşluklar kalacağından ve bu kısım sadece dua ve tazim cümlelerinden ibaret
olduğundan tarihî hiç bir ehemmiyeti olmayan bu kısmı tamamiyle okunmamış
kabul ettik.

- 50 السالك التاسك جلال الدولة والدين | ثقة الاسلام والمسلمين مؤتمن الملوك و السلاطين مقرب الحضرة امين السلطان عمدة المملكة ناشرا للاحسان فريد الزمان وحيد العصر انجوبة الدهر ملك الابدال بهي الحاصل قطب الزهاد سيد العباد مزار الشريعة منزل البدعة صاحب الطريقة معنى الحقيقة
- 55 معدن الفصاحة كثر السباحة ملجاء الغربا منجاء الضعفا | عميم الفضل مصدق القول كثير الطول منبع الجود نادر الوجود عديم المثل نقي الاصل مبسوط الكف وافر الوصف ملاذ الفقرا موثل الامرا مجتبي امير الامرا ولى الله فى الارضين منجز الارادات امير اسراء الطشت والدواة . . . 1
- قراطى 2 بن عبدالله، بلغه الله منيته واسمف بنيته واستجاب دعوته وضاعف فى اشاعة الخيرات وافاضة المبرات رغبته وابد الى يوم الدين دولته و (اوفر) | نعمته وجعل الجنان منزلته وبيض يوم التناد غرته وزاد فى اعين الانام عزته ورفع الى العليين درجته واطال فى العالم بقاءه ومدته وورقه رؤبة المحمد سيد البشر الذى شاهد الكفر صولته واطهر الاسلام واعلى رتبته ما طلع البدر فى ظلامه وانسجم القطر من غمامه، امن النظر الى ما ذكرنا من المواعظ الشرعية وخلص نيته وقصر على الطاعة ساعته وحضر بين يدي الحاكم المسجل | اعلاه ادا الله ظله وعلاه وافر اقراراً صحيحاً
- 60 شرعياً وعن القوادح عربياً فى صحة عقله وبدنه وبلوغه طوعاً ورجيةً من غير ان اكره او اجبر متفوهماً (بلسانه) من غير واسطة ولا ترجمان مستقلاً بذاته مستبداً بتصرفاته وتبرعاته فيما ينسب اليه غير مولى عليه بانه وقف وحس وسبل، رجاء فضل الله العظيم فى قوله تعالى: «والذين جاهدوا فىنا
- 65 لنهدينهم سبلنا | وان الله لمع المحسنين» 3 وفى قول النبي عليه افضل الصلوة وازكى التحيات: « ما طلعت الشمس الا بئب بجنيدها ملكان يناديان اللهم مجل لمنفق خلفا ولمسك تلقا » وفى قوله عليه السلام: « السعيا شجرة فى الجنة اغصانها متديلات من تعلق منها مده الى الجنة » ورجيةً فى ان يحمله الله تعالى عراض جناه ونجيه بمفوه وغفرانه ويحمله بحجم مثوبته وتظله بظل صدقته كما قال النبي عليه السلام « المؤمن تحت ظل | صدقته يوم القضا حتى تقضى بين الناس »
- 75 و رهبةً من عديد عنابه وشديد عقابه «يوم تجد كل نفس ما عملت من خير محضراً وما عملت من سوء تود لو ان بينها وبينه امداً بعيداً» 4 و «يوم يفر المرء من اخيه وامه وابيه وصاحبه وبنه لكل امرء منهم يومئذ شأن يفنيه» 5 ، جميع الحان الذى بناه من خالص | ماله ومحض مناله فى اصلح احواله فرمه مرمةً حسنةً على طريق محروسة آبلستان فى اراضى قرية تعرف بسر اخور المستغنى عن التحديد لشهرته بيانه . . . 6 و افراده فى الاراضى المذكورة على ابناء

1 Silik olan bu kelime, eger bu tarihte vâkıf Atabey olsa idi بالملوك tarzında okunabilirdi ; belki بالالخيرات okunabilir.

2 56 cı satır hizasında, kenarda da قراطى yazılıdır.

3 Kur'an sûre XXIX âyet 69 ; 4 Sûre III, âyet 28 ; 5 Sûre LXXX, âyet 34-38 ;

6 Bir kelime silinmiştir.

السبيل الواردين عليه و النازلين به و المتطرقين و السالكى الطريق المذكور بجميع حدوده و حقوقه و مرافقه و اصطلبه و مرابط الدواب و البناء و الفناء العلو و السفلى وفقاً صحيحاً شرعياً و تصدق به تصدقاً جائزاً مرعياً و حبسه تحبباً جائزاً مرضياً محرماً مؤبداً | مخلداً الى يوم الدين و انه وقف على مصالح الخان المذكور مصالح نازليه و وارديه و قوامه و امانته جميع الاملاك التى يأتى ذكر كل واحد منهم ¹ تفصلاً فمن ذلك :

جميع قرية تدعى بسراخر المذكورة التى الخان فى اراضيها من مضافات محروسة قيصره المحيط بجميع القرية حدود | اربعة الاول منها لزيق ² تخوم قرية ليكندون ³ و الثانى منها لزيق اراضى قرية خان و الثالث منها لزيق قرية كوئى و الرابع منها لزيق اعلى جبل فى سفح دير يرف بمنسترى ⁴ :

و جميع القرية المدعوة بليكندون المذكورة من مضافات محروسة قيصره المحيط بها حدود اربعة الاول منها لزيق تخوم قرية كندله ⁵ و لزيق تخوم قرية كولوتيه | والثانى منها لزيق تخوم قرية اكراك و لزيق تخوم هسيريه ⁶ و لزيق تخوم قرية جما... ⁷ و الثالث منها لزيق اراضى قرية خان غسه ⁸ و لزيق تخوم قرية موحيس الى طريق ورأ الجبل به و الرابع لزيق تخوم قرية سراخر المذكورة و لزيق تخوم قرية كوئى :

و جميع الحمام المنفرد المبنى بسوق محروسة قراحصار الشرق ⁹ المعروفة بهرامشاه المتصل بمدرسة الاميرالكبير كمال الدين رمتاش ¹⁰ | اخالواقف المذكور زادالله توفيقه المحيط به حدود اربعة الاول منها لزيق طريق يسلك الى خان بهرامشاه والثانى منها لزيق جنبنة هى وقف الجامع بقراحصار المذكورة المعروفة بالخطيب والثالث منها لزيق دكاكين الموقوفة الى الجامع المذكور و المدرسة المذكورة و منه المرع والرابع منها لزيق دكاكين الموقوفة على الجامع منفرداً :

و جميع | الدارالمبنية بمحروسة قيصره المنتهية احد حدودها الى ملك سنورستى بنت عمر

¹ Silinmiş olan bu kelimenin ifadenin iktizası bu kelimeden başka birşey olamayacağı kabul edilebilir.

² Hudutlar gösterilirken hemen her yerde aynı şekilde yazılan bu kelimenin bitişik, muttasıl, birbirinden ayrılmıyan arkadaş mânâsına gelen لزيق kelimesi olduğu şüphesizdir.

³ Noktalar tarafımızdan konmuştur; yukarda bu köy hakkında malûmat verilmişti (bk. s. 64).

⁴ Manastırız okunacak şekilde harekelenmiş olup bugün manastır dediğimiz kelimenin rumca telâffuzuna yakındır.

⁵ Nokta tarafımızdan konmuştur.

⁶ Kelimenin yarısı silik lduğundan yerini boş bıraktık.

⁷ Bu kelimeyi الشرق dan başka türlü okuyamadık (bk. s. 65).

⁸ كمال الدين dolayısıyla bunun رمتاش olduğunu çıkarabildik.

- والثانى منها لزيق ملك اسدالدولة قسطنطين والباقيان لزيقا الطريق؛
 وجميع الحاز بظاهر محروسة قيصرية بقرب درب ايواسيل بسوق القصابين المنتهية حدوده
 110 الى ملك امير حاج والى البيعة والى ملك الحاج محمد والى ملك ازوك والى ملك ترياى والى |
 بيعة ايواسيل بقيصريه والى ملك الشيخ الياس والى ملك نجم الدين والى ملك عليشپر
 الصايغ والى ملك طومان والى ملك يانيل (؟) البراز والى ملك عربشاه والى الطريق؛
 وجميع الدار الاخرى بباطن محروسة قيصريه بمحلة تعرف بنجم الدين المنشى المنتهية حدودها
 115 الى ملك سر كيس القس والى ملك ميناس والى ملك | سيقاقون والى الطريق وجميع المقضبة
 بظاهر محروسة قيصريه على طريق مسجد الحضر والياس عليهما السلم المنتهية حدودها الى ملك
 المسامة قتلغ خاتون والى ملك خواجه احمد والى ملك الحاج اياز والى ملك الحاج فرخشاه؛
 120 وجميع المقضبة الاخرى بظاهر محروسة قيصرية بقرب محلة تعرف بامير المنتهية | حدودها
 الى ملك ميخايل والى ملك رومانى والى مسيل الماء هناك والى الطريق، بجميع مال الفرش من
 الحدود والحقوق والمضافات والمرافق والمراسم والاراضى السقية والاقرحه من تلالهما وجبالهما
 ومرافقهما ومنخفضهما سهلها وبروجهما ومروجهما مزدرعهما ومختشبهما ومحطبهما واجامهما
 125 واکامهما ومفايضهما وانهارهما واشجارهما وكرومهما وبساتينهما | وفراخ اغنامهما ومرابد
 جمالهما ومرابط دوابهما وبيوت اكرتهم ومواضع بيادرهما والحقوق الداخلة فيهما والخارجة
 عنهما على تنهى الوجوه باسرها سوى مالا يدخل في الوقف كالمساجد والمقابر والمسبلات المختصة
 بالمامة وبجميع مال الحمام من الحدود والحقوق والمرافق والمضافات من البناء والفناء والمسلخ والابول
 130 والابواب والبجاج والانايب والقنوات ومجرى المياه | وملقى الرماد وموضع العلف والخطب
 وبجميع مال الباقي من الاملاك المحدودة من الحدود والحقوق والتوايع والنواحي والمضافات والمراسم
 والملو والسفل ومطرح الثلوج ومجرى مياه الامطار وبجميع الحقوق الداخلة في جميع ما حدد (و) بين
 والخارجة عنها على تنهى الوجوه جهة اصلاً وتبماً قديماً وحديثاً متصلاً ومنفصلاً عامراً وغازماً
 135 معروفاً ومنسوباً عرفياً | وعادياً رسمياً وشرعياً وقفاً صحيحاً شرعياً وحسب جميع ذلك تحبيساً
 متبراً مرضياً وتصدق بذلك كله تصدقاً سرمداً مرعياً مؤبداً مخلداً محرماً بتلاً جزماً فضلاً
 قطعياً جارياً منهج الشرع حاوياً مقتضى الحكم والاصل والفرع الى ان يرث الله الارض ومن عليها
 وهو خير الوارثين على ان يواجر ما اعد للاجارة بافضل وجوه الاجرة وان يستغل ما هو الاستغلال
 140 بالافر | والاكثر ولا يعقد على شئ من الاوقاف التى يتصور اجارتها عقد اجارة يزيد مدته
 على سنة واحدة او على ثلث سنين ان دعت الحاجة اليها فكان يحبط الوقف في ذلك؛ ثم لا يعقد

¹ Bu kelimeyi anlıyamadık.

- على شيء من ذلك عقد آخر مالم ينقض مدة الاجارة اولى ولا يواجر من ظالم ولا متمد ولا ممن يخشى غائلته ولا يؤمن مكرهه ومكيدته ولا يواجر اجارة طويلة في عقود متعددة فمن خالف ذلك فهو ملعون | جابر وعقده منسوخ غير جازم، فما حصل من الاوقاف المذكورة من الربيع في كل حين واوان بيدالولا فالولاً بعمارة رقية الاوقاف المذكورة وبناء ما خرب ومرممة ما من ثلم وبما لا بد من ذلك من شراء آلات الحراثة والثيران العاملة وبما يفضى الى نماغة الوقف ثم الى عمارة الحان وبناء ما خرب ومرممة ماوجب كل حين واوان وزمان :
- 145 ثم بعد ذلك شرط الواقف | المذكور لازال باقياً نائثرا الاحسان بقدر الامكان ان يرتب بالخان المذكور المسبل من الفاضل بعد العمارة خمسون قصعة كاسية وعشرون طبقاً من النحاس وخمسون طبقاً آخر من الحشب مع مائة قصعة خشبية وعشر قدور كبار من النحاس وخمس آخر متوسطات وخمس آخر صغار وطشتان كبيران ومرجلان كبيران وهاوونان كبيران | وعشر محافر¹ وعشر لكسه² مع جميع ما يحتاج المطبخ من الآلات :
- 155 ثم بعد ترتيب ما بين من الآلات حسب المبين و بعد عمارة سدالمأ و الحان و الطريق المسمى بالتركيه «قلدره» يصرف من الفاضل بعد ترتيب ما بين الى المتولى الذى يتولى امر التولية على الاوقاف و الحان سدس الفاضل و ذلك سهم من اصل ستة اسهم في كل سنة تامة | :
- 160 و الى المشرف الذى يتولى امر الاشراف بالاوقاف المذكورة في كل سنة خمسمائة درهم فضة خالصة مضروبة سلطانية موزونة مسكوكة رايحة يؤمئذ نصفها مائتا درهم وخمسون درهماً من الدراهم المذكورة و من الغلة خمسون مداً من الامداد المتعارفة بالخان المذكور :
- 165 و الى الناظر الذى يتولى امر النظر بالاوقاف المذكورة | و بضبط الدخل و الخرج يلمه الامر ثلثماية درهم و ستون درهماً من الدراهم المذكورة نصفها مائة درهم و ثمانون درهماً من الدراهم المذكورة الموصوفة و من الغلة اربعة وعشرون مداً من الامداد المذكورة :
- و الى الامام الصالح الدين العفيف الذى يؤم الناس بالمسجد الذى بناه الواقف المذكور زاد الله توفيقه بالخان المذكور | في كل سنة مائتا درهم من الدراهم المذكورة نصفها مائة درهم و من الغلة اربعة وعشرون مداً من الامداد المذكورة :
- 170 و الى المؤذن الصالح العارف بالاوقات الذى يؤذن بالمسجد المذكور للصلوات الخمس في كل سنة مائة درهم و خمسون درهماً من الدراهم المذكورة نصفها خمسة و سبعون درهماً من الدراهم المذكورة و من الغلة | اربعة وعشرون مداً من الامداد المذكورة :
- 175

¹ محافر 1 «Kazmalar» in mutfakla münasebetini anlayamadık ;

² Bu kelimeyi anlayamadık.

- والى المضيف فى كل سنة مايتا درهم من الدراهم المذكورة نصفها مائة درهم من نقد الموصوف و من الغلة اربعة وعشرون مداً من الامداد المذكورة ؛
- 180 والى الحوايجى الامير العفيف فى كل سنة مايتا درهم من الدراهم المذكورة و من الغلة اربعة وعشرون مداً من الامداد المذكورة ؛
- والى الحائى الصالح الامير فى كل سنة مائة درهم و خمسون درهماً من الدراهم المذكورة و من الغلة اربعة وعشرون مداً من الامداد المذكورة ؛
- 185 والى البيطار الحاذق العارف باسرايطرة فى كل سنة مائة درهم نصفها خمسون درهماً | من الدراهم المذكورة و من الغلة اربعة وعشرون مداً من الامداد المذكورة ؛
- والى المطبخ الجيد العالم بامور الطبخ فى كل سنة مايتا درهم من الدراهم المذكورة و من الغلة اربعة وعشرون مداً من الامداد المذكورة ؛
- 190 والى الفارس المنفرد الذى يقوم بمصالح الحان | والاوقف الامير الصالح فى كل سنة مائة درهم نصفها خمسون درهماً من الدراهم المذكورة و من الغلة اربعة وعشرون مداً من الامداد المذكورة ؛
- والى الاسكاف الذى يتقل مداس كل متطرق و حذاء فى كل سنة مائة درهم نصفها خمسون درهماً من الدراهم المذكورة و من الغلة اربعة وعشرون مداً من الامداد | المذكورة ؛
- 195 و شرط الواقف المذكور احسن الله عواقب اموره ايدان صالح من عتقائه اسرا الاشراف والنظر على الاوقف المذكورة او لسائر الاشغال المعدودة المينة مفصلاً لحد فهو مقدم على الاجنبى من جميع الوجوه بشرط ان يكون صالحاً ؛
- 200 و شرط الواقف المذكور زاد الله توفيقه وكان فى جميع الامور رفيقه ان يشتري | من الاوقف المذكورة الصرم والسختيانات لاجل التقايل والمداسات فى كل سنة بقدر الكفاية من غير تبذير ويشتري ايضاً النمل والمسامير لاجل الدواب بقدر الحاجة و بقية جامكيات الاخر او القوام مفوض الى راي المتولى والمشرى والناظر ؛
- 205 ثم بعد ذلك كله اعنى الجامكيات والاخراجات المذكورة مفصلاً بشرط الواقف | المذكور ان يصرف من الفاضل الى كل وارد و نازل و متطرق بالخان المذكور مسلماً كان او كافراً ذكراً كان او اشي حراً كان او عبداً فى كل يوم من الخبز الجيد ثلاث اواق كل اوقية مائة درهم وقصمة من الطبخ مع اوقية لحم من اى طبخ طبخ ، و الى كل فقير مدم المداس الصالح للطريق فى السفر
- 210 اذا كان حائى الرجل ، و الى كل وارد | و نازل بالخان المذكور من التبن والشير ما يكفى دوابه ؛ و شرط الواقف المذكور ان يوقد فى الخان المذكور فى الشتاء عند المتطرقين من الزيت والخطب بقدر الاحتياج من غير تبذير وان يشعل فى المسجد المبنى بالخان المذكور فى السنة التامة الشمع

- 215 بقدر الاحتياج من غير اسرافٍ من المغرب الى عشا الآخر و بعدد بسوية يسيرة و من |
انبلاج الصبح الصادق الى وقت اداء صلوة الصبح ؛
و شرط الواقف المذكور زادالله توفيقه ان يتخذ بالخان المذكور في كل ليلة جمعة من الخلاوة
المسلية و يفرق على الواردين و النازلين بالخان المذكور من غير امتياز حسب مايقضيه برأى
التولى و المشرف و الناظر ؛
- 220 و شرط الواقف المذكور احسن الله عاقبته ان يعالج كل فقير | مرض بالخان بالادوية
والاشربة الى ان يمافيه الله اوليته و ان توفي احد كفن و جهز من الوقف اذا كان فقيراً معدماً ؛
و شرط الواقف المذكور زادالله توفيقاً ان يصرف الى كل من التجأ الى الخان المذكور
من اقرباء الواقف المذكور او من عتقائه الفقير العاجز عن الكسب في كل سنة مائة درهم و عشرون
225 درهماً نصعها ستون درهماً من الدراهم | المذكورة و من الغالة اربعة و عشرون مداً من الامداد
المذكورة ذكراً كان او انثى مسلماً كان او كافراً ؛
و شرط الواقف المذكور زادالله توفيقه ان لا يؤخذ من الفلاحين بالفريتين المذكورتين من
حاصل زروعهم غير الخمس و من اخذ كان ظالماً متمدياً « و الظالمين اعدلهم عذاباً اليماً »¹
- 230 و الحقوق الباقية يؤخذ منهم كما عهد من غير نقضٍ حسب | الموضوع ؛
و شرط الواقف المذكور زادالله توفيقه التولية على الاواقف المذكورة لنفسه مادام في قيد الحياة
اطال الله بقاءه و بعد وقته لاخيه الامير الكبير الاسفهمسلاز المنصور سيف الدين قراستقر بن عبدالله دام اقباله
235 و بعد وفاته ايضاً لاولاد اخويه المذكورين الاصلح | والاعف و بعدهم لاولادهم و اولاد
اولادهم ما تناسلوا و تولدوا نسلأ بعد نسل و عقبأ بعد عقب و جيلأ بعد جيل الاصلح
فالاصلح و الارشد فالارشد و ان توفي منهم احد و خلف اولادأ فنصبه يعود الى اولاده و ان
لم يبق منه احد فنصبه يعود الى الباقين و ان لم يبق منهم ولا من نسلهم احد يكون التولية
240 عائده الى اولاد اخوات | الواقف المذكور الاصلح فالاصلح و الارشد فالارشد و بعدهم الى اولادهم
و اولاد اولادهم نسلأ بعد نسل ذرية بعد ذرية الاصلح فالاصلح و الارشد و ان لم يبق
منهم ولا من نسلهم احد كانت التولية مفوضة الى عتقأ الواقف المذكور سنهم بالسوية
ان كانوا صالحين و الافالى الاصلح و الارشد و بعدهم الى اولادهم و اولاد اولادهم
245 ما تناسلوا | نسلأ بعد نسل و عقبأ بعد عقب الاصلح فالاصلح و الارشد فالارشد و ان
لم سبق منهم ولا من نسلهم احد يكون التولية مفوضة الى عتقأ اخوى الواقف المذكور

¹ Süre LXXVI, âyet 31.

زادالله توفيقه المذكورين حسبالمبين وبدمهم الى اولادهم و اولاد اولادهم ما انشعبوا شعباً بعد شعب الاصلح فالاصلح و الارشد فالارشد و ان لم يبق منهم ولا من نسلهم احد يكون التولية | مفوضة الى عتقاء اخوات الواقف المذكور و بدمهم الى اولادهم و اولاد اولادهم نسلأ بعد نسل و جيلاً بعد جيل الاصلح فاصلح و الارشد فالارشد و ان لم يبق منهم ولا من نسلهم من يصلح للتولية يكون التولية مفوضة الى عتقاء اولاد اخوى الواقف المذكور الاصلح فالاصلح و بدمهم الى اولادهم و اولاد اولادهم | ماتناسلوا نسلأ بعد نسل الارشد و الاصلح و ان تفانوا و لم يبق منهم ولا من نسلهم احد يكون التولية مفوضة الى كل قاضٍ عفيف الذليل مأمون الحسب يتولى القضا و الحكم بحمروسة قيصره و يكون له من الاوقاف المذكورة مالم يتولى ليقوم بمصالح الخان و الاوقاف المذكورة و ان انهدم الخان عوداً بالله و لم يمكن استجداها من حاصل | اوقافها يصرف الفوائد الحاصلة من الاوقاف المذكورة بعدالعمارة الى فقرا المسلمين و محابويع الموحدين ان كانوا في مشارق الارض و مغاربها « مادامت السموات و الارض الا ماشاء ربك ان ربك فعال لما يريد¹ » ؛

و شرط الواقف المذكور زادالله توفيقه انه ان فضل من حاصل الاوقاف المذكورة بعد الاخراجات و توفير | الجامكيات المذكورة مفصلاً شي² يشتري بذلك الفاضل ملكاً و عقاراً و يوقف على مصالح الخان حسبالمبين في كل سنة و حين و اوان فمن بدل شرطاً من الشروط الواقف المذكور احسنالله عواقب اموره او غيره او عطله او اهمله او فله او حوله او حوله او بدله فانما ائمه على الذين يبدلونه انالله سميع عليم و هو برى منالله و رسوله | و كتبه و ملائكته و شريعته و نبيه و عليه لعنة الله و ملائكته و الناس اجمعين و لعنة اللاعنين الى يوم الدين و الله حسيبه و مكافيه و مطالبه و مجازيه بافانين العذاب و قوانين المقاب « اليوم تجزى كل نفس بما كسبت لاظلم اليوم انالله سريع الحساب »² لا يحل لاحد يؤمن بالله و اليوم الآخر من خليفة و سلطان | و وزير و عميد و قاض و مفت و محتسب و لا لاحد من الناس قاطبة نقض هذا الوقف و لا تغيره و لا اخاله و لا تحويه و لا تبديله فمن بدله كان ظالماً و الظالمين اعدالله لهم عذاباً اليماً و اذاقه الله سؤال العذاب يوم لا ينفع الظالمين مذرهم و لهم سؤال الدار و لا يقبل الله منه صوماً و لا صلوة | و لا زكوة و لا حجاً و لا عبادةً و لا فريضةً و لا نافلةً و لا سجوداً و لا هجوداً و كيف يتعرض في نقض ماين آناً مؤمن موحد خائف منالله تعالى بعد ما سمع قول النبي عليهالسلام

¹ Sûre XI âyet 109.

² Sûre XL, âyet 17 ;

- «شبر من الارض يأخذه المؤمن من اخيه بغير حق طوقه الله به من سبع ارضين في نار جهنم» و اجرالواقف المذكور على الحى الحلیم الجواد الکریم الذی لا یضیع اجر من احسن عملاً بل یجرى بكل حسنة | عشرأ بدلاً؛ ثم ان الواقف المذكور احسن الله توفيقه و سهل الى الخیرات طریقہ اخرج جميع الاوقاف المذكورة من یدہ وسلمها الى من یسوغ التسليم اليه شرعاً ثم یسلمها منه بما له من التولية شرعاً حسب مشروطه و سأل من الحاكم الموقع اعلاه ادام الله ظله | و علاه الحكم بصحة الوقف و لزومه على الشروط المذكورة فاجابه دام ظله و حکم بصحة الوقف و لزومه و الشروط حکماً صحیحاً شرعياً و قضی بجمع ذلك قضاءً لازماً مرعياً و اشهد على حکمه العدول و الثقات بعد ان استخار الله تعالى کبیراً و اعتمده في جميع امانیه هادياً و نصيراً وقد صدر هذا الوقف من الواقف المذكور في غرة ذی الحجة سنة ثلث و اربعین و ستماية و حررت هذه | الوقفية في منتصف ربيع الاول سنة خمس و اربعین و ستماية و الحمد لولیه وحده.

اشهدنی الامام العالم ملك القضاة حجة الاسلام مفتی العرق (؟) ابو الحامد عز الملة والدين اسبح الله ظله على نفسه بثبوت هذا المضمون عنده و وضع به حکمه اعلاه و حکم بصحته و لزومه بتاريخ المذكور كتبه عبدالصمد بن ابى بكر بن الحسن الحوينى .

اشهدنی المولى الصدر العلامة المضى الموقع اعلاه مدالله ظله و ادام اعلاه على امضائه و حکمه و انا اقل ممالیک عبدالکریم بن النقی الاردبیلی اعانه الله بتوفيقه الجلی في صورة المحكى .

اشهدنی الحاكم العادل المنارالدين قاضى القضاة عز الملة والدين دام ظله على حکمه و امضائه وقد شهدت به و انا على بن محمد المروزى اميرالمخلف .

نشهد بالامضاء حسن بن على بن صادق القيصرى
نشهد بالامضاء يوسف بن شهاب الحلاج القيصرى
نشهد بامضائه على بن الحاج . . .

هوالموقف

المجدله حق جميل والصلوة والسلام على رسوله وعبدہ محمد وعلى من تبعه من بعده اما بعد فلما بلغ الى و تحقق لدى ان مضمون هذا الكتاب حق صحيح قد امضى . . . . . وقيل عليه من القضاة بطريق شرعى امضيته امضاءً شرعياً حرره عبدالکریم بن . . . القاضى بمحروسة دارالفتح قيصریه و مضافاتها شاکراً لله .

هوالمعين

لما ثبت مضمونه عندى و تحقق مکتونه لدى بطريق ثبوتہ شرعاً امضيته امضاءً شرعياً بطلب من له ذلك حرره محمود بن شهابالدين احمدالقاضى بقيصریه حامداً لله تعالى .

نشهد بالامضاء والثبوت محمد القيصرى المعصارى و فقه الله تعالى .

نشهد باشهاد لقولالحکام المضى الموقع اعلاه اعلاه اعلاه الله تعالى على امضائه و تنفيذہ عبد الضعيف سعد بن محمد القيصرى عفا الله تعالى عنه خطاياہ و رح اماء .

نشهد بالامضاء رسم بن قتلو بك بن صادق القيصرى
نشهد بالامضاء خاصبك بن على بن صادق القيصرى

D اشهد على اقرار المقر المذكور اعز الله انصاره
حسب المشروح بجميع مضمونه وانا يعقوب
بن يوسف بن يعقوب الارزنجاني.

و بمثله ؛ نشهد وانا عبدالرحيم بن محمد الحاكمي
المروزي صح.

E اشهد على اقرار الواقف اعز الله انصاره بجميع
ما فيه وانا احمد بن محمد بن فرخ المعروف
بالتفليسي وهذا خطي .

K شهد اقراره اعز الله انصاره و زاد توفيقه
حسب المشروح فيه وانا احمد بن اقسنقر
البغدادى وهذا خطي .

B شهدت على اقرار الواقف المذكور بجميع
ما شرح و ذكر تقبل الله منه وانا سنقرجه
بن عبدالله عتيق شمس الدين خواجه مسعود
رحمه الله .

H اشهدنى واقف المذكور بلفه الله مناء في
دينائه و اخرائه بجميع ما الكائن في ضمن
هذه الوقفية وانا اضيف خلق الله محمد بن
على بن محمد وهذا خطي .

C شهدت على اقرار الواقف المذكور تقبل الله
منه وانا اقل خليفة الله تعالى عبدالكريم
بن ابى المجد بن عبد الفغار التميمي
السهروردي .

G شهدت على اقرار الواقف المذكور تقبل الله
منه وانا اقل خليفة الله يوسف بن ابراهيم
بن بقر خان الدوقاتي .

سبب تحرير ككتاب شرعى و موجب سطر خطاب
مرعى اولدركه يوسف بن لطف الله مجلس شرعى
حاضر كابوب باسنجه للدعوى والخصومت ولى بن

اشهدنى مولانا اعدل الحكام حجة الاسلام مفتي
الانام علامة العالم عز الملة والدين جلالة
على نفسه الكريمة بما نسبت اليه اشهاد فيه
وبما وضع به فشهدت على ذلك . . . .
وهو نافذ القضاء والحكم لازال نافذاً وانا
احمد بن . . . . الخليل المرندى حرره بمثله .

اشهدنى بمثله ادام الله ظله وانا عبدالرحمن
بن . . . . البلخي (?) المرندى وهذا خطي .

A شهدت بصحة هذا اقرار حسب المسطور
عند اقرار المقر المذكور اعز الله انصاره
وانا اسحق بن شاهنشاه بن سليمان الدوركي
وهذا خطي .

F شاهد على ذلك محمود بن على السيمجورى
وكتب بخطه .

نشهد بامضائه العبد مسعود بن ابى الفتح بن فريدون
الكتاب عفا الله سيئاته بفضله .

نشهد بالامضاء محمد بن احمد الخطيب اعانه الله
بتوفيقه .

من شهود الامضاء : مولانا شمس الدين احمد بن زكريا
الكهفي واحمد والحاج محمود بن اسمعيل وعبدالله
بن خواجه حسن

شهد بامضاء كاتبه محمد بن بهاء الدين قنغ احسن الله
عاقبته .

شهد بامضاء على بن العماد الخلاطى ابوه احسن الله
عواقب اموره .

من شهود الامضاء حسن فقيه بن حسين وشيخ احمد
بن محمد الصوفي ابوه وحاجى زين الدين بن اسحق
وشيخ محمد حاجى عبدالجليل .

I شهدت على اقرار الواقف المذكور بجميع ما فيه
حسب المشروح وانا احمد بن ابى بكر بن محمد
وهذا خطي .

نظير شيخى احضار ايدوب اوزريشه تقرير دعوى ايدوب ديدى كه قراطاي زاويه سنك تولىق اولاده مشروطدر بن اولادندم سن اجنيسك شرط واقفه مخالف تصرف ايدرسن طلب ايدرم ديمك مزبور ولى دن استنطاق اولندقده جواب ويروب ديدى كه فى الواقع توليت مزبوره مذكور قراطاي سلطانك اخوتشه وبعده اولاد اخوتشه بطناً بعد بطناً على طريق الاصلح والارشاد مشروطدر لكن بن مرقومك قرنداشى قره سنقورك اولادندم وهم اصلح اولادم ديوب جواب ورييوك مذكور يوسف مواجهه سنده مزبور ولى دن دعوايى سد مطلبينه طلب النقدده عدول مسلميندن بيرام خواجه بن بلدوق حاجى و دندار بن موسى شهادت شرعى قلوب (ايدوب) ديديلر كه بز شاهدهلوز شهادت دائى ايدرز كه مذكور ولى مسفور قره سنقورك اولادنددر وهم اصلح اولادندندور ديدكلر نده مزبور يوسف ذكر اولب شاهلردن طعن وارد ديوب اوج كون مهلت شرعى وريلوب مدت مذكوره دن دخى زياده اولب جرح اتمكدن عاجز وقاصر اوليجاق سالف الذكر ولى تك اولاددن واصلح اولاددن ايدوكينه حكم النوب مزبور يوسفك دعواسى رد ومنع اولنوب بو وثيقه شرعية كتب وثبت اولنوب طلبيله مرقوم ولى يدينه وضع الندى كه وقت حاجتده حجت ايديشه حرر ذلك حرر فى اواخر جمادى الاول من شهر اربع وثلث وسبعمايه . شهود عاقبة :

مولانا موسى بن ومولانا محى الدين بن حاجى
امير محمود ديوان سيد
واغزولو بن ايلك واحمد بن يوسف واوباز بن يعقوب
وجعفر بن وخيرى بن وتكروور بن . . .
سونك ايلك حاجى
وقاسم بن كورجى ومولانا سلجان بن حسين وغيرهم
نشهد بمضمونه بطناً وظهرأ احمد بن احمد بن
ابى نعيم
نشهد بمضمونه بطناً وظهرأ ابراهيم بن احمد بن
ايوب القيصرى

الحمد لله الذى الهادى الى سواء السبيل وحسبنا الله ونعم الوكيل مافيه من الوقف الصحيح الشرعى والحيس مريح المرعى وقع عندى لحكمت بصحته ولزومه عالماً بالخلاف فى امر الاوقاف وانا العبد الفقير الى ربه الصمد القاضى المنفصل بقضاء اغروس النائب بقضاء كوستره وضياحى وصارى اوغلان بلاس محمد كرم بن فيض الله العلاءيهوى .

تعلق نظرى ثالثاً فى سلخ رجب سنه ١٢٦٧ سبيع وستين وماتين والف غفرالله تعالى للواقف والناظرين والوالدين والمتعلقاتنا الى يوم الدين اجمعين وانا العبد العاجز حصار جعلى زاده ابوالعلوم والعالم السيد محمد سالم ابن المولى المرحوم ابى الفضائل الشيخ مصطفى ابن المولى المغفور له الشيخ محمد الحسينيين المدرسين والمفتيين بمدية قيصره عني عنهم رب البرية وقد طلعتها مع الولدين الاعرابيين ابوالفيض والظفر محمد انور وابوالفضائل محمد نائل الحسينيين المدرسين بدار العلم قيصره عمرهم الله تعالى ورزقهم العلم والعمل بحرمه خير البرية . فى سلخ رجب ١٢٦٧ .

هواموقف

لما ثبت مضمونه عندى بالانهاه الشرعى امضته امضاً شرعياً كتبه سيد احمد بن على القيصرى القاضى بها شاكرأ لله تعالى فى الثانى من شهر رجب لسنة اثنين وعشرين وثمانمايه .

حسبى الله وكفى

صح عندى مضمونه وتحقق لدى مكتونه لعلى الشاهدين المذكورين الذين شرعوا بامضاء المولى المرحوم مولانا اكل الملة والدين محمد بن يوسف الحنفى ولى امضيته ونفذه وقضيت بما قضى به مسجلة وموقعا بعد ما سبلت به شرعاً واشهدت على امضاتى من حضر مجلسى حرره شيخ . . . .
عبدالصمد القيصرى القاضى بها شاكرأ فى غرة ذى الحجة حجج عشر وثمانمايه .

اما بعد حمد لله الملك المتعال والصلاة على نبيه خير آل يقول الواضع خطه اعلاه اعلاه الله تعالى حال كونه حاكماً بدارالفتح قيصره وبجملته اعمالها وتوابها لما وضع وصح وثبت وتحقق لدى بشهادة الامام محسن بن محمد المشهر بولد خليفة والمدعو عبدالكريم بن يحيى بن حاجى من سراخور ان الحاكم الناقد الحكم يومئذ بدارالفتح قيصره سميت عن الآفات والبلية فى تاريخ متقدم على تاريخه بما يزيد عشر سنين وهو المولى الامام السعيد الشهيد مولانا اكل الملة والحق والدين محمد بن يوسف الحنفى قد امضى مضمون هذا الكتاب التوقيعى ونفذه وله قضاء بشهادة الشهود العدول الذى شهدوا عنده وهم حاجى بن . . . . عليك من قرية زكين (٩) من نواحى كنج (٢) وعبدالله

بن اجار قومی من قرية كوز قيرى من قرى قلعة زمندو و شيخ حسين بن عبدالله بن عمر بامضاء المولى الامام السعيد الشهيد . . . ابن الرفيع القيصرى الحاكم يومئذ بدارالفتح قيصرىه المحمية الواضع خطه اعلاه مضمون هذه الوقفية ولكن مولانا اكمل الدين المشار اليه اعلاه ما وضع خطه من عوائق الزمان و حادث من حوادث الدوران و جملة من حملات الاعصار ثم سأل من له حق السؤال . . . الاجابة بامضائه و تنفيذها فاستخرت الله تعالى . . . عادياً و نصيراً نفذته و امضيته حق اعتبرته و ارتضيته و وجدته على نهج الشرع . . . و سيق الحق مستقيماً امضاءً صحيحاً شرعياً و تنفيذاً صحيحاً حكماً و اشهدت على امضائه من حضر مجلسى حاله حكمى من الشهود العدول و المبرهن عن الزيف و العدل جرى ذلك و حرر و سجل في غرة شهر ذى الحجة سنة عشر و ثمانماية من الهجرة النبوية المطهرة .

حرره العبد الفقير الى الله العلى الكبير
احمد بن محمد القيصرى الحنفى النائب
لطفاله به باطقه الحق و الجلى

من شهود الامضاء احمد بن الموفق من شهود الامضاء احمد بن عثمان ... من شهود الامضاء الشيخ ... بابا بن الشيخ صدرى من شهود الامضاء قطب الدين بن صالح من شهود الامضاء محى الدين بن قطب الدين

...

من شهود الامضاء

ابوبكر بن خضر الحافظ تعلق نظرى ثانياً بهذه الوقفية و تعجبت منها جزئياً الله تعلق بما فيه نظرى
تعالى باجزل الثواب و انا عبد الاقل حصار جقلى زاده ابو المعارف طاهر بن الياس الشمير
و المعالم محمد الحسينى المعروف بين ادبا العلماء بالسالم ابن باين شيخ طاهر القاضى
المولى المرحوم السيد مصطفى افندى ابن المرحوم محمد افندى يومئذ بئيس لازال
المفتين المدرسين بمدينة قيصرىه : في غره ج سنة ١٢٥٣ اتيس و جليس

من شهود الامضاء :

.....

جلال الدين چلبى بن محمد چلبى و حاجى محمد بن شيخ محمود و حاجى محمود بن داود

KERVANSARAY VAKFIYESİ ZEYLİNİN METNİ

بسم الله الرحمن الرحيم

سلطان

ما عرب الكاتب في مطاويه من وقفية الاملاك المحدودة على جهات
المزبورة على الوجه المحرر فيه ثبت عندى صح لدى اقرار الواقف المشار اليه
وقفه الله تعالى وحكمت بصحة ما يقبل الحكم فيه ونزومه حكماً لازماً
واسجلت عليه مسئولاً حرره محمد بن محمود بن محمد الرازى حامداً لله تعالى

- 5 بعد حمد الله الملك المتعال والصلوة على نبيه محمد وآله خير آل فقد اقر الواقف المذكور
باطن هذه الوقفية زاد الله توفيقه وسهل الى الخيرات طريقه اقراراً صحيحاً شرعياً و عن القوادح
باسرها عرياً في صحة عقله وبدنه طوعاً و رغبة من غير ان اكروه او اجبر متفوهاً بلسانه من
غير واسطة ولا ترجمان بانه اشترى مما فضل من ريع الاوقاف المذكورة باطن | هذه الوقفية بعد
توفير الجاميكيات والاعراجات حسب ما شرط في الوقفية المذكورة هذه جميع الاملاك التي يأتي
ذكرها مفصلاً فن ذلك :
- 10 جميع قطعة ارض بظاهر محروسة قيصرية قريبة من المشهد مبذره خمسة امداد يتصل بملك
يلان و بملك سلطاني و بالنهر و بارض المقضبة التي هي في يد سنان الدين الدينجى¹ ؛
و جميع ارض اخرى بالموضع المذكور مبذره عشرة امداد يتصل | بملك سلطاني من
الجوانب الثلاثة و بملك ميناس ؛
- و جميع ارض اخرى بالمدينة المذكورة بالموضع المذكور مبذره خمسة امداد يتصل بملك
سلطاني و بملك استبانوس و بالطريق من الجانبين ؛
- و جميع قطعة ارض اخرى بالموضع المذكور مبذره عشرة امداد يتصل بملك سلطاني
و بملك استبانوس و بالطريق ؛
- 15 و جميع ارض اخرى بالموضع | المذكور مبذره خمسة امداد يتصل بملك اكوب و بملك فيد
سنان الدين الدينجى¹ و بالطريق من الجانبين ؛

¹ Bir nisbeti ifade eden bu kelimenin mahiyetini anlayamadığımız gibi okunuşu da şüphelidir.

- و جميع ارض اخرى بالموضع المذكور مبذره خمسة عشر مدأ يتصل بارض سلطانية من الجانبين و بالطريق من الطرفين ؛
- و جميع ارض اخرى بالموضع المذكور مبذره عشرة امداد يتصل بارض فيد سنان الدين من طرفيها و بالطريق من جانبيها ؛
- 20 و جميع | ارض اخرى بالموضع المذكور مبذره خمسة امداد يتصل بارض سلطانية و بارض فيد سنان الدين المذكور و بالطريق من طرفيها ؛
- و جميع ارض اخرى بالموضع المذكور مبذره خمسة امداد يتصل بارض سلطانية و بملك اكوب و بالطريق من الطرفين ؛
- 25 و جميع ارض اخرى بالمدينة المذكورة و بالموضع المذكور مبذره اربعة امداد يتصل بملك | سلطاني من الجوانب الثلثة و بالطريق ؛
- و جميع ارض اخرى بالموضع المذكور مبذره اثني عشر مدأ يتصل بارض سلطانية من طرفيها و بالساقية و بملك اكوب ؛
- و جميع ارض اخرى بالموضع المذكور يتصل بارض فيد سنان الدين و بملك استبانوس و بالساقية و بالطريق و هي مبذره عشرة امداد | ؛
- 30 و جميع ارض اخرى بالموضع المذكور مبذره عشرة امداد يتصل بملك ميناس و بملك استبانوس و بالساقية من الجانبين ؛
- و جميع ارض اخرى بالموضع المذكور مبذره ثمانية امداد يتصل بارض فيد سنان الدين و بملك حسام الدين و بارض سلطانية و بالساقية ؛
- و جميع ارض اخرى بالموضع المذكور مبذره ثمانية امداد يتصل بارض فيد سنان الدين و بالساقية و بارض سلطانية و بملك استبانوس ؛
- و جميع ارض اخرى بالموضع المذكور مبذره ثلثة امداد يتصل بارض فيد سنان الدين المذكور | و بملك اكوب و بملك استبانوس و بالطريق ؛
- 35 و جميع ارض اخرى بالموضع المذكور مبذره عشرة امداد يتصل بملك استبانوس و بارض سلطانية و بارض فيد سنان الدين و بالساقية ؛
- و جميع ارض اخرى بالموضع المذكور مبذره ستة امداد يتصل بملك استبانوس و بالساقية و بارض فيد سنان الدين و بارض سلطانية ؛
- و جميع ارض اخرى بالموضع المذكور مبذره ثمانية امداد يتصل بارض سلطانية و بارض فيد سنان الدين و بالساقية من طرفيها ؛
- 40 و جميع | ارض اخرى بالموضع المذكور مبذره اثني عشر مدأ يتصل بارض سلطانية

- و بارض في يد سنان الدين و بالساقية من طرفيها و في وسطها طريق :
- و جميع ارض اخرى بالموضع المذكور مبذره اثني عشر مدأ و في وسطها ايضاً طريق
يتصل بارض سلطانية و بارض في يد سنان الدين و الساقية من جانبيها ؛
- 45 و جميع ارض اخرى بالموضع المذكور مبذره اثني عشر مدأ | يتصل بارض سلطانية
و بارض في يد سنان الدين و بالساقية من جانبيها،
- و جميع ارض اخرى بالموضع المذكور مبذره اثني عشر مدأ في وسطها طريق يتصل بملك
استبانوس و بارض في يد سنان الدين و الساقية من الطرفين؛
- 50 و جميع ارض اخرى | بالموضع المذكور مبذره ثمانية امداد يتصل بملك ميناس و بارض
سلطانية و بارض في يد سنان الدين و بالطريق ؛
- و الاراضي المذكورة كلها سقية، و اما اراضي العذبة بقرب قيصره فنها :
- جميع ارض هي مبذره مائة مد يتصل المرج السلطان و بالطريق و بالجبل من طرفيها احد
الجبلين الذي يعمل فيه الحجارون ؛
- و جميع ارض اخرى يتصل بارض في يد سنان الدين و الى الساقية و الى ارض غامرة ؛
- 55 و جميع | مغارتين¹ فيها خمسة بيوت و محوطة بقيصره يستغنيان عن التحديد لكونهما
في الاراضي المحدودة ؛
- و جميع ارض اخرى مبذره ثمانية امداد بالموضع المذكور يتصل بالشارع و بارض في يد
سنان الدين و بملك ميناس و بملك عبدالله ؛
- 60 و جميع اراضي اخرى بالموضع | المذكور مبذره خمسة عشر مدأ و هي غور يتصل بملك
ميناس و بطريق اقسرا و بطريق مختلف؛ و جميع فرن كائن في الاراضي المذكورة المستغني عن
التحديد ؛
- و جميع ارض اخرى يتصل بطريق اقسرا و بارض في يد سنان الدين و بالطريق من طرفيها؛
- 65 و جميع ارض اخرى بالموضع المذكور مبذره خمسة عشر مدأ بقرب الميدان يتصل بملك |
ميناس من طرفيها و بالطريق من طرفيها ؛
- و جميع ارض اخرى في حدود قرية ليكندون من اعمال قيصره على طريق آبلستان
يتصل بطريق مسلوک الى آبلستان و بطريق قرية آق ويران و بطريق ضيعة كلوته و بتلين
70 هناك بجميع ما لجميها من الحدود و الحقوق و المرافق و التوابق و اللواحق الداخلة و الخارجة

¹ İçinde beğ oda ve bir duvarı (çevirmesi) bulunan bir yeri göstermesi gereken bu kelimeyi çukur yer manasında anlamak mümkündür.

- على | تنهى الوجوه بأسرها اصلاً و تبعاً قديماً و حديثاً متصلاً و منفصلاً و خرط جميع
 واحد و بين فيسلك الاوقاف المذكورة باطن هذه الوقفية على شروط المذكورة فيهما .
 و اقرالواقف المذكور زادالله توفيقه اقراراً صحيحاً شرعياً في حالاته المذكورة انه اشترى في
 75 صفقة¹ اخرى من فاضل ربيع الاوقاف | المذكورة باطن الوقفية بمد توفيرالجامكيات كلها حسب
 المين فيها جميع الاملاك التي يأتى ذكرها منفصلاً فمن ذلك :
- جميع ارض كائنة بظاهر قيصرية من اراضى المشهد يتصل بارض سلطانية و بارض غامرة
 و بملك محمود و بالساقية ؛
- و جميع ارض اخرى بالمدينة المذكورة بالموضع المذكور يتصل بملك سنان الدين فرخ
 80 و بوقف الامير جلال الدين و بملك محمود و بالطريق ؛
- و جميع ارض اخرى هناك يتصل بملك سلطان و بوقف امير جلال الدين¹ و بملك سنان الدين |
 فرخ و بالطريق ؛
- و جميع ارض اخرى هناك يتصل بملك و رثة ميناس و بوقف الامير جلال الدين من الجانبين
 و بارض سلطانية ؛
- 85 و جميع ارض اخرى هناك | يتصل بملك سنان الدين و بالساقية و بملك و رثة ميناس
 و بالطريق ؛
- و جميع ارض اخرى هناك يتصل بوقف الامير جلال الدين و بالساقية من طرفيها و بالطريق ؛
- 90 و جميع ارض اخرى هناك يتصل بملك و رثة | ميناس و بوقف الامير جلال الدين و بالساقية
 من طرفيها ؛
- و جميع ارض اخرى هناك يتصل بملك و رثة ميناس من طرفيها و بملك محمود و بالساقية ؛
- 95 و جميع ارض اخرى هناك المتصلة بملك محمود و بملك | و رثة ميناس و بارض سلطانية و بالمرج ؛
 و جميع ارض اخرى هناك يتصل بوقف الامير جلال الدين و بملك سنان الدين و بارض سلطانية
 و بالساقية ؛
- و جميع ارض اخرى هناك يتصل بملك محمود و بملك السلطان و بالساقية من طرفيها ؛
- 100 و جميع ارض اخرى بالموضع المذكور | يتصل بملك و رثة ميناس و بملك سنان الدين فرخ
 و بالساقية و بالطريق ؛

¹ Bu kelimeyi mukavele, alış veriş manasında olan سمقة olarak okuduk ki mânâya uymaktadır.

¹ Emir Celâleddin, Karatay olmalıdır, ki bu, Karatay'ın başka vakıfları olduğunu göstermekte ve İbn Bibî'nin ifâdesini teyid etmektedir (bk. yukarıda s. 49,50).

- وجميع ارض اخرى بالموضع المذكور يتصل بالمرج وبملك ورثة ميناس وبالجلب والساقية ؛
 وجميع ارض اخرى بالموضع المذكور يتصل بوقف الامير جلال الدين وبملك سنان الدين فرخ
 وبالمرج من طرفيها ؛
- 105 وجميع | ارض اخرى هناك يتصل بملك ورثة ميناس وبملك سنان الدين وبارض سلطانية
 وبالطريق ؛
- وجميع ارض اخرى هناك وهي مشتمل على اربعة بيوت ومحوطة وفرن بقرية المشهد الذى
 الاراضى المتصلة حدودها بوقف الامير جلال الدين وبملك الامير نجم الدين الطوسي¹ وبملك سنان الدين
 فرخ وبالجلب ؛
- 110 | وجميع اربع قطع ارض من اراضى قيصريه بظاهرها احدها يتصل بملك ورثة ميناس
 وبملك رضوان وبارض غامرة وبالطريق ؛
- 115 وجميع ثانياً يتصل بملك ثريانى وبملك شسوك وبالطريق من طرفيها | وثالثها يتصل
 بملك سنان الدين فرخ وبملك ورثة ميناس وفرن الآجر وبالطريق، ورابعها يتصل
 بملك ورثة ميناس وبالطريق من جوانبها الثلاثة بجميع ما لجميها من الحدود والحقوق الداخلة
 والخارجة على تنامى الوجوه باسرها واخرجها في جملة الاوقاف المذكورة | باطن هذه الوقفية
 حسب ما شرط فيها وسأل من سجله الحكم بصحة الوقف وزومه حكماً صحيحاً شرعياً
 واشهد على حكمه الدول والثقات وقد حررت هذه الضميمة في غرة جمادى الاولى سنة
 125 خمس واربعين وستماية والحمد لله رب العالمين ؛ |
- واقر الاوقاف المذكور زادالله توفيقه في حاله يسمع منه الافادى الشرعية بانه عمر
 من ريع الاوقاف المذكورة آنفاً و من ريع الاوقاف المذكورة بطن الوقفية جميع ما يأتى
 ذكره فمن ذلك :
- جميع الحمام المبنى بقرية سراخر من مضافات قيصريه التى بنى الخان في اراضيها
 المستغنى عن التحديد لانفراده ؛
- و جميع البيوت الكائنة قريبة من الحمام المستغنية عن التحديد لشهرتها بالواقف المذكور
 زادالله توفيقه ؛
- 130 وجميع الحديقة المتصلة بالخان | المذكور باطن هذه الوقفية المستغنى عن التحديد لشهرته ؛
 وجميع خمسة عشر دكاناً بالقرية المذكورة بخذاء الخان المستغنية عن التحديد لشهرتها
 بالواقف المذكور ابقاه الله، وقف جميع ذلك على مصالح الخان المذكور وسبل الحمام المذكور

¹ Bu Necmeddin Tûsî s. 22 de bahsettiğimiz Necmeddin Tûsî olacaktır.

135 على المارين والواردین والنازلین بالخان المذكور | و ساکنی القرية المذكورة و على كافة الناس مسلاً صحیحاً شرعياً؛

و شرط الواقف المذكور ان یواجر الدكاكين المذكورة باوفرالاجارة ولا یقصد علیه عقد و اجارة یزید مدته على سنة واحدة او على سنتین ان دعت الحاجة الى الاجارته الى ثلاثة سنین ولا یواجر اجارة طويلة فی عقود متددة، فیتبدأ اولاً بالمعارة الرقبة الدكاكين المذكورة ان¹ یصرف من الفاضل الى | الحمای الذى یقوم بتهدد الحائم . . . اموره فی كل سنة مائة درهم

140 و عشرون درهماً نصفها ستون درهماً من الدراهم المذكورة باطن هذه الوقفة و من الخنطة اربعة و عشرون مداً من الامداد المتعارفة بالخان المذكور؛ ثم ان الواقف المذكور سأل من الحاكم المسجل الحكم بصحة الوقف فاجابه و حكم بصحة هذا الوقف و التسیل و الشرط حکماً صحیحاً شرعياً و اشهد على حكمه المدول و الثقات | حررت هذه الضمیمة فی الرابع عشر من رمضان سنة خمس و اربعین و ستیة و الحمد لولیه ؛

وقد اضاف الواقف المذكور من ربيع الاواقف المذكورة آنفاً الى مواجب الخانی المذكور باطن هذه الوقفة فی كل سنة خمسين درهماً لیكمل له مائتا درهم من الدراهم السلطانية الراجیة یومئذ و اللاحق بخط الكاتب فی تاریخ غرة جمادى الاول سنة ست و اربعین و ستیة ؛ |

150 و قد وقف الواقف المذكور یحل الله حسناته القرية المدعوة بكونی الكائنة بناحية زمانتا من اعمال قیصریه المستغنیة عن التحدید لغایة شهرتها فی مكاتها الى مصالح الخان المذكور وفقاً صحیحاً شرعياً فی تاریخ غرة شهر رجب سنة ست و اربع (ین) و ستیة.

c شهدت على اقرار الواقف المذكور بجميع ما شرح و ذكر تقبل الله منه و انا عبد الكريم بن ابی المجد بن عبدالغفار التیمی السهروردی.

a شهدت اقرار الواقف المذكور اعلى الله شأنه حسب المستطور فيه و انا اسحق بن شاهنشاه بن سلیمان الدورى و هذا خطی.

b شهدت على اقرار الواقف المذكور بجميع ما شرح و ذكر تقبل الله منه و انا سنقرجه بن عبدالله عتیق شمس الدین خواجه مسعود رحمه الله.

i شهدت على اقرار الواقف اعز الله انصاره بجميع ما فيه حسب المشروح و انا احمد بن محمد و هذا خطی.

¹ Yazılış meşkük ise de böyle okunması manaya uygundur.

g شهدت على اقرار الواقف المذكور
تقبل الله منه بجميع ما ذكر وشرح فيه
وانا اقل المباد يوسف بن ابراهيم بن
بشرا خان الدوقاتي.

h اشهدني الواقف المذكور اعلاه ادام الله
ظله وعلاه بجميع ما حكى عنه من الوقفية
المشروحة المذكورة وانا اضعف الخلائق
واقهرهم محمد بن علي بن محمد الحرزواني
غفر الله له والوالديه.

k شهدت اقراره اعز الله انصاره بجميع
المشروح فيه وانا احمد بن اقسقر البغداد-
دي وهذا خطي.

d شهدت على اقرار المقر المذكور في هذا
الكتاب اعز الله انصاره بجميع مضمونه
وانا يعقوب بن يوسف بن يعقوب
الارزنجاني.

e اشهد على اقرار المقر المذكور اعز الله
انصاره بجميع ما فيه وانا احمد بن محمد
بن فرخ وهذا خطي.

f اشهدني الواقف على اقراره بجميع ما
بين فيه تقبل الله منه وانا اضعف عباد الله
تعالى محمود بن علي بن الحسين . . . .
السيمجوري وكتب بيده صح.

ASLÎ VAKFİYENİN TERCÜMESİ

Rahmân ve Rahîm olan Tanrının adıyla

SULTAN

Tanrı yücedir,

.....
Muhammed bin Mahmûd bin Muhammed
.....

5 Dinin bileklerini teyid ve temellerini takviye eden, sağlam iman kaidelerini yayan, esaslarını sağlamlaştıran, kendisinden başkasını yok eden, gaybın gizliliklerini bilen, vâdının mazmununu yerine getiren, itaat edene ihsan elbisesi giydiren, doğru yoldan ayrılanı cezasını veren, Kıyâmet günü için genç ve ihtiyarlara azık biriktirmelerini muvaffak kılan, hayır sahibini teşvik edene yardım ve izaz, ihanet ve fenalık edeni tezlil eden, (ulûhiyet) makamından korkan için aman veren Tanrı'ya hamd olsun . . . . .

.....
İnsan ve cinlerin sığınağı, doğu ve batı'da Tanrının gölgesi, kâfir . . . . ve inatçı (âsi)ları öldürücü, Tanrıdan yardım görmüş ve düşmanlar üzerine zafer kazanmış, dünya ülkeleri bekçisi, yüce kelimelerin koruyucusu, dünya ve dinin izzeti, İslâm ve müslümanların yardımı, Emîr ül-mû'minîn'in bürhani, Sultan Ebi'l-Feth Keykâvüs bin es-Sultan Gıyâş ed-dîn Keyhüsrev bin es-Sultan 'Alâ ed-din Keykubâd (Tanrı yardımcılarını azız kılsın!)
.....

50 Emîr, ulu sipehsâlâr, âlim, âdil, en hayırlı dîn için amel eden, zâhid, mümtaz, Tanrının yasak ettiği her şeyden çekinen, muzaffer, mücâhid, yardımcı, dâhi, ikrâm, in'am ve ihsan edici, kendini hak yoluna vakfeden, Celâl ü d-Devle v'ed-Dîn, İslâm ve

- müslümanların inancası, melik ve sultanların güvencesi, Sultanın emîni ve yakını, memleketin direği, iyiliğin yayıcısı, zamanın teki, asrın yegânesi, devrin hârikası, abdâlların meliki, hasletlerin iyisi, zâhidlerin kutbu, kulların efendisi, şeriatın yüceldicisi, bid'atın zelil edicisi, tarikat sâhibi, hakikatın manâsı, fasahatın cevheri, cömertliğin hazinesi, gariblerin sığınağı, zayıfların barınağı, fazileti yayılmış, sözü doğru, ganiliği çok, cömertliğin kaynağı, nâdir bulunan, misli olmayan, aslı temiz, eli açık, vasfı çok, fakirlerin sığınağı, beylerin mercii, beyler beyi'nin seçkini, Tanrının yer yüzünde velisi, isteklerin yerine getiricisi, taş ve devât beylerinin beyi, Tanrı kulu¹ (Abdullah) oğlu K a r a t a y (*Tanrı onun istek ve dileklerini yerine getirsin, duasını kabul etsin, iyilik ve hayırlar yaymak ve dağıtmakta rağbetini artırsın ve Kıyâmete kadar devletini ebedileştirsın, nimetini (çoğaltsın) , yerini cennet etsin, Mahşer'de alnını ak etsin, insanlar arasında izzetini arttırsın ve dereceini göklerin en üstüne çıkarsın, âlemde beka ve müddetini uzatsın, saldırısına küfrün şâhid olduğu beşeriyetin efendisi olan ve İslâmiyeti meydana çıkaran Muhammd'i görmekte onu rızıklandırsın, ay karanlıkları arasından doğdukça ve bulutlardan yağmurlar döküldükçe rütbesini yüceltsin!*) zikrettiğimiz şer'î öğütleri nazarı dikkate aldı ve niyyetini hâlis kıldı; vaktını Tanrı'ya kulluk etmeğe hasr etti; yukarısını tescil eden hâkimin (*Tanrı gölgesini ve yüceliğini devam ettirsin!*) yanına gelerek, akıl ve bedeni sıhhatta, zemmedilmekten âri, icbar edilmeden, istekli, vasıta ve tercüman kullanmaksızın diliyle söyleyerek, kendisine nisbet edilenlere veli olmadan, bizzat tasarrufat ve teberruatına hâkim bir vaziyette sahîh ve şer'î ikrar ile ikrar eyledi; Yüce Tanrının: "*Bizim için çalışanlara doğru yollarımızı gösteririz; muhakkak Allah iyilik edenlerle bereberdir,*" sözündeki büyük faziletini ve yayılmış kudretini ve Peygamberini: "*Ey Tanrım Cömerdin malını çoğaltmakta, hasisin malını telef etmekte acele et,*" diye çağırın iki melek gönderilmedikçe güneş doğmaz," ve yine onun: "*Cömertlik cennette bir ağaçtır, sarkık dallarından birine asılanı oraya çeker,*" sözündeki manâyı umarak, Yüce Tanrının ona Cennet mevkilerini yer yapmasına ihsan etmesini ve onu af ve mağferetile kurtarmasını dileyerek, Peygamberin: "*Kıyâmet gü-*

¹ Buradaki Abdullah bütün mühtedilerin babalarını göstermek için kullandığından ve has ad olmadığından tercüme edilebilir fikrindeyim.

- nünde hüküm verilinceye kadar imanlı kişi sadakasının gölgesi altında,, dediği gibi Tanrının onu sadakasıyla gölgelendirmesine rağbet edip "herkesin iyi kötü yaptığını bulacağı bir gün,, ve "insanın, kardeşi, anası, babası, karısı ve çocuklarından kaçtığı zaman,, vukubulacak olan birçok azabından ve şiddetli ukubetinden korkarak, Âblistan (Elbistan) yolu üzerinde, Sarâhor denilen köyün arazisi içinde olup kendi malından ve kazancından en iyi bir şekilde yaptırdığı han'ın (oradaki şöhreti ve teferrüdü dolayısıyla sınırlarını göstermeğe lüzum yoktur) bütününe oraya gelen ve inen yolculara bütün sınırları, hukuku, merafıkı, ahır ve hayvan bağlanan yerleri, yapı ve yanları, alt ve üst kısmı ile şer'i, sahh
- 80 bir vakf olarak vakf ve habs edip Kıyâmete değin ebedî bir şekilde onu Tanrı uğruna tahsis etti; ve bu han ile oraya inen ve gelenlere, emîn ve doğrularının ihtiyaçları için, her birinin tafsilatıyla zikri gelecek olan, mülklerin hepsini vakfeyletti, ki şunlardır:

- Kayserinin muzafatından olup arazisinde mezkûr han bulunan ve Sarâhor denilen köyün hepsi; bu köyün dört sınırından birincisi *Likendon* köyü sınırı bitişiği, ikincisi *Han* köyü, üçüncüsü *Güney* köyü sınırı bitişiği, dördüncüsü dağın üstünde, su ayırımında *Manastiriz* denilen manastırın bitişiğidir.

- Kayseri'ye bağlı *Likendon* denilen köyün hepsi; bu köyün dört hududundan birincisi *Kendele* köyü sınırı bitişiği, ile *Kölöte* köyü sınırı bitişiği, ikincisi *Egrek* köyü sınırı bitişiği *Hasîriye* (?) 95 sınırı bitişiği, . . . köyü sınırı bitişiği, üçüncüsü . . . hanı köyü sınırı bitişiği, oradaki dağın ötesindeki yola kadar *Môhis* köyü sınırı bitişiği, dördüncüsü adı geçen *Sarâhor* köyü sınırı bitişiği ve *Güney* köyü sınırı bitişiğidir;

- Behramşah* adıyla maruf *Şark Karahisarı* çarşısında yapılmış olup Vâkıfın kardeşi büyük emir *Kemaladdin Rum-* 100 *taş*'ın medresesine bitişik hamamın hepsi; bunu dört yandan çevreleyen sınırlardan birincisi *Behramşah* hanına giden yolun bitişiği, ikincisi mezkûr *Karahisar*'da *Hatip Câmiî* adıyla maruf câmiin vakfı olan küçük bağçenin bitişiği, üçüncüsü mezkûr câmi ve medreseye vakfedilen dükkânların bitişiği ve otlak, dördüncüsü münferid olarak câmie vakfedilmiş olan dükkânların bitişiğidir.

- Kayseri'de yapılmış ve sınırlarından birincisi *Ömer*'in kızı *Sitti*'nin mülkü sınır (*sınur*) ina, ikincisi *Esed üd-devle Kostantin*'-

in mülkü bitişiğine ve kalan iki tarafı yol bitişiğine nihayetlenen evin hepsi;

Kayseri şehrinin dış kısmında *Ayavasıl kapısı* yanında *Kasaplar* çarşısında bulunan hanın hepsi; bunun sınırları *Emîri Hacc*'in mülküne, kiliseye, Hacı Muhammed mülküne, Enrûk (?) mülküne, 110 Thrayâni mülküne, Kayseri'deki *Ayavasıl kilisesine*, Şeyh İlyas'ın mülküne, bezzaz Yânil'in mülküne, Arapşah'ın mülküne ve yola müntehi olur;

Kayseri şehrinin içinde Mûnşî Necmeddin denilen mahal-
lede bulunan diğer bir evin hepsini; bunun hudutları Keşiş Ser-
115 kîs, Minâs ve Simakon mülkleri ve yola yihayet bulur;

Kayseri'nin dışında Hızır ve İlyas mescidi yolu üzerinde bulunan çayırıkların hepsi; bunun hudutları Kutluğ hatun denilen mülke, Hoca Ahmed'in mülküne, Hacı Ayaz'ın mülküne ve Hacı Ferruşâh mülküne nihayetlenir;

120 Kayseri'nin dışında, Emîr mahallesi yakınında bulunan diğer bir çayırığın hepsi; bunun hudutları Miğayil ve Romani mülkleri ve aradaki arık ve yola nihayetlenir;

Bunları hudutları, üzerinde bulunan bütün şeyleri, hukuku, müzafatı, merâfıkı, merâsimi ve sulanan yerleri, temiz olan ve olmayan suları, tepeleri ve dağları, merâfıkri, alçak yerleri, düzlükleri, burçları, otlu yerleri, ekinlikleri, odunluk ve kerestelik-
125 leri, müstahkem ve tümsek yerleri, durgun ve akar suları, ağaçları, bağlık ve bostanlıkları, deve ve hayvan konacak ve bağlanacak yerleri, ikinci evleri, harman yerleri, mescidler, mezarlıklar ve umumun hayrına mahsus yerler gibi vakf olunamayacak şeyler müstesna, ona dahil ve ondan hariç bütün hukuku ile ve hamama aid bütün hudud, hukuk, merâfık, bina ve avlunun muzâfatı, el-
130 bise soyunma yeri, ... , kapıları, merkezleri, boruları, kanalları, su yolu, kül atılan yeri, ot ve odun mevki ile geri kalan diğer mülkleri bütün hudut ve hukuku, onlara ekli alt, üst kısımları, kar atılan yeri, yağmur suları yolu ile ve hepsi tayin ve tebyin edilen bütün ona dâhil ve ondan hariç, aslen ve tâbi olarak eski ve yeni, bitişik ve ayrı, mamûr ve çorak, mâruf ve mensup, örf ve âdt,
135 resmî ve şerî bütün hukuku ile sahih, şer'î bir vakıf olarak vakfeydi. Bunun hepsini, vârislerin en iyisi olan Tanrı yerlere ve üzerinde bulunanlara vâris oluncaya kadar, daimî ve ebedî olarak habs ve tasadduk etti. Şu şartla ki icâra verilebilecek şey

- iyi bir ücretle verilsin ve nemâlandırılacak şey de fazla fayda getirsin; icar müddeti bir yılı veya, lüzum hasıl olursa, üç yılı geçen bir akıd bu vakfın icarı kabil hiç bir şeyi üzerinde yapılamasın; zîra vakıf bundan faydasız bir hale gelir. Bundan başka birinci icar müddeti geçmedikçe, hiç bir şeyi üzerinde, ikinci bir akıd yapılmamasın; zâlime, başkasına taaddi edene, gâilesinden korkulana, hile ve mekrinden emin olunmayana icâr edilmesin; ve bir kaç akıdle uzun bir icara verilmesin. Buna aykırı hareket eden zâlim ve mel'undur, akdı câiz değil mefsuttur. Daima müteveli elinde bulunan mezkûr vakıflardan hasıl olan gelir önce zikredilen vakıfların imârına ve yıkılanın yapılmasına, bozulan binanın tâmirine, zarûrî olan ziraat aletleri ve (çift sürececek) öküzlerin satın alınmasına ve vakfın gallesinin artmasına, sonra her hangi bir zaman icap ederse han'ın, ve yıkılmış olan binanın tamirine sarfedilsin.
- 150 Bundan sonra kudreti nisbetinde iyiliği yayıcı olarak devam edesi mezkûr vâkıf şu şartları kuydu :

- Hayır işine tahsis edilen mezkûr hana, imârdan sonra artan gelikle, elli büyük *kâse çanak*, yirmi *bakır tabak* ve yüz büyük *odun çanakla* birlikte elli *odun tabak*, ve bakırdan on büyük, beş orta, beş küçük *tencere*, iki büyük *leğen*, iki büyük *kazan*, iki büyük *havan*, on *kazma*, on ve *matbah için* gereken âletler temin edildikten sonra yukarıda gösterilen âlet ve levâzımın hazırlanmasından ve su seddi, han ve türkçe *kaldırım* denilen yolun imarını müteakıp gösterilen tertibe göre, kalan gelirin altıda biri (ki aslı her tam senede altı hissedir) vakıfların ve hanın *mütevellisine*;
- 160 Mezkûr vakıfların *ışrâf* (teftiş) işine bakan *müşrife* her yıl, bugün rayiçte bulunan vezinli basılmış halis gümüş *Sultanî dirhem*lerinden, beş yüz (yarısı ikiyüz elli dirhem) dirhem ve adı geçen han'da mârûf olan *mudd* ile elli *mudd zahire*;

- Bu vakıfların nezâret işine ve gelir ile masrafın zabtına bakan *nâzir*'e aynı dirhemlerden üç yüz altmış dirhem (yarısı yüz seksen dirhem) ve aynı *mudd* ile yirmi dört *mudd zahire*;

- Vâkıfın aynı han içinde yaptırdığı *mescidde* halka namaz kıldıran *âff* ve sâlih *imâm*'a yılda, aynı dirhemden, iki yüz dirhem (yarısı yüz dirhem) ve aynı *mudd* ile yirmi dört *mudd zahire*;

Aynı *mescid*'de beş vakit namazda ezan okuyacak vakitleri bilici, sâlih *müezzin*'e her yıl aynı dirhemlerden yüz elli dirhem

- (yarısı yetmiş beş dirhem) ve mezkûr *mudd* ile yirmi dört *mudd* zahire;
- 175 *Muzif'e* (hana gelen müsafirlere bakan, onları kabûl eden), yılda, bu dirhemlerden iki yüz dirhem (yarısı yüz dirhem) ve bu *mudd* ile yirmi dört *mudd* zahire;
- Hanın günlük zarurî ihtiyaçlarına bakan afif (*havâyıcı*) emire
- 180 yılda iki yüz dirhem (yarısı yüz dirhem) ve yirmi dört *mudd* zahire;
- Sâlih emîr olan *hancı* (hânî) ya yılda yüz elli dirhem (yarısı yetmiş beş dirhem) ve yirmi dört *mudd* zahire;
- Baytarlığı iyi bilen hâzık *baytara* yılda yüz dirhem (yarısı elli dirhem) para ve yirmi dört *mudd* zahire;
- 185 Aşçılıkta iyi bilgisi olan mâhir *aççıya* yılda iki yüz dirhem (yarısı yüz dirhem) para ile yirmi dört *mudd* zahire;
- Hanın ve vakıfların işleriyle meşgul bulunan ve salih bir emir olan
- 190 münferid *atlıya* (fâris) yılda yüz dirhem (yarısı elli dirhem) para ve yirmi dört *mudd* zahire;
- Her yolcunun ayakkabısını tâmir eden *ayakkabıcı*'ya (iskâf) yılda yüz dirhem (yarısı elli dirhem) para ve yirmi dört *mudd* zahire verilmesini şart kıldı.
- 195 Tanrı işlerinin sonunu iyi edesi vâkîf, azadlı kölelerinden birinin, iyi insan olmak şartıyla, vakıfların nezaretine, müşrifliğine veya, tafsilâtiyle izah edilen, diğer vazifelere tayininin tercih edilmesini şart koydu.
- 200 Keza Tanrı tevfikını çoğaltası vâkîf, vakıfların gelirinden her yıl, israf etmeksizin, yetecek kadar, ayakkabılar için *deri* ve *sah-tiyan*, yine hayvanlar için gerektiği kadar *nâl* ve *çivi* satın alınmasını ve geri kalan diğer maaş veya aynı tayınların mütevellî, müşrif ve nâzırın reyine bırakılmasını şart kıldı.
- Bundan sonra hepsi yani vâkîfın şartıyla mufassal olarak zik-
- 205 redilen maaşlar (câmekiyyât) ve masraflardan arta kalan gelirden hana gelen ve handan geçen müslüman, kâfir, erkek, kadın, hür ve köle her yolcuya, günde, okkası yüz dirhem olan, üç okka iyi ekmek ve pişmiş yemekten bir çanak ile bir okka pişmiş olan etten verilmesi; ve ayakları çıplak, ayakkabısı olmayan her fakir
- 210 ve şâlih yolcuya ayakkabı temin edilmesi ve hana gelen ve oraya inen herkesin hayvanlarına yetişecek kadar *saman* ve *arpa* sarfedilmesini şart kıldı.

215 Yine vâkif israf etmeksizin, ihtiyaç nisbetinde, handa kışın yolcular için zeytin yağı (zeyt) ve odun (aydınlık ve ısıtmak maksadile) yakılmasını ve hanın içinde yapılmış mescidde, tam bir yıl zarfında, ihtiyaç nisbetinde, güneşin batışından karanlık basıncaya, sonra tan yeri ağarmağa başladıktan sabah namazı zamanına kadar aydınlığın mum ile sağlanmasını şart kıldı.

Yine vâkif (Tanrı tevfikını çoğaltsın!) müteveli, müşrif ve nâzırın reyine göre, hana inen ve oraya gelen yolculara, imtiyaz gözetmeksizin, her cuma akşamı müsâvi olarak bal helvası dağıtılmasını şart koştı.

220 Bundan başka Vâkif (Tanrı onun sonunu iyi etsin!) handa hastalanan her fakirin, Allah ona âfiyet verinceye veya ölünceye kadar, ilâç ve şuruplarla tedavi edilmesini, ve fakir birisi ölürse tekfin ve techizinin vakıftan yapılmasını şart kıldı.

225 Yine vâkif (Tanrı tevftkını artırsın!) akraba veya azadlı kölelerinden kazanmaktan âciz olup kervansaraya sığınan kadın, erkek, müslüman veya kâfir herkese her yıl mezkûr dirhemlerden yüz yirmi (yarısı altmış) dirhem para ve yirmi dört mudd zahire sarfedilmesini şart kıldı.

230 Gene Tanrı tevftkını artırası vâkif adı geçen iki köydeki çiftçilerin zirai hasılatından beşte birden artık (vergi) alınmamasını şart kıldı; fazla alan zâlim ve mutaaddidir; "zâlimlere elim bir azap hazırlanır,; kalan diğer haklar (vergiler) usûle aykırı olmadan, kararlaştığı gibi onlardan alınsın.

235 Bundan sonra Tanrı tevftkını artırası ve bekasını uzatası vâkif vakıflar üzerindeki tevliyeti, yaşadıkça, kendisine, sonra Tanrının kurtarası kardeşi büyük emîr Kemaleddin Rumsaş'a, onun da ölümünden sonra, ikbâlî devâm edesi diğer kardeşi büyük emîr, sipehsâlâr Tanrı kulu (Abdullah) oğlu Seyfeddin Kara Sunkur'a şart koydu. Keza bunun ölümünden sonra da bu iki kardeşin en sâlih ve afif oğullarına, onlardan sonra oğullarına, ve nesiller geldikçe ve çoğaldıkça nesilden nesile en sâlih ve en reşid oğullarının oğullarına; ve eğer bunlardan biri ölür ve bir oğul bırakırsa nasıbu oğluna geçer, ondan kimse kalmazsa nasıbu kalanlara intikal eder. Onlardan ve nesillerinden bir kimse kalmazsa 240 tevliyet, vâkifın kız kardeşlerinin oğullarından en sâlih ve en reşid olanlara, onlardan sonra oğullarına ve nesilden nesile en sâlih ve reşid oğullarına aiddir. Onlardan ve nesillerinden kimse kal-

- mazsa tevliyet vâkîfın en reşid ve sâlih âzâdlı kölelerine; onlardan sonra evlâdlarına ve, nesilden nesile, en iyi evladlarının evladlarına tefviz edilir. Onlardan ve nesillerinden kimse kalmazsa
- 245 tevliyet zikredildiği üzere vâkîfın iki kardeşinin âzâdlı kölelerine, onlardan sonra nesilden nesile çoğaldıkça en iyi ve reşid evladlarına ve evlatlarının evlatlarına verilir. Bunlardan da bir kimse kalmazsa tevliyet vâkîfın kız kardeşlerinin azâdlı kölelerine, on-
- 250 lardan sonra nesilden nesile evlâdlarına ve evlâdlarının evlâdlarına geçer. Onlardan ve nesillerinden mütevellî olmağa lâyık kimse kalmazsa tevliyet iki kardeşinin oğullarının en sâlih ve reşid azâdlı kölelerine ve onlardan sonra nesilden nesile evladlarına ve evlâdlarının evlâdlarına aid olur. Eğer bunlar yok olur ve nesil-
- 255 lerinden bir kimse kalmazsa tevliyet, Kayseri'de kadılık ve hâkimlik eden eteği temiz, emniyet edilir her kadı'ya tefviz edilir. O zaman han ve vakıflara bakması için evkaftan mütevellîye aid olan hisse kadıya aiddir. Tanrı göstermesin eğer han yıkılır ve vakıflarından tekrar yapılması mümkün olmazsa vakıfların geliri,
- 260 imardan sonra, arzın şarkında ve garbinde olsun, müslümanların yoksullarına ve müvehhidlerin ihtiyaclarına sarfedilir.

- Ve yine Tanrı tevfikını artırası vâkîf mezkûr vakıfların gelirinden masraflar ve maaşların (câmekiyyât) artırılmasından sonra
- 265 fazla hasılat kalırsa, bu fazla gelikle, her yıl ve her zaman, mülk ve akar satın alınıp adı geçen hanın işlerine, zikredildiği üzere, vakfedilmesini şart yaptı. Vâkîfın koyduğu bu şartlardan birini değiştiren, bozan, âtil bırakan, ihmal ve tahvil eden, muhakkak Tanrı görücü ve bilici olduğundan, günahı değiştirenler üzerindedir!
- 270 Böyle bir kimse Tanrı'dan, peygamberlerinden, kitaplarından, meleklerinden, şeriatından berîdir ve Tanrıının, meleklerin, bütün insanların ve lânet edilmiş olanların Kıyâmete değin lâneti üzerine olsun! Allah, azap usulleri ve ceza kanunları ile, herkesin yaptığını bulacağı zulûm olmayan o günde, hesabını görsün ve cezasını versin! Muhakkak Tanrı seri'ül-hisâb'dır. Allaha ve Ahiret gününe inanan halife, sultan, vezîr, amîd, kadı, müftü, muhtesip ve halktan hiç bir kimsenin bu vakfı bozmak, değiştirmek, ihmal, tahvil, tağyır ve tebdil etmek hakkı yoktur; bunu yapan zâlimdir ve Tanrı zâlimlere elîm bir azap hazırlar ve mazeretlerinin kâr etmediği bir günde onlara azabın acısını tattırır. Allah onun orucunu,
- 208 namazını, zekâtını, haccını, ibâdetini, farızasını, nâfilesini, secdesini,

- gece ibâdetlerini kabul etmesin. Peygamberin; "Mü'mîn'in haksız yere kardeşinden aldığı bir karış toprağı Allah boynuna halka yapıp onunla birlikte yedi kat yerden cehennem ateşine gönderir "sözünü işittikten sonra, yukarıda beyan edilenleri, Allah'tan korkan bir muvahhid nasıl bozmağa taarruz eder? Allah vâkîfın en iyi bir
- 285 âmel olarak ecrini zâyî etmez, bilâkis her bir iyiliğe on misli mü-kâfat verir. Sonra mezkûr vâkîf (Allah tevfiğini ihsan etsin ve yolunu hayırlara kolaylaştırсын!) bütün sözü geçen vakıfları elinden çıkarıp şer'an kendisine teslimi lâyik ve câiz olana teslim etti ve nihayet bundan meşrutasına göre şer'an sâbit tevliyeti haiz olan
- 290 bunları teslim alacaktır. Vâkîf, yukarısını tevki eden, hâkimden (Tanrı gölgesini ve yüceliğini devam ettirsin!) zikredilen şartlar üzerine vakfın sıhhat ve lüzumuna hükmetmesini istedi; o da buna icâbet ederek vakfın sıhhat, lüzum ve şartlarına şer'î ve sâhîh bir hükümle hükmetti ve hükmüne sözüne inanılır kişileri şahid kıldı. Vâkîfın bu vakfı altı yüz kırk üç yılı, Zilhicce başında sâdir oldu
- 295 ve bu vakfiye altı yüz kırk beş yılı, Rebi'ül-evvel ortasında yazıldı.

Yukarısını imza ve tevki eden hâkim'in şahid kılma sözü için imza ve tenfizi üzerine şahidlik ederiz; Zaif kul Kayserili Sa'cd bin Muhammed (Allah hatalarını af ve babalarını mağfiret etsin!)

İmâm, âlim, kadıların meliki İslâmın hücceti, irkan müftü Ebu'l-Mehâmid 'İzz ül-mille ve'd-dîn benî nezdindeki bu mazmun (vakfiye)un sübutuna şahid kıldı ve buna hükmünü koydu, mezkûr tarihte sıhhat ve lüzumuna hükmetti. Bunu Hoylu 'Abd uş-Şamed bin Ebi Bekir bin el-Hasan yazdı.

Yukarısını tevki ve imza eden sadr ve allâme efendi benî imza ve hükmüne şahid yaptı. Ben kulların em âcizi 'Abd ül-kerim bin en-Nakî el-Erdebili (Tanrı muvaffakiyetine yardım etsin!)

O tevfiğ edicidir

Tanrıya hamd ve peygamberi Muhammed ile ondan sonra ona uyanlara salât olsun. Bundan sonra bana vasıl olunca ve tarafımdan tahkik edilince bu vakfiye (kitabı) nun içindeki hak ve sahthtir . . .

. . . : bunu şer'î imza ile imza ettim. Bunu Kayseri ve muzaf atının kadısı olan 'Abdülkerim bin ... yazdı.

O yardım edicidir

Bence mazmunu sâbit olup içindekiler tahakkuk edince aid olanın isteğile bunu şer'î imza ile imza ettim. Bunu Kayseri kadısı Mahmud bin Şehab ed-dîn Ahmed yazdı.

İmza ve sübât ile şahidlik ederiz ; Kayserili Muhammed bin Muhammed.

Kadılar kadısı, dînin ışığı, âdil, hâkim 'İzz ül-mille ve'd-dîn beni hüküm ve imzasına şahid kıldı ve ben de buna şahid oldum. Ben emir ül mahfil Mervli 'Ali bin Muhammed.

Hâkimlerin en âdili, İslâmın hücceti, insanların müftüsü, âlemin âllamesi 'İzz ül-mille ve d-dîn beni şahid kıldı. Ben buna şahid oldum... onun kaza ve hükmü nâfizdir. Ben Merendli Ahmed bin... el-Halil.

Aynı şekilde beni (gölgesi uzasın!) şahid kıldı. Ben Merendli 'Abdurrahman bin... Bu benim yazımdır.

Aynı şekilde (?) şahidlik ederim. Mervli 'Abdurrahman bin Muhammed bin Muhammed el-Hakimî.

A Yazıldığı şekilde ikrar edenin yanında bu ikrarın sıhhatına şahidlik ettim. Ben Divrikli İshak bin Şahin-şâh bin Süleyman. Bu yazı benimdir.

F Buna Mahmud bin 'Ali es-Semcûri şahid oldu ve kendi yazısı ile yazdı.

Imzasına şahidlik ederiz :
Kâtib, kul Mes'ud bin Ebi'l-Feth bin Feridân (Tanrı fazlile seyyielerini af etsin!)

Imzaya şahidlik ederiz :
Hatip Muhammed bin Ahmed

Imza şahidlerinden :
Efendimiz Şemseddin Ahmed bin Zekeriyya el-Kehfti ve Ahmed ve Hacı Mahmud bin İsmail ve 'Abdullah bin Hoca Hasan.

Imzaya şahid oldu. Bunu Muhammed bin Bahaeddin Kutluğ yazdı.

Imzasına şahidlik ederiz :
Babası Ahlatlı Ali bin el-'İmâd (Allah işlerinin sonlarını iyi etsin!).

Imza şahidlerinden :
Hasan Fakıh bin Hüseyin ve babası Şeyh Ahmed bin Muhammed es-Sâft ve Hacı Zeyneddin bin İshak ve Şeyh Muhammed, Hacı Abul Celil.

İ İçinde bütün şerhedildiği üzere adı geçen vâkıfın ikrarı üzerine şahidlik ettim. Ben Ahmed bin Ebi Bekir bin Muhammed; bu benim yazımdır.

D İzah edilen bütün mazmunıyla mezkûr ikrar edilen ikrarına şahidlik ederim. Ben Erzincanlı Yakub bin Yusuf bin Yakub.

Imzaya şahidlik ederiz : Kayserili Rüstem bin Kutlu beg bin Sâdik.

Imzaya şahidlik ederiz : Kayserili Hasbeg bin Ali bin Sâdik.

Imzaya şahidlik ederiz : Kayserili Hasan bin Ali bin Sâdik.

Imzaya şahidlik ederiz : Kayserili Hallac Yusuf bin Şahâb.

Imzaya şahidlik ederiz. Ali bin Hacı...

E Bütün içindeki ile vâkıfın ikrarına şahidlik ederim. Ben Tiflisli adıyla tanınan Ahmed bin Muhammed bin Ferruh; bu yazı benimdir.

K İçinde şerh edildiği üzere ikrarına şahid oldu. Ben Bağdatlı Ak-sunkur, yazı benimdir.

- B Bütün şerh ve zikredilenlere sözü geçen vâkıfın ikrarına şahid oldum. Ben Şemseddin Hoca Mesud'un azadlısı Sunkurca bin Abdullah.
- C Adı geçen vâkıfın ikrarına şahit oldum. Ben Allahın mahlukatının en zavallı mahluku Abdülkerim bin Ebi'l-Mecd bin Abd ül-Gaffâr et-Te-mîmî es-Sühreverdi.
- H Bu vakfiyenin içinde bulunan şeylere mezkûr vâkıf beni şahid kıldı. Ben Tanrının en zaif kulu Muhammed bin Ali bin Muhammed. Bu kendi yazımdır.
- G Mezkûr vâkıfın ikrarı üzerine şahit oldum. Ben Tanrının en zavallı mahluku Tokatlı Yusuf bin İbrahim bin Buğra Han.

Sebeb-i tahrir-i kitab-i şer'i ve mücib-i satır-i hitab-i mer'i oldur ki Yusuf bin Lütfullah meclis-i şer'i şerife hâzir gelüp bilesince li'd-dâvâ ve'l-husumet Veli bin Nazır şeyhi ihzar edüp üzerine takrir-i dâvâ idüp dedi ki Karatay zâviyesinin tevliyeti evlâde meşruttur, ben evladındanım, sen ecnebisin, şart-i vâkıfa muhalif tasarruf edersin, taleb ederim diyicek mezbûr Veli'den istintak olundukta cevap verüp dedi ki: filvâkı tevliyet-i mezbûre mezkûr Karatay Sultanın ihvetine ve bâdehu evlâd-i ihvetine batnen bâde batnın 'alâ tartk ül- eslah ve'l-erşed meşruttur. Lâkin ben merhumun karındaşı Kara-Sunkurun evlâdındanım ve hem eslah evlâdım deyüp cevap vericek mezkûr Yusuf muvacehesinde mezbur Veli'den dâvâyı sed matlabine taleb olundukta 'udûl-i müsliminden Bayram Hoca bin Bulduk Hacı ve Dunder bin Musa şahadet-i şer'i kılup (idüp) didiler ki biz şahidlerüz şahadet dahi ederüz ki mezkûr Veli mesfûr Kara-Sunkur'un evlâdındandır ve hem eslah evlâdındandır. Dediklerinde mezbur Yusuf zikr olub şahidlerden ta'nım vardır deyüb üç gün mühlet-i şer'i verilüp müddet-i mezkûreden dahi ziyâde olub cerh etmekten âcız ve kasır olıcak sâlif uz-zikr Veli'nin evlâddan ve eslah evlâddan idigine hükm olunub mezbûr Yusuf'un dâvâsı red ve men' olunub bu vestka-i şer'iyte ketb ve sebt olunub talebile merkum Veli yedine vaz' olundu ki vakt-i hacette hüccet edine, hurrire fi evâhir-i Cemazi ül- evvel min şuhûr-i senet-i erbaa ve selâse ve seb'amie. Şuhud-i 'âkıbe:

*Mevlânâ Musa bin emir Mahmûd
Ve Uğurlu bin İlig
Ve Ayvaz bin Ya'kub
Ve Hayri bin İlig
Ve Kasım bin Gürci*

İçi ve dışının mazmununa şahidlik ederiz. Ahmed bin Ahmed bin Ebi Nu'str.

*Ve Mevlânâ Muhiddin bin Hacı Di-vân Seyyid
Ve Ahmed bin Yusuf
Ve Ca'fer bin Sevindük
Ve Tanrı-verdi bin . . . Hacı
Ve Mevlânâ Süleymân bin Hüseyin
ve diğerleri.*

İçi ve dışının mazmununa şahidlik ederiz. Kayserili İbrahim bin Ahmed bin Yakub.

Kötü yolda hidâyet verici Tanrı'ya hamdolsun, ona inanır ve onu vekil ederiz. Sahih, şer'i ve mer'i olan vakfın muhtevası yanıma geldi, ben de evkaf

işinde hilaf ilmini bilerek sıhhat ve lüzumuna hükmettim. Ben Tanrının yardımına muhtaç kul, Ağros kadılığında ayrılmış, Sarı-oğlan-palas, Zamanti ve Köstere kazası nâibi Alâiyeli Muhammed Kerim bin Feyzullah.

Efendimiz Ekmel ül-mille ve'd-dîn Muhammed bin Yusuf el-Haneft'nin imzasına gelen mezkûr şahidlerden haberdar olduğum için bence mazmunu doğrudur ve muhtevası tahakkuk etmiştir. Bunun üzerine vakf edildikten sonra şer'an tescil edildiği ve hüküm verildiği gibi ben de imza, infaz ve hükmettim ve meclisimde bulunanları imzaya şahid kıldım. Kayseri'de Kadı bulunan Kayserili Şeyh Abdurrahman bunu Zilhicce'nin başında sekiz yüz onda yazdı.

Recebin sonu 1267 yılında üçüncü defa gözüme ilişti. Allah kıyamete kadar vâkıfe, nâzırlara, ana, baba ve akrabalarımıza mağfiret versin. Ben âciz kul Hisarcıklı zâde ilim ve maâlim babası Şeyyid Muhammed Sâlim bin merhum fazilet babası Şeyh Mustafa bin Şeyh Muhammed (Bunlar Kayseri'de müderris ve müftü idi). Vakfiyeyi Kayseri dâr ul-ilm'inde müderris olan iki oğlum Muhammed Enver ve Muhammed Nâil ile mutalea ettik. 1267 Recebi sonu.

Bence mazmunu sabit olunca bunu şer't imza ile imzaladım. Bu yazıyı sekiz yüz yirmi iki yılı Recebin ikinci günü Kayseri'de kadı olan Kayserili Seyyid Ahmed bin Ali yazdı.

Yüce Tanrı'ya hamd, peygamberlerine salâttan sonra Kayseri ve mülhakatının hâkimi olup yazısını yukarıya yazan der ki Sarahor köyünden Abdülkerim bin Yahya bin Hacı denilen ve Veled-i Halife şöhretiyle anılan imâm Muhsin bin Mahammed'in şahidliği ile indimde doğru, açık ve sâbit olduğu tahakkuk edince yukarıki tarihten on yıl önce Kayseri hâkimi bulunan sâtd, şehid efendimiz Ekmel ül-mille ve'd-dîn Muhammed bin Yusuf el-Haneft bu vakfiyenin mazmununu imza etti ve yanında sözüne inanılır kişilerden şahidlik eden Hacı bin . . . . Alibeg (. . . . havalisindeki Zekin (?) köyünden), Zamandu kalesi köylerinden Güz-kırı (?) lı Abdullah bin Acor Kumi (?) ve Şeyh Hüseyin bin Abdullah bin Ömer'in, o zamanda Kayseri hâkimi olup yukarıya yazı yazan imâm, sâtd, şehid Kayserili . . . . İbn ür-Refi'in imzasına şahidliği ile tenfiz ve hükmetti. Fakat yukarıyı yazan müşârünileyh Ekmeleddin zaman ve hâdiselerin devamından sonra sual hakkı olanlardan imza ve tenfize icâbet istedi. Allah'tan hayır taleb ederek bunu şeriat, hak yolunda bulduğundan şer'i ve sahih bir hükümle tenfiz ve imza ettim; meclisimde hazır bulunan sözüne inanılır şahidleri hükmümün imzasına şahid kıldım. Bu hâdise ve yazılışı hicri 810 yılı Zilhicce ayı başında oldu.

Bunu Tanrının yardımına muhtaç kulu Kayserili haneft nâib Ahmed bin Muhammed yazdı.

*Imza şahidlerinden :
Muhyiddin bin Kutbeddin*

*Imza şahidlerinden :
Şeyh ... Baba bin şeyh Sadri
Imza şahidlerinden :
Ahmed bin el- Muvaffak.*

İmza şahidlerinden :

Kutbeddin bin Salih

İmza şahidlerinden :

Ahmed bin Osman . . .

İmza şahidlerinden :

Ebu Bekir bin Hafız Hızır

*İçinde olanı gördüm Şeyh Tâhir
oğlu şöhretile tanılan Sis kadısı Tâ-
hir bin İlyas*

İmza şahidleri :

Celâleddin Çelebi bin Mehmed

*Çelebi, Hacı Mehmed bin Şeyh
Mahmud, Hacı Mahmud bin Davud.*

*İkinci defa bu vakfiyeyi gördüm ve
taaccüp ettim. Ben âlimlerin ediple-
ri arasında es- Sâlim bin Seyyid
Mustafa efendi bin Mehmed efendi
(ikisi de Kayseri şehrinde müftü ve
müderris idi) şöhretile tanılan hakîr
kul Hisarcıklı zâde. C. başı 1253
yılı.*

Zeylin tercümesi

Rahmân ve Rahim olan Tanrının adıyla

Sultan

Kâtip vakfiyenin tomarı içinde sınırları gösterilmiş olan mülkleri yazıldığı üzere şart ve cihetlerine göre açıkça ifâde ettikçe işâret edilen vâkıfın (Tanrı muvaffak etsin!) ikrarı indimde sahîh ve sâbit oldu. Bunun üzerine ben de sihhat ve lüzumuna hükmettim ve mes'ul olarak üzerini tescil ettim. Bunu Reyli Muhammed bin Mahmud bin Muhammed yazdı.

Yüce Tanrı'ya hamd ve peygamberi Muhammed'e, akrabasına salâttan sonra adigeçen vâkıf (Allah muvaffak etsin ve hayre giden yolunu kolaylaştırsın!) bu vakfiyenin içinde, akıl ve bedeni sağlam iken, kendi arzusu ile, icbar edilmeden, vasita ve tercüman kullanmaksızın bizzat kendi dilile konuşarak, bu vakfiyedeki şartlarına göre evkafın artan gelirinden masraf ve maaşları (câme - kiyât) çoğalttıktan sonra aşağıda mufassal bir şekilde zikri gelecek olan mülklerin hepsini satın aldığıını sahîh ve şer'î ikrar ile ikrar etti:

Kayseri'nin zâhirinde, Meşhed'in yakınında beş mud tohum alan bir parça yerin hepsi. Bu yer Yalman mülküne, Sultana mensup mülke (mülk-i şultanî), nehre ve Sinân ed-din Dencerî (?) elinde bulunan sebzeliğe bitişir;

Zikredilen aynı şehir ve yerde on mud tohum alan ve üç taraftan sultana mensup mülke, Minâs'ın mülküne bitişik olan diğer bir yerin hepsi;

Zikredilen aynı şehir ve yerde, beş mud tohum alan ve Sultana mensup mülke, İstepânos'un mülküne ve iki yandan yola bitişik olan diğer bir yerin hepsi;

Zikredilen aynı yerde, on mud tohum alan ve sultana mensup mülke, İstepânos'un mülküne ve yola bitişen diğer bir yerin hepsi;

Zikredilen aynı yerde, beş mud tohum alan ve Agop'un mülküne, Sinaneddin Dencerî(?) mülküne ve iki yandan yola bitişik olan diğer bir yerin hepsi;

- Zikredilen yerde, on mud tohum alan ve iki yandan sultana mensup yere (arz-ı sultanî), iki taraftan yola bitişen başka bir yerin hepsi;
- 20 Zikredilen yerde, on mud tohum alan ve iki taraftan Sinân ed-din'in elinde bulunan yere ve iki yandan yola bitişik olan başka bir yerin hepsi;
- Zikredilen yerde, beş mud tohum alan ve sultana aid araziye, Sinân ed-din'in elinde bulunan araziye ve iki yandan yola bitişik bulunan başka bir yerin hepsi;
- Zikredilen yerde, sultana aid yere, Agop'un mülküne ve iki yandan yola bitişik olup beş mud tohum olan başka bir yerin hepsi;
- 25 Zikredilen şehir ve yerde, üç yandan sultana aid mülke ve yola bitişik olup dört mud tohum alan başka bir yerin hepsi;
- Zikredilen yerde, iki yandan arz-i sultanîye, dereye ve Agop'un mülküne bitişik olup on iki mud tohum alan başka bir yerin hepsi;
- Zikredilen yerde, Sinân ed-din'in elindeki yere İstepânos'un mülküne, dereye ve yola bitişik olup on mud tohum alan bir yerin hepsi;
- 30 Zikredilen yerde, Minâs'ın ve İstepânos'un mülklerine ve iki yandan dereye bitişik olup on mud tohum alan başka bir yerin hepsi;
- Zikredilen yerde, Sinân ed-din'in elindeki yere, Husâm ed-din'in mülküne, arz-i sultanî'ye ve dereye bitişik olup sekiz mud tohum alan başka bir yerin hepsi;
- Zikredilen yerde, Sinân ed-din'in elindeki araziye, dereye, arz-i sultanî'ye ve İstepânos'un mülküne bitişik olup sekiz mud tohum alan başka bir yerin hepsi;
- 35 Zikredilen yerde Sinân ed-din'in elindeki araziye, Agop ve İstepânos'un mülklerine ve yola bitişik olup üç mud tohum alan başka bir arazinin hepsi;
- Zikredilen yerde, İstepânos mülkü, arz-i sultanî, Sinân ed-din'in elindeki yer ve dereye bitişik olup on mud tohum alan başka bir yerin hepsi;
- Zikredilen yerde İstepânos mülkü, dere, Sinân ed-din'in elindeki yer, sultana aid yere bitişik olup altı mud tohum alan başka bir arazinin hepsi;

- 40 Zikredilen yerde arz-i sultanî, Sinân ed-din'in elindeki arazi ve iki yandan dereye bitişik olup sekiz mud tohum alan başka bir yerin hepsi;

Zikredilen yerde, arz-ı sultanî, Sinân ed-din'in elindeki yer ve iki yandan dereye bitişik olup ortasından yol geçen ve on iki mud tohum alan başka bir yerin hepsi;

- 45 Zikredilen yerde, arz-i sultanî, Sinân ed-din'in elindeki yer ve iki yandan dereye bitişik olup keza ortasından yol geçen ve on iki mud tohum alan başka bir yerin hepsi;

Zikredilen yerde, arz-ı sultanî, Sinân ed-din'in elindeki arazi ve iki yandan dereye bitişik, on iki mud tohum alan başka bir yerin hepsi;

Zikredilen yerde, İstepânos'un mülkü, Sinân ed-din'in elindeki yere ve iki yandan dereye bitişik olup keza ortasından yol geçen ve on iki mud tohum alan başka bir yerin hepsi;

- 50 Zikredilen yerde, Minâs'ın mülkü, arz-i sultanî, Sinân ed-din'in elindeki araziye ve yola bitişik, sekiz mud tohum alan başka bir yerin hepsi;

Bu zikrettiğimiz yerlerin hepsi sulaktır; Kayseri yakınında bulunan iyi arazi ('azbe') ye gelince:

Sultan Çayırı, yol ve iki yanı iki dağdan birinde taşçıların çalıştığı dağa bitişik olup yüz mud tohum alan yerin bütünü;

Sinân ed-din'in elindeki arazi, dere ve ziraat edilmeyen (gâmir) araziye bitişik bir başka yerin bütünü;

- 55 Sınırları gösterilmiş arazide bulunduğu için hududunu göstermeğe lüzum olmayan Kayseri'de içinde beş oda ve çevirme (havlu) bulunan iki çukur yerin hepsi;

Mezkûr yerde yola, Sinân ed-din'in elindeki araziye, Minâs'ın mülkü ve Abdullah'ın mülküne bitişik olup sekiz mud tohum alan başka bir yerin hepsi;

- 60 Mezkûr yerde, Minâs'ın mülkü, Aksaray yolu ve başka bir yola bitişik, çukur olup on beş mud tohum alan başka bir arazinin bütünü;

Mezkûr arazi içinde, sınırlarını göstermekten mustağni, bir *furun*'un bütünü;

Aksaray yolu, Sinân ed-din'in elindeki yer ve iki yanı yola bitişik diğer bir yerin hepsi;

- 65 Zikredilen yerde, Meydanın yanında iki yanı Minâs mülküne

ve iki yanı yola bitişik on beş mud tohum alan başka bir yerin hepsi ;

Kayseri muzafatından Likendon köyü sınırında Áblistân (Elbistan) yolu üzerinde, Elbistan'a giden yola, Ak-viran köyü yoluna, Kölöte köyü yoluna ve oradaki iki tepeye bitişik başka bir yerin bütünü ;

70 Bütün bunları hududu, merâfıkı, tevâbii, levâhıkı (dâhil ve hariç) ile, asıl, tâbi, eski, yeni, bitişik, ayrı, istisnasız her hakkı dâhil olmak üzere tahdit ve tebyin edilenlerin hepsi bu vakfiyenin içindeki şartlara göre adı geçen vakiflara eklendi .

Adı geçen vâkıfın mezkûr hallerde vakfiyenin içindeki vakıfların gelirinden artan (para)dan hepsi beyan edildiği üze aylıkların (câmekiyyât) çoğaltılmasından sonra aşağıda tafsilatle zikri gelecek bütün mülkleri diğer bir mukavele ile satın aldığını şer'î sahih bir ikrar ile ikrar etti :

Kayseri dışında bulunan ve arz-ı Sultanî, kır (gâmir : ziraat edilmeyen) arazi, Mahmud'un mülkü ve dereye bitişik olan Meşhed arazisinden bir yerin hepsi ;

Zikredilen şehir ve yerde, Sinâneddin Ferruh mülkü, emîr Celâleddin vakfı, Mahmud'un mülkü ve yola bitişik başka bir yerin hepsi ;

80 Orada, mülk-i sultanî, emîr Celâleddin vakfı, Sinân ed-din Ferruh mülkü ve yola bitişik başka bir yerin hepsi ;

Orada, Minâs vereseşi mülkü, iki yandan emîr Celâleddin vakfı ve arz-i sultanî'ye bitişik diğer bir yerin bütünü ;

85 Orada, Sinân ed-din'in mülkü, dere, Mfnâs'ın vereseşi mülkü ve yola bitişik başka bir yerin hepsi ;

Orada, emîr Celâleddin vakfı, iki yandan dere ve yola bitişik başka bir yerin hepsi ;

Orada emîr Celâleddin vakfı, Minâs'ın vereseşi mülkü, Sinân ed-din'in mülkü ve yola bitişik başka bir yerin hepsi ;

90 Orada, Mfnâs'ın vereseşi mülkü, emîr Celâleddin vakfı ve iki yandan dereye bitişik başka bir yerin hepsi :

Orada, emîr Celâleddin vakfı, Sinân ed-din mülkü ve yola bitişik başka bir yerin hepsi ;

Orada, iki yandan Minâs vereseşi mülkü, Mahmud'un mülkü ve dereye bitişik başka bir yerin bütünü ;

- 95 Orada, Mahmud'un mülkü, Minâs'ın vereseşi mülkü arz-i sultanî ve çayıra bitişik başka bir yerin bütününü ;
Orada, emîr Celâleddin vakfı, Sinaneddin mülkü, arz-i sultanî, ve dereye bitişik başka bir yerin hepsi ;
Orada, Mahmud'un mülkü, sultan mülkü ve iki yandan dereye bitişik başka bir yerin hepsi ;
- 100 Mezkûr yerde, Minâs'ın vereseşi mülkü, Sinân ed-din Ferruh'un mülkü, dere ve yola bitişik başka bir yerin hepsi ;
Mezkûr yerde, çayır, Mfnâs'ın vereseşi mülkü, dağ ve dereye bitişik başka bir yerin hepsi ;
Zikredilen yerde, emîr Celâleddin vakfı, Sinân ed-din Ferruh mülkü ve iki yandan çayıra bitişik diğer bir yerin hepsi ;
- 105 Orada, Minâs'ın vereseşi mülkü, Sinân ed-din'in mülkü, arz-i sultanî ve yola bitişik başka bir yerin hepsi ;
Orada, Meşhed köyünde, içinde dört ev, bir avlu (çevirme), bir fırın bulunan ve sınırları emîr Celâleddin vakfı, emîr Necmed-din Tûst mülkü, Sinân ed-din mülkü ve dağa bitişik başka bir yerin hepsi ;
- 110 Kayseri'nin dışındaki araziden dört parça yerin hepsi olup bunlardan birincisi: Mfnâs vereseşi mülkü, Ridvan mülkü, kır yer ve yola ; ikincisi Thrayâni mülkü, Şosûk mülkü ve iki taraftan
- 115 yola, üçüncüsü Sinân ed-din Ferruh mülküne, Minâs vereseşi mülkü, tuğla fırını ve yola ; dördüncüsü Minâs vereseşi mülkü ve üç yandan yola bitişiktir ;
Bunların hepsini hudutları, istisnasız bütün dâhil ve hâriç hukukıyla, bu vakfiyenin içinde zikredilen şartlara göre, çıkararak sahîh, şer'î bir hükümlerle vakfın sıhhat ve lüzumuna tescil hükmünü istedi ve sözüne inanılır kişileri hükmüne şahid kıldı ; bu zeyl altı yüz kırk beş yılı Cemazi ül-evvel başında yazıldı.
- 125 Mezkûr vâkıf (Allah tevftkını arttırsın !), şer'î ifâdelerin dinleneceği halinde, yukarıda zikredilen ve vakfiyenin içinde geçen vakıfların gelirinden aşağıda anılacakların hepsini yaptı (imar ett):
Kayseri muzafatından olup arazisi içinde han (Kervansaray) ın bulunduğu Sarâhor köyünde yapılmış, ve infiradı dolayısıyla sınırlarını göstermekten müstağnı, hamamın hepsi ;
Hamamın civarında, mezkûr vâkıfla şöreti dolayısıyla tahdit-ten müstağnı, bütün evleri ;

130 Vakfiyenin içinde zikredilen hana bitişik, olup şöhreti dolayısıyla tahditten mustağni, bağçenin hepsi;

Mezkûr köyde, hanın hızasında, vâkıfla birlikte şöhreti dolayısıyla tahditten mustağni, on beş *dükkân*ın hepsi;

Bunların hepsini mezkûr hanın işlerine (istifadesine) vakfetti; adı geçen hamamı da hana gelen ve mezkûr köyde oturanlara ve 135 bütün insanlara sahîh ve şer'î olarak tahsis etti.

Adı geçen vâkif sözü geçen dükânların en fazla bir icarla icarlanmasını şart kıldı; bunlar hakkındaki icar akdı müddeti bir veya iki yılı geçemez; ihtiyaç hasıl olursa üç yıllık bir icar yapılabilir; mütaaddit akıdlerle uzun bir icar yapılmaz. Önce zikredilen dükânların rakabesi imarına başlanır; artandan sıcak sulara, 140 ... işlerine bakan *hamamcıya* her yıl yüz yirmi dirhem (yarısı altmış) ve handa marûf olan mud ile yirmi dört mud buğday sarf edilmesini şart koştı. Sonra vâkif hükmü tescil eden hâkimden vakfın sıhhatına hüküm istedi; o da buna icabet ederek bu vakf, tahsis ve şartın sıhhatına sahîh, şer'î bir hükümle hükmetti ve hükmüne 145 sözüne inanılır kişileri şahid kıldı; bu eklenti altı yüz kırk beş yılı Ramazanın on dördünde yazıldı.

Mezkûr vâkif yukarıda zikredilen vakıfların gelirinden bu vakfiyenin içinde geçen hancının maaşına (mevâcib) her yıl, bugün mütedavil bulunan Sultanî dirhemlerden, iki yüzü bulması için, elli dirhem zam yaptı. Kâtibin yazısıyla ilhak altı yüz kır altı yılı Cemazi ül-evveli başı tarihinde (oldu),

150 Mezkûr vâkif (Tanrı iyilik ihsan etsin!) Kayseri'ye tâbi Zamtu nâhiyesinde kâin olup çok meşhur olduğundan tahditten mustağni olan Güney köyünü altı yüz kırk yılı Recebi başında 152 mezkûr hanın istifadesine sahth ve şer'î bir vakif olarak vakfetti.

a Yazıldığı üzere vâkıfın (Tanrı şanını yüceltsin!) ikrarına şahid oldum. Ben Divrikli İshak bin Şâhinşah bin Süleyman; bu yazı benimdir.

Şerh edildiği üzere içindekilerin hepsile vâkıfın ikrarına şahid oldum. Ben Ahmed bin Muhammed; bu benim yazımdır.

g Vâkıfın bütün zıkr ve şerh edilen ikrarına şahid oldum. Ben kulların hakîri Tokatlı Yusuf bin İbrahim bin Buğra Han.

d Bu vakfiyede ikrar edenin bütün mazmunile ikrarına şahid oldum. Ben Erzincanlı Yakub bin Yusuf bin Yakub.

f Vâkıf bütün beyan edilenlere beni şâhid kıldı. Ben Tanrının kullarının en zayıfı Mahmud bin Ali bin el-Hüseyin ... es-Simeûrî, elile yazdı.

h Yukarıda zikredilen vâkıf (Tanrı gölgesini ve yüceliğini devâm ettirsin!) mezkûr şerhli vakfiyenin bütün anlatılanlarına beni şâhid kıldı. Ben mahlûkların en zaif ve nâçizi Muhammed bin Ali bin Muhammed el-Harzuvanî (?)

e İkrar edenin ikrarına içinde bulunan hepsile şâhidlik ederim, ben Ahmed bin Muhammed bin Ferruh; bu benim yazımdır.

b Bütün şerh ve zikredilenlerle vâkıfın ikrarına şâhid oldum, ben Şemseddin Hoca Mes'ûd'un (Tanrı rahmet etsin!) azadlısı Sunkurca bin Abdullah.

k İçinde bütün şerhedilmişlerle ıkrarına şâhid oldum. Ben Bağdâdlı Ahmed bin Aksunkur; bu yazı benimdir.

c Bütün şerh ve zikredilenlerle vâkıfın ıkrarına şâhid oldum. Ben Abdulkerim bin Ebi'l-Meçd bin Abdulgaffar et - Temîmi es - Suhreverdi.

MEDRESE VAKFIYESİNİN METNİ

اقر الواقف المشار اليه بما في مطاويه وقف الله تعالى على اشاعة الخيرات و افاضة المبرات
بجميع ما نسب اليه على الوجه المزبور فيه عندي سمعت اقراره بعد استجماع شرائطه
مع القيود و الشروط المحرر في طيه و حكمت بصحته ما يقبل الحكم فيه شرعاً حكماً
جازماً لازماً مع شرائطه و اشهدت عليه من حضر من العدول و انا العبد الضعيف
النحيف الراجي الى رحمة ربه اللطيف محمد بن محمود الرازي و اشكر الله على جزيل نعمه
و حرر ذلك في الخامس و العشرين من شهر جمادى الاولى سنة احد و خمسين و ستمائة
و الحمد لله وحده و كفى .

الحمد لله الذي رفع رواق العلم و اسدل استارده و قلع قناع الجهل بالتعلم و محي آثاره
و زين قلب المتعلم¹ بالتوفيق و اناره و شرح بالناية صدره² و زاد في الاعين وقاره و اخرج
ظله من ظلل الضلالة و اختاره و وقف قوام العالم براع³ قواد و دله⁴ و وفق خير عباده لخير
زاد و اوجب⁵ ادخاره بعد ان خلقه من تراب و اخبر ازمة اقتارده⁶ و وعد مرة اخرى في القيمة
تقاره⁷ كما قال الله تعالى: « منها خلقناكم و فيها نعيدكم و منها نخرجكم تارة اخرى⁷ » نحمده على
ترادف منحه حمداً بيلاده⁸ و امصاره و اشكره على آلائه التي احدثت بالانام شكراً امرع
رياضه و انواره و اشهد ان لا اله الا الله و حده لا شريك له شهادة⁹ | تقصر عن وصفها العبارة
و يعجز الجنان احسن عمارة و اشهد سيدنا محمداً عبده و رسوله الذي اظهر الاسلام و اعلا
مناره و اوضح الدين المستقيم و نشر¹⁰ شعاره و قطع دابر الكفر و اطفأ ناره و كسر قانون
الشرك و حسم اوتاره و صلى الله عليه و على آله الذين كانوا انصاره دافعين عن الشرع عاره
ما اخرج الشجر ازهاره و اظهر الروض انواره و صلوة الله على المواقع¹⁰ المقدسة النبوية
الظاهرة احدة¹¹ (؟) المكرمة المظتمة انامية العباسية¹⁴ المستحفظة بالمستصم¹² بالله الامير المكرم¹³
ظل الله في العالم¹⁴ خلد الله سلطانه¹⁵ و نصر اعوانه¹⁶ و اذل (من) شانها¹⁷ و لازالت كواكب
سعادته¹⁸ عن مظالم السمود طالمة ماطلع الشمس المشارق و المغرب و عضده بنصر رايات
السلطان الاعظم مولى سلاطين العرب و المعجم سلطان ارض الله حافظ بلاد الله محرز ممالك
الدنيا مظهر كلمة الله العليا قطب سماء الخلافة | معدن العدل و الرأفة كهف الثقلين غوث الله في
الحاققين عز الدنيا و الدين غياث الاسلام و المسلمين تاج آل سلجوق سلطان البر و البحرين ابي

1 Metinde ; 2 صدره ; 3 قيوما و مدلة ; 4 وجب ; 5 böyledir ;
6 bu kelime anlaşılmadı. 7 Sûre XX, âyet 57. 8 بلابلاده ; 9 استر ;
10 المواقع ; gerek metin ve gerekse mesaid ve zâviye vakfiyesi oldu-
gunu göstermektedir. 11 العناية ; 12 المستعصم ; 13 المكرمة ;
14 في العالمين ; 15 سلطانها ; 16 اعوانها ; 17 شانها ; 18 سماتها ;

الفتح كيكاسوس بن السلطان غياث الدين كيخسرو بن السلطان علاء الدين كيقباد برهان امير المؤمنين اعلا الله كلمته و عقد بالخلود سلطنته و نفذ في الآفاق اوامره و نصر بملائكته عساكره و اولاد مرامه و نخله مرامه و لا برحت عوامل رماحه في قلوب اعدائه بالكسر¹ عاملة و حروف سيوفه في رقابهم بالجزم² فاعلة و طيور سهامه تسقط في اوكار جنوبهم و تلتقط³ حب قلوبهم ما صدحت حمامة و سفتحت غمامة⁴ و بعد فان الدنيا دار غرور و ربيع⁵ مرور هتأتها مكبرة باجدابها⁶ و قصورها معقبة باجدابها نسيما لا يقضي⁷ عن سمومها و اعذبها لا يفي بسمومها ساكنها لا شك راحل و ايامها مراحل و انفاسها رواحل اقبالها كلام ضيف اوسحابة |
 15 صيف او زيارة⁸ طيف تمر و اكلها⁹ تمر و يحلى نيمها لاجمالة زائل و ان طال فأتحت طائل شربتها مقرونة بالنم¹¹ و حلاوتها معجونة بالسم : ثم ان المجلس الاسمي الاتابك الاعظم المولى المكرم الكبير العالم المؤيد المنصور المظفر المجاهد المجتهد التقي العابد العارف السالك عضد السلطنة عمدة المملكة سيد الزهاد قطب العباد ملك الامرا و الابدال مفيت الخلق معدن الاحسان زبدة الازمان قنوة الاوليا تاج الاصفيا مقصد الآفاق اشفق الخلائق بالانفاق محتاج حضرت رب العالمين محي السنة في الارضين قراطى بن عبدالله امير امراء الطشت و الدواء¹⁰ اسبغ الله على كافة الخلق انامه لما نظر الى قوله تعالى : « ما عندكم ينفذ و ما عند الله باق »¹¹ و الى قوله صلى الله عليه و سلم : « ليس من دنياك الا ما اكلت فانيت او لبست فابليت | او تصدقت فانيت » اخلص نيته¹² و احضر طويته و بنى من خالص ماله في اصلح احواله تقرباً الى الله تعالى و طلباً للنجاة و الفوز بروضات الجنات يوم الفزع الاكبر في زصرة المتصدقين و المتصدقات و فزع¹³ عقابه « يوم يفر المرء من اخيه و امه و ابيه و صاحبه و بنيه لكل امرء منهم يومئذ شأن يغنيه »¹⁴ مدرسة بباطن دار الملك قونية بدرج حذاء مدرسة اخيه الامير كمال الدين رمتاش¹⁵ رحمه الله المستغنى عن التحديد لشهرتها و انفرادها بالموضع المذكور عليه البناء واسعة الفضاء عريضة الرقعة¹⁶ طيبة البقعة توسع العين قررة و النفس مسرة اليها يتناها ما يسر يسرها دار بالسعد يحميها كانها ايونان الجنان و ضحكت عن المبقرى الحسان برهانها¹⁷ و رونقها رائق وصى (?) يخدمها البدر و يسميها الدهر و يكفيها النصر قصر الله عين¹⁸ الكمال عن ثابتيها فانه و الله ما قصر فيها :

25 و وقفها¹⁹ على الاشراف | و الفقهاء و العلماء من الائمة الاربعة رحمه الله عليهم اجمعين و شرط ان يكون المدرس حنفي المذهب عارفاً بفتون علوم الشريعة و الاحاديث و التفاسير و الاصول

1 الكسر 2 الجزم 3 تلفظ 4 غمقة 5 وبع 6 اجدابها
 7 لا يقصر 8 زناره 9 كلوبهم 10 الطب والدواء 11 sûre XVI âyet 98.
 12 بيتته 13 فيظع 14 sûre XXXXI âyet 69 15 رمضاس 16 الرفعة
 17 برهاجى ما 18 عن 19 وقفها

والفروع والخلاف¹ وفقاً صحيحاً شرعياً و تصدق بها تصدقاً معتبراً مرعياً و حسبها تحجيساً جائزاً مرضياً مؤبداً ابد الآبدين مخلداً² الى يوم الدين لا يباع ولا يوهب ولا يملك ولا ينقل ولا يمول ولا يبدل الى ان يرث الله الارض و من عليها وهو خير الوارثين :

ثم وقف الواقف المذكور احسن الله تعالى توفيقه و سهل الى الخيرات طريقه و اهلك ضده و اعلى حده و جمع اسباب السعادة عنده على مصالح المدرس الحنفي المذهب و على مصالح الائمة من المذاهب الاربعة جميع الاملاك التي يأتي ذكرها فمن ذلك :

30 (جميع) القرية المدعوة³ بحرناول⁴ من اعمال محروسة دورى حماها الله المنتهية حدودها الى تخوم قرية نورشين و الى دير⁵ يعرف بشارايكون و الى جبل يعرف باردجلو بيل⁶ و الى بقعة تعرف و تنسب اكه كروانى :

و جميع قطعة ارض بظاهر محروسة قونية بدرب چاشنيكبير احد حدودها ينتهى الى ملك خاتون و صالحه خاتون و الثانى ينتهى الى وقف ينسب الى يونس و الثالث ينتهى ملك المسماة بامنه و الرابع ينتهى الى مقبرة تنسب الى قرالدين :

و جميع الحان و قطعة الارض و الدكاكين الثلاثة المتصل بعضها بعضاً بباطن قونية بقرب سوق الحنطة ينتهى حدودها الجوانب⁷ الثلثة الى الوقف و الرابع الى الشارع :

و جميع الحوانيت الخمسة مع الحجرة بدرب السلطان بمحروسة قونية بحجب المدرسة المذكورة احد حدودها الطريق و الثانى و الثالث طريق المدرسة المذكورة و الرابع ملك نجم الدين بهرامشاه بجميع ما للجميع من الحدود و الحقوق و المرافق و المراسم و المضافات 35 و بجميع الحدود القرية المذكورة و توابعها | و لواحقها و ارضيتها و سنقوفها و عديها و سهلها و جبالها عامرها و خرابها و بساينها و انهارها و اشجارها و كرومها و موضع بيادرها و صحارها⁸ و مسالكها و بجميع الحدود و الحقوق الداخلة و الخارجة فى جميع ما حدودهن على تنامى الوجوه باسمها اصلاً و تبعاً و قديماً و حديثاً متصلاً و منفصلاً سميّاً و شرعياً عرفياً و عادياً مسمى اولم يسم ذكر اولم يذكر قليلاً كان او كثيراً وفقاً صحيحاً شرعياً و تصدق بذلك كله تصدقاً معتبراً مرضياً و حسب كل ذلك تحجيساً جائزاً مرعياً لا يباع ولا يوهب ولا يملك ولا ينقل ولا يحوّل ولا يبدل بل يبقى مؤبداً

1. والخلافة 2. مخلد 3. المدعو

4. bugün Divriği'de mevcut olan Nurşin köyünün hududundaki Hornavul köyünün bu köy olması icabedeceğinden adı ona göre düzelttik.

5. دين 6. باردجلويك 7. الحوانيت

8. صحارها... القريتين المذكورتين bütun kelimeler tesniye şeklinde yazılmış ise de bir köy vakfedilmiş olduğundan bunları müfred şekline kalbettik (bk. s. 87).

مخلداً محرماً قطعياً سابلاً الى يوم القيمة فمن بدله بعد ما سمعه فأنما آثمه على الذين يدلونه ان الله سميع عليم على ان يستغل لاستغلال في كل وقت وزمان وحين و اوان بافضل وجوه الغلة | ولايؤجر شئ مما يصلح لاجارة الا باذن من له الاذن ولايؤجر اكثر من 40 السنة اوسنتين¹ ان مست الحاجة ودعت الضرورة الى الاجارة الى ثلاث سنين (وان جاوز ذلك المدة²) وكان غصب الوقف في ذلك ولايؤمن³ بها ولايؤجر من ظالم ولا من مستبد⁴ ولا من يخشى عن حيلته⁵ ولايؤمن مكره ومكيدته ولا يعقد على شئ من الاوقاف المذكورة عقد اجارة او عقد مساقاة او عقد مزارعة ما لم ينقض المدة اولى فيبدأ اولاً من ريعها وحاصلها بعمارة رقبة الاوقاف وصرمة⁶ المنحى والمنهدم وترتيب ما لا بد منه من الابنية الخيرية⁷ واجرة القوام والعاملين والمحصلين بغلاتها :

ثم يصرف⁸ مما فضل الى عمارة المدرسة المذكورة وبناء ماخرّب وترميم ما انطم⁹ ووجب 45 ثم الى بيت للحصير والزيت والبسط والشمع في الليالي الثلثة ليلة الرغائب | ليلة نصف من شهر شعبان وليلة القدر :

ثم يجمل الفاضل بعد العبارة والاذراجات عشرة اقسام فيصرف سهم واحد وهو العشر التام الى المدرس الحنفى المذهب الورع العالم بفنون العلوم الذى يؤم الناس (اليه) وسهم الى المتولى الذى يتولى امر الاوقاف يصرف اليه ايضاً سهم من عشرة سهم هو العشر الكامل ؛ ويصرف الى المعيد العالم في الدين الفاضل من ابى حنيفه مذهباً¹⁰ نصف سهم هو نصف العشر ؛

ويصرف الى الفراش والبواب الذين كانا من اولاد اخى الواقف الملازمين على عامة اشتغالهم نصف سهم هو نصف العشر ايضاً ؛

ويصرف الاعشار السبعة الباقية حسب ما يراه المدرس والمتولى الى الفقهاء والائمة من مذاهب الائمة الاربعة رضوان الله تعالى عليهم اجمعين والمواظبين على الاشتغال والتكرار طرفى الليل وطرفى النهار ؛

وقد شرط الواقف المذكور لان | يقرأ بالعلوم المذكورة على المدرس والمعيد والفقهاء 50 والملازمين الاجتماع في مكان¹² المعيد للدرس في ايام الخمسة المهدودة ؛ وشرط الواقف تقبل الله خيره وحسناته ان يتلى من المصحف المشترى الذى وضع في المدرسة

¹ fazla olarak vardır ; aşağıda yazıldığına göre ifadenin gelişi ve diğer vakfiyedeki ifade tarzı dolayısıyla müstensih hatası olmak icabeder.

² eksiklik olup diğer paranteler gibi tarafımızdan ikmâl edilmiştir.

³ ولا يأمن ⁴ مبعد ⁵ عاجلة ⁶ حرمة ⁷ الخربه ⁸ تصرف

⁹ ما انطم ¹⁰ مذهب ¹¹ في المكان

المذكورة يوم الاثنين ويوم الخميس قدر ما تيسر من القرآن العظيم والفرقن الكريم والتالى يكون من اولاد اخى الواقف دون الآخر ثم يدعى¹ لروح رسول الله صلى الله عليه وسلم و² لروح اسلافه ولروح اهل الايمان ثم يذكر المدرس الدرس والبحث الانفس³ والعقهاء على البحث والتعليم والتعلم :

وقد فوض الواقف المذكور امر التولية على الاوقف المذكورة الى نفسه مادام في قيد الحياة اطال الله تعالى عمره ومتع⁴ المسلمين ببقائه وبعده فوضها الى اخيه الامير الاصفهسلار الكبير العالم العادل المؤيد المنصور المظفر المجاهد سيف الدين عمدة الاسلام والمسلمين ظهير الملوك والسلاطين | ملك الامرا قراستقر بن عبدالله مادام في قيد الحياة طول الله تعالى عمره وبعده 55 الى اولاد الاخويه الامير الكبير كمال الدين رمتاش⁵ والامير سيف الدين المذكور ابقاه الله تعالى الاصلح فالاصلح وبعدهم الى ابناء مقدم اولادهم واولاد اولادهم ذكورهم دون الاناث ماتناسلوا وانشعبوا نسلأ بعد نسل وقرناً بعد قرن وشعباً بعد شعب الاصلح فالاصلح والارشد وان لم يبق اولاد ذكورهم ولا من نسلهم احد فوضها الى ابناء اولاد عتقائه الاصلح فالاصلح والارشد وان لم يبق اولاد ذكور العتقاء ولا من نسلهم احد فالى اولاد ابناء ذوى الارحام الاصلح فالاصلح والارشد وان لم يبق احد من اولاد ابناء ذوى الارحام فوض كل فاض عفيف الذليل بهى الحسب يتولى القضاء بقونيه وان خربت المدرسة المذكورة 60 ولم يمكن عمارتها من فاضل ربع اوقفها | البتة يصرف جميع الفاضل بمد العمارة والاخراجات الى مصالح دار الصلحاء التى بناها الواقف المذكور نحله الله تعالى عمراً طويلاً بحمروسة طريق انطاليه بظاهر القلعة التى فيها الجامع حسب شروطه فى دار الصلحا وان خربت⁶ دار الصلحاء المذكورة ايضاً ولم يمكن عمارتها من الاوقف المذكورة ولا من اوقفها اصلاً يصرف الفاضل من الاوقف بمد العمارة والاخراجات الى مصالح الخان الذى بناه الواقف المذكور بقيصريه⁷ على طريق ابلستان حسب ما شرط فى كتاب وقفه⁸ وان خربت الخان المذكور ايضاً ولم يمكن عمارته من ربع جميع الاوقف التى تملقت به البتة يصرف كل الفاضل بمد العمارات والاخراجات الواقعة⁹ بالاوقف المذكورة الى فقراء المسلمين ومحتاجيهم ايما كانوا فى مشارق الارض ومغارها «مادام السموات والارض الا ماشاء ربك الى ربك فعال لما يريد»¹⁰؛ فمن بدل شرطاً | من شروط الواقف المذكور احسن الله اليه او غيره فطليه لعنة الله والملائكة والناس اجمعين ولعنة اللعنتين

1 يدعى 2 و yok .

3 burada metinde bir eksiklik görülüyor ;

4 مع . 5 رتاش 6 خرجت .

7 müstensih hatası olduğu bu metine göre de şüphesizdir.

8 وقفه 9 الواقعة 10 Sûre XI, âyet 109.

الى يوم الدين و غضب الله (عليه) ولنته واعد له جهنم و ساءت مصيراً و هو يرى من الله وكتبه ورسله و ملائكته و حشره و نشره و بمته و لا يقبل الله منه صوماً و لا صلوةً و لا زكوةً و لا حجاً و لا صرفاً و لا عدلاً و لا سجوداً و لا هجوداً و ادخله في نار جهنم و خلد فيه خالداً و احله محله فرعون و نمروود و عاد و ثمود و الله حسيه و مكافيه و مجازيه بافانين العذاب و قوانين العقاب «يوم تجزى كل نفس بما كسبت لا ظلم اليوم ان الله سريع الحساب»²؛ ثم ان الواقف المذكور دام بقاه اخرج جميع الاوقاف المذكورة من يده و سلمها الى من يسوغ التسليم اليه شرعاً ثم تسلمها بماله من التولية تسليماً و تسليماً صحيحاً شرعياً³ و سأل من الحاكم المسجل اعلاه دام ظله و علاه الحكم بصحة الحكم و الشرط و لزومها فاجابه | الى ذلك و حكم بصحة الوقف و لزومه حكماً صحيحاً شرعياً و قضى على ذلك قضاءً لازماً مرعياً و اشهد عليه المدول و الثقات الحاضرين مجلسه المحروس و محفله الأئوس بعد ان استجاب الله كثيراً او اعتمده في جميع امانته هادياً و نصيراً و اجر الواقف و فقه الله تعالى على المحي العليم الجواد الكريم الذي لا يضيع اجر من احسن عملاً بل يجزى بكل حسنة عشرأ بدلاً و ذلك جرى في نصف شهر جمادى الاول سنة احدى و خمسين و ستماية من الهجرة النبوية صلى الله عليه و على آله و صحبه الاجميين ابد الآبدين .

70

اشهدنى الحاكم المزبور دام ظله و انا على بن محمد التبريزى في تاريخ المذكور	اشهدنى الواقف دام علوه و انا محمد بن العباس و هذا خطى في تاريخ المرقوم	اشهدنى الحاكم المزبور دام ظله و انا على بن محمد التبريزى في تاريخ المذكور
اشهدنى على هذا الوقف و امضاه و كتبت بخطى و انا عبدالله بن محمد الشيرازى و هذا خطى في التاريخ المذكور	اشهدنى الواقف و الحاكم دام مجده و انا الشيخ ابوبكر (بن) الحاج محمد السمرقندى و هذا خطى في التاريخ المسطور	اشهدنى على حكم الحاكم المذكور بصحة و انا احمد بن محمد الروانى في التاريخ المزبور
اشهدنى الواقف و الحاكم دام عمره و انا عبدالرحمن بن صالح السجورى و هذا خطى في التاريخ المذكور	اشهدنى الحاكم المذكور سم الله ظله (و) جلاله بما وضعه خطه اعلاه و انا محمد بن حسين النيسابورى في التاريخ المرقوم	اشهدنى الواقف دام ظله و انا خليل بن احمد و هذا خطى في التاريخ المزبور
اشهدنى الواقف و الحاكم دام علاها بجميع ما برقه كاتبه الشيخ عبد المؤمن بن محمود الخوي في التاريخ المزبور	اشهدنى الواقف بما فيه المسطور و انا الشيخ احمد بن محمد النيشابورى في التاريخ المزبور	اشهدنى الحاكم المزبور دام مجده و انا مصطفى بن ولى و هذا خطى في التاريخ المزبور
اشهدنى الحاكم المذكور مد الله ظله و انا اسماعيل بن حسن النيشابورى و هذا خطى	اشهدنى الحاكم المرقوم و انا السيد محمد بن خضر التبريزى و هذا خطى في التاريخ المزبور	

1 yok ; ولا

2 Sûre XL, âyet 17.

3 صحيحين سريعين

اشهدنى الحاكم المسفور وانا
عبدالله بن محمد الخوي (؟) في
التاريخ المزبور

اشهدنى الواقف دام علوه وانا
محمد بن يوسف التبريزى في التاريخ
المزبور

اشهدنى بما فيه المزبور وانا
ابوبكر بن احمد البغدادي في التاريخ
المزبور

اشهدنى هذ المسطور صح عندى
وانا يونس ابن نورالله البصرى

وبمثل اشهدنى الحاكم المذكور
سلم الله ظلاله و جلاله بما وضع
به خطه اعلاه فشهد عليه بذلك
وانا اسحق بن احمد بن عبد
الملك وهذا خطى

وبمثل اشهدنى الحاكم المذكور
دام ظله و جلاله وانا احمد بن
البغدادي

اشهد على ثبت المتن سلطان
العلماء والوزراء عزالملة والحق
والدين وارث الانبياء والمرسلين
بزمان اميرالمؤمنين وانا يوسف
بن نوح بن اسماعيل حرر بيده
في التاريخ المزبور

اشهدنى مولانا الحاكم مدالله ظله
على حكمه وامضائه وانا مظفر
بن هبةالله بن مظفر وكتبت
بخطى في التاريخ المذكور

اشهدنى الواقف دام ظله على هذ
الكتاب المستطاب وانا ابراهيم
بن عزالدین الاسودى

اشهدنى الواقف على هذا الكتاب
ادامالله علوه بصحة مايتضمنه
عنده وانا احمد ابن ولى البخارى

بمثل اشهدنى الواقف زيد عمره
وانا على ابن محمد النيسابورى
في التاريخ المزبور

اشهدنى الواقف دام اعلاه بصحته
وانا مصطفي بن نورالله السمرقندى
في التاريخ المزبور

اشهدنى هذا الواقف وانا على
بن مولود الحافظ البصرى

وبمثل اشهدنى الحاكم المذكور
دام ظله بصحة وانا محمود بن
محمد بن محمود السوى (؟)

اشهدنى الحاكم المذكور زيد
عمره وانا عيسى بن حاجى
السمجورى وهذا خطى

اشهدنى مولانا الصدر الصاحب
ملك الوزراء قاضى القضاة عزالملة
والدين دام ظله على حكمه و
امضائه وانا على بن محمد امير
المحفل

اشهدنى مولانا حجة الحق على الخلق
وارث الانبياء والمرسلين على صحة
ذلك وانا محمد بن على بن الحسن
السيد الجعفرى وكتبت بخطى

اشهدنى الواقف دام علاه بجميع
ما بين وانا عبدالله الكاتب
وهذا خطى

اشهدنى الواقف دام عمره بجميع
ما بين فيه وانا ابو سعيد بن
الياس الحافظ محتسب العساكر
وهذا خطى

اشهدنى الواقف دام ظله بجميع
ما بين فيه وانا بير محمد بن
عبدالله السمجورى في التاريخ
المزبور

اشهد ان هذ الواقف صحيح وانا
عثمان بن نورالله يحيى في التاريخ
المزبور

اشهد في هذا الواقف باقرار الواقف
عندى وانا محمد بن قاسم التبريزى
وهذا خطى

اشهدنى على صحة الواقف وانا
احمد ابن شمس الدين البلىخى في
التاريخ المزبور

اشهدنى مولانا الصدر المعظم الصاحب
الاعظم قاضى القضاة والحكام
محمى السنة قانع البدعة عزالملة
والحق والدين حجة الاسلام
والمسلمين وارث الانبياء والمرسلين
ادام الله ظله وصان عن بوائق
الحدثان ايامه ولياله على ما وضعه
بخطه اعلاه فشهدت عليه بذلك
وانا عبد الجامع بن عبدالرحمن
بن محمد الخوي وهذا خطى

بمثل اشهدنى بحكم الحاكم المذكور
بصحة وانا احمد بن اسبلا (؟)
وكتبت بخطى

اشهدنى الحاكم المذكور مدالله
ظله على ذلك على بن بركاشاه بن
على وكتبت بخطى

اشهدنى الواقف والحاكم دام علاها
بجميع ما بين فيه كاتبه محمود
بن على بن الحسين السمجورى
بيده

اشهدنى الحاكم المذكور على
نبوته وانا يوسف بن محمد
الستوى (؟)

اشهدنى مولانا الصاحب الاعظم
ملك العلماء و الوزراء و القضاة
عز الملة و الدين حجة السلام
و المسلمين والد (؟) الملك
و السلاطين آنف المحامد محمد
(بن) محمود الرازى ايد الله جلاله
على حكمه و انا محمد بن عمر
بن محمد خليفه و هذا خطى

اشهدنى الواقف متع الله الاسلام
بجميع ما بين فيه و انا اقل
خلق الله التوفير بن عندم
السالى (؟) كفى الله عنه و هذا
خطى

اشهدنى الحاكم المذكور اعلاه
على هذا الكتاب ادام الله علوه
بصحة ماتضمنه عنده و ثبت لدى
حرره محمد بن هبة الله بن المظفر
فى آخر جمادى الاول سنة احدى
و خمسين و ستماية و الحمد لله وحده

اشهدنى الواقف ادام الله ظله على
هذا الكتاب المسطور و انا نجم
المتفقه

اشهدنى الواقف دام ظله بضمون
هذا الكتاب و انا يوسف بن
عبدالله و كتبت بخطه

اشهدنى الواقف اعز الله انصاره
بجميع ما بين فيه و انا ابراهيم
بن سعاد و هذا خطى

اشهدنى الحاكم ملك الوزراء حجة
الاسلام و المسلمين اعز الله على
حكمه و صحته ما زير فى هذا
الصك و انا موسى بن على بن
صار الخوارزمى

اشهدنى الواقف اعز الله انصاره
بجميع ما بين فيه و انا عبدالله
بن حمزه و كتبه بخطه

VAKFIYENİN BİRİNCİ ZEYLİ

هذا جملة الشهود باساميه

الحمد لله الذى اثار قلوب عارقه¹ بانواع الانوار و وفق من اخار منهم على ادخار الزاد يوم
تشخص فيه القلوب و الابصار احمده على بدايع نمعه من الاعمال الصالحة و الايمان و الاقرار
واشكره على عجايب آلائه من الاثيثة و الاسماع و الابصار و اشهد ان محمداً عبده و رسوله
الذى بعثه الله تعالى من اعظم الانصار صلى الله عليه و على آله الانصار و صحابة الاخيار ماترين
الروض بالازهار و تقلب الليل و النهار و بدمه فقد حضر مجلس الحكم المحروس و نادى الشرع
المأنوس لدى الحاكم المسجل اعلاه ادام الله ظله و علاه الامير الاصفهسلار الصدر الكبير سيد
التراجه² شمس الدين محمد بن عمر بن محمد الخلفان و الامير الاصفهسلار سيد التراجه تاج الدين
محمود بن على بن الحسين السمجورى ادام الله تأييدهما و الامير الكبير حسام الدين ابراهيم بن
سعاد³ و شهاب الدين بركاشاه بن مودود بن دولتشاه و يحيى بن يوسف بن ابى سعد السنجانى⁴
و شهدوا جميعاً شهادةً صحيحةً شرعيةً متفقةً اللفظ و المعنى مستويةً البارة و المبى عن علم يقين

¹ عارفيه ; ² المتراجه

³ vakfiyenin aslında da سعاد olduğundan ona göre düzelttik ;

⁴ bu belki السجستانی dir ;

لا عن ظن و تخمين بان ملك الامراء الرباني السعيد جلال الدين قراطاي بن عبد الله قدس الله روحه و نور ضريحه و احله جنة اعلى فيها منزلته الواقف المذكور بناظر كتاب الوقف هذا في صحة عقله و بدنه ¹ و وقف على مصالح المدرسة التي بناها بقونه المذكورة في كتاب الوقف السابق كومسه و كورله و مكر و اوردي اوزى من اعمال محروسة قونه يحوى الجميع على التلاصق و الاتصال حدود الاربعة الاول منها ينتهى الى تحوم قرية زورديله و تمامه الى تحوم قرية جندى و تحوم قرية كندبكي و تحوم قرية قواق و الثانى منها ينتهى الى تحوم قرية سنقر كليسا و تمامه الى تحوم قرية الذراف (؟) و الى تحوم قرية اكسيه و الى تحوم قرية حبش و الثالث منها ينتهى الى تحوم قرية چومقلر و تمامه الى قرية يارادلمش (؟) و الرابع منها ينتهى الى تحوم قرية كرفارد ² و جميع قطعة الارض مع المرج بموضع يعرف بيان اكنز ³ وها من توابع القرية المذكورة ينتهى حدودها الاول الى تحوم قرية چالنده و الثانى الى تحوم قرية قروكول و الثالث ينتهى الى العين المعروف بطملويكار ⁴ بجميع ما للجميع من الحدود و الحقوق و التوابع و الاواحق و المضافة و المرافق و اراضيتها و افراخها ⁵ نسفها و غذبا و سهولها ⁶ و جبالها ⁷ و تلالها و صحارها و برارها عامرها (و) غامرها و بروجها و مروجها و مياهها و اشجارها و انهارها و مغازاتها ⁸ و عيونها و سهولها ⁹ و آجامها و آكامها و مراندها و مراحها و اصطلاتها و مواضع بيادرتها و صوان اكرتها و طروقها ¹⁰ و ممرها على تنهى الوجوه باسرها اصلاً و تباً قديماً و حديثاً مسمى او لم يسم وفقاً صحيحاً شرعياً و تصدق بذلك كله تصدقاً متبراً مرضياً و حبس ذلك تحميساً جائزاً مرعياً الى ان يرث الله الارض و من عليها وهو خير الوارثين على الشروط المذكورة في كتاب الوقف هذا و المصارف كما عين و التولية في ذلك كما ذكر في كتاب الوقف هذا فلما شهدوا على النهج المذكور سمع الحاكم المسجل اعلاه ادام الله ظله و علاه شهادتهم و سمع مقالتهم و حكم بصحة الوقف و لزومه حكماً صحيحاً شرعياً و قضى بصحة جميع ذلك قضاءً لازماً و اشهد على حكمه و قضائه العدول و الثقات في منتصف شهر جمادى الآخرة سنة اثنين و خمسين و ستماية و الله اعلم بالصواب .

VAKFIYENİN İKİNCİ ZEYLİ

الله حسبي و نعم المعين

شهد في مجلس الحكم المحروس بدار الملك قونه حماها الله تعالى لدى الحاكم المسجل اعلاه

1 و ديشه ; 2 كرفاد ; 3 بيان اكنز ;

4 بطلومطار Bu isimlerin bir kısmı bugünkü şekiline göre düzeltilmiştir.

5 طرفها ; 6 سهولها ; 7 جبالها ; 8 مغازتها ; 9 سهولها ; 10 طرفها .

مدالله ظله بعد الوظائف الشرعية الصدر الكبير ملك التراجمة تاج الدين محمود بن علي بن الحسين السمجورى وهو عدل وشهد شرف الدين محمد بن عمر بن احمد البستى و زكاه الشيخ العالم العامل ارشد الدين ابراهيم بن عبدالرشيد ابن محمد الهمدانى و الفقيه محى الدين محمود بن زكريا بن يحيى شهادةً صحيحةً شرعيةً موأدةً نهجاً بان الواقف المذكور باطنه (؟) تفمدالله بفقرانه شرط حال ما شرط الشروط المذكورة باطنه (؟) ان يصرف من ربيع الاوقاف المذكورة باطنه (؟) الى نفرين من الحضار الازمين بالمدرسة المذكورة باطنه (؟) و يتلوان كتاب الله بالقدو و الاصال فى كل شهر ستون درهماً لكل واحد منهما ثلاثون درهماً و الى من يقيم يكنس السقاية المبنية فى المدرسة المذكورة باطنه (؟) و غسلهما و تنظيفهما فى كل شهر ثلاثون درهماً نصفها خمسة عشر درهماً من الدراهم الموصوفه باطنه شرطاً صحيحاً شرعياً ولا يحل لاحد يؤمن (بالله) و اليوم الآخر (ان) يغير هذا الشرط و تبديله فمن بدله بعد ما سمعه فأتما أمه على الذين يبدلونه ان الله سميع عليم فلما شهدا على الوجه المزبور والنظ المذكور سمع الحاكم المذكور مدالله ظله شهادتهما و حكم بصحة ذلك كله حكماً صحيحاً شرعياً و اشهد على حكمه جماعة من الائمة و العلماء من العدول و الامناء الحاضرين مجلسه الشريف فى الخامس شهر رجب سنة ستين و ستماية و الحمد لله وحده .

MEDRESE VAKFİYESİNİN TERCÜMESİ

Müşarünileyh vâkıf (Tanrı onu hayırlar dağıtmak ve yaymakta muvaffak etsin!) kendisine bütün nisbet edilenleri, tomarı içinde yazılanları, yanımda ikrar etti. Tomarda yazılan şart ve kayıtlarla şartları toplandıktan sonra ikrarını işittim ve şartlarıyla birlikte şer'an sıhhatına lâzım gelen hükmü verdim ve hâzır bulunan sözüne inanılır kimseleri buna şâhid kıldım. Ben Tanrı'nın zayıf kulu ve onun rahmetini dileyen Rey'li Mahmûd'un oğlu Muhammed (Allah'ın bol nimetlerine şükrederim). Bu, 651 yılı, 25 Cemaziyel-ülâ'da yazıldı.

İlmin kemerlerini yükselten, perdelerini düşüren, öğrenmekle cehlin silâhları kökünü koparan ve eserlerini yokeden, öğrencinin kalbini süsleyen ve ışıktandıran, inayetle göksünü açan, gözlerde vekarını artıran, gölgesini sapıklık gölgelerinden çıkarıp onu seçen, âlemin temellerini bir idâreciye tahsis edip onu rehber yapan, kullarının iyisini hayırlı azık için muvaffak eden ve topraktan yarattıktan sonra biriktirmesini mucip kılan Tanrı'ya hamdederim. Nitekim o: *"Biz sizi ondan yarattık, oraya götüreceğiz ve tekrar ondan çıkaracağız,"* dedi. Şehir ve memleketlerindeki birçok nimetlerinden dolayı ona hamd ve insanları saran bu iyiliklerinden de ona şükrederim; Tanrı'dan başka tanrı olmadığına ve İslâmiyeti çıkaran, ışıklarını yücelten, doğru dini açıklayan ve bayraklarını dalgalandıran, küfrün kökünü kesen ve ateşini söndüren, şirkin kanununu kıran ve iplerini kesen Muhammed'in, kulu ve peygamberi olduğuna tanıklık ederim. Ona ve yardımcısı olan yakınlarına, ağaçlar çiçek çıkardıkça ve bağçeler çiçeklerini gösterdikçe, salât olsun! Ve yine Peygambere, Abbaslılara mensup ve Musta'sem Billah'ın koruduğu mukaddes, mükerrem, büyük temiz makamlara dua olsun! Allah, 'âlemde Allah'ın gölgesi olan, halfenin kudretini ebedî etsin, yakınlarına yardım etsin, güneş doğdukça saadet yıldızları devam etsin! Arap ve Arap olmayan sultanların efendisi, Allahın yerleri sultanı, beldeleri koruyucusu, dünya memleketleri bekçisi, yüce Tanrı kelimesinin mazhari, hilâfet seması kutbu, adâlet ve şefkatın kaynağı, cin ve insanların sığınağı, şark ve garp-te Allah'ın yardımı, dünya ve dinin izzeti, İslâm ve müslümanların yardımcısı, Selçuk oğullarının tâci, kara ve iki denizin sultanı, en

büyük sultan, Emir ül-mûminîn'in bürhanı Sultan Alâeddin Keykubâd oğlu Sultan Gıyâseddin Keyhusrev'in oğlu Ebu'l- Feth Keykâvüs (Allah saltanatını ebedileştirsün ve emirlerini ufuklara işletsin, melekleriyle askerlerine yardım etsün, isteğini yapsın, mızrakları düşmanlarının kalbine, kılıçlarının parçalarını boyunlarına işletsin, oklarını yan çukurlarına düşürsün, güvercinler tünedikçe, yağmurlar döküldükçe kalblerinin habbesini toplansın!) ün bayrakları yardımıyla ona yardım ettirsin! Sonra muhakkak ki bu dünyaya aldanılacak bir yer, geçilecek bir muvakkat ikametgâhtır; saadetleri kısırlıklarıyla mükedderdir; sarayları yıkılmağa mahkûm, ruzgârları öldürücüdür; tatlıları zehirle doludur; orada oturan

15 şüphesiz gidici ve günleri geçicidir; ikbâli gidici bir misafir ve yaz bulutu gibidir veya ziyareti geçici bir tayftır; yiyecekleri acıdır; tatlı gösterdiği nimetleri zail olucu, şerbetleri gamlı, tatlıları zehirle yoğurulmuştur.

Sonra büyük Atabeg, ikram edici büyük efendi, âlim, Tanrı'dan korkan, temiz, ibâdet edici, bilici, doğru yola gidici, sultanlığın dayanağı, memleketin direği, zâhidlerin efendisi, ibâdet edicilerin kutbu, bey ve abdâllerin (iyi kişilerin) meliki, halkın yardımcısı, ihsan kaynağı, zamanların özü, velilerin örneği, temiz insanların tâci, ülkelerin gayesi, halka sarfetmekle en şefkatli, âlemlerin Rabbine muhtaç, yer yüzünde sünneti ihya edici *faşt* ve *devât* beylerinin beyi Karatay bin Abdullah (Allah iyiliklerini bütün halk üzerine yaysın!) Tanrı'nın: "*Sizde olan şey sarfedilir, Allah'ın nezdinde olan bâki kalır,*" ve Peygamberin: "*Senin*

20 *dünyada yiyerek yok ettiğin, giyerek yıprattığın ve sadaka vererek bâki bıraktığından başka bir şeyin yoktur,*" sözlerini nazarı itibara alınca niyetini hâlisleştirdi ve yüce Tanrıya yaklaşıp ve "*Herkesin kardeşi, anası, babası, karısı ve çocuklarından kaçtığı bir gün,*" azaptan korkarak, büyük korku günü sadaka verenler arasında cennet bağçelerinde kurtulmak isteyerek, en iyi vaziyette, kendi malından paytaht Konya şehri içinde, kardeşi Emîr Kemaleddin Rumtaş (Allah rahmet etsin!)'ın medresesi hizasındaki cahdede, oradaki şöhreti ve teferrüdü dolayısıyla sınırlandırmaktan müstağnı olan ve binası yüksek, sahası geniş, zemini güzel, göze ferahlık, insana neşe verici, sanki cennetin köşklerinden bulunan bir *medrese* bina etti ve bunu dört mezhepten

25 olan âlim, fakih ve şeriflere, müderrisin şeriat, hâdis, usûl ve

furû^c ve hilâf ilimlerini bilerek Hanefî mezhebinde olması şartıyla, sâhib, şer'î bir vakıf olarak vakfetti ve buna muteber ve mer'î olarak tasadduk etti ve ona Kıyamete kadar ebedî ve câiz olarak habslerde bulundu. En iyi vâris olan Tanrı yerlere ve üzerinde bulunanlara vâris oluncaya kadar satılmaz, hediye edilmez, mülk, mal haline sokulmaz, intikal, tağyır ve tebdil edilmez ;

Bundan sonra adı geçen vâkîf (Allah tevfikini ihsan etsin, yolunu iyiliklere kolaylaştırsın, âksini yok etsin, haddini yüceltsin, ona saadet sebeplerini toplasın!) Hanefî mezhebinde bulunan müderris ile dört mezhepten olan imamların ihtiyaçları için zikri gelecek olan bütün mülkleri vakfetti:

30 Divriği'ye bağlı, hudutları Nurşin köyüne, Şaraygün (?) adıyla tanılan manastıra, Ardıclı-bel denilen dağa, Ekekervanı denilen yere bitişik olan, Hornavul adlı köy ;

Konya'nın dışında, *Çaşnigîr kapısı*'nd. sınırlarından biri Sâlihe ve Melek Hatun (mülküne), ikincisi Yunus'a nisbet edilen vakfa, üçüncüsü Emine denilen mülke, dördüncüsü Kamereddin'e nisbet edilen mezara bitişik olan, bir parça yerin hepsi ;

Konya'nın içinde, *Buğday çarşısı* yakınında, sınırları üç yandan vakfa, dördüncü sınırı yola nihayetlenen birbirine bitişik üç dükkân, bir parça yer ve hanın hepsi ;

Konya'da, *Sultan kapısı*'nda, adı geçen Medresenin yanında, sınırlarından biri yol, ikinci ve üçüncüsü adı geçen medresenin yolu, dördüncüsü Necmeddin Behramşâh'ın mülkü bulunan, hucresile birlikte, beş dükkânın hepsi ;

Bunları bütün hudut, hukuk, merâfık, merâsim ve muzafatile
35 ve adı geçen köyü bütün hudutları, tâbi ve lâhiklarile, zemin ve kenarlarile, düzlük, dağlık, mâmur ve harap yerlerle, bostanlıkları, dereleri, ağaçları, bağları, harman yerleri, çorak ovaları ile ve dâhil, hariç zikredilen bütün aslı-tâbi, eski-yeni, bitişik-ayrı, yüce-şer'i, örf-âdi, adlanmış-adlanmamış, anılmış-anılmamış, az-çok olarak her vechile sâhib, şer'î bir vakıf olmak üzere vakfetti ve bunların hepsini muteber ve marzı olarak tasadduk, câiz ve mer'î olarak habs etti. Satılmaz, hibe ve mülk edilmez, intikal etmez, tebdil ve tahvil edilmez; bilâkis Kıyamete kadar ebedî kalır. Bunları işittikten sonra, Tanrı işitici ve bilici olduğundan, günahı değiştirilen üzerine olsun! Öyle ki her zaman fazla gelir getirmesi
40 sağlansın, icâr getirecek bir şey ancak izin ile icârlansın ve bir

- veya iki, yahut zaruret ve ihtiyaç hasıl olursa, üç yıldan fazla icâra verilmez. Bundan fazla müddet geçerse vakf gasp edilmiş olacağından buna emniyet edilmez. Zâlime, müstebide, hilesinden korkulana, mekrinden emniyet edilmeyene icâr edilmez. Adı geçen vakıfların hiç bir şeyi üzerinde, birinci müddei geçmedikçe icâr, *müsâkât* ve *müzara'aa* akidleri yapılmaz. Gelir ve mahsülden ilk önce vakıfların muhafazası imârına, eğrilen ve yıkılanın tâmirine ve şüphesiz yıkılmış binaların tanzimine, geliri istihsal edenlerin, amele ve reislerin ücretlerine (sarfetmekle) haşlanır; sonra bundan artandan adı geçen medresenin imârına, yıkılanın yapılmasına, açılan gediklerin tâmirine sarfedilir; sonra odaya hasır, zeytin yağı, halı (yaygı) ve Regaib, Şâbanın ortası ve Kadir gibi üç gecede mum için harcanır. Bunu mütaakip imâr ve masraflardan sonra artan gelir on hisseye ayrılır ve bunun tam onda biri olan bir hissesi insanların koştukları ilimleri bilen ve Allah'tan korkan Hanefî mezhebindeki *müderriye*; bir hissesi (ki bu da on hisseden bir hisse olup tam onda birdir) vakıfların işini idare eden mütevelliyeye sarfedilir. Ebu Hanife mezhebinden olan dinde âlim, fazıl *mu'ide* onda birin yarısı olan yarım hisse verilir. Vâkıfın kardeşinin oğullarından olan kapıcı ve ferrâş (odacı) a da onda birin yarısı olan yarım hisse verilir. Kalan onda yedi müderriye ve mütevellinin reyine göre Dört İmâmın (Yüce Tanrı hepsinden râzı olsun!) mezhebinden olan imâm ve fakihlere, derslerle muntazam bir şekilde uğraşanlara sarfedilir.
- 50 Mezkûr vâkıf, müderriye, mu'ide, fakih ve mülâzim (talebe) lerin ders için mu'ide'in yerinde toplanıp mâhut beş günde adı geçen derslerin okunmasını şart kıldı.

Yine vâkıf, adı geçen medreseye koyduğu şîrâzeli mushaftan pazartesi ve perşembe günleri mümkün olduğu kadar Peygamberin, seleflerinin ve imân sâhiplerinin ruhu için Kur'an-ı Kerimden okunmasını şart koydu; öyleki kur'an okuyan, vâkıfın kardeşlerinin evlâdından başkası olmayacaktır.

- Adı geçen vâkıf tevliyet işini, hayatta buldukça, kendisine, sonra, hayatta kaldıkça, kardeşi büyük sipehsâlâr, âlim, âdil, mu'eyyed, mansûr, muzaffer, mücâhid, Seyfeddin, İslâm ve müslümanların dayanağı, melik ve sultanların yardımcısı, emirlerin meliki emir Kara-sunkur bin Abdullah (Tanrı kulu) a (Allah ömrünü 55 uzun etsin !), ondan sonra iki kardeşi olan büyük emir Kemaledd-

- din Rumtaş ve adı geçen Seyfeddin'in en iyi oğullarına, bunlardan sonra, nesilden nesile, batından batına çoğaldıkça, kadınlar hariç olmak üzere, en iyi erkek çocuklarının ileri gelenlerine ve oğullarının oğullarına tefviz etti. Eğer erkek evlâtlarından ve nesillerinden bir kimse kalmazsa azadlılarının en iyi oğullarının oğullarına, eğer azadlılarının erkek evlâdı ve nesillerinden biri kalmazsa kadın tarafından en iyi ve reşid oğullarına; bunlardan da kimse kalmazsa Konya kadılığını yapan iyi ve aff her kadiya tevliyet tefviz edilir. Eğer medrese yıkılır ve vakıfları gelirinden yapılması mümkün olmazsa imar ve masraflardan sonra artan
- 60 bütün gelir vâkıfın Antalya yolu üzerinde, Câmi bulunan kalenin dışında, yaptığı *Dâr uş-şulehâ*'ya, şartlarına göre, sarfedilir. Eğer adı geçen *Dâr uş-şulehâ* da yıkılır ve mezkûr vakıflardan ve kendi evkafından yapılması mümkün olmazsa imâr ve masraflardan sonra artan gelir, vakfiyesindeki şartlara göre, vâkıfın Kayseri'de, Elbistan yolu üzerinde, bina ettiği han'ın ihtiyaçlarına sarfedilir. Eğer bu han da yıkılır ve ona aid bütün vakıfların gelirinden yapılması mümkün olmazsa, mezkûr vakıfların imâr ve masraflarından sonra kalan gelir, gök ve yer mevcut oldukça, Şark ve Garpte bulunan fakir ve muhtaç müslümanlara sarfedilir. Adı geçen vâkıfın şartlarından birini değiştiren veya tağyır eden Kiyâmete kadar Allahın, meleklerin ve lâ-
- 65 net edilenlerin lânetine, Allahın gazabine uğrasın! Ona Cehennemi hazırlasın ve gittiği yer çukur olsun! Böyle bir kimse Allah'tan, kitaplarından, peygamberlerinden, meleklerinden, haşri ve neşreden ve öldükten sonra dirilmesinden berî olsun! Allah onun orucunu, namazını, zekâtını, haccını, secdesini, gece ibadetini kabul etmesin ve Cehennem ateşine atarak onu orada ebedî bıraksın! Fır'avun, Nemrûd, Âd ve Semûd'un yerine göndersin! Allah, zulüm olmayan o günde, herkes yaptığığın karşılığını göreceği zaman, onu türlü azaplarla cezalandırsın! Nihayet vâkıf adı geçen bütün vâkıfları elinden çıkarıp şer'an teslim edilmesi câiz olana teslim etti; sonra mütevellîye aid tesellümü saht, şer'i bir teslim ve tesellüm olarak yaptı ve yukarısını tescil eden hâkimden, hüküm, şartları ve lüzumu sıhhatına hüküm istedi; hâkim de buna
- 70 icâbet ederek saht ve şer'i bir hükümle vakfın sıhhat ve lüzumuna hükmetti ve meclisinde sözüne inanılır kimseleri buna şahid kıldı. Bu, hicri altı yüz elli bir yılı Cemâzilevvel ortasında cereyan etti.

Hâkim ve vâkîf beni içinde bulunanın hepsine şahid kıldı. Ben Belhî Muhammed'in oğlu Sefer'im, gösterilen tarihte bu benim yazımdır.

Hâkim efendi beni buna ve imzasına şahid kıldı. Ben Muhammed'in oğlu Yahaya'yım; gösterilen tarihte kendi yazımla yazdım.

Vâkîf beni şahid gösterdi. Ben el-Abbas'ın oğlu Muhammed'im; bu zikredilen tarihte benim yazımdır.

Yazılan hâkim beni şahid gösterdi. Ben Tebrizli Muhammed'in oğlu Ali'yim; zikredilen tarihte.

Vâkîf ve hâkim beni şahid gösterdi. Ben Semerkandlı Hacı Muhammed'in oğlu Şeyh Ebu Bekir'im; bu kaydedilen tarihte benim yazımdır.

Beni bu vakfa ve imzasına şahid yaptı ve kendi yazımla yazdım. Ben Şirazlı Muhammed'in oğlu Abdullah; mezkûr tarihte bu benim yazımdır.

Vâkîf ve hâkim beni şahid gösterdi. Ben Simeûri'lerden Sâlih'in oğlu Abdurrahman'ım; zikredilen tarihte bu benim yazımdır.

Hâkim yukarıda koyduğu yazısına beni şahid kıldı. Ben Nişapurlu Hüseyin'in oğlu Muhammed'im.

Hâkim hükmü doğruluğuna beni şahid gösterdi. Ben Revanlı Muhammed'in oğlu Ahmed'im.

Vâkîf ve hâkim beni kâtibinin bütün yazdıklarına şahid kıldı. Ben Hoylu Mahmud'un oğlu Şeyh Abdülümün'im.

Vâkîf beni yazılanın içindekine şahid kıldı. Ben Nişapûrlu Muhammed'in oğlu Şeyh Ahmed'im.

Vâkîf beni şahid gösterdi. Ben Ahmed'in oğlu Halil'im.

Adı geçen hâkim beni şahid kıldı. Ben Nişapûrlu Hasan'ın oğlu İsmail'im.

Hâkim beni şahid gösterdi. Ben Tebrizli Hızır'ın oğlu Seyyid Muhammed'im.

Hâkim beni şahid kıldı. Ben Veli'nin oğlu Mustafa'yım.

Hâkim beni şahid kıldı. Ben Hoylu Muhammed'in oğlu Abdullah'ım.

Vâkîf içinde tazammun ettiği doğruluğu ile beni bu yazıya şahid gösterdi. Ben Buharalı Veli'nin oğlu Ahmed'im.

Vâkîf beni içinde beyân edilenlerin hepsine şahid yaptı. Ben Simeûri'lerden Abdullah'ın oğlu Fir Muhammed'im.

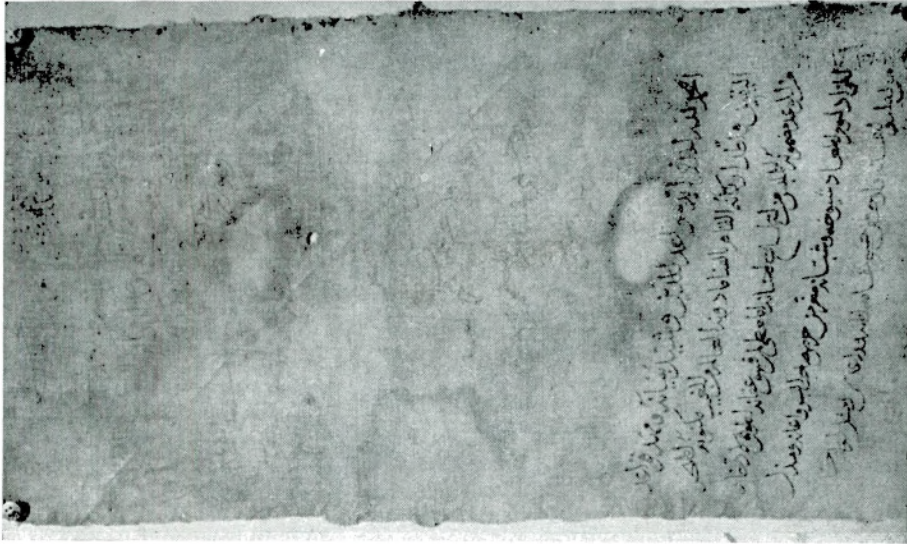
Vâkîf beni şahid kıldı. Ben Tebrizli Yusuf'un oğlu Muhammed'im.

Aynı şekilde vâkîf beni şahid gösterdi. Ben Nişapûrlu Muhammed'in oğlu Ali'yim.

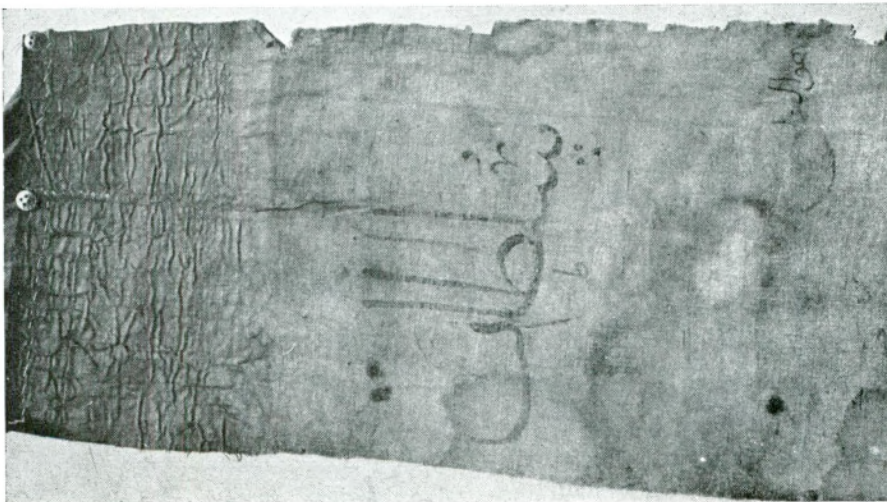
Bu vakfın doğruluğuna şahidlik ederim. Ben Nurullah Yahya'nın oğlu Osman'ım.

İçinde bulunana beni şahid kıldı. Ben Bağdadlı Ahmed'in oğlu Ebu Bekir.

2

1

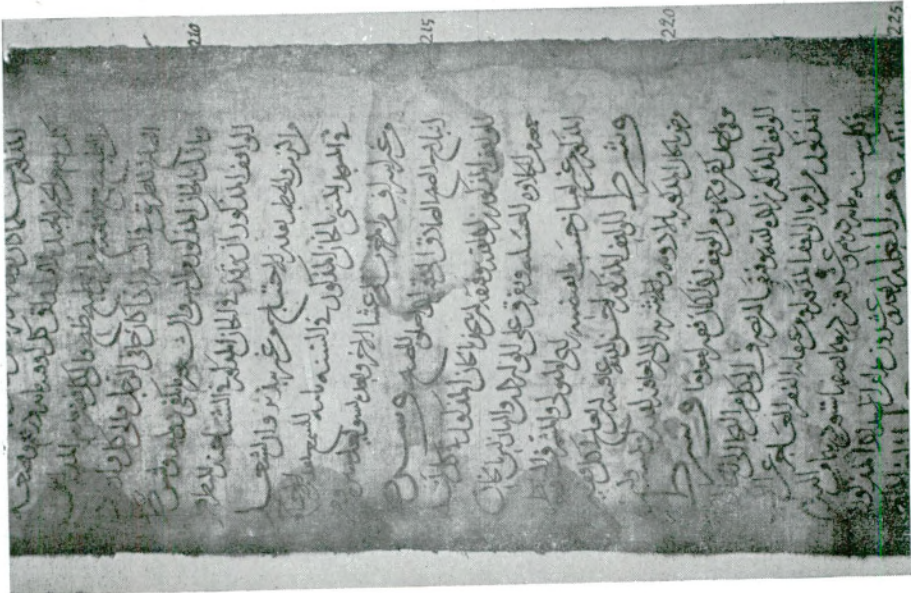
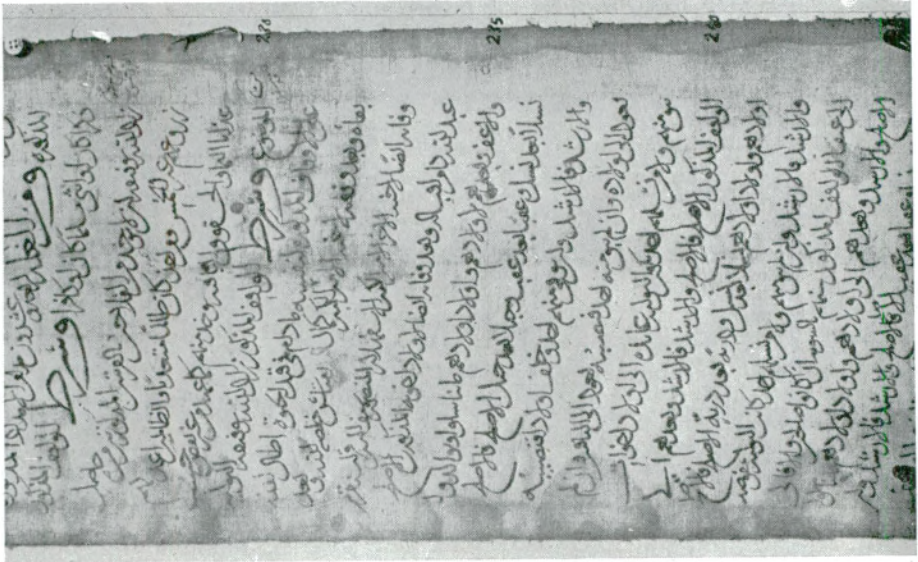

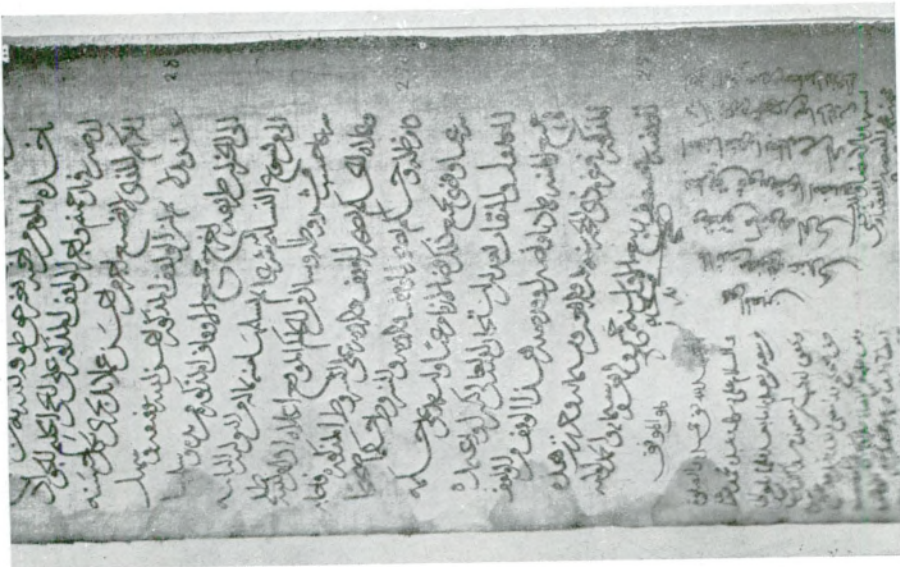
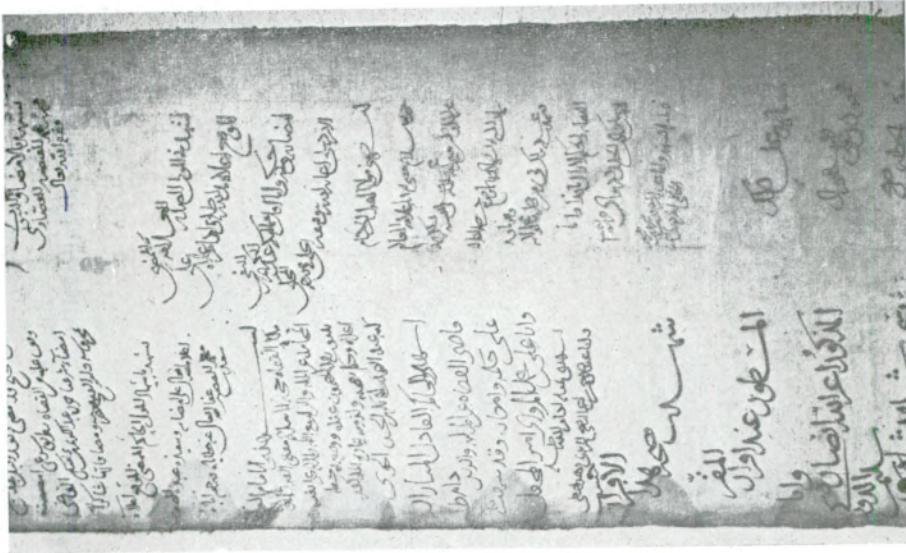

245
 250
 255
 260
 265
 270
 275
 280
 285
 290
 295
 300
 305
 310
 315
 320
 325
 330
 335
 340
 345
 350
 355
 360
 365
 370
 375
 380
 385
 390
 395
 400
 405
 410
 415
 420
 425
 430
 435
 440
 445
 450
 455
 460
 465
 470
 475
 480
 485
 490
 495
 500
 505
 510
 515
 520
 525
 530
 535
 540
 545
 550
 555
 560
 565
 570
 575
 580
 585
 590
 595
 600
 605
 610
 615
 620
 625
 630
 635
 640
 645
 650
 655
 660
 665
 670
 675
 680
 685
 690
 695
 700
 705
 710
 715
 720
 725
 730
 735
 740
 745
 750
 755
 760
 765
 770
 775
 780
 785
 790
 795
 800
 805
 810
 815
 820
 825
 830
 835
 840
 845
 850
 855
 860
 865
 870
 875
 880
 885
 890
 895
 900
 905
 910
 915
 920
 925
 930
 935
 940
 945
 950
 955
 960
 965
 970
 975
 980
 985
 990
 995
 1000

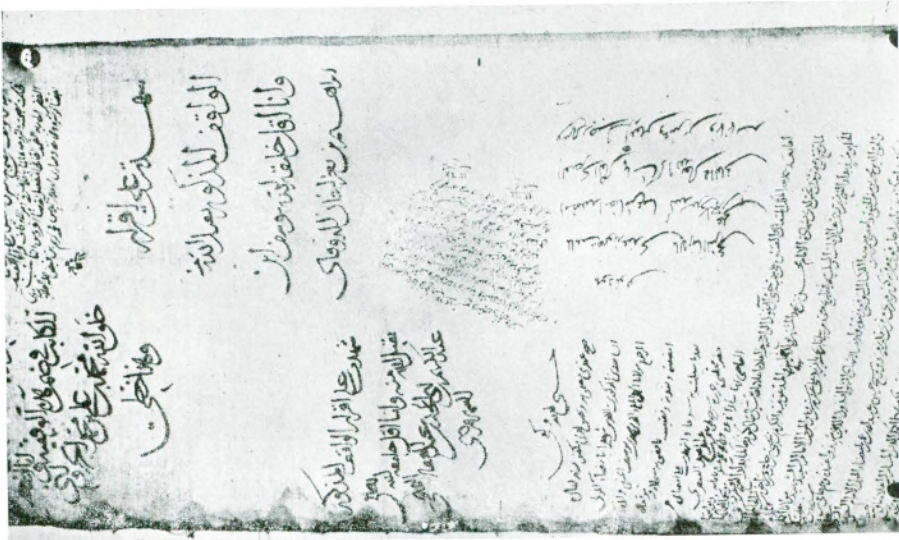
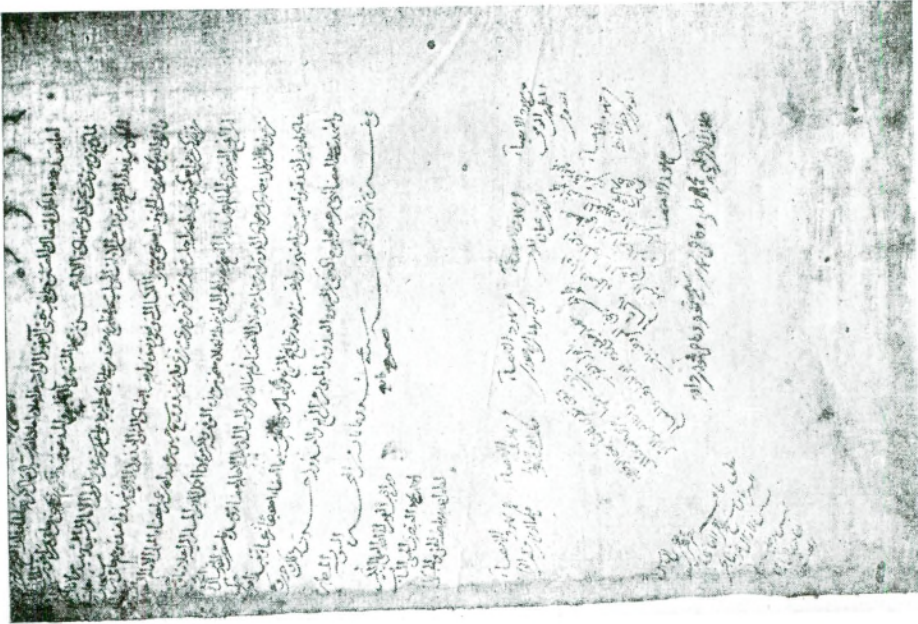
245
 250
 255
 260
 265
 270
 275
 280
 285
 290
 295
 300
 305
 310
 315
 320
 325
 330
 335
 340
 345
 350
 355
 360
 365
 370
 375
 380
 385
 390
 395
 400
 405
 410
 415
 420
 425
 430
 435
 440
 445
 450
 455
 460
 465
 470
 475
 480
 485
 490
 495
 500
 505
 510
 515
 520
 525
 530
 535
 540
 545
 550
 555
 560
 565
 570
 575
 580
 585
 590
 595
 600
 605
 610
 615
 620
 625
 630
 635
 640
 645
 650
 655
 660
 665
 670
 675
 680
 685
 690
 695
 700
 705
 710
 715
 720
 725
 730
 735
 740
 745
 750
 755
 760
 765
 770
 775
 780
 785
 790
 795
 800
 805
 810
 815
 820
 825
 830
 835
 840
 845
 850
 855
 860
 865
 870
 875
 880
 885
 890
 895
 900
 905
 910
 915
 920
 925
 930
 935
 940
 945
 950
 955
 960
 965
 970
 975
 980
 985
 990
 995
 1000

اسم من يبيع ارضه
 اذ ان طار وتاد حجة
 حجة من الفضة المشوية
 المان يول بالصحن
 وان يبيع من على من
 كانه يبيع من على من
 الحزبان يحركه باليد
 شمسنا في الزمان
 جمع ثلث
 او الزمان
 اسم من يبيع ارضه
 اذ ان طار وتاد حجة
 حجة من الفضة المشوية
 المان يول بالصحن
 وان يبيع من على من
 كانه يبيع من على من
 الحزبان يحركه باليد
 شمسنا في الزمان
 جمع ثلث
 او الزمان

30

وهو الشطر
 اسم من يبيع ارضه
 اذ ان طار وتاد حجة
 حجة من الفضة المشوية
 المان يول بالصحن
 وان يبيع من على من
 كانه يبيع من على من
 الحزبان يحركه باليد
 شمسنا في الزمان
 جمع ثلث
 او الزمان

29

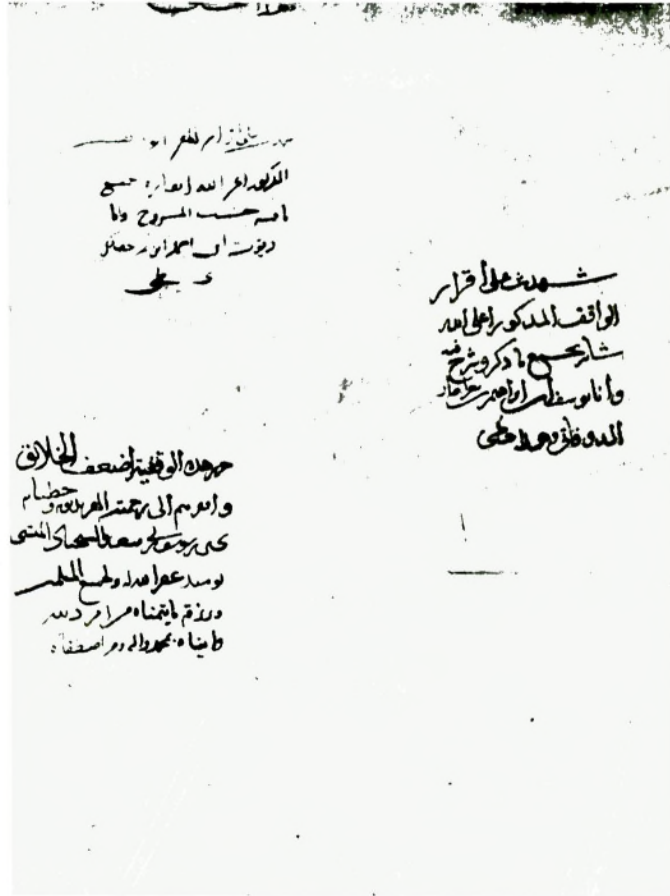

Vâkif beni doğruluğuna şâhid kıldı. Semerkanlı Nurullah'ın oğlu Mustafa'yım.

Bu vakıf hakkındaki vâkîfın yânimdeki ikrarına şâhidlik ederim. Ben Tebrizli Kasım'ın oğlu Muhammed'im.

Bu yazılana beni şâhid kıldı. Ben Basralı Norullah'ın oğlu Yunus'um.

Vâkif beni buna şâhid kıldı. Ben Basralı Hâfız Mevlûd'un oğlu Ali'yim.

Vakfın doğruluğuna beni şahid kıldı. Ben Belhli Şemseddin'in oğlu Ahmed'im.

Aynı şekilde yukarıda koyduğu imzaya, adı geçen hâkim beni şâhid gösterdi. Ben Abdülmelik oğlu Ahmed'in oğlu İshak'im.

Aynı şekilde mezkûr hâkim doğruluğuna beni şâhid kıldı. Ben Mahmud oğlu Muhammed'in oğlu Mahmud'um.

Büyük vezir, kadılar kadısı İzzeddin beni şâhid kıldı ve ben de buna şâhid oldum. Ben Hoylu Muhammed oğlu Abdurrahman'ın oğlu Abdülcâmi'im.

Aynı şekilde mezkûr hâkim beni şâhid kıldı. Ben Bağdadlı'nın oğlu Ahmed'im.

Mezkûr hâkim beni şâhid gösterdi. Ben Simeûri'lerden Hacı'nın oğlu İsâ'yım.

Aynı şekilde hâkimin hükmüne beni şâhid kıldı. Ben İsbala (?) nin oğlu Ahmed'im.

Âlim ve vezirlerin sultanı İzzeddin metnin tesbitine beni şâhid kıldı. Ben İsmail oğlu Nuh'un oğlu Yusuf'um.

Vezirlerin meliki, kadılar kadısı İzzeddin beni hükmü ve imzasına şâhid kıldı. Ben emir-i mahfil Muhammed'in oğlu Ali.

Hâkim beni şâhid kıldı. Ben Ali oğlu Berekeşâh'ın oğlu Ali'yim.

Hâkim beni hükmü ve imzasına şahid gösterdi. Ben Muzaffer oğlu Hibetullah'ın oğlu Muzaffer'im.

Hakkın halk üzerinde hücceti olan peygamberlerin vârisi efendimiz beni bunun sıhhatına şâhid kıldı. Ben es-Seyyid el-Câferî Hasan oğlu Ali'nin oğlu Muhammed'im.

Vâkif ve hâkim kâtibinin, içinde bütün beyân ettiğine beni şâhid kıldı. Ben Simeûriler'den Hüseyin oğlu Ali'nin oğlu Mahmud'um.

Vâkif beni bu yazılana şâhid gösterdi. Ben İzzeddin el-Esvadi'nin oğlu İbrahim'im.

Vâkif beni bütün beyân edilenlere şâhid kıldı. Ben kâtib Abdullah'im.

Adı geçen hâkim beni sübûtuna şâhid kıldı. Ben Sinoplu (?) Muhammed'in oğlu Yusuf'um.

Kadı, âlim ve vezirlerin meliki Reyli Mahmud'un oğlu İzzeddin Muhammed beni şâhid gösterdi. Ben Muhammed Halite oğlu Ömer'in oğlu Muhammed'im.

Vâkıf içinde bütün beyân edilenlere beni şâhid kıldı. Ben Ordu muhtesibi Hâfız İlyas'ın oğlu Ebu Said'im.

Adı geçen hâkim beni indinde tazammun eden sıhhatına şâhid kıldı ve bence sâbit oldu. Bunu 651 yılı Cemâzilevvel sonunda Muzaffer oğlu Hibetullah'ın oğlu Muhammed yazdı.

Vâkıf bu yazılan yazıya beni şâhid gösterdi. Ben fıkıhla uğraşan Necm'im.

Vâkıf beni içinde beyân edilenlerin hepsine şâhid gösterdi. Ben Tanrı'nın en hakir kulu...

Vâkıf beni içinde beyân edilenlerin hepsine şâhid yaptı. Ben Suad'ın oğlu İbrahim'im.

Vezirler meliki hâkim beni bu vesîka (şakk) da yazılan hükmüne ve doğruluğuna şâhid kıldı. Ben Harezmi Şar oğlu Ali'nin oğlu Musa'yım.

Vâkıf bu yazının mazmununa beni şâhid kıldı. Ben Abdullah oğlu Yusuf'um.

Vâkıf beni içindeki bütün beyân edilenlere şâhid kıldı. Ben Hamza'nın oğlu Abdullah'im.

Vakfiyenin birinci zeylinin tercümesi

Kendini bilenin kalbini türlü ışıklarla aydınlatan ve onlardan teşahhüs günü için azık biriktirmek üzere hayır istihsal etmek isteyen muvaffak eden Tanrı'ya hamdolsun! Onun iyi amel, îmân ve ikrar gibi güzel nimetlerine hamd ve kalp, kulak ve göz gibi birçok ihsanlarına şükrederim. En büyük yardımcı olarak gönderdiği Muhammed'in onun kulu ve peygamberi olduğuna şâhidlik ederim. Allah, bahçeler çiçeklerle süslenmiş ve gece-gündüz devrettikçe, ona yakın ve arkadaşlarına salât olsun! Bundan sonra yukarısını tescil eden hâkimin huzurunda (Allah gölgesini ve yüceliğini devam ettirsin!) emîr, sipehsâlâr, büyük sadr, mütercimler efendisi Muhammed oğlu Ömer'in oğlu Şemseddin Muhammed ve emîr, sipehsâlâr, mütercimler efendisi Simcûrtler'den Hüseyin oğlu Ali'nin oğlu Tâceddin Mahmud ve büyük emîr Suad'ın oğlu Hüsameddin İbrahim ve Devlet-şâh oğlu Mevdûd'un oğlu Şahabeddin Berekeşâh ve Key Sâd es-Sencani oğlu Yusuf'un oğlu Yahya, yakîn bilgilerine (zanna ve tahmine değil) dayanarak mâna ve lâfızda müttetikân şer'î ve sahtih bir şekilde şâhidlik ettiler, ki mezkûr vâkıf emîrler meliki Abdullah oğlu Celâleddin Karatay (Allah ruhunu takdis ve yattığı yeri aydın etsin!) akıl ve bedeni sıhhatta iken, vakfiyesinde zikredilen, Konya'da yaptırdığı medresesine Konya'ya

bağlı Kömese, كوراله, Meğri, Ordu özü (köyleri) ni vakfetti. Birbirine bitişik olan bu köylerin dört hududundan birincisi Zordile, Cündf, Kend-begi, Kavak köyelerine, ikincisi Sunkur - kilise, (?) الذراف, Eksile, Habeş köyelerine, üçüncüsü Çomaklar, Yaradılmış (?) ياراملش köyelerine, dördüncüsü Kirfard köyüne nihayetlenir. Adı geçen köye bağlı Yanekin denilen yerde bulunan çayır ile birlikte bir parça arazinin hepsini vakfetti ki bunun dört hududundan biri Çalmanda, ikincisi Kuru-göl köyelerine, üçüncüsü Dumlupınar denilen pınara müntehi olur. Bütün bunları ve bunlara aîd hudutları, hukuku, tâbi, lâhik, muzafatı, arazileri, fidanları, yaş ve kuruları, ovaları, dağ ve tepeleri, kır ve çorak yerleri, işlenmiş ve işlenmemiş yerleri, kuleleri, çayırları, suları, ağaçları, akar suları, çölleri, pınarları, yazıları (düzlükleri), fundalıkları, tepecikleri, otlak yerleri, durak ve ahurları, harmanlıkları, çukur çakıllıkları, yolları, geçitlerle, asıl ve tâbi, eski ve yeni olarak, zikredilsin ve edilmesin, istisnasız hepsini sahîh ve şer'î bir vakıf olarak vakfetti ve hepsini muteber bir sadaka olarak tasadduk etti; câiz ve mer'î olarak en hayırlı vâris olan Tanrı yerlere ve üzerinde bulunanlara vâris oluncaya kadar vakfiyesindeki şartlar ve orada tayin edilen masraflar ve tevliyete göre habsetti. Zikredilen tarzda ettikleri şâhidlikleri, sözlerini, yukarısını tescil eden, hâkim işitti ve vakfın sihhat ve lüzumuna sahîh ve şer'î bir hükümle hükmetti; bu hükmüne sözüne inanılır kimseleri 652 yılı Cemâziyelâhir ortasında şâhid kıldı.

Vakfiyenin ikinci zeylinin tercümesi

Yukarısını tescil eden hâkimin huzurunda, Konya mahkemesinde, şer'î vazîfelerden sonra tercümanlar meliki, sözüne inanılır bir kimse olan (âdl) Simcûrtlerden Hüseyin oğlu Taceddin Mahmud ve şeyh, 'âlim Hemedanlı Muhammed oğlu Abdurreşîd'in oğlu Erşededdin İbrahim ile fakih Yahya oğlu Zekeriya'nın oğlu Muhiddin Mahmud'un tezkiye ettiği Bustlu Ahmed oğlu Ömer'in oğlu Şerefeddin Muhammed sahîh ve şer'î olarak şâhidlik ettiler ki içinde zikredilen vâkıf vakıfların gelirinden, medresede hizmet eden ve gün batarken ve gün doğarken Kur'an okuyan iki kişiye ayda altmış ve her birine otuz dirhem ve medresenin içinde yapılmış olan çeşmenin süprülmesi ve temizliğine bakan kimseye de vakfiyenin içinde tavsif edilen dirhemlerden otuz dirhem şarfedil-

mesini şart kıldı. Allah'a ve Ahiret gününe inanan hiçbir kimse-
nin bu şartı tebdil ve tağyire hakkı yoktur. Bunu işittikten sonra
günahı tebdil edenleredir ; muhakkak Tanrı bilici ve işidicidir. Bu
iki şahid böylece şahidlik edince hâkim şehadetlerini işitti ve bu-
nun sıhhatına şer'î ve sahîh bir hükümle hükmetti ve meclisinde
bulunan imâm ve âlim sözüne inanılır kimseleri hükmüne, 660 yılı
5 Receb'inde, şahid kıldı.

MESCİD VE ZÂVİYE VAKFİYSİNİN METNİ

بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِیْمِ

سلطان

اقر الواقف المذكور فيه متم الله المسلمين بطول بقائه بجميع ما نسب اليه عندي من وقفية الاملاك المحدودة على الجهات المذكورة مع القيود والشروط المحررة والنظ المقررة في مطاويه فسمعت اقراره وحكمت بصحة الوقفيته ولزومها حكماً جارياً لازماً واشهدت عليه مسئولاً من حضر من العدول حرره العبد الضعيف الراجي رحمة ربه اللطيف محمد بن محمود بن محمد الرازي الحاكم يومئذ بدار الملك قونيه وعساكر الممالك حرسها الله ونصرهم والحمد بولييه والصلوة عليه

الحمد لله الذي الهيم خيرة¹ عباده لادخار الزاد ليوم القيامة وقرر توفيقه به الى ان آتمه واقامه² وجعل روضات الجنة مقره ومقامه احمده على عزيز نعمته حمداً لهما³ عن الندامة واشكره على ذلك شكراً اسأل الله دوامه واشهد ان لا اله الا الله وحده لا شريك له شهادة تحيي القائل يوم النشور عن الملامة ويؤيده على الفوز بالنجاة والسلامة واشهد ان محمداً عبده ورسوله الذي اظهر الاسلام ورفع اعلامه واستأصل الكفر وقطع رمامه | صلى الله عليه وعلى آله الذين كانوا اقوامه ما صدحت حمامة وسفحت غمامة وصلوات الله تعالى على الواقف المقدسة النبوية الامامية العباسية المجيدة المكرمة الممهدة الزكية الطاهرة المحضة المختصة بابي احمد المستعصم بالله امير المؤمنين وخليفة رب العالمين لسد⁴ رواق كالجواهر وشد نطاق جلالها ولا زالت اشجارها محضرة الاوراق ممتدة الظلال في الآفاق وكواكب الاقبال من افق مجدها لامعة ولاصناف السمادات جامعة وشد ازرها⁵ بموالاة السلطان الاعظم ظل الله | في العالم مالك رقب الامم مولى سلاطين العرب والمجتم سلطان ارض الله راى عباد الله معين خليفة الله سلطان البر والبحرين قطب سماء الخلافة مظهر العدل والرأفة⁶ المنصور من السماء المؤيد على الاعداء كهف الثقلين غوث الله في الحائقين عز الدنيا والدين غياث الاسلام تاج آل سلاجوق كيكاسوس بن السلطان غياث الدين كيخسرو بن السلطان علاء الدين كيقباد برهان امير المؤمنين اعلى الله قدره

1 الله . 2 لعماد الله ; 3 اقسامه ; 4 خره Metinde ;

5 سد ادورها Metinde . 6 الرفقه .

15 واعز نصره وصال ريمان شبايه من الحذر و صرفاه عن عين الكمال ولقائه خير | الآمال ولازال في دولة هنية و نعمة سنية ممتبرة المراسم مذكور المراسم¹ و ايامه مقرونة برغد العيش و صفائه مصونة من نكد الدهر و جفائه ما فاح و رد و لاح كوكب سمد و بعد فان الدنيا دار نزول و رحيل و مراح² سخن و عويل يردى الانام و يروى³ الحمام يمنع بالجدوى و توقع في البلوى تهب سموماً و تهبت سموماً يخذع الساكن و يجدع المار فهنيئاً لمن لم يتخذها 20 خلية و لم يرضيها جليلة و علم انها مكاراة غليظة اعدلنفسه⁴ | مما اوتى في الدنيا زاداً يتمسك به في الاخرى و يعلم حيوته الابدية في ذلك و يتق الله في اوقاته حق بقاءه و يستمر في السعى الى مرضاته و يستقر ان الله مع الذين اتقوا و الذين هم محسنون؛

ثم ان امير الاسفهلار الكبير العالم العادل المؤيد المظفر المنصور المجاهد المرابط المعين المغيث المجتهد السالك التاسك المكرم المنعم المجيز البر الرحيم المطوف الرؤف للدين الحبر الفائق 25 الفاخر العدل الفريد الماجد المحتجى جلال الدولة والدين | ركن الاسلام و المسلمين ابا الملوك (و) السلاطين ملك الامراء عمدة الحضرة عماد الممالك مختار السطنة قطب الزهاد سيد العباد سند الابدال طيب المود رحيب الطول عميم الفضل كنز الساحة معين الراحة تقى الاصل مطلوب الوصل واضع⁵ الطريقة منيع الحقيقة مقتدى الاوليا تاج الاصفيا ملجأ الغربا ملاذ الضعفا سماء الكرم راسخ القدم⁶ صادق القول دافع الويل نازل السخايا واهب العطايا ساعد | 30 الاقبال وافي الافضال باسط الكف وافر الوصف ناصر الحق معين الخلق عظيم الاحسان عديم الامثال عضد امير المؤمنين ولى الله في الارضين ابا التنا امير امرا الطشت و الدواة قرهطاي بن عبدالله⁷ ادام الله علوه و رفته و زاد سموه و منزلته و انجاز⁸ في الدارين بغيته و اسعف فيهما مناه و نخله مبتغاه و رضى عنه و ارضاه بمحمد النبي و مصطفىاه ما بث الليل دجاء و نشر الصبح سناه نظر الى 35 زخارف الدنيا | و ماله و ما بها اخلص نيته و قصر على الطاعة طويته و خرط نفسه في زمرة المتصدقين و المتصدقات و وقف رجاء فضل الله العظيم و طوله العميم و رغبة في توكله الله بحاج جنانه و ينحبه بهفود و غفرانه و نخله بحسب مشيئته و يظه بظل صدقته كما ورد عن النبي العربي عليه افضل الصلوات و ازر التحيه: «المؤمنين تحت ظل صدقته يوم القيامة حتى تقضى بين الناس» و رهبة |

¹ Bu terkin burada ne ifâde ettiğini anlayamadık.

² Başka türlü okuyamadığımız bu kelimenin mânâsı buraya uygun düşmüyor. ³ يرى . ⁴ gibi.

⁵ وضع gibi okunmuyorsa da Karatay bir tankat sahibi olmadığından böyle okuduk. ⁶ عدم .

⁷ Metinde siliklikle birlikte كمال الدين عبدالله . . . şeklinde dir ; Bu helki helki قرطاي اخ كمال الدين بن عبدالله fakat bu takdirde كمال الدين اخ كمال الدين ; ⁸ الجز ;

- 40 من وجع عذابه وقطع عقابه «يوم يجزى كل نفس مما كسبت لا ظلم اليوم ان الله سريع الحساب» و «يوم يفر المرء من اخيه و امه و ابيه و صاحبه و بنيه لكل امرء منهم يومئذ شأن يفنيه» على مصالح المسجد و الزاوية الذين وجددها و رممها و بناها الامير الاسفهلار الكبير العالم المادل المحسن كمال الدنيا و الدين مزم الاسلام و المسلمين عضداً للملوك و السلاطين رمتاش بن عبدالله
- 45 احسن الله في الدارين خلاصه | و اسف آمله بمحروسة قونية بظاهاها بالجانب الشرقى على طرف الخندق المنتهية احد حدودها الى الطريق و التانى الى مبقلة وقف رشيد الدين الندى¹ و الثالث الى وقف رشيد الدين . . . 2 و الباقي لزيق النهر و الرابع لزيق طريق آخر على طرف الخندق الموقوفين على كافة المسلمين جميع الاملاك التى يأتى ذكرها فن ذلك :
- 50 جميع الخانوتين المتلاصقين بظاها محروسة قونية | في سوق الغربا المنتهية حدودها الى ملك و رثة لوسنك³ و الى ملك و رثة حلول بن برصوما⁴ و الى وقف منسوب الى رهيله خاتون و الى الطريق ؛
- و جميع الخانوت المنفرد بظاها قونية بناحية باب المسلخ في صف القصابين المنتهية حدوده الى ملك مرهم بنت عبدالله و الى وقف منسوب الى شرف خاتون و الى الزقاق المرالنافد⁵ و الى الطريق ؛
- 55 و جميع الخانوت الاخر بقونية بصف الخفافين المنتهية | حدوده الى ملك قرية يوحنا و الى ملك عبدالله و الى ملك سليمان و الى الطريق؛
- و جميع القرن بقونية بموضع يعرف بحمام الاختيار المنتهية حدوده الى الوقف و الى ملك سنان لامير الياس⁶ و الى ملك بهاء الدين عرب و الى الطريق؛
- و جميع قطعة ارض بظاها مدينة قونية تعرف بارض رقيه يار⁷ ينتهى حدودها الى ملك نورالدين الفارض و الى ملك قر | و الى ملك قرية حاجى و الى الطريق؛
- 60 و جميع قرية المسماة بسيزمه⁸ من مضافات محروسة قونية المنتهية حدودها الى اراضى و رثة على قتلغ و الى جبل يعرف بمرامياً و الى جبل فراغوس و الى جبل اغز بيل و الى تل كنار قيا و الى جبل يارق ابرق و الى جبل ارطاش و الى الوادى و الى الطريق بجميع حدودها و حقوقها و توابها و لواحقها و ما بعد من مضافاتها داخلاً و خارجاً متصلاً و منفصلاً

1 bu nisbetin neyi veya nereyi gösterdiğini tayin edemedik.

2 bir kelimeyi okuyamgank.

3 Hıristiyan ismine benziyor, okunuşu şüpheldir.

4 okunuşu şüpheli. 5 okuyamadık.

6 Bu isimden biri bu mülk sahibinin şöhreti mi olduğu vâzih değildir.

7 Okunuş şüphelidir.

8 ييزمه Konya civarında bulunan Sızma köyü olduğundan böyledir.

- 65 رسمياً وشرعياً | عرفياً وعادياً قليلاً كان اوكثيراً اسى اولم يسم ذكر اولم يذكر وفقاً صحيحاً شرعياً و تصدق بذلك كله تصدقاً معتبراً مرضياً وحس ذلك تجيئاً جازياً شرعياً مؤيداً مخلداً بتأبلا جزماً فضلاً لابيع ولا يوهب ولا يملك ولا يورث حتى يرث الله الارض ومن عليها وهو خير الوارثين على ان يستغل ويوثر بالفضل والاكثر ولا يقدر على شيء مما يتصور اجارته عقد يزيد مدته على سنة واحدة او على ثلث سنين
- 70 ان دعت الحاجة اليها | وكانت العظيم في الاجارته الى ثلث سنين ولا يوجر اجارة طويلة في عقود متعددة فمن خالف هذا المقدم باطل مفسوخ ويد المستأجر عارية فيبتدأ اولاً مما حصل من ريع بمهارة الاوقف المذكورة وما خرب ثم بمهارة المسجد والزاوية المذكورة جهة ما يخلخل منهما ثم بترتيب الحصر والبسط والزيت والشمع في الليالي المباركة كلية الرطاب و ليلة النصف من شعبان و ليلة السابع والعشرين من شهر رمضان ثم يصرف
- 75 مما فضل | من الربيع بعده بيت ما شرح الى المتولى الذى بيته فيما بعد نصف العشر وذلك سهم من اصل عشرين سهم و يصرف الثانى من الفاضل بعد اخراج نصف العشر الى مصالح امام المسجد والمؤذن و شيخ الزاوية و مصالح الواردين و الناقلين بالزاوية المذكورة حسب ما يجتهد و يراد المتولى و قد فوض الواقف المذكور التولية الى نفسه مادام في قيد
- 80 الحياة اطال الله عمره و بعده الى عصبته و بعدهم الى اولادهم | و اولاد اولادهم ما تناسلوا و الاصلح و الارشد مقدم و بعدهم الى اولاد اخواته و اولاد اولادهم نسلاً بعد نسل الاصلح و الارشد و بعدهم الى عتقائه الاصلح فالاصح و بعدهم الى اولادهم و اولاد اولادهم نسلاً بعد نسل الاصلح و الارشد و بعدهم الى عتقائه الاصلح و بعدهم الى اولادهم و اولادهم ما تناسلوا الاصلح و بعدهم الى عتقائه الاصلح و بعدهم الى اولادهم الاصلح و الارشد و ان لم يبق من المذكورين احد فوض التولية | الى كل قاض و حاكم يتولى القضاء
- 85 بمحرسة قونية و ان خرب المسجد و الزاوية المذكورين و تمذر استحداثهما او استحداث احدهما يصرف فوائد الوقف بعد الممارات الى فقراء المسلمين و محتاجهم اى كانوا في مشارق الارض و مغاربها « ما دامت السموات و الارض الا ماشاء ربك فقال لما يريد » لا يحل لاحد يؤمن بالله و اليوم الاخر من خليفة و سلطان ولا لاحد من الناس قاطبة تقضى هذا الوقف ولا تغييره
- 90 ولا تبديله فمن بدله بعد ما سمعه فانما اثمه على الذين يبدلونه | ان الله سميع عليم و عليه لعنة الله و الملائكة و الناس اجمعين و لعنة اللاعنين الى يوم الدين و غضب الله عليه و لعنه و اعدله عذاب اليم و لا يقبل الله صوماً ولا صلوة ولا زكوة ولا صرفاً ولا عدلاً ولا سجوداً ولا هجوداً و احله محل فرعون و نمرد و عاد و نمود و خرطه في زمرة الاخسرين اعمالاً الذين ضل سبيهم في الحياة الدنيا وهم يحسبون انهم يحسنون صنفاً ثم ان الواقف المذكور لا زال موقفاً على الخيرات اخرج

95 جميع الاوقف المذكورة من يده وسلميها | الى من يسوغ التسليم اليه شرعاً ثم يسلمهما ...1
التولية وسأل الحاكم الموقع اعلاه دام علاه الحكيم بصحة الوقف ولزومه فاجابه وحكم بصحة
الوقف ولزومه ونفاذه وامضائه حكماً صحيحاً شرعياً وقضى بجميع حكمى قضاء لازماً رضياً
واشهد على حكمه العدول والثقات بعد ان استخار الله تعالى كثيراً او اعتمده في جميع امانته
هادياً ونصيراً وبجميع ذلك وقع الاشهاد في منتصف شهر صفر ختمه الخير والظفر سنة ست
99 واربين وستمائة.

شهدت على اقرار الواقف المتصدق المذكور اعزاله انصاره
الله منه بجميع ما فيه حسب المشروح وانا اسحق بن
شاهنشاه بن سليمان الدوركي و هذا خطى

شهدت على اقرار الواقف المذكور اعزاله
الله منه بجميع ما فيه حسب المشروح وانا
چوبان بن سنقر . . . . الا ماسوى وهذا خطى

شهدت على اقرار الواقف المذكور اعلى الله شأنه
بجميع ما ذكر وشرح فيه وانا يوسف بن
ابراهيم بن بفراخان الدوقانى و هذا خطى

شهدت على اقرار الواقف المتصدق المذكور تقبل
الله منه بجميع ما فيه حسب المشروح وانا ابوبكر
بن على المتفقه ايلسارى و بنطه

شهدت على اقرار الواقف المذكور اعزاله
انصاره بجميع ما فيه حسب المشروح وانا . . .
ابن احمد ابن عمر الحصكى بخطى

حرر هذه الوقفية اضعف الخلائق و افقرهم الى
رحمته الفريد . . . يعي بن ابي سعد السنجانى
المنشى يؤمئذ غفرالله له ولجميع المسلمين و رزقه
ماجتناه مرام . . . محمد وآله و من اصطفاه

MESCİD VE ZÂVİYE VAKFİYESİNİN TERCÜMESİ

Rahmân ve Rahîm olan Tanrının adı ile

SULTAN

Zikredilen vâkıf (Tanrı uzun ömrü ile müslümanları faydalandırın!), tomarı içinde söylenen tarz, yazılan şart ve kayıtlarla cihetlerine göre sınırlandırılmış mülklerini vakfiyesinden bütün kendisine nisbet edilenleri yanımda ikrar etti. Bunun üzerine ben de ikrarını işitip vakfiyenin doğruluğuna câri ve lâzım bir hükümle hükmettim ve sözüne inanılır kişilerden hâzır bulunanları mes'ul olarak buna şahid kıldım. Bunu bugün paytaht olan Konya (Tanrı onu korusun!) ve memleket askerleri (Tanrı onlara yardım etsin!) hâkimi zayıf kul Reyli Muhammed bin Mahınud bin Muhammed yazdı.

Kıyâmet gününe azık biriktirmek için seçkin kullarına ilhâm eden, bunu yapıncaya kadar tevfikını mukarrer kılan, ve ona Cennet bağçelerini makam yapan Tanrıya hamd olsun! Beni pişmanlıktan koruduğu için bol nimetine hamd ve bundan ötürü ona şükrederim. Tanrı'dan bunun devamını ister ve Neşir günü söyleyeni kurtaracak ve onu selâmete eristirecek olan: "Tanrı'dan başka Tanrı olmadığına,, bir ve ortaksız olduğuna ve İslâmiyeti çıkararak, bayraklarını yücelten, küfrü izâle edip bağlarını kesen 5 Muhammed'in kulu ve peygamberi olduğuna şahidlik ederim; Güvercinler öttükçe, bulutlar yağmur döktükçe ona ve yakınlarına ve olgunluk tâkını kuvvetlendirmek, yücelik kemerini sağlamlaştırmak, ağaçlarının yeşil yapraklarını devam ettirmek ve gölgelelerini ufuklarda uzatmak, ikbal yıldızlarının şerefini ufuktan parlatmak ve bütün saadetlerini toplamak vazifesi âlemlerin Rabbının halifesi ve Emîr ül-mûminin Ebu Ahmed el-Musta'sam Billah'a mahsus olan Peygambere, Abbasî imamlarına aid mukaddes, temiz, şerefli, mevkilerde yatanlara salât olsun! (Bu da ancak) Tanrının 10 âlemde gölgesi, milletlerin mâliki, Arap ve Arap olmayan sultanların efendisi, Allah'ın arzı sultanı, Tanrının kullarının koruyucusu, Allahın halfesinin yardımcısı, kara ve iki denizin sultanı, Halifelik

semâsının kutbu, adâlet ve şefkatın mazharı, gökta (Allahtan) yardım görmüş ve düşmanları üzerine galip gelmek için teyid edilmiş, insan ve cinlerin sığınağı, Şarkta ve Garpta (her tarafta) Allahın yardımı, İzz üd-Dünya ve'd-Din İslâmın yardımı, Selçuk oğullarının tâcı, Ulu sultan Keykâvüs bin Sultan Gıyâseddin Keyhüsrev bin Sultan 'Alâeddin Keykubâd'ın (Emîr ül-müminînin

15 bürhanı, Allah kadrini yüce, yardımını aziz kılsın, gençlik gelişmesini fena gözlerden korusun ve onu hayırlı emellerle karşılaştırsın, devletinde sağlık ve mübârek nimetler devam etsin, günleri tatlı yaşamağa yakın, güller kokdukça ve uğurlu yıldızlar parladıkça safası zamanının sıkıntı ve cefalarından emîn olsun!) dostluğu ile mümkündür.

Bundan sonra muhakkak ki dünya gelip geçici bir evdir; insanları mihnet ve sıkıntılara götürür, ölüm şerbetini içirir, hediyeler verir, sonra felâkete düşürür; öldürücü rüzgârlar hediye eder, zehirler hazırlar; sâkinini aldatur, gelip geçenin elini, ayağını kırar; onu dost tutmayana ve büyüklüğüne râzı olmayana ne mutlu!

20 Çünkü o dünyanın aldaticı hasta bir kadın olduğunu bildiğinden kendisine, Ahirette tutunulacak olan, dünyada temin edilecek azıktan hazırlar. Zira orada hayatın ebedî olduğunu bilir ve Allah'tan korkarak onun rızası için sâyına devam eder ve "Muhakkak Tanrı kendisinden korkan ve iyilik edenlerle beraberdir," i ikrar eder.

Sonra emîr, büyük sipehsâlâr, âlim, âdil, müeyyed, muzaffer, mücâhid, mufn, yardımcı, müctâhid, kendini hak yoluna vakfedici, ikrâm ve in'am edici, iyiliğin dostu, en hayırlı din için şefkatli ve merhametli, üstün, şerefli, asil, seçkin, Celâl üd-Devle ve'd-Din İslâm ve müslümanların rüknü, melik ve sultanların babası, emirlerin meliki, hazretin (sultanın) dayanağı, memleketlerin direği, saltanatın seçkini, zâhidlerin kutbu, kulların efendisi, abdâllerin (sâlihlerin) dayancası, ihsan ve fazileti yaygın, cömertlik hazînesi, rahatlığın yardımcısı, aslı temiz, herkesin kendinden ihsân istediği, tarikatte vâzih, hakikat kaynağı, velilerin uyduğu, temizlerin tâcı, garip ve zayıfların sığınağı, kerem semâsı, sebat sahibi, sözü doğru,

30 fenalığın def'edicisi, ihsan ve hediyelerin dağıtıcısı, ikbalin bileği, ihsanlarında vâdını yerine getiren, eli açık, vasfı çok olan, hakkın ve halkın yardımcısı, ihsanı büyük, misli bulunmıyan, emir ül-müminînin bâzusu, Tanrının yer yüzünde velisi, medih babası taş ve devât beyleri beyi Karatay bin Abdullah (Tanrı kulu)

- (Tanrı yüceliğini devam, yüksekliğini ziyade etsin, iki cihanda dileğini yerine getirsin, ondan râzı olsun ve gece karanlıklarını dağıttıkça, şafak ışıklarını saçtıkça Allah ondan râzı olsun ve peygamberi, seçkini Muhammedi ondan hoşnut etsin!) dünyanın aldatıcı süslerine ve onda olan şeylere bakarak niyetini halis kıldı ve itaata hasretti; kendini sadaka verenler sırasına koydu ve Tanrının büyük fazlını ve cihanşumûl kudretini dileyerek, cennetlerinin ortalarında ona bir yer teminine, affı ile onu kurtarmasına ve Arap Peygamberinin: "*Mümin, Kıyâmet günü, insanlar arasında hüküm verilinceye kadar, sadakasının gölgesi altındadır,*" dediği gibi sadakasının gölgesiyle gölgelenmesine râğbet ederek ve "*Herkes yaptığının karşılığını bulacağı zulüm olmayan, insanın, kardeşi, anası,*
- 40 *babası, karısı ve çocuğundan kaçtığı bir günde,*" azabının ızdırabından, cezasının kesilmesinden korkarak emir, büyük sipehsâlâr, âlim, âdil, ihsan edici, Kemal ud - Dünya ve'd-Dîn, İslâm ve müslümanların izzetlendiricisi, melik ve sultanların dayanağı Rumat a ş bin Abdullah'ın (Allah onu iki cihanda kurtarsın ve emellerine
- 45 yardım etsin!) Konya şehrinin dış kısmında, Şark tarafında, hendek yanında (hudutlarından birincisi yola, ikincisi Reşideddin'in vakfı olan sebze bağçesine, üçüncüsü Reşideddin'in vakfına, kalanı da nehrin kenârına ve dördüncüsü hendek tarafındaki başka yola müntehi bulunan) bütün müslümanlara vakfettiği *mescit* ve *zâviye*'nin istifadesine zikri gelecek olan şu mülklerin hepsini vakfetti :
- 50 Konya'nın dış kısmında *Garipler çarşısı*'nda hudutları Lusunk (?) vereseşi mülküne, Halul bin Barsauma (?) vârisleri mülküne, Rehile Hatun'a mensup vakfa ve yola nihâyetlenen birbirine bitişik iki dükkânın hepsi ;
- Konya'nın dış kısmında *Kasaphane kapısı* bölgesinde, kasaplar sırasında, sınırları Abdullah kızı Meryem'in mülküne, Şeref Hatun'a mensup vakfa, ... sokağına ve yola nihâyetlenen münferid bir dükkânın hepsi ;
- 55 Konya'da, ayakkabıcılar sırasında, sınırları Yuhenna köyüne, Abdullah'ın mülküne, Süleyman'ın mülküne ve yola nihâyetlenen başka bir dükkânın bütünü;
- Konya'da, *İhtiyar hamamı* denilen mevkide, sınırları vakfa, Sinân (denilen) Emîr İlyas mülküne, Bahaeddin Arab'ın mülküne ve yola nihâyetlenen furunun hepsini;

Konya'nın dış kısmında, sınırları Nureddin el-Fâriz mülküne, Kamer'ın mülküne, Hacı köyü mülküne ve yola nihâyetlenen ve
60 Rukiye - yar (?) denilen bir parça yerin hepsi ;

Konya'nın muzafatından olan ve hudutları Ali Kutluğ veresesi arazisine, Merâm adıyla tanılan dağa, Faragos dağına, İnlü kaya dağına, Oğuz-bel (?) dağına, Kenar kaya tepesine, Yarık-öbrük dağına, Ertaş dağına ve yola nihâyetlenen Sızma adlı köyün hepsi ;

Bunları bütün hudutları, hukuku, tâbi ve lâhikları, iç-dış, bitişik-ayrı, resmî-şer'î, örfî-âdî, az-çok olarak, zikredilsin veya zik-
65 redilmesin, sahtî ve şerî bir vakıf olarak vakfetti; hepsini muteber ve memnun olarak tasadduk etti ve bunları câiz, mer'î muebbed, muhalled habs olarak terkedip habsetti; en hayırlı vâris olan Tanrı yer yüzüne ve üzerinde bulunanlara vâris oluncaya kadar satılmaz, hibe edilmez, mülk yapılmaz, mirâs kılınmaz; şu şartla ki en fazla ve en çok bir icârla icarlanarak gelir getirsin ve bir yıldan veya, zaruret hasıl olunca, üç yıldan fazla
70 bir müddeti geçen bir icâr akdî yapılmaz; en çok icâr üç yıldır; müteaddit akıdlerde uzun bir icâr yapılmaz. Bu akde muhalefet eden akıd bâtil ve mefuh olup icâr eden mütecavizdir. Vakıf gelirinden önce mezkûr vakıfların imarına ve harap olanına, sonra adı geçen mescid ve zâviyenin imârına ve bunların haleldar olanlarına, sonra hasır, halı (bast), zeytin yağı (zeyt) ve Regaib, Şabanın ortası, Ramazanın yirmi yedisi gibi mübârek gecelerde mum
75 teminine başlanır. Bundan sonra, gelirin onda birinin yarısı (bu yirmi hisseden bir hissedir) onun ikamet ettiği kendisine mahsus eve, onda bir çıkarıldıktan sonra artan ikincisi mescidin imâm ve müezzini ile zâviyenin şeyhine, mezkûr zâviyeye inen ve gelenlerin ihtiyaçlarına, mütevellinin gördüğü lûzuma göre, sarfedilir.

Vâkıf tevliyeti, yaşadığı müddetçe (Allah ömrünü uzatsın!) kendisine, sonra asabalarına ve onlardan sonra, nesil nesil çoğal-
80 dıkça, en sâlih ve reşid olanları tercih edilmek şartile, oğullarına ve oğullarının oğullarına, onlardan sonra, en sâlih ve reşid olanları tercih edilmek üzere nesilden nesile, kızkardeşlerinin oğullarına ve oğullarının oğullarına, bunlardan sonra, sâlih azadlılarına ve nesilden nesile en sâlih ve reşid oğullarına, oğullarının oğullarına, bunlardan sonra asabalarının en sâlihlerine, bunlardan sonra en
85 sâlih ve reşid oğullarına tefviz etti. Eğer bu zikredilenlerden

bir kimse kalmazsa tevliyeti Konya'da kadılık eden her hâkim ve kadiya tefviz etti. Eğer mezkûr mescid ve zâviye yıkılıp ta ikisinin veya birinin tamiri veya yeniden yapılması mümkün olmazsa imârdan sonra vakfın geliri, yer ve gök bâki kaldıkça, Şarkta ve Garpta bulunan müslümanların fakir ve muhtaçlarına sarfedilir. Allaha ve Ahiret gününe inanan halife, sultan ve insanlardan hiçbir kimsenin bu vakfı bozmağa, tebdil ve tağyire hakkı yoktur. Bunu işittikten sonra günahı tebdil edenler üzerinedir, muhakkak Tanrı işidici ve bilici olduğundan; Kıyâmet gününe kadar Allahın, meleklerin, bütün insanların ve lânet edilenlerin lâneti ve Allahın gazebi üzerine olsun ve kendisine elîm azap hazırlasın! Allah orucunu, namazını, zekâtını, secdesini, gece ibadetlerini kabûl etmesin ve onu Fır'avun, Nemrûd, Âd ve Semûdun gittiği yere düşürsün; dünyada sâyları dalalette olanların zümresine onu ayırsın!

Mezkûr vâkıf adı geçen bütün vakıfları elinden çıkardı; şer'an teslimi caiz olana teslim etti ve yukarısını tevki eden hâkimden vakfın sıhhat ve lüzumuna hüküm istedi. O da buna icâbet ederek vakfın, sıhhat, lüzum, infaz ve imzasına şahih ve şer'i bir hükümle hükmetti. Bütün hükmüne lâzım bir hüküm olarak râzı oldu ve yüce Tanrının bütün emânetlerinde doğru yolu gösterdiğine itimad ettikten veya ondan çok diledikten sonra sözüne inanılır kimseleri hükmüne şâhid kıldı. Bu şâhid kılma işi Safer ayının ortasında (onu hayır ve zaferle sona erdirdin!), altı yüz kırk altı yılında vuku buldu.

İçinde yazılanların hepsiyle adı geçen vâkıfın ikrarına şâhid oldum. Ben Divrikli Süleyman oğlu Şahin-şâh'ın oğlu İshak'im.

İçinde şerhedilenlerin hepsiyle adı geçen vâkıfın ikrarına şâhid oldum. Ben fıkıhla uğraşan Ali İlsarı oğlu Ebu Bekir'im.

İçinde bütün şerhedilenleriyle adı geçen vâkıfın ikrarına şâhid oldum. Ben Amasyalı Sunkur . . . oğlu Çoban'im.

İçinde yazılanların hepsiyle vâkıfın ikrarına şâhid oldum. Ben Hısnıkeyfali Ömer oğlu Ahmed'in oğlu . . . im.

İçinde bütün şerhedilenleriyle adı geçen vâkıfın ikrarına şâhid oldum. Ben Tokatlı Buğra Han oğlu İbrahim'in oğlu Yusuf'um.

Bu vakfiyeyi bugün münşi olan mahlûkların en zayıf ve fakiri, Tanrının rahmetine muhtaç Ebi Sa'd es-Sencani oğlu Yusuf'un oğlu Yahya yazdı.

UMUMİ İNDEKS

Müellif adları italik dizilmiştir

A

- Abaga, 49, 52.
Abbasiler, 139.
Abdulcâmi, 145.
Abdülkadir (Hamdi zade), 21, 48, 72.
Abdülkerim (Erdebilli), 117.
Abdülkerim (Kayseri kadısı), 117.
Abdülkerim bin Abdülgafar, 119, 128.
Abdülkerim bin Yahya,
Abdullah (Hamza oğlu), 145.
Abdullah (kâtip), 145.
Abdullah (Kayserli), 124.
Abdullah (Muhammed oğlu), 144.
Abdullah bin Acarkumı, 120.
Abdullah bin Hoca Hasan, 118.
Abdullah et-Tabarî, 76.
Abdurrahman (Merendli) 118.
Abdurrahman (Salih oğlu), 144.
Abdurrahman bin Muhammed, 118.
Abdurrahman eş-Şirâzî,
Abdussamed bin Ebi Bekir, 117.
Ablistan (bk. Elbistan),
Ağaçeriler (ve Agathirler), 46.
Agop (Kayserili bir mülk sahibi), 122, 123.
Agop v. Gökçe, 68.
Agros, 120.
Ahlat, 118.
Ahmed, 118.
Ahmed (Bağdadlı), 118.
Ahmed (İsbala oğlu), 145.
Ahmed (Muhammed oğlu), 144.
Ahmed (Şemseddin oğlu), 145.
Ahmed (Veli oğlu, Buharalı), 144.
Ahmed Ateş, 45.
Ahmed bin Aksunkur, 128.
Ahmed bin el - Muvaffak, 120.
Ahmed bin Muhammed, 120, 127.
Ahmed bin Muhammed bin Ferruh, 118, 128.
Ahmed bin Osman, 121.
Ahmed bin Yusuf, 119.
Ahmed Tevhid. 27, 28, 46.
Akça, 60.
Akça - derbend, 53.
Akça koca, 48.
Akhan, 48.
Aksaray. 30, 33, 37, 39, 124.
Aksarıyt (Kerîmeddin Mahmud), 21, 27, 28, 36, 38 - 41, 43, 45, 46.
Aksunkur (bk. Seyfeddin Aksunkur), 49, 52, 60, 66, 88.
Aksunkur (Bağdadlı), 118.
Akviran, 125.
Alâeddin (Karatay evladından), 82.
Alâeddin câmii, 24.
Alâeddin Keykubâd (Birinci), 17, 19, 21 - 26, 29, 37, 48 - 51, 53, 66, 74, 87, 109, 140, 155.
Alâeddin Keykubâd (İkinci), 27, 28, 36, 38, 39, 41, 42, 46, 51.
Alâuddevle Ali Bey, 64.
Alâiye, 71, 120.
Ali (Basralı), 145.
Ali (Nişâpurlu), 144.
Ali (Tebrizli) 144.

Alibin Hacı, 118.
 Alibin Muhammed (Emir-i mahfil), 88, 145.
 Alibin Muhammed (Mervli), Alioğlu Berekeşâh, 145.
 Altun-aba (Atabey), 26, 43, 57, 62, 70, 77, 78, 79.
 Altun-aba (Subaşı), 37.
 Ali Kutluğ, 157.
 Altun-aba medresesi, 26, 57, 74, 78, 79, 80.
 Altun ordu, 41.
 Amasya, 46, 158.
 Anadolu, 19, 20, 27, 41, 45-48, 52, 57, 60, 61, 64, 65, 66, 68, 69, 70, 72, 74, 78.
 Anadolu Beylikleri, 46.
 Antalya, 21, 39, 40, 50, 81, 83, 143.
 Arapşah, 112.
 Ardıçlı-bel, 80, 141.
 Arsaxa (Seresk), 63.
 Arslan b. Haçuk, 67.
 Arslan-dogmuş, 34, 39-41, 72, 75.
 araz-isultani, 86, 123-126.
 aşhane 65, 61.
 Aşık Paşazade, 63.
 atabey, atabeylik, 23, 25, 26.
 Atabeg-i devlet, 36.
 atabeg-i Rûm, 34, 36.
 atabek ül-asâkir 36.
 Atabekiyye medresesi, 72, 73, 75.
 avâriz-i divâniyye, 64.
 Avcı-kaya, 81.
 ayyakkabıcı, 114.
 Ayvasıl Kapısı (Kayseri), 112.
 Ayvasıl kilisesi (Kayseri), 112.
 Aydoğmuş, 68.
 Ayvaz bin Yakup, 119.
 Aynî, 26, 28, 38, 42, 52, 73, 74, 75.
 Azerbaycan, 88.
 Aziz bin Esder-âbâdi, 65.

B

baba, babalar, 23.
 Babalshak, 26.
 Babus-saadet, 64.
 Bahaeddin Arap, 156.
 Bahaeddin Kutluğca, 23.
 Bahaeddin Tercüman, 32, 33.
 Bağdad, 40, 50, 74, 75, 76, 118, 128.
 Bala-tekin oyunu, 24.
 Bali, 68.
 Bal-yemez, 68.
 Balkanlar, 68, 69, 70.
 Baran v. Karaca, 68.
 Basra, 145.
 batman, 57.
 Batuhan, 38, 41.
 Baybars, 27, 45, 48, 49, 52, 53, 54, 60.
 Baybars Mansûri, 66.
 Bayburt oymağı, 69.
 Baycu, 39, 40, 41, 46, 47.
 Bayram Hoca, 119.
 baytar, 57, 58, 114.
 Behramşah, 65, 66.
 Behramşah hanı, 66, 111.
 Behramşah Karahisarı, 65, 66, 111.
 Belh, 144, 145.
 beyler beyi, 29.
 beyt ül-mal, 37.
 Bibî Münecçime, 87.
 bîmâristan, (bk. Hastâne).
 Bitinya, 69.
 Bizans, Bizanslılar, 65, 68, 69.
 Blochet, E. 21.
 Bogos v. Hudavredi, 68.
 Borçlu (bk. Uluborlu), 46.
 Bratianu, 63.
 Buğday pazarı (Konya) 81.
 Buğrahan 86, 89, 119, 128, 141, 158.
 Buhara, 144.

Bulgar, 69.
 Bulgar Oymağı, 69.
 Bulgar v. Sevindük, 69.
Bundâri, 76.
 Burdur, 46.
 Burûciyye medresesi 77, 78,
 80.
 Bust, 147.
 Bünyan, 50.

C

Caca oğlu, 75, 77, 78, 79.
Cahen, Claude, 66.
 câmekiyyât, 114, 116, 122, 125.
 Câmi Bey, 69.
 Celâleddin Çelebi 121.
 Celâleddin Karatay, hemen
 her yerde.
 Celâleddin Mahmud, 43.
 Celâleddin, Rûmi 39, 42, 43,
 44, 72, 73, 79.
 Cemaleddin Ali, 77.
 Cemaleddin Hoteni, 32, 33,
 34.
 Cihanşah, 70.
 Cimri vakası, 40.
 Cündi (köy) 147.
 Commènes (Jean), 58.

Ç

Çalap-verdi, 68.
 Çalmanda, 147.
 Çankırı, 86.
 çağnigîr, 81.
 Çağnigîr kapısı (Konya), 81, 141.
 Çavuş (mnhalle) 82.
 Çayır güdük 82.
 çetr, 34.
 Çiçek, 68.
 Çifte minâre medresesi, 75.
 Çoban (Sunkur oğlu), 168.
 Çomaklar, 147.
 Çomaklı, 81.

Çorum, 66.
 Çukur, 82.

D

Darende, 30.
 dâr ul-hadis, 75.
 dâr ul-kütüp, 75.
 Dâr ur râha, 57, 61.
 Dâr us-sulaha, 21, 40, 143.
 Dâr uz-ziyâfe, 57, 61, 78.
 Dede, 68.
 Delûk 53.
 Demirlü Karahisar, 66.
 Denizli, 20, 48.
 devât, 22, 23, 110, 140.
 devat-dâr, 31.
 devâvîn, 54, 55.
 Develü Karahisar, 66.
 Devlet-şah. 146.
 dinâr, 62, 66, 77.
 dirhem, 37, 55, 56, 57, 58, 59,
 60, 91, 62, 77, 80, 113, 114,
 147.
 divân ül-istifa, 43.
 Divrik, 80, 83, 85, 89, 118, 127,
 141.
 Diyarbekir, 37.
 D'Ohsson, 27, 29.
 Dulaurier, E. 68.
 Dulkadir oğlu, 64.
 Dumlu-pınar, 147.
 Dündar bin Musa; 229.

E

Ebi Sa'âdes-Sincâni, 88.
 Ebu Bekir (Bağdadi), 144.
 Ebu Bekir (İlsarı oğlu), 158.
 Ebu Bekir (Semerkandi), 144.
 Ebu Bekir bin Hafız Hızır,
 121.
 Ebu Bekir Pervâne, 29, 30.
 Ebu İshak Firûzabadi, 75.
Ebu'l-Ferec, 19, 21, 27, 29, 31, 32,
 35, 36, 38, 41, 32, 44, 45.

- Ebu'l-Fida*, 28.
 ebü'l mülûk ve's-selâtin, 34, 36.
 Ebu Muhammed Abdurrahman Şirâzi, 76.
 Ebu Saïd (Hafız İlyas oğlu), 145.
 Efdaleddin, 73.
Eflâki, 39, 43, 72, 73, 75, 80.
 Egrek (Ekrek), 53, 64, 111.
 Eke kervanı, 81, 141.
 Ekmeleddin (Tabip), 48, 73.
 Eksile, 81, 147.
 Elbistan, 50, 53, 111, 125, 143.
 Elkendon (bk. Likendon, 64).
 Emine mülkü, 81, 141.
 emr-i ahur, 34.
 emîr dâd, 29, 30, 39.
 Emîr İlyas mülkü, 156.
 Emîr-i Hac, 43, 112.
 emîr devât, 22.
 Emîr mahallesi, 112.
 emîr-i mahfil, 86, 88, 112, 118, 127.
 emir-i taşt, 24.
 Enrûk (?) 112.
 erdeb, 61.
 Erdebil, 117.
 Ermenistan (küçük), 21, 27, 53, 70.
 Erşededdin İbrahim, 147.
 Ertaş dağı, 157.
 Erzincan, 25, 30, 66, 118.
 Esedüddevle Konstantin, 111.
 Esededdin Rûzbe, 28, 29.
 Esîreddin Münecim, 39.
Esterabad (bk. Aziz bin Erdeşir).
Eoliya Çelebi, 69, 71.
 Eymür, 70.
 Eyyubî Prensesi, 25.
 Eyyup hisar, 85.
- F**
- Fahreddin Ali, 36, 38, 39, 40, 41, 43, 57, 61, 62, 74, 75.

- Fahreddin Ebu Bekir, 28.
 Fahreddin Muhamed, 75.
 Faragos dağı, 157.
Fuad Köprülü, 18, 36, 63, 70.
 Fütüvvet erbabı, 80.

G

- Gabriel*, A. 24, 51, 54.
 Galonoros, 26.
 Germiyan, 58, 60.
 Girahatun, 73.
 Gıyâseddin Keyhusrev (Birinci), 20, 21, 26.
 Gıyâseddin Keyhusrev (İkinci), 25, 27, 28, 31, 50, 51, 85, 109, 140.
Gordlevski, 26.
 Gök medrese (Sâhibiyye), 74, 77, 78, 79.
 Gök-su 53.
 Göynük (Hades el-hamra), 53.
 gulâm - hâne, 22, 23.
 Gülnar, 69, 82.
 Gün-doğmuş, 68.
 Güney köyü, 67, 69, 111, 127.
 Güyükhan, 31.
 Güz kızı, 120.

H

- Habeş (köy), 147.
 Hacı Abdülcelil, 118.
 Hacı Ahmed, 112.
 Hacı Ayaz, 112.
 Hacı bin Ali Bey, 120.
 Hacı Çelebi, 82.
 Hacı Ferruhşâh, 112.
 Hacı köyü, 157.
 Hacı Mahmud bin Davud, 121.
 Hacı Mahmud bin İsmail, 118.
 Hacı Mahmud bin Şeyh Mahmud, 121.

Haçı Muhammed, 112.
 Haçı Zeyneddin, 118.
 Hafik, 30.
 Hades el-hamra (bk. Göynük).
 Halep, 38, 53.
 Halep Türkmenleri, 46.
 Halil (Ahmed oğlu) 144.
Halil Edhem, 27, 34, 35, 37, 48, 50,
 54, 58, 72, 83.
Halil Zahiri, 22, 37.
 Hallac Yusuf, 118.
 Halûl bin Barsauma, 156,
 hamam. 54, 97, 126, 127.
Hamdullah Kazvini, 65, 66.
 Han (köyü), 111.
 hanci. 59, 114.
 Hanefî mezhebi, 74, 75, 141.
 hanekah, 49.
 Harezmi, 26, 146.
 Harezmsâhlar, 36.
 Harzuvan, 128.
 Hasan bin Ali.
 Hasbeg bin Ali, 118.
 Hasan Fakih bin Hüseyin,
 118.
Hasan Fehmi, 69.
 Has Oğuz, 28, 29.
 hastane (bimaristan), 54, 58.
 Hatip Camii, 111-
 Hatip Muhammed bin Ah-
 med, 118.
 Hatıroğlu isyanı, 48.
 Hatıroğlu Şerefeddin, 52.
 Hatunsaray, 81, 82.
 havayıc, emir 56, 114,
 Hayrı bin İlig, 119.
 hazine-i hassa 26.
 Hemedan, 147.
Herodot, 46.
 hesaptedrisatı, 75.
 Héthoum, 21.
Heyd, W. 53.
 Hıristiyan Türkler, 21, 68,
 69,
 Hisarcıklı zâde, 120, 121.

Hisnikeyfa, 158.
 Hitit, 18.
 Hızır ve İlyas mescidi, 112.
 Hoça Muhiddin Muhammed
 76.
 Horasan 86, 88.
 Hornavul, 80, 141.
 Hotanlı Cemaleddin, (bk.
 Cemaleddin)
 Hoy, 117, 144, 145.
Houtsma, 18, 22, 24, 26, 33, 52.
Huart, Cl. 20, 35, 39, 43, 44, 72,
 83, 74.
 hukuk-i divânî, 66.
 Hulâgü, 47.
 Husameddin, 123.
 Hüseyin bin Muhammed, 87.
 Hüseyin el-Caferi, 88.

İ

Ibn Bibi, 18, 20, 21, 22, 24, 23,
 26, 26, 27, 28, 29, 30, 31, 32,
 33, 34, 35, 37, 38, 39, 41, 42,
 43, 44, 45, 49, 52, 60, 66, 69,
 72, 74, 74, 87, 88,
Ibn Batuta, 60.
Ibn Haldun, 28.
Ibn Tagrı-verdi, 52.
Ibn ül-Cevzi, 79.
Ibn ül-Estr, 23, 70.
Ibn ül-Fuvati, 27, 28, 74, 75.
 İbn ür-Refi, 140.
 İbrahim (İzzeddin el-Esvedî), 145.
 İbrahim (Suat oğlu), 146,
 İbrahim bin Ahmed, 119.
 İbrahim bey imareti (Kara-
 man oğlu) 82.
 İbrahim bey medresesi (Kara-
 man oğlu), 79.
 İhtiyareddin, 79.
 İhtiyarhamamı, 156.
 İl-aldı, 68.
 İlbaşı, 50.
 İl begi, 68.

- İlhanlılar, 47, 53.
 ilig, 86, 119.
 İlig hanlar, 86.
 İmadeddin, 79.
 imam, 55, 62, 113.
 İmam Gazali, 75.
 İmam Muhsin bin Muhammed, 120.
 İnlü Kaya d'əği, 157.
 İsa (Simcûrilerden), 145.
 İrak medreseleri, 75.
 İran, 42, 88.
 İsfahanlı (bk. Şemseddin Muhammed).
 İshak (Ahmed oğlu), 145.
 İshak bin Şahinşah bin Süleyman, 83, 85, 89, 118, 127, 158.
 İsmail (Hasan oğlu, Nişâpurlu), 144.
 İsmail Hakkı Uzunçorşılı, 19, 22, 35, 58, 77.
 İstanbul, 47.
 İstapanos, 122, 123, 124.
 iqrâf, 113.
 İzzeddin Keykâvüs, (Birinci), 88.
 İzzeddin Keykâvüs, (İkinci), 27-29, 31, 32, 33, 34, 35, 36, 38, 39, 41, 42, 46, 47, 48, 51, 72, 84, 109, 140, 155.
 İzzeddin Muhammed (Râzî), 33, 35, 39, 40, 41, 46, 84, 85, 87, 89, 109, 117, 118, 122, 139, 145, 154.
 İznik, 46.
- K**
- Kadı Ahmed (Niğdeli), 27, 28, 34.
 Kadı Bürhaneddin, 65.
 Kadı İzzeddin (bk. İzzeddin Muhammed).
 Kadı Muhiddin (bk. Muhiddin Abduzzâhir).
 Kadı Şemseddin (Mardini), 72.
 Kahire, 74, 76.
 Kâhta, 23.
 kaldırım, 113.
 Kalkaşandı, 23, 53-55, 58, 59, 77.
 Kamer (Mülk sahibi), 157.
 Kamededdin mezarlığı, 81, 141.
 Kanûnî devri, 64.
 Kaplan, 68.
 Karadeniz, 69.
 Karahisar-i Behramşah (bk. Behremşah).
 Karahisarı Şark, 65, 66.
 Karakçili aşereti, 70.
 Kara-Koç v. Tursun, 68.
 Karaman, 69.
 Karamanlılar, 65, 69.
 Karamanlı Rumlar, 68, 69.
 Kara Sunkur (Seyyeddin, karatayın kardeşi), 18, 19, 47, 48, 49, 52, 80, 115, 119, 142, 142, 143.
 Karatay (bk. Celaleddin Karatay).
 Karatay evlâdı, 64.
 Karatay hanı, kervansarayı, zâyesi, 50, 53, 59, 63, 64, 119.
 Karatay (Karadayı) köyü, 50, 64, 65, 67.
 Karatay medresesi, 48, 72, 73, 80, 81.
 Kara tekin 86.
 Kasaphâne, 89.
 Kasaphâne kapısı, 156.
 Kasaplar çarşısı, 112.
 Kasım bin Güreü, 119.
 Kastamonu, 60, 66, 86.
 Kavak, 81, 147.
 Kaya v. Serkis, 67.
 Kayseri, 21, 23, 24, 33, 38, 41, 42, 53, 54, 58, 66, 67, 69, 70, 84, 85, 111, 112, 116, 117, 118, 120, 122, 124, 125, 126, 127, 143.
 Kazvini, (bk. Hamdullah).
 Kemaleddin ibn el-Adım, 21, 23.

Kemaleddin Kâmyâr, 24.
 Kemaleddin Râhat, 57, 61.
 Kemaleddin Rumtaş, 19, 34, 20, 39,
 50, 47-48, 66, 72, 80, 89, 111,
 115, 140, 142.
 Kenar-Kaya tepesi, 157.
 Kend-begi, 147.
 Kendele, 111.
 Keşiş Serkis 112.
 Keyferîdun, 23.
 Keyhusrev (bk. Gıyâseddin).
 Keykâvüs (bk. İzzeddin).
 Keykubâd (bk. Alâeddin).
 Keykubâdiye sarayı, 24.
 Kılıçarslan (Dördüncü) 25, 27,
 29, 34, 38, 41, 46, 47, 48, 49, 52.
 Kılıç-arslan hanı, 33.
 Kilikya, 21.
 Kıpçak, 19, 68.
 Kiragos, 31.
 Kirkor, 68.
 Kırşehir, 96, 75, 78.
 Kışlacuk, 82.
 Kışlak pınar, 53.
 Komnenler, 18.
 Konya, 22, 23, 33, 39, 40, 42, 47,
 48, 49, 50, 62, 65, 66, 71, 73,
 75, 80, 81, 82, 84, 89, 140, 141,
 143, 146, 147.
 Konya ahileri, 32.
 Kölöte köyü, 64, 111, 125.
 Kömese köyü, 81, 147.
 Köralma köyü, 81.
 Kösedag, 17, 26, 17, 47, 48.
 Köstere, 120.
 Küfü Kilise, 81.
 Kumanlar, 68, 69.
 Kumrı v. Tutı, 68.
 Kurbağa çukuru, 82.
 Kuru göl (köy), 147.
 Kütahya, 58.
 Kutbeddin bin Salih, 121.
 Kutluğ hatun, 112.

L

Ladik (bk. Denizli).
 lala, lalalar, 23, 36.
 Likendon, 64, 67, 70, 111, 125.
 Loyîwed, 39.
 Lusunk, 156.
 Lütfü Paşa, 63.
 Lykandos, 64.

M

Mahmud (bk. İzzeddin Mahmud).
 Mahmud (Kayseride mülk sahibi),
 125, 126.
 Mahmud bin Ali es-Simeûri,
 86, 128.
 Mahmud bin Ebu Bekir el
 Urmevî, 40, 81.
 Mahmud Tugraî, 30, 38, 39,
 41,
 Makrizî, 42.
 Malatya, 24.
 Mansûriye medresesi, 74.
 Maraş, 46.
 Masis, 68, 70.
 Mavrozomis, 20.
 Meodeddin Muhammed, (Er-
 zincanlı), 36.
 Meodeddin Muhammed bin
 Ali, 87.
 Medrese-i Atabegî, 76.
 Medrese-i Karatay (bk.
 Karatay medresesi), 80, 81.
 Medrese-i Kûze, 76.
 Medrese-i mecdiye, 78.
 Medrese-i Tekeşi, 76.
 Meğri, Meğriler, 81, 147.
 Melek hatun, 81, 141.
 Melike-i Âdiliye, 24, 31.
 Melikşah, 68, 70.
 Memlûkler, 23, 52.
 men, 60, 62.
 Mengcükler, 65, 66, 83, 85.

- Mengühan, 36, 38, 49, 40, 41, 46.
 Merâm dağı, 157.
 Merend, 118.
 Merv, 118,
 Meryem (Abddulah kızı).
 Mescid-i Karatay, 80.
 Mescid-i Sersenk, 76.
 Mesu'd bin Ebi'l-Feth, 118.
 Mes'ud Koman, 17, 80, 89.
 Meşed, Meşhediye, 22, 66, 122, 120.
 Mevlânâ (bk. Celâleddin Rûmi).
 Mihail, 112.
 mimar, 61, 62.
 Minâs, 112, 122, 123, 124, 125, 126.
 Merv, 46, 47, 52, 60, 61.
 Moğol, Moğollar, 17, 25, 26, 27, 29, 30, 31, 32, 33, 38, 40, 42, 45, 47, 88.
 Moğolistan, 31, 41.
 Mohis (köy), 111.
 mudd, 55, 56, 60, 61, 66, 113, 114, 122, 123, 124, 139.
 Muhammed (Abbas oğlu) 144.
 Muhammed (Halife oğlu) 145.
 Muhammed (Hibetullah oğlu), 145.
 Muhammed (Kasım oğlu), 145.
 Muhammed (Simcürilerden), 145.
 Muhammed (Yusuf oğlu), 144.
 Muhammed (Hızır oğlu), 144.
 Muhammed (Hüseyn oğlu), 144.
 Muhammed bin Ali, 128.
 Muhammed bin Bahaeddin Kutluğ, 118.
 Muhammed bin el-Hüseyn, 87.
 Muhammed bin Mahmud, 122.
 Muhammed bin Hinduşah Nahcıvanı, 75, 77.
 Muhammed bin Muhammed, 117.
 Muhammed bin Yusuf, 120.
 Muhammed Enver, 120.
 Muhammed Kerim bin Feyzullah, 120.
 Muhammed Nail, 120.
 Muhiddin Abduzzahir, 52, 53, 54.
 Muhiddin bin Hacı, 119.
 Muhiddin Kutbeddin, 120.
 Muhiddin Mahmud, 147.
 mu'cid, 61, 62, 72, 77, 142.
 Muineddin Süleyman Per-vâne, 39, 47, 72, 75.
 muhtesip, 88, 145.
 Musav. Bulgar, 65.
 Musa (Ali oğlu), 145.
 Muşlih Hadım, 42.
 Mustafa (Veli oğlu), 144.
 Mustansiriye medresesi, 74.
 Mustafa (Nurullah oğlu, Semerkandı) 145. *
 Mu'tasem Billah, 139.
 Muzafereddin Hibetullah el-Burücerdi, 88, 145.
 Muzafereddin Mahmud, 66.
 muzîf, 55, 114.
 Mübarezeddin Behramşah, 23.
 Mübarezeddin Ertokuş, 25, 44.
 Mühezzebeddin Ali, 26, 37, 62.
 müderris, 61, 73, 142.
 müezzin, 61, 62, 113.
 Mükrimin Halil Yınanç, 22, 46.
 mülk-isultanı, 86, 122.
 Münecimbaşı, 29, 35.
 Müntecibuddin, 76.
 müstevfi, 43.
 müşrif, 55, 114.

N

- naiplik, 35.
 Nasıreddin Behramşah, 66.
 nâzır, 35.
 Nebi, 65.
 Necmeddin Behramşah, 81,
 88, 141.
 Necmeddin Ebu'l-kasım, 22,
 31, 32, 126.
 Necmeddin Münşi, 112.
 Necmeddin Nahçevanî (ve-
 zir), 33, 37, 38, 39, 62.
Nicetas choniates, 69.
 Niğde, 24.
 Nisapur, Nişapur, 75, 144.
 Nizâmeddin Hurşid, 33, 38,
 41.
 Nizâmiyye Medresesi, 75, 76.
 Nureddin el-Fâriz, 157.
 Nurşın (köy), 80, 141.
 Nusret (Emîr-i dâd), 29, 30, 39.
Nüveyri, 52, 74.

O Ö

- Oğuz-bel dağı, 157.
 Oğuz boyu, 68, 79.
 ok, 38.
 Okka, 56, 57.
el-Omari, 45, 53, 54-60.
 Ordu-Özü, 81, 147.
 Osman (Nurullah oğlu), 144.
 Osmaniç kalesi, 43.
 Osmanlı devri, 65, 67.
 Osmanlı arazi defteri, 71,
 81.
 Ovanis v. Huda-verdi, 68.
 Ötrâk, 64.

P

- Peçenekler, 68.
 Pegolotti, 53.
 Pertus, 21.

- Pir Muhammed, 144.
 Priskos, 46.
Quatremère, 46.

R

- rabaz, 54.
Rahmeti Arat, 57.
raht-dâr, 22.
 Ramazan oğulları, 71.
Ramsay, 63, 64.
 Rehîle hatun, 156.
 Remân, 53.
 res-mi ağnam, 64.
 Reşideddin vakfı, 81.
 Revan, 144.
 Rey, 122, 139, 145.
 Rıbât-ı Rısmân-furûşân, 76.
 Rıdvan, 126.
Rıdvan Nafız, 77.
Ritter, H., 73.
 ritli, 57.
 Romani, 112.
 Rukıye-yar, 157.
 Rûm, 18, 19, 27, 66.
 Rumeli, 68.
 Rumeri, 47, 52.
 Rumtaş (bk. Kemaleddin Rumtaş).
 Ruzbe (bk. Esededdin).
 Rükneddin Kılıçarslan.
 (bk. Kılıçarslan).
 Rükneddin Mazendera-
 nî, 72, 73.
 Rüstem bin Kutlubeg,
 118.

S

- Sa' d bin Muhammed, 117.
 Sadeddin Köpek, 25, 26.
 Sadreddin Muhammed,
 79.
 Sâhib Fahreddin (bk. Fah-
 reddin Ali).
 Sâhib Şemseddin (bk. Şem-
 seddin İsfahanî).

- Sâhibiyye (Gök) medresesi, 61, 80.
 sahtiyan, 57, 114.
 Said bin İlyas, 85.
 Salaheddin Eyyubî, 70.
 Salihe hatun, 81, 141.
 Sâlim bin Seyyid Mustafa, 121.
 saltanat naipliği, 29, 34.
 Samagar, 65.
 Samagar köyü, 65.
 Samagar ulusu, 65.
 Samsameddin Kaymaz, 39.
 sancak, 34.
 Sarâhor (Karatay) köyü, 63, 64, 67, 111, 120, 126.
 Sarı-oğlan-palas, 120.
 Sarre, F. 72.
 Sauvaire, 56, 57.
 Sefer (Muhammed oğlu), 144.
 Selçuk. Selçuklular 17, 18, 20, 21, 22, 24, 25, 27, 29, 35, 36, 37, 38, 39, 40, 41, 42, 45, 47, 48, 50, 52, 57, 60, 62, 63, 66, 69, 70, 71, 72, 74, 75, 76, 78, 79, 83, 94, 85, 88, 139.
 Selçuk hatun, 49.
 Selçuk kervansarayları, 63.
 Selçuk köleleri, 20.
 Selçuk medreseleri, 75, 78, 79.
 Selçuk vakıfları, 65.
 Semerkand, 144, 145.
 Sempad, 23, 26, 27.
 Serkis, 68.
 Serkis v. Balyemez, 67.
 Serkis v. Eymür, 68.
 Serkis v. Pulat, 68.
 Serkis v. Pulat-Çakır, 68.
 sermûze-dâr, 31.
 Seyfeddin Ay-aba, 23.
 Seyfeddin Karasungur (bk. Kara-sunkur).
 Seyyid Ahmed bin Ali.
 Seyyid İsa, 82.
 Seyyid Muhammed bin Ali (bk. Hisarcıklı-zâde).
 Silifke, 69.
 Sımakon, 112.
 Sımcûrîler, 88, 144, 145, 146.
 Sinâneddin Denceri, 122, 123, 124.
 Sinâneddin Ferruh, 125, 126.
 Sinop, 142.
 siphsâlar, 22, 47, 146.
 Sirâceddin Horos, 73.
 Sirâceddin Mahmud Urmevî, 40.
 Sis, 121.
 Sitti (Ömer kızı), 111.
 Sivas, 23, 29, 30, 31, 53, 57, 58, 61, 69, 74, 77, 83, 88.
 Sivrihisar, 59.
 Sızma köyü, 89, 157.
 Subhan-verdi, 68, 70.
 Sudeger (Pazar-i), 82.
 Sultan Çayırı, 124.
 sultani dirhemler, 55, 113, 127.
 sultani arazi, mülk, 122, 123, 124, 125, 126.
 Sultankapısı, 81, 141.
 Sultan Sancar, 76.
 Sunkunca (köle), 85, 119, 128.
 Sunkur-kilise, 147.
 Suriye, 50, 52.
 Süleymân (bir mülk sahibi), 156.
 Süleyman bin Hüseyin, 119.
 Süleyman Fikri, 82.
 Süleymanlı Cemaatı, 67.
 Süleymanlı köyü, 67.

Ş

- Şafii mezhebi, 74, 75.
 Şahabeddin Suhreverdi, 22, 40, 50.

Şahin, 68.
 Şah kulu, 70.
 Şamânîlik, 70.
 Şaraygûn, 141.
 Şarkî karahisar, 65, 66, 111.
 Şemseddin Ahmed bin Zekerîya, 118.
 Şemseddin Altun-aba (bk. Altun-aba).
 Şemseddin Hoca Mes'ud, 85, 119, 128.
 Şemseddin Mahmud, (bk. Mahmud Tugraî).
 Şemseddin Mardinî, 72, 73.
 Şemseddin Muhammed (Sâhib), 28-32, 35, 41.
 Şemseddin Muhammed (Ömer oğlu), 146.
 Şemseddin Tebrizi, 72, 73.
 Şemseddin Yavtaş, 30, 28, 34, 38, 41.
 Şerefeddin (Hatır oğlu), 52.
 Şerefeddin Mahmud, 30.
 Şerefeddin Muhammed, 147.
 Şerefeddin Yaltkaya, 28.
 Şeref hatun, 156.
 Şeyh Abdülmûmin (Mahmud oğlu), 144.
 Şeyh Abdurrahman, 120.
 Şeyh Ahmed bin Muhammed, 118.
 Şeyh Baba bin Şeyh Sadri,
 Şeyh Ebu Bekir (Hacı Muhammed oğlu), 144.
 Şeyh Haydar el-Uryân, 59.
 Şeyh Hüseyin bin Abdullah, 120.
 şeyh-i hadîs, 75.
 Şeyh İlyas, 112.
 Şeyh İmâdeddin, 33.

Şeyh Muhammed, 118.
 Şeyh Tâhir, 121.
 şeyh-i tıbb, 75.
 Şikâri, 18, 45, 69.
 Şirâz, 144.
 Şö'sûk, 126.

T

Tâceddin Mahmud Simcûrî, 31, 80, 86, 88, 146, 147.
 Taeschner, F. 45.
 Tanrı-verdi, 68.
 Tanrı-verdi bin Hacı, 119.
 taşt-beyi, 140.
 taşt-dâr, 22.
 taşt-hâne, 22, 23, 24, 26.
 Tatarlar, 54.
 Tebriz, 53, 78, 79, 144, 145.
 tekâlif-i örfiye, 64.
 Thrayani, 112, 126.
 tıbb, 75.
 Tiflis, 118.
 Timür, 68.
 Tokat, 72, 86, 119, 127, 158.
 Toros v. Kaya, 68.
 Trabzon, 18.
 tuğla fırını, 126.
 Turgut boyu, 69.
 Tûs, 126.
 Türk Ahmed, 31.
 Türk boyları, 46.
 Türk-eri, 37, 47, 52.
 Türkistan, 88.
 Türkiye, 17, 25, 26, 31, 59, 60, 62, 69, 75, 76.
 Türkmenler, 70, 71.

U, Ü

Uc, 31.
 Uğur, F. 17, 80.
 Uğurlu bin İlig, 119.

Uluğ Keykubâd, (bk. Alâeddin).
 urumday, 47.
 Urum keferesi, 71.
 Ünst, 18.

V, W

Van Berchem, 83.
 Varsaklar, 46.
 Velibin Nazir, 119.
 Wittek, P. 19, 20, 47.

Y

Yağmur, 68.
 Yahya (Yusuf oğlu), 146.
 Yahya bin Muhammed, 88, 144.
 Yakup bey imâreti, 58.
 Yakup bey medresesi, 79.
 Yakup bin Yusuf bin Yakup, 118, 127.
 Yalman, 122.
 Yanekin, 81, 147.
 Yanıl, 147.
 Yaradılmış, 147.
 yarlığı, 31.
 Yarık-Obruk dağı, 157.

Yavtaş (bak Şemseddin Yavtaş),
 Yeşim - gerân mescidi,
 Yuhanna köyü, 156.
 76.

Yunus bin Lütfullah, 119.
 Yunus (Nurullah oğlu), 145.
 Yunus vakfı, 141.
 Yusuf (Muhammed oğlu), 145.
 Yusuf (Nuh oğlu), 145.
 Yusuf bin İbrahim bin Bugrahan, 86, 89, 119, 128, 141, 158.
 Yürük, 46.
 Yürük v. Mehtar, 68.

Z

Zahireddin, 76.
 Za'imuddâr, 32.
 Zamantı, 50, 120, 127.
 Zehebi, 26, 46.
 Zekeriya Tebrizi, 76.
 Zekin (köy) 120.
 Zeki Velidi Togan, 20, 46, 86.
 Zergerân mescidi, 76.
 Zeyneddin Beşâre, 23, 24.
 Zimmî, Zimmiler 20, 27, 68, 69.
 Zordile (köy) 147.

FİHRİST

1. Karatay'ın hayatı	17 - 49
2. Karatayın vakıfları :	
A. Karatay Kervansarayı	50
a. Kervansaraya dair tarihî bilgiler	53
b. Kervansarayın teşkilâtı	59
c. Kervansaray memurlarına ait maasların kıymeti.	62
d. Kervansaraya aid vakıflar	97
e. Vakıf köylerin etnik durumu	71
B. Karatay medresesi.	
a. Medresinin tarihî faaliyeti	73
b. Medresenin teşkilâtı	80
c. Medresenin vakıfları	82
C. Karatay dâr us-sulahası	83
3. Karatay'ın vakfiyeleri :	
A. Kervansaray vakfiyesi	86
B. Medrese vakfiyesi	89
C. Mescid ve zâviye vakfiyesi	90
Kervansaray vakfiyesinin metni	102
Kervansaray vakfiyesi zeylinin metni	109
Aslı vakfiyenin tercümesi	121
Zeylin tercümesi	128
Medrese vakfiyesinin metni	139
Medrese vakfiyesinin tercümesi	149
Mescid ve zâviye vakfiyesinin metni	154
Mescid ve zâviye vakfiyesinin tercümesi	158
Umumi indeks	170

KIRŞEHİR'DE DİKKATİMİZİ ÇEKEN SAN'AT ÂBİDELERİ*

Dr. W. RUBEN

Ankara Üniversitesi D. T. C. Fakültesi Hindoloji Profesörü

Almancadan Türkçeye çeviren: A. İTİL

B. Tarihi önem taşımakta olan taş, mezar, küp ve evler.

I. İslâmi devre ait üzeri resimli taşlar:

1943 yılında Kırşehir'in büyük mezarlığının pazar tarafına bakan kenarında bir mezar çukuru kazılacağı sırada, bir metre kadar derinlikten, üzerinde yazılar bulunan eski bir taş dışarıya çıkarılmıştır; bu taş bugün aynı yeni mezarın taşı olarak kullanılmaktadır¹⁰⁵. Üzerindeki yazıdan öğrendiğimize göre taş, 713 tarihinde Celâl Hatun adında bir kadın için yaptırılmıştır. Taşın yüz tarafında, basık bir kabartma halinde, bu kadının bir resmi tersim edilmiştir. Bilhassa onun oturuş vaziyeti çok tipiktir: Aynı çağdan kalma İran ve Uygur san'at eserlerinde de şahit olduğumuz gibi, kadın diz çökmüş olarak oturmaktadır. Bilhassa onun yuvarlak ve minicik ağızlı, zarif burunlu ve çekik bir çift gözlü yüzü, Çin, Buddhist ve Uygur kültürlerinin Doğu Türkistan'da bir arada kaynaşmasından hasıl olan karma bir kültür üslûbiyle meydana getirilmiştir. Yalnız kadının (daha ziyade bir peruka hissini uyardırmakta olan) saç tuvalet biçimi için ikinci bir paralel tanımıyoruz. Remzi Oğuz Arık'ın Konya'da yaptığı bir hafriyat neticesinde ortaya çıkan birtakım çömlek parçaları üzerinde bulunan resimler de aynı üslûpla yapılmışlardır¹⁰⁶. Ve bunların da aynı eski Osmanlı devrine ait olabileceklerine ihtimal veremiyoruz. Bu üslûpla

* Bu yazının birinci kısmı 44 sayılı Belletende çıkmıştır.

¹⁰⁵ Taşın dikili vaziyette bir fotoğrafı Indian Art an Letters adlı mecmua (XIX, No. 2) içerisinde mevcuttur.

¹⁰⁶ İnönü Ansiklopedisi içerisinde, Remzi Oğuz'un «Alâeddin Tepesi» maddesi münasebetiyle yayımlanmış bulunduğu resimler.

meydana getirilmiş resimlerden bir diğeri de, halen Ankara Etnoğrafya Müzesinin önünde duran¹⁰⁷ ve zengin yazmalarla süslü bulunan eski bir mezar sandukasının yatık yüzündeki bir süvari tasviridir. Anadolu'nun bu çağına ait olmak üzere, bundan başka mezar taşları üzerine yapılmış erkek tasvirine rastlamamış olmamıza mukabil, Akşehir'de Nasreddin Hoca Türbesinin bulunduğu mezarlık içersinde, giyim ve saç tuvaleti bakımından hiç birisine uymayan ve mezar taşları üzerine tersim edilmiş birçok kadın tasvirleri vardır¹⁰⁸. Bu kadın tasvirlerinden bir tanesi, daha sonraki zamanlarda bir sanduka üzerine rastlayacak şekilde işlenmiş bulunuyorsa da (ihtimal ki bu işe muvaffak olunamadığından dolayı) bu işten sonra vazgeçilmiş ve işlenen taş geniş ve yüksek bir taş haline irca edilmiştir. Taş üzerindeki kadın resminin yanında bir de bir güvercin resmi vardır. Tasvirin etrafını çerçevelemekte olan nebatın bir afyon dalı olduğunu tahmin ediyoruz. Afyon nebatının ölüm ve uyku sembolü olarak eski Yunan'lılar nezdinde kullanılmış olduğunu bilmekteyse de, Türklerde, İran'lılarda, Buddhist'lerde ve Uygurlar'da da aynı rolü oynadığını bilmiyoruz. Binaenaleyh bu resim çok karışık bir san'at mahsulü olsa gerektir. Müslüman san'atkârlara insan tasviri yapmanın yasak edilmiş olduğunu biliyoruz; fakat şunu da biliyoruz ki, o sıralarda, yani Ortaçağın sonlarına doğru, Orta Asya'dan kaynak alan büyük bir kültür âkını başlamış ve beraberinde getirdiği insan ve hayvan tasviri motifini, bir taraftan hıristiyan âleminin muahhar romantigine ve diğer bir taraftan da Önasya'daki islâm san'atına kadar sokmuştu¹⁰⁹. Yakın Doğuda bu sıralarda Uygur kâtipleri ve memurları tercihan istihdam edilmekteydiler; çok muhtemeldir ki bahsini ettiğimiz bu üslûbu Uygur'lar gelirken beraberlerinde getirmişlerdi.

Kırşehir mezar taşları üzerinde, taş üzerine işlenmiş ve heraldik (hèraldique) mahiyette birçok arslan tasvirleri görmüştük; bunlardan kimisi yalnız olarak ve kimisi bir palmye ile bir arada tersim edilmişlerdi. Maalesef bunlardan hiç birisinde yazı yoktur.

¹⁰⁷ Resmin lâhit sathının tam ortasına getirilmemiş bulunduğu bakılırsa, onun daha sonraki zamanlarda yapılmış olduğunu kabul etmek lâzımdır.

¹⁰⁸ Bu hususta, «Anadolu İskân Taribi ile ilgili bazı görüşler» konulu makalemize (D.T.C.F. Dergisi V/4, 1947) bakılabilir.

¹⁰⁹ E. Diez, İstanbul Dergisi (1 temmuz 1946) s. 12.

Yazımızın sonuna eklediğimiz fotoğraflardan bir tânesi, hâlen şehrin İmaret mahallesindeki çeşmenin yanında bir yerde duran bir mezar taşını göstermektedir. Aynı mahallede oturmakta olan Ziraat öğretmeni İlhamî'nin evinde bu taşlardan bir palmiyelisi vardır. İlhamî, Süleyman-i Türkmanî soyundandır; bu aile, tâ Celâleddin Rumî zamanındanberi adı geçen mahallenin imaret'ini elinde bulundurmaktadır. Bu aileye mensûp bütün ölümler, mahallenin yukarı kenarında ve Mevlâna'nın yakın arkadaşı olan Süleyman-i Türkmanî'nin türbesinin içinde ve yanında yatmaktadırlar. Bahis mevzu ettiğimiz motiflerden bir tânesi de, şehrin Kayaşeyhi adıyla anılan kısmında ve bir evin bahçe duvarının içinde bulunan bir taş üzerinde vardır. Umumiyet itibariyle bu nevi motifler hakkında kimse birşey bilmiyor; yalnız bir defasında bize bunların pehlivanlar için dikilmiş olduğunu söylemişlerdi. Buna daha ziyade modern zamanların bir tevîl ve izah şekli gözü ile bakmak herhalde doğru olacaktır.

Kayaşeyhi mahallesindeki çeşmelerden bir tanesinde de, üzerinde bir insan yüzü resmi bulunan bir taş daha görmüştük: Nevi şahsına münhasır bir taş. Mahallenin ana caddesi üzerinde bulunan ve üzerindeki yazılardan tarihlerini tespitte muktedir bulunduğumuz bu çeşmeler üç tânedir: en alttaki 1148 tarihini, bu resimli taşın bulunduğu orta çeşme ise 1205 (=M.s. 1789) tarihini taşımaktadır. Taşın bu çeşme için değil de, daha eski olan bir bina için yontulmuş olduğunu ve sonradan buraya konulduğunu kuvvetle tahmin etmekteyiz. Ve taş üzerinde, yüz resminin ne maksatla oraya yapıldığını veyahut binanın kim tarafından inşa ettirildiğini izah edecek bir yazı yoktur¹¹⁰. Acaba bu bir güneş sembolü olabilir mi? Çünkü yüzde ne saç ve ne de kulak vardır, ve bir güneş kursunu çok andırıyor. Yoksa bu, fena nazardan korunmak için yapılmış bir şekil midir? Bir şeytanı mı tasvir ediyor¹¹¹?

Bu arslanlı mezar taşları ile, Anadolu'nun bilhassa Doğu bölgelerinde sık sık tesadüf ettiğimiz ve Akkoyunlu'larda mezarlara dikilen figürler oldukları iddia edilen—ki bu iddianın ne derece

¹¹⁰ Taşın üzerinde, pek zor okunan, bir ihlâs sûresi yazılıdır. Ayrıca tarih bildirir üzerinde başka yazı yoktur.

¹¹¹ E. Diez, Türk san'at tarihi, İstanbul 1946, s. 41. Bilgin burada Caçı Bey Medresesi antresindeki iki sütun üzerinde birer şeytan tasviri bulunduğunu söylemekteyse de, maalesef biz burada böyle bir şeye tesadüf edemedik.

doğru olduğunu biz bilmiyoruz—birtakım koç heykelleri arasında bir münasebet mevcût olsa gerektir. Ankara Etnografya Müzesi'nin önünde bu koç heykellerinden iki tâne vardır. Bunlar kuvvetli bir şekilde stilize edilmişlerdir; bacaklar bir sütünü andıracak şekilde yuvarlatılmış, yağlı iri kuyruk adam akıllı tebarüz ettirilmiş ve boynuzlar ise bir süs kıvrıntısı şekline sokulmuştur. Bu koç heykellerinden bir tânesine de, Akşehir'in Maarif köyündeki büyük tekkenin bahçesinde tesadüf ettik; 771 (=1379) yılına ait olan bu heykel, her ne kadar kaba bir şekilde yontulmuşsa da, diğer gördüklerimize nazaran daha naturalist bir üslûpla yapılmıştır ¹¹².

Estetik bakımdan az cazibeli oldukları için, aşağı yukarı bu taşlardan hiçbirisi, İslâm san'at tarihini mevzu edinen eserlerde ele alınmamışlardır. Halbuki kültür tarihi yalnız güzel ve cazibeli olan şeyle değil, bilâkis, bir devrin, bir kavmin veya bir kültürün ruhunu ifade etmekte olan bütün her şeyle meşgûl olur.

II. Yunan ve Roma devrine ait taşlar :

Kısa bir zaman önce Kırşehir'de Etilere ait olmak üzere bir yazılı taş bulunmuş ise de bu yazı henüz okunmuş değildir (Güterbock; Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Dergisi V/4, 1947, 455).

Şimdiye kadar Kırşehir'de, Antik devre ait olmak üzere, yazılı taş pek az bulunmuştur :

1. Yunanlı'lar devrine ait ve Asklepios'la Hygieia için dikilmiş olan taş kitâbe bugün ortadan kaybolmuştur. Kitabe şudur ¹¹³ :

Asklēpiō
ke Ygia
phamain
os β ύpa
tikoy the

¹¹² Yukarıda 108 numaralı notta bahsi geçen makalemizin arka tarafına eklenmiş resimlere bakınız.

¹¹³ Bn metin Roman Oberhummer ve Heinrich Zimmerer'den alınmadır : Durch Syrien und Kleinasien, Berlin 1899, s. 305. Bütün gayretlerimize rağmen, maalesef, kitâbenin bulunduğu yer hakkında hiçbir ip ucu elde edemedik. Meslekdaşımız sayın Prof. G. Rohde'ye göre *beneficarius* anlamına gelmektedir. Tuz-Gözü etrafındaki step mıntaka köylerinden bulduğumuz diğer Yunanca kitâbeleri de, tetkik edilmek üzere, yine sayın Prof. Rohde'ye takdim edilmiştir.

rapeuthis
anethē

2. Buna mukabil Dionysos'a ait olmak üzere aşağıdaki kitâbe elimize geçti :

Theō Dio
nysō
Eytychos
Alexan
droy hie
reus

Kitâbe beyaz bir mermer sütûn parçası üzerinde bulunmakta-
dır. Kırık olan bu parçanın boyu 65, alt kısımda eni ise 41 sm.
dir. Sütûnün 7 sm. yükseklikteki kaidesini, 35 sm. kutrundaki asıl
kalın sütûna bağlayan, koni biçimli ve 8 sm. boyunda bir kısımdır.
Harflerin yüksekliği 4-5 sm. kadardır. Kaba ve aynı boyda olma-
makla beraber, şekil bakımından iyi yazılmışlardır. Sütûn Dinek
Bağı'nda, eski hükûmet tabibi Dr. Süreyya'nın bahçesinde bulu-
nuyor. Bu zatın anlattığına göre, bu sütûn, büyük mezarlığın güne-
yinde bir yerden ve bir evin temelleri atılmak istenirken bulunup
çıkarılmıştır. Burada toprak takriben 4-5 metre kadar aşağıya
kaymış bir vaziyettedir; ve yine burada bugün içi, sonradan
kaymış olan topraklarla ağzına kadar dolan ve tabii mi, sun'i mi
olduğu hakkında kesin bir şey söyleyemeyeceğimiz, bir mağara
mevcûttur. Beş metre kadar daha güneyde biraz daha artan ve
daha da beş metre ilerleyince kuvvetli bir su menbaı haline gelen
ve bugün başında bir yıkama yeri kurulmuş olan kuvvetli suyun
belki de bir kısmı buradan kaynak almaktadır. Su bu yıkama ye-
rini geçtikten sonra bol meyveli Dinek Bağı bahçelerinin büyük
bik kısmını sular; Dionysos mâbedinin de, vaktiyle, böyle bir
menba başında ve mezarlığın kuru sırtı ile bol meyveli bahçelik
arazinin kenarında bir yerde, ve hem de, bugün halk tarafından
eski Yunanca adıyla anılan şehirin "Terme,, (Therme) sıcak sula-
rına gayet de yakın olarak yapılmış olması akla gelebilir; artık
bu mâbet bir mağara içinde miydi, değil miydi bunu bilmiyoruz.
Hatta denebilir ki, acaba Asklepion da burada mıydı? Yakın
zamanlara kadar, Terme duvarlarındaki kayalar üzerinde bugün
müstamel olan Lâtin harfleriyle yazılmış bir kitâbe bulunuyordu.

Bu kitâbe birkaç yıl önce yerliler tarafından buradan çıkarılmıştır; kitabenin yeri bugün de boştur. Yazının 45 sm. eni ve 50 sm. de boyu olduğuna göre, Asklepios kitâbesinin de buraya sığmış olmasına imkân yoktur. Yalnız şurası muhakkaktır ki Asklepios kitâbesi Lâtin harfleri ile değil, Antik devirde buralarda âdet olduğu üzere, Yunan harfleriyle yazılmış bulunuyordu.-Dr. Süreyya'nın bize anlattığına göre bu sütûnlardan diğer bir tânesi de, bahçelere doğru uzanıp giden duvarın üzerinde bir yerde toprağa gömülü bir vaziyettedir ve onu görmüş olanlar vardır. Yine aynı şahıs, bu sütûnlardan iki tânesinin daha görülmüş olduğunu nakletmektedir. Böylece burada bir hafriyat yapmanın ne kadar yerinde ve isabetli bir iş olacağı kendiliğinden ortaya çıkmaktadır. Acaba bugün Kuru Mescidi'nin sundurma kısmındaki sütûnlardan birisinin kaidesi olarak kullanılan sütûn başlığı da bu tabakaya mı aittir?

3. Daha ziyade, Yenice Çatalçeşme'sinin güneyine düşen mahallede ve Habib Ağa sokağında olmak üzere Kırşehir'de Rumlar yakın zamanlara kadar yaşamaktaydılar. Bir iki yıl bundan önce buralarda bir bahçenin tesviyesi yapıldığı bir sırada, yerden birçok taşlar ve bir miktar da çanak-çömlek parçaları çıkmıştır; toprak altından çıkanlar arasında, büyük bir kitâbeye ait olmak üzere, iki kırık parça da vardır. Parçalar üzerinde şunları okuyoruz:

re	Burada: "Müstahaklara mükâfat,, ve "aziz şehide,,
ast	sözlerini açıkça anlamaktayız. Yazının Hristiyan-
sana	lığa ait olduğu şüphesizdir.
ontele	
triton thyikei	
onsatōexa	
misthon axion an	
rtȳriō tō asiō	
eisemieikai. npka	
ntēzēsa. aetigan	
omioy. ōlaindb	

4.¹¹⁴ Bugün Hacet Tepesi adıyla anılan ve İmaret mahallesinin

¹¹⁴ Müteakip kitabelerin okunması hususunda, bugün İstanbul'da bulunan bir Rum hanımına medyun-ı şükran bulunuyoruz. Gerek muhteva ve gerek dil bakımından bunların İstanbul'dahi modern mezar taşlarına pek bezedikleri söyleniyor.

kuzeyine düşen tepenin üzerinde vaktiyle bir Rum mezarlığının da bulunmuş olduğunu kuvvetle tahmin etmekteyiz. Bu tepeden de, çift sürerken yerin altından çıkarılmış ve İmaret mahallesi halkı tarafından evlere taşınmış birçok taş vardır :

Kürdî Osman'ın bahçesinde bulunan taşın üzerinde, üç köşeli bir bina alınlığı, bir akroterion (acrotère = saçak süsü) v. s. tasvirleri yanında bir de şu yazı bulunmaktadır :

Artemidō	Burada, Demetrios'un oğlu Artemidoros
ros Dēmēt	karisiyle birlikte yaşamaktadır, un-
rioy zōne	tılmaya.
aytō kai	
matē dia g	
ynaiki mn	

5. Yine aynı yerde : stratō in (e ?) st

ratōn osi pa
n natē (in)e ayto
t (ē) gynaiki mn
ēmēs eneken

6. Tahsin Baktıroğlu'nun bahçesindeki taşın üzerinde bulunan küçük yazı, dikkatimizi çekecek mahiyettedir :

Markellō kai Ma	Kayınpeder ve kayınvalide Marcel-
reinē pentheroi	lus ve Marina, ve bir de onların
r (i) nakē s. m (n ?)	kızları Rinake ile Theodoras burada
theod. (o ?)	
... (roy?) thygathēr	istirahat ediyorlar. Ve onların ebe-
si (g) ē	
san M.. (ar) ō.. (e) neka	veyni (?)
kai heaytois	

7. Onun yanında bulunan diğer bir taş parçası üzerinde de şunları görüyoruz :

Kiteē	Sene.....
sybla	Svule burada yatıyor.
etē	
N (?)	

8. Alptekin Zeyneb'in bahçesindeki taşın üzerinde, iki sütün

üzerine oturtulmuş bir kemer ve kemerin altında bir palmye ağacı resmi vardır; palmye ağacının gövdesinin iki tarafında şu yazılar vardır:

entha	kata	Yalnız 4 yıl yaşayan, fazla yaşama-
kite	ē tis	yan Maro burada istirahat etmekte-
maka	rias	dir. Kendisini rahmetle anınız. Ma
mnēmēs	Ma	(rkos?)
roy e	zis?	
sa e te	i	
te se	ra	
kemi	Ma	

9. Bugünkü Bağbaşı mahallesi mezarlığının üstünde bir yerde bundan tahminen bir iki yıl önce toprak kazılırken bir metre derinlikten bir mezar taşı çıkarılmıştır; taşın alın kısmında bulunan rözet biçimindeki çerçeve içerisinde şunları okumak mümkündür:

Dionisias	Markos'un oğlu Antiochides (?) (ve) Diony-
Markoy Ant	sias, kızkardeşinin hatırlanması için
ioxititē a	
delphē mn	
ēmēs eneken	

Buradan anladığımıza göre, bugün Türk mezarlığının üst tarafına ve Yalnızdede'deki kayalar içine oyulmuş mezarlar bölgesinin (bu hususta aşağıda izahat verilecektir) alt kısmına isabet eden mıntakada vaktiyle bir de bir Rum mezarlığı mevcuttu.

10. Sivas mahallesinde oturan Mehmet Çavuş'un ev bahçesindeki mezar taşı üzerinde, yine alın kısmında bir kartal resmi ve resmin yanında şu yazılar vardır:

Sariandē Sap	Ariadne (?) Sappa, babasının hatırası olarak
pa tōi patri	
mnēmēs en	
eken	

11. Alâeddin Camiinin içinde bulunan müzede, üzerinde bir karı-koca çiftinin kabartması bulunan bir taş vardır. Karı-koca bir kemerin altındadır ve resim ancak ikisinin belden yukarı kısmını alıyor. Romalı'lar zamanında bütün imparatorluk dahilinde tersimi

âdet olduğu veçhile, kadının yalnız bir kolu elbisesinin içinden dışarıya çıkmış vaziyettedir. Taşın alt kenarında bulunan yazının gayrimuntazam ve geleneğe aykırı bir şekilde yazılmış olmasına bakarak, bunun daha sonraki zamanlarda yazılmış olduğunu kabul etmek istiyoruz. Yazı şudur:

ē tē glykytatē (m)	En tatlı anne olan Akeline'ye ve en
ētri Akelinē	tatlı kız olan hanıma unutulmamaları
kai tē glykytatē nyn	için
phē domna mn	
ēmēs chi. in (charin?)	

12. Ana caddenin sol tarafına düşen Killik'te de, vaktiyle üçüncü bir Rum mezarlığının bulunduğu söylenmektedir; buradaki bahçelerden bir tânesi içerisinde bulduğumuz bir taş üzerinde şunları okuyoruz:

glykytat	En tatlı olan.....nın unutulmaması
ō anethē	için
ka mnēmē	
seneka	

Aşık Paşa türbesinin yanındaki mezarlıktan çıkarılan ve hâlen müzede bulunan, yazısız bir taş daha vardır ki, bunun üzerinde de belden yukarı yapılmış bir karı-koca çifti tasviri vardır ve yukarıda 11 numara ile gösterdiğimiz taşa pek benzer. Bu mezarlıkta mezar taşı olarak bol miktarda kullanılmış olan eski büyük sütün taşlarına bakılırsa eskiden bu civarda bir Rum mahallesinin bulunduğunu kabul etmek icabeder. Yeni ceza evinin yapılışı sırasında toprak altından, dört metre kadar derinlikten çıkarılmış olan bir sürü yontulmuş ve büyük taşların da eski Romalı'lar zamanından kalma olmaları pek muhtemeldir.

Romalı'lar devrinde meskûn bulunan diğer bir arazi parçası da, Bağdat Caddesi boyunca devam etmekte olan ve şehrin bugün bahçeler veya evlerle kaplı kısmının dışında kalan, Yenice mahallesi nihayetindeki Kılıççı Köprü'den öbür tarafa olan kısımdır. Çok eski olduğu kadar büyük bir ehemmiyeti de haiz bulunan bu cadde, şehrin etrafını çevirmekte olan neojen devri sırtlarını bu noktada aşmaktadır. Bundan takriben 50 yıl kadar önce yağın şiddetli yağmurlar neticesinde, yolun sağında ve bütün yol boyunca ca 500 metrelik bir arazi parçası yıkanmış ve bugün takriben 8

metre alçaklıkta bir aşınmış ova haline gelmiştir. Bu kısmın hemen hemen her noktasında, üzerleri türlü renklerle ziya aksettiren küçük cam parçaları ve Roma devri için tipik örnekler olan kırımızı ve gayet ince kenarlı olarak yapılmış bazı çanak-çömlek parçalarına tesadüf etmek mümkündür. Halbuki şehrin diğer kısımlarında bunların hiç birisine rastlıyamıyoruz. Bu ince eşya ile birlikte, gayet büyük küp parçaları, kenarları yuvarlatılmış tuğla parçaları (?), domuz dişleri ve obsidiyen parçaları gibi kaba kalıntılar da bulunmaktadır. Mehmet Çavuş (yukarıda adı geçmişti) burada bir de Konstantin damgasını taşıyan bir para bulmuştur. -Yukarıya doğru yola devam edilince, takriben 100 metre kadar ileride, daha uzaktan suni olduklarına dair insanda bir his uyanan birtakım tepeler grubu göze çarpmaktadır. Yolun sağında bulunan bu tepelerde, küsküyle yer eşilmek suretiyle iki küçük mağara meydana çıkarılmıştır; ve toprağın diğer kısımlarında da yere vurulunca alt kısmın boş olduğunu gösteren çınlamalar duyulmaktadır.

Şimdiye kadar neşredilmemiş bulunan Yunanca kitabelerden, aşağıdaki yazılı taşların da zımnen kaydını ve makalemizin sonunda fotoğraflarını takdim etmeği faydalı bulmaktayız:

13. Bala Halkevinin önünde bulunan bir taş.
14. Kaman'da Arif Çavuş'un evindeki bir taş.
15. Cihanbeyli Halkevinin önünde bulunan bir taş.
16. Yine Cihanbeyli ilçesinde, çarşı ortasında bulunan bir taş.
17. Akşehir'in Bisse köyünde, camide basamak olarak kullanılmış olan taş.
18. Konya ilinin Taahhütlü köyünde, camide basamak olarak kullanılan taş.
- 19 ve 20. Akçakoca'da Öbür Çarşı camiinde sütün kaidesi olarak kullanılmış olan iki taş.

III. Mağara biçiminde mezarlar :

Kırşehir'de bulunan sayısız birçok mağara-mezarlar da Roma devrine ait olsalar gerektir. Bunların içerisinde en enteresani Karabacak semtindeki Kurt İni'dir. Karabacak Kırşehir'in kuzey mahallesidir. Kurt İni, Orbuk ve Kızlar Evcığı adını taşıyan dağların arasındaki sırtın batı yamacı üzerinde; nehrin akmakta bulunduğu ovanın 10 metre kadar yukarısında, bahçelerle örtülü yeşil

sulak sahayı altta bırakan ve çok uzaklardan görünen amudi bir kayadan duvar içerisine ve 3 metre kadar bir irtifada oyulu bir vaziyettedir.

140 santimetre boyunda olan mezar kapısı, üst tarafta 90 ve alt kısımda ise 82 sm. enindedir. Kapı etrafında ayrıca taşa oyulmuş olarak bir fasad kısmı vardır: bu kemer biçimli fesadın derinliği 68, genişliği 150 ve yüksekliği ise 222 sm. dir. Fasad kısmının da etrafında, birincisinin aksine, dışarıya doğru kabartılmış olarak, ve yerden 52 sm. lik bir mesafeden başlamak üzere dört köşeli bir çerçeve daha vardır. Dış çerçeve, daha ziyade 150 sm. bir mesafe ile sağlı sollu yanyana konulmuş iki taş sütün hissini vermektedir; en üstte kalan kısım da ufki bir şekilde diğer iki sütün üzerine yatırılmış üçüncü bir sütünü hatırlatıyor. Gerek yanlardaki ve gerekse üst taraftaki bazı çizgi ve izler bu çevrenin vaktiyle daha geniş bulunduğunu bize tahmin ettirecek mahiyettedir. -Mağaranın bir mayin biçiminde olan iç kısmı 240 sm. genişlik ve derinliğindedir: tavan kısmı, arka tarafta 240 ve ön kısımda ise 200 sm. lik bir irtifadan başlamak üzere yarı fiçı biçimindedir. Duvarlar mezarın zemininden itibaren bir metre kadar amut yükselirler ve ondan sonra bir mahrut şeklinde yavaş yavaş küçülerek tavana uyarlar. Vaktiyle mezarın içinde, 150 sm. derinlikte ve 80 sm. kutruna bir deliğin mevcûtu olduğu ve bu deliğin içerisinde at nalı, ve kazma işlemecek kadar sert bir harç bulunduğu rivayet edilmektedir. -Aynı mağaranın güneyinde de ikinci bir mezar daha vardır ve bugün kurtlara in vazifesi görüyor.

Büyük insanlar için yaptırılmış olmaları pek muhtemel olan bu nevi münferit mezar tiplerinin aksine olarak Yalnıztepe'de birçok mağara-mezarları bir araya toplanmaktadır. Şehirin Bağbaşı manalesinden çıkıp ta Karakurt kaphesine girmek istediğimiz zaman, ve bugün bu mahallenin üst tarafında kalan mezarlığı 500 metre kadar geçince, hemen sağ tarafta bir mağaranın methali ile karşılaşırız; maalesef burası bugün tamamen harap bir vaziyettedir. Tunel biçiminde olan bu methalin yıkılmadan daha önce 3 metre kadar uzun olduğu söylenmektedir. Bizzat mağaranın kendisi de tamamiyle toprakla dolmuş ve içini boşaltmadan hakiki yüksekliği hakkında bir fikir elde edilemeyecek bir hale gelmiştir. Mağara şekil itibarıyla kaim zaviyeli olup, 165 sm. uzunluğunda ve 200 sm. kadar

genişliktedir. Arka duvarda, 175 sm. genişlikte ve 100 sm. derinlikte (adetâ bir sedir gibi) yükseltilmiş bir boşluk vardır. Bu boşluk kısmın arka duvarında da, (bu civar oturma odalarının hemen hepsinde bulunduğu gibi) küçük bir niş mevcuttur. Niş kısmının tavanı da yarı fıçı şeklindedir ve 75 sm. irtifacı vardır. Aynı şekilde yarı fıçı biçimli tavanı olan esas mağaranın, bir insan ayakta duracak kadar bir irtifacı olması muhtemeldir.

Daha kuzeye doğru gidilince, Yalnızdede yatırının (ilerde üzerinde durulacaktır) aşağısında, tamamiyle aynı biçimde ve fakat arka duvarında niş boşluğu olmayan bir mağara-mezar daha vardır. Bu mezarda nişin resmi, yeşil bir boya ile arka duvarın üzerine yapılmıştır. Tabii bugün bu resmin ancak bazı izleri görülebilmektedir. Bundan başka arka duvardaki kemerle, yan duvarların yukarısındaki tavanın başladığı yerler ve bir de tavanın en tepe kısmında, ortada kırmızı renkte çizgiler vardır. Kolay işlenen kireç taşının oyulmasında 4-8 dişli yontma çekiçleri kullanılmıştır; birer santimetre genişliğinde olan bu çekiç izlerini bazan 20 santimetre kadar uzunlukta takibedebiliyoruz. Dış görünüş itibariyle bu nevi mağaracıklar, üzerinde hiçbir ot bitmemiş ve hafif dalgalı bir tümsekten başka bir şey degillerdir. Ve bunlardan bir tanesini görünce de, ona benzer diğer birçok mağaraların etrafta sıralandığını ve bunların kapılarının toprakla tıkanmış bulunduğunu görmekte gecikmiyoruz. Bize anlattıklarına göre, Akbayır dağının kuzey doğu nihayet tarafında da bu şekilde birçok mezarın bir araya toplandıkları bir mahal mevcuttur. Ve yine söylendiğine göre, buradaki mezarlardan bir tanesini açtıkları zaman buradan, bugünkü Türk mezarlarındakine tamamiyle benzer bir şekilde, bir ayak ve bir de baş ucu taşı meydana çıkarılmıştır. Bu baş ucu taşı üzerinde bakır bir tasın ve bir de, arkasında yazılar bulunan taştan bir heykelin durmakta olduğu ve bunların sonradan Ankara'ya götürüldüğü rivayet edilmekte ise de aslını bilmiyoruz.

Kazankaya mahallesindeki "Terme = Therme,, mevkiinin kayaları üzerinde ve Bektaşî Degirmeni'nin hemen karşısında, nehir kenarında bir mağara daha vardır. Mağaralardan diğer bir tânesi de daha aşağıdadır. Ve bir üçüncüsü de, uzanan kayaların Büyük Mezarlığa bakan sathı üzerindedir. Bu mağaralardan üçünün de haddi zatında tabii birer mağara oldukları ve sonradan insanlar tarafından ve hem de Yalnıztepe'dekinden daha kaba bir yontma

aletiyle birtakım tadilâta uğratıldığı, genişletildiği ve nisbeten cilâlı bir şekle sokulduğu açıkça anlaşılmaktadır. Bu defa bunlarda medhal kısımları, diğerlerinde olduğu gibi, tunel biçiminde olmakla beraber, tavanlar da o kadar yüksekte değildir; ve duvarlarda sedir gibi boşluklar veya geniş kısımları yoktur. Tabii çatlaklar veya delikler hiç dokunulmadan oldukları gibi bırakılmıştır.

Kayalığın güney-doğusu nihayetine düşen kısımda büyük ve tabii bir mağara daha vardır ki bugün burası bir zeytin yağı imalâthanesi olarak kullanılmaktadır. Bizzat Terme'nin kendisi de sun'î olarak meydana getirilmiş bir mağara biçimindedir; ve kadınlar hamamı kısmı ile şundurma kısmını birbirine bağlayan yüksek ve geniş yarı fıçı biçiminde bir tavanı vardır. Ve hiç şüphe yok ki ikisi arasındaki duvarla en dışta kalan duvar daha sonraki zamanlarda yapılmıştır.

Aynı kayalığın diğer bir kısmı da, Yenihamam'ın üst tarafındaki Kayaşeyhi mahalinde dışarı çıkar; bu kısmın kuzeyinde de, yukarıda bahsini ettiğimiz Kurt İni'ne benzer bir mağara vardır. Buradaki bahçe sahiplerinden bir tanesi bundan takriben 60 yıl kadar önce, buradaki kayalığın sathından 2 metre kadar bir tabakayı sökerek evinin temelini döldürmüştür. Mağaradan bugün elde kalan kısım, kayanın içerisine doğru 2 metre derinlikte ve kalan kısmın bakiyesi olarak da 184 sm. lik bir genişlikte bir çukurdan ibarettir; taban kısmının parlak ve cilâlı olduğunu tahmin etmekte isek te bugün burası tezekle örtülü bir vaziyettedir. Sağda ve solda ellişer santimetrelilik iki, ve arkada ise bir metre genişlikte bir tane olmak üzere üç kanepesi vardır. Ve geride kalan kanepenin bir metre kadar üzerinde de yarı fıçı biçiminde bir tavan kısmı vardır. Esas mağaranın tavanı bu tavandan 40 sm. daha yukarıdadır. Bütün kayalık boyunca devam eden ve fakat bugün yalnız Terme mevkiinde sıcak su vermekte olan yarığın, mağarayı arzant bir şekilde kat'etmekte olduğu ve tam da ard taraftaki kanepenin önünden geçtiği adam akıllı tespit edilebilmektedir. Diğer taraftan, sol kanepenin bulunduğu yerde, ne olduğunu bir türlü anlıyamadığımız ve bir kol kalınlığında bir delik vardır; bu delik bir miktar kayalığın içine girmektedir. İhtimal ki kayalığın üzerinden kaldırılmış olan iki metrelik tabaka içerisinde mağaranın tunel biçiminde bir de medhal kısmı vardı. Daha güneyde, bir zamanlar Rum'lar tarafından yağ imalâthanesi olarak

kullanılmakta oldukları söylenen, ve fakat bugün büsbütün harap bir vaziyette bulunan, birbirine bitişik, üç ufak mağara daha vardır. Biraz daha güneyde, yâni Kayaşeyhi mezarından 10 metre kadar uzakta, çok büyük ve bugün kapalı bulunan tabii bir mağaranın daha mevcûd olduğunu öğrenmekteyiz. Bugün burada iki metre genişlikte ve yayvan bir tekneyi andıran bir düzlükten başka bir şey yoktur. Rivayete göre eskiden hastalık salgınlarında ölen kimseler buraya getirilerek mağaranın içerisine atılmış. Avgun caddesi bidayetindeki köprünün güneyinde ve hemen nehir boyunda, vaktiyle demir (?) kapılı bir mağaranın bulunduğu ve ölen kimselerin o mağarada ancak bir gece bekletildikten sonra ertesi günü toprağa gömülebildikleri rivayet edilmektedir. Kayaşeyhi semtindeki kayalık kısmın doğu kenarına ve Asaf Paşa Konağı'nın bahçesi içerisinde yassı ve yarı tabii bir mağara daha vardır. Ve son olarak, buradaki kayalık kısmın güney kenarında, kısmen oyulmuş ve diğerlerine benzer bir mağaraya tesadüf etmekteyiz. İçerisinden çıkan çanak-çömlek parçalarına ve kemik kırıntılarına bakılacak olursa mağara bir zamanlar toprakla dolu kalmış ve sonradan boşaltılarak tekrar kullanılmıştır.

Şehrin sağ kenarında bulunan yüksek arazi kısmının üzerinde Ufacık tepe adında bir yer vardır; yerliler bu mevkide de, sert toprak içerisine açılmış kapalı bir mağaranın mevcûd olduğunu anlatmaktadırlar. Bundan birkaç yıl önce, şehrin kuzey kenarına düşen Selafur mevkiinde ve aşağı yukarı nehrin 150 metre kadar doğusuna isabet eden bir yerde, yere büyük bir delik açılmış ve yeraltı bir tunel meydana getirilmiştir. Bu tünelde bugün 25 metre kadar ilerlemek mümkündür. Tunelin taban kısmı 150 santimetre genişlikte ve düzdür; yarı fıçı biçimindeki tavan da bu düzlükten 2 metre kadar yükseklikte bulunuyor, ayrıca bir de orta tarafta dar bir hava deliği vardır. Halk bu tunelin tâ nehrin altına kadar devam etmekte olduğunu ve tunelin son kısmında taştan yapılmış birtakım insan ve hayvan heykellerinin mevcut bulunduğunu iddia etmekte ise de bu habere pek te inanamıyoruz.

Mağaraların tarihi hakkında maalesef kat'i bir şey bilmemekteyiz. Yalnız, üst tarafta geniş ve alt tarafta daha dar bir kapısı

bulunan Kurt İni'nin Roma devrine ait olduğunu kuvvetle tahmin ediyoruz ¹¹⁵.

IV. Sun'î tepeler (tümülüsler):

Şehirin etrafını sıra halinde birçok sun'î tepecikler çevirmektedir. Yalnıztepe'deki münferit tepe de dahil olmak üzere, bunların hemen hepsi tahribedilmiş ve içerilerinden ne elde edilmişse alınarak götürülmüştür. Hepsinin zirve kısmında, kazılmış ve tahribedilmiş olduklarını gösteren küçük bir çukur vardır. Ancak Yalnıztepe'deki tepenin uç kısmında, bugün de burada bir ziyaret mahallinin mevcûd olduğunu gösteren bir taş yığını ve bir de, üzerine birtakım ip ve paçavra parçaları bağlı bulunan bir ağaç dalı dikilmiştir. Tepenin doğu yüzünde ve uçtan birkaç metre aşağıda, bugün asıl ziyaretgâh olarak kullanılmakta olan basık ve tabii küçük bir mağaracık mevcûttur. Nezir olarak burada bugün birçok tavuklar v. s. kesilir ve mumlar yakılır. Yerli halkın anlattığına göre eskiden, tepenin batı yüzünde bulunan çeşmede aptestini almak üzere yattığı yerden çıkan Yalnız Dede'yi sık sık görmek mümkündü. Hakikaten de tepenin bu yüzünde, romantik bir güzellik taşıyan bir çıplak kaya yarı vardır; ve burada bulunan delikten akmakta olan bir çeşmenin suyu şehirin en güzel ve meşhur suyunu teşkil eder. Çıplak yarı 10 metre kadar kuzeyinde, üzeri otlarla örtülü yeşil bir leke gözümüze çarpmaktadır. Söylendiğine göre bu kısım, Akbayır dağının tâ içerilerine kadar devam eden, fakat sonraları kapatılmış olan tunel biçimli bir deliğin ağzıdır.

Yine halkın anlattığına göre, Yalnız Dede ziyaretgâhı ilk olarak Eyüp bin Ansari adında birisi tarafından tesis edilmiştir. Yalnız Dede'nin kendisinin kim olduğunu kimse bilmiyor. Bu semte yakın olan Bağbaşı mahallesinde oturan kimseler, onun da Ahi Evran ve Hacı Bayram gibi vaktiyle Horasan tarafından gelmiş olduğunu söylemektedirler. Tıpkı Kayaşeyhi hakkında olduğu gibi onun hakkında da pek az şey biliniyor. Acaba bu çukur eski çağlardan kalma bir mezardı da sonradan Selçuklar zamanında ve belki de daha genç zamanlarda onun etrafında bu şekilde bir efsâne mi teşekkül etti?

¹¹⁵ Yukarıda 108 numaralı notta bahsini ettiğimiz makalemizin Harunlar köyü mağara-mezarları kısmına bakınız.

Buraya komşu bulunan Akbayır dağı üzerinde iki sun'î tepelik daha vardır. Orbuk dağı üzerindeki dördüncüsünü de tâ uzaklardan görmek mümkündür. Orbuk yüksekliğinin, şehirin Demirkapı ovasına yayılan kenarına hâkim bir mevki rolünü oynamakta olmasına mukabil Yalnıztepe de şehirin batı kenarına hâkim dir vaziyettedir. Orbuk üzerindeki tepeliğin mütenazırı olmak üzere, beşinci bir sun'î tepe de, Ankara yolu üstünde ve nehirin doğusuna düşen Eşektepesi üzerinde bulunuyor. Birkaç yıl önce bu sun'î tepenin içi açılmış ve tekrar kapatılmıştır. Fakat hafriyat sırasında içerden hiçbir şey alınmadığı ve bunun birçok kimselerin gözü önünde cereyan etmiş olduğu halk tarafından söylenmektedir. Anlatıldığına göre, tepenin içinde oldukça büyük ve 3 metre yükseklikte, demir (!) kapılı taştan bir oda vardır. Onun yanında henüz açılmamış bulunan üç hücrenin daha bulunduğu da ilâve edilmektedir. Ve keza hüyükün etrafında daha başka binaların da bulunabileceği umit ediliyor. Burasının, vaktiyle, şehirin kuzey sınırında kurulmuş bir müstahkem kale vazifesi görmüş olması pek muhtemeldir. Aynı istikamette kuzeye doğru biraz daha ilerleyince, Sıtmasıyü'nün yanında buna benzer ve altıncı bir sun'î tepe daha karşımıza çıkar.

Kırşehir'in güney kenarına düşen Dilek Bağı mahallesindeki sırt üzerinde ve nehirin doğusuna düşen ve üstünde yanyana duran iki sun'î tepe bulunan bir Eşek ve Kasap tepesi daha vardır. Sun'î tepelerden dokuzuncusu 500 m. kadar daha ilerde ve güneyde Kuşaklı tepe üzerindedir. Ve nehirin batı tarafından kalan ovanın bittiği yerdeki karşiki küçük tepeli de birkaç saklı hazine meraklısı tümülüs zannetmiştir.

Şehirin doğusunda kalan tepeler üzerinde, Öksü deresinin menbainâ hâkim bir mevkide onuncu bir sun'î tepeliye daha tesadüf ediyoruz. Bu yüksek sırt şehirin Kındam kısmından yükselme başlıyarak kuzey istikametinde devam eder ve Öksü deresinin doğusunda büyük bir kavis çevirdikten sonra, Malyaçözü'ndeki Horlaköyü yolunun bulunduğu geniş ovada dikine kesilir ve daha sonra da, yine Kervansaray yüksekliklerine doğru uzayıp gider. Kuzey istikametinde sırt boyunca 1 kilometre kadar daha ilerleyince, ve sırtın Kervansaray mevkiine varmadan evvel son bir yükseklik arzettiği yerde bir sun'î tepe daha vardır: burası şehrin merkezinden kuş uçuşu olarak yedi kilometre uzakta ve şehi-

rin bulunduğu sathıtan takriben 300 metre daha yüksektedir. Heyeti umumiyeleri itibariyle bir yarım daire biçiminde olan ve bir amfiteatrı hatırlatan yüksek sırtlar, Öksü deresinin ve dolayısıyla şehirin büyük bir kısmının esas su deposu vazifesini görmektedir. Tepelerden ikisinin de gayet hâkim bir mevki ve yükseklikte inşa edilmiş olduğunu görmekteyiz. Buralarda insanların kendilerine yaşamak için evier kurmamış oldukları ve yalnız vazife başında ölmüş olan büyüklerini buralara gömdükleri muhakkaktır. Binaenaleyh bu mezarlarla, Nil vadisine hâkim bulunan mevkide yapılmış olan ehramlar arasında, güdülen gaye itibariyle büyük bir benzerlik vardır; şu kadarla ki bu mezarlar diğerlerine nisbetle daha küçüktürler.

Şehir merkezinden 7 kilometre kadar uzaktaki Gölhisar yanında, eteginden bir su menbaı fıskırmakta olan ve oldukça büyük, bir sun'î tepe vardır; bu menbaın da tepeyi yapan tarafından oraya yaptırılmış olduğu tahmin edilmektedir. Bundan beş on yıl önce buradan çıkarılmış olan taşlar bugün yine oracıkta küçük bir köprünün inşasında kullanılmıştır. Tepe eski Bağdat yolunun üzerinde bulunmaktadır. Biraz kuzeye doğru ilerlediğimizde daha büyük bir tanesine ve daha da ilerleyince dördüncü sun'î tepeye rastlamaktayız. Anlaşılan aynı istikamette bu tepelerden daha birkaç tâne vardır. Bu tepelerin vaktiyle bir sıra dahilinde yaptırılmış olduğunu ve sınırlarda görülen düşmanın yaklaştığını, gerek meşalelerle ve gerekse bağırarak suretiyle merkezlere haber vermek için bunlardan istifade edilmiş olduğunu söylerler. Fakat şehrin etrafında dizili bir vaziyette bulunan veyahut Demirkapı ötesindeki tepelerde yaptırılan sun'î tepelerin böyle bir iş için kullanılmış olmalarına pek ihtimal veremiyoruz.

V. Terme :

Sıcak su menbalarından daha fazla miktarda su akıtılabilmek maksadiyle, 1945 yılı ilkbaharında Bayındırlık Bakanlığı tarafından hamamın bazı yerlerinin kazılması ve kayalık içerisinde de bazı kısımların dinamitle behava edilmesi için ilgililere emir verilmişti. Bu ameliyeler sırasında eski hamamın esas taksimatı da kısmen meydana çıkmış oldu. Kadınlarla erkekler hamamının eski iki hücresine hemen hiç dokunulmamıştır. Buna mukabil suyu ilk dışarı fıskırtan kaya yarığının bir kısmı olan ve bugün meydanda bu-

lunan, kaya-duvarın önünde, kayalar içerisine oyulmuş olarak, bir takım eski yapı taksimatına tesadüf etmekteyiz. Çok yazık ki kayalara dinamit koyulurken, kaya-duvarın kuzeyinde bir çıkıntı halinde duran, 1,30 m. yükseklikte, 2,40 m. genişlikte ve takriben 1,50 m. derinlikte küçük ve tabii bir mağarayı havi bulunan kaya kısmı da birlikte havaya uçmuş gitmiştir. Bu küçük ve tabii mağaranın 64 sm. kadar aşağısı kazılırken, toprak altından 50 sm. ende ve 40 sm. yükseklikte ve yarı üstüvane biçiminde bir kaide meydana çıkarılmıştır; kaidenin hemen altından itibaren de, güneye doğru biraz meyilli olarak, cilâlı bir satıh kısmı başlar. Maalesef bu düz ve cilâlı satıhtan da 3 m. kadar bir uzunluk tahribedilmiş bulunuyor. Akla gelebilir ki, vaktiyle su bu küçük mağaracık içerisinden çıktıktan sonra (üzerinde bir tanrı resmi bulunan?) yarı üstüvane kaide üzerine ve oradan da daha alta bulunan bir havuzun içine akmaktaydı. Çünkü havuzun başlangıç tarafı mağaracığın bulunduğu taraftadır; ve bu, vaktiyle burada bir su havuzunun bulunduğunu ispat edecek mahiyettedir. Düz satıhın güney tarafında ve önünde, 30 sm. derinlik ve 100 sm. genişlikte bir çukur vardır; çukur güney tarafından yine 30 sm. yükseklik ve 100 sm. genişlikte bir duvarla kapatılmıştır. Bu duvarın ön kısmında, kayalar içine oyulu bir vaziyette ve (yukarıda bahsini ettiğimiz) eski kitabenin bulunduğu yerin altında bir yerde, genişçe bir merdiven basamağı vardır; ihtimal ki bu basamağın önünde de daha dar başka basamaklar vardı.

Sonra, dik kaya-duvarın önüne isabet eden bu kayalık kısmın vaktiyle bir taş ocağı olarak kullanılmış bulunduğu ve sonradan, zamanla, işe yaramıyacak taşlarla dolmuş olduğu da açıkça görülmektedir. Kaya-duvarın eteğinde ve daire şeklini arzeden bir kısım daha vardır ki bunun, henüz ayakta durmakta bulunan hamam bekçileri evinin altına kadar devam etmekte olması pek muhtemeldir. İşte bu kısım la yukarıda tasvirini yapmağa uğraştığımız havuz arasında ve kaya-duvarın 70 sm. kadar ilerisinde, basık ve 2 m. kadar yerin altında bir havuzun daha başlangıç kısımları tefrik edilmektedir; bu kısmın genişliği 75 sm. kadardır. Üzerine yığılı bulunan kalın bir yangın tabakasından maada burada muhtelif çanak-çömlek parçaları ve büyük küp kırıntıları da bulunmaktadır. Ayrıca horoz biçiminde bir nevi kaval, bir mozayik parçası olduğunu tahmin ettiğimiz yeşil bir taş, cam parçaları ve ba-

kır bir kaba ait birtakım kalıntılar da mevcuttur. Bulunan bu eşyadan burasının pek fakir bir yer olduğu kanaatına varmaktayız.

İmparator Justinian'ın vaktiyle Justinianopolis'te birtakım hamamlar inşa ettirmiş olduğunu vakıa bilmekteyse de, bu kalıntıları bu büyük imparatora maledemeyiz. Binaenaleyh bunlara dayanarak Kırşehirin eski Justinianopolis olduğunu ispata kalkışmak mümkün değildir. Kaya-duvar üzerinde eskiden mevcûd iken, sonradan sökülüp alınan kitâbe içinde belki de bu mahallin eski adı hakkında da malûmat vardı.

VI. Yazılı küp:

Kırşehir'e yakın küçük Kaman kasabasında rastladığımız büyük bir küp, üzerindeki yazıdan dolayı çok enteresandır. Şimdi Ahmet Yaman'ın evinde bulunan bu küpten bugün, arpa deposu olarak istifade edilmektedir. Bu küp bundan birkaç yıl önce, Kırşehir'in Değirmen Özü mıntakasında Üç Değirmenler höyüğünde toprak altından dışarı çıkarılmış ve bugünkü sahibi tarafından 20 TL. mukabilinde satın alınmıştır. Boyca 1,40 metre yüksek olan küpün muhiti 2,30 metre kadar gelmektedir. Yukarıda en kalın yerinin kutru 60, ağzını teşkil eden açıklığın kutru ise 45 santimetre kadardır. Küpün boynunda bir yazı dizisi vardır ki, bu yazı, küp daha fırına verilmeden önce ve hem de bir çubukla batırılarak yanyana noktalar meydana getirmek suretiyle yazılmıştır. Yazı tamamıyla Yunan harfleriyle yazılmıştır: Bir omegayı, fasilasız olarak, Elpidioy pithos (Elpidios'un küpü) kelimeleri takibeder. Buraya bu harflerin sihrî bir maksatla, ve küpün muhtevasını herhangi bir âfete veyahut ta bed nazara karşı korumak gaye ve inancıyla hakkedilmiş olduğu pek muhtemeldir. Çünkü bütün harfleri ihtiva etmekte olan alfabe ile her türlü cümle teşkil etmek mümkündür; ve binaenaleyh en tesirli sihir formül ve kelimeleri bu alfabe içerisinde meknuz bulunuyordu¹¹⁶. Bu nevi yazılı küplerden, Helenistik çağa ait olmak üzere, Bergama'dan da çıkarılmıştır. Bu küpler üzerinde de çubukla batırılarak ve noktalarla yazılmış yazılar vardır; bu yazılar, ölçüyü belirtmekte olmaları pek muhtemel birtakım rakamlar, ve bazı isimlere ait olan yazı kırıntılarından ibarettir¹¹⁷. Bu küplerden diğer bir tanesi de Anka-

¹¹⁶ Franz Dornseif, Das Alphabet, 1925.

¹¹⁷ Altertümer von Pergamon, X. Cild. Die Hellenistischen Arsenale, Berlin-Leipzig 1937 von Akos von Szalay und Erich Boehringer s. 37 v. devamı.

ra'da yer altından çıkarılmış ve Ankara Üniversitesi, Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesine sevk edilmiştir. Bu küpün üzerinde kaba yazılmış bir Hypatia ismi ve bir de, çubuk izlerinden müteşekkil noktalardan meydana getirilmiş ve dairen madar küpün boynunu dolandır şekilde, bir "Chr.", rümûzu vardır. Bu rümûzun mevcudiyetine bakılırsa, Kaman'daki küp gibi bu küpün de İsa'dan sonraki devre ait olması icabeder; nitekim Kaman'daki küpün üzerindeki yazı tipi de, Milâttan sonra III. yüzyıla ait olarak kabul edilmektedir ¹¹⁸.

VII. Şehirin en eski evleri:

Üzerindeki yazıdan öğrendiğimize göre, şehirin en eski evi, Hacı Mustafa Efendi'nin Medrese Mahallesiindeki 74 numaralı evidir; Hicri 1275 tarihi, evin 90 senelik olduğunu gösteriyor. Şehirin batı yarısına yerleşmiş bir Bey hanedanı olan Kōrağa'lara ait eski hükümet binası ise, anlatıldığına göre, 1144 yılında inşa edilmiştir. Evin esas büyük salonunun yanındaki, kahve pişirmeye mahsus küçük odanın duvarlarında, bugün artık kaybolmağa yüz tutmuş birtakım resimler vardır; resimlerini yazımızın sonunda takdim ettiğimiz bu duvarlar, bina ile birlikte yıkılmak üzeredirler. Bu evin hemen karşısında, aynı aileden Hüseyin Efendi adındaki zat 1287—1871 yılında yeni bir ev inşa ettirmiştir. Bu evde bugün, bu ailenin başı sayılan ve Hüseyin Efendinin oğlu olan Esad Ağa ikamet etmektedir. Evin önündeki ahşap balkon, yazlık yatma yeri olarak bizzat Hüseyin Efendinin kendisi yapmıştır.

Şehirin en büyük binası, Hüseyin Efendinin bugün İmaret Mahallesiinde ayakta duran konağıdır. Hüseyin Efendi, eskiden İmaretin hocalarını ve diğer idarecilerini teşkil eden Süleyman-i Türkmanî âilesindedir. Bugünkü halk arasında dolaşmakta olan rivayetlere göre, Osman adında bir şeyhin Şeyh Hasan adında bir oğlu vardı ve onun da beş oğlundan dördüncüsü bu Şeyh Hüseyin'di. Ve yine söylendiğine göre, Şeyh Hüseyin Kōrağa'nın kızıyle sonradan evlenmiştir. Bu Şeyh Hüseyin'in torunları ve torunlarının çocukları bugün yaşamaktadırlar. Fakat bu ev bugün Mühsür'lerden Rasim'e satılmış vaziyettedir. Bu evde bir müddet Vali Nazım da oturmuştur. Rivayete göre, Şeyh Hüseyin bu binayı inşa etti-

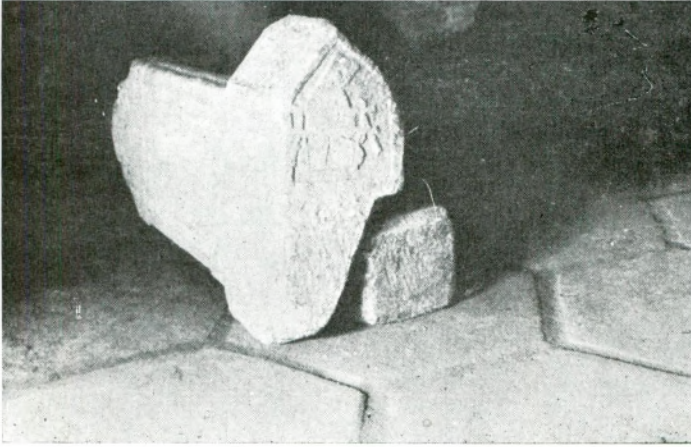
¹¹⁸ Bütün bu malûmatı bizden esirgememiş olan ve halen İstanbul'da bulunan meslekdaş bilgin sayın Bosch'a burada teşekkür etmeyi bir borç biliriz.

Res. 1 — Celâl Hatun'a
ait mezar taşı.

Res. 2 — Akşehir'de bir
mezar taşı.

Res. 3 — Akşehir'de bulunan mezar taşının alttan görünüşü ;
bir sanduka yapmak maksadiyle ele alınmış
olduğu anlaşılıyor.

Res. 4 — Aslanlı taş.

Res. 5 — Bir insan yüzü tasvirini taşıyan taş.

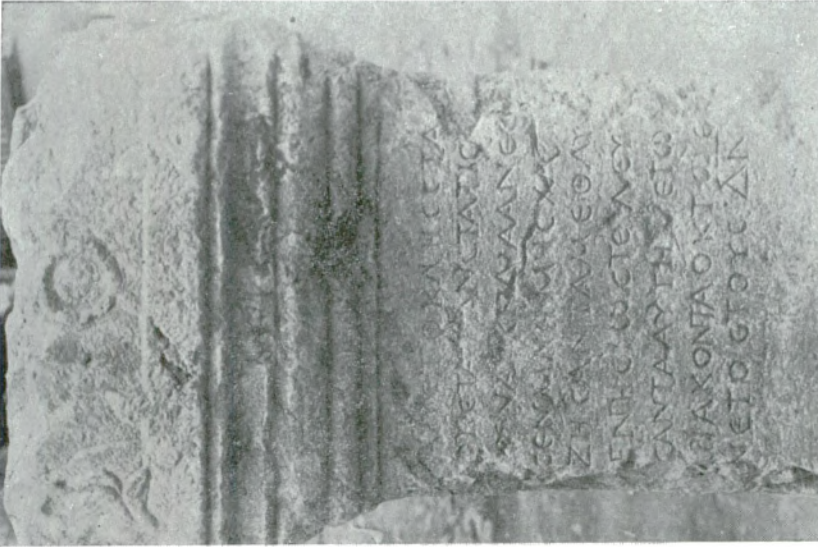

Res. 6 — Akşehir Maarif Köyü türbesindeki koç heykeli.

Res. 8 — Karamanda Arif Çavuş'ın evindeki yazılı taş.

Res. 7 — Bâla Halkevi önünde bulunan yazılı taş.

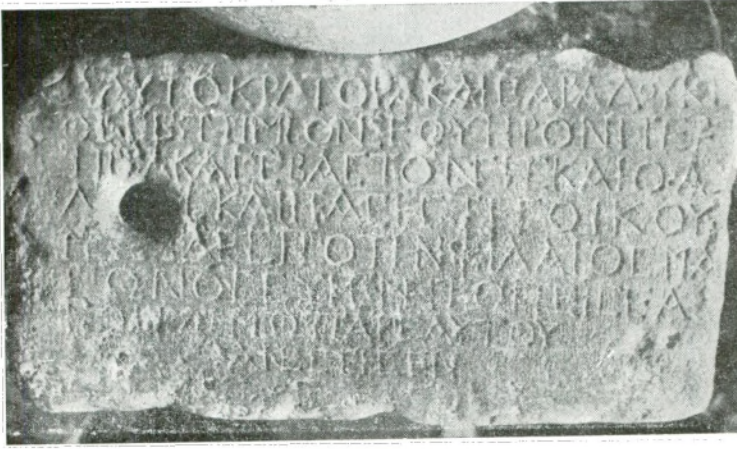

Res. 10 — Cihanbeyli'de çarşı ortasındaki taş.

Res. 9 — Cihanbeyli Halkevi önünde duran yazılı taş.

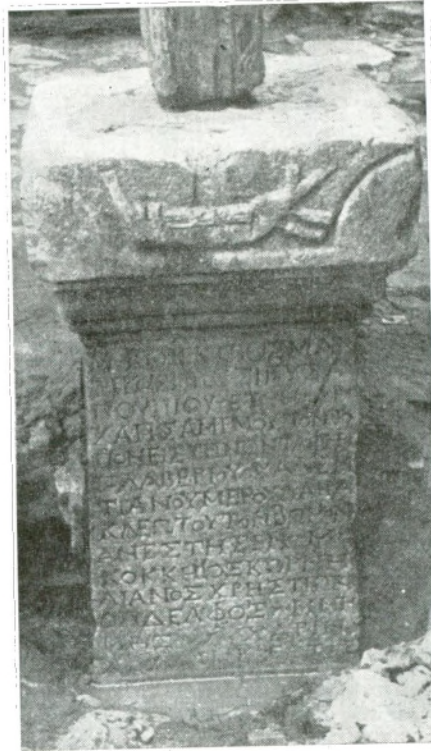

Res. 11 — Akşehir Bisse köyü Muhtarının evinde duran taş.

Res. 12 — Teahhütlü köyünde basamak olarak kullanılan taş.

Res. 13 — Akçakocada sütun kaidesi olarak kullanılan yazılı taşlardan biri.

Res. 14 — Akçakoca'da sütün kaidesi olarak kullanılan yazılı taşlardan diğeri.

Res. 15 — Terme mevkiinde bulunan mağaranın kaide kısmı ve kitabenin bulunduğu yer.

Res. — 16 — Kaman'daki yazılı küp.

Res. 17 — Kaman'daki yazılı Küpün büyütülmüş kenarı, ψωελ ve π harfleri okunuyor.

Res. 18 — Korağalar'ın hükümet binasındaki duvar resmi.

Res. 19 — Korağalar'dan Hüseyin Efendi'nin evi.

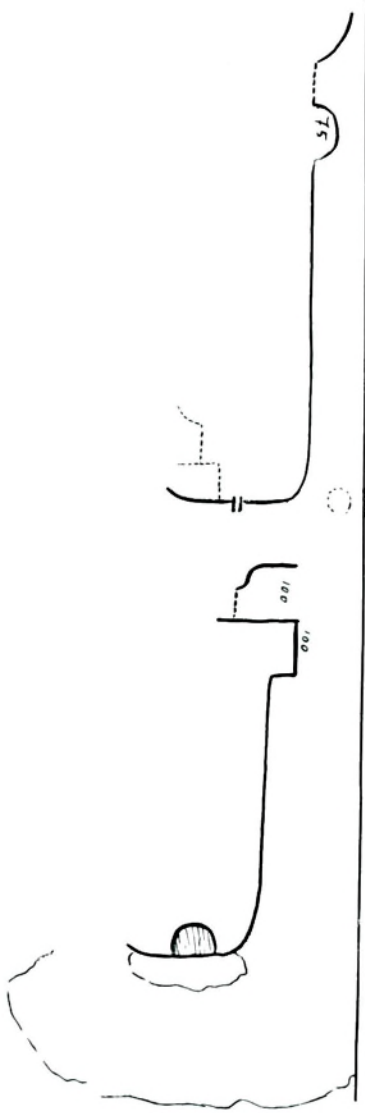

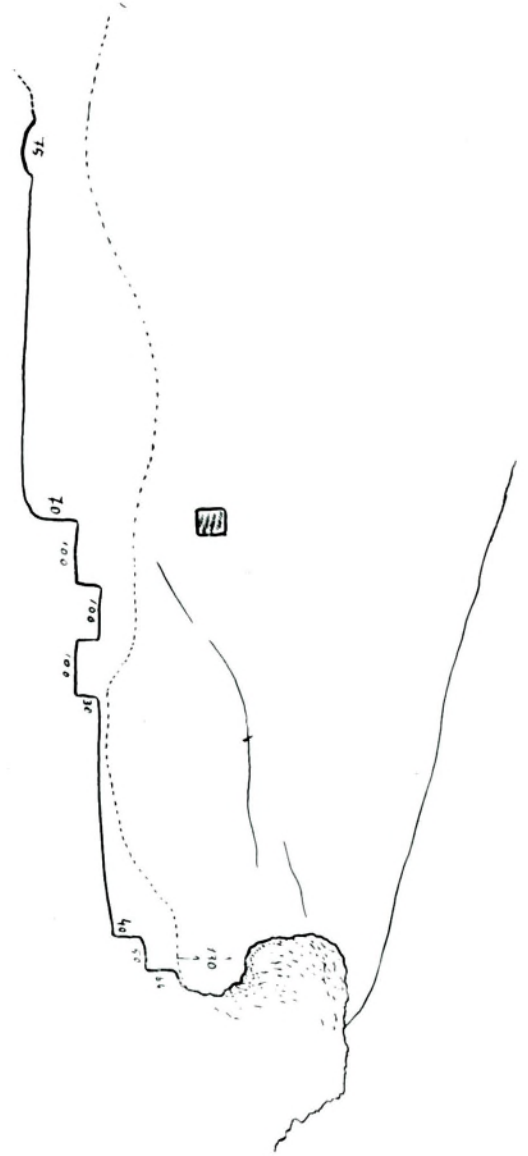
Res. 20 — İmaretteki Şeyh Hüseyin'in konağı.

Res. 21 — Şeyh Hüseyin konağı'nın köşesine düşen odanın içi.

Res. 22 — Terme'nin kuşbakışı görünüşü.

Res. 22^a — Terme'nin yan maktâ.

rirken İstanbul'dan dülger getirmiştir. Bir merdivenle çıkılan, tavan arası odacığı dikkatimizi çekecek mahiyettedir. Aynı yapı tipi örneğini, bir de Karadeniz sahilindeki Akçakoca'da ve buranın Yukarı Mahallesindeki bir evde görmüştük. Akçakoca'daki bu evde belediye reisi oturmaktaydı; ve ev belediye reisinin, bir liman memuru olan babası tarafından inşa ettirilmişti. Belediye reisinin babası bu küçük çatı arası odasından, limanı daima görebilmek ve gelecek gemilerden haberdar olmak için faydalanmıştı. Bu neviden diğer bir yapı örneği de, Düzce'nin Üskübi kasabasında vardır. Ev bir doktora aittir ve şehirin ortasında, ana cadde üzerinde bulunmaktadır. Bu evde de İstanbul tesirini takibetmek bir dereceye kadar mümkün oluyor.

EIGENARTIGE DENKMÄLER AUS KIRŞEHİR

VON WALTER RUBEN

A. Bauten.

I. Medrese des Cace Bey:

Im Folgenden einige Ergänzungen zu älterer Literatur¹(*). In der Medrese sind zwei Säulen (s. Abb.). Jede hat statt des Schaftes eine Art Kette von Kugeln und Kegelstümpfen, u. z. bildet eine Kugel zwischen zwei Kegelstümpfen ein Bauglied, das 3 mal wiederholt ist. Dies dreigliedrige Säulenglied ist von Diez^{4a} auf mittelalterlich-armenische und gar hettitische Säulen zurückgeführt worden. Ich fand es in Düzce (s. Abb.) in noch heute lebender Holzarchitektur. Andererseits ist der Kettencharakter, die Schaftlosigkeit eher an indischen Säulen⁵ wiederzufinden (s. Abb.), besonders an einer aus Gandhāra. Also stammt die indische wie die anatolische Säule letzten Endes vermutlich aus derselben Holzarchitektur der vorderasiatischen Berg-Wald-Gebiete. Eine Schülerin schrieb mir ein Märchen auf: Cace Bey wollte seinen 3 Töchtern von seiner Indienreise mitbringen, was sie wollten, u. z. einen Bildhauer, ein Zauberbuch und einen grünen Fächer. Unter letzterem war ein Diener zu verstehen. Heimgekehrt liess er die Medrese bauen. In dem unklar erzählten Märchen ist das Wunsch-Motiv deutlich¹⁴, aber auch eine Anspielung auf die Sage des Burzoes, der das Pancatantra aus Indien nach Persien brachte^{15, 16}. Ist aber, wie jene Säule andeuten könnte, tatsächlich an einen indischen Architekten zu denken? In der Süleymaniye in Stambul sollen 2 Säulen aus Indien stammen, an einer jetzt ausgemeisselte Inschrift gewesen sein. Noch zu Mordtmanns Zeiten kamen indische Kaufleute zur Messe von Zile¹³, und in einem Album aus dem 17. Jhd. werden indische Fakire für Stambul bezeugt^{13a}.

II. Lale-Moschee. (s. Abb.)

Früher hatte die Moschee drei Schiffe. Das linke ist vor 45 Jahren abgerissen. Der Bogen an der Vorderfront des

(*) Für die Anmerkungen Nr. 1—117 s. den türkischen Text.

erhaltenen rechten Seitenschiffes war früher ebenso offen wie der des mittleren Schiffes, also sicher auch der des abgerissenen linken. Diese Moschee hatte also vorne nur drei offene Bögen, ein Typ, der für Anatolien m. E. sonst nicht belegt, in Indien mit seinem heissen Klima aber passend ist. Der Bau bleibt damit einstweilen rätselhaft (s. u. Türbe des Ahi Evran!) .- Obige Schülerin schrieb: Ein Schüler der Cace Medrese brachte jeden Tag eine Blume mit in die Schule. Sein Lehrer nahm sie ihm fort, obgleich er klagte, sie habe 2300 Lira gekostet. Der Lehrer pflanzte die Samen in seinen Hof, sie erblühten, er erfuhr von dem Schüler den Namen Tulpe (Lale), verkaufte sie in Malatya und liess von den Erlösten 5000 Lira die Lale-Moschee bauen.

III. Die Türbe des Ahi Evran.

a) Abriss der Geschichte der Ahis¹⁹.

Sie sind eines Teils von antiken Zünften herzuleiten.

1. Periode des Mittelalters 550-800 n. Chr.²³.

Das Ideal ritterlichen Edelmutes mit phantastischen Selbstaufopferungen bei Hatem Tai in Arabien ist vergleichbar dem indischen bei den Helden Namuci²⁶, Nāgārjuna²⁷, Sibi und Vikrama. Hierin liegt eine Wurzel der Ahis.

2. Periode, 800-1050 n. Chr.

Jenes Ideal hängt in Indien seit Alters mit Kriegerum einer-, mit Mystik andererseits zusammen (Buddha, Mahāvira, Krishna, Janaka waren Kshatriyas). Sufis dieser Periode verherrlichen dies Ideal; sie mögen mit antiker Stoa zusammenhängen, aber auch mit indischer Mystik, u. z. über Basra.-Neben diesen Mystikern gab es die illiteraten Grenzkämpfer, die Gazis wie Battal Gazi, Digenis Akrites, Roland, Cid, Salur Kazan usw. Bünde solcher Grenzkämpfer unter den Khalifen hängen mit antiken Truppenformationen zusammen, aber auch mit den rebellierenden Bündeln dieser Periode, die manchmal ganze Städte gegen die Fürsten in ihre Hand bekamen, für die Städter, für die Armen kämpften und dem Koroğlu der Türken, dem Apahāravarma der Inder, dem Goetz Goethes, den Räubern Schillers und den sozialen Räubern der italienischen Gebirge usw. verwandt sind. In Indien aber gab es seit dem 12. Jhdt. die mörderischen, fromm shivaitischen Thugs⁴⁶, die vielleicht in diese Kategorie sozialer Kämpfer gehören.

3. Periode, 1050 - 1250.

Der Einbruch der Türken löste die Kreuzzüge aus und gefährdete die Khalifen. Der Khalif Nasir (1180-1225) organisierte jene rebellischen Bünde zu einer Stütze seiner Macht, trat an ihre Spitze und liess seine Grossen eintreten u. a. Muhmud Ghorî, den Grenzkämpfer von Afghanistan, der Indien eroberte. Vorbild der christlichen Ritterbünde ist anzunehmen.

4. Periode, 1250 - 1500.

Die Mongolen eroberten Anatolien und vernichteten das Khalifat. In Aegypten fristeten die Khalifen und ihr Ritterbund noch ein kurzes Dasein. Ahi Evran begründete in Kırşehir die Ahi-Organisation der Zünfte und Gilden der Handwerker und Kaufleute, dabei an byzantinische Organisationen anknüpfend, aber auch jenes altarabische Edelmutsideal fortführend. Die Ahis blieben rebellisch, behielten Kampf gegen die Organe des damals verfallenden Staates, Asylrecht für Mörder usw. bei. Aber es gab keine Gesellenbünde, die wie im damaligen Europa gegen ihre Meister gekämpft hätten; insofern ähneln die Ahis eher den Kasten Indiens. Die Ahi-Genossen trafen sich bei mystisch-frommen Feiern, ihr Ideal war asketisch, ihre Lebensweise sozial, ihre Sprache in der Religion türkisch-national im Gegensatz zum Arabisch der Sunniten und zum Persisch der Mevlevîs. Mit ihrem Mystizismus, Nationalismus und Sozialismus passen sie in die weltweite Strömung verwandter Mystiker in Hinduismus und Christentum dieser Zeiten des ausgehenden Mittelalters⁸¹. Im Dorfe Dündarlı bei Niğde⁸⁵ und in Çankırı bei Ankara soll es noch heute Reste der Ahis als Jugendbünde zur Pflege der Geselligkeit geben.

b) *Die Türbe Ahi Evrans* (nicht zu verwechseln mit Ahi Elvan in Ankara, kurze Zeit nach dem Kırşehirer) (s. Plan) ist wie ein Turm mit quadratischem Grundriss, je einem kleinen Fenster hoch an drei Seiten, einer flachen Kupfel, und einem offenen hohen Spitzbogen als Eingang (s. Abb.) (s. o. Lale Moschee: offene Bögen!). Vergleichbar ist die Türbe des Yakup Çelebi in Iznik⁸⁷ und die des Türabi in Akşehir, beide wohl aus derselben früh-osmanischen Zeit. Vor diese Türbe wurde eine Vorhalle gebaut, an diese eine zweite quadratische Türbe, ferner ein tekke, eine Mescid und zu-

letzten ein Minarett. Im Tekke residierte der Scheikh der Ahis mit seinen Derwischen, die als seine Sendboten bis Bulgarien usw. wanderten und Zunftstreitigkeiten schlichteten. - Etwa 5 Minuten westlich der Türbe ist in einem Garten das Grab eines Günasir Dede, das noch heute verehrt wird. Ein anderes war früher etwas nördlich der Türbe. Diese Männer waren fromme, ergebene Diener der Scheichs, resp. des Ahi Evran selber. Nach 15 jährigem Dienst, Fegen der Stube usw. waren sie ausgebildete Derwische und konnten Wunder tun, Gedanken lesen, sich Spiesse durch die Backen stecken usw. Ihre Verehrung hilft u.a. gegen Malaria; sie erscheinen im Traum und warnen Bösewichte. Aber Trauer an ihrem Grabe würde ihre Ruhe stören. Dicht bei der Türbe wohnt ein Kaufmann, der von Ahi Evran stammen will, obgleich er doch keine Kinder gehabt hat. Nachbarn sagen, er stamme von irgend einem Derwisch, nicht einem der Günasir Dedes. Auch der Schriftsteller Sirri⁸⁾ unterschreibt als Nachkomme des Ahi.

d) *Ahi Evran als heutige Sagengestalt.*

Er soll eigentlich Nimetullah geheissen haben, und ein Gerber gewesen sein. Da die Gerber aber ein Schlüsselgewerbe für Sattler usw. waren, ist einer der ihren zum Pir aller Handwerker aufgestiegen. Sein Ursprung ist dunkel, er kam als Fremder zu einem Meister Ahmed in Kirşehir und bat um Einstellung als Geselle. Damals gab es im Stadtteil Medrese 8-10 Gerbereien (heute keine in der ganzen Stadt). Der Meister wollte keinen Gesellen einstellen, aber der Junge versprach grossen Nutzen.

2). Einst war sein Meister nach Mekka gepilgert. Die Meisterrin bereitete Helva. Der Geselle bat sie, etwas dem Meister bringen zu dürfen, nahm eine Kupferschale mit Helva. Im selben Augenblick fühlte sein Meister vor der Kaaba die Nähe seines Gesellen, wunderte sich, nahm die Schale, aber er sah den Gesellen nicht mehr. Bei der feierlichen Heimkehr, zeigte er seinen Freunden die Schale; nicht er, sondern der Geselle sei der wahre Pilger.

3. Einst sassen Ahi Evran, Aşık Pascha und Cace Bey am Mühlgraben, etwa 20 m. oberhalb der heutigen Mühle des Stadtviertels und unterhielten sich. Aber die Frösche störten sie. Ahi Evran: Entweder schweigst ihr, oder wir! Seitdem quakt dort kein

Frosch mehr. Er stirbt, wenn er dorthin kommt (freilich stehen heute dort Häuser, die die Tiere vertrieben haben).

4. Diese drei trafen sich einst an der Stelle, wo heute die Türbe des A. P. steht und suchten sich Plätze für ihre Türben. Sie beteten die ganze Nacht. Am Morgen schoss A. P. einen Pfeil ab, er fiel auf der Stelle der späteren Türbe nieder. Der zweite traf bei der Medrese des Cace Bey, der 3. bei der Türbe des A. E. auf die Erde.

5. A. E. besuchte Hacı Bektaş und ritt auf Hahn (oder Schlange). Als H. B. das hörte, ritt er auf einer Mauer aus Luftziegeln ihm entgegen. Oder: H. B. bestieg die Mauer, zog sein Schwert und war in 20 Min. in Mekka. Variante: Mohammeds Zeit gab es in Kırşehir einen Vali (!) A. E. Das Volk erkannte ihn nicht an und forderte, dass er einen Drachen auf dem Kervanseray tötete. A. E. ging zum Drachen, der sich zahm näherte und ihn auf seinem Rücken zur Stadt trug. Unterwegs trafen sie Hacı Bektaş. A. E. fragte ihn: Wohin? H. B. sprang auf eine Mauer und sagte: Es ist leicht, einen Drachen anzugreifen, aber schwer, auf einer Mauer zu reiten; die ganze böse Welt folgt mir. Himmel und Erde folgten dem Heiligen. A. E. erkannte jetzt seine Grösse und bat ihn um Erlaubnis und durfte an ihm vorbeiziehen. Bei diesem Zuge entstanden erst die Berge und Meere.

6. A. E. und Hacı Bektaş kamen einst zum Kayaşeyhi (dem Heiligen des gleichnamigen Viertels). Der war gerade Holz sammeln gegangen. Seine böse Frau sagte, er sei nicht zu Hause, ohne die Gäste einzuladen. Sie gingen ihm nach, trafen ihn und trugen die Last heim. Kayaşeyhi sagte: Mit dem warmen Wasser von diesem Holze wird die Leiche meiner Frau gewaschen werden. Wie sie ankamen, war die Frau tot.

7. Einst kam ein fremder Kaufmann mit zu gerbenden Fellen. Auf Zureden seines Gesellen übernahm Meister Ahmed grossen Auftrag. Bei der Ablieferung lud der Geselle den dem Kaufmanne 5000 Felle auf, lud dessen drei Wagen voll, bis der Meister entsetzt rief: Genug! und der Kaufmann erklärte, nicht soviel Geld zu haben. Damals hatte er den ganzen Raum zwischen Emirburnu und Kervanseray (zwei Bergen je eine Stunde von der Stadt) mit Fellen gefüllt. Die anderen Gerber riefen: Der

Geselle muss diese vielen Felle gestohlen haben. Da wurde der Geselle zur Schlange und verschwand in der Erde. Der Meister erbaute ihm mit dem vielen verdienten Geld eine Türbe und rief: Ach, eine Schlange bist du geworden! Daher heisst der Geselle Ahi Evran, sagt man.-Variante: Einst spielte der Geselle mit anderen Würfel, es kam zum Streit, er verschwand als Schlange in der Erde. Oder: Er traf sich mit Hacı Bektaş und Hacı Bayram (aus Ankara) in der Mühle seines Stadtteiles. Dort wuschen Frauen Weizen, Knaben pissten ihnen ins Wasser und A. E. verschwand wegen dieser Sünde als Schlange im Wasser. Ueber ihm erhob sich von selbst ein Grab mit Inschrift. Erst später baute man die Türbe. Oder: an der Stelle des Pfeiles des Aşık Pascha wölbte sich die Erde selber zur Türbe. Oder: A. P. kam auf die Nachricht von der Entrückung und baute die Türbe. Oder: Als A. E. einst mit seinen Leuten zusammen sass, wurde er zum Drachen und verschwand unter einem Stein. Ehe man das Minaret baute, soll man am inneren Tor einen Stein sich wie eine Schlange haben bewegen sehen. Seit A. E.'s Tode gibt es keine Gerbereien mehr in der Stadt. In seinem Grabe findet man keine Knochen. Er ist ja entrückt. Er lebt also als mythische Gestalt noch heute im Volke als martyrerhafter Geselle, ohne dass von der Gründung der Ahi-Organisation gesprochen würde. Er ist ein Wunschbild der armen Gesellen, der verkannte Wundertäter. Aehnlich fabeln schon Primitive, wie z. B. die Eisenschmiede vom Stamme der Asur in Indien, von dem wunderbaren Gesellen Barnda. Vielleicht geht der Kult Ahi Evrans auf einen martyrerhaften Gott vom Typ des Tammuz zurück oder auf einen Schlangenmythos.

IV) Die Markt-Moschee.

Soll im Jahre 1280—1864 n. Chr. von einem Hüseyin Bey erbaut worden sein. Ihre Eigentümlichkeit ist ihre Holzdecke (s. Abb.) mit etwa 13 m. Spannweite, die grösste bislang bekannte „Laterendecke“. In 15 Schichten über einander liegend, machen die Balken den Eindruck einer Kuppel. In kleinem Masse kommen solche Decken noch heute in den türkischen Waldgebieten Kastamonus und Erzurums¹⁰³ in Bauernzimmern, aber auch am Hindukush vor. Steinnachbildungen sind bereits in altgeschichtlichen Kuppelgräbern Kleinasiens und buddhistischen Höhlentempeln Tur-

kistans gefunden worden ¹⁰⁴. Es handelt sich also um ein Element der alten Holzarchitektur wie bei jener Säule der Cace Bey Medrese.

V) *Alauddin Moschee (s. Abb.)*

Die junge Moschee aus dem Jahre 1893 mutet romanisch an, noch mehr von wenigen Jahren, als sie links noch einen Uhrturm hatte. Ueber dem noch erhaltenen steinernen Unterbau war ein hölzernes Stockwerk mit Uhr und Glocke. Ein armenischer Uhrmacher Jusuf hat die Gemeinde zu diesem Bau angeregt; mit seinem Tode verfiel die Uhr. Noch gibt es eine Abbildung von ihr in der Hayat Enzyklopädie VI, 1936 im Artikel Kırşehir. Uhrtürme sind in Anatolien häufig, aber an einer Moschee sind sie mir sonst nicht bekannt.

B. *Historisch interessante Steine, Gräber, Töpfe und Häuser.*
a) *Islamische Steine.*

Grabstein der Celal Hatun aus d.J. 713 der Hedschra, 1943 ausgegraben und wieder verwendet (Abb. in situ) ¹⁰⁵ mit Relief in sinopersischem (s. Abb. I.). Bunte Bilder auf Topfscherben ähnlicher Art und derselben Zeit sind in Konya gefunden ¹⁰⁶, vgl. einen Reiter auf einem Sarkophag im Ankaraner Museum und mehrere Frauenbilder von Gräbern in Akşehir ¹⁰⁸ (s. Abb. 2-3: erst als Sarkophag, dann als Grabstein bearbeitet!). Der Mohn stammt aus antiker Tradition. Diese Bilder gehören zum einströmenden innerasiatischen Stil, der sich auch in der späten Romantik fühlbar macht ¹⁰⁹. -Abb. 4: Grabstein mit Löwe als Symbol des Heldenmutes, sagte man in Kırşehir. Gefunden bei dem Brunnen des Viertels İmarat. Auf ähnlichen Steinen ist eine Palme hinter dem Löwen. Abb. 5: Stein mit einem Gesicht, eingemauert in einen Brunnen im Viertel Kayaşeyhi a. d. J. 1205 = 1789 n. Chr. -Vor der Türbe des sog. Tekke bei dem Dorfe Maarif bei Akşehir fand ich die Skulptur eines Fettschwanzschafes (Abb. 6) ¹¹², andere stehen vor dem Ankaraner Museum. Manche meinen, sie gehörten als Wappentiere den Akkoyun.

b) *Griechisch - römische Steine.*

Eine hettitische Felsinschrift ist bei Karakurt gefunden (Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Dergisi V, 4, 1947, 455).

1) Heute verloren ¹¹³. 2) Auf dem Stumpf einer marmorsäule, gefunden in Koru dicht bei der Quelle, die den Anfang der fruchtbaren, bewässerten Gärten von Dinek Bagi bildet. In der Erde sollen dort noch mehr Steine und Reste einer Mauer sein, sagte der Ausgräber, Dr. Süreyya, in dessen Gartenhaus in Dinek-bagi heute die Säule steht. — Ein paar Minuten nordwestlich ist die "Therme,, an deren Felswand eine Inschrift war, die wegen ihrer unlesbaren Schrift (also sicher griechisch) vor 3-4 Jahren ausgemeisselt wurde. 3) Aus dem früheren Griechenviertel bei der Çatalçeşme im Viertel Yenice. 4-8) Vom Hacet-tepesi nördlich der Viertels Imaret ausgepflügt, heute dort in verschiedenen Privathäusern. 9) Oberhalb des heutigen Friedhofes von Bağbaşı ausgegraben. 10) Bei Mehmed Çavuş in seinem Viertel Sivas. 11) Auf einen römischen Grabstein mit dem Brustbild eines Paares (jetzt im Museum der Stadt) später eingemeisselt. 12) Ein dritter griechischer Friedhof soll in Killik links von der Strasse gewesen sein. — Ein Stein ähnlich Nr. 11 ist im Friedhof der Türbe das Aşık Pascha gefunden, jetzt in der Mittelschule. ohne Inscript. — Viele Tonscherben, teils terra sigillata, findet man rechts an der Bagdatstrasse, jenseits der Kılıççı Brücke am Rande der heutigen Stadt; Regen hat dort einen mehrere Meter tiefen Graben gerissen; es muss sich um ein römisches Stadtviertel handeln.

Anhangsweise seien einige bisher unveröffentlichte griechische Inscripten mit ihren Photographien wiedergegeben:

- Nr. 13 aus Bala, vor dem Volkshause,
- 14 aus Kaman, im Hause des Arif Çavuş
- 15 aus Cihan Beyli vor dem Halkevi
- 16 aus Cihan Beyli am Hauptplatz
- 17 aus Bisse bei Akşehir, im Hause des Schulzen
- 18 aus Teahhütlü, Stufe vor der Moschee
- 19 und 20 aus Akçakoca, Basen der Säulen des Vordaches der Moschee der Viertels Öbür Çarşı.

c) *Höhlengräber.*

Vermutlich aus römischer Zeit. Kurt İni (Wolfs höhle) bei Karabacak, an einer Felswand, etwa 10 m. über dem Fluss. — Eine ganze Gruppe von Grabhöhlen mit Tonnengewölbe findet sich am Hang des Yalnıztepe; zwei sind geöffnet, eine hatte

einen tunnelartigen Eingang von etwa 3 m. Innen Reste roter und grüner Linien. — Auch am Nordhang des Akbayır soll ein solches Gräberfeld liegen. — Im langgestreckten Therme - Felsen sind im Viertel Kazankaya drei Höhlen, die ursprünglich natürlich waren, aber von Menschenhand ausgebaut wurden. Zwei grössere Höhlen werden noch heute zum Baden benutzt, eine natürliche daneben für eine Oelpresse. In dem Teil des Felsens im Viertel Kayaşeyhi ist eine der Wolfshöhle ähnliche Etwas weiter südlich sind drei kleinere. Eine andere, nicht geöffnete soll im Ufacık Tepe beim Viertel Sivas sein. Ein tunnelartiger Gang von 25 m. Länge und 150 cm. Höhe ist in den Erdboden in Selafur eingegraben.

d) *Tumuli.*

Alle tumuli um die Stadt herum sind angegraben worden bis auf den Yalnıztepe, der heute als Kultplatz des Yalnız Dede, des "Einsamen Alten," dient; dieser Heilige ist unbekannt, keine Sagen laufen um, als Begründer des Kultes gilt İyi bin Ansari. Ist der Hügel und der Kult schon vorseldschukkisch? Auf dem benachbarten Akbayır sind zwei weitere Tumuli-Gräber, einer oberhalb des Orbuk. Der des Eşek Tepesi beim Krankenhaus mag eine Festung bergen; er ist geöffnet worden und soll Steinkammern mit Eisentüren enthalten.

Einer ist etwas nördlich bei Sitma suyu. Am Südrand der Stadt ist wieder ein Eşek tepesi und ein Kasap tepesi, ein enderer tumulus liegt dort beim Kucaklı Tepe. Am Ostrand liegt einer hoch über der Quelle des Oeksü-Baches. Noch höher, etwa 7 km. von der Stadt liegt ein weiterer; also dort, wo sicher nie Menschen gewohnt haben, auf beherrschenden Höhen haben sie ihre grossen Toten begraben. Beim Gute Gölhissar, 7. km. nordöstlich der Stadt liegt ein tumulus an dessen Füsse eine Quelle entspringt. Steine seiner Kammer hat man für eine kleine Brücke dort verwendet. Weiter an der Bagdad-Strasse liegt noch einer, und mehrere sollen weiter weg in einer Linie liegen und eine Art Posten für Leuchtsignale gebildet haben. Westlich der Stadt auf den Bergen bei Demirkapı liegen weitere tumuli.

e) *Therme.*

1945 liess das Ministerium für öffentliche Arbeiten an der

Therme einige Sprengungen vornehmen, um ein stärkeres Fliesen der Quelle zu erreichen. Dabei zeigten sich Reste alter Badeeinrichtungen im Boden vor der Felswand, die früher die Quellspalte darstellte, in den Felsen eingehauen. Am Nordende der Felswand fiel den Sprengungen leider auch ein vorspringender Felsrücken mit einer natürlichen Grotte zum Opfer (s. Croquis). Unterhalb der Grotte kam beim Graben ein halbrunder Sockel von 50 cm. Breite und 60 cm. Höhe zum Vorschein, und an seinem Fuss begann eine nach Süden etwas abgeschrägte geglättete Fläche, die bei 3 m. Länge leider zerstört war. Man könnte sich denken, dass einst Wasser aus der Grotte über den Sockel (mit einer Götterfigur?) in ein Becken gelaufen ist, denn, vor allem der halbrunde Anfang jener schrägen Fläche machte den Eindruck einer Wasseranlage. Südlich vor ihr erschien ein 30 cm. tiefer und 100. cm. breiter Graben, der wiederum im Süden durch eine 30 cm. hohe, 100 cm. breite Mauer abgeschlossen war, u. z. etwas unterhalb des Platzes der früheren Inschrift (s. o.). Vor dieser Mauer war in dem Fels eine Art breiter Stufe, und vor ihr waren anscheinend noch mehrere schmale Stufen. Im Uebrigen war dieser Teil des Felsens einmal als Steinbruch benutzt worden, der dann gelegentlich mit Schutt gebrochener Steine aufgefüllt worden war. Nur am Fusse der Felswand sah man noch eine Rundung, die teilweise unter das heute noch stehende Badewärterhaus hinunterzugehen scheint. Und zwischen ihr und der oben beschriebenen Anlage sah man am Fusse des Felsens, 70 cm. vor ihm etwa 2 m. unter der Erde noch den halb runden, etwa 75 cm. breiten Anfang einer flachen Beckens. Darüber war eine deutliche Brandschicht, und allerhand Scherben eines Riesentopfes und anderer Tonware, eine Flöte in Form eines Hahnes, ein grüner Stein, der aus einem Mosaik stammen könnte, Glassplitter und Reste eines Kupfertopfes wurden gefunden. Alle diese Reste machen einen sehr ärmlichen Eindruck. Nun wird berichtet, Justinien habe in Justinianopolis Badeanlagen errichtet. Diese Reste kann man aber dem grossen Kaiser unmöglich zutrauen. Die Deutung Kirşehir=Justinianopolis lässt sich also mit diesen Funden nicht belegen. Vielleicht hat die frühere Inschrift an der Felswand den Namen der Stadt enthalten. Die oben als Nr. 1 angeführte Inschrift des Asklepios aber kann an dieser Stelle ihrer Ausmasset wegen nicht gestanden haben.

f) *Tontopf mit Inschrift (s. Abb.)*

Aus Kaman, noch heute als Gerste-Speicher benutzt, gefunden im Drei-Mühlen-Hüyük. 140 cm. hoch, 230 cm. Umfang, Durchmesser des oberen äusseren Randes 60, der Oeffnung 45 cm. um den Hals läuft eine Inschrift, die vor dem Brande durch Eindrücken runder Löcher eingeschrieben wurde. Sie besteht aus dem ganzen griechischen Alphabet, und auf das o folgt "Elpidiou pitos,,. Da das Alphabet alle Worte in sich enthält, also auch alle zauberisch kräftigen, mag es aus apotropäischen Gründen hier eingeschrieben worden sein¹¹⁶. Solche Töpfe mit Inschriften sind im hellenistischen Arsenal in Pergamon gefunden, u. z. mit eingeritzten Zahl-(Mass-)angaben und Resten von Namen¹¹⁷. Ein anderer ist eben in Ankara gefunden worden, er trägt dick aufgetragen den Namen Hypatia. Ferner laufen um den Hals zwei Linien eingedrückter Punkte und verschlingen sich so, dass sie ein ebenso eingedrücktes ChR umschlingen. Der Kaman-Topf mag nach Ausweis der Schrifttypen ins 3. nachchristliche Jhd. gehören.

g) *Die ältesten Häuser der Stadt.*

Das älteste Haus ist laut Inschrift aus d.J. 1275 d.H. ,also etwa 90 Jahre alt, Medrese No. 75. Aus d.J. 1144 aber stammt angeblich das Regierungsgebäude der Kōrağalar aus Kayaşeyhi. In seiner kleinen Kaffeeküche sind noch Wandmalereien, die einzigen der Stadt (s. Abb.). Man will das Haus abreißen. Ihm gegenüber hat 1287, d.h. 1871 Hüseyin (aus der Kōr ağa Dynastie) sich sein Haus erbaut; vor dem Haus hat er sich einen hölzernen Schlafbalkon gebaut (s. Abb.). In Imaret steht noch der Konak des Hüseyin efendi aus der Familie des Süleymani Türkmani, der Dynastie von Hocas und Herren des Imaret (s. Abb.). Von einem Scheih Osman stammte ein Osman, der hatte 5 Kinder, unter denen als 4. jenen Hüseyin, der ein Tochter der Kōrağas heiratete. Die Enkel leben noch. Das Haus ist vor 80 Jahren von Stambuler Zimmerleuten errichtet worden, es ist das grösste Haus der Stadt und hat dem Vali Nazım ein paar Jahre als Wohnung gedient. Eigenartig ist der kleine Aufbau über dem Dach mit einem Zimmer, das man nur mit einer Leiter erreicht. Dieselbe Bauweise sah ich in Akçakoca am Schwarzen Meer im Oberen

Viertel, erbaut von einem Hafenmeister, der von diesem Stübchen die Ankunft der Schiffe beobachtete. Ferner in Ueskübi bei Düsse in Bithynien am Hause eines Arztes. Es handelt sich auch dort vermutlich um Stambuler Einfluss.

ŞIPKA KUMANDANI SÜLEYMAN HÜSNÜ PAŞA'NIN MENFA HAYATINA DAİR BAZI VESİKALAR

Prof. İ. H. UZUNÇARŞILI

T. T. K. Üyesi, Balıkesir Milletvekili

Kısa hal tercümesi:

Sultan Abdülaziz'in hal'i sırasında Askerî mektepler nâzırı bulunarak hal' işine iştirak eyleyen Süleyman Paşa 1254 Ramazan (1838 Ekim) ayında İstanbul'da Süleymaniye civarında Molla-gürani mahallesinde doğmuştur. Babası Yeniçeri ağası torunu Seyyid Mehmed Efendidir. İlk tahsilden sonra medrese derslerine de devam etmiş, 1269 H. 1853 M. de Maçka'daki Askerî idadisine ve 1272 H. 1856 M. de Harbiye mektebine (Harbokulu'na) girip 1276 H. 1859 M. da mülâzım-ı sâni (teğmen) çıkmış ve Rumelide ikinci orduya tayin edilmiştir. Sarışın olduğu için mektep arkadaşları kendisine *Sarı Çapar* derlermiş.

Süleyman Paşa zabıtlikle Bosna ve Hersek taraflarında ve Sultan Aziz'in maiyyet bölüğünde ve binbaşı rütbesiyle Hüseyin Avni Paşa maiyyetinde olarak Girit isyanını tenkilde Kandiye'de bulunmuş (1286 H. 1869 M.) ve sonra İstanbul'a gelerek 1870 şubatında Harbiye mektebi müdürlüğüne tayin olunmuş ve bir az sonra Girit'teki hizmeti dolayısıyla kaymakam (yarbay) olmuştur.

Süleyman Bey, Redif Paşa ile Asîr ve Yemen taraflarında bulunarak 1288 H. 1871 Mayıs'ta miralay (albay) olarak Yemen'den avdetinde Harbiye mektebi kitabet ve tarih öğretmenliklerine ve 1290 Ramazan / 1873 Temmuzunda livalıkla (tuğgeneral) Harbiye mektebi ikinci nâzırlığına ve bir sene sonra da müstakillen mektep nâzırlığına tayin olunmuştur.

Süleyman Paşa bu hizmette bulunurken Serasker Hüseyin Avni Paşanın mahrem-i esrarı olarak Sultan Abdülaziz'in hal'inde vazife almış ve Harbiye mektebi talebesiyle karadan Dolmabahçe sarayını sarmağa memur edilip hal' işi muvaffakiyetle bitip V. Sultan Murad hükümdar olduktan sonra rütbesi ferikliğe çıkarılmış ve bir

ay sonra vazifesi üzerinde kalmak üzere Abdülkerim Nadir Paşa ile birlikte Sofya'ya gitmiş ve İstanbul'a döndürülmeyerek Sırp'lara karşı *Şehirköy* ve *Pirut* taraflarının komutanlığına tayin olunmuştur.

Süleyman Paşa buradan İstanbul'a döndükten sonra yeni hükümdar olan II. Abdülhamid'in emriyle Midhat Paşa riyasetindeki kanun-i esâf komisyonuna âza olmuştur. Sultan Abdülaziz'i hal' edenleri yavaş yavaş İstanbul'dan uzaklaştırmak isteyen Abdülhamid, İstanbul'da Midhat Paşa himayesinde olarak teşkil edilen asakir-i mülkiye taburları işinden kuşkulananarak lağvettirmiş¹ ve bu taburları teşkilâtlandıran Ziya Beyi vezirlikle Suriye valiliğine ve bu arada bir emr-i vakile ve müşürlük rütbesiyle Süleyman Paşayı da Ahmed Muhtar Paşanın yerine Bosna ve Hersek kumandanlığına tayin etmiştir (1293 Zilhicce 10 ve 1878 Aralık)². Sultan Hamid daha evvel Süleyman Paşayı mesleğiyle alakadar olmayan bir memuriyete yani Hicaz, Irak ve Arabistan'ın nüfusunu yazmağa memur etmek istemiş ise de kendisinin askert hizmetleri ve muharebe ihtimalleri gözönüne alınarak bu tayin tasavvuru vükela meclisince kabul olunmayarak sadr-ı âzam Rüştü Paşa keyfiyeti arz etmiş ve yukarıda kayıt edildiği gibi Bosna ve Hersek kumandanlığına tayin muamelesi yapılmıştır.

Süleyman Paşa memuriyeti mahalline hareket edeceği sırada kendisinden çekinen Abdülhamid, Süleyman Paşaya mabeyn feriki Said Paşayı göndererek onun vasıtasıyla kendisi'ne sadakatte bulunacağına dair söz almıştır. Süleyman Paşa Bosna ve Hersek kumandanlığında yıpranan ve malezimesi eksilen kuvvetleri tensik ettikten sonra mesuliyeti üzerine alarak mühim başarılar temin etmiş ve Karadağlıları adam akıllı hırpalanmıştır.

Bu sırada, Osmanlı devletini Sırp-Karadağ muharebeleriyle

¹ Süleyman Paşa, hediye-i askeriyye ve asakir-i mülkiyye işlerinin pâdişahın vehmine dokunacağı cihetle bunların lağvedilmesini, Ziya Bey (Paşa) vasıtasıyla Şurây-ı Devlet reisi Midhat Paşaya bildirmiş ise de burnunun ucunu görmeyecek derecede vaziyetten gafil olan Midhat Paşa buna aldırmış etmemiş ve bu yüzden pâdişahın tekdirine uğrayarak bu cemiyetleri dağıtmıştır.

² Süleyman Paşa, kurban bayramı namazından sonra muayenede bulunmak üzere Dolmabahçe sarayına giderek Mabeyin müşiri Mahmud Celâleddin Paşanın odasında bulunduğu sırada müşirlikle Bosna-Hersek kumandanlığına tayini iradesini almış ve bu tayini soğuk karşılamış ve bu hoşnutsuzluğunu açıkca izhar ile Damat Paşa ile bir az sertçe konuşmuştur (*Süleyman Paşa muhakemesi*, s. 89 ilâ 93).

Res. 1 — Süleyman Hüsnü Paşa.

عنه أسيرة عودتكم
 ابي سنيب سجاد زكي في سلك نظم اقدس غدا فتسلكوا كغيره بوجد عاجز برقصي دور لغت حضور
 قديمه ملكه اشرف كمال خدمته بوزارك قوط وقد اسبده منكم وبودوخ فاصحاب محمد زور طربا
 ويرغم اليه به الاميرة فعبه مكسونه تاثير ابيه نفري رنفته بتره بيانه نگاه حرمه الكنه
 هاديون بتره شويته برنقه باره الفنت عالم ورجوع كل اولاده شريفة اعظم واحرم اذفر
 حفر بتره شفقت حلا فبن بتره ياني واصل ابيكم وصاب عي شفقت مرام لا يبر بتره شفقت مرامنه
 ايره جل انتباه نجات من بتره حرم من اسلم طوبى حقه سنيب اسماه وبن شريفة هاديون
 كمال فضع وانترال رحلت ابيكم اجه حقه وخلفت كبراني شرف اعلام حفر حقه
 حفر نانه شاه حبل عصف بيانه وخط بتره اجد اعان مسده شفقت سفاده احه
 راه فناه ايجده بولنا بود حفر بتره اجد اعان مسده شفقت سفاده احه
 بتره بيانه فناه حقه مرامه ابر كنه ل بتره اجد اعان مسده شفقت سفاده احه

كبره امدي ملامه
 سلامه

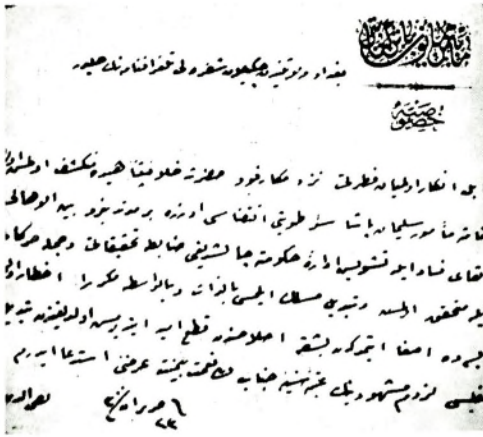
Res. 2 — Süleyman Paşan'ın affı için Padişah'a çektiği telgraf.

۱۰	۱۱	۱۲	۱۳	۱۴	۱۵	۱۶	۱۷	۱۸	۱۹	۲۰
صحن كشتين بدو امور	خاويج ن	۱۰	۱۱	۱۲	۱۳	۱۴	۱۵	۱۶	۱۷	۱۸
خلج كشتيدان امور	صحن كشتين	۱۱	۱۲	۱۳	۱۴	۱۵	۱۶	۱۷	۱۸	۱۹

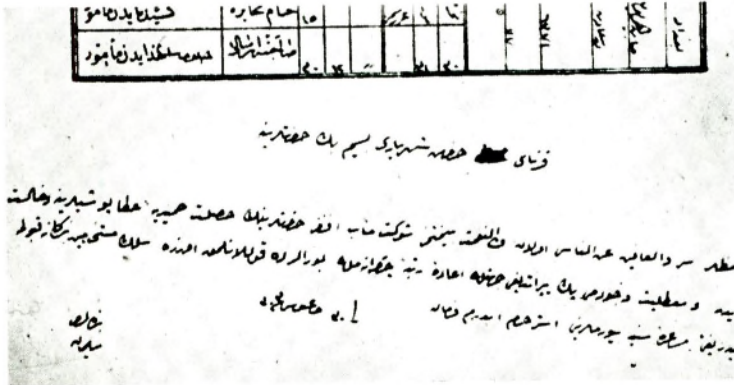
مايه لکله زي بيچ قلانه قصه حقه
 رجا جود ل غم غويون وفيه مقدر بركي عرف ايرك جهاد وياسته جهالده احوال مرام بتره
 كافه سامع غلبه جهاد فوله بتره نبوه وبسيه قريه مصابنا قتاله ايه امل وسر بتره ابي سا
 جيل شفقت كبري نفس لامره بد بتره بتره برقصي اطيانه بتره كبري كنه لرك برمه صبره حفر
 سلمه بتره بتره فير بتره سامه ايره كبري كنه طوبى نوايح سلامه ايره قولي ستره حقه
 كبره شفقت بتره جهاد مرام جهاد كبري جهاد كبري جهاد كبري جهاد كبري جهاد كبري جهاد
 ايجده اعتقادنه بول بتره مرامه شفقت ولي الصبر كونه لرك بتره حقه الامانه ايره بتره مرامه
 بتره بتره حفر حقه ۱۵ حفر حقه

سلامه

Res. 3 — Süleyman Paşa'nın, affedilerek yine hizmete alınması için, Şeyh Zafir'e çektiği telgraf.

Res. 4 - Bağdat valisi Takiyeddin Paşa'nın Süleyman Paşa'dan şikayet yolu saray'a çektiği şifreli telgraf.

Res. 5 - Süleyman Paşa'nın, rütbesinin iadesiyle bulunduğu taraflarda istihdamı için, Besim Bey'e çektiği telgraf.

yıpratın Ruslar, bize karşı harp ilân etmiş olduklarından Süleyman Paşa, Karadağ muhasamasına son verilerek eldeki kuvvetin Rusya'ya karşı kullanılmasını bildirmiş ve mütaleası muvafık görülerek on sekiz bin mevcutlu kırk dört taburu *Bar* iskelesinden vapurlara bindirip *Dedeağaç*'a naklettirerek bu kuvvetlerle Ruslardan *Es-kizağa*'yı geri alıp düşmanı Balkan'ın öte tarafına atmış ve Şipka geçidini zorlamış ise de muvaffak olamamış ve 1294 Ramazan/1877 Eylülünde Mehmed Ali Paşanın yerine Tuna umum kumandanı olmuştur.

Harp harekâtına sarayın müdahalesi ve ruslara karşı ayrı ayrı hareket eden üç müstakil ordu kumandanı arasındaki fikir ayrılığı ve daha sonra Plevne'nin düşmesiyle muharebe muvaffakiyetsizlikle devam etmiş ve bu sırada Süleyman paşanın Tuna umum kumandanlığı unvanı, umum Rumeli harp orduları kumandanlığına çevrilmiş ise de *Elné* muharebesindeki başarıdan başka muvaffak olamıyarak kumandanlığı Rauf Paşaya terk ile Edirne'den ayrılıp, Otluk köyündeki fırka ile ve bin müşkilâtla *Karaağaç* taraflarına çekilmiş ve oradan *Bolayır* mevki kumandanlığına tayin olunarak *Gelibolu*'ya gelmiştir.

Süleyman paşa *Gelibolu*'da bulunduğu sırada malt 1293 Şubat 3 (12 Sefer 1295 ve 15 Şubat 1877) tarihiyle serasker Rauf Paşanın tahriratiyle nezaret altına alınarak *Mukaddime-i hayr* zırhlisiyle evvela Çanakkale'ye sevk ve bir ay sonra da İstanbul'a getirilerek Serasker kapısında Taşkıslada hapsolunup Müşir İzzet Paşa başkanlığındaki bir heyet tarafından¹ istintak ve muhakeme olunduktan sonra zâhiren harp mes'ulü ve hakikatte ise Abdülaziz'in hal'indeki medhali dolayisiyle rütbesinin kaldırılarak altı sene müddetle münasip bir mahalde ikametine karar verilmiş ve ikamet mahallinin Bağdad olmasına irade çıkararak Süleyman Paşa muhafaza altında o tarafa yollanmıştır (10 Muharrem 1296 ve 4 Ocak 1879).

Süleyman Paşa, Bağdad'ta ilk zamanlarda maişetce bir az sıkıntı çekmiş, elindeki, üç bin altını faize vererek geçinmiş ve

¹ 17 Sefer 1295 (1879 Ocak) da kurulan Divan-ı harp riyasetine ibtida Müşir Derviş Paşa tayin edilmiş ise de bir ay sonra Divan-ı harp reisliğine âzadan Müşir İzzet Paşa geçerek Derviş Paşa âzalığa nakiedilmiş ve yirmi üç gün sonra Samih Paşa reis olmuştur. Divanı harp müdde-i umumisi ibtida Ferik Ahmed Vahib Paşa ve daha sonra Ferik Necib Paşa idi. Müşir Safvet ve Nusret Paşalarla feriklerden Ali Nizami, Ali ve Mehmed Paşalar âza idiler.

bir müddet sonraba parası batmış ise de 1299 H. 1882 M. de hükümetçe tahsis edilip zamanına göre mühim bir para olan yedi bin beş yüz kuruş mazuliyet maaşiyle sıkıntısız yaşamıştır.

Süleyman Paşa altı sene müddeti bitirdiği halde Bağdad'tan ayrılmasına müsaade olunmamış, hastalığına mebni doktorların mütedil bir iklime nakli hususundaki raporlarına ehemmiyet verilmemiştir. Süleyman Paşa on dört sene Bağdad'ta kaldıktan sonra 1310 Muharrem ve 7 Ağustos 1892 de elli dört yaşında vefat ederek İmam Musa Kâzım camii dahilindeki Ebu Yusuf mescidi medhalinin sol tarafına defnedilmiştir¹.

Süleyman Paşa azimli, kuvvetli iradeye ve kuvvetli kaleme sahip, tuttuğunu koparır, cür'etkâr bir şahsiyet olup Genç Osmanlılar cemiyetine dahil, inkılâpçı askerî erkândan idi. Darüşşefaka müessesilerinden olduğu gibi gerek bu müessesenin ve gerek askerî okulların ders programlarını tertip etmiş ve mektepler için küçük eserler yazmıştır ki kitabete dair *Mebanî'i inşa, Sarf-ı Türkî*, ile *İlm-i hâl-i sagir, İlm-i hâl-i kebir* bunlardandır. Tarihden büyük bir eseri olan *Tarih-i âlem* zamanına göre mühim olup bu kitabta Türk tarihine mühim sayfalar ayırmış ve bu yolda ilk adımı atmıştır. Bu eserinden dolayı 1875 de Paris'te toplanmış olan Coğrafya kongresince ikinci rütbeden bir madalya ile taltif edilmiştir. *Umdet-ül-hakayik* isimli 1293 (1876) daki Osmanlı-Rus seferine ait mufassal eseri meşhur olduğu gibi Sultan Abdülaziz'in hal'iyle V. Sultan Murad'ın cülusundan bahseden ve başka birisınıf lisanından olarak naklolunan *Hiss-i İnkilâp* adlı bir kitabı da vardır. *İlm-i arz* adlı bir eser dahi yazmıştır. Rikâb-ı hümâyun taburunda kolağası iken Eyüp mahkemesi reisi Şehrf Ahmed Nüzhet Efendi'nin dersine devam ederek icazet almış ve Akkermani'nin *İrade-i Cüz'iyge* risalini türkçeye çevirmiştir. *Süleyman Paşa muhakemesi* ismiyle oğlu Sami Bey (Süleyman Nesib) tarafından kaleme alınan ve içinde birçok vesika ve istintak ve muhakeme soruları bulunan bin sayfalık eser, başta Süleyman Paşanın tercüme-i hal'iyle beraber 1328 (Malî) yılında Ebuzziya matbaasında basılmıştır.

¹ Süleyman Paşanın oğlu Sami Bey 1283 h. 1866 m. de İstanbul'da doğmuş, Mülkiyeden çıkmış, maarifte yetişerek idadî ve Maarif müdürlüklerinde bulunmuş İstanbul'da maarif müdürlüğü ve nezarete orta ve yüksek tedrisat müdürlükleri etmiş, telif ve tercüme âzasından iken 1917 (1337 h.) de vefat ile Eyübe defnedilmiştir. Müteaddit eserleri vardır.

Gerek tercüme-i halini yazan eserlerden ve gerek tahrirat, mektup ve ifadelerinden anlaşılacağı üzere Süleyman Hüsnü Paşa, dürüst, temiz, inkılâpçı, açık sözlü bir asker ve iyi görüşlü ve muvaffakiyetli bir kumandandı; mesleği icabı siyasi entrikalara ve bilhassa saray siyasetine aklı ermediğinden beyan ettiği açık mütalealarıyla bazı ileri gelenleri gücendirirdi.

* * *

Yukarıda kısa hal tercümesini yazdığımız Süleyman Paşa yalnız olarak muhafaza altında İstanbul'dan çıkarılarak Haleb'e gelmiş ve orada bir müddet oturup âilesinin İstanbul'dan gelmesini beklemiş ve bu sırada Haleb valisi bulunan esbak sadr-ı âzam Kıbrıslı Kâmil Paşa merhum tarafından iyi muamele ile ve güler yüzle karşılanmış¹ ve oradan menfasına hareket ederek 26 Cemaziyelâhır 1296 (1879 Haziran)'da Bağdad'a girerek vilâyet tabur ağasının (jandarma alayı kumandanının) evine misafir olmuştur. Bu sırada Bağdad valisi Kütahyalı Abdurrahman Paşa (1299 H. 1882 M. de başvekil olmuştur) ve ordu müşiri de Hasan Fevzi paşa idi². Her ikisi de Süleyman Paşaya karşı soğuk davranmışlardı; Süleyman Paşa bunlardan bahsederken:

"... Müşarunileyhimâdan birincisi mürüvvetkâr, meziyyetşîâr bir merd-i şefik, ikincisi sigar-ı sinnimden beri birlikte ömür geçirdiğim makam-ı dâder bir sevgili refik idi, ihtimal ki bu iki zat da bir kuvve-i mütehakkimenin taht-ı tesirinde bulunuyorlar,, demektedir³.

Süleyman Paşa Bağdad'ta bulunduğu ilk senelerde afvi hakkında aşağıda sûretleri görülen telgrafları çekmiş ise de hiç bir netice vermemiştir. 15 Rebiulevvel 1297 tarihiyle (1880 Şubat) Midilli mutasarrıfı Namık Kemal Beye göndermiş olduğu bir mektubunda:

"Tebdil-i menfa için Başvekâlet makamına (meşhur Said Paşa başvekildi) ve seraskere müracaat edilmişti; birincisinin: "ben efendimize arz edemem; sonra vahim olur,, dediği ve ikincisinin de leyte

¹ Kâmil Paşa, bundan yirmi gün sonra yani malî 9 Mart 1295 (1296 Rebiulevvel ve 1889 Mart 21)'te valilikten azledilmiştir.

² Abdurrahman Nureddin paşa Diyarbekir (Diyarbakır) valisi iken Süleyman Paşanın Bağdad'a gelmesinden dört buçuk ay evvel Bağdad valiliğine tayin edilmiştir.

³ *Umdet-ül-hakayik*, s. 9, 10.

laalle ile imrar-ı vakit ettiğini İstanbuldan yazıyorlardı. Said Paşaya gayr-i resmî olarak ayrıca bir arize dahi yazmış idim; adamımızdan aldığım haber-i telgrafîye göre o da bir neticeyi müsmir olmamış. Bizim, İzmir, Midilli, Rodos gibi mahallere nakli-i mekânımız bile bir nimet-i kübra addolunuyor da mesâğı, bililtizam diriğ buyuruluyor. Doğrudan doğruya zat-i şâhaneye bir telgraf çekeyim diyorum; bir de düşünüyorum ki kimden kime şikâyet edeceğim; hem Bağdad'a da divan-ı harp edebisizleri karar-ı kasrîsi ile¹ gitmedim ya! O rey-i mübarek bizzat karihadan sâdir oldu; tayin-i mahal bilvasita kendilerinin (yani Pâdişahın) saniha-ı ichtihadıdır,, diyor². Bununla beraber yine aşağıdaki müracaatleri de yapıyor. Süleyman Paşa Bağdad'a gittikten bir müddet sonra Namık Kemal'e bildirdiği mahallerden bir netice çıkmaması üzerine 1297 cemaziyelevvel (1880 Mayıs 17) tarihli aşağıdaki telgrafla doğrudan doğruya pâdişaha müracaat ederek afvini istirham etmiştir:

Atebe-i Seniyye-i Hilâfetpenâhiye

İki seneyi mütecevizdir ki baht-ı siyahım nazar-ı akdes-i hilâfetpenahîlerinden bu abd-i âciz-i pürkusuru dür ve nimet-i huzur-ı kalbten mehcür etti; kemal-i zarûrete buraların kaht-u-galası da munzam ve bu veçhile familyaca cümlemiz muztarip ve pürgam iken yine en ziyade kalb-i meksuranıma tesir eden telezzüzi, bir nîmete benzemeyen nigâh-ı merhamet iktinâh-ı hümâyunlarından mahrumiyettir; bununla beraber velinimet-i âlem ve merci-i külli olan şehinşâh-ı âzam ve erham efendimiz hazretlerinin şefekat-i cihankıymetlerinden yeis hasıl etmediğim ve bâb-ı âtîfet-i merahimkârîlerinden başka müracaat edecek ilticagâh-ı necat tanımadığım cihetle bilâvasıta doğruca atabe-i seniyye-i asmanmertebe-i şehinşâhîlerine kemal-i tazarrû ve ibtihal dehalet eylerim; Allah aşkına ve hilâfet-i kübrânın şeref-i îlâsı hürmetine hakk-ı mahzunânemde şan-ı celil-i atâpaş ve hatâpuşfnin icrasiyle familyaca nihayet derece ıztirab ve ah-u figan içinde bulunan bu âciz biçare kullarının ihyaane? müsaade-i şefekatmûtade ihsan buyu-

¹ Kasr (كسر): galip olmak ve bir nesneyi aslından çıkarmak demektir.

² *Umdet-ül-hakayik*, s. 15.

rulması bâbında ferman hazret-i men lehülemdir. Fî 4 Mayıs, Sene 96.

Kemterin-i esdikay-ı bendegân
Süleyman

Süleyman Paşanın bu müracaatına hiçbir cevap verilmediğinden bundan beş buçuk ay sonra malî 19 Ekim (7 Ekim 1880) tarihli bir telgrafnâme ile afvi için pâdişaha tekrar başvuruyor :

An Bağdad ilâ mâbeyn
Numara
13259

Gündüz
S D
10 15

Hâkipây-i Hazret-i Hilâfetpenahîye

Atebe-i felekmertebe-i hazret-i hilâfetpenahîye olan sıdk-ı ubûdiyetim mükâfatı bir zaman mazhar buyurulduğum niam-i teveccühât-ı velinimetten mahrumiyete rızây-ı saâde tihtivây-ı metbû-i mukaddese mugayir, bilmeyerek bir hareketin vukuundan ve buna da sû-i tâliden başka bir sebep bulmadığımdan elbette kalbi ilhâm-nümây-ı mülûkâneleri şîâr-ı celil-i saltanat-ı kübra olduğu üzere şefekatfermây-ı afv ve âtifet olacağına emin işem de üç senedir uğraştığım mesâib-i müzayika ve ızdırar efendimize her halim gibi âşikâr olan bî mâyegî ve ihtiyacıma munzam olup derece-i tahammül ve ıstıbârı kat kat geçtiğinden bîvayegân-ı ehl ve ıyalimle halife-i rahmeten lil-âlemin efendimizin damen-i afv-ü-emanına tekrar dest berdaşte-i istttaf olmaktayız ferman.

Fî 19 Teşrin-i evvvel, Sene 96

Abd-i sâdik
Süleyman

Süleyman Paşanın bu telgrafına da cevap verilmemiştir. Bunun üzerine bilvasita müracaatı muvafık gören Süleyman Paşa bu defa da Sultan Abdülhamid'in şeyhi olan Zâfir Efendiye¹ başvurmuş ve malî 15 Haziran 1298 (20 Haziran 1882) de çektiği bir telgraf-la afvedilerek tekrar bendeler arasına katılmasını niyaz etmiştir. Telgraf aynen şöyledir :

¹ Şeyh Zâfir Efendi, yüksek ahlâk ve iffeti ile tanınmış, Abdülhamid devrinde Ebülhüda efendi gibi mesleği haricindeki işlere karışmamış olup meşrutiyetin ilânından sonra da kendisine hürmet gösterilmiştir.

Mabeyn-i Hümâyunda Şeyh Zâfir Efendi hazretlerine

Rızacûy-ı veliyy-ün-niamî uğrunda vaktiyle makdur-ı beşeri sarf ederek can ve başla çalıştımsa da âhır-ul-emr tali-i nuhsım kâffe-i mesâiye galebe çalarak kullarını zeban ve beş seneye karibtir mesâib-i mütetâbia ile imal? ve sernigün etti; şîâr-ı celil-i saltanat-ı kübra nefsel-emirde, bedbahtlıktan başka bir kusuru olmayan bendeniz gibi kemînelerin bir müddet sonra afviyle silsile-i bendegâna tekrar kabulü için semahat edeceğine sutûr-ı tevarih şahadet eder. Kulları şimdilik taltife kesb-i istihkak ettim; calib-i merhamet bir hale geldim; kara gün hizmetkârı çalışkan bir bende-i sâdikim; artık hulûl etmiş itikadında bulunduğum zaman-ı âtifet-i veliyy-ün-niamîye güvenerek ref'-i savt-ı el-eman ediyorum ve merhamet-i seniyyeye sığıyorum ferman. Fî 15 Haziran Sene 98. Süleyman

* *

Bu telgraf tabii Şeyh Zâfir Efendi tarafından Sultan Hamid'e takdim edilmiş ise de ondan da bir netice çıkmamıştır. Süleyman Paşa, Abdülhamid'in, amcasının hal'inde rolü olan ricali birer suretle İstanbul'dan çıkarıp mahkeme altına almasını ve bu hal'inde kendisinin birinci derecede rolü olduğunu düşünmeyerek mütemadi surette afvini istemektedir; halbuki Bağdad'da kendisinin her hali tecessüs edilmekte olduğunun farkında değildi; kendisi hakkındaki muameleden dolayı atıp tuttuğu da oluyordu. Nitekim Bağdad valisi Takiyyüddin Paşa¹ bu husus hakkında 23 Haziran 1300 (5 Temmuz 1884) tarihiyle Mâbeyne şifreli bir telgraf çekerek Süleyman Paşanın halk arasında fesat saçarak hükümet idaresini teşvişe çalıştığını arz ederek başka bir mahalle nakledilmesini istemiştir; bu şifreli telgrafda aynen şöyle deniliyor:

Mabeyn-i Hümâyun Başkitâbeti

Hususiye

Bağdad vilâyetinden çekilen şifreli
telgrafnâmenin hallidir

Kabil-i inkâr olmayan fitratı nezd-i mekârimvefd-i hazret-i hilâfetpenâhtde münkeşif olmuş olan ikamete memur Süleyman

¹ Takiyyüddin Mehmed Paşa, Kilisli olup ilmiyeden yetişmiş, sonra Halep müftüsü olup beylerbeyilikle devlet hizmetinde ve vezir olarak valiliklerde bulunmuştur. Yukarıki telgrafi ikinci defa Bağdad valisi bulunduğu zamana tesadüf etmek-

Paşa su-i taviyyeti iktizası üzere bir müddettenberi beyn-el-ahâli ilkay-ı fesad ile teşviş-i idare-i hükûmete çalıştığı zabita tahkikatı ve cümle harekâtı ile mütehakkik olmuş ve tebdil-i meslek eylemesi bizzat ve bilvasıta mükerreren ihtar olunmuş ise de isga etmedikten başka islâhından kat'-ı ümid ettirmiş olduğundan tebdil-i menfası lüzum-ı meşhudunun atebe-i seniyye-i cenâb-ı velinimet-i bîminnete arzını istida ederim. Fî 23 Haziran, Sene 300

Takiyyüddin

Bu şifreli telgraf üzerine ne yapıldığı bilinmemekle beraber, Süleyman Paşa hakkında vâli paşanın istediği nakil işi olmamış, ihtimal vaziyeti idare edemediğinden ve yahut söylediklerinin aslı çıkmamasından dolayı bilâkis Takiyyüddin Paşa valilikten uzaklaştırılmıştır.

Bir müddet sonra Süleyman Paşa usret-i hazımdan dolayı rahatsızlanıyor; Kendisini bir heyet-i sıhhiye muayene ederek boğazından çıkan gazların sadası hariçten duyulup komşularını rahatsız ettiği cihetle hakkında ne muamele yapılacağı 10 Haziran 1302 (22 Haziran 1886) tarihli bir şifreli telgrafla ordu müşirliği tarafından İstanbul'dan (Seraskerlikten) soruluyor ise de aradan bir sene geçtiği halde bir cevap alnamıyor; bu defa hastalığının artmasına mebni Süleyman Paşa 1303 H. 1886 M. de bir istida ile Altıncı ordu müşiri Hidayet Paşaya¹ müracat ederek tekrar muayenesini istiyor. Ordu müşiri, istidayı sıhhi bir heyete havale ediyor; heyet Süleyman Paşanın oturduğu eve giderek iyice muayene ediyor. Tabibler tarafından verilen müşterek raporda Süleyman paşanın orta bünyeli, asabî mizaclı, orta boylu, beyaz ciltli ve elli yaşlarında kadar olduğu kaydedilmektedir. Hastayı iyice muayene eden doktorlar, paşanın sıcak memleketler haricinde mütedil bir mahalde ikametini tavsiye etmektedirler; müşirin tahrirâtı ile beraber aslı seraskerliğe ve sureti saraya takdim edilmiş olan iki rapordan ikincisi aşağıdadır:

tedir. *Sicill-i Osmanî* Bağdad valiliğinden ayrılışını 1297 hicret yılında göstermiş ise de çektiği telgraftan anlaşılacağı üzere 1300 Haziran, yani 1301 Ramazan (1884 Temmuz)' da da Bağdad valisi bulunduğu göre Bağdad'tan ayrılması bu tarihten sonradır. Takiyyüddin Paşa 1310 h. 1892 m. senesinde vefat etmiştir.

¹ Hidayet Paşa seciyeli bir asker olup neferlikten yetişmiş ve cesareti ve verilen hizmetleri başarması neticesinde müşirliğe kadar çıkmıştır. 1310 h. 1892 m. senesinde vefat etmiştir.

Makam-ı Seraskeri
Mektubî kalemi
Hususiye

Altıncı Ordu Heyet-i Sıhhiyesi tarafından
 tanzim olunan raport suretidir.

Süleyman Paşa hazretleri malûliyetinden bahisle makam-ı müşiriyet-i celileye takdim eylediği bir kıt'a istidası ordu-yı hümâyun meclis-i sıhhiyesine havale buyurulmuş olmağla heyet-i mezkûreden zırde imzaları muharrer¹ müşarunileyh hazretlerinin ikametgâhlarına bil-azime muayenelerinde vasatiyy-ül-bünye, asabiyy-ül-mizac vasatiyyül kame, levn-i cilt beyaz, sinni elli raddelerinde olduğu fennen tebeyün eyledi.

İtiyadat-ı haricîde câlib-i dikkat bir alâmet-i marazî görülemedi. Cihaz-ı sadriyye-i rayine muayene olundukta kezâlik hiç bir maraz-ı uzvî olmadığı vesait-i umumiyye-i tıbbiyye ile tebeyün ettiği gibi daraban-ı kalb mütevatir olduğu müşahede olmuştur.

Cihaz-ı hazmiyyeye gelince, müddet-i medfeden beri bed' ile elyevm kesb-i şiddet etmiş bir usret-i hazım ile malûl olduğu yani her taam esnasında fiil-i hazım on saat tecavüz ettiği halde eklettiği taam hamız olarak dahil-i femine bir takım fûls ile biccüz'î ricat ettiği gibi sıklet-i mide ve tekevvün-i gaz sebebinden nâşi nahilye-i mide teşeftüh eder. Bu hal ise müşarunileyhin vezâif-i hazmı müşevveş olduğuna bir delil-i kavîdir; mide derununda tekevvün-i gazâtın ifrat derecede olmasına mebni her vakit ve sedası tiz olmak şartıyla bir takım teceşşüv husule geldiği reyelayn müşahede olunmuştur ki asıl sebebi iztirabı, gazat-ı mezkûrenin kesret-i vücududur; bundan başka tabiatı her vakit kabz, adem-i iştiha vech-i mümteli idrarı saf ve kesret üzere olunmakta olduğu ifade-i şifahiyesinden anlaşılmıştır.

İşte bâlâda gösterilen avâriz-ı muhtelifeden istinbat olmuştur ki müşarunileyh usret-i hazım illetine mübtelâ olup işbu usret-i hazım ve nihayet derecede tekevvün eden gazlardan hasıl olan teceşşüv iztirabından kendüsine bir zafiyet-i bedeniyye-i umumiyye husule gelmiş, avâriz-ı muhtelifi-i mezkûre yani usret-i hazım için

¹ Raporun aslı Serasker kapısında kalıp sureti saraya takdim edilmiş olduğundan surette doktorların imzaları yoktur.

sinin-i adideden beru tedavi kılına geldiği halde bir eser-i hiffet hasıl edilemediğinden bittabi teceşşüv-i mezkûr dahi günden güne tezayüd edecektir ve bu iki emraza mübtelâ olanlar tebdil-i âb-ü-havâ ile kesb-i hiffet edeceği tıbben melhuz olduğu gibi müelliflerin hükmünce memalik-i harrede illet-i mezkûr kesir-ül-vuku' olmasına mebni müşarünileyhin bundan mutedil bir mahalde bulunmaktığı tıbben tebeyün etmiş olmağla icabının icrası menût--ı rey-i alî-i müsrir-i ekremileridir olabta.

Altıncı ordu müşiri Hidayet Paşa bu raporu 20 Şevval 1303 (1886 Temmuz) tarihli bir tahrirat ile seraskerliğe gönderip oradan da sureti saraya takdim ediliyor.

Makam-ı Seraskeri
Mektubî kalemi
Hususiye

Altıncı Ordû-yı Hümâyun müşiri devletlü
Hidayet Paşa hazretlerinden mevrud
20 Şevval, Sene 303 tarihli tahriratın
suretidir.

Cenab-ı hak pâdişah-ı âlempenah velinimet-i biminnetimiz efendimiz hazretlerinin vücud-ı alemsûd-ı mülûkânelerini her türlü avâriz ve ekdar-ı kevnîyeden masun ve mahfuz buyursun âmin. Bağdad'ta mukim Süleyman Paşa hazretlerinin hastalığından bahis ile vuku bulan istidası üzerine ind-el-muayene musap olduğu usret-i hazım illetinden münbais gazâtın ifratından muztarip olup memalik-i harrede illet-i mezkûrenin kesir-ül-vuku olduğuna binaen bundan mütedil mahalde bulunmaktığı lüzumu tıbben tebeyyün ettiği sıhiye tarafından zîri mazbatalı raportla beyan olunmuş ve müşarün-ileyh hazretlerinin illet-i maruzasından dolayı evvelce verilen raport üzerine şu hali nihayet derecede dahi boğazından çıkan gazların sadası komşularını taciz eder mertebede olduğu ve mezkûr raportla ne yolda muamele olması lâzım geleceği 10 Haziran Sene 302 (22 Haziran 1886) tarihli ve şifreli takdim olunan telgraf-ı âcizide arz ve istizan olunmuş ve ârıza-ı mebhuse iztirabı gittikçe tezayüdle her halde şayân-ı merhamet ve âtifet görünmüş ve sıhiyeden verilen ikinci raportu aynen ve leffen huzur-u âlî-i sipehdarilerine takdim kılınmış olmakla olabta.

Süleyman Paşanın bu ikinci muayenesinden sonra tabiplerin tavsiyeleri veçhile yapılacak muamele hakkında da ne cevap verildiğini bilmiyoruz; yalnız Süleyman Paşanın yine Bağdad'ta kaldığını gördüğümüze göre bundan da bir netice çıkmadığı anlaşılıyor.

Süleyman Paşa hakkında divan-ı harpçe verilen altı sene ikamet kararı sona ermişti; bunun üzerine Süleyman Paşa 1887 eylül tarihiyle pâdişahın kurenasından Besim Beye aşağıdaki telgrafı çekerek rütbesinin iadesiyle Doğu taraflarında kullanılması için delâletini rica ediyor :

Kurenây-ı Hazret-i Şehriyârî
Besim Bey hazretlerine

Mazhar-ı sırr-ı العافين عن الناس olan velinimet-i bminnetimiz şevketmeab efendimiz hazretlerinin haslet-i hamidiyye-i hatapuşîllerine dehalet eder ve muattaliyet, vücudümü pek yıprattığı cihetle iade-i rütbe-i çâkeranemle buralarda kullanılmak üzere silk-i müstahde-min-i bendegâna kabulüme bidiriğ-i müsaade-i seniyye buyurmalarını istirham ederim ferman. Fı 30 Ağustos Sene 303.

Bendeleri
Süleyman

Süleyman Paşa 1889 da hastalanarak kırk gün kadar yatmış ve zayıf düşerek eski hastalığı olan usret-i hazm ve riyah-ı asabiyye tekrar kuvvetli surette meydana çıkmış olduğundan kendisinin Diclede işleyen Umman-ı Osmanî vapurlarından biriyle beş, altı gün içinde Bağdad'a dönmek üzere hastalığının tahfifi için Ammareye kadar nehir üzerinde bir sefer yapmasına müsaade istemiş ve sureti aşağıya yazılan telgrafla mabeyin başkâtipliğine müracaat etmiştir :

Bağdad
Numara
8533

Mabeyn-i Hümâyuna

Mabeyn-i Hümâyun Başkâtâbet-i celilesine

Cenab-ı hak velinimet-i biminnetimiz rûh-ı cism-i devlet şevketmeab efendimiz hazretlerinin vücud-ı mes'ud-ı hümâyunlarını daima savn-ı samadaniyyede bulundursun âmin. Kulları kırk gündend-

beri esir-i firaşım. Hamdolsun cümle bendegân haklarında bîdiriğ buyurula gelen iksir-i fuyuzât-ı kudsiyye-i hilafetpenahf tesiriyle hastalık zâil oldu ise de intac eylediği zafiyet üzerine kullarını pek muztarip eden riyah-i asabiyye tekrar kuvvetli bir surette icray-ı tesirat ile tamamî-i iktisab-ı afiyet-i bendegânemi duçar-ı müşkilât eylediğinden hükmünü tahfifle çâresazlık için Umman-ı Osmanf vapurlarının biriyle beş, altı gün içinde Bağdad'a dönmek üzere Ammareye kadar Şat üzerinde bir sefer etmekliğime müsaade-i merhametdâde-i hazret-i hilâfetpenahflerinin bîdiriğ buyurulmasını istirham eylerim ferman.

Fî 11 Teşrin-i sanf 305

Süleyman

Bu müracaatın nasıl karşılandığına dair bir kayıt yoktur. Abdülhamidin korktuğu hal' erkânından olan Süleyman Paşanın verilecek müsaadeden bilistifade kaçması ihtimaline mebni kendisine müsaade edilmemiş olduğunu tahmin ederim.

Mali 1307 senesi aralık ayı başlarında (1891 Aralık) Süleyman Paşanın validesi vefat etmiş olup paşa bundan bilistifade âilesinin sahipsiz kaldığından bahis ile Irak ve Arap memleketleri haricindeki vilâyetlerden birine nakil ile orada oturmasına müsaade isteyerek 13 Aralık 1307 ve 25 Aralık 1891 tarih ve 10799 numaralı telgrafla pâdişahın âtîfetine müracaat ediyor :

Atebe-i Seniyye-i Hazret-i
Hilâfetpenahiye

Cenab-ı hak zat-ı şevketsimat-ı hazret-i hilâfetpenahflerine bitmez ve tükenmez ömür ve afiyet ihsan buyursun. Duagûyan-ı hazret-i veliy-ün-niamîlerinden validem cariyeleri bu kere vefat etti. Burada bulunan efrad-ı âilem sahipsiz kaldıklarından dolayı bir ye's-i tam içindedirler ; bu ye'sin ıztırabatını tahfife medar olmak üzere hitta-i Irakiyye ve bilâd-i Arap haricindeki vilâyet-i şâhanelerinden birine nakli-i ikametgâhımıza müsaade-i mülûkâneleri bîdiriğ buyurulması müsterhemdir ferman.

Fî 13 Kânunu evvel sene 307

Süleyman

Tabii bu müracaat da boşa gitmiş ve bundan sekiz ay sonra kendisi de (7 Ağustos 1892) Bağdad ta vefat etmiştir.

Süleyman Paşanın işletmek üzere verip iflas eden bir Yahudi tüccarda batan üç bin altını dolayısıyla bu altınların bir kısmının

istirdadı için Mabeyin kitâbetine göndermesi ihtimali olan 6 Safer 1308 (22 Eylül 1890) tarihli bir istidası sureti :

Devletlu efendim hazretleri.

Takdir-i hüday-ı müteal bu bedbahtı Bağdad'a sevk ve isal ettikten bir mah sonra Bağdad'ca şehrin ma'lûmesi olan tacir muallim Nesim'e zaruretimde ekl-i meyyite mebsur kaziyye-i meşruasına istinaden mevcut olan üçbin lirayı alâ-tarik-il-istirbah vererek faiziyle pek zaruret üzere geçinmekte iken aradan yirmi sekiz mah mürurunda merkum yüz yirmi bin lira ile izhar-ı iflâs etmekle o sırada henüz sadaka-i ser-i efsar-i hazret-i pâdişahî olan mazuliyet maaşı dahi tahsis buyurulmamış olduğundan pek çaresiz ve maişetsiz kalmış ve muahharan alacaklı bulunan tüccaranın matlubumuzun guremaya adem-i idhaline ve hüsn-ı rızalarıyle ıskat-i hak eylediklerine dair ve hîn-i tevzi'de mâ'mulünbih olmak üzere verdikleri memhur mazbata üzerine bir derece münşerih-ül-fuad olmuş idim. Tarih-i iflastan kırk mah sonra yani suret-i tediye müteveffa mahkeme-i ticaret reisi Kadri Beyin bir çok takibat-ı menfaatperestanesine uğradıktan sonra kasa mevcudu yüzde yirmi beş hisabiyle külliyyen alacaklılara tevzi edilerek matlub-ı çakerânem dahi guremaya idhal edilmiş ve olbaptaki protestomla şikâyetim kat'iyyen nazar-ı ehemmiyete alınmayıp hilâf-ı kanun olarak müflis Nesim'e ise miktarı meçhulüm olan düyun-ı mütebakiyye-i hazinenin varidatiyle istihlâk olunmak üzere çend kıt'a mukataat ve arâzi ve emlâk ve dokuz on bin liralık miktarda zimemat terk ve teberrû olunmuştur. Tarih-i mezkûrdan şimdiye kadar sual olundukça arâzi-i mezkûre varidat-ı seneviyyesi henüz tediye kılınmamış düyuna kapatamadığı ve zimmetten bir şey ele geçirilemediği cevabı alınmakta ve bendenize fürce-i müdahale gösterilmemekte idi. Bu kere ise zimemat-ı mezkûreden müteveffa Mehmed Nuri paşa zimmetindeki dokuz bin lira matlûba karşı müteveffay-ı mumailayhin Kerbela ve Hille'deki bağâtının bir kısmı müzayedeye çıkarılmış ve Kerbela bağâtı iki bin üç yüz liraya arâzi-i seniyyeye satılmakta olup Hille bağâtı da bin iki yüz liraya reside olmuştur. Müflis Nesim'in alacaklılarının metâlib-i hazine sahibi olan üç beş memurdan maadası kâmilen tüccar guruhundan olup ticaret kanununun müsaadat-ı mâlûmesinden mumailayhim bilistifade masadan alamadıkları meblağın mütebakisini diğer ciro sahiplerinden alarak kâmilen istffay-ı hukuk eyledikleri halde âcizleri bu istifadeden

mahrum olduğumdan ve yedimde bulunan mazbata-i mezkûre mucibince bidun-il gurema istifay-ı matluba ise hakk-ı sarihim bulunduğumdan müteveffa Mehmed Nuri Paşa bağâtı mebalîğinin muallim Nesim namına tediye olunacak miktarı her neye balîğ olursa matlûbat-ı mütebakiye-i âcizanem fasl ve tesviye kılınmadıkça müflis-i merkum ve yahut şimdiye kadar nam-ı müstear ile bulundurulan iflas vekiline bir şey verilmemesi için irade-i merhametifade-i hazret-i hilâfetpenahînin şereftaallukunu ve olbabta Hazine-i Hassa ve Adliye Nezâret-i celîleleriyle Bağdad vilâyet-i celîlesine de tebliğat-ı muktaziyenin icra ve ısdarını atebe-i seniyyelerine yüzler sürerek istirham eylerim. Bakî ferman hazret-i menlehülemrindir. Fî 6 Sefer, Sene 308 ve Fî 10 Eylûl, Sene 307.

Bende

Bağdad'ta ikamete memur

(Mühür)

Es-seyyid Süleyman Hüsnü

H A B E R L E R

1947 YILI TARİHÖNCESİ ARAŞTIRMALARI

Türk Tarih Kurumu adına yapılan Tarih Öncesi araştırmalarına bu yıl başlangıç yeri olarak seçilen Niksar çevresine gitmeden önce, yol üstüne düşen, fakat eski gezilerde araştırılması bilinerek geriye bırakılan Yıldızeli ile Artova'da ve Tokat ilinin yakın çevresinde tamamlayıcı araştırmalar yapılmıştır.

1. Yıldızeli ve Artova çevresi araştırmaları :

İdare sınırlarına göre Yıldızeli Sivas'ın bir ilçesi, Çamlıbel'de Artova'nın (Tokat) bir bucağıdır. Bu iki ile 1944 yılındanberi fırsat düştükçe uğranılmıştır.

Bu yıl Yıldızeli'nde çalışılmış olmakla Sivas'ın mühim bir kısmı taranmış, Artova araştırmalarıyla de Tokat Prehistoryası tamamlamaya yaklaşmış bulunmaktadır. Yıldızeli'nde Alaca Çayır düzlüğünde 8-10 metre yükseklik ve 150-200 metre uzunluğunda «Arkas» ; aynı düzlükte kayalık bir dağ üzerinde «Hüyük» adlı iki tepe tesbit edilmiştir. Bu iki tepede kesin olarak, Kalkolitik, Bakır, Eti, Frig ve Klasik çağların malzemesi toplanmıştır. Bunlar, içinde bulunduğu bölge için önemli bir veri olmuştur. Sivas çevresi araştırmalarında Prehistorik durumu bu kadar kolay ve cömertçe açıklayan bir köşe görülmemiştir. Çok renkli Frig, çok tipik Kalkolitik çanak çömlek parçaları, yine bunların içinde boya ile yapılmış Kaz ve sazlık topağı şekli gösteren tek ve eski olması muhtemel bir çanak parçası dikkati çeker. Diğer çağların çanak çömlek parçaları teknik bakımdan çağdaşlarının aynıdır.

Artova'daki araştırmalara, şose üzerinde olan ve Çamlıbel adı altında bucağa çevrilmiş bulunan eski Artova ilçesinden başlanmıştır. Bucanın yakın kuzeydoğu'sunda «Bolos» adlı büyük bir hüyük daha tesbit edilmiştir. Bu hüyükte Kalkolitik çağ malzemesi bulunamamıştır. Diğer çağlarındaki Yıldızeli'nde bulunanlardan farksızdır. Yalnız burada Eti devri çanak çömleğinin sayıca fazla olduğu seziliyor. Usulsüz açılmış yarmalardan birisinin alt kesitlerinde, kırılmış küpler içinde ele geçen, yanık, fakat şekilleri tam olan buğday ve fiğ taneikleri, eski ve önemli bir tarım bölgesinde bulunduğumuzu göstermesi bakımından orijinal buluntular arasındadır. Biraz erken olmasına rağmen, Yıldızeli ve Artova çevresinin, Yukarı-Kızılırmak boyu ile kısmen Kangal çevresinden ziyade, Samsun çevresi ve onun güney ve batı hinterlandı yönüne bir bağlantı temayülü gösterdiği; Bakır çağının düz ve sade parçalarında, Eti ve Frig kaplarında açık olarak müşahade edilmektedir.

Tokat'ın tabii mağaralarında Prehistorya'yı ilgilendiren bir belge ele geçmemiştir. Yalnız şehrin içindeki «Gıgıj» mağarası kazılırsa iyi bir netice alınabilir. Bölgenin mağaraları yerleşmelere elverişli olduğundan bunların büsbütün verimsiz olacaklarını da kaydetmek doğru değildir.

Eski gezilerde Niksar çevresinde bir hüyük bulunmadığı bildirilmişti. Halbuki bu yıl, Kelkit Suyu üzerindeki «Talaz» köprüsünün hemen yanında «Untepe»

adını taşıyan yeni bir hüyük daha bulunmuş ve üzeriinden Bakır, Eti devri testi kırıkları toplanmıştır. Evvelce, Erbaa yakınlarına kadar, doğu sınırını uzatmağa muvaffak olduğum Eti'lerin, Niksara ve son olarak Kelkit vadisi boyu yukarlarında da görünmüş olması, kısa bir mesafe de olsa küçümsenemez. Çünkü, bu nokta, Eti devri tesir sınırının daha doğuya gideceğini müjdeliyen son durağıdır.

Erbaa ovasından Lâdik'e hareketimizde Fidi köyü yakınlarında yeniden gördüğümüz iki hüyük, ovanın devamlı yerleşmelerine eklenen yeni buluntulardır.

2. Batı Karadeniz bölgesi araştırmaları :

1940 yılında Orta, 1945 te Doğu Karadeniz bölgesi araştırmalarını bitirdikten sonra, Samsun çevresi ile ard ülkesinin Prehistorya bakımından ne kadar zengin olduğunu daha o zaman işaret ederek: bölgenin Doğu Karadeniz bölgesinden ziyade: coğrafya bölgeleri sınırından taşarak, kültür münasebetleri bakımından; tabii koridorlar yardımıyla doğuya, engelsiz yeryüzü sayesinde Orta ve hatta Güney-doğu Anadolu'ya kadar genişlediğini kaydetmiştik. Bu durum karşısında, bu verimli bölgenin Batı Karadeniz bölgesi ile olacak ilgisi de açıklanmalı idi. Bu maksatla, bu yıl, Batı Karadeniz bölgesi de araştırıldı.

Lâdik - Havza - Merzifon - Gümüşhacı Köy'ünden geçilerek işe Osmaniç ilçesinden başlandı. Sıra ile Osmaniç - Tosya - Ilgaz - Çerkeş arasından, Çerkeş - Ilgaz yoluyla Kastamonu'ya gidildi. Orada, Gököy Enstitüsü - Daday ve Taşköprü çevrelerinde; daha sonra Kastamonu - Araç - Safranbolu - Karabük - Zonguldak - Bartın - Amasra ve oradan Sinop'a kadar sahil boyunca incelemeler yapıldı. Sinop'tan Boyabat'a ve oradan da Gökırmak vadisini takip ile Kızıllırmak'tan atlıyarak Vezirköprü'ye geçildi. Boyabat'ın yakın batısında Bakır devri malzemesi veren küçük bir düzeyleşme yeri, Vezirköprü yakınlarında Bakır, Eti ve Klasik çağları kıt vesikalarla açıklayan oldukça büyük bir hüyük daha tesbit edildi.

Osmaniç, ismi gibi, daha ziyade Osmanlı eserleriyle dikkati çekiyor. Tarihimizde adı geçen «Koyunbaba'nın» türbesi, ilçede Kızıllırmak üzerine kurulmuş güzel ve güzel olduğu kadar büyük olan taş köprü, vadide diğlenmiş trakit külteleri üzerine oturtulan Selçuk-Osmanlı kalesi, ayakta duran ve korunması gerekli anıtlardır. Hele köprünün inşa tarihini gösteren ve çok iyi muhafaza edilmiş bulunan büyük mermer kitabe görülmeğe ve işlemeğe değer. Kitabe harşısında ecdadımızın eserlere gösterdiği ihtimamı takdirle anlayıp anmak ve hayretle seyretmek insana büyük bir zevk ve gurur veriyor.

Tosya'dan Çerkeş'e ve hatta Bayburt'tan başlayarak İstanbul'a kadar aynı tesiri takip etmek mümkündür. Buraya, daha geniş anlamda ve bütün Kelkit vadisi de dahil büyük bir Osmanlı devri yolu ve bitki örtüsü bakımından da çeşitli yabancı meyveler oluğu demekle mübalağa edilmez. Bu yol boyunca yer yer eski Osmanlı tarzında yapılmış evlerin haşmet ve ferahlık veren çehresini, yolda sıralanan Durakhan'ları (Kârvansaray) ve kaldırımli yol kalıntılarını, işaret tepeleri ile, vollara konmuş olan mil taşlarını görmüş olmak ta aranır bir kazanç oluyor.

Tosya'yı geçtikten sonra vadide görülen tepeyi bir hüyükte benzettilik. Yalnız Batı Karadeniz bölgesinin ilk ve büyük hüyükünü Ilgaz'da, Kastamonu - Çankırı, ve Çerkeş-Tosya yollarının tam kavşak noktasında bulduk. Adı «Salman» tepesidir. Aynı ismi taşıyan bir hüyükü, geziye çıkmadan evvel, Yazılıkaya kabartmalarını, istampaj usulü ile kopya etmeğe gittiğimiz zaman, Boğazköy-Sungurlu yolu üzerinde bulmuştuk. Ilgaz'da bulduğumuz hüyükte Bakır çağının varlığı aşikârdır. Bu çağın malzemesi teknik bakımdan Anadolu'nun step karakterini açıklayan çanaklardan ziyade, orman hölgesi karakterini gösteren ateş boyalı Bakır çağı çanak çömleklerine benzerliği daha çoktur.

Eti çağı malzemesine benzerlik gösterenleri varsa da, bunlar Güneydoğu Anadolu'da müşahade ettiğimiz ve henüz çağlarını açıklattıramadığımız renkliler gibi, halledilmesi gerekli bir konu olmaktadır.

Çerkeş - Kastamonu - Taşköprü - Daday - Araç - Safranbolu - Zonguldak ve oradan Sinop'a kadar uzanan sahil boyu Prehistorik bir yerleşme yerine ve kalıntısına rastlanmamıştır. Yalnız Boyabat ve Gökırmak vadisi boyu çizgisine düşen bazı yerlerde Bakır çağının ve Klasik çağların küçük düz yerleşmelerine rastlanmıştır. Toprak yığma tümülüsler, kayalara oyulmuş kabartmalı ve sütünlü, bölmeli mezarlar çoktur. Büyük sayılabilecek Klasik yerleşmeler, Doğu Karadeniz bölgesinde olduğu gibi daha ziyade sıkışık vaziyettedir. Bu Klasik yerleşmelerin öncü, kalınlaşmayan düz yerleşmelerini ; Orta Anadolu'nun devamlı Prehistorik yerleşmelerinin de öncü düz yerleşmelerini, Gökırmak boyunda dizili, seyrek ve zikzak bir çizikte görmek kabildir.

Henüz ormanları yeni açılan ve terkedildiği takdirde bitki istilasına mahkûm bulunan bu kesif ağaç bölgesinde böyle sızma, mücadeleden doğma yerleşmelerin varlığını tabii karşılamalı ve bu cins yerleşmeler için bu bölgeyi iskân tarihimiz için bir örnek alan olarak ele almalıdır.

3. Karain mağarası araştırmaları (Antalya) :

Antalya kuzeyinde Yağca köyü içinde bulunan «Karain» mağarasında evvelce iki araştırma mevsimi çalışılmıştır. Geçen yıl bu mağarada açılan çukurlar içinde tipik Musteriyen aletler çıkarıldığını bildirmiştik. Bu yıl kazıyı mağaranın en altında bulunan büyük boşlukta ve eski yarmayı genişleterek yaptık. 5 × 6 metre çevresinde ve 1 metre derinliğinde açılan bu yarmanın ikişer tabakadan ibaret üç katında dörtyüze yaklaşan, yine Musteriyen devre aid çakmak taşından yapılmış aletler çıkarıldı. Bunlar bildirki buluntuyu teyit etmiş ve tabaka içinden çıkarılmış olmakla, Anadolu'nun diğer yüzeyden toplanmış eski Musteriyen uçlardan teknik bir üstünlükle ayrılmış bulunmaktadır. Bu endüstri çok eskimiş hıçır aletler, tipik uçlar, uzun yonga kazıyıcılar, küçük yonga kesici ve kazıyıcılar, büyük çaplı kazıyıcılar, kırma çentekli testere ve çakılar ve ayrıca iki yüzü işlenmiş parmak ve el baltacıkları formlarını taşıyan gruplara ayrılmışlardır.

Yarmanın alt tabakalarında ele geçen iki yüzü işlenmiş baltacıklarda bir Üst-Alt Paleolitik tekniği, yani Aşöleen tesir görülmüştür. Orta ve kısmen üst yataklarda, çok retüslü, vurma yüzü hazırlıklı tipik ve simetrik uçlar, daha yukarlarda ise Üst Musteriyen'in Alt-Üst Palaeolitige intikalini izleyen çakılar ele geçmiştir. Musteriyen endüstri olarak tesbit ettiğimiz bu aletlerde Alt Paleoliti-

ğinin devamı, Musteriyenin gerçek aletleri ve alt Orinyasiyen tekniği doğuran, fakat Üst Musteriyen'in öncü örnekleri görülmüştür.

Protohistorya'da olduğu gibi, Prehistor k devirlerin aletlerinde bile teknik bir bağlantı ve gelenek alış verişinin varlığı sezilmektedir.

Mağaranın karanlık bir köşesinde duvar yüzünde, at başlarını ve göğdesini aynı zamanda çizikleştirilmiş birkaç insan şeklini gösteren, kazınarak yapılmış küçük bir duvar san'atı sahnesi ve bu aletler arasında ele geçen işlenmiş hayvan kemik parçası en yeni ve üzerinde durulması önemle gerekli buluntularımız arasındadır. İnsan elinden çıktığını kuvvetli bir ihtimalle kabule istekli bulunduğumuz bu Orinyasiyen teknik başlangıcı gösteren küçük çaplı duvar tablosunun kopyası alınmıştır.

Antalya'dan Burdur'a dönerken yol boyunca ve Burdur istasyonunun hemen yanında yeniden daha beş hüyük tesbit edilmiştir,

Dr. İ. KILIÇ KÖKTEN

ELBİSTAN OVASIN'DAKİ TETKİK GEZİLERİ VE KARAHÖYÜK KAZISI

Bu yıl Türk Tarih Kurumu, Arkeoloji bakımından tetkik edilmemiş bir mıntakayı daha eline almıştır. Kurum'a yaptığımız teklifte, Elbistan ve Afşin ovalarının tarihi coğrafya ve iskân tarihi bakımından önemini belirtmiş, yeryüzü anıtlarıyla, höyüklerinin bolluğuna işaret etmiş, İlk ve Orta Çağlarda büyük bir kültür merkezi olan bölgenin, arkeolojisini öğrenmek, ve daha eski çağlarını da aydınlatmak gerektiğini açıklamıştık.

Esasen, Orta Zamanlar tarihi bakımından Prof. H. Yınanç'ın¹, Tarihten Önceki ve İlk Tarih Çağları bakımından da H. Grothe² ve Prof. v. d. Osten'in³ esaslı tetkikleriyle tanınan ve bir ucu Maraş ve daha güneyde, diğeri Malatya'da, başı da Kayseri, Şar ve Sivas'da olan Elbistan bölgesini tetkik etmemek mümkün değildi. Bu gaye ile Elbistan'a gönderilen ve bu yazının sahibiyle Dr. Nimet Özgüç ve Yüksek Mimar Lem'i Mery, Burhan Tezcan'dan kurulan heyet, mesaisini önce tetkik gezisi, sonra kazı olmak üzere, iki noktada toplamıştır.

A) Tetkik gezileri. Bu yıl, bir birinden güney doğu istikametinde akan Hurman Suyu boyundaki alçak tepelerle ayrılan Elbistan ve Afşin'in (Yarpuz) aluviyon tabanlı ovalarıyla, permokarbonifer dağ eteklerini ve hususiyle bölgemizin kuzey, doğu ve batı yönlerini dolaştık. Ovanın eskidenberi bilinen ve muhtelif devirlere tarihlenen anıtlarıyla, yeni görülenlerini şu şekilde sıralıyabiliriz:

Höyükler: Bu küçük ovada v. d. Osten'in gördüğü 21 höyüğe 9 tane daha eklenmiş ve ayrıca ilk görülenlerden üç tanesinin tümülüs olduğu anlaşıl-

1 Elbistan maddesi (İslâm Ansiklopedisi 31. cüz).

2 Hugo Grothe, Meine Vorderasien-Expedition 1906 u. 1907, I, CCLXXXIII v. d. II, 24, 33-38.

3 Oriental Institute Communications, No. 8, s. 105-119. (Kısaltılışı; OIC).

mıştır. Maalesef çoğu tahrip edilen bu höyüklerin büyük bir kısmı üstünde yenden durmak mümkün olamayacaktır. Satırlarından derlenen eserlere göre, bunların M. ö. dördüncü binin başındanberi meskûn olduğu ve Bakır Çağı, Hitit devriyle birinci binde mamur birer beldeyi temsil ettikleri görülmektedir. Elbistan Ovasının mustakbel hâfirleri, yerinde yapacakları araştırmalardan ve hele Karahöyük kazılarının sonucunu öğrendikten sonra, Tanır köyü yanındaki Yassihöyüğü, Kuşkaya yanındaki Tedevin'i ve nihayet İğde'dekini kazı planlarına alacaklardır.

Dikilitaş: Üstünde iyice durulmuş bu anıt⁴, Kızıldağ eteğinde ve bütün ovaya hâkim bir mevkidedir. Düz bir kaidenin ortasındaki yuvaya yerleştirilen bloğun yüksekliği, Fransa'nın bu nevi taşlarının en büyüğü kadardır. Önceden hazırlanan bir çukura konulan kaidenin etrafını, çapı 4 m. olan taştan bir tekerlek çevrelemektedir. Aynı yerde bu türlü yapılar mevcutsa da, ortalarındaki dikili taşları başka yerlere götürülmüştür. Menhire benzeyen bu anıtın ve tekerlek biçimindeki yapıların kromleklere olan bağı üstünde ayrıca duracağız. Avrupa, Suriye ve Filistin'de Neolitik'den itibaren madenler devrine kadar kullanılan bu türlü anıtları tarihlendirmek ve hatta manalandırmak dahi kolay değildir. Buna rağmen, Anadolu'da ender görülen bu anıt tipinin etrafını kazmağı da ihmal etmiyeceğiz (şek. 1).

Tümülüsler: 25 × 30 km. ölçüsünde olan Elbistan ovasında ve bilhassa onu çevreleyen dağlarda tümülüs tipine giren mezarlar pek boldur. Anadolu'nun bir çok yerlerinde olduğu gibi, buradakiler de taş veya toprakla örtülmüştür. Bazılarının hazine arayıcıları tarafından açıldığını gördüğümüz bu tümülüslerin kemerli, kubbeli, tek veya çift odalı mezar odalarına sahip olduğu anlaşılmaktadır. Bunların Roma ve daha önceki çağlara ait olduğu çevrelerindeki ören yerlerinden derlenen eserlerin yardımıyla anlaşılmaktadır.

Klasik şehir harabeleri ve kaleler: Beştepe tümülüslerine ait şehir aranırken, Yoğun Söğütlü deresinin asıl Söğütlü'ye birleştiği yer yanında ve Domuğlar'la Beştepe arasındaki derin vadinin muazzam kayalıkları arasında ve üç yönünü tabiatın tahkim ettiği bir yerde büyük bir kaleye raslanmıştır. Kayalığın, Şerefli Suyu'na açılan kısmını tahkim eden bu sur, bugün dahi 6 m. yüksekliğini korumaktadır. Yerli, Anadolu'lu bir tekniğe göre kurulan bu kalenin tuneli ve iskân alanındaki yapıların temeli iyice bellidir. Buradan derlenen çanak çömleğe, yapı tekniğine ve harca göre bu kalenin Roma Çağına ve M. s. 1-3. üncü yüzyıla aidiyetinden şüphe edilmemelidir (şek. 2).

Ramsay'in *Tandaris* ile aynıyetini kabul ettiği bugünkü Tanır⁵, bütün devirler boyunca önemini kaybetmeyen bir yere kurulmuştur. Öntarih Çağlarından M. ö. birinci binin sonuna kadar devam eden uzun devrede Tanır'nın yerini bugünkü Bozyer yanındaki Yassihöyük tutmuştur. Bununla beraber, bu höyük de ehemmiyetini son zamanlara kadar kaybetmemiştir⁶. H. Grothe'nin *Ptandaris*'i Göksün çevresinde araması ilerde ayrıca tenkit edilecek ve bu görüş Tanır-

4 OİC 8, s. 108; OİP 30, s. 405. not: 14.

5 W. M. Ramsay, *The Historical Geography of Asia Minor*, s. 271.

6 F. Taeschner, *Das anatolische Wegenetz nach osmanischen Quellen II*, s. 23.

Hurmankale yolu üstünde bulunan bir km. taşıyla de doğrulanacaktır⁷. Tanır-daki büyük menbain her tarafı Romalılar zamanında yontma taşlarla mükemmel bir hale getirilmiş ve münferit kaya kitleleri de bu çağ tekniğine göre muhtelif maksatlar için işlenmiştir. Klasik Ptandaris'in yeri nerede olursa olsun, bugünkü şirin Tanır'ın Kayseri'den gelen ve Sarız-Marabuz - Hurmankale üstünden, bir taraftan Malatya'ya, diğer taraftan Afşin ve Göksun'a giden yolun düğüm noktasında bulunduğundan şüphe etmemelidir (şek. 3).

Bu çağda Göksun ve Afşin'i Gürün üstünden Sivas'a bağlayan dağ yolu boyunca, yani Aristil-Hurman⁸ - Büvet ve Kaşanlı istikametinde yaptığımız araştırmalarda neşredilmemiş bir sürü arkeoloji belgesini, iyi korunan bir Roma barajını ve tümülüse bağlanan malum kabartmayı inceledik.

Anadolu'nun bu bölgesindeki Roma ve Bizans yolları, şehirleri bahis konusu olunca, üstünde sık sık durulan *Arabissus* «Afşin» u da incelemiş ve bugün burada yer yüzünde anmağa değer asarın kalmadığı tespit edilmiştir. Yalnız şehrin içindeki bahçelerde yapılan derince kazılarda Anadolu'daki en güzel Roma mozayikleriyle eşimsenebilecek asarın ışığa çıkarıldığını, fakat sonradan kapatıldığını bunları görenlerden dinledik. Şehrin bugünkü yıkık sitadeli Bizaas çağının tipik bir yapısıdır. Bir zamanlar Göksun ile birlikte bu mintakanın askeri ve kültür merkezi olan Afşin'in Antitoros'unlardaki yedi tarihî geçite olan bağı, km. taşları, dağınık kitabeleri üstünde ilerde ayrıca durulacaktır.

Selçuklu yapıları : Prof. M. H. Yınanç'ın da belirttiği gibi,⁹ bu çağda her iki ova büyük abidelerle süslenmiştir. Bir korpus halinde takdim etmeği kararlaştırdığımız bu asarın, harabelerin arkeolojik değerleri üstünde kısaca duralım :

Çavlıhan : Maalesef yokolmuştur. Hurmankale - Elbistan - Malatya'ya inen ana yolun üstünde ve höyüğün etegindedir. Elbistan valisi emîr Mubârız al-Din Çavlı tarafından yaptırılan bu hanın¹⁰, Karatay kervansarayından sonra gelen en büyük bir hanı temsil ettiğini, harabesinin büyüklüğünden anlıyoruz. Bugün köylü, han odalarının son kalıntılarını bir samanlık ve ahır olarak kullanmaktadır. Köy içinde ve harabe izleri üstünde yapılan araştırmalar, bu hanın da Karatay kervansarayı'na benzediğini, yani iki kısımdan ibaret olan ve en çok sevilen bir Selçuklu plânına göre kurulmuş olabileceğini tahmin ettirmiştir. Harabe yerinden derlenen ve hanla çağdaş olan sikkelerle, iyice görülebilen yapı tekniği ayrıca işlenecektir.

Hurmankale : Buradaki kaya kitabeleri münasebetiyle ilk önce Sterrett'in üstünde durduğu bu büyük kalenin eski *Sobagene* olması muhtemeldir¹¹. Tabiaten müstahkem bir kayalığa kurulan kale, Ördek Çayı'nın Hurman Suyu'na birleştiği yerin yanındaki üçgenin ortasındadır. Kale, Binboğa'nın imtidadı olan Kerevin Dağıyla Ördek Dağına hâkim olup, buraya açılan ve yolların akışını tayin eden üç boğazı da kontrolü altında bulundurmaktadır. İrili ufaklı ve dört

7 H. Gothe, II, s. 37

8 Historical Geography, s. 274.

9 İs. Ans. 31, s. 223 v. d.

10 İs. Ans. 31, s. 225.

11 Historical Geography, 309 ve Grothe II, 47, 55, 79, 137.

köşeli kulelerinin bedenden dışarıya çıkıntısı, üstüne kurulduğu ana kayanın biçimine uydurulmuştur. Yalnız, asıl yola bakan ön dar cephesi çift surla takviye edilmiştir. Buradaki iki kule de yarım daire biçimindedir. Kalenin köşe ve kapı kuleleri iri, aradakiler daha küçüktür. Asıl büyük kapısı Kayseri, küçüğü de Elbistan eihetine bakmaktadır. Kale, çok eski bir köke bağlanmakla beraber, bugünkü haliyle tipik bir Selçuklu eserinin bütün hususiyetlerine sahiptir. Yeri bakımından, büyük bir ehemmiyeti haiz olan Hurmankale, sık sık tamir edilmiş olmasına rağmen, ana kayaya uyan esas şeklini değiştirmemiştir. Kulelerinin tertibi, tabaka tabaka kullanılan ağaç hatılları ve hele sıralara göre değişen açık ve koyu renkli kesme taşları, beden ve kulelerinin ana kayaya uyduruluşu, Selçuklulara has bir yapı örneğidir. Yakın zamana kadar kullanılan bu kale, Anadolu kalelerinin bugüne kadar korunabilen en güzel ve sağlam örneklerinden birini temsil etmektedir. Kale, Selçuklu'lardan çok daha önce kurulmuştur; yalnız, bugün korunan ve prototipine bağlı kalan şeklini bu çağda almıştır (şek. 4).

E s h a b - i K e h f H e y e t i : Afşin yanındaki yüksek bir sırtın üstüne kurulan bu heyet, bir cami, bir ribat, bir kervansaray ve plânlarını henüz tespit edemediğimiz daha küçük yapılardan müteşekkildir. Burada bugün de yerinde duran iki kitabe M. H. Yınanç tarafından yayınlanmış ve binalar hakkında da esaslı bilgi verilmiştir¹². Maraş valisi Nus-rat al-Din Hasan b. İbrâhim tarafından yaptırılan ribat'ın (612) üstü çökmüş olmasına rağmen, esas plânını olduğu gibi korumuştur. Kapısı, mihrabiyesi ve çile-odaları arasındaki mihrabı, Selçuklu tezyinat sanatının en güzel örneklerine aittir. İkinci katı tuğla ile örülen pencereci ribat'ın tonozlarla örtülen uzun salonları, çok önemli birer plan arzeden çile-odaları ve diğer taksimatiyle Anadolu'da görülmiyen veya bugüne kadar korunamıyan yeni bir tipi temsil etmektedir. Ben Anadoluda bu güne kadar bu plâna giren bir Selçuklu binasını görmedim. Çok harap bir durumda olan ribat'ın bu bakımdan bir an evvel kurtarılması şarttır (şek. 5-7).

Kitabesi bulunmıyan kervansaray'ın kurtarılması oldukça güçtür. Yarpuz'daki yeni binaları kurmak maksadıyla tahrip ettirilen bu kervansaray'ın yoleulara ve idarecilerine mahsus revaksız odaları, tonozları, kemerleri, küçük kapıları, yapı tekniği ve nihayet açık bir avlu etrafındaki dik dörtgen plâni bilgimize yeni bir şey katmamakla beraber, ahırın sağ cenaha ve bütün han boyunca eklenmek suretiyle sağlanması, Selçuklu'lar zamanında görülen esaslı iki han tipine bir üçüncüsünü daha eklemiştir bulunmaktadır (şek. 8).

Ünlü mağaranın önüne yapılan cami (630) sonraki tamirler yüzünden hari-ci şeklini değiştirmiş olmasına rağmen, içi bu devre has yapı özelliğini hala korumakta ve Selçuklu'ların Ulu Cami'leri tipini andıran bir plâna sahip olduğunu göstermektedir. Mihrabın önündeki kubbe, şeklini değiştirmiş olmakla beraber, sütunlara dayanan kemerleri, ilk hallerini korumaktadır. Ayrıca camiin mağaranın şekline uydurulmasındaki maharete ve onunla münasebetinde en küçük bir değişiklik dahi sezilmemektedir. Bu alanda varolduğu anlaşılan ve kıt kalıntıları yer yüzünde de görülebiyen diğer yapıların ışığa çıkarılabilmesi ve temellerinin takip ile planlarının temini ve böylece bütün heyetin restoresi için

12 Türk Tarih Encümeni Mecmuası 15, nr. 8, 85.

sondaja ve esaslı temizliğe lüzum görmekteyiz. Kayalığın üstündeki kuru duvarlarla, mağaradaki işçiliğin Bizanslı bir menşe'e dayandığından şüphe edilemez. Eshab-i Kehf'in restoresi Elbistan'daki araştırmalarımız devam ettiği müddetce tamamlanacaktır.

Elbistan'ın önemini kaybeden ve çok fena korunan anıtlarıyla, Orta Çağların diğer şehir harabeleri üstünde hazırlamakta olduğumuz raporda duracağız.

İlk mevsimin çalışmalarını bitiren heyet, Elbistan-Göksun-Sarız ve Pınarbaşı üstünden Kayseri'ye dönmüş ve Doğu Toroslar'da büyük yolların doğmasını sağlayan tabii geçitleri ve bu hattaki antik izleri tetkik etme imkânını bulmuştur.

B) *Karahöyük kazısı*: Karahöyük Elbistan'ın 10 km. kuzey batısındadır. 500 m. uzunluğunda, 300 m. genişliğinde ve 22 m. yüksekliğinde büyük bir höyüktür. Ovanın kuzey-batısında ve Hurman Suyunun kenarındadır¹³. Hurmankale-Çavlıhan üstünden Elbistan ve Malatya'ya giden yol buradan geçer. Afşin'e Iğzın üstünden bağlanmıştır. Hiyeroglifli büyük bir kitabenin bulunduğu yer olarak bilinen Iğzın ve yanındaki iki höyük, Karahöyük'ün 5 km. güneyindedir. 105 hanelik köy höyüğün küçük bir kısmını kaplayabilmektedir. Toprağı gübre olarak kullanılan höyüğün, büyük bir kısmı tahrip edilmiş, ender asarın antika pazarlarına düşmesine sebep olunmuş ve böylece bu büyük şehrin yeniden ihyası da çok güçleştirilmiştir. Aşağı-yukarı bir ay devam eden bu kazıda, 20 X 20 m. ölçüsünde bir alan açılmış ve muhtelif yapı katlarına ayrılan üç kültür tabakası tespit olunmuştur.

İlk kültürü temsil eden Roma Çağı, bir yapı katına sahiptir. Bu devirde - hiç olmazsa - höyüğün tepesi kesif bir iskâna sahne olmuştur. Buradaki yerli sigillata'ların M. s. 1-3. ncü yüzyıllara aidiyetinden şüphe edilemez. Bununla beraber, çoğunluğu M. s. 1-2. nci yüzyıla tarihlenenler teşkil etmektedir. Ayrıca son yapı katının evlerj tarafından kesilen bina temelleri arasından toplanan çanak çömlek, bu bölgede M. ö. 1-3. üncü yüzyıla tarihlenmektedir. Höyüğe ve Hurman'a hâkim sırtlar üstündeki yığma mezarlar bu şehirle ilgilidir.

İkinci kültür tabakasını temsil eden dört yapı katı, «Post Hitit» denilen çağa aittir. Son yapı katının evleri alttakilere bakınca daha sağlam ve avluları taş döşelidir. Evlerin plân ve tekniği M. ö. birinci bin yılına ait olan höyüklerin sitadellerine ve müstakil kalelere kurulan İç Anadolu yapılarından farksızdır. Evleri 2-3 ve hatta 4 odalı olup, temelleri taş, üst kısımları kerpiçtedir. Ölümler evlerin döşemesi altına ve Frig'lerinkinin aksine, hoker durumunda gömülmüştür. Daire ve at nalı biçimindeki düzenli ocakları taş ve kerpiçtedir. En güzel eserleri saklayan bothroslar Önasya ve Ege'ninkinden farksızdır.

Çanak çömleği boyalı ve boyasız olmak üzere, iki çeşittir. Son iki yapı katında görülen boyalıların açık sarı, beyaz zemini iki renkle süslenmiştir. Motiflerin çoğu hendesidir; azı da çiçek, kuş, sinek ve grifon tasvirlerinden ibarettir. Bu katın omfaloslu taşları, yonca ağızlı testileri, madeni örnekleri taklid etmektedir. Biçimleri basit ve tekniği kaba olan kırmızı-kahverengi çanak çömlek pek boldur. İç Anadolu'dakilerle eşimsenebilen siyah ve gri astarlılar 2-3 parçadan

daha fazla değildir. Frig'lerin geç safhasıyla çağdaş olan bu katta demir alet de boldur. Frig'lerin bu bölgede oturmadıkları kesin olarak bilindiğine göre, bu çanak çömlek nev'inin Karahöyük'deki varlığı ne şekilde açıklanabilir? Bu kazı, bu çanak çömlek nev'inin Frig'lere aidiyetini iddia etmenin tehlikeli olduğunu ve bu hususta başka bir terimin kullanılmasını, meselâ «Post Hitit» çanak çömleği denmesinin daha doğru olacağını açıklamıştır (Şek. 9 a-b.).

Son iki yapı katında görülen boyalılar, yerini kırmızı ve kahverengi kaplara bırakmıştır. Birinci binin ilk yarısına ve ikincinin sonuna ait olan bu katta, demir aletler azalmış, tunçtan yapılanlar artmıştır. Tek renkli çanak çömlek nev'i, İç Anadolu'dakilere bakınca mahallî bir özelliğe sahip olup, doğrudan doğruya ikinci bin yılındaki kap kacağa bağlanmaktadır. Bununla beraber, bu tek renkliler birdenbire görülen ve birdenbire kaybolan boyalılarla birlikte kullanılmış ve onların yanında üstünlüğü korumuştur.

Bu kazının ışığa çıkardığı en önemli eser, üç sathı Hitit Hiyeroglifli büyük kitabedir. Büyük ve yassı bir kaidenin ortasındaki yuvaya geçirilmiş durumda ve dikili olarak bulunan kitabenin etrafı «kullanılmıyacak bir hale gelince» iri taşlarla ve mahsus surette korunmuştur. Kaidesi hizasındaki kurban yalağı ile birlikte el değmemiş in-situ durumda açığa çıkarılan bu kitabenin önüne bir meydanlık yapılmış, kurban merasimleri ve ibâdet bu açık sahada ceryan etmiştir (şek. 10). An'anede mukaddes veya dokunulmaz bir yer olarak yaşayan bu anıdın üstüne sonradan yeni yapılar kurulmamış ve kitabenin korunması sağlanmıştır. Kitabe her hangi bir binaya bağlı değildir. Önündeki büyük kaldırım ve ona birleşen bina, kaide seviyesinden 50 sm. daha derinde olduğundan, bu yapıları kitabeye bağlamak mümkün değildir. Kitabeye ile çağdaş olan yapılar meydanlığın dışına, yani, kitabenin en az 8-10 m. uzağına kurulmuştur. Bu durumuyla Anadolu'da eşsiz olan kitabenin fevkalade iyi korunması, uzun metnin içinde tanrı, büyük kiral ve şehir adlarının yazılı bulunması, Elbistan bölgesi hakkındaki ilk tahminlerimizi doğrulamıştır. Kitabenin kaidesi kaldırıldıktan ve 40-50 sm. lik bir yığıntı toprağı da temizlendikten sonra, Büyük Hitit Devleti çağına ait olan üç odalı bir evle, yukarda adı geçen kaldırım çıkarılmıştır. Bu sene Karahöyük'de bundan daha eski bir yapıya raslanmamıştır. Bu evin büyük Hitit Çağına tekabül eden tek yapı olduğunu, daha alttaki yığıntıların profil izleri ve küçük eserleri doğrulamıştır. Elimizde bu safhaya tarihlenen koç biçiminde bir ryton, hiyeroglifli ve hiyeroglifsiz mühürlerle, muhtelif süs eşyası ve hayvan heykelleikleri vardır.

Muayyen bir yapı ile temsil edilmeyen Eski Hitit Çağında, bu çağ tekniğine göre yapılan çanak çömlekle, boğa-adam kabartması, at başı heykeli, insan kabartması (şek. 11), tunç, kemik ve taş aletlerle, Kültepe Çağına ait Suriye üslûbunda işlenmiş silindir mühür ve çeşitli tiplere ayrılan figürinler bulunmuştur. İç Anadolu'da «Kapadokya boyalıları» denilen ve elde yapılan çanak çömlek nev'i bu katta ve tek renkli, çarkta yapılan Eski Hitit çanak çömleğinin yanında bulunmuştur. Ayrıca gene bu katta Arslantepe'ye has boyalı bir çanak çömlek nev'ine de raslanmıştır.

Karahöyük kazılarında önümüzdeki yıllarda da devam edilecek ve henüz adı okunamıyan bu büyük şehrin ilk kültürleri ayrı ayrı incelenecektir.

1947 yılına ait kazı programını hazırlarken ve Kurum'a bu kazı hakkındaki teklifimi sunmadan önce, daima iki höyüğün üstünde, yani Aksaray yanındaki Achemhöyük'le, Karahöyük üstünde duruyor ve birini diğerine tercihte mütereddit kalıyordum. Bunun üzerine, Prof. Landsberger ve Dr. Nimet Özgüç'le uzun uzun konuştuk. Onlar ciddi sebepler ileri sürerek Karahöyük'ü tercih etmemi teklif etmişler ve benim de bu teklife katılmamı sağlamışlardır.

TAHSİN ÖZGÜÇ

ARCHAEOLOGICAL JOURNEYS IN THE PLAIN OF ELBİSTAN AND THE AXCAVATION OF KARAHÖYÜK

The «Société d'Historie Turque» this year has started investigations in an area which has never been studied from the archaeological point of view. In my proposal to the Society, I indicated the importance of the plains of Elbistan and Afşin from the stand points of the historical geography and history of human settlement, and pointed out that one should study the archaeology and prehistory of this area which was a great cultural center in ancient and medieval times and excels in many surface monuments and höyüks.

The area of Elbistan, which is linked at the one side to Maraş and even more to the south, at the other to Malatya, and in the north to Kayseri, and Sivas, indeed had to be studied, as its medieval period has been studied by Prof. H. Yınanç¹, its prehistoric and early historic period by H. Grothe² and Prof. von der Osten³. Thus our group, comprising the author, Dr. Nimet Özgüç, the architect Mr. Lem'i Mery and Mr. Burhan Tezcan, had two aims: to study the plain of Elbistan and to start an excavation.

A) Archaeological trips: This year we travelled in the alluvial plains of Elbistan and Yarpus (Afşin) which are separated by low hills along the river Hurman which flows in a south-easterly direction, in the permo-carboniferous slopes of the mountains and especially in the northern, eastern and western part of our area. Together with already known archaeological monuments of different periods, our findings are as follows:

Höyük: apart from the 21 höyüks seen by v. d. Osten, we found 9 others still; three of the earlier höyüks were found to be tumulus. As most of these höyüks are destroyed to the greater part, it will not be possible to study them further. According to surface findings, they had settlements from the beginning of the 4th millenium B. C., and specimens of Copper Period, Hittite and pottery from the first millenium were found. According to local investigations to be made by future excavators and especially after the results of the excavation of Karahöyük, Yassihöyük near the village Tanır, Tedevin near Kuş-

¹ see "Elbistan, (in: Encyclopaedie de l'Islam, Turkish edition, No. 31).

² see Hugo Grothe: "Meine Vorderasien-Expedition 1906 und 1907.", I, CCLXXXIII sq. and II, 24, 33-38.

³ Oriental Institute Communications, No. 8, p. 105-119 (OIC).

kaya, and the höyük of İğde will certainly be set on the program for excavations.

Dikilitaş: This monument which has not yet been studied⁴ intensely, is to be found on the slope of the Kızıl Dağ at a place dominating the whole plain. The block which is put into a hole in a flat basis is as high as the highest similar monuments of this kind in France (fig. 1). The basis which is put in a specially made cavity, is surrounded by a stone-wall of 4m diameter. There existed formerly still other buildings at the same place, but their stelae all have been removed. The connection of this menhir-like monument and its wall-like surrounding with «cromlek»s will be separately studied later. It is not easy to determine the date of these monuments which occur in Europe, Syria and Palestine from the Neolithicum down to metal age, and even more difficult to explain their meaning. Still we plan to excavate the environment of this type which is so rare in Anatolia yet.

Tumulus: Tumulus -interments are very common in the plain of Elbistan which measures 25 : 30 km. and especially frequent in the mountains around the plain. As in many other places in Anatolia these also are covered with stones or earth. Some of these tumulus have been opened by grave-robbers; they have one or two grave-rooms with vaults and domes. From finds made on neighbouring ruin-places it is clear that these tumulus were made in Roman and pre-Roman times.

Ruins of towns and fortresses from the classic period: When searching for the city belonging to the tumulus of Beştepe, we found a great fortress near the conflux of the small river Yoğun Sögütlü with the river Sögütlü at a place between the great cliffs of the deep valley between Domuğlar and Beştepe, fortified by nature from three sides. The walls fortifying the cliffs open to the Şerefli Suyu, are even today of 6m height (fig. 2). The tunnel, built in an indigenous, Anatolian manner, as well as the foundations of the buildings of the settlement are well visible. According to ceramics, found here, the technique of the building, and the mortar, this fortress undoubtedly belongs to the Roman period, the 1-3th century A. D.

Tanır: Which is identified by Ramsay⁵ with the ancient Tandaris, lies a place which never lost its importance. In the long period between prehistoric times until the end of the first millenium B. C., Yassıhöyük, near the modern Bozyer, took the place of Tanır. But still, this höyük has preserved its importance till recent times⁶.

We will have to disagree with Grothe's theory that Ptandaris was situated in the area of Göksun, and a mile-stone found at the road Tanır - Hurmankale substantiates our opinion⁷. The great spring near Tanır was decorated in Roman times with square-stones, and some single blocks have been worked in the technique of that time different purposes (fig. 3). Wherever the ancient

4 OIC, No. 8, p. 108; OIP, No. 30, p. 405 and note 14.

5 W. M. Ramsay: "The Historical Geography of Asia Minor", p. 271.

6 F. Taeschner: "Das anatolische Wegenetz nach osmanischen Quellen.", II, 23.

7 H. Grothe, l. c., II, 37.

Ptandaris may have been, undoubtedly the modern Tanır is situated at the crossing of the way going from Kayseri over Sarız - Marabuz and Hurmankale at the one side to Malatya, the other side to Afşin and Göksun.

In the course of our survey along the mountain road leading from Göksun and Afşin over Gürün to Sivas, we studied several still unpublished archaeological findings from that period as well as a well preserved Roman dam and a well known relief belonging to a tumulus.

Further, we studied the Roman and Byzantine roads of this part of Anatolia and the old city of Arabissus = Afşin, which has been studied formerly by several scientists, and found that nothing of any importance is left over the surface. However, we heard from eye-witnesses that mosaics had been discovered, comparable to the most beautiful Roman mosaics of Anatolia when deeper diggings were made in the gardens of the city; but these findings have been buried again. The citadel which is typically Byzantine is in ruins now.

Buildings from Seljukian times: As has already been stated by Prof. M. H. Yınanç⁹ there exist great monuments in both plains, belonging to this period.

Çavlıhan: This place is unfortunately destroyed. It was situated on the main road Hurmankale - Elbistan - Malatya at the slope of a höyük. The ruinplace shows that this Han which was made by the governor of Elbistan, Emir Muhâriz-al-Din Çavlı¹⁰ was the greatest han after the Karatay caravansaray. Our investigations in the village and the ruins have brought us to the opinion that this caravansary also was similar to the Karatay caravansary, i. e. it seems to have had two parts and was constructed after a very common Seljuk model.

Hurmankale: This big fortress, the rock inscriptions of which have first been studied by Sterrett¹¹, seems to be the classic Sobagene (?). The fortress, build, on a rock fortified by nature, is in the midst of the triangle beneath the conflux of the Ördek Çayı and the Hurman Suyu. The fortress governs the Kerevin and the Ördek mountain, and the prolongation of the Binboğa, at the same time controlling the three passes of this region which determine the direction of the roads. Small or bigger, quadrangular towers protude from the walls according the shape of the natural rocks (fig. 4). Only on the small fore-front looking towards the main road a double wall has been made, and the two towers have the form of a semicircle. The towers at the doors and the corners of the fortress are larger. While the others smaller. The main door looks towards Kayseri, the small door towards Elbistan. Although the origin of the fortress may be quite early, it is in its modern form a typical Seljuk building. Hurmankale, situated in a very important place, has often been re-

⁸ W. M. Ramsay: I. c. 274.

⁹ Encyclopaedie de l'Islam, Turkish edition, No. 31, 223sq.

¹⁰ Encyclopaedie de l'Islam, Turkish edition, 31, p. 225.

¹¹ W. M. Ramsay, I. c. p. 309 and H. Grothe, II, 47, 55, 79, 137.

paired but never changed its main form adapted to the shape of the rocks. The arrangement of the towers, wooden planks, the square stones changing form light to dark colour in every row, the adaptation of the building and its towers to the original rock, all these are typical of Seljuk architecture. The fortress which has been used until recent times is one of the nicest and most solid Anatolian fortresses preserved.

The buildings of *E s a b i K e h f*: These buildings on the top of a low mountain near *Afşin* are made up of a mosque, a «ribat» a caravansaray and some smaller building the plans of which could not yet be studied by us. The two inscriptions which are still preserved have been studied by M. H. Yinanç¹² who also gave many details on the buildings. The upper part of the «ribat», made by the governor of *Maraş*, *Nes-rat al-Din Hasan b. İbrâhim* (612 H) is in ruins but the plan is still well recognizable (fig. 5). Its door, *mihrahiye* and the *mihrab* between the rooms for meditation belong to the most beautiful remains of Seljuk ornamental (fig. 6-7). The long saloons covered with vaults of this «ribat» the second floor of which is made of tiles, its meditation-rooms with their very interesting plan and other details such as its interesting arrangement of the rooms, represent a type of architecture hitherto unknown or not preserved in Anatolia.

The rooms of the caravansary for travelers and for the administration have no colonnades (fig. 8). The vaults, the arched constructions, small doors, technique of architecture and the rectangular plan of the building with an open courtyard in the midst is not new for us, but in this caravansary the stables are made on the right side of the building and all along the wall; thus, this caravansary represents a new, third type of «*Hans*», used by the Seljuks.

The mosque made in front of the famous cave (630 H.) has changed its outer form by later repairs, but its inside has still preserved its original characteristics and has been constructed according to a plan, similar of that of the Seljuk «*Ulu Cami*». The dome in front of the *mihrab* has been changed, but the vaults, based on columns are still in their original form. No trace of any changes is to be seen in the adaption of the mosque to the form of the cave.

It seems necessary to make a trial-excavation and a great cleaning of the place so that other buildings still, which have been here and some traces of which are to be seen even on the surface, can be found, their plans can be reconstructed; only than the whole ensemble can be restored. Undoubtedly the walls on the rocks and the decoration of the cave are of Byzantine origin. The restoration of *E s h a b - i K e h f* will be made during the pursuit of our investigations in *Elbistan*.

B) *Excavation at Karahöyük*: *Karahöyük*, 10 km. in the NW. of *Elbistan*, is a great höyük of 500 m. length and 300 breadth; it is 22 m. height, and situated in the north-west of the plain, on the *Hurman* river¹³. The road from *Hur-*

12 *Türk Tarih Encümeni Mecmuası*, vol. 15, No. 8, p. 85.

13 *OIC*, No. 8, p. 115.

mankale - Çavlıhan to Elbistan and Malatya touches this place. On the other hand, it is connected by the way of Iğdır with Afşin. Iğdır, as place famous by a great hieroglyphic inscription, and the two höyük near Iğdır are 5 km. apart from Karahöyük. The village of Karahöyük with its 105 houses occupies only a small part of the höyük. As the earth of the höyük is used as fertilizer, a great part of the höyük is destroyed and many valuable antiquities came into the hand of antiquaries. This makes it very difficult to reconstruct this great ancient city. In the course of almost one month of excavations, a place of 20 : 20 m. has been opened, and three cultural strata with several architectural strata have been detected.

The first cultural stratum, the *Roman* period, consists of only one architectural stratum. In that period at least the top of the hill was intensely occupied. Discovery of indigenous terra sigillata proves that this settlement came from the 1-3 th centuries A. D., but most of these sherds can be dated into the 1-2 nd century A. D.. On the other hand the sherds from the place of the foundations of the houses of the last architectural period, belong to the 1-3 th century B. C.. Tumuli on the hills of this region belong to that settlement.

The second cultural stratum with four architectural levels belongs to the «Late Hittite» period. The houses in the uppermost architectural stratum of this period are more solid than the others and their courtyards are covered with stones. The plan and style of these houses are absolutely the same as in all Central-Anatolian buildings on höyüks with citadels and single castles from the first millenium B. C. These houses have 2-3, sometimes even 4 rooms; the foundations are made of stone, the upper part of the walls made of kerpiç (mud brick). The dead were buried under the floor of the houses, but, different from the Phrygian custom, in hoeker position. The stoves which are round or in the form of a horse-shoe, are made of stone and kerpiç. The bothros, always containing the most beautiful things, are identical with these from Asia Minor and the Aegean.

The ceramics are of two kinds, painted and unpainted. The painted pottery from the last two architectural strata is of two colours, a light yellow on a white basis. Most of the designs are geometric (fig. 9), some only show representations of flowers, birds, flies and griffons. Omphalos-plates, jugs with clover leaf orifice, found in this level, are imitations of models made of metal. The greatest percentage of sherds is red-brown, of rather simple technique and plain forms. Not more than 2-3 pieces with black and grey foundation, such as the Central-Anatolian type, have been detected. Iron implements have been frequently used in this stratum which are contemporary with late Phrygian culture. But as we know with certainty that Phrygians never lived in this very area, how shall we explain the occurrence of this type of ceramics in Karahöyük? This excavation has proved that it is dangerous to call this kind of pottery «Phrygian», and that it would be preferable to use another name, such as «*Post-Hittite pottery*».

The painted pottery in the last two architectural strata is overlapped by the red and brown jars. These strata belong to the first half of the first millenium or the end of the second B. C.; Iron implements become rarer,

bronze more common. The monochrome pottery has some local particularities, differing from Central-Anatolia, and belongs directly to the style of the 2nd millenium of this region. These monochrome sherds were in use together with the painted pottery which came suddenly and disappeared suddenly, and gained the superiority.

The most important discovery during our excavation was the disclosure of a great inscription with Hittite hieroglyphs on three sides. This inscription was set in a hole in the midst of a great, flat stone foundation. This was still standing, having been purposely covered with great stones when environment of it became inhabitable. This in-situ detected inscription with a hole for offerings in the level of the basis, was at the end of a place, used for the ceremonies and the cults (fig. 10). As no other building has been constructed on that holy or untouchable place in local tradition, the inscription remained undamaged. It does not belong to any building. As the great pavement and a building belonging to it are 50 cm. deeper than the inscription, they could not have had any connection with it. In at least 8-10 m. distance buildings from the same period as the inscription were detected, outside the place. The finding of such a well preserved inscription which has no parallel in Anatolia yet, the fact that the long text contains names of gods, great-kings and cities, has proved our expectations of the area of Elbistan. After the removal of the inscription and its basis and of 40-50 cm. of refuse we found just under the above-mentioned pavement a house with three rooms belonging to the Imperial Hittite Period. This year we found no older building in Karahöyük. Traces of still deeper strata and some small-finds prove that this house corresponds to the only architectural stratum of this period. The period can be dated by a rython in the shape of a ram, by seals with or without hieroglyphs, several ornaments and small animal figures.

In Old Hittite Period which corresponds to no special architectural stratum, we found sherds, the relief of a bull-man, the figure of a horse-head, human reliefs (fig. 11) implements made of bronze, bone and stone, a cylinder seal in Syrian style belonging to the Kültepe Period and different types of figurines. In this stratum also we found hand-made pottery of a type called «Cappadocian painted pottery» in Central-Anatolia together with monochrome, wheel-made Old Hittite pottery. Further we found here a kind of painted pottery, characteristic of Arslantepe.

TAHSİN ÖZGÜÇ

ALACA HÖYÜK HAFRIYAT HEYETİNİN 1947 ÇALIŞMALARI

Türk Tarih Kurumu adına Alacahöyük'te yapılan arkeolojik kazılara 1935 yılından beri arasız devam olunmaktadır. 1937 mevsimi kazısı da Ekim ve Kasım ayları içinde yapılmıştır. Kazı heyeti, Millî Eğitim Bakanlığı Eski Eserler ve

Müzeler Genel Müdürü Hamit Koşay'ın başkanlığında arkeolog Mahmut Akok, arkeolog Raci Temizer ve Höyük Müzesi muhafızı Süleyman Yalçın'dan mürekkepti.

Alaca hafriyat programında Höyük ve çevresinin araştırmaları dahil olduğundan hey'et aynı zamanda, Höyüğün 5 km. kuzey-doğusunda bulunan Kalınkaya tümülüslerinden birinde esaslı araştırma yaptığı gibi, yine Höyüğün 15 km. kuzeyinde bulunan Büyük-Güllücek'in Kalâtepe mevkiinde de araştırmalarda bulunmuştur.

Alacahöyük kazısı :

Türk Tarih Kurumu'nun Alacahöyük için ayırmış olduğu ödenekle geçen senelere nazaran daha küçük ölçüde olmak üzere kazılara devam edilmiştir.

Höyüğün stadigrafisi daha evvelce yapılan araştırmalar sayesinde oldukça aydınlatılmış olduğundan, bir muayyen sahada tabakaları peyderpey kaldırmak usulü yerine, geniş alanların açılması yolu tutulmuş ve bu maksatla hafriyat genel plânının XXVI-XXXII / 56-60 kareleri içinde genişliğine kazılar yapılmıştır.

Bu kazı sahası; Höyüğün güney-batısında, Büyük Eti İmparatorluk çağında, üzerlerine şehir müdafa surlarının kurulduğu geniş toprak seddin içine raslıyordu.

1947 Höyük kazıları ile Eti tabakasına kadar 2,5 metreye yakın kalınlıkta olan, karışık toprağı atmak hedef tutulmuştur. Zira Höyükte genel olarak Frig ve Eti katına kadar ulaşan toprak yığınları karışık olduğu gibi, buluntular bakımından da fakirdir.

1947 hafriyatında Alacahöyük'te bulunan mimari buluntular ;

Bu mevsim hafriyatında kazılan saha 600 m² yüzeyindedir. Üst toprak seviyesi, 1936 da kabul edilen yükseklik roperine göre + 2.00 metredir. +0.90 ve + - 0.00 derinlikler arasında ilk mimarlık izlerine rastlanmış ve bunların Frig kültür katına ait oldukları görülmüştür. Alacahöyük'te baştan beri yapılan kazılar göstermiştir ki, Frig tabakası mimarlığı fazla tahribe uğramış dağınık izlerden ibarettir. Bu mevsim kazı sahasında da rastlananlar aynı veçhile dağınık ve fazlasıyla tahrip edilmiş yapıların artıklarından başka birşey değildir. Bir birlerini tutmayan duvar parçalarıyla şurada burada bazı odaların taş döşenmiş tabanları ve ocak başı zeminleri görülmüştür.

Bu yapıların temel duvarları 50-60 santim genişlikte, orta boy kalker taşlarla örtülmüştür. Taş temel duvarlarının üst örgülerinin ne çeşit malzeme ile yapıldığı, fazla tahrip yüzünden tesbit edilememiştir.

Büyük Hitit İmparatorluk çağı mimarlık izlerine +—0.00—0.60 metre derinlikler arasında rastlanmıştır. Bu tabaka yapılarının plânı azçok anlaşılır durumdadır. Kazı sahasına iki ev raslamış olduğundan bunlardan birinin üç odalı, diğerinin iki odalı olduğu anlaşılmıştır.

Eti yapılarının temelleri orta boy kalker taşlarıyla örtülmüştür. Üst kısımlarının kerpiç ile tamamlandığı izleriyle tesbit edilmiştir.

Eti mimarisi içinde Frig çağı belgelerine de rasiyanmış olduğundan, bu çağ yapılarını Friglerin de kullanmış oldukları anlaşılmaktadır.

Aynı kazı sahasının —0.70 ile —1.13 metre derinlikler arasında Alacahöyüğün orta Hitit tabakası adıyla tanıttığı mimariden bazı parçalara rastlanmıştır. Birbirlerine pek yakın, biri diğerine nazaran oldukça büyük iki fırın tabana tesbit edilmekle, orta Eti çağının bir iş evi bulunmuştur. Kazı alanının kuzey doğusunda ufak boy sel taşlarıyla yapılmış kaldırımli sokaklar da görülmüştür.

1947 yılında Höyüğün başka noktalarında da araştırmalar yapılmıştır. Evvelce açılan büyük Eti mabedi mimari parçaları arasında ve müsait yerlerde derinleşmeler yapılarak, mabet altında önemli bir orta Eti iskânının bulunduğu da görülmüştür.

Genel plânın $\frac{XL-XLII}{50}$ karelerinde kalkolitik tabakada da bir kontrol yapmak kastıyla kazılara devam edilmiş, evvelki seneler buluntularına benzer kültür belgelerine rastlanmıştır.

Höyüğün batısına rastlayan şehir surlarının altında görülmüş olan Poter'in iç kısmını tabkik etmek kastıyla de bir kazı yapılmıştır. Poter'in orta Eti çağına ait eski bir kanaldan faydalanılarak kurulduğu ve sonradan yine bir kanal gibi kullanıldığı öğrenilmiştir. Mevsimin ilerlemesi dolayısıyla asıl neticenin kesin tahkiki, gelecek senenin hafriyatına bırakılmıştır.

1947 Alacahöyük hafriyatı buluntuları :

Alacahöyüğün çeşitli tabakalarında yapılan araştırmalarda 124 adet müzelik eşya bulunarak envanter edilmiş ve mahalli müzede teşhir ve muhafaza olunmuştur. Bunlar içinde cesametiyle dikkat nazarını çeken maden balta, orta Eti çağı örnekleri arasında nadir bulunan bir parçadır. Üzeri hiyeroglif yazılı (Bulla) mühür baskısı ile taş amuletler de tipik ve orta Eti çağını karakterliyen eserlerdir. Orta Eti çağı tabakası arasında bol miktarda maden eşya da bulunmuştur. Bunlar çuvaldızlar, toplu iğneler, ok uçları, orak ve bıçak gibi eserlerdir. Pişmiş toprak eserler arasında tipleri evvelki senelerde tanınan çanak - çömlekler bol olarak bulunduğu gibi, çok sayıda ağırşaklarla süs eşyalarına da rastlanmıştır.

Kalkolitik tabaka içinde bulunan birçok çanak - çömlek arasında üzerleri kabartma helezon süslü iki parça da bulunmuştur. Bunlar ağız kemar profilleri ve üzerindeki kabartma süsler bakımından, Erzurum'un Karaz höyüğünde bulunanlara benzemektedir. Bu itibarla Alaca kalkolitik kültürü, Karaz kültürüne takaddüm eder duruma girmiştir.

Kalınkaya tümülüsünde yapılan kazı :

Türk Tarih Kurumu'nun Alacahöyük hafriyat heyeti, ödeneği Milli Eğitim Bakanlığı tarafından verilerek, Höyüğe 5 km. mesafede bulunan Kalınkaya tümülüslerinden birinde başarılı bir araştırma da yapmıştır. Kazılan tümülüs, Kalınkaya köyünün kuzey-batısına düşen en hâkim durumda görülen bir yığımadır.

Bu tümülüs, 50 metre çapında ve 12-13 metre yüksekliktedir. Kazı, heyet üyelerinden arkeolog Raci Temizer tarafından takip edilmiştir.

Tümülüs doğu istikametinden 4 metre genişlikte bir yarma ile kazılmağa başlanmış ve etekten 6 metre içeride, yerli kalker taş kitlesine rastlandığından kazı seviyesi 2,5 metre daha yükseltılarak yığmanın zirvesine doğru ilerlemeye

devam olunmuştur. Yığmanın tam zirvesi altında 4 metre çapında, üzeri orta boy taş parçalarıyla örtülü sert bir toprak tabakası görülmüş ve dikkatle açıldıktan sonra ana kayanın üzerine kısmen doğu-batı istikametinde açılan küçük bir oyuk içinde pişmiş toprak lahte konulmuş iskelete rastlanmıştır. İskeletin başı doğuya doğrudur. Yanında bir gümüş para ve bazı madeni eserler bulunmuştur.

Neşriyatı için hazırlıkları henüz ikmal edilemeyen bu kazının ilerdeki yayımı, bilim âlemine yeni ve orijinal bir örnek olarak katılacağı pek tabiidir.

Tümülüsün iskelet yanında bulunan esere göre yaşı, M. ö. en az yüzyıldır.

Hafriyata devam olunurken tümülüsün batı ucuna doğru, fazla tahrip edilmiş iki mezar odası daha bulunmuştur. Bu odalar kesme taşla yapılmış ve üzerleri tonozla örtülmüştür. Kuruluş istikametleri bakımından birbirlerine tamamen paraleldir. Benzerlerini başka yerlerde gördüğümüz bu mezar odalarının daha eski bir tümülüse ait oldukları anlaşılmaktadır. Kalınkaya tümülüs kazısı, bu yerde «Tümülüs mezar» ananesinin uzun asırlar devam ettiğini göstermekle, bilim dünyasının dikkat nazarını üzerine çeken başarılı bir iş olmuştur.

Büyük Güllücek'te Kalâtepe hafriyatı:

Alacahöyük'te 1947 mevsimi kazıları ile uğraşıldığı sırada Güllücek'ten gelenler, köyün yakınında ve Kalâtepe denilen mevkide çobanların define aramak kastıyla araştırmalar yaptıklarını bildirmiş olduklarından, hey'et bu işle de ilgilenerek haber verilen yere gitmiştir. Burada yaptığı ilk incelemeler sonunda elde ettiği belgeler, Kalâtepe'nin sığ toprak tabakaları içinde Alacahöyüğün ilk yerleşmesine ait kültüre benzer eşyanın bulunduğunu görmüştür.

Kalâtepe'de esaslı araştırmalarla, Alacahöyüğün kalkolitik kültürünü de aydınlatmak mümkün görüldüğünden, müsait fırsatta ve bir hafta süren çalışmalarla büyükçe bir sondaj denecek kazı yapılmıştır.

Büyük Güllücek köyü, Alacahöyüğün 15 km. kuzeyinde olup, hafriyat yapılan Kalâtepe'de köyün 1,5 km. güneyindedir. İskân sahası, eteklerinden geçen Ağcaviran deresi seviyesinden 50 metre kadar yüksekte, tabii ve müstahkem bir noktadır. Etrafı ormanlıktır. Üzerinde yer yer eski iskân ve tahkimat izlerine işaret eden taş sıraları görülmektedir.

Kalâtepe kazısı mevsimin ilerlemiş olması yüzünden kısa zamana sıkıştırılmış ve 400 m² yüzeyindeki bir sahada ortalama 2,5 metre derinliğe inilmiştir. En üst tahakada Frig çağı mimarlık izlerine rastlandığı gibi, bu çağa ait kültürü temsil eden eserler bulunmuştur. Daha derin tabakalarda birbirinden ayrı üç kattan ibaret kalkolitik mimari ve esere rastlanmıştır.

Çanak-çömlek, kemik ve taş kültürüne ait olan bu kalkolitik çağ eserleri, Alacahöyüğün aynı çağ eşyalarına uygunluk göstermektedir. Çanak-çömlekler arasında boz renkte ve kaba yapıda olanlar çoğunluk teşkil ettiği gibi, üzerleri boya ve oyu ile çizgi süslü ince yapıda kaplar da bulunmaktadır.

Kemik eşya; hayvan kemikleri sivriltilerek yapılmış, biz ve delecik gibi âletlerdir. Taş eserler ise; cilalı balta ve topuzlar, silekten yapılmış ok uçları, bıçaklar ve obsidienden yapılmış bıçak ve delecik gibi şeyler olup, çağını karakterliyen eserlerdir.

Res. 1. — Fig. 1.

Res. 2. — Fig. 2.

Res. 3. — Fig. 3.

Res. 4. — Fig. 4.

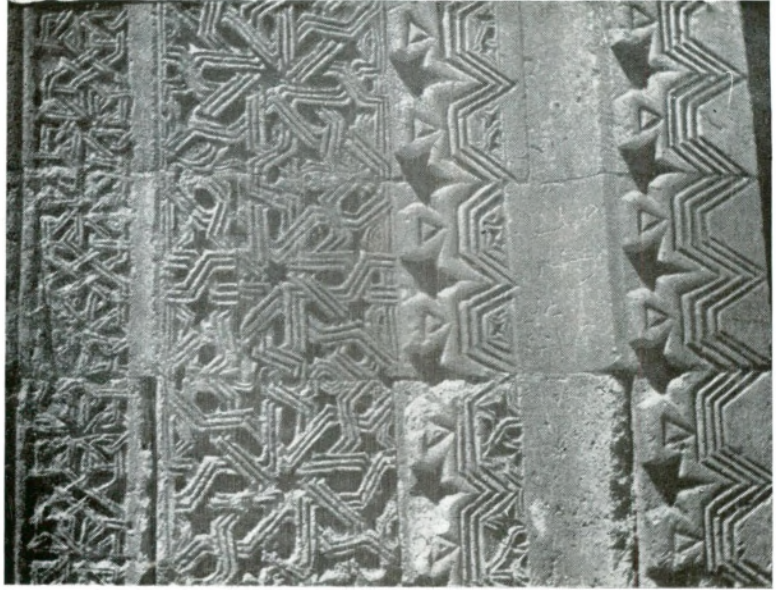

Res. 5 — Fig. 5.

Res. 6. — Fig. 6.

Res. 7. — Fig. 7.

Res. 8. — Fig. 8.

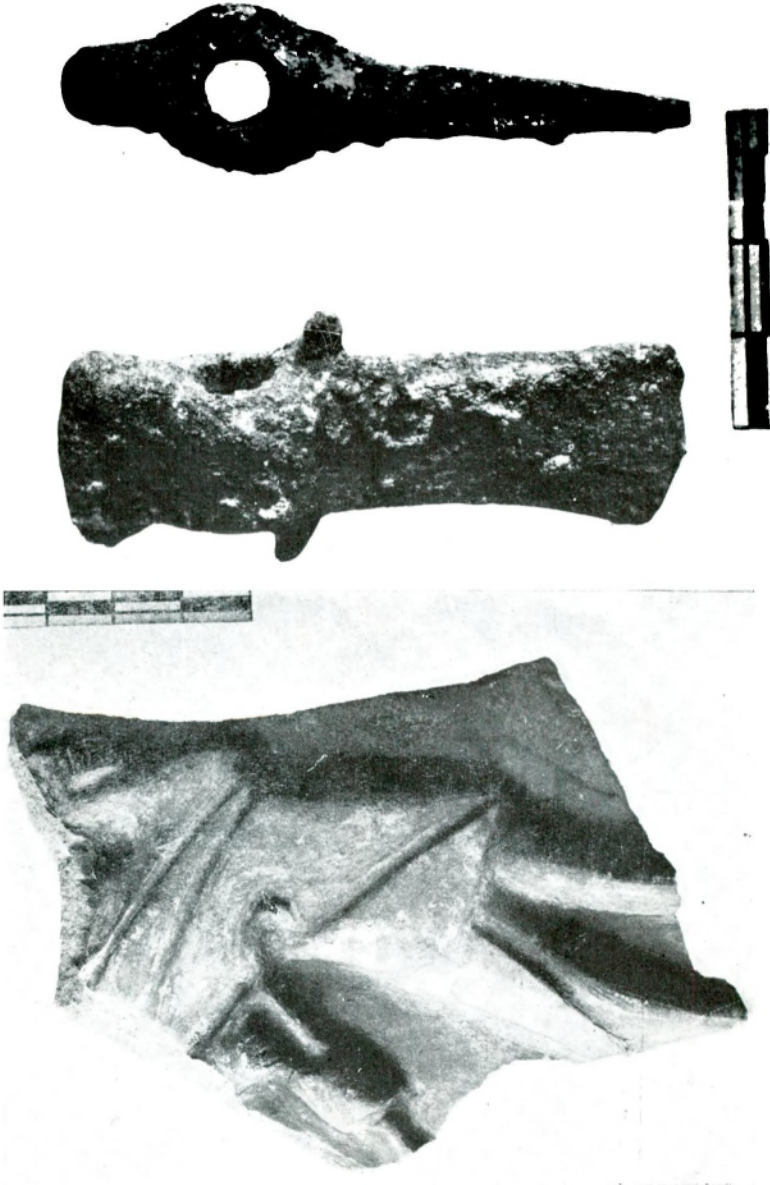
Res. 9a. — Fig. 9a.

Res. 9b. — Fig. 9b.

Res. 10. — Fig. 10.

Res. 12. — Fig. 12.

Res. 11. — Fig. 11.

Res. 13. — Fig. 13.

Res. 14. — Fig. 14.

Res. 15. — Fig. 15.

Res. 16. — Fig. 16.

Büyük Güllücek kalkolitik kültürü, hâfirlerin başka yerlerde tanıdıkları benzer örneklerle göre, M. ö. 3000—4000 inci yıllara ait olduğu anlaşılmaktadır.

MAHMUT AKOK

KARATEPE KAZISI

Seyhan iline bağlı Kadirli ilçesinin güney-doğusundaki Karatepe ormanlık bölgesinde «Arslantaş» adı ile tanılan bir anıtın mevcudiyetine dair ilk haber, Yeni Hitit Devleti zamanında Kayseri'yi Güney Anadolu ve Suriye'ye bağlayan Toros geçit yolunu incelemek amacıyla, 1945 yılı sonbaharında «İstanbul Üniversitesi Eski Ön Asya Kültürlerini Araştırma Enstitüsü» adına yapılan bir gezi esnasında Prof. Bossert, Dr. H. Çambel, N. Ongunsu ve M. Darga tarafından alınmıştı¹. Daha önce, Ali Rıza Yalçın, anıtın bulunduğu yerin önemli bir harabe olduğunu şifahî bir açıklamaya dayanarak belirtmişse de gezi kurulu 1946 yılında anıtı mahallinde gördükten sonra bu yayından malûmattar olmuştur².

Aynı Enstitünün 1946 şubatında yine bu bölgeye yaptığı ikinci bir gezide Kadirli'ye geldiği vakit Kadirli Merkez İlkokulu öğretmenlerinden B. Ekrem Kuşçu'nun³ delâletiyle Karatepe'ye gidilmiş⁴, fakat vakit şart ve imkânların o zaman mevcut olmamasından dolayı harabedeki araştırmalar ancak birkaç saate münhasır kalmıştı.

Karatepe harabesinin toprak üstü kalıntılarının incelenerek orada yapılabilecek bir kazının şartlarıyla yerinin tayinine ve bu dolaylarda Karatepe ile ilgili daha başka iskân yerlerinin mevcut bulunup bulunmadığının araştırılmasına Prof. Bossert ve Dr. Bahadır Alkım, yukarıda adı geçen Enstitü namına, 1947 ilkbaharında yaptıkları yeni bir gezide çalışmışlardır⁵. Bu gezide, harabe tepesinin güney-doğu zirvesinde çift boğalı⁶ bir kaide üzerinde durması gereken, fakat hâlen devrik bir şekilde yatan kıral heykelinin ön ve arka yüzündeki dört sütünlük uzun Eski-Samî yazıtının⁷, yine bu alanda görülen bir kapı arslanı üstündeki Eski-Samî yazıtının estampaj, kopya ve fotoğrafı alınmış, harabeyi çevreleyen sur kalıntıları gözden geçirilmiş, harabenin yayıldığı sık ormanlık

1 H. Th. Bossert - H. Çambel, Karatepe - Yeni bir Eti Harabesi, İlk Rapor, İstanbul, 1946, s. 1. «Arslantaş, ova bölgesinde oturup ta yazın yaylaya Akyol'u takiben giden hemen bütün göçmen, köylü ve yolcular tarafından ötedenberi tanınmakta olan bir anıttır.

2 Krş. Bossert - H. Çambel, ayn. yer. s. 2-3.

3 Yirmi yıldan fazla bir zamandan beri Kadirli'de öğretmenlik eden ve Kadirli ve dolaylarındaki arkeolojik eserlerle yakından ilgilenerek bunları yorulmadan incelemeye çalışan Ekrem Kuşçu'nun adını burada bir defa daha teşekkürle anarız.

4 Karatepe harabesine Ekrem Kuşçu'nun rehberliği ile giden kabile Prof. Dr. Bossert, Dr. H. Çambel, ve Adana Müzesi Müdürü B. Naci Kum'dan müteşekkildi.

5 H. Th. Bossert - U. Bahadır Alkım, Karatepe Kadirli ve Dolayları, İkinci Ön-Rapor, İstanbul Üniversitesi Eski Ön Asya Kültürlerini Araştırma Enstitüsü Yayınları, No. 3. İstanbul 1947.

6 Aş. Bk. s. 245, not 10.

7 Kıral heykeli yazıtı için bk. Bossert - Alkım, ayn. yr. Res. 142-153, 215, 216, 219-223; kapı arslanı yazıtı için bk., ayn. yr. Res. 140-141 ve 224.

saha içinde görülebilen müteaddit kabartma ve Hitit hiyeroglif yazıtı parçaları gözden geçirilmiş ve Ceyhan nehrinin Karatepe karşısına raslıyan doğu yakasında yine pek kesif bir orman içinde geniş bir alana dağılmış olan Domuztepe'ye de geçilmiştir.

Karatepe dolaylarına yapılmış olan her iki gezide, müteaddit kabartma ve yazıtların bulunmuş olmalarına rağmen, bu eserlerin zuhuru ile meydana çıkan filolojik, arkeolojik ve tarihi problemlerin hiç birisinin çözülebilmesi için yeter derecede malzeme sağlanamamış olduğundan dolayı bu hususların aydınlatılmasını, -bir an önce yapılması gereken-kazıya bırakmak icap etmekte idi.

Karatepe'de bir kazının yapılması lüzumu hemen bütün ilim müesseselerimiz ve bilginlerimizce tensip edilmiş olmakla beraber ilk kazı teşebbüs ve kararı Türk Tarih Kurumu tarafından vaki olmuş ve gerekli ödenek ayrılmıştır. Hitit hiyerogliflerinin çözümlenmesini mümkün kılacak kadar olağanüstü bir önem taşıyan Karatepe kazısını sağlayan Türk Tarih Kurumuna şükranlarımızı sunmayı bir borç sayarız. Millî Eğitim Bakanlığı Eski Eserler ve Müzeler Genel Müdürlüğü Karatepe Kazısı ile yakından ilgilenmiş, bu maksatla ayrıca bir ödenek tahsis etmiş, Hatay ve Adana Müzelerindeki muhtelif malzeme ve araçların kazı esnasında kullanılmaları için müsaade lütünde bulunmuştur; bu vesile ile adı geçen Genel Müdürlüğe derin teşekkürlerimizi sunarız. Aynı bir ödenek ile kazıya iştirak ederek çalışmaları her bakımdan geliştiren İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesine ve Karatepe araştırmalarımızda her vesile ile büyük yardımlarda bulunan Kadiri'nin hayırsever halkına teşekkür borcumuzun büyüklüğünü açıklamayı bir ödev biliyoruz.

Üç bilim müessesinin üyeleri tarafından teşkil edilmiş olan kazı kurulu (Prof. Dr. Bossert, Doç. Dr. Bahadır Alkım, Doç. Dr. H. Çambel, Asistan Dr. N. Ongunsu ve Mühendis Mimar İbrahim Süzen) kazıya 11 Eylül. 1947 tarihinde başlamış ve ilk mevsim çalışmalarını 7 Aralık. 1947'ye kadar devam ettirmiştir.

Çalışmaların teksif edildiği belli başlı işler ve elde edilen sonuç özetleri şöylece sıralanabilir :

I. Karatepe harabesindeki kazı ve incelemeler

A) Harabeyi çevreleyen sur kalıntılarının incelenmesi :

Kadiri ilçesinin takriben 22 km. güney-doğusunda ve Ceyhan nehrinin batı kıyısında 400 rakımlı ormanlık bir tepe üzerinde bulunan Karatepe harabesi, etrafı surla çevrilmiş müstahkem bir kale durumunu göstermektedir. «*Ayrıca Tepesi*» adı verilen bu tepenin, hemen eteğinden geçen Ceyhan nehrine nazaran yüksekliği 130 m. kadardır. Geniş yerlerinde 4, dar yerlerinde de 2 m. kalınlığında olan sur boyunca, 14-16 m. lik fasıllarla dörtgen şeklinde kuleler tevali etmektedir. Surdan 4-5 m. lik bir çıkıntı teşkil eden kulelerin uzunluğu 7-10 m. arasında değişmektedir. Pek itinalı bir işçilik göstermeyen sur, tepenin mahalli kireç taşı ile koyma ve giydirme suretiyle örülmüştür. Toprak üstü kalıntılara göre plânı alınan sur heyetinin bazı yerlerde açıklanabilmesini mümkün kılmak için küçük bir amele ekibi ile sondajlar yapılmışsa da bu hususta daha teferrüatlı çalışmalar müstakbel kazı mevsimlerine bırakılmıştır.

Aşağıda da temas edileceği veçhile sur, biri kuzey-doğuda biri de güney-batıda olmak üzere iki giriş binasıyla hariçle irtibatı sağlamakta ve ayrıca batı yönünde bir yan-kapı'ya malik bulunmaktadır.

Surun çevrelediği alan, uzun mihvri kuzey-güney istikametinde olan gayri muntazam bir oval şeklinde olup kuzey-güney mihvri 430, doğu-batı mihvri de 190 m. kadardır.

B) Sur dahilindeki kazılar :

Toprak üstünde farkedilebilen mimarî kalıntıların hepsinin sur içindeki alanda bulunduğu, sur dışında ise hiç bir binanın veya dıvar kalıntısının mevcut olmadığı görüldü.

Tepe zirvesinin 50-60 m. kadar güney-doğusunda bulunan Eski-Samî yazıtlı kiral heykelinin 7-10 m. kadar güney-batısında toprak üstünde uçları farkedilip te kuzey-doğu ve güney-batı istikametinde devam ettiği evvelce tespit edilmiş olan ortostatlar sırasının⁸ bulunduğu alan ve harabenin kuzey-doğusuna raslayıp kuzeye doğru gittikçe alçalan yamacında yine üst kısımları fundalıklar arasında görülebilen ve muntazam bir sıra teşkil ettiği anlaşılan işlenmiş birkaç bazalt bloku parçasının bulunduğu alan kazı sahaları olarak seçildi; birinci alandaki kazıya tepenin zirvesine yakın bir yerde olmasından dolayı «Yukarı Kazı», ikincisine de tepenin eteklerine yakın bulunmasından dolayı «Aşağı Kazı» adı verildi.

1. Yukarı kazı :

a) *Mimarî buluntular* : Bu alanda bir giriş binası ve bununla kuzey-doğudan geniş bir kapı ile irtibatlı olup içinde Eski-Samî yazıtlı kiral heykeli bulunan kiralî bir yapı manzumesi meydana çıkarılmıştır.

Zemini ufak taşlarla döşeli bir rampa güney-batıdan gelerek giriş binasına doğru yükselmekte ve surun giriş binası ile birleştiği yerde kuzey-doğuya doğru dik açılı ile kıvrılarak *medhal-içi* yolu haline inkılâp etmektedir; bu iç-yol alt kısımları yazıtlı veya kabartmalı ortostatlarla süslü medhal kuleleri (?) arasından dört kademe ile yükselerek kuzey-doğuya doğru çıkmakta ve burada bir kapıya müntehi olmaktadır. Bu birinci kapıdan sonra aynı istikamette daha geniş bir kapı gelmekte ve bu suretle teşekkül eden 3.60 X 16 m. eb'adındaki *kapılar-içi alanının* gerek sağında (doğu) ve solunda (batı) birer kulenin yükselmekte olduğu anlaşılmaktadır. Kulelerin ufak taş döşemeli zeminleri ve dıvar sınırları meydana çıkarılmıştır.

İkinci kapı, dörtgen şeklinde 6 X 15 m. eb'adındaki iki kanatlı büyük bir hücreye açılmaktadır. Hücrenin batı kanadı, pek harap bir şekil gösteren doğu kanadına nispetle, daha mahfuz bir durumdadır; bu kısımda *in situ* olarak sekiz kabartmalı ortostat meydana çıkarılmıştır. Bu alanda toprak seviyesinden itibaren 80 cm. lik bir derinlikte raslanılan bâkir kaya, döşeme olarak kullanılmış, kayanın oyuk yerleri ise ufak taşlarla döşenerek asıl kayanın seviyesine çıkarılmış ve böylece döşeme düzlüğü sağlanmıştır. Hücrenin her iki kanadında kazı yapılırken çok miktarda bazaltten yapılmış kabartma ve yazıt parçaları

8 Krş. Bossert - Alkım, ayn. yr. s. 11-12 ve Res. 122-127, 129, 131-133, 214.

bulduğuna göre bu hücre duvarlarının alt kısımlarının kabartmalı ve yazıtlı ortostatlarla çevrili olduğu anlaşılmaktadır.

Kanatlı hücre güney-doğuda, giriş kapılarıyla aynı istikamette olan bir kapı vasıtasıyla, içinde kıral heykelinin bulunduğu iç avluya (?) açılmaktadır. Duvarlar doğrudan doğruya bâkir kayaya oturtulmuş olduğu için, yağmur ve sel sularının tahribi dolayısıyla bu iç avlunun sınırlarını temel kalıntıları yardımıyla tefrik etmek oldukça müşkül olmuştur. Maamafih bu iç avlunun dörtgen şeklinde olduğu ve buna doğu taraftan yine dörtgen şeklinde diğer bir hücrenin açıldığı tespit edilebilmiştir. Durumun daha teferrüatlı bir surette açıklanması gelecek mevsimlerde yapılacak olan kazılara bırakılmıştır.

b) *Skülpür buluntuları*: Karatepe Kazısının dikkat çeken ve ilerde türlü tartışmalara yol açacak olan eser gruplarından biri de skülpür buluntularıdır.

Kapı Arslanları ve Sfenksler: Rampanın dik aç şeklinde köşe teşkil ederek kuzey-doğuya doğru yöneldiği alanda biri Eski-Samî, biri de Hitit hiyeroglif yazıtlı iki kapı arslanına ait müteaddit parçalar kısmen toprak altında kısmen de toprak üstünde bulunmuştur; bunların giriş binasının başlangıcına konulmuş oldukları anlaşıyor.

Diğer taraftan, birinci kapının sağ yanında (güney-doğu) Hitit hiyeroglif yazıtlı bir kaide üzerinde *-in situ* olarak- vücudunun ön kısmı ve başı harap olmuş bir kapı arslanı; sol yanında (kuzey-batı) küçük bir parçası bir kaide üzerinde, diğer bazı parçaları da bu kaidenin etrafında olan yine bir kapı-arslanı meydana çıkarılmıştır.

İkinci kapıda kapı-arslanları görülememiştir.

İç avluya açılan kapının sol yanında (kuzey-batı) bir kaide üzerinde pek harap bir durumda bir sfenks bulunmuştur; sağında (güney-doğu) ise mukabil sfenkse raslanılamamıştır; bununla beraber bu kısımda da uzun bir kaide meydana çıkarılmış ve kaidenin hem üzerinde hem de etrafında bir sfenks veya kapı arslanına ait olması muhtemel bulunan irili ufaklı parçalar bulunmuştur.

Kabartmalar: Hepsi esmer-gri renkte bazaltten yapılmış ve vasatî eb'adları 0.75X0.28 X l. 20m. olan ortostatlar üzerindeki kabartmalar ihtiva ettikleri konu ve tasvirlerindeki hareket dolayısıyla bilhassa dikkat çekicidirler. Kabartmalar, yukarıda da temas edildiği gibi giriş binası kule duvarlarının altından başlayarak devam etmekte ve iki kanatlı büyük hücreyi de çevrelemektedir. Bir ziyafet sahnesini tasvir edip üzerinde 17 figür bulunan iki ortostattan müteşekkil kabartma; bir boğa üzerinde ayakta duran ve sol elinde bir kuş (atmaca ?), sağ elinde de bir tavşan tutan Tanrı kabartması; boğa üstünde olmıyan fakat bir elinde bir kuş diğer elinde de tavşan tutan Tanrı kabartması (iki adet); kuş ve balık avı sahneleri; iki boğa-adam'ın antitetik bir tarzda tasviri görülen kabartma; arkasında bir nedimenin (?) yelpaze salladığı bir taht üstünde oturan kıraliçe (?) kabartması; bilhassa dikkati çekmektedir. Kabartmaların özelliği ve ait oldukları kesin tarih hiç şüphesiz ancak esaslı inceleme ve çeşitli mukayeselerden sonra mümkün olabilecektir. Maamafih üslup tarzı göz önünde tutulacak olursa bu kabartmaların M. ö. VIII. yüzyıla ait olabilecekleri ihtimalini söyleyebiliriz.

Heykeller: Kırıl heykeli, bunun kaidesi ve diğer bir heykele ait olduğu anlaşılan bir baş parçası Yukarı Kazı'nın heykel buluntuları arasındadır.

Toprak üstünde devrik bir vaziyette duran kırıl heykeli hakkında gerek birinci ve gerek ikinci ön-raporlarda gerekli açıklamalar yapılmıştı⁹. Eski-Samî yazıtlı bu heykelin bilhassa tahrife maruz kaldığı ön kısmına ait müteaddit parçalar kazı esnasında bulundu. Yine harap bir durumda bulunduğu ve aynı zamanda kirli ve yosunlu olduğundan dolayı ötedenberi köylü, çoban ve yayla yolcuları tarafından «arslan» olarak teşhis edilen kaidenin çifte hayvanlarının boğa olduğu bu seferki araştırmalarla anlaşıldı¹⁰. Heykel kaidesinin kayaya dörtgen şeklinde oyulan bir yuvaya oturtulduğu görüldü ve define arayıcıları tarafından bir müddet evvel arka üstü devriltilerek altı kazılan bu kaide, doğrultulup yerine oturtuldu.

Heykel başı buluntusuna gelince: Tepenin güney-doğu eteğinde fundalıklar arasından meydana çıkarılan bu bazalt baş parçasının kırıl heykeline ait olup olmadığı henüz kesin olarak anlaşılmış değildir, çünkü bu parçanın büyükçe olması ve kırıl heykelinin cesamet nisbetine uymaması bu başın, kazı esnasında izine tesadüf edilmemiş olan başka bir heykele aidiyeti ihtimalini de göstermektedir.

c) **Yazıtlar:** Kazının en önemli buluntusu yazıtlardır. Yazıtlar iki çeşit yazı ve dil ile kaleme alınmışlardır: Eski-Samî ve Hitit hiyeroglifleri.

Gerek Eski-Samî yazıtlı kırıl heykeline ve gerek yine Eski-Samî yazıtlı kapı-arslanına ait bazı yazıt parçaları kazı yapılırken bulunmuştur. Bu suretle hem kırıl heykeli üstündeki dört sütunluk yazıtın¹¹ hem de kapı-arslanı yazıtının¹² büyük bir kısmının tamamlanması sağlanmış ve ikinci ön-raporda *quasi-parallel* oldukları tahmin edilen¹³ bu iki yazıtın Prof. Bossert tarafından yapılan yeni incelemelerle aynı metnin birer versiyonu halinde buldukları tesbit edilmiştir.

Hitit hiyeroglif yazıtları ise kapı-arslanları (maalesef bunlar pek harap bir durumdadırlar), ortostatlar ve ortostat kaideleri üzerine hakkedilmişlerdir. Yine Prof. Bossert'in incelemeleri ile Eski-Samî metni ile Hitit hiyeroglif metninin bir *bilinguis* olduğu tahakkuk etmiştir. Bu keyfiyet ise, Hitit hiyerogliflerinin çözümlenmesi için büyük gelişmeler kaydettirecek ve hattâ uzak olmanın bir gelecekte şimdide kadar birçok anıtlar üzerinde örnekler veren fakat okunmaları bir türlü mümkün olamayan bu Eski-Anadolu yazısı ve dilinin kesin bir surette anlaşılmasını mümkün kılacaktır.

9 Krş. İlk Rapor, s. 3-4; ikinci Ön-Rapor, s. 12-14.

10 Heykel kaidesinin hayvan kabartmaları, «Arslantaş» adından da anlaşıldığı gibi köylüler ve yolcular tarafından öteden beri «arslan» olarak tanınmış, gerek birinci ve gerek ikinci Karatepe gezisinde hayvanların teşhisi yine arslan olarak yapılmış (krş. İlk Rapor, s. 3; İkinci Ön-Rapor, s. 12'den itibaren tür. yr.) fakat bu seferki kazı esnasında anıt iyice temizlenip gözden geçirilince bu hayvanların «boğa» oldukları anlaşılmıştır. Anıtın temizlendiği gün kazımızı ziyarete gelmiş bulunan Prof. Güterbock ta bunların «boğa» olduklarını ileri sürmüştür, kendisine bu vesile ile teşekkür ederiz.

11 Krş. İkinci Ön-Rapor, Res. 219-223.

12 Krş. İkinci Ön-Rapor, Res. 224.

13 Ayn. yr. s. 14.

2. Aşağı kazı :

a) *Mimarî buluntular* : Bu alanda, tıpkı «Yukarı kazı» alanında olduğu gibi yine bir giriş binası meydana çıkarılmıştır. Bina heyetinin mihreri kuzey-doğu-güney-batı istikametindedir.

Ufak taş döşemeli bir rampa doğudan gelerek giriş binasına doğru yükselmekte ve rampanın kuzey yönünde iki, güney yönünde de bir kulenin mevcut olduğu anlaşılmaktadır. İkinci kuleden sonra güney-doğuya doğru dik açı ile kıvrılarak *medhal-içi dar yolu* haline inkilâp eden rampanın güney-batı köşesinde yine bir kulenin zemini meydana çıkarılmıştır.

Medhal - içi yolu başlangıcının her iki tarafında birer kapı-arslanı bulunmaktadır. Bu dar-yol güney-doğu istikametinde 7.5 m. kadar devam ettikten sonra bir kapıya münthehi olmaktadır. Kapının iki kanatlı olduğu her iki yanından da meydana çıkmış olan dairevi kapı-mihreri yataklarından anlaşılmaktadır. İç-yolun her iki yanından yükseldikleri muhtemel olan duvarların alt kısımlarında yazıtlı ve kabartmalı ortostatlar sırası mevcuttur. Güney-doğu yönündeki sırada kapı-arslanı, ortostatlar, kabartmalar ve ortostat kaideleri üzerindeki yazıtların hepsi Eski-Sami harfleriyle hakkedilmiştir. Mukabil cihetteki (Kuzey-batı) yazıtlar ise Hitit hiyeroglifleriyle vücutte getirilmiştir. Kapıdan geçip güney-batı istikametine doğru takiben 3 m. gidilince - ki bu tarafa doğru arazi gittikçe yükselmektedir - solda (doğu), iç-yol zemininden 0.60-0.70 m. kadar yükseklikte olan ufak taş döşemeli bir hücre ve bu hücrenin mukabilinde fakat bundan daha büyük diğer bir hücre meydana çıkarılmıştır. Yukarı Kazı'da da olduğu gibi, karşılıklı bu iki hücre mütenazır birer kanat teşkil etmektedirler. Daha küçük olan hücrede ancak bir kaç ortostat *in situ* olarak bulunmuş, hücre etrafını çevrelediği anlaşılan diğer ortostatlar ise parça parça, pek harap ve dağınık bir vaziyette görülmüştür. Daha büyük olan ikinci kanatta ise, kabartmalı ve Hitit hiyeroglif yazıtlı ortostatlar ve yine Hitit hiyeroglif yazıtlı ortostat kaidelerinin hemen hepsi *in situ* olarak toprak altından çıkarılmıştır.

İç-yol kanatlı hücreler arasından çıkıp tepenin güney - doğu yamacına yükseldiği bir sırada, mevsim sonu dolayısıyla, kazı durdurulmuştur. Binaenaleyh, medhal inşaatının daha geride ve yamaçta mevcut olması muhtemel bulunan bir bina ile ilgili veya irtibatlı olup olmadığı meselesinin açıklanması mümkün olamamıştır.

Medhal binasının bir yangın geçirmiş olduğu, gerek kazı esnasında meydana çıkmış bulunan kül kalıntılarından ve gerek ortostatların ince tabakalar halinde dökülen yüzlerinden anlaşılmaktadır.

b) *Skulptür buluntuları* :

Kapı - Arslanları ve Sfenksler : Aşağı kazıda *in situ* olarak iki kapı-arslanı (giriş başlangıcında), iki sfenks (iç - kapı önünde) meydana çıkarılmış ve ayrıca iki kanatlı hücrenin kuzey duvarlarının köşelerinde kanatlı birer sfenks kabartması bulunmuştur; hücrenin doğu kenarındaki sfenks kabartması pek bozuk ve parça parça bir durumdadır.

Kabartmalar : Bu alanda yine esmer - gri renkte bazaltten yapılmış otuz kadar kabartma *in situ* olarak bulunmuştur. Kabartmaların hepsi, bazıları

yazıtlı, bazıları da yazısız birer ortostat kaidesi üzerinde durmaktadırlar. Üslup bakımından Geç-Hitit, Syro-Hitit, Mısır ve hattâ Assur tesirini taşıyan bu kabartmalar konu bakımından da özellik göstermektedirler. Bunlar arasında bilhassa dikkat çekenlerini kısaca zikredelim : Tanrı Bes tasviri (İki defa) ; Lotus yapıları üzerindeki bir dağ sembolünün iki yanında karşılıklı iki boğa üzerinde bir geyik avı sahnesi ; bir hurma ağacı yanında çocuğunu emziren bir anne (Tanrıça ?) tasviri ; başında kanatlı güneş kursu bulunan kartal başlı bir demon kabartması ; arslan ile kahraman mücadelesi (müteaddit kabartmalar üzerinde) ; hayat ağacının iki tarafında antitetik iki teke tasviri ; bağlarında taraklı miğfer taşıyan ve karşılıklı duran kalkanlı iki muharip sahnesi ; bir gemi tasviri (üstü tenteli bir gemi içinde dört figür, geminin altında mağlup iki düşman, daha altta deniz balıkları) . Birbirinden bir kabartma band ile yahut friz şeklindeki süs ile ayrılan çift sahneli kabartmalar bilhassa dikkat çekicidir. Meselâ : üstte bir tavşanı yemekte (?) olan iki akbaba, altta : şaha kalkmış iki arslanla mücadele eden bir kahraman sahnesi ; ve yine üstte : üç rakkase, altta : iki çalgıcı (biri çifte flüt, biri harp) ve üç oyuncu sahnesi.

c) *Yazıtlar* : Yakın doğununun en uzun Eski-Samî ve Hitit hiyeroglif yazıtı Karatepe'nin Aşağı kazı alanında meydana çıkarılmıştır.

Eski-Samî yazıt giriş iç yolunun güney-doğu duvarının altındaki ortostatlardan dördü üzerinde üç sütun halinde görülmekte ve üçünü sütunun nihayet kısmı gerek bu sütunun ve gerek ondan sonra gelen kabartmanın altındaki kaidenin ufki sathı üstünde tek satır halinde devam etmektedir. (Herbir ortostatın vasatı eb'adı : 0 75 X 1.26 X 0.40 m.). Ayrıca, hem bu yöndeki kapı-arslanının, hem de ondan sonra gelen ilk kabartmalı ortostatın üzerinde yine Eski-Samî yazıtı vardır.

Hitit hiyeroglifleriyle vücade getirilen yazıt ise, giriş iç-yolunun kuzey-batı tarafındaki kapı-arslanı, ortostatlar, kabartmalı ortostatlar ve ortostat kaideleri üzerinde görülmektedir ; bundan başka yine her iki kanatlı hücrede gerek ortostatlar ve gerek ortostat kaideleri üzerinde Hitit hiyeroglif yazıtı bulunmaktadır.

Eski-Samî yazıtı ile Hitit hiyeroglif metni yine *bilinguis* vaziyetindedirler. Aşağı Kazıda bulunan Eski-Samî metnin Yukarı kazıdaki Kırıl heykeli ve kapı-arslanı üzerindeki Eski-Samî metnin diğer bir versiyonu olup içinde yine kırıl «Astwd» 'ın adı geçmektedir. Aynı kırılın adı Hitit hiyeroglif metninde Prof. Bossert tarafından «Asitawa(n)das» şeklinde görülerek okunmuştur. Gerek Eski-Samî ve gerek Hitit hiyeroglif yazıtları yayımlandıktan sonra Anadolunun dil ve tarihinde mühim bir hadise teşkil edecek olan Hitit hiyerogliflerinin çözülmesi tahakkuk edecektir.

d) *Küçük buluntular* : Gerek yukarı ve gerek Aşağı Kazılarda küçük buluntuların miktarı pek azdır. Aşağı Kazı'da iki kanatlı hücreden büyüğünün güney duvarındaki gemi sahneli ortostatın hemen dibinde bulunmuş olan bir balık oltası (tunçtan ?, boyu : 4.5 cm.) ; giriş iç-yolunun hemen başlangıcında meydana çıkan bir keski (?) ; pişmiş topraktan yapılmış ve tamamlanmamış bir ağırşak küçük buluntuların en önemlileri arasındadır. Karatepe harabesinin mah-

dut bir zaman için meskûn kaldığı, ondan sonra ise tahrip veya yağma edildiği anlaşılmaktadır.

Çanak-çömlek buluntularına gelince : İki küp müstesna —ki bunlar da parça parça olarak bulunmuştur— tam bir kap meydana çıkmamıştır. Çömlekçilik tekniği alelâdedir. Bu arada, taş çanaklar (bazalitten), yine bazalitten ezgi taşlarıyla birlikte müteaddit el değirmeni buluntuları zikre değer.

II. Karatepe dolaylarındaki inceleme ve araştırmalar

A) Domuztepe'de yapılan araştırmalar :

Ceyhan nehrinin doğu kıyısında ve Karatepe'nin tam karşısında Domuztepe adlı ormanlık tepe üzerinde bulunan harabenin çeşitli eserlerinin Karatepe ile dereceye kadar ilgili olduğunu tesbit etmek amacıyla incelenmesine çalışıldı. Evvelce görülmüş olan ¹⁴ çift boğalı bir heykel kaidesinden, işlenmiş ortostat parçalarından, bir kabartma parçasından başka bu sefer güney yamaçta bir kapı arslanı gövdesi, muhtelif taş yalıklar bulundu ve yığma ve gayri muntazam bir surette örülmüş sur kalıntıları tesbit edildi. Geniş ve sık bir fundalıklı alana yayılmış bulunan ve vaziyet plânı alınan Domuztepe'deki harabe karışık bir durum göstermektedir ; Karatepe ile muasır olması muhtemel eserler Roma çağı eserleri (ezcümle : çanak-çömlek, çatı kiremitleri, v.s.) ile yan yanadır. Binaenaleyh, eski binaların ve bunlara ait enkazın sonraki devirlerde —Romalılar zamanında — tekrar kullanıldıkları anlaşılmaktadır. Şartlar pek müşkül olduğundan ve zamanın darlığından dolayı Domuztepe'de bir kazı ve sondaj yapılmasından vazgeçilmiş ve sadece tepe üzerinde gözle görülebilen anıtların tesbiti ile iktifa edilmiştir. İleride burada yapılacak esaslı kazı Domuztepe problemini de hiç şüphesiz çözecektir.

B) Karatepenin yakın ve uzak Dolaylarına yapılan geziler :

Pazar günlerinden istifade edilerek yapılan bu inceleme gezileri önemli sonuçlar vermiştir. Bunlardan bilhassa aşağıdakiler zikre değer :

Karatepe harabesinin güneyinde olup *Sakartaş* namıyla maruf bir tepe üzerinde Karatepe ile ilgisi olması muhtemel bulunan bir bina kalıntısı tesbit edilmiştir.

Sakartaşın 3 km. kadar güneyindeki *Danakaya* adlı bir tepe üzerinde Romalılara ait olduğu anlaşılan büyük yapı kalıntıları görüldü.

Bundan başka, yine bu dolaylarda muhtelif çağlara ait eserler (bilhassa Hitit ve Roma) de mahallinde incelenmiştir. Yakında bilim alanına sunulacak olan Kazı ön-raporunda bunlardan tafsilâtle bahsedilecektir.

U. BAHADIR ALKİM

EXCAVATIONS AT KARATEPE*

In the autumn of 1945, Prof. Dr. Bossert, Dr. H. Çambel, N. Ongunsu and M. Darga, on behalf of the Institute for Research in Ancient Oriental Civilizations of Istanbul University (Faculty of Letters), undertook a journey with the object of investigating the strategic route over the Taurus Pass connecting Kayseri with south-eastern Anatolia and northern Syria in the time of the New Hittite Empire. In the course of this journey they received information of the existence of a stone lion-monument (called Arslantaş) in the neighbourhood of Kadirli in the vilâyet of Adana. As the season was already advanced, they were unable to check this information on the spot and had to postpone any investigation until the following year.

In February of 1946 a new journey of exploration was undertaken under the auspices of the same Institute. Two members of this expedition, Prof. Dr. Bossert and Dr. H. Çambel, accompanied by Bay Naci Kum, Director of the Adana Museum, and under the guidance of Bay Ekrem Kuşçu, teacher at the Primary School in Kadirli, paid a visit on horseback to Karatepe, where this monument is situated. Their time being limited and their equipment inadequate, they were obliged to confine themselves to a brief survey.

In the spring of 1947, Prof. Dr. Bossert and *Docent* Dr. Bahadır Alkım were put in charge of a second expedition to Karatepe and the surrounding district for the purpose of a more detailed investigation, and to determine the sites and conditions of possible future excavations². On this occasion they took copies, photographs and squeezes of the Old-Semitic inscriptions, one on the statue of the king³ and one on a portal-lion⁴, studied the surface remains of the walls of the citadel, examined the broken pieces of the orthostates bearing reliefs and Hittite hieroglyphs scattered here and there in the dense forest, and also took the opportunity to visit the ruins on Domuztepe spread over a wide area exactly opposite Karatepe, on the east bank of the Ceyhan (Pyramus).

The archaeological, philological, and historical problems concerning both Karatepe and Domuztepe could only be solved by excavation. And in fact the first attempt at excavation was undertaken last year by the Turkish Historical Society. The General Direction of the Department of Antiquities and Museums of the Turkish Ministry of Education and Faculty of Letters of Istanbul University took part in the excavations and provided the remainder of the funds re-

* The proofs of the English *résumé* have been read by Mr. G. E. Bean of the Classical Philology Dept. of Istanbul University, to whom I wish to express my gratitude.

1 Cf. H. Th. Bossert-H. Çambel, Karatepe, A Preliminary Report on a New Hittite Site, Istanbul, 1946, Publications for Research in Ancient Oriental Civilizations of the University of Istanbul No. 1, p. 8.

2 Cf. H. Th. Bossert-U. Bahadır Alkım, Karatepe, Kadirli and its Environments, Second Preliminary Report, Istanbul, 1947, Publications of the Institute for Research in Ancient Oriental Civilizations of the University of Istanbul, No. 3.

3 *Ibid.*, pp. 26-28 and figs. 138, 142-153, 216, 219-223.

4 *Ibid.*, p. 28 and figs. 140-141, 224.

quired; we are indebted to all of these three scientific institutions. An expedition consisting of Prof. H. Th. Bossert, Dr. U. Bahadır Alkım, Dr. H. Çambel, Dr. N. Ongunsu and Bay İbrahim Süzen (as topographer and architect) began the excavations on the 11th of September 1947 and the first season's work lasted until December 7th of same year. We are grateful also for the voluntary assistance kindly given, during a part of the season, by Dr. F. Steinherr and Mr. H. Anstock and his wife Dr. Muhibbe Anstock.

The main results are as follows:

I. Excavations and investigations at Karatepe

A) *The investigation of the surface remains of the citadel walls:*

The ruins of Karatepe (known locally as *Ayrıca tepesi*) which lie about 22 km. south-west of Kadirli at a height of 400 m. above sea-level, comprise a fortified citadel surrounded by walls. The height of the hill itself from the level of the Ceyhan is about 130 m. These walls, built of the local limestone, have a minimum breadth of 2 m. and a maximum breadth of 4 m. Rectangular towers, projecting 4-5 m. at intervals of 7-10 m., surround the walls.

The citadel has two main entrances, one on the north-east and one on the south-west, each connected with one entrance-building; there is a side gate on the west. The shape of the area within the city walls is oval, the longer (north-south) axis of which is about 430 m. and the shorter (east-west) about 190 m.

B) *Excavations inside the city walls:*

As all the architectural remains were inside the walls and no traces of buildings were visible outside, two places were chosen as starting points for the excavations, one in the area of the inscribed statue of the king, near the south summit of the hill, where a row of orthostates decorated with reliefs had already been found during the second expedition⁵, the other on the north-east slope of the hill where a trace of basalt orthostates had been concealed by the dense and prickly undergrowth; the former is called provisionally «The Upper Excavation» and the latter «The Lower Excavation».

1. Upper Excavation

Architectural finds: An entrance-building and the remains of another building, where the king's statue had been found, were excavated in this area; the latter is connected by a wide door with the former. A ramp, the pavement of which is inlaid with small stones, ascends from the south-west, leads to the entrance-building by a right-angled turn to the north-west forming an entrance-passage on both sides of which were found basalt

⁵ Bossert - Alkım, loc. cit. p. 25 and, figs. 213-214.

orthostates (average dimensions: 0.75 X 1.25 X 0.30 m.) covered with reliefs and inscriptions both in hieroglyphic Hittite and in Old-Semitic (Phoenician?).

This passage rises in four steps to a gate at its north-west end where the floors of two towers, opposite each other, were excavated. A second gate opening in the same direction leads to a double-winged room (about 6 X 15 m.), the east wing of which was in a very bad state of preservation, although the basalt bases of many orthostates, in damaged and scattered condition, have been excavated *in situ*, while the west wing is fairly well preserved. Here were found eight orthostates bearing reliefs, four of which are complete. Since many broken pieces of inscribed and sculptured basalt orthostates were found in both wings, it seems that this room too was originally surrounded with orthostates like the inside walls of the entrance.

The double-winged room opens by a wider door in the middle of its north-west side to an inner hall (?) or inner courtyard containing the king's statue. As the foundations had been laid directly on the virgin rock which is about 25-50 cms. below the present surface, and had been for the most part swept away by rain and floods, it was not easy to determine the limits of this small court.

Sculpture

Portal-Lions and Sphinxes: Several broken pieces belonging to two portal-lions, one incised with Old-Semitic characters, the other with Hittite hieroglyphs, were found at the outer end of the entrance - passage, at the point where the ramp forms a right-angled turn towards the north-west; it seems that these were originally erected one on either side of the entrance.

At the first gate, on the other hand, parts of two portal-lions, one on either side, were excavated *in situ*.

On the left side (north-west) of the door opening on the inner courtyard a sphinx was found in a bad state of preservation, while on the other side of the same door several broken pieces of varying sizes which seem to belong to a sphinx or a portal-lion, were also found; it is probable that there was originally a sphinx on this side as well.

Reliefs: The reliefs, which form a continuous series along the lower part of the inside of the entrance walls and of the two-winged room, are all of dark grey basalt. They are remarkable especially for the subjects they illustrate. The most interesting are as follows:

- A banquet scene (composed of two orthostates, each divided into two scenes by a horizontal band, and containing in all 17 figures),
- A god holding a rabbit and a falcon (repeated three times, 1 — god holding a rabbit in his right hand and a falcon in his left, stands on a bull; in front of the god a smaller figure with his back to the god 2 — the same god, holding in his left hand a rabbit, and a bird, probably a falcon, in his right; a praying figure fa-

cing the god ⁶; 3 — the same scene but with a figure turning his back to the god ⁷,

Fishing and bird-hunting

scenes ⁸,

Throned Queen

(the queen sits on a throne; behind her stands a maid waving a fan towards her head),

Two bull-men

(they stand antithetically, each holding a sceptre or spear?).

Sculptures: The king's statue, its pedestal depicting a man with arms extended over two bulls ⁹, and a broken piece of a head belonging probably to another statue, are the sculptural finds of the Upper Excavation.

Inscriptions: The most important finds are the inscriptions, which are incised in two different systems: in Old-Semitic characters and in Hittite hieroglyphs.

Two inscriptions in Old-Semitic were already known, one on the king's statue ¹⁰, the other on one of the portal-lions ¹¹. It is now possible in a large measure to restore these two inscriptions, a considerable number of additional fragments having been brought to light during our recent excavation. We had previously suggested that they were quasi-parallel texts ¹²; it now appears, from the study of Prof. Bossert, that they are two versions of the same text.

The Hittite hieroglyphic text is incised on the portal-lions (unfortunately very much damaged), on the orthostates and on the orthostate bases. According to Prof. Bossert's investigations the Old-Semitic and the Hittite hieroglyphic texts are identical. This will greatly facilitate the decipherment of the Hittite hieroglyphs.

2. The Lower Excavation.

Architectural Finds: In this area too an entrance-building has been excavated, the plan of which resembles in some respects that of the Upper Excavation.

A ramp, the pavement of which is inlaid with small stones, ascends from the south-east and, after passing two towers, makes a right-angled turn to the south-west, forming an entrance-passage similar to that in the Upper Excavation. On either side of this passage were excavated orthostates bearing reliefs and ins-

⁶ Cf. Bossert-Alkım, loc. cit. p. 26 and fig. 131.

⁷ Cf. *ibid.*, p. 26 and figs. 129, 132.

⁸ Cf. *ibid.*, p. 26 and fig. 133.

⁹ These animals had been previously identified by us as *lions* (cf. Karatepe, A Preliminary Report, p. 9; and Karatepe, Second Preliminary Report, *passim*). But now it appears from our study that they are *two bulls* (roughly depicted). This suggestion was first made by Prof. Güterbock, to whom we are deeply indebted.

¹⁰ cf. Bossert-Alkım, loc. cit. fig. 216, 219-223

¹¹ *Ibid.* fig. 224.

¹² *Ibid.* p. 28.

criptions, both in Old-Semitic and in Hittite hieroglyphic; at this outer end, where it joins the ramp, are two portal-lions, one on either side. The passage (about 7.5 m. long) ends with a gate, on each side of which there is a sphinx. Beyond the door the passage continues south-west for another 3 m.; at this point it opens into a double-winged room; the east wing of this room is smaller than its west wing, and on a higher level; its preservation is unfortunately poor. Both wings are surrounded with orthostates.

The ground rises to the south of this double room, and we were not able to determine the existence or non-existence of any other building in connection with the main entrance-building, before the advent of winter brought the first season's excavations to an end.

From the deposits of ash and from the tendency of some of the orthostates to flake away at a slight blow it was clear that the entrance-building had suffered from a great fire.

Sculpture

Portal-Lions and sphinxes: Two portal-lions (at the extreme front of the entrance), and two sphinxes (one on either side of the inner gate) were excavated in the Lower Excavation.

Reliefs: About 30 reliefs on basalt orthostates were found *in situ*, all of them resting on basalt bases. From their style the reliefs seem to show Post-Hittite, Syro-Hittite, Egyptian and even Assyrian influence (the last very slight). These reliefs have not yet been studied in detail, but from their general style they may perhaps date from about the 8th century B. C. Some of them are briefly described below:

A deer-hunting scene,

(a figure on the left, equipped with bow and quiver, discharges an arrow at a deer; hunter and deer stand upon two bulls face to face; between the bulls is a mountain-symbol, and below the whole scene is a lotus frieze).

Relief of a woman (goddess?) suckling her child near a palm-tree.

Demon with winged sun-disc on his head,

Several scenes of combat between heroes and lions,

Relief showing two he-goats erect, with Tree of Life between them,

Relief of two warriors, face to face, wearing crested helmets,

Ship-relief,

(the ship is furnished with an awning; in it are 4 figures, and beneath it are fishes and two defeated enemies).

Some of the reliefs have two scenes separated by a line or a frieze. For example, one relief has in its upper panel two vultures devouring a rabbit, and in its lower panel a hero struggling against two lions rampant; on another relief, in the upper panel are three female dancers, and in the lower panel two musicians (one playing a double flute, the other a harp) and three dancers.

Inscriptions: The longest inscriptions in Old-Semitic and in Hittite hieroglyphic hitherto found in the Near East were excavated in this part of Karatepe.

The Old-Semitic inscription was found on the south-east side of the entrance-passage. The writing covers the whole of four orthostates, and continues on the orthostate-bases to the left. The adjoining relief and portal-lion are also inscribed. The inscription on the orthostates is in three columns. The first column (composed of two orthostates, 0.79 X 1.27 m. and 0.24 X 1.25 m. respectively) has 21 lines, the second column (on an orthostate of 0.74 X 1.27 m.) has 19, the third (on an orthostate of 0.78 X 1.25 m.) has 18 lines; after the last line of the third column the inscription continues as a single line on the horizontal surface of the two orthostate bases to the left.

The long Hittite hieroglyphic inscription is incised on the portal-lion, on the orthostates and orthostate bases of the north-west side of the entrance-passage, on the sphinx of this side and on the orthostates and orthostate bases of the two-winged room. According to Prof. Bossert's study the Old-Semitic and Hittite hieroglyphic are bilingual versions of the same text. They also belong to the same king, «*Astwd*». This name has been found and read by Prof. Bossert in the Hittite hieroglyphic text as «*Asitawa(n)da-s*»

Furthermore, the Old-Semitic inscription of the Lower Excavation is nothing other than a third version of the Old-Semitic text of the Upper Excavation. The Karatepe inscriptions thus comprise four identical texts, three in Old Semitic and one in Hittite hieroglyphic. Even the latter contains, in Prof. Bossert's view certain duplicate passages.

Small finds, in both the Upper and Lower Excavations, were remarkably few. A fish-hook (length 4.5 cms., found on the floor, at the foot of the ship-relief in the west wing of the above-mentioned room), a chisel (?), and an incomplete terra-cotta spindle-whorl are among them. From the scarcity of finds it seems likely that the citadel of Karatepe had not been very long occupied before it was plundered and destroyed.

II. Investigations in the immediate vicinity of Karatepe

A) Survey of the Domuztepe ruins :

The ruins of Domuztepe, on a wooded hill on the eastern bank of the river Ceyhan (opposite Karatepe), were investigated in order to determine their relationship with Karatepe. Besides the objects previously examined during the second expedition¹³ - i. e. the basalt pedestal with

¹³ Cf. Bossert-Alkım, Second Preliminary Report, pp. 28-29.

two bull reliefs, many hewn blocks of basalt and a portion of a relief- we found also, on the present occasion the body of a portal-lion, a few basins of basalt, and the remains of walls in a rough style. A plan of the ruins, which are scattered among dense forest, was drawn out according to the remains visible above ground, and the thickly wooded area around the pedestal was cut and cleared. The ruins present a heterogeneous appearance. Objects probably contemporary with those in Karatepe are mixed with objects from the Roman period (potsherds, tiles, etc.). It seems that later, under the Roman dominion, the material of ancient buildings was reused for other purposes.

As conditions were difficult and time too short to begin an excavation here, we confined ourselves to the study of the surface remains on Domuztepe. The solution of the outstanding problems will be the object of subsequent excavations.

B) Excursions to the surrounding district :

On Sundays some of the members of the expedition took the opportunity of making excursions in the neighbourhood of Karatepe. These trips (usually on horseback) also resulted in new discoveries. For instance, architectural remains of a building and a large piece of a basalt dish, both contemporary with Karatepe, were found on a hill (called *Sakartaş*), 2 km. south of Karatepe. Remains of a great building belonging to the Roman period on another hill (called *D a n a k a y a*), about 3 km. south of *Sakartaş*, were visited.

Several other monuments (especially Hittite and Roman) were also investigated in this district. The preliminary report of the Karatepe Excavation which will probably appear in a few months' time will deal with these in detail.

U. BAHADIR ALKIM

ORTA ANADOLU'DA ARKEOLOJİK ARAŞTIRMALAR

Kurumumuz üyelerinden Doçent Ekrem Akurgal ve Doçent Sedat Alp, Kurum adına bu yılın Ekim ayında Orta Anadolu'da arkeolojik bir araştırma gezisi yapmışlardır. Bu araştırma esnasında Kayseri'nin güney doğusunda Fraktin, Taşçı, İmamkulu ve Hanyeri abideleri tetkik edilerek üzerlerinde arkeolojik ve filolojik incelemeler yapılmış ve bu arada Taşçı'daki malûm abidenin yüz metre güneyinde şimdiye kadar görülmemiş olan yeni bir kabartma bulunmuştur. Kabartmanın üzerinde Dr. Sedat Alp Urhiteşup'un hiyeroglifini okumuş ve bu tasvirin söz konusu olan kralın prenslik zamanına ait olduğu, bu itibarla da babası büyük kral Muvattalı'nın günlerine tarihlenmesi icabettiği kanaatine varmıştır.

Adı geçen abideler üzerinde Kurum üyelerinin yaptıkları incelemelerle Hitit arkeolojisi ve dini için yeni malzeme ve yeni yorumlar elde edilmiştir. Bunun dışında Taşçı ve Hanyeri abidelerinin askerî yollar üzerinde, Fraktin ile İmam-

kulu'nun ise bu yollardan ayrı iskân problemi ile ilgili olmak gerektiği kanaatine varılmıştır.

Gezinin devamında İncesu, Ürgüp, Nevşehir, Aksaray üzerinden Niğde'ye gidilmiş ve yol üzerindeki yerleşme noktaları ve bu arada Hitit dünyasının en büyük hiyeroglif abidesi olan Karapınar kitabesi ve onunla ilgili höyük tetkik edilmiştir.

Aksaray'la Tuzgözü arasındaki mıntakada bulunan höyükler üzerinde bilhassa durulmuş ve mesai bu mıntakanın üç en büyük höyüğü üzerinde teksif edilmiştir. Bu höyüklerden, üzerinde Tarım okulu bulunan "Yastıkeli,, höyüğünün geniş bir Bakır çağ iskânını ihtiva ettiği, o esnada inşaat için yapılmakta olan derin bir kazıdan, muhtelif iskân katlarını müşahade etmek suretiyle, tesbit etmek mümkün olmuştur. Haber verildiğine göre bu höyükte altın safiha eşya bulunmuş ve Müzeler Umum Müdürlüğüne gönderilmiştir.

Mıntakanın en büyük höyüğü olan Acem-höyükte yapılan araştırmalar onun zengin bir Hitit iskânını ihtiva ettiğini anlatmaktadır. Acem-höyüğe ait bugüne kadar bilinen malzeme köylüden temin edilen 16 adet çeşitli sağlam ve bazı eşsiz rython'lar, mühürler ve kaplarla bir kat daha zenginleştirilmiştir. Bugüne kadar ileriye sürülen mütalealarla Acem-höyükte Hitit devletinin ilk merkezi olan Kuşşara'nın saklı bulunduğu iddiası mevcuttur. Fakat Hitit ve Kapadokya metinlerinden elde edilen malûmata göre Kuşşara'nın daha çok Kızılırmak kavsinin Kuzeyinde olacağı ve Boğazköy'den pek uzak bulunmayacağı gerektiğinden Acem-höyüğün yine aynı metinlerde Kuşşara'dan ve Kaneş'den başka en mühim merkez olarak gözüken ve Eski Hitit İmparatorluğu devrinde mühim bir rol oynayan Puruşanda (Puruşatun) olacağı kanaati hasıl olmuştur. Arkeolojik malzemenin de daha çok Eski Hitit İmparatorluğu devrine işaret etmesi bu mütaleayı ayrıca desteklemektedir.

1947 SİDE (ESKİ ANTALYA) KAZILARI

Eski Pamfilya bölgesinin en önemli liman şehri olan Side'de yaptığımız hafriyat 21 Eylül 1947'den 25 Ekim 1947'ye kadar devam etmiş ve araştırmalar esas itibarıyla üç yerde temerküz eylemiştir :

1 — Şehrin üzerinde bina edilmiş olduğu burnun ucunda ve deniz kenarlarında, ihtiva ettiği mermer arşitektonik parçalardan dolayı ötedenberi seyyahların dikkat nazarlarını çeken ve köylüler tarafından «mermerlik» olarak gösterilen sahada iki mabed bulunmuştur. Tarafımızdan N. 1 ve N. 2 olarak gösterilen bu mabedler yan yana olup biri birinden ancak 10 m. kadar bir mesafe ile ayrılmaktadırlar. Kısa taraflarında 6, uzun taraflarında 11 sütun ihtiva eden N. 1 mabedi Korind nizamında bir peripterostur. Stylobat'ın genişliği 16,37 m. uzunluğu ise 29,50 m. olup sütun yüksekliği 9 m. yi bulmaktadır. Cella'nın arkası kapalı olup doğu tarafında ante'ler arasında yer alan iki sütunla tahdid olunmaktadır. Bizanslar zamanında bir hayli müddet ayakta durduğu anlaşılan bu ma-

bedin üst kısımlarına ait bütün mimari kısımları tesbit etmek, bu sayede mabedin restorasyonunu yapmak mümkün olmuştur. Arşitektonik parçalar arasında biri birinden konsollarla ayrılmış Medüz başları ile süslü friz blokları, üzerlerinde enteresan bitki motifleri ihtiva eden geison ve alınlık parçaları bilhassa dikkate değer. N 1 den daha büyük olan N 2 mabedi ise yine 6×11 sütunlu Korint nizamında bir peripteros olup --stylobat köşelerinden ölçmek suretile— genişliği 17,63 m. uzunluğu ise 34,53 m. dir. Sütun yüksekliği 10,06 m. yi bulmaktadır. Bu mabet Bizanslılar zamanında civarında yapılan büyük inşaatta bir hayli tadilat ve tahribat görmüş, cella duvarları ile peristasis'in üç tarafı kaldırılmış, yalnız mabedin şimal uzun tarafındaki 11 sütun, gerisinde, yapılan höcreli duvar fasadı için, bir galeri olarak kullanılmıştır. Bu sebepten mabedin arşitrav'dan sonra gelen mimari parçalardan hiç birisine raslamak mümkün olmamış, orta kısmı Bizanslılar tarafından taş döşeli bir avlu şekline sokulmuş olduğundan cella çok harap bir durumda meydana çıkarılmıştır. Bununla beraber her iki mabedin plân ve dekorasyon bakımından biri birine benzediği, binaenaleyh aralarında kronoloji bakımından büyük bir fark olmadığı anlaşılıyor. Şimdiden her iki mabedin M. s. II. ci yüzyıla ait olduğu söylenebilir.

2 — Bu iki mabedin aşağı yukarı 300 m. doğusunda, şehri baştan başa kateden direkli caddenin deniz kenarında sona erdiği meydan üzerinde bulunan üçüncü mabed ise plân bakımından ilk iki mabedden büsbütün ayrılmaktadır: Bu mabed 2,26 m. yüksekliğinde, üst kenarı kuvvetli silmelerle süslü ve içi boş bir kaide üzerinde olup duvarları 8,60 m. nısıf kutrunun bir yarım daire meydana getirdikten sonra her iki tarafta 3,10 m. kadar düz olarak devam etmekte, mabedin meydana bakan batı tarafında ise 17,20 m. uzunluğunda düz bir cephe meydana getirmektedirler. Bu cephenin önünde üzerine önden ve yanlardan geniş merdivenlerle çıkılan ve zengin bir sütun mimarisi ihtiva ettiği anlaşılan bir prodomos bulunmaktadır. Bu kısma ait büyüklükleri, fakat aynı zamanda işçiliklerinin incelik ve dikikliği ile temayüz eden bir hayli mimari parça mevcut olduğundan bu cephenin bir restorasyonunu yapmak mümkün olacaktır.

Diğer iki mabed gibi M. s. II. yüzyıla ait olduğu anlaşılan bu mabedin etrafında Bizanslılar tarafından birtakım binalar yapılmıştır ki, bunlardan cumba, yani deniz kenarına raslıyan ve M. s. V. yüzyıla ait olduğu anlaşılan anıtsal bir çeşme binası önemli görülüş ve tamamen meydana çıkarılmıştır. Bu bina mermer levhalarla kaplı höcreler içine yerleştirilmiş çeşmeler, bunların önünde bulunan geniş bir havuz ve bütün binayı deniz tarafında tahdid eden zemini kısmen «opus sectile» tarzında küçük mermer ve arduvaz levhalarla, kısmen hendesî motifler gösteren mozaiklerle örtülü peristyl'li bir avludan terekkep etmektedir. Bu bina ile yuvarlak mabed arasındaki sahada raslanan önemli heykeltraşlık parçaları arasında üslûbunun nefaseti ile temayüz eden sakallı bir Dionysos başı ve genç bir Apollon heykeli zikrolunabilir.

3 — Şehri baştan başa kateden direkli caddenin köyün sona erdiği nokta ile tiyatro kapısı arasına raslıyan aşağı yukarı 150 m. lik bir kısmı meydana çıkarılmış, bu caddenin üzeri geniş kaldırım taşları ile örtülü, kenarlarında yağmur sularının akması için kanal tertibatını havi, genişliği 9 ile 11,60 m. arasında değişen bir orte kısım, bunun sağında ve solunda granit sütunlardan müteşekkil

bir galeri ve bu galerinin gerisinde, bazı yerlerde, dükkânlardan ibaret olduğu, tiyatroun önündeki kısımda galerinin arka duvarında bulunan kapılar ve bunların gerisindeki merdivenler vasıtası ile tiyatroun dış galerisine geçildiği, direkli galerilerin devamlı bir hat şeklinde caddeyi tahdid etmeyüp bazı yerlerde kesildiği tesbit edilmiştir. Gelecek sene tiyatro kapısı ile sur kapısı arasındaki asıl büyük parça meydana çıkarıldığı ve büyük bir kısmı mevcut olan direkler kaideleri üzerine oturtulduğu takdirde Anadolunun en muhteşem direkli caddelerinden biri meydana çıkarılmış olacak ve bu caddenin şimdiye kadar zannedildiğinden büsbütün başka bir karaktere sahip olduğu anlaşılacaktır.

Bu caddenin üzerinde kazanılmış bir zafer yahut gladiatör oyunları ile ilgili kabartmalar, heykel parçaları, kitabeli heykel kaideleri bulunmuş, bunlara şehrin muhtelif yerlerinde yapılan araştırmalarda meydana çıkarılan çeşitli anıt ve kitabelerin inzımam etmesi üzerine eski eser koleksiyonu bir hayli büyümüştür. Bu kazı mevsiminde elde edilen 45 aded kitabe bizi Side'nin M. s. II.—III. yüzyıllardaki sosyal durumu hakkında aydınlatmakta, «bule» ile «demos», yani hükümeti elinde bulunduran zengin zümre ile halk tabakası arasındaki gerginliği, M. s. II. yüzyılda büyük bir maddî refaha kuvuşmuş olan şehrin III. yüzyıldan itibaren fakirleşmeğe ve küçülmeğe başladığını tebarüz ettirmektedirler. Ayrıca bulunan 1100 kadar sikke üzerinde halen çalışılmakta ve bunlardan muhtelif anıtların kronolojisi için bazı sonuçlar çıkarılacağı umulmaktadır. Bir kısmı okul müzesine nakledilmiş, bir kısmı ise ağırlıklarından dolayı mahallinde bırakılmış, fakat tekrar toprağa gömülmüş olan bu eserler gelecek sene bir müze binası inşasını mübrem bir ihtiyaç haline getirmekte, aynı zamanda Side'de ileride yapılacak keşifler hususunda büyük vaidlerde bulunmaktadırlar.

1947 Side Kazısı esnasında bulunan ve okul deposuna konulan heykeltraşî ve mimarî parçaların envanteri

1. *Apollon heykeli*: Mermerden, 78 cm. yüksekliğindedir. Baş tamamen kol ve bacaklar kısmen kırıktır.
2. *Dionysos başı*: Mermerden 25 cm. yüksekliğindedir. Burun kırıktır.
3. *Topraktan adak levhası*: 10 cm. yüksekliğinde, 9 cm. genişliğinde bir levhadır. Üzerinde sakallı ve başında sivri külâh bulunan bir baş tasviri vardır.
4. *Çekmece tutan el*: Mermer bir kadın heykeline ait bir parçadır.
5. *Tyche başı*: Mermerden 18 cm. yüksekliğindedir. Başında diadem vardır.
6. *Kadın portre başı*: Mermerden 18 cm. yüksekliğindedir.
8. *Küçük bir heykele ait parça*: Mermerden 17,5 cm. uzunluğundadır. Tek bir kola merbut olarak sırt ve göğüsten bir kısım kalmıştır.
8. *Lir parçası*: mermerden 15 cm. uzunluğundadır.
- 9—12. *Tabii cesamette bir kadın heykeline ait iki el ve kol parçalarıdır.*
13. *Maske parçası*: Mermerden 8 cm. yüksekliğinde trajik bir maskedir.
14. *Kadın başı heykelciğine ait bir parça*: mermerden 8,5 cm. uzunluğunda ve 6,5 cm. genişliğindedir.
15. *Kalkanlı kol parçası*: Mermerden 27,5 cm. yüksekliğinde ve 13 cm. genişliğindedir.

16. *Mermer bacak parçası* : 18,5 cm. uzunluğundadır. Bacağın üst kısmına ait bir parçadır.

17. *Mermer bacak parçası* : 13,5 cm. uzunluğundadır. Diz ile bilek arasında ait bir parçadır.

18—23. *1 numaralı Apollon heykeline ait kol, bacak ve ayak* parçalarıdır.

24. *Mermer lir parçası* : 13 cm. uzunluğundadır.

25. *Mermer baş parçası* : 14 cm. yüksekliğindedir. Başın yalnız arka kısmı muhafaza edilmiştir.

26. *Mermer kol parçası* : 15 cm. uzunluğundadır, elbiseli bir kadın heykeline aittir.

27. *Yarı giyimli bir mermer kadın heykelciğine ait bir parça*, Yüksekliği 7 cm. dir.

28. *Mermer erkek heykelciliği* : 16,5 cm. boyundadır. Baş ve kollar tamamen ve bacakların aşağı kısmı kırıktır.

29. *Elbiseli kadın heykelinin etek kısmına ait bir parça* : 20 cm. yüksekliğindedir.

30. *Togalı erkek heykelciliğine ait bir parça* : Başsızdır, belde aşağı kısmı da mevcut değildir.

31. *Zırhlı heykel* : Mermerden, yükseklik, 1,12 m. Baş, kollar ve bacaklar noksandır.

32. *Kadın heykeli* : Mermerden, boy, 1,31 m. dir. Baş mevcut değildir. (Heykele ait birçok parçalar 32 a, 32 b . . . . olarak numaralanmıştır).

33. *Kartal kabartması*.

57—148. *Tezyinatlı mimarî aksam* : Muhtelif binaya aittir.

149. *Bir bacak parçası*.

150. *Bir kol parçası*.

151. *Bir heykelcilik* : Fazla aşınmıştır.

152. *Korint uslubu sütun başlığı*.

153. *Kadın heykeli* : 45 cm. uzunluğundadır. Baş noksandır, kol ve bacaklar kısmen mevcuttur.

1947 Side kazısında bulunan kitabelerin listesi

1. M. s. II. asra ait bir Roma imparatoru için yazılmış şeref kitabesi parçası.

2. Tetrarşi devrine ait bir Roma imparatoru için yazılmış şeref kitabesi.

3. İmparatoriçe Helena için şeref kitabesi.

4. İmparator Gratianus için şeref kitabesi.

5. Konsul olan bir Sideli için yazılmış şeref kitabesi parçası.

6. Roma senatus'u için şeref kitabesi.

7. Roma valisi Tib. Klaudius Bithynikus'a göre tarihlendirilmiş şehir kapısı kitabesi.

8. İmparatorluk maliye komiseri için şeref kitabesi.

9. Vali Attius Philippus tarafından yaptırılan bir burç üzerindeki kitabe.

10. Side'ye su getirmiş ve «nymphaeum» u inşa eylemiş olan Bryonianos Lollianos için şeref kitabesi ye şeref şiiri.

11. Aynı şahıs için bir şeref kitabesi parçası.
12. Bryoninaos'un karısı Kyreinia Patra için şeref kitabesi.
13. Gladiatör Kabartmaları ile birlikte Modestos için şeref kitabesi.
14. Gladiatör kabartmaları ile birlikte başrahibe Modesta için şeref kitabesi.
15. Şehre iyiliği dokunan Argaios için şeref kitabesi.
16. Eunonios adında bir Bizanslı için şeref kitabesi.
17. Side «bule» si için «demos» tarafından rekzedilen şeref kitabesi.
18. Side «demos» u için «bule» tarafından rekzedilen şeref kitabesi.
19. Bir Apollon bayramı ile ilgili «agon» kitabesi ve kabartmaları.
20. Agon kitabesi parçası.
21. Agon kitabesi parçası.
22. Bir lâhid kitabesi parçası.
23. Bir mezar kitabesi parçası.
24. Büyük ve anıtsal adak kitabesi parçası.
25. Tarihi havi bir çeşme binası kitabesi.
26. L. Publius Aelius'un vakıf vesikası parçası.
27. Bir vergi tarhi ile ilgili bitmemiş kitabeyi havi heykel kaidesi.
28. Kitabesi kazılmış heykel kaidesi.
29. Kitabesi kazılmış ikinci bir heykel kaidesi.
30. Büyük bir kalker blok üzerinde (M E N) harflerinden ibaret bitmemiş bir kelime.

31—45. Muhtelif büyüklükte kitabe parçaları.

Bunlardan buldukları yerlerde bırakılmaları mahzurlu olan kırık kitabeler ve kitabe parçaları okul müzesi deposuna nakledilmiş ve bunlara 36—52 envanter numarası verilmiştir (17 parça).

Prof. Dr. ARIF MANSEL

ANKARA ÜNİVERSİTESİ ADINA YAPILAN FRAKTİN KAZISI VE TETKİK GEZİLERİ

Türk Tarih Kurumu'nun 1947 yılında yapacağı kazı ve geziler hakkında karar vermeğe yetkili üyelerin toplantısında müdafaasını yaptığım görüşten bir hafta sonra, Ankara Üniversitesi Rektörü Ord. Prof. Şevket Aziz Kansu, Anadolu'nun bazı eski büyük şehirleri ve bunların müstakbel kazıları hakkındaki görüşümü açıklamamı istemiş ve bilhassa Üniversite'nin de kurulmakta olan müzesi adına kazıya başlamasını dilediğini, bu bakımdan üstünde durulan Acmhöyük'ü kazmamı teklif etti. Ben bunu büyük ve hayırlı bir hareketin başlangıcı telâkki ettim. Çünkü Anadolu'daki en büyük kazıları dünya üniversitelerinin, üniversite müzelerinin başardığına veya diğer bir deyimle bu prensibi kurma hususundaki büyük rollerine şahid idik. Yalnız ben Üniversite'nin bütçesinden ayırabileceği tahsisatın miktarını tahmin ettiğimden, çok masrafı icap ettiren ve bazı teknik güçlükler gösteren Acmhöyük yerine, onun kadar önemli olan, fakat bazı hu-

susiyetleri bakımından az para ile de kazılması mümkün görülen Fraktin köyü yanındaki höyüğün kazısını teklif ettim. Yalnız bu teklifimde Ord. Prof. Landsberger ile Dr. Nimet Özgüç'ün ileri sürdükleri sebeplerin de müessir olduğunu yeri gelmişken itiraf etmeliyim.

Tetkik gezileri : Bu yazının sahibiyle Dr. Nimet Özgüç'den Kurulan heyete, kısmen Kayseri Müzesi müdürü B. Halit Doral da refakat etmiş ve ayrıca arkeoloji talebelerinden Burhan Tezcan da katılmıştır. Muhtelif fasıllarla, bir buçuk ay devam eden bu kazıdan başka, Fraktin köyü merkez olmak üzere, muhtelif istikametlere yöneltilen tetkik gezileri de yapılmıştır.

Bilhassa Komana Kappa dokya'nın (bugünkü Şar) bu bölgede bulunmasından ve ayrıca birkaç Hitit kabartmasının da varlığından ötürü, ondokuzuncu yüzyılın ikinci yarısındanberi üstünde durulan bu dağlık arazinin antik eserleri ve hele klâsik yolları, tarihi coğrafyası, iki höyüğü hakkında esaslı etütler yayımlanmıştır. ¹ Bununla beraber, şu iki esaslı nokta, yani bugünkü Develi'ye hâkim sarp kayalığın üstündeki kale ile, eteğindeki Selçuklu beldesi, mezarlığı ve yer yer genişliyen münbit Samanlı Vadisine kurulan ilk iskân yerlerinin tetkiki daima ihmal edilmiştir.

Kayseri-Niğde yolunun aşağı-yukarı ortasında ve Prof. Gabriell'in haklı olarak üstünde pek az durduğu *Develi Karahisar*'ın ² gölgesinde kalan, veya onunla karıştırılan gerçek Develi tabiaten mustahkem bir yere kurulmuştur. Sarp bir kayalığın üstüne oturtulan kalenin son izlerini görmek, onun Selçuklular zamanında kurulduğunu ve esaslı bir plân değişikliği göstermeksiz Osmanlılara da intikal ettiğini sezdirmeğe yeter bir ölçüdür. Kalenin eteğindeki aşağı şehrin yok olan surunu restore etmek artık mümkün değildir. Yalnız, bu kısımda iyi korunan bir Selçuklu camii, iki türbesiyle, mermer sandukaları şuraya buraya dağılan ve muahhar yapılar yüzünden kısmen örtülen mezarlığını ve iki klm. aşağıdaki üçüncü türbenin plân, kesit ve kitabelerini ilerde ayrıca yayımlıyacağız.

Kitabesi korunan Camii Kebirin, Selçukluların ünlü Ulu Camileri tipine giren dört köşe bir plânı vardır. Toprak damı düz olup, minaresizdir. Kubbesiz çatısını bir çok sütunun üzerine sıralanan ağır ve tipik Selçuklu kemerleri taşımaktadır. Kapısı, Selçuklu tezyinat sisteminin en sade örneklerine göre süslenmiş olmasına rağmen, etrafını şerit halindeki yazılarla, fevkalâde

1 Şimdilik en önemlilerini şu şekilde sıralıyabiliriz :

a) W. M. Ramsay, The Historical Geography of Asia Minor, London 1898, s. 55, 271 v. d.

b) D. G. Hogarth and Munro, Modern and Ancient roads in Eastern Asia Minor (suppl. papers of the Royal Geographical Society 1893). Biz bu etüdü henüz elde edemedik ; yalnız ikinci derecedeki kaynakların yardımı ile esasına nüfuz etmeye çalıştık.

c) E. Chantre, Mission en Cappadoce 1893-1894, Paris 1898, s. 133 v. d.

ç) H. Grothe, Meine Vorderasien-Expedition 1906 u. 1907, Leipzig 1911-12, II ; 26 v. d.

Burada bütün kaynaklar toplanmış, tefsir edilmiş ve tabii duruma göre en iyi bir şekilde kıymetlendirilmiştir.

d) H. Rott, Kleinasiatische Denkmäler, Leipzig 1908, 160 v. d.

e) OIC, 8, s. 30 (v. d. Osten).

f) Archäologischer Anzeiger 1940, s. 560 not. 2 (K. Bittel). Burada kaya kabartmaları ve münferit asarı bahis konusu eden etüdler ve ansiklopediler şimdilik zikredilmemiştir.

2 A. Gabriel, Monuments Turcs d'Anatolie I, s. 100.

ince süs örneklerinin çevrelediği görülen ve ayrıca iki kenarında döner sütuncukları bulunan mihrabı, Selçukluların birinci sınıf eserlerindedir. Mihrabı şimdi Ankara Etnoğrafya Müzesi'nde korunmaktadır.

Devâli türbel-ri mustakildir; bunlar her hangi bir yapıya bağlanmamıştır. Asıl kasabanın içindeki Devâli Türbesi altı köşeli bir kaideye sahip olup, üstündeki külâhı da altı dilimli bir ehlam biçimindedir. Kitabe ve süsü yoktur. Yüksek, sâde ve kare plânının üstü bir kubbe ile örtülen ikinci kümbetin kapısı ile, mihrabının fevkalâde tezyinatı dikkat nazarlarımızı üstüne çekmiştir. Ulu Cami de olduğu gibi, bunun da etrafına eklenen binalar yüzünden tahribi bir az daha kolaylaştırılmıştır. Bu türbe, aşağı şehrin hemen dışındaki mezarlığın ortasındadır. Kesme taştan yapılan bu iki türbeden başka, şehrin dışında ve ikincinin plânına göre kurulan üçüncüsünü ve bu çevreden derlenen sikkeleri son raporumuzda yayımlıyacağız.

Büyük Alman arkeoloğu Bittel, Frakin ile Gezbel arasındaki kaya anıtlarının bolluğunu bahis konusu ederken, buradaki kültür merkezinin varlığını sağlayan iki kuvvetli faktörden birinin münbit Samantı Vadisi olduğunu belirtmişti³. Biz bu vadinin Köşelerle Taşçı ve Çukuryurt ile Ayşepınar arasını, yani Samantı'nın dağlık bölgeye daldığı yere kadar olan kısmını iyice inceledik. Gerçekten Fraktin güneyindeki geniş vadide (şek. 13) ve Ayşepınar ile Menengi arasında, arazi seviyesinden en fazla 0.50-1.00 m. yüksekliği olan beş düz iskân yerine raslanmıştır. Bunlardan Fraktin'e 2 km. mesafede bulunanda yapılan sondajda, İç Anadolu'da «Bakır Çağı» denilen kültüre tekabül eden birçok çanak çömlek bulunmuştur. Aşağı-yukarı 50-75 m. çapında olan bu küçük köyler, iki, bazan üç yapı katına sahiptir. Çanak çömleğin rengi, tekniği, biçimi ve hele siyah astar üstüne beyaz boyalı süsleri, Ahlatlıbel ve Karaoğlan'dakilerin tam eşidir. Biz bunlarda en ufak bir mahallî özellik dahi sezemedik. Küçük sondaj yerinde 2-3 Hitit çanak parçasının eskilere karışmış durumda bulunması, bu çağın bu istasyonlarda da temsil edildiğini veya bu parçaların buraya yakın bir yerden getirildiğini belirtmektedir. Bu köylerin hemen hemen hepsi Roma çağında yeniden iskân edilmiştir.

Bu tipe giren iskân yerlerinin en büyüğü İmamkulu ile Köşeler arasındakiidir. Görülmeleri çok güç olan bu düz iskân yerlerinin Köşelerle Ege ve Köşelerle Küçük Sevakın arasındaki varlığından katıyyen şüphe etmiyoruz. Toroslar'daki iskân şeklinin bu durumu, Forrer'in Karadeniz sahilleri için ileri sürdüğü görüşleri kelimenin tam manasıyla doğrulamaktadır⁴. Buna göre, İmamkulu, Taşçı, Gezbeli ve Arslantaş'daki Hitit kabartmalarının yanında höyüklerin yokluğunu, ormanlık bölgelerin şartlarına uyan ayrı iskân tiplerini, yani bu türlü münferit ve dağınık köylerin varlığı ve inşa malzemesinin tesiri o sebebiyle «kerpiç yerine ağaç» devamlı yerleşme yerlerinin teşekkül edemeyeceği şeklinde izah etmelidir. Böylece ilk çağlarda ormanlarla kaplı olan bu bölgenin kabartmalarıyla ilgili şehir ve köylerini, misal olarak tetkik ettiğimiz düz iskân yerlerinde aramalıdır.

³ Arch. Anz. 1941, s. 564.

⁴ MDOG 65, 1927, s. 40-1.

Bittel, bolluğu sağlıyan ikinci âmili, Doğu Kilikya ile Maraş üstünden gelen yolların Antitorosları bu bölgede aşmasında aramıştı. Yerinde ve bilhassa Bel'ler üstünde yaptığımız tetkikler, bunu kolaylıkla teyid etmiştir. Pınarbaşı'yla, Saimeyli arasındaki yedi büyük geçitten çoğunun Gök sun üstünden Maraş'a, Doğu Kilikya'ya; Marabus üstünden de Yarpuz ve Malatya'ya; bir tanesinin de Saimeyli-Feke-Kozan üstünden gene Kilikya'ya inebileceğini ve bunların mihrakını Komana Kappadokya'nın temsil ettiğini Ramsay, Hogarth-Munro ve bilhassa Grothe'nin yukarıda andığımız esaslı çalışmalarına borçluyuz. Tabiatın tayin ettiği geçitler değişmiyeceğine göre, Taşçı-İmamkulu-Gezbeli-Fraktin kabartmaları ile iki höyük Antitorosların birinci geçidine, yani Gezbel'e göre birer mana kazanabilirler⁵. Roma çağında olduğu gibi, daha eski devirlerde de Kayseri-Zerezek ve Tomarza üstünden Köselere inen kuzey yolu, Fraktin ve Şahmelik'ten Hüseyinli ve Beşkardeş'den Taşçı'ya gelen güney yoluyla birleştikten sonra, ancak Gezbel'den geçerek bir taraftan güneye, diğer taraftan Şa'ra (gerçekten o zamanlarda da Komana ise), yani kuzeye doğru yönelir. Kabartmaları, yedi geçidin en ehemmiyetsizi olan Gökbel ve Debel'e münaşebete getirmek, yolu iki misline çıkaracağında mümkün değildir⁶. Köselere inmeden Tomarza üstünden Kızıldağ istikametini tutan yolun da Kurubel'den geçtiğini buradaki hiyeroglifli ve aslan kabartmalı bir Hitit anıtının varlığı ile, Roma yolunun akışı doğrulamış ve bu, araziyi iyi kıymetlendirenler tarafından çoktanberi sezilmiş bulunmaktadır⁷. Bununla beraber, bu Hitit yollarının meselâ Kuruçay-Bel'den geçen Roma şosesi gibi, düzenli ve taş döşeli bir yol olduğunu kabul etmek de hatadır; bunlar daha ziyade emniyeti sağlanmış kervan yolları - torak yol - tipindedir. Bu bahsı kapatmadan önce, Fraktin çevresinin Kayseri'ye Zerezek üstünden bağlandığını ve bugünkü Develi-İnce su yolunun tercih edilmediğini ve Erçiye'yi takip eden dağ yolunu tetkik etmeden önce bu hususta da bir şey söylenemeyeceğini belirtmeliyim.

Bütün bu mıntakanın Romalılar çağında kesif bir iskâna tabi olduğunu Fraktin çevresinde, Samanti boyundaki sırtlarda görülen taş ve toprak tümülüslerle, kayalıklara oyulan lâhitler, oda mezarları ve köy harabeleri doğrulamaktadır. Bunları K. Kappadokya'ya, Kayseri'ye ve Develi çevresine bağliyan tali yolları yumuşak andezit tabanın üstündeki tekerlek izlerine göre restore etmek pek kolaydır.

Bu mıntakanın yol ve iskân prensipleri bakımından üstünde durulması gereken iki hususiyeti daha vardır: Bunlardan birincisi, dağlık kısımlarda ve hele kale adı verilen köylerin civarında yokolmuş veya kıt kalıntıları henüz görülebilen kalelerin varlığıdır.

Hâkim sırtlara kurulan bu kaleler, bel'lere doğru dallanan yolları kontrol edebilecek yerlerdedir. Biz görebildiklerimizde, Romalılarınkinden daha eski çanak çömleğe rastlıyamadığımız gibi, yapı teknikleri de Hititlerinkiyle ilgili

5 Archä. Anz. 1940, s. 560, not. 2.

6 H. Grothe II, s. 29.

7 H. Grothe I, 269 ve en son olarak Archä. Anz. 1940, s. 560, not. 2 (K. Bittel).

değildir. Bunlar arasında, ilk şeklini en iyi koruyan Şahmelik'in 5 km. kuzey doğusunda, genişçe bir vadinin bir ucunda, Sevakın Dağı eteğinde ve iki hattı içtima arasındaki platodadır. Genişçe bir methal, uzun bir koridor, iç ve dışta dikdörtgen ve kare plânlı kulelerden ibaret olan bu kale (şek. 14), kuru duvar tekniğine göre kurulmuştur. Birbirlerine iyi alıştırmış irili-ufaklı taşların dış yüzleri çekiçle düzeltilmiş, köşelere de kesme taşların yerleştirilmesine dikkat edilmiştir. Kaleyi kalın ve kuru duvarlar, platonun dik kısmındaki geniş teşkilâtli mağaralara bağlamaktadır. Posatlı üstünden Tomarza'ya kolaylıkla bağlanabilen bu kale, Romalılar zamanında yapılmış, Bizanslılar tarafından kullanılmış ve ayrıca Ermenilerin de sığınağı olmuştur.

İkincisi, bu sahada Selçuklu devrine ait kervansaray, kale, türbe ve kasaba harabelerinin yokluğudur. Bunun izahı bize düşmemekle beraber, sebebini Doğu Torosların bu dağlık kısımlarının güneyde kışlayan Türkmen boylarının yaylağı olmasında ve buradaki aşiretlerin hayat tarzında ve ayrıca bu sahanın bu çağlarda bir sınır bölgesi oluşunda aramalıdır.

Kazılar: Bittel, Fraktin kaya kabartmasının yanındaki burunun üstünde bir iskân yerini keşfetmiş ve buradan Bakır Çağı, Hitit ve Kappadokya devrine ait çanak çömlek toplamıştır⁸. Biz önce Bittel'in yazdıklarına ve tam karşısındaki höyüğün varlığına dayanarak, bu yerin bir karum olabileceğini tahmin etmiştik. Bunun için iskân sahasının tam ortasında ve 16X18 m. boyunda bir alanı kazdık. Anakaya'ya 30 cm. derinlikte erişildi. Temelleri yer yüzünden de belli olan dikdörtgen plânlı büyük bir yapının (şek. 15) yanına dizilen mutfak, kileri ve oturma odası açıklanmıştır. 12 X 10 m. ölçüsünde olan ve temelleri düzensiz andezitten yapılan bu evin tabanından toplanan çanak çömlek, İç Anadolu'da M. ö. 3 üncü bine tarihlenenlerin her bakımından eşidir. Obsidiyen bıçaklarla, el değirmeni taşları, ağırşak ve ağırlıklar bilinenlere yeni birşey katmamıştır. Bu sahanın hemen hemen her tarafı kazılmış olmasına rağmen, bu çağı karakterlendiren kalıntılardan başkasına raslanmamıştır. Bittel'in satıhtan derlediği Hitit ve Kappadokya parçalarına bütün kazı boyunca raslanılmamış ve bu sahanın bu devirlerde iskân edilmediği, adı geçen çanak çömleğin buraya sonradan ve başka yerden tesadüfen getirildiği, bunların da Bittel tarafından toplandığı anlaşılmaktadır. Bu düz iskân yeri Samantı vadisinde görülenlerin Karasu'yu takiben platoya doğru devam ettiklerine bir işarettir.

Kabartma ile uzak veya yakından ilgili olmayan bu iskân yerinden sonra, önceden kararlaştırılan ve uzunluğu 150, genişliği 80, yüksekliği 15 m. olan Fraktin höyüğünün kazısına başladık. Eskidenberi bilindiği gibi, bu çevrede birincisi Şahmelik ile Hüseyinli, ikincisi Kazlı Gömedi ile Epçe arasında (Fraktin höyüğü) olmak üzere, iki höyük vardır⁹. Höyüğün tam tepesinde, 20x8 m. boyunda bir alan açıldı; ve 7.50 m. derinliğe inilmek suretiyle, üç kültür katı tespit edildi:

a) Roma devrini temsil eden son kültür, üç safhadır. İlkini, köşeleri kesme, temel ve duvarları da tuğla boyundaki düzenli taşlarla örülen monumental bina temsil etmektedir (şek. 16). Binanın her tarafı, bu çevrenin bugünkü evle-

⁸ Archä. Anz. 1939, s. 565 v. d.

⁹ OIC 8, s. 32.

rinde olduğu gibi, taştandır. Bu, Orta Anadolu höyüklerinde görülebilen Roma yapılarının en büyüğüdür. Höyük, bu çağda bir şehirdir. Esasen bunu, etekteki ören yeri ve mezarlık da doğrulamaktadır. İkinci safhayı, bu binanın tahribinden sonra onun içine ve hatta temellerini de kesmek suretiyle yapılan küçük bir bina temsil etmektedir (şek. 16). Bundan sonra buraya yeni binalar kurulmamış ve bu harabenin üstü aynı çağın mezarlığı olarak kullanılmıştır. Mezarların hepsi, tek veya 2-3 kesme taşla yapılmış olup, s a n d u k a biçimindedir. Batıdaki sırtlar üstünde görülen irili-ufaklı taş tümülüsler, bu mâmur beldeye ait olmalıdır.

b) a'nın derin temelleri küçük yapılardan teşekkül eden ve son safhasında yangın geçiren Frig mahallesini çok tahrip etmiştir. Bu katta Friglerin ilk ve geç safhasına ait boyalı ve tek renkli çanak çömlekten başka, damga bir mühürle, Mısır'dan ithal edilen hiyeroglifli s k a r a b e'ler bulunmuştur. Üstündekinin aksine, bu katın evlerinde kerpiç ve hatil kalıntılarına bol bol raslanmıştır. Tahrip edilen ve her şeyi bir birine karıştırılan bu safhada bol asara raslanmamış olmakla beraber, burada da «Friglere aidiyeti» söylenen ve M. ö. ikinci binin sonu ile birinci binde kullanılan çanak çömlek nev'inin varlığından şüphe edilemez.

c) Bu kazı mevsiminde incelenen en eski safhayı, Hitit Çağı temsil etmektedir. Büyük bir yangınla sona erdirilen bu katı kömürleşmiş ağaçlarla, kızarmış toprak ve siyahlaşmış, parçalanmış andezitler karakterlendirmektedir. Höyüğün her tarafına yayıldığı görülen bu yangından hiç bir eşya kurtarılamamış ve her şey bırakıldığı yerde elimize geçmiştir. Kazılan sahanın darlığı, temellerin kesikliği ev plânlarını tesbit etmemize engel olmuştur. Çanak çömleğin teknik ve biçimleri, K ü l t e p e ve B o ğ a z k ö y' de bulunanlardan farksızdır. Tekniği kaba olan adak kaplarına, bir arada/topluca raslanmıştır. Büyük Hitit çağına ait olan bu çanak çömlekle birlikte bulunan mütenazır kulplu, ince-uzun boyunlu, alçak emzikli vazo «S t i r r u p v a s e» doğrudan doğruya K ı t' a Y u n a n i s t a n' dan ve S o n H e l l a s medeniyetinden idhal edilmiştir. Buna göre, bu boyalı vazo, Doğu'nun bu iç bölgelerinde, hususiyile Orta Anadolu'da raslanan Yunanistan menşeli ilk kaptır. Bunun hem kronoloji, hem de Anadolu-Ege münasebetleri bakımından önemi pek büyüktür.

1.20 m. kalınlığı olan bu yangın katındaki tunç âletler bol ve çeşitlidir. Tunçtan yüzük, küpe, iğne ve pendants gibi her yerde raslanan küçük süs eşyasından başka, söğüt yaprağı biçimindeki okuçları, kargı ucu. iri-kalın kol ve bacak bilezikleri, tas ve fincan ile başka yerlerde eşini göremediğimiz kolcuklu ve sap delikli ufak merâsim baltası (şek. 12) , henüz ağaç sapı ile korunan sap delikli ve mahmuzlu iri balta, ucu geriye kıvrılmış büyük hançerle, sap delikli bıçak bilinen Hitit maden âletlerinin zengin bir koleksiyonunu temsil etmektedir.

Yanmış bir binaya ait odanın 7.30 m. derinlikteki tabanından çıkarılan bu asarın yanında bulunan üç silindir mühür de çok ilgi çekicidir. Yarısı kırılmış ve ayrıca evle birlikte yanmış olan birinci silindire büyük Hamurabi'nin ve mühür sahibi kadının adları ç i v i y a z ı s ı ile hakedilmiştir. Tanrıların (İ l a b r a t ve I a m a s s u) belden yukarı kısımları eksiktir. İkinci silindir de E s k i B a b i l devri üslubuna göre işlenmiş olup, üstünde tahtta oturan ve elinde

başak tutan bir tanrı ile, hamle vaziyetinde iki Gılgamış tasviri sezilmektedir. Üçüncüsünün de Geç Assur çağına ait oluşu, bilhassa kronoloji bakımından önemlidir.

Babil menşeli olan bu iki mührü aynı merkezde ve hatta aynı odanın tabanında ve bilhassa İç Anadolu'da raslanmış bulunulması, Kültepenin aşağı-yukarı 75 km. güney batısındaki Fraktin höyüğünün önemini arttırmaktadır. Geç Assur çağına ait olan mühür, bu katta intrusion'dur; yukardan aşağıya inmiş olması icab eder M. ö. 1500/1400-1200 yılına ait olan bu büyük yapının maalesef yalnız bir odasının yarısı kazılabilmektedir. Gelecek sene hem bu bina, hem de bitişindeki yapılar açığa çıkarılacaktır. Burada dikkat nazarımızı çeken en mühim nokta adı geçen evle, tabanında bulunan çanak çömlek ve madenî eşyanın Büyük Hitit Çağına, aynı tabandan derlenen iki silindir mührünün de daha eski bir devreye ait olmasıdır. Biz bunu, mühürlerin uzun müddet kullanılması veya saklanması suretiyle izah ediyoruz.

Yanan evin altında bu nevi bir felâkete maruz kalmıyan Hitit kültürünün ilk safhası, önümüzdeki yıllarda tetkik edilecektir. Burada çivi yazılı ve yazısız Babil ve Geç Assur silindir mührlerinin varlığı ve ayrıca Develi çevresinde de bir Kültepe tabletinin bulunmuş olması¹⁰, daha eski tabakaların tetkikini zaruri kılmaktadır. Açığa çıkarılan yanık evle, zengin eşyası Pudhepa ve III. Hatusil adına yapılan kabartmaya ait şehrin (kabartmanın 1800 m. doğusunda) evlerinden bir tanesidir. Heyetimiz bu şehri restore etmeyi ve kabartmaya olan bağı üstünde durmayı ihmal etmiyecektir.

TAHSİN ÖZGÜÇ

EXCAVATIONS AT FRAKTIN NEAR DEVELI AND RESEARCHES IN ANTI-TAURUS REGION

The University Museum of Ankara began excavation at Fraktin near Develi and made explorations in the region of Anti-Taurus, specially in the area between Develi and Saimbeyli. The staff of this expedition was the same as that that carried out excavations at the plain of Elbistan. As we wanted to learn the habitation conditions in this region, the members of expedition studied the ancient roads, which were closely linked to the seven passes in the Anti-Taurus mountains and also tried to determine the strategic points, which dominated these roads and investigated the open settlements along the Samanti-River, belonging to the Hittite and Copper Age periods.

The excavations were started at an open settlement, which was first discovered by K. Bittel on a rocky place on which is also located the famous Hittite relief. It took us three days to reach the bed-rock and in this space we unearthed the remnants of a building with 3 or 4 rooms and in it we

¹⁰ Belleten 39, s. 409 (E. Bilgiç). Bugün de Develi'de bir antikacının elinde bir Kültepe tabletinin saklandığını tesadüfen öğrenmiş bulunuyoruz.

found pot-sherds showing the characteristics of the Copper Age period of Central Anatolia.

After this we began to excavate one of the two mounds found in this district. This mound is located 1800 m. east of the Hittite reliefs. The results of this excavation are given below :

The first cultural layer of the Höyük belongs to the Roman-Period with three sub-levels. It has a cemetery and monumental buildings.

Underneath this layer we found the remains belonging to the Phrygian Period, which is characterised by its painted and unpainted pottery. Two Egyptian scarabs were found in this layer.

The third layer, which is the most important culture of this Höyük belongs to the Hittite Period. Abundent material were found in this layer. On the floor of a room in the house were discovered the typical Kültepe and Boğazköy Hittite ceramics, a rich collection of metal objects including daggers, knives, cups, ornaments, axes, a Mycenaean stirrup-vase. This vase was imported from the Greece-Mainland and is very important as it shows trade connections between Anatolia and Greece. Furthermore two cylinder seals of Old-Babylonian style were also found. On one of these seals is written in cuneiform characters the name of Hammurabi the great. As this house belongs to the period of New Hittite Empire, the existence of these old examples can be explained only by assuming that they were inherited from an earlier time. The building must be contemporary with the rock carvings of Hattusili III. and his queen Puduhepa.

In addition to these excavations, members of this expedition also studied the citadel, the mosque and the shrines appertaining to the Selçuk Period, in the district of Develi.

TAHSİN ÖZGÜÇ

İNGİLİZ ARKEOLOJİ ENSTİTÜSÜ

İngiltere'nin Türkiye'de kurulmasına karar verdiği Arkeoloji Enstitüsü, 15/1/1948 de Ankara'da Osmanlı Bankasının bitişğinde ve bu müesseseye ait bir binada Millî Eğitim Bakanı B. Reşat Şemsettin Sirer ve İngiliz Büyük Elçisi Sir David Kelly tarafından açılmış ve bu münasebetle Dışişleri Bakanı B. Necmettin Sadak ile, Enstitü Müdürü Prof. J. Garstang da birer nutuk söylemişlerdir.

Büyük bir arkeoloji sahası olan Anadolu'nun yeraltı ve yeryüzü anıtlarıyla cazip bir çalışma sahası haline gelmesi ve hele son yüzyıl içinde yapılan keşiflerin Eski Dünya'nın ortasına, yani üç kıt'anın sınır alanına kurulan bu ülkenin ilk medeniyetlerine karşı duyulan ilginin derecesini bir kat daha arttırmıştır.

Anadolu asarını tetkik etmek, veya diğer bir deyimle Anadolu Arkeolojisiyle meşgul olmak, yani Türk-İslâm ve Bizans sanatında varolanı koruyan, Klâsik çağla buna tekaddüm eden beşbin yıllık bir devrenin her türlü kültür malzemesine sahip olan bir ülke üstünde çalışmak, onun problemlerini çözmeye yoluna girmek, ancak tam teşkilatlı enstitülerin işidir. Bizde bu işe İstanbul'da

ve aşağı-yukarı 70 yıl önce, 1880 de *Osman Hamdi* bey merhumun rehberliği ile başlanmıştır. Muazzam müzelerin kurulması, İmparatorluk arazisinde korunan ve dünyanın en kıymetli hazinelerini temsil eden asarın derlenmesi, dünya ölçüsündeki katalogların neşri, mükemmel bir kütüphanenin teşekkülü ve nihayet gene bu müessesenin içinde bir arkeoloji mektebini kurmak tasavvuru, Anadolu ve İmparatorluk arazisinde medeniyet kuran eski akvamın dili, tarihi ve sanatı üstündeki çalışmalarıyla iştihar eden mütehassısların buraya getirilmesi¹, büyük ve hayırlı bir hareketin başlangıcı, uğurlu bir hazırlığın müjdecileriydi. Burada hadiselerin akış şeklini, şu veya bu şekilde gelişmesini münakaşa edecek değiliz; yalnız bizde müzecilik için titriyenler, arkeolojinin, hususiyile Anadolu Arkeolojisinin, Enstitüsünün doğmasını bilerek sağlamışlar ve yerlerini bugün İngiliz dostlarımızın «*müşterek ilmimizin ilerlemesi, meselelerin birlikte tetkik edilmesi, münakaşa olunması ve araştırılmaların yapılması*» için iş birliğine müracaat ettiği nesle bırakmışlardır.

En eski çağlarda dahi homojen bir medeniyeti temsil eden ve yüksek ülkelerde teşekkül eden ilk kültürlerin tipik bir örneğini veren Anadolu'nun, yalnız Eski Doğu medeniyetlerini Batı'dakilere bağlayan köprü'nün bir ucu olmadığı, bu ülkenin de kendine has köklü bir üslûba sahip bulunduğu ve bu medeniyetin bütün Yarım Ada'yı kapladığı sezildikten sonra, Anadolu Arkeolojisi üstündeki çalışmalar hissedilir derecede hızlanmıştır. İlk defa 1887 de, yani *metodlu* denilen kazılarla aynı zamanda başlayan milli kazılarımız, uzun bir durgunluk devri geçirmiş olmasına rağmen, müzelerimizin büyük gayreti, hele Türk Tarih Kurumu'nun kurulması ve nihayet İstanbul ve Ankara Üniversitelerinin arkeoloji filoloji, antropoloji ve sanat tarihi kürsülerinin teşekkülü, bilhassa Anadolu arkeolojisini bir dava olarak ele alanların gayelerini gerçekleştirmeğe yarıyordu. Bu müesseselerimizden başka, Amerika ve Avrupalı hafriyat heyetlerinin Anadolu'ya göçmesi ve muhtelif devirleri türlü kazılarla, istikşaf gezileriyle ve münferit anıtların arkeolojik etütleriyle aydınlatmak arzusu, arkeoloji malzemesinin kısa bir zamanda şaşırtıcı bir bolluğa erişmesini ve bunlarla uğraşacak yeni müesseselerin doğmasını, ihtisas erbabının artmasını icap ettiriyordu.

Yukarda adı geçen müesseselerimizin arkeolojimizin gelişmesindeki emeğine, metodlu çalışmasına, eksik olan her şeyi tamamlamak hususundaki tükenmez gayretine bağlanan an'anamız, bu sahada milletlerarası bir kıymet kazanmamızı sağlıyor ve ayrıca son zamana kadar arkeolojimizin başı olan İstanbul'da birisi Almanlara, diğeri Fransızlara ait olmak üzere, iki arkeoloji enstitüsünün açılmasına sebep oluyordu. Bunların kurduğu kütüphaneler, idare ettiği kazılar, tertiplediği istikşaf gezileri, orijinal etütleri Anadolu Arkeolojisinin en değerli kaynakları arasındadır. 6-7 mütehassısı bir arada çalıştırabilen bu Enstitülerin Anadolu'nun coğrafyasından, jeolojisinden ve Taş Devirlerinden başlamak üzere, ilk Madenler Çağı. Hitit-Frig Devri, Klâsik Çağ ve Bizans Arkeolojisi üstündeki örnek çalışmaları, Selçuklu ve Osmanlı sanatı hakkında hazırladıkları kıymetli eserlerle tamamlanıyordu. Bu iki Enstitü İstanbul Üniversitesi ve Müzeleriyle daima iş birliği halinde kalmış ve hatta her iki tarafta eksik kadrolarını, neşri-

¹ Müzeciliğimizin tarihi ve bu konu hakkında bk. Remzi Oğuz Arık, Arkeoloji Araştırmaları, İstanbul 1941 No. 1.

yatını bir birinden tamamlamak suretiyle «müşterek ilmtimizin ilerlemesi» için başka yerlerde örneğine az raslanan bir anlayış göstermiştir.

İngiliz Enstitüsü, İstanbul'dan sonra arkeolojimizin ikinci merkezi olan Ankara'da kurulmuştur. Bizce bu, yeni Enstitüyü İstanbul'dakilerinden ayıran en mühim bir vasıftır. İstanbul'daki Enstitülerin bizimle iş birliği hususunda hiç sıkıntı çekmediğini, her konuda Müze ve Üniversite elemanlarıyla münakaşa edebildiğini pek iyi bilen Prof. Garstang, aynı muhitin Ankara'da da teşekkür ettiğini sezmemiştir.

İngiliz Arkeoloji Enstitüsü, merkezi Londra'da bulunan bir komite tarafından kurulmuştur. Enstitünün müdürü ve bu komitenin başkanı Anadolu arkeolojisi ve kültürleriyle iştigal edenlerin yakından tanıdığı Prof. John Garstang'dır. Liverpool Üniversitesinin eski profesörlerinden J. Garstang, Filistin ve bilhassa Anadolu'daki kazıları ile iştihar etmiş bir hafriyatçıdır. 1907, 1909 ve 1911 yıllarında Gaziantep vilâyetine bağlı *Sakçagözü* köyü yanındaki bir höyükte yaptığı kazıda o zamana kadar bilinmeyen yeni bir medeniyeti, Neolitikü keşf etmiş, ve ayrıca aynı höyüğün tepesinde M. ö. birinci bin yılının ilk yarısına tarihlenen büyükçe bir kale ile, onun bir köşesine kurulan ve kapısı Geç Hitit sanatı üslûbuna göre kabartmalarla süslenen bir sarayı açığa çıkarmıştır. Bundan sonra, Anadolu'yu sık sık ziyaret eden Profesör, Hitit arkeolojisi, kültürü ve Anadolu'nun tarihi coğrafyası, iskân yerleri hakkında eser ve etütler ayınlamıştır. Bundan başka, 1937/38, 1938/39 ve 1946/47 yıllarında *Neilson Expedition*'unun başkanı olarak Mersin yanındaki *Yümüktepe* kazılarını idare etmiş ve burada hem *kronoloji*, hem de *ilk köy kültür*'lerinin teşekkülü bakımından önemli ipuçlarının ışığa çıkarılmasında tek başına âmil olmuştur. Böylece Anadolu arkeolojisinin problemlerini kazı sahasında, arazi üstünde çözmeye çalışan muhterem profesörün kısa bir zamanda mükemmel bir Enstitü kuracağından şüphe edilemez. Ayrıca Enstitünün Londra'daki merkezi komitesinde Anadolu ve Irak'daki fevkalade keşifleriyle tanınan büyük hâfir *Sir Leonard Woolley* ile, Batı Anadolu'nun ilk kültürlerini tefsir ve tabakalandırmada büyük bir başarı gösren *Miss W. Lamb* gibi bir mütehassısın varlığı, İngilizlerin bu Enstitüyü Anadolu'yu en iyi tanıyanların ellerine bıraktıklarını göstermektedir.

Burada, Enstitünün gayesi ve çalışma sahası üstünde duracak değil; bu açılış töreninde söylenen nutuklarla iyice belirtilmiştir. Dört İngiliz Üniversitesi ve arkeolojiyle ilgili muhtelif kurumların yardım ve muzaheretine bağlı olan Enstitünün mesaisini, arkeolojinin bütün çağlarına teşmil edeceğini ve hele Türk-İslâm eserlerine de önem vereceğini bildirmesi, bu Enstitüden beklediklerimizin tam ifadesidir.

Bu arada Enstitünün «İngiliz öğrencilerinin Türkçeyi öğrenmelerini ve bu sahada gelişmelerini sağlayacağını» ilân etmesi de, çok önemlidir. Enstitü, on dokuzuncu yüzyılda İstanbul Müzelerinin dar kadrosuna göre başlayan ve son zamanlarda muhtelif müesseselerimizin, mütehassıslarımızın ısrarla üstünde durduğu Anadolu Arkeolojisinde ihtisaslaşacak İngiliz gençlerinin Türkçe ile yazılanları okuyabilmeleri, büyük bir gelişme vadeden vilayet müzelerinde çalışabilmeleri, kazı ve gezi yapabilmeleri için Türkçenin kendilerine sağlayacağı büyük imkânları tahminde katıyken gecikmemiştir. Enstitünün her gün geçtikçe biraz

daha arkeoloji dili olan Türkçenin önemini sezmiş bulunması, mütehasş:s yetiş-tirmek hususundaki gayretinin tam teminatıdır.

Bundan başka, Enstitünün Üniversite tarafından tavsiye olunan mezun gençleri, talebe olarak kabul etme arzusu da üstünde durulmağa değer bir ko-nudur. Bizim İstanbul ve Ankara Üniversitelerimizden mezun olan gençlerin mühim bir kısmı gene bu müesseselerde çalışmakta ve akademik kariyerin bü-tün safhalarında en ufak bir atlama dahi kaydetmeden, basamak basamak yük-selmektedir. Bu bakımdan İngiliz Arkeoloji Enstitüsünün de mezun gençlerimiz üstünde durmak arzusu bu müesseselere yardım etmek demektir; böylece İngi-liz Üniversitelerinden mezun olan ve bu üniversitelere tavsiye olunan istidatlı gençler de bilmukabele bizim Enstitülerimize talebe olarak kabul olunabilecekler ve böylece Anadolu arkeolojisindeki ihtisaslaşmaları kelimenin tam manasıyle sağlanmış olacaktır ki, bu nevi bir işbirliği bizleri bilhassa sevindirecektir.

Ayrıca Enstitünün yapacağı istikşaf gezilerine, kazılara öğrencileri de işti-râk ettirmek suretiyle, bu gençleri « arkeolojinin gerçek kaynağına » gönderme arzusu, Anadolu'da yıllardanberi tatbik edilenlerin faydasını kabul etmek ve buna uymak demektir. Gerçekten 1887 'denberi alıştığımız bu kazı işlerinde ve he'le son onbeş yıl içinde yürütülenlerde, istikşaf gezilerinde, Selçuklu ve Osmanlı asarının rölöve ve tamiri işlerinde arkeoloji talebelerinin üzerlerine düşen vazifeleri başarma hususundaki samimî gayretlerinin en yakın şahidiydik. Bugün Anadolu'da bir mevsimde en az 4—5 yerde kazı yaptığımız, 2—3 heyet-in de istikşaf gezisine çıktığı ve ayrıca rölöve ve tamir ekiplerinin de muhtelif bölgelerde çalıştığı gözönünde tutulursa, bu Enstitünün yardımıyle İngiltere'den staj yapmak, kazı görmek, Anadolu arkeolojisini öğrenmek maksadiyle gönde-rilecek beş-altı İngiliz gencini Tarih Kurumu'nun, Müzelerin, Üniversitelerin kazılarında çalıştırmak daima mümkün olacaktır. Diğer taraftan İngiliz Arkeoloji Enstitüsünün ve başka İngiliz müesseselerinin yapacağı kazı ve gezilere bizim talebeler de iştirak ettirilecek ve böylece muhterem profesörün arzu buyurduk-ları en ciddi işbirliği de sağlanmış olacaktır. Ayrıca İngiliz Arkeoloji Enstitüsü, Ankara Üniversitesindeki Arkeoloji, Hititoloji ve Assuroloji kürsüleriyle, karşı-sında Şikago'daki Şarkiyat Enstitüsünün daha mütevazi bir eşini bulacak ve onunla işbirliği edecektir. Bugün Ankara'da da bu sahalarda bir *Araştırma Enstitüsü'nün* teşekkül ettiği herşeyi ile bellidir.

Yakından tanıdığımız İngiliz ilim adamlarının, Türk - İngiliz arkeologlarının işbirliğini sağlamak amacıyla kurduğu bu Enstitünün mesaisinde muvaffak olma-sını candan dileriz.

TAHSİN ÖZGÜÇ

C. SCHAEFFER'İN KONFERANSLARI

Ras-Şamra'nın ünlü hâfiri C. Schaeffer 8-10/XII/1947 de Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesinde üç gün süren münakaşalı konferanslar vermiştir. Schaeffer, ilk örneklerini Şikago Şarkiyat Enstitüsü yayınları arasın-da gördüğümüz mukayeseli stratigrafi esasına dayanan kronoloji sistemini kabul

etmiş ve pek yakında yayımlanacak olan büyük eserini de buna göre hazırlamıştır. Gerçekten bu sistem büyük merkezlerin karşılıklı kronolojilerini aydınlatılmak için tatbik edilecek en faydalı usullerden bir tanesidir. Anadolu'nun yalnız ünlü kazı yerleri üstünde durak *Schaeffer*, bu işe *Troia* ile başlamış ve *Schliemann*'ın ilk tezlerini *Dörpfeld*'e karşı müdafaa etmek suretiyle, eski münaşaları canlandırmış ve Alman hâfirlerinin «*Schatzfunde*» dedikleri zengin asarın, II C. megoronlarından mühim bir kısmının, N ve M surusun III. kata ait olduğunu, bu konuda ve bunları tefsirdе *Dörpfeld*'in aldandığını *Schliemann*'ın haklı olduğunu bildirmiştir. Amerikalı hâfirlerin ilk kısa raporlarından da faydalanan konferansçı, *Troia* katlarının özelliğini açıklamış ve arkeoloji eşyasından bazılarını, dış sahalardaki benzerleriyle mukayese etmiştir. Bu arada bilhassa büyük merkezlerdeki yangın katlarını ele alan *Enkomi* hâfiri, II. *Troia* yangınının *Alacahöyük*'ün III. 7-8, *Alişar*'ın Ia, *Tarsus*'un III² «yani 12-13 üncü m. deki yangın» *Tepe-Hisar*'ın II B, *Eski Ugarit*, *Biblos* ve *Filistin*'deki yangın katları ile çağdaş olduğunu ve bunun Eski Devlet'in sukutu ile ilgili bulunduğunu açıklamak suretiyle, mukayese ve müşahede ufkumuzu en mükemmel şekilde genişletmiştir. Ayrıca bu yangınları takip eden kültür katlarının zengin ve kudretli bir medeniyeti temsil ettiklerini ve bunları *Troia*'da III. katın hazinesi ve büyük surunun, *Alacahöyük*'de kıral mezarlarının *Alişar*'da I b nin, *Tarsus*'da III. katın hemen üstündeki safhanın, *Tepe-Hisar*'da da III. seviyedeki zengin mezarların karakterlendirdiğini belirtmiş; ve bu kısma bizim için yeni sayılan görüşlerini eklemiştir. Bundan sonra II. *Troia*'nın, III.² *Ras-Şamra*'nın, *Alaca*, *Alişar* ve *Tarsus*'un yukarda adı geçen kültür katlarının 2300 yılında sona erdiğini bildirmek suretiyle, *Blegen*'in ilk teklifine iştirak etmiştir. Ayrıca daha geç kültür katlarını da bahis konusu eden söz sahibi, *Ras-Şamra*'nın muahhar II.² katında görülen zelzele felâketini VI. *Troia*'dakiyle bir tutmuş ve her iki beldeyi de aynı zamanda vukua gelen bu felâketin sona erdirdiğini kabul etmiş ve bu izleri *Tarsus*'da da görmek istemiştir. Bundan başka, II 2-3. *Ugarit*'in, *Troia*'nın VII. a medeniyeti ile çağdaş olduğunu da açıklamıştır.

Tarsus'un stratigrafisi konusunda, yalnız harpten önceki kazıların sonuçlarını değerlendirmekle iktifa eden *Schaeffer*, buranın M. ö. 1200 yılından evvelki kültürlerini üçe ayırmıştır. *Geç Tunç Devri* olarak adlandırıldığı I- kültür, *Mikenai* menşeli asar ve hiyeroglifli *Hitit bulle*'leri ile karakterlenir. Bu safha, *Ras-Şamra* ve *Troia*'nın VII a. katında olduğu gibi, Kuzey'den gelen bir akınlardan kaldırılmıştır. Burada M. ö. 1300 yıllarında vuku bulan zelzele, VI. *Troia* ve *Ras-Şamra*'dakilerin çağdaşıdır.

II. Kültür *Orta Tunç Çağı*'dır. Boyalı çanak çömleği *Ras-Şamra* ve *Katna*'daki benzerlerine göre tarihlenebilmektedir. *Ugarit*'de *Orta Safha*'nın 2-3 üncü bölümüne tekabül eden bu kültür katında ve 6.50 m. derinlikte büyüke bir yangın tabakası vardır.

III. Kültür 7.50 m. nin altındaki *Eski Tunç Çağı*'na tekabül eder. Bundaki yangın katı 10.50 m. derinliktedir. Bu medeniyette *Troia*'nın II-III. *Alişar*'ın I b katına benzeyen asar mevcuttur. Bunun altında ve 12-13 m. derinlikte görülen ikinci yangın katı, II. *Troia*'ninkî ile çağdaştır.

Konferansçı *Alişar*'ın Ia ve I b medeniyetini *K. Bittel* ve v. d. *Osten*'e

göre münakaşa etmiş, tâli yapı katlarını da bu iki safhaya dağıtmıştır. Ia'nın yangınla sona erdiği ve bu enkazın üstüne Ib'nin kurulduğu bildirilmiş ve III. medeniyetle Hitit katlarının birbirine olan münasebeti üstünde durulduktan sonra, Boğazköy'deki Hitit medeniyetinin tâli safhaları ayrı ayrı gözden geçirilmiştir.

En son olarak Alacahöyük üstünde durulmuş ve ünlü mezarların M. ö. 2300-2000 yılına ait olduğu söylenmek suretiyle, bugüne kadar teklif edilen ciddi tarihlere bir yenisi daha eklenmiş oldu. *Schaeffer*, kiral mezarlarının III. Troia ile çağdaş olduğunu, bilhassa belirtmiş ve ayrıca beşinci yapı katında görülen yangının II. Troia'nınki ile çağdaş olduğunu ve mezarların daha üstte bulunduğunu, çizdiği kesitlerle de isbata çalışmıştır. Alaca'da III. yü. Alışar'da Ia'yı, Troia'da II. katı 2400 veya 2300'de ortadan kaldıran yangın felâketi, bütün Önasya memleketlerinde müsterektir; hatta Mısır'ın Eski Devleti'de buna kurban gitmiştir. Alaca'da bu felâketten sonra, bir aksi tesir halinde parlıyan yüksek medeniyeti kiral mezarları ile, II katın monümental binaları temsil etmiştir. Troia bahsinde de açıkladığı gibi, *Schaeffer*'e göre Alacahöyük mezarları, III. Tarsus, Alışar'ın Ib, Tepe-Hisar'ın III., Eski Uğarit'in 3'ü ve Tel-Ahmar'ın hypogaeum'u ile çağdaştır; hatta Boğazköy'ün V. katı da bu safhaya kadar yükseltilmiştir.

Konferansçı Alaca'nın Hitit katlarını ilk raporlara göre tasnif etmiş, başlangıç ve devamını alıştırdığımızdan farklı olarak ele almıştır.

Schaeffer'in birbirinden esaslı surette farklı olan ve muhtelif kültür bölgelerini temsil eden merkezleri topluca ele alması, ve bilhassa yangın ve zelzele katları üstünde büyük bir dikkat ve titizlikle durması, konferanslarından azami derecede faydalanmamızı sağlamıştır. Ayrıca henüz kesin raporları yayınlanmayan kazıların bütün malzemesini görmek imkânına sahip olan mütehassıslarımızın da bu münakaşalı konferanslara katılmış olmaları, üç gün süren ciddi bir kollegium havasının esmesini sağlamıştır. Böylece konferansçı bütün Anadolu ve Önasya kültürlerinin mukayeseli stratigrafileri bahsinde ileri sürülen görüşleri tahlil etmek imkanını bulmuş ve buradaki çalışmalardan duyduğu hazı tekarrulamaktan zevk aldığını, yeni bir çok şeyler öğrendiğini, Türkçe neşriyatın iki dille yapılmasını temenni ettiğini bildirmiştir.

TAHSİN ÖZGÜÇ

R. J. BRAIDWOOD'UN KONFERANSI

Şikago Şarkiyat Enstitüsü'nün Amik Ovasındaki kazılarına arkeolog olarak iştirak eden ve burada açığa çıkarılan ilk kültürler üstünde çalışan *R. J. Braidwood*, 1947 yılının Aralık ayında Irak'a giderken Ankara'ya uğramış, mütehassıslarımızla ve bilhassa kendi sahası üstünde uğraşanlarla meslekî görüşmelerde bulunmuştur. Bundan başka, Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesinde henüz yayınlanmayan ve ilim dünyasının sabırsızlıkla beklediği Amik Ovası kazılarının ışığa çıkardığı ilk medeniyetler hakkında münakaşalı bir konferans vermiştir.

Braidwood bu konferansında Amik Ovası kültürlerinin bir tablosunu çizmiş

Karagalinka ırmağı kıyısındaki Şaman mezarından çıkarılan altın taç.

ve bunları başlangıçtan «Neolitik safhadan» Orta Çağlara kadar takip etmiştir. Konuşmasını bilhassa *Tel-el-Cüdeyde*'de sağlanan stratigrafiye inhisar ettiren mütehasıs, yalnız başlangıçtan «Neolitik medeniyetten» M. ö. 2000 yılına, yani, IX. tabakanın sonuna kadar devam eden kültürler üstünde durmuş ve her birinin esas vasıflarını ayrı ayrı izah etmiştir. Bunların çoğu, Anadolu arkeolojisinde ihtisaslaşanlara yeni olmamakla beraber, *Braidwood*'un ince metodu, tasnifteki titizliği, problemlere vukufu, teknik ve şekil değişikliklerini sezisteki mahareti, mukayeselerindeki isabeti ve hele, laboratuvar mesaisine dayanan usulü tamamen yenidir.

XIV. den IX. ya kadar inen bu kültür katları A'dan J'ye kadar olmak üzere, on tâli safhaya bölünmüştür. Tepeye doğru gidildikçe üç tâli seviyeye ayrılan XIII. kattan önce ve çanak çömleğine göre iki safhalı olan XIV. ile XIII. arasında karanlık/şüpheli bir tabaka daha mevcuttur ki, bunu *Tel-Kurdu* kazısı aydınlatmaktadır. Bir köy medeniyetini temsil eden A safhası, ana toprak üstüne kurulmuş olup, koyu renkli ve perdahlı bir çanak çömlek nevi ile karakterlenmektedir. Bunun tekâmülü olan B'de ise, Kuzey Mezopotamya'daki ilk medeniyetleri en iyi temsil eden *Tel-Hassuna* ile bir münasebet vardır. Suriye-Çukurova «Syro-Cilician» medeniyetleri olarak adlanan bu safhaların üçüncüsünde, yani C'de *Tel-Halaf* kültürünün ilk tesiri görülmektedir. Bunu *Hassuna* üstünden *Tepe-Sialk*'a kadar genişletmek daima mümkündür. Mahallî *Tel-Halaf*'dan *El-Ubeid*'e intikal D'de olmuştur. Kuzey Mezopotamya'daki *El-Ubeid*'in ikinci/geç safhası kendisini E'de ve büyük ölçüde göstermiştir. Buraya kadar devamlı bir tekâmül takip eden kültürlerde, ilk kesin değişiklik F'de, yani *Uruk* medeniyetine ait asarın görülmesiyle başlar. Bundan sonraki tekâmülde gene esaslı bir değişiklik yoktur.

Konferansçı, Hatay'ın Çukurova'ya bakınca, Doğu tesirlerine daha çok açık olduğunu ve bu tesirlerin aşağıdan yukarıya doğru arttığını belirtmiştir. Ayrıca *Braidwood*, Hatay-Çukurova'daki bu ilk köy medeniyetlerinin Anadolu ve Ege'ye yayılan medeniyetin beşğini teşkil ettiğini de sözlerine eklemiştir. XII. tabaka çerçevesine giren G safhası *Mısır*'ın *birinci hanedanıyla* Mezopotamya'nın *Cemdet-nasr* medeniyeti ve ilk inkitadan sonraki yerli kültürün kaynaştığı, kronoloji imkânlarının arttığı bir seviyeyi temsil etmektedir. Hâfir ilk defa bu safhayı nisbî rakamlarla « 3500 - 3000 » ifade etmeği denemiştir. XI. tabakaya tekabül eden H safhası, yeni bir geleneğin örneğini vermektedir. Burada yerli an'anesinin devamı bariz olmakla beraber, İç Anadolu'dan gelen tesirlerin derecesi de pek aydındır. Anadolu kronolojisi münasebetiyle *K. Bittel* ve bizim de üstünde sık sık durduğumuz bu kata *Braidwood*, 3000 - 2600 yılını teklif etmiş, ve kırmızısiyah astarlı kapların üstünlüğünü belirtmiştir¹. X. katın I. safhasında « 2600-2300 » H ananesi devam etmekle beraber, *Til-Barsip* üstünden gelen tesirler de küçümsenmeyecek bir ölçüdedir. IX. ya tekabül eden J'nin en büyük önemi, *Troia* ve İç Anadolu'dakilere benziyen çift kulplu bardaklara « *depas amphiky-*

1 Alişar'daki I a medeniyetinin bahis konusu olduğu bu safhaya ait malzemenin iyice yayılması, Anadolu'dakileri tarihlendirme bakımından çok işimize yarıyacaktır. Bununla beraber, burada yeri gelmişken bu safhanın İç Anadolu'da Kalkolitik medeniyetin en son safhasına ve hele Bakır Çağının ilk ve orta katlarına tekabül ettiğini; Anadolu'da bunun altında da daha eski bir medeniyet ve yapı katlarının varlığını belirtmeliyim.

pellon » sahip olmasıdır. Bunlar konferanşının bu safha için teklif ettiği »2300-2000» tarihini — kelimenin tam manasıyla — doğrulamaktadır. Bu katta nemli iken düzeltilmiş çanak çömlekle, boyalılar pek boldur.

Bundrn sonra konferanşçı İran - Suriye - Mısır ve Anadolu'nun ilk köy kültürleri üstünde durmuş, çeşitli soruları cevaplandırmış ve karanlık noktaların aydınlanması yoluna girilerek, Anadolu kronolojisi bahsinde bir adım daha ileriye gidilmiştir.

TAHSİN ÖZGÜÇ

TÜRKİSTAN'DA VE ALTAYLAR'DA SON YILLARDA YAPILAN ARKEOLOJİ ARAŞTIRMALARI

Türkistan'ın Buhara, Hive, Fergane ve Yedisu ülkelerinde ve Altaylar'da son on yıl içinde yapılan arkeoloji araştırmalarının sonuçları Sovyet arkeoloji dergilerinde arka arkaya haber verilmektedir. Çok kısa raporlar halinde verilen bu haberlerde bile Türk siyasi ve kültür tarihini ilgilendiren önemli yeni bilgilere rastlanmaktadır.

Yedisu'da Talas, Çu, Sarısu ve İli ırmakları boylarında yapılan arkeoloji araştırmalarını idare eden arkeolog ve tarihçi A. N. Bernştam tarafından yayınlanan raporlara göre (Krat. Soob. İMK, IV) Bigöl çevresinde Berkkarın denilen yerde 31 kurgan açılmıştır. Bunlardan elde edilen ölü hedyelerine (kapkacaklar, çanak kırıkları, altından yapılmış süs eşyası, demir bıçak, arslan resimleri bulunan kemer tokaları v. b. kültür kalıntılarına) göre bu kurganları bırakan kavim güneşe, aya, yıldızlara ve kuyruklu yıldızlara tapmış olduğu açıkca anlaşılmaktadır. Bu mezarlar M. ö. III. ve M. s. II. yüzyıllar arasında ait sanılmaktadır. Bu mezarların çoğu soyulmuştur. VIII.-IX. yüzyıllara ait bir islâm kasabası harebesinde bulunan şamdanlardan bir tanesi bu eski mezarlardan birinde bulunmuştur ki VII.-IX. yüzyıllarda soyguncular tarafından bırakıldığında şüphe yoktur.

Eski Çin kaynaklarının ve Rubruk'un verdiği haberlere dayanarak şehir ve kasaba harabeleri aranırken Döngen Karatal denilen yerde eski Kıyalık harabesi bulunmuştur. 1253 yılında Rubruk bu şehirde bulunmuştu. Rubruk'un zikrettiği Ekvius şehrinin harabesi de Çingeldi denilen yerde, İli ırmağının sağ kıyısında meydana çıkarılmıştır. Bu kent Karlukların merkezi idi. A. N. Bernştam, kazıların verdiği neticelere göre, burada yerleşik yaşamış olan halkın çoğunluğunu Türklerin, az kısmını da İranlı kolonistlerin teşkil ettiğini söylüyor; İli ırmağının sol kıyısında bulunan binlerce kurgan ve hüyüklerin VI.-VIII. yüzyıllarda bu yerlere hâkim olan Kök Türklerin Dolu boyuna ait olduğu kabul ediyor.

Talas kıyısında kazılan 8 kurgandan 7 tanesi katakomblar olup bunların milâdın birinci yüzyılına ait Hun mezarları olduğu anlaşılmıştır. Katakombları kazmak için kullanılan aletin bugünkü Kırgızların kullanmakta oldukları «şot» denilen kazmaya benzeyen alet olduğu duvarda bıraktığı izlerden anlaşılmaktadır. Katakomblarda, ölü hediyesi olarak, yemek hazırlamak ve hamur açmak için

kullanılmıya mahsus dört ayaklı masalar, ikisinde beşik parçaları bulunmuştur. Bu beşiklerin şimdiki Kırgızlarda görülen beşiklere benzediği tesbit edilmiştir. Bir mezarda taşlar üzerine konulmuş, ardıc tahtadan yapılmış yatak yeri bulunmuştur. Savaşçı erlerin (muhariplerin) yanlarında türlü silâhlar bulunuyor. Bunlardan «İskit» tipi üç kenarlı temrenleri bulunan ağaç ve kemik oklar, yapım tekniği bakımından birleşik olan yaylardan kalma kemik kaplamalıdır önemli. Kadın iskeletleri yanında tahta kapkacıklardan başka ağaç kabuklarından örülmüş sepetler de vardır. Toprak kaplar iki tip: yemek pişirmeğe mahsus kapların ağzı geniş ve nisbeten alçak, su için kullanılmış kaplar yüksek ve kulplu. Bu Katakombaların hepsi de aynı devrin kültürünü ihtiva ettikleri tesbit edilmiştir.

Bunlar arasında olaganüstü kıymeti haiz bir mezar bulunmuştur ki cesetler, hava ve rutubete maruz kalmadıklarından, mummylaşmışlar, elbiseleri de oldukça iyi saklanmıştı. İki cesedin biri erkek, diğeri kadındır. Erkeğin yüzü, geniş ipek gömleği iyi muhafaza edilmiş, deriden pantolonu ve ayakkabı biraz bozulmuştur. Ayakkabı bugünkü Türkistanlıların giydikleri çarığın aynıdır. Erkeğin yanında, kısmen mummylaşmış, bir kadın bulunuyor. Başını kırmızı ipek kumaşla örtülmüştür, yüzü de ipek kumaşla örtülerek easesine bağlanmıştır. Üzerindeki entari ipek kumaştan olup göğsü üzerinde bağları bulunuyor. Boyununda boncuktan gerdanlık, ayaklarında deri pantolon ve çarık vardır. Kadının yanındaki divarda açılan oyukta (niche) kulplu bir tahta kupa bulunuyor; başucunda, yerde, içinde yemek kalıntıları görülen tahta tabak, su destisi, ayakucunda yemek pişirmeye mahsus toprak kap, bunun içinde kabak mahfaza (ki bugünkü Türkistanlıların enfiye için kullandıkları kabak mahfazanın aynı), taş ağırşak, ayak ve başucunda toprak şamdanlar bulunuyor. Her iki ölünün elbiseleri çok iyi saklanmıştı, kumaşları M. ö. II-M. s. II. yüzyıllara ait Han sülâlesi devrindeki Çin mamulâtıdır.

A. N. Bernştam'ın verdiği bilgilere göre Han sülâlesi devrine ait kumaşlar (parça halinde bulunanları da dahil) dünyada dört tane malûmdur (Doğu Türkistan'da, Moğolistan'da, Baykal ötesinde ve Minusin'de). Tam elbise halinde ise ancak Noin-ula'daki Hun mezarında bulunmuştu. Talas katakombalarında bulunan elbiselerin biçimi, kollarındaki işlemleri meşhur Noin-ula mezarında bulunan elbisenin biçimi ve işlemlerinin benzeridir. Bu elbiseler Orta Asya göçebe kavimlerinin iki bin yıl önce taşıdıkları elbiseler hakkında tam bilgi vermektedirler. Talas mezarlarından çıkarılan beşik, tahta kapkacaklar, ölü hedyeleri arasında bulunan bir sürü eşya şimdiki Orta Asya Türk boylarının hayatlarını tasvir eden etnografya edebiyatında tesbit edilmişti, arkeoloji araştırmalarında ise ilk defa meydana çıkarılmaktadır. Hun devri silâhlarının önemlilerinden olan ok ve yay kalıntıları bu silâhları yeniden inşa (rekonstrüksyonu) için önemli belgelerdir, Katakomblardaki ölülerin antropolojik incelemeleri, hele mummylaşmış ölülerin simaları, bunların mongoloid ırktan, Hunlardan olduklarında şüphe bırakmıyor.

★ Alma-Ata'ya bağlı Karagalinke denilen yerde tek başına bulunan bir mezardan 300 parça altın eşya çıkarılmıştır. İki hörgüçlü deve resmi bulunan iki yüzük (deve çökmüş durumdadır), 2x2.4 büyüklüğünde ve dağ keçisi resimlerini ihtiva eden levhacıklar (ki toka oldukları sanılır); insanı kemiren sıçan

tasvir edilen küpe ve iki parçaya bölünmüş altın şerit bunlardandır. Altın şeridin uzunluğu 35 sm., genişliği 4.7 sm. olup üzerinde bir sürü resimler işlenmiştir (resim I). A. N. Bernştam bu şeridin şaman tacı (diadème'si) süsü olduğunu isbat etmektedir (Krat. Soob. VII, 28-29). Bu taçtaki resimleri Çin ve başka sanat üsluplarıyla karşılaştırarak inceleyen Bernştam bunun yerli sanat mahsulü olduğunu kabul ediyor. Onun mütalâasına göre bu unsurlar Altay ve Yakut şamanizminde şimdiye kadar yaşıyan unsurlardır. Tek başına, başka mezarlardan uzak gömülmesi de şamanın mezarı olduğunu gösterir. Şamanlar için külâhın büyük önemi olduğu da malûmdur. Bu mezarın da Hun devrine ait olduğu tahmin ediliyor.

★ Çu ırmağı boyunda arkeoloji araştırmalarına 1938 yılındanberi devam etmektedir. Ak Peşin harabesinde yapılan kazılarda sekiz odalı bir Sogd köşkü meydana çıkarıldı. Köşkte hiçbir eşya bulunmadığına bakılırsa bunun bırakılmış ve sahiplerinin başka bir yere taşınmış olduğunu sanmak mümkündür. Tahminen VI.—VII. yüzyıllarda bu köşk, önce Zerdüşt'ler, sonra İslâmlar tarafından mezarlık olarak kullanılmıştır. Zerdüşt'ler kapakları süslü küplerde gömülmüşler; buradan çıkarılan Türgeş paraları Zerdüştlik çağına ait olduğu sanılmaktadır. Bu puralarda insan kafası resmi bulunuyor. Ölü hedyeleri bulunmayan mezarlar Karahanlılar devrine aittir. Bu çevrede yapılan kazılarda meydana çıkarılan kültür tabakaları V. yüzyıldan XII. yüzyıla kadar gelmektedir. Bir kazıda konut (mesken) kompleksi meydana çıkarılmıştır. Duvarlarındaki oyma ve boya ile yapılan süsler Samarra kaplamalarını hatırlatmaktadır. Oyma tezeyinat motifi nebatî (üzüm salkımı, yapraklar), boya ile yapılanlar hendesî şekillerdir.

Ak Peşin harabesinde 1938 yılında yapılan kazılar Kidan (Kara Hıtay) mahallesi tahmin edilen bölgede devam ettirilmişti. Sonraki kazılar bu tahminin doğru olduğunu göstermiştir. Üzerlerine yapıştırma suretiyle nebatî süsler yapılan Çin tipi keremitletler, Orta Asya çinilerine benzemeyen ve Hara-Hoto çinilerini andıran çiniler bulunmuştur ki bütün bunlar bu bölgenin XII. yüzyılda Kara Hıtay'ların başkenti olan Balasagun'un Kara Hıtay mahallesi olduğunda şüpheye yer bırakmıyor. Bu harabenin bazı bölgelerinde tam plânlı belde tipi yapıları bulunduğu göze çarpıyor.

Büyük Kemine ırmağı kıyısında iki şehir izi bulunmuştur, ki kültür katamına göre bunlardan birinin eski Suyab harabesi olması muhtemeldir. Suyab ile Balasagun arasındaki Nevaket kendi harabesi ise Çu ovasındaki Orlovka köyü yanında bulunmuştur. Çong-Kemine boğazında VI. — VIII. yüzyıllara ait Türk mezarları meydana çıkarılmıştır. Bu mezarlıkları teşkil eden kurganlar yanında pek çok balballar bulunmaktadır. Bunlardan bir heykel gür sakallı bir Avrupalı tipindedir.

★ Fergane'de yapılan kazılar bu ülkenin M. ö. V. yüzyıllarda yüksek bir kültür seviyesine eriştiğini göstermiştir. Eski Çinliler bu ülkeyi Davan adıyla tanıdıkları için arkeologlar Fergane'nin en eski kültürüne «Davan kültürü» adını vermişlerdir. Bu kültür çağına ait birçok şehir harabeleri, mezarlar ve çiniler meydana çıkarılmıştır. Çizmek suretiyle yapılan süsler ihtiva eden çiniler bu kültür için karakteristiktir. Kavanoza benzeyen sapsız kaplar da bu devre ait sanılmaktadır; böyle bir kabın üzerine bir birinden çam ağacı resmiyle ayrılan

sülün kuşları tersim edilmiştir. Oş şehri çevresindeki Ayrımaçtağ dağı kayalarında çok güzel at resimleri bulunduğu tesbit edilmiştir. A. N. Bernştam bunların M. ö. II. yüzyıla ait Çin kaynaklarında çok övülen Fergane atlarının resimleri olduğunu kabul ediyor. Bu atlara dair Çin kaynağı şöyle diyor : «Davan'da cins atlar çok. Bunların terleri kanlı olur. Bu atlar gökten inen atlardan türemişlermiş. Bu atlar hakkında ilk defa malûmat veren Çjan Ken olmuştur. İmparator bu atlardan elde etmek için 1000 «lan»altın ve atın at ile elçi gönderdi. Davan hükümdarı atları vermedi. Bu yüzden Çin ile Davan arasında savaş oldu» (Hyacinth, III, 59-60).

«Davan kültürü» tabakasından sonra gelen tabakadan çıkarılan çiniler ve kapkacaklar «Kuşan» tipindedir.

Şimdiki Kasan kasabası civarındaki eski Kasan harabesinde yapılan araştırmalar bu şehirde hayatın Arap istilâsından sonra söndüğünü göstermiştir. Bu şehir VIII. yüzyıla kadar Fergane'nin başkendi idi. IX. yüzyılda Fergane'nin başkendi olan Ahsikent harabesinde yapılan kazılar 2000 yıl önce bunun büyük bir merkez kent olduğunu göstermiştir. Sulama ile çiftçiliğin Ferganede ikibin yıl önce başlamış olduğu arkların tetkikiyle anlaşılmıştır.

★ S. V. Kiselev ve L. A. Evtühova idaresi altında çalışan Sayan — Altay arkeoloji heyeti Abakan kenti yakınında Çin mimarisi bir büyük sarayın yıkıntısını meydana çıkarmıştır. Sarayın kuzey kısmında yapılan kazıda dört odadan ibaret enfilade bulunmuştur. Han devrine ait Çin hiyeroglifleri bulunan kiremitler, bodrum katında «merkezî» ısıtma tertibatı ve başka birçok eşya meydana çıkarılmıştır. Toprak kapların yerli mamulât olmadığı, bunların Moğolistan ve Baykal ötesi kazılarda bulunan Hun tipi kaplar olduğu arkeologların dikkatini çekmiştir. Kiselev'in mütaleasına göre (Vestnik Drevnoy İstorii, 1946. II, 158) bu saray M. ö. Çin komutanı Li-Lin ve oğlunu esir alan Hun hakanının Hakas (Kırgız) ülkesindeki mümessiline aittir. Çin kaynaklarına göre Li-Lin M. ö. 99 yılında Hunlara esir düştü ve Hun hakanına itaat etti. Hakan ona kızını ve Hakas ülkesinin beyliğini verdi.

ABDÜLKADİR İNAN

★

URARTU YAZITINDA VE ROMALI PLİNİUS'UN TARİHİNDE “TÜRK,, ADI VAR MI ?

Sovyet İlimler Akademisi Tarih Enstitüsü tarafından yayınlanmakta olan Vestnik Drevnoy İstorii (Revue d'histoire ancienne) dergisinin 1946 tarihli II. cildinde Rus bilginlerinden P. N. Uşakov'un « Urartuluların İ. önce IX.VII. yüzyıllarda yaptıkları seferlere dair » başlıklı bir etüdü basılmıştır (sah. 31 - 50). Uşakov bu etüdünde I. Rusa'nın (İ. önce 733 - 717) Sevan gölü çevresindeki Kolagran yazıtında geçen ülke (yahut kavim) adlarını eski Yunan ve Roma müelliflerinin verdikleri bilgilere dayanarak açıklamaya çalışmıştır.

Uşakov bu yazıt üzerinde çalışan A. H. Sayse, İ. Meçşaninov, İ. Friedrich ve başkaları gibi çivi yazısı uzmanlarının kıraat ve mütalâalarını birer birer

gözden geçirdikten sonra yazıtı bulunduğu yerde (in situ) tedkik eden B. Piotrovski'nin 1936 yılında verdiği yeni bilgilere dayanarak yazıtta adları geçen ülke ve kavimler hakkında kendi faraziyelerini ortaya atmaktadır.

Bunlar arasında bizim dikkatimizi çeken nokta Kolagran yazıtının 10. satırındaki Uşedu kelimesini izaha çalışırken aynı satırdaki «Turu» kelimesinin «Türk» olabileceği hakkında ileri sürdüğü faraziyedir.

Uşakov, Türklerin Türk adıyla tarih yüzüne çıkışları hakkındaki klâsik bilgilere temas etmiyor ve kabul edilen bu bilgilere aykırı olarak «Türk» adının çok eski devirlerde malûm olduğunu kabul etmiş oluyor.

Uşakov'un Uşedu kelimesi hakkındaki mütalâasını aynen tercüme ediyoruz :

Bu kıraat kabul edildiği takdirde Uşedu-aini ülkesinin adından çok calibi dikkat şöyle neticeler çıkarmak mümkündür : bu ülke adı altında Urartu hükümdarlarının az işittikleri, tesadüfî ve kolay çarpışmalardan başka, hiçbir münasabette bulunmadıkları büyük bir ülke gizlidir. Sevan gölünün kuzey-doğusunda, Araks ırmağının ötesinde çok uzaklarda bulunan bu ülkenin adında eski Yunan kaynaklarında adı çok geçen ve büyük bir kavim olan İssedon'ları görmek mümkündür. Herodot Doğu Kafkasya, Orta Asya ve Volga boyu coğrafyası hakkında vazih fikre malik değildi; tarihinin bir yerinde (I, 20) diyor ki: «Masagit'ler Araks ırmağının ötesinde, doğuda, İssedon'ların karşısında yaşarlar. Araks ırmağı Mateyen'lerin ülkesinden akar». Fakat IV. kitabının XII. babında eski bir müelliften iktibas ettiği şu kıymetli malûmatı veriyor: «Prokonnesli Aristey kendi manzumesinde diyor ki İssedon'ların yukarısında Arimasp'lar tarafından çıkarıldılar; İskit'ler İssedon'ların, güney denizi yanında yaşayan Kimmer'ler de İskitlerin tazyikıyla yerlerini bıraktılar».

Kolagran yazıtını ele alırsak, metnin ifadesine göre, Ari-aini ve Uşedu-aini kavimleri buldukları yerlerin yakınlığına göre, birincisi, başka kavimlerle mütefik olarak, ikincisini tazyik etmiş olduğunu düşünmek mümkündür. İşte bu kavimler hareketi hakkındaki rivayet Aristey'nin manzumesine sokulmuş olabilir. İssedon'ların muayyen bir mahalle nisbet (lokalize) edilmeleri ve Herodot'un coğrafyasındaki vuzuhsuzluk bu meseleyi güçleştiriyor. Fakat, İssedonları Ural'da yerleştirmeden ve İskit'lerin Kimmer'ler ülkesine girerken geçtikleri Araks ırmağını Yaksart (Sırderya) ile izah etmeden önce Plinius'un pek açık olarak «İssedonlar Kolh'ların komşusudur» dediğini hatırlamak gerekir. Bunların önünde Plinius oniki kavim sayıyor ve bunlar içinde Türkleri (turcae) de zikrediyor.

Bu son isim (yani turcae) Kolagran yazıtının 10. satırındaki Turu kelimesini hatırlatıyor. Plinius'un (VI,19) İssedonlarla bir sırada zikrettiği Ariak (ariacae) yazıtta Ari ülkesini andırıyor. Urartu diline göre Turu ülkesinde yaşayan kavim Turuki, Ari ülkesindekiler de Ariağı tesmiye edilmesi gerekir. Bütün bunlar gösteriyor ki, sonraki devirlerde Güney Rusya ve Ukrayna'da buldukları kaydedilen İskit'ler İs. ö. VIII. yüzyılda galiba, Doğu Kafkasya'da bulunmuşlardır».

Uşakov'un bu etüdünde bizim dikkatimizi çeken kısmı budur.

ABDÜLKADİR İNAN

1947 YILI EKİM, KASIM VE ARALIK AYLARINDA
TÜRK TARİH KURUMU KÜTÜPHANESİNE
GELEN KİTAPLAR VE DERGİLER *

A

- Adcock, F. E.: *Delenda est Carthago* (The Cambridge historical Journal 1946 vol. 8 No. 3).
- Akbay, Dr. Muva ffak: *Demokrasi ve müfrit sendikalizm cereyanları* (Ank. Üniver. Hukuk Fak. Derg. 1946 cilt 3, Sayı 2, 3, 4).
- Albright, W. F.: *The Phoenician inscriptions of the Tenth Century B. C. from Byblus* (Jour. of the Americ. Orient. Societ. vol. 67 No. 3 1947).
- Alcobé, Santiago: *The Physical Anthropology of the west Saharan Nomads* (Man 1947 vol. 47 Artic 160-168).
- Allen, Derek: *Coins of Antioch etc. from Al-Mina* (Reprint) 1937.
- Alp, Dr. Sedat *Hitit kralı IV(?) Tuthaliya'nın askerî fermanı*, Ayrışım Belleten, 43.
- Alsan, Prof. Z. M.: *Ankara Üniversitesinin ilk öğretim yılını açış dersi : Devletler hukukunda kişilerin durumu ve bu hukuk bakımından hak ve hürriyetleri* (Ank. Üniver. Hukuk Fak. Derg. 1946 cilt 3, sayı 2, 3, 4).
- Als dorf, L.: *Middle Indian Miscellanies* (Bull. of the School of Orient. Stud. vol. 10 part. 1 1939).
- Altman, V.: *Ancient Khorezman civilisation in the light of the latest Archeological Discoveries 1937-1945* (Jour. Americ. Orient. Society 1947 vol. 67 No. 2).
- Arberry, A. - J. *The miracle of the Perls* (Bull. of. the School of Orient. and Afric. Studies 1947 vol 12 part 1).
- Aristophanes: *Kurbağalar*. Çeviren: Nevzat, Ankara: 1946, M. E. B 95 s. Yunan Klâsikleri.
- Arnall, Ellis: *The democrats and the Future* (The Yale review 1947, vol. 37 No. 1).
- Arsebük, Prof. Esat: *Kanun karşısında hukukun rolü* (Ank. Üniver. Hukuk Fak. Derg. 1946, cilt 3, sayı 2, 3, 4).
- Arseven, Celâl Esat: *Sanat ansiklopedisi*, İstanbul: 1946. M. E. B.
- Attar, Feridüddin-i: *Pendname*. Çeviren: Nuri Gençosman, Ankara: 1946, M. E. B. 5+70 s. Şark-İslâm Klâsikleri.

* Önemli dergilerin makalaları yazarlarına göre alfabetik sıraya konmuştur.

- Austen, Jane : *Sağduyu ve duyguluk*. Çeviren : Vecahat Güray, Ankara : 1946, M. E. B. 249 s. İngiliz klâsikleri.
- Avvakum, P. : *Hayatım*. Çeviren : Nihal Yalaza Taluy, İstanbul : 1946, M. E. B. 140 s. Rus klâsikleri.

B

- Bailey, H. W. : *Hvatanica IV* (Bull. of the school of Orient. and Afric. studies vol. 10 part. 4 1932).
- Bailey, H. W. : *Iranica* (Bull. of the School of Orient. and Afric. stud. vol 11 part. 1 1943).
- Bailey, H. W. *The Khotan Dharmapada* (Bull. of the School of Orient and Afric. stud. vol. 11 part. 3 1945).
- Balzac, H. de : *Kırmızı Han*, Çeviren : Nermin Sankur, İstanbul : 1946, M. E. B. 54 s. Fransız klâsikleri.
- Balzac, H. de : *Louis Lambert*, Çeviren : Oktay Rifat, İstanbul : 1946, M. E. B. 164 s. Fransız klâsikleri.
- Balzac, H. de : *Otuz yaşındaki kadın*. Çeviren : Mina Urgan, İstanbul : 1946 : M. E. B. 300 s. Fransız klâsikleri.
- Barnett, L. D. : *A note on an early Indian coin* (Bul. of the school of Orient. Afric. stud. vol. 11 part 1943).
- Barthold, W. : *Türklerde ve Moğollarda defin merasimi meselelerine dair*, Çeviren : Abdülkadir İnan, ayırbaşım Belleten 43.
- Basu, P. *The Indian historical records commission* (Bull. of the İnstit. of hist. research vol. 21 No. 62 1946).
- Beazley, J. D. : *The Excavations at Al Mina, Suedia, III The red-figured vases*, 44 s. 6 pl. reprint.
- Belbez, Hikmet : *Nakil sözleşmesi ve nakliyecinin sorumu* (Ank. Üniver. Hukuk Fak. Derg. cilt 3 s. 2-3-4 1946).
- Benzing, J. : *«The forest-Demon» A Tatar poem of Gabdulla Tuğaj* (Bull. of the school of Orient. and Afric. stud. vol. 12 part 1 1947).
- Berki, Osman Fazıl : *Ecnebilerin hukuk ve vazifeleri hakkında muvakkat kanunda teminat* (Ank. Üniver. Hukuk Fak. Derg. cilt. 3 sayı. 2-3-4 1946).
- Berki, Dr. Şakir : *Türk hukukunda evlilik dışı doğan çocukların tabiyeti* (Ank. Üniver. Hukuk Fak. Derg. cilt 3 sayı 2-3-4 1946).
- Bilgiç, Dr. Emin : *Çivi yazılı kaynaklarda geçen başlıca borç ve ödünç tabirleri (Die wichtigsten Ausdrücke über Schulden und Darlehen in den Keilschrifttexten)* (Ankara Üniver. Dil ve Tarih-Cograf. Fak. Derg. cilt. 5 sayı 4 1947).
- Bossert, Prof. H. TH. Dr. Bahadır Alkım : *Karatepe, Kadirli ve dolayları* (ikinci ön rapor) İstanbul : 1947. Pulhan matbaa. 32 s. İh.. 45 pl.

- Boutroux, Emile : *Tabiat kanunlarının zorumsuzluğu hakkında*, Çeviren : Hilmi Ziya Ülken, İstanbul : 1947. M. E. B. Fransız klâsikleri.
- Brachvogel : *Friedemann Bach I, II* Çeviren : Saadet İkesus, İstanbul : 1946. M. E. B.
- Brontë, Emily : *Rüzgârlı bayır*, Çeviren : Naciye Öngül, İstanbul : 1946 M. E. B. 561 s. İngiliz klâsikleri.
- Brough, J. : *Lilatilaka : A Sanskrit tract on Malayalam grammar an poeties* (Bull. of the school of Orient. and Afric. Stud. vol. 12, Part 1).
- Brown, W. Norman : *The name of the Gods : Minaksi «Fish-eye»* (Jour. of the Americ. Orient. Society vol, 67 No. 3 1947).
- Bulgaristan genelkurmayı : *1912-13 Balkan harbinde Türk-Bulgar harbi* cilt III : Lüleburgaz-Pınarhisar muharebesi. Çeviren : Alb. Murat Tunca, İstanbul : 1947 Askeri basımevi 453 s. 17 kroki.
- Burmay, J. : *A propos de l'auteur de la réension Bradley de la grande chronique d'Ayuthia* (Bull. of the school Orient. and Afric. stud. vol. II part. I 1943).
- Burrow, T. : *Dravidian studies III* (Bull. of the school of Orient. stud. vol. II part. I 1943).
- Burrow, T. : *Dravidian studies V* (Bull. of the school of Orient. stud. vol. II part. 3 1945).
- Burrow, T. : *Dravidian studies VI* (Bull. of the school of Orient and Afric. studies vol. 12, part. 1, 1947).

C

- Cam, Helen : *Que Warranto proceedings at Cambridge 1780-1790* (The Cambridge hist. Jour. vol. 8 No. 3, 1946).
- Carroll, Lewis : *Alice harikalar ülkesinde*, çeviren : Kısmet Burian, Ankara : 1946 M. E. B., 139 s. İngiliz klâsikleri).
- Chateaubriand : *Paris - Kudüs yolculuğu* cilt I, çeviren : Oğuz Peltek, Ankara : 1946 : M. E. B. 202 s. Fransız klâsikleri.
- Chateaubriand : *Son İbni Sirac'ın maceraları*, çeviren Nermin Sankur, İstanbul : 1946, M. E. B. 70 s. Fransız klâsikleri.
- Cheney, C. R. : *Select documents- XIII. Some Papel Privileges for Gilbertine houses* (Bull. of the İnst. hist. research vol. 21, No. 62, 1946).
- Cicero : *Dostluk*, çeviren : Türkân Uzel, Ankara : 1947, M. E. B. 76 s. Lâtin klâsikleri.
- Conrad, J. : *Lord Jim I ve II*, çeviren : Nuri Eren, İstanbul : 1946, M. E. B. İngiliz klâsikleri.
- Conrad, J. : *Nostramo I*. çeviren : Cevat Şakir Karaağaçlıgil, İstanbul, 1946, M. E. B. 227 s. İngiliz klâsikleri.
- Copeau, Jacques : *Müellif'le aktör*, çeviren : Lütfi Ay, Ankara : 1945, M. E. B. 46 s. Tiyatro eserleri.

- Craig, Gordon : *Tiyatro sanatı hakkında*, çeviren : Nureddin Sevin, Ankara : 1946, M. E. B. 128 s. Tiyatro sanatı üzerine eserler.
- Crumpp, James : *Lyou Dzungywan* (Jour. of the Americ. Orient. society, vol. 67, No. 3, 1947).
- Csiky, G. : *Tufeyliler*, çeviren : Sadrettin Karatay, Ankara : 1946, M. E. B. 191 s. Macar klâsikleri.

Ç

- Çehov, A. : *Düğün-Jübile*, çeviren : Dr. Sorakın - S. Aytekin, İstanbul : 1946, M. E. B. 48 s. Rus klâsikleri.
- Çehov, A. : *Hikâyeler*, çevirenler : Servet Lunel, Oğuz Pelték, Erol Güney, Ankara : 1946, Ar basımevi 3 cilt.
- Çehov, A. : *Üç kızkardeş*, çeviren : Hasan Ali Ediz, İstanbul : 1944, Maarif matbaası, 174 s. Rus klâsikleri.
- Çehov, Anton : *Vanya Dayı*, çeviren : Gaffar Güney, İstanbul : 1944, Maarif matbaası, 90 s. Rus klâsikleri.
- Çehov, Anton : *Vişne bahçesi*, çeviren : Erol Güney, Şahap İlter, İstanbul : 1944, Maarif Matbaası, 94 s. Rus klâsikleri.
- : *Çin denemeleri*, çeviren : Eberhard - Nusret Hızır, Ankara : 1946, M. E. B. 196 s. Çin klâsikleri.
- : *Çin hikâyeleri*, çeviren : Eberhard - Hayrün-nisa Boratav, Ankara : 1944, Maarif matbaası 142 s. Çin klâsikleri.

D

- Dale, Henry : *Experiment in Medicine* (The Cambridge hist. Journal vol. 8 No. 3, 1946).
- Daudet, Alphonse : *Pazartesi hikâyeleri*, çeviren : S. E. Siyavuşgil, İstanbul : 1946, Millî Eğitim Basımevi, 307 s. Fransız klâsikleri.
- Davis, Anne : *Days on the Creek* (The Yale review vol. 37, No. 1, 1947).
- D'Elboux, B. H. : *Shields from the Tomb of Archbishop Chucheley, Canterbury Cathedral* (The Antiqua. Journal vol. 22, No. 3,4 1947).
- Derbil, Süheyy : *Kural bilimleri ve hukuk* (Ank. Üniver. Hukuk Fak. Derg. cilt 3, sayı 2,3,4. 1946).
- Descartes : *Ahlâk üzerine mektuplar*, çeviren : Mehmet Karasan, Ankara : 1946, M. E. B. 133 s. Fransız klâsikleri.
- Diderot : *Konuşmalar*, çeviren : Adnan Cemgil, İstanbul ; 1946, M. E. B. 175 s. Fransız klâsikleri.
- Diderot : *Rameau'nın yeğeni*, çeviren : Adnan Cemgil, İstanbul : 1946 M.E.B. 148 s. Fransız klâsikleri.
- Dinsmoor, W. B. ; *The Hekatompedon on the Athenian Acropolis* (Americ. Journal of archee. vol. 51, No. 2, 1947).
- Dostoyevski : *İradesiz adam, Noel ağacı ve düğün*, çeviren : Yaşar Nabi Nayır, Erol Güney, İstanbul : 1946, M. E. B. 89 s. Rus klâsikleri.

- Dostoyevski : *Delikanlı I.* çeviren : Servet Lunel, Ankara : 1946, M. E. B. 252 s. Rus klâsikleri.
- Dostoyevski : *Küçük kahramân,* çeviren : Rânâ Çakıröz, Ankara : 1946, M. E. B. 65 s. Rus klâsikleri.
- Dostoyevski : *Ölü bir evden hatıralar,* çeviren : Nihal Yalaza Taluy, Ankara : 1946, M. E. B. 2 cilt.
- Dostoyevski : *Tatsız bir olay,* çeviren : Nihal Yalaza Taluy, İstanbul : 1946 M. E. B. 96 s.
- Duchesne - Guillemin . *Indo-Iranica* (Bull. of the school of Orient. and Afric. stud. vol. 10 part. 4, 1942).

E

- Eberhard, W. : *Index zu den Arbeiten über Astronomie, Astrologie und Elementenlehre,* Reprint from Monumenta Serica 1942.
- Eberhard, W. : *Studies of Near Eastern and Chinese Folk - Tales the journey to the West,* Reprint from Sinologica 1947.
- Eberl - Elber : *Two Mende Tales* (Bull. of the school of Orient. stud. vol. 10, part. 1, 1939).
- Edwards, E. D. : *A Chinese Vocabulary of Chan words and phrases* (Bull. of the school of Orient. and Afric. stud. vol. 10, part, 1, 1939).
- Edwards : *Calligraphers and Artists. A persian work of the late sixteenth century* (Bull. of the school of Orient. stud. vol. 10, part. 1, 1939).
- Eflâtun : *Devlet,* çeviren : Türkân Uzel, Ankara : 1946, M. E. B. 64 s. Yunan klâsikleri.
- Eflâtun : *Gorgias,* çeviren : Reyhan Erben, Ankara : 1946, M. E. B. 147 s. Yunan klâsikleri.
- Eflâtun . *Hipparkhos ve Kleitophon,* çeviren : Zafer Taşlıklıoğlu, İstanbul : 1943, Maarif Mat. 34 s, Yunan klâsikleri.
- Eflâtun : *Sokrates'in mudafaası,* çeviren : Niyazi Berkes, İstanbul : 1946, M. E. B. 92 s. Yunan Klâsikleri.
- Emeneau : *Studies in the Folk-Tales of India* (Journ. Americ. Orient. Societ. vol. 67, No. 1 1947).
- Erem, Faruk : *Cezayı azaltıcı takdiri sebebler* (Ank. Üniver. Hukuk Fak. Derg. cilt. 3 sayı. 2-3-4 1946).
- Erim, Nihat : *Milletlerarası daimi adalet divanı ve Türkiye* (Musul meselesi) (Ank. Üniver. Hukuk Fak. Derg. cilt. 3 sayı. 2,3,4 1946).
- Eset, Niyazi : *Mâniler klavuzu* Ankara : 1947, Ulus basımevi, 371 s.

F

- Fayette, Mme De La : *Prences de Cleves,* çeviren : Yusuf Tavat, Ankara : 1944, Maarif matba. 292 s. Fransız Klâsikleri.
- Fénelon : *Telemakhos'un başından geçenler,* 2 cilt. İstanbul : 1946, Milli Eğitim Basımevi 240 s. Fransız klâsikleri.

- Fliche, Augustin: *Orientations et méthodes de l'histoire ecclésiastique médiévale* (Bull. of the Institut. of Hist. research vol. 21 No. 62, 1946).
- Fox, Sir Cyril: *Anniversary Address* (The Antiq. Journal vol. 27 No. 3, 4 1947).
- Fox, Sir Cyril: *Reflections en the Archeology Region* (The Cambridge hist. Journal vol. 9, No. 1 1947).

G

- Gardonyi, G.: *Anlaşılmıyan insan*, çeviren: Ziya Tuğal, Ankara: 1946, M. E. B. 346 s. Macar klâsikleri.
- Gardonyi, G.: *Üçüncü kudret*, çeviren: Sami N. Özerdim, Ankara: 1946, Ar Basımevi 180 s. Macar klâsikleri.
- : *Sir Gawain ve Yeşil Şövalye*, çeviren: A. Cebesoy 115 s. İngiliz klâsikleri.
- Giles, Lionel: *Dated Chinese Manuscripts in the Stein Collection, Tenth Century* (Bull. of the school of Orient. and Afric. stud. vol. II part. 1 1943).
- Godrich, Carrington: *The Cultural opportunity in China* (Journal of the Americ. Orient. Society vol. 67, No. 1, 2 1947).
- Goethe: *Egmont*, çeviren: Mediha-Şerif Önay, İstanbul: 1946 M. E. B. 143 s. Alman klâsikleri.
- Goethe: *Kendi hayatımdan şiir ve hakikat I*, çeviren: Recai Bilgin, İstanbul: 1946, M. E. B. 310 s. Alman klâsikleri.
- Goethe: *Stella*, çeviren: Semiha Bedri Göknil, Ankara: 1946, M. E. B. 80 s. Alman klâsikleri.
- Goethe: *Wilhelm Meister'in aktörlüğü, rejisörlüğü ve sahne şairliği*, çeviren: Şükrü Atala, Cemâl Köprülü, 1942 Maa. Mat. 430 s. Alman klâsikleri.
- Goethe: *Wilhelm Meister'in seyahat yılları*, çeviren: Cemal Köprülü, Dr. Şükrü Atala, İstanbul: 1946, M. E. B. 421 s. Alman klâsikleri.
- Gogol, N. V.: *Kumarçılar*, çeviren: Hasan Kopsel, Ankara: 1946, M. E. B. 74 s. Rus Klâsikleri.
- Gogol, N. V.: *Tiyatrodan çıkış*, çeviren: Melih Cevdet Anday, Erol Güneş, Ankara: 1946, M. E. B. 58 s. Rus Klâsikleri.
- Goldoni: *Becerikli Dul*, çeviren: Samim Sinanoğlu, İstanbul: 1946 M. E. B. 115 s. İtalyan Klâsikleri.
- Goldoni: *İki efendinin uşağı*, çeviren: Nüşet Haşim Sinanoğlu, Ankara: 1946, M. E. B. 138 s. İtalyan Klâsikleri.
- Goldoni: *Sayfiye maceraları*, çeviren: Aydın Sinanoğlu, Ankara: 1946, M. E. B. 109 s. İtalyan Klâsikleri.
- Goldsmith: *Wakefield Papazı* çeviren: Güzin Kaya, Ankara: 1946, M. E. B. 180 s. İngiliz Klâsikleri.

- Goldsmith, O.: *Yanlışlıklar gecesi*, çeviren: Ali Rıza Seyfi, İstanbul: 1946, M. E. B. 114 s. İngiliz Klâsikleri.
- Gonda, J.: *A propos d'un sens magico-religieux* (Bull. of the school of Orient. and Afric stud. vol. 12 part. I 1947).
- Crabbe: *Şaka alay, hiciv ve ötesi*, çeviren: Basir Feyzioglu, Şahap İlder, İstanbul: 1946, M. E. B. 94 s. Alman Klâsikleri.
- Gray, Louis, H.: *A Suggested restoration of the Hadoxt Nask*, (Jour. Americ. Orient. Society vol. 67 No. 1947).
- Greenberg, Joseph: *Swahili Prosody* (Jour. Americ. Orient. Society vol. 67 No. 1 1947).
- Grékov, B.: *La Culture de la Russie de Kief*, Moscou: 1947, Edition en langues etrangers, 143 s.
- Grékov, B. D.: *Krestyane na Rusi s drevneyşih Vremen do XVII veka*, Moskva: 1946, İzdatel Akad. Nauk. 958 s.
- Griboyedov: *Akıldan belâ*, çeviren: Z. Akkoç. Ş. S. İlder, Ankara: 1945, M. E. B. 107 s. Alman Klâsikleri.
- Grieg, Sigurd; *Gjermundbufunnet* (Nerske oldfunn VIII) Oslo: 1947, John Griegs Boktrykkeri, 82 s. 31 pl.
- Grillparzer, F.: *Fakir çalgıcı*, çeviren: Basir Feyzioglu, Şahap İlder, Ankara: 1946, M. E. B. 64 s. Alman Klâsikleri.

H

- Hamilton, Thomas: *The United Nations at work* (The Yale Review vol. 37, No. 1 1947).
- Hancar Franz: *Der Altsteinzeitliche Mensch im Lichte neuer östlicher Funde*.
- Hancar, Franz: *Die Bemalte Keramik Transkaukasien im Lichte neuer Funde*, Berlin: 1944 15 s.
- Hardy, Thomas: *Çılgın kalabalıktan uzak*, çeviren: Raif Olgun, İstanbul: 1946, M. E. B. 368 s. İngiliz Klâsikleri.
- Hasluck, Margaret: *Head deformation in the near east* (Man vol. 47 artic. 142-159 1947).
- Hauff, W.: *Kervan*, çeviren: Nejat Akipek, İstanbul: 1946, M. E. B. 155 s. Alman Klâsikleri.
- Hayward, L.-C.: *The study of local history* (History vol. 31 No. 114 1946).
- Hebbel, Fr.: *Herodes ile Mariamne*, çeviren: Halit Yavuz, Ankara: 1946, M. E. B. 141 s. Alman Klâsikleri.
- Henning, W. B.: *The book of the Giants* (Bull. of. the school of Orient. and. Afric. stud. vol. II. part. 1 1943).
- Henning, W. B.: *Mani's last journey* (Bull. of the school of Orient. and Afric. stud. vol 10 part 4 1942).

- Hennig, W. B. : *Sogdian Loan-Words in new Persian* (Bull. of the school of Orient. stud. vol. 10 part. 1 1939).
- Hennig, W. B. : *Sogdian tales* (Bull. of the school of Orient. and Afric. stud. vol. II part. 3 1945).
- Hennig, W. B. : *Two Manichaeian Magical texts* (Bull. of the school of Orient. and Afric. stud. vol. 12 part. I 1947).
- Herczeg, F. : *Bizans*, çeviren: Sadrettin Karatay, Ankara: 1946, M. E. B. 125 s. Macar Klâsikleri.
- Hettiaratchi, D. E : *A note on Tuthayatanani* (Bull. of the school of Orient. and Afric. stud. vol. II part. 3 1945).
- Heyse, P. : *Andrea Delfin*, çeviren: Basir Feyzioglu, Şahap İter, Ankara; 1946, M. E. B. 122 s. Alman Klâsikleri.
- Hirş, Prof. Dr. : *Kant'ın ebedi barış üzerindeki felsefi denemeleri* (Ankara Üniversitesi Hukuk Fak. Derg. cilt. 3 sayı. 2, 3, 4 1946).
- Hızır, Doç, Nusret : *Kavram incelemeleri* (Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğ. Fak. Derg. cilt. 5 sayı. 4 1947).
- Hotchkiss, William : *Our declining mineral reserves* (The Yale Review vol. 37 no. I 1947).
- Howell, P. P. : *On the value of iron among the Nuer* (Man vol. 47 artic. 142-159 1947).
- Hugo, Victor : *Mary Tudor*, çeviren: Zeliha Özen, İstanbul: 1947, M. E. B., 118 s. Fransız Klâsikleri.
- Humphreys, Mary : *The teaching of American history in England* (History vol. 31 no. 114 1946).

İ

- İbsen, H. : *Yapı ustası Solness*, çeviren: Avni Givda, İstanbul: 1946, M. E. B. 133 s. İskandinav Klâsikleri.
- İnalçık, Dr. Halil : *The origin of the Ottoman-Russian rivalry and the Don-Volga Canal (1569)*, Ayrıbasım Ankara Üniversitesi yıllığı 1947.
- İnan, Abdülkadir : *Altay dağlarında bulunan eski Türk mezarları*, Ayrıbasım Belleten 43.

J

- Jolliffe, M. : *Bibliographical aids to research -, The Documents in Dalrymple's memoirs of Great Britain and Ireland* (Bull. of the instit. of hist. research vol. 20 no. 60).

K

- Kansu, Prof. Ş. A. : *Ankara Üniversitesinin ilk öğretim yılını (1946-1947) açış söylevi* (Ankara Üniversitesi Hukuk Fak. Derg. cilt. 3 sayı, 2-3-4 1946).

- Kanter, Helene: *The Aegean and the Orient in the second millenium B. C.* (Americ. Journ. of Archeo. vol. 51 no. 1 1947).
- Kayabogazi, Şeref: *Istanbul ve dolay Coğrafyası III İstanbul: 1947*, M. mecmua Bas. 82 s.
- Keller, G.: *Yedi efsane*, çeviren: Dora Güney, Necati Cumalı, İstanbul: 1946, M. E. B. 119 s. Alman Klâsikleri.
- Keller, G.: *Yeşil Heinrich*, I, II, çeviren: Emin Türk Eliçin, Ankara: 1947, M. E. B. Alman Klâsikleri.
- Keller, G.: *Zürich hikâyeleri I*, çeviren: Necip Üçok, Ankara: 1946, M. E. B. 147 s. Alman Klâsikleri.
- Kent, Roland: *On some old Persian inscriptions of Darius I* (Jour. Americ. Orient. Society vol. 67 no. 1 1947).
- Knowles, M. D.: *Some recent advance in the history of medieval thought* (The Cambridge hist. Journal vol. 9 no. 1 1947).
- Koenigsberger, H.: *English Merchants in Naples and Sicily in the Seventeenth Century* (The English hist. review vol. 62 no. 244 1947).
- Koenigsberger, H.: *The revolt of Palermo in 1647* (The Cambridge hist. Jour. vol. 8 no. 3 1946).
- Koşay, Hamit Z.: *The pottery of Alaca Höyük* (Americ. Jour. of Archeo. and vol. 51 no. 2 1947).
(Mahmut Akok)
- Kökten, Dr. Kılıç: *1945 yılında Türk Tarih Kurumu adına yadılan tarihöncesi araştırmaları*, Ayrıbasım Belleten 44.
- Köprülü, Orhan: *Raşit tarihi'nin kaynaklarından biri: Silâhdar'ın Nusretnamesi*, Ayrıbasım Belleten 43.
- Kraeling, Emil: *Xisouthros, Deucalion and the flood traditions* (Jour. of the Americ. Orient. Society vol. 67 no. 3 1947).
- Kunst, A.: *Another Catalogue of the Kanjur* (Bull. of the school of Orient. and Afric. stud. vol. 12 part. I 1947).
- Kunst, Arnold: *An overlooked type of inference* (Bull. of the school of Orient. and Afric. stud. vol. 10 part. 4 1942).
- Kurtay, Muammer: *İşçi sigortaları* (Ankara Üniversitesi Hukuk Fak. Derg. cilt. 3 sayı. 2-3-4 1946).

L

- Lane, Arthur: *Medieval finds at Al Mina in North Syria*, Oxford. 1938, John Johnson, 78 s. 14 pl.
- Lane, Georges: *The Tocharian Punyavantajataka. text and translation* (Jour. Americ. Orient. Society vol. 67 no. 1).
- Lanyon, Orgill: *Grammar of the Pokau language* (Bull. of the school of Orient. vol. II part. 3 1945).

- Lao-tzu : *Taoizm*, çeviren : Dr. Muhaddere Nabi Özerdim, Ankara : 1946 M. E. B. 46 s. Çin Klâsikleri.
- Lat, Maung Kin : *Burmese proverbs : A supplement to existing collections* (Bull. of the school of Orient. and Afric. stud. vol 10 part I 1939).
- Leibniz : *Théodicée denemeleri, imanla aklın uygunluğu üzerine konuşma*, çeviren : Hüseyin Batu, İstanbul : 1946, M. E. B. 40+116 s.
- Lengyel, M. : *Tayfun*, çeviren : Sadrettin Karatay, Ankara : 1946, M. E. B. 158 s. Macar Klâsikleri.
- Lesage : *Gil Blas de Santillane'in maceraları*, İstanbul : 1946, M. E. B. 4 cilt, Fransız Klâsikleri.
- Lesage : *Turcaret*, çeviren : Orhan Veli Kanık, Ankara : 1946, M. E. B. 115 s. Fransız Klâsikleri.
- Leslau, Wolf : *The position of the dialect of Curia Muria in modern South Arabic* (Bull. of the school of Orient. and Afric. stud. vol. 12 part I 1947).
- Lewis, Bernard : *A Jewish source on Damascus just after the Ottoman conquest* (Bull. of the school of Orient. stud. vol 10 part. I 1939).
- Lewis, Timothy : *An English Serjeanty in a welsh setting* (History vol. 31 no. 114 1946).
- Lewis, N. B. : *Select documents ; An early fourteenth century contract for military service* (Bull. of the instit. of hist. research vol. 20 no. 60 1946).
- Lloyd, A. H. : *Notes on Cambridge clerks Petitioning for benefices 1370-1399* (Bull. of the instit. of hist. research vol. 20 no. 60 1946).
- Lloyd, A. H. : *Notes en the Cambridge clerks Petitioning, 1370-1399* (Bull. of hist. research vol. 20 No. 61 1947).

M

- Maistre, Xavier : *Aoste şehrinin cüzamlısı*, çeviren : Sitare Sevin, Ankara : 1946, M. E. B. 28 s. Fransız Klâsikleri.
- Maistre, Xavier : *Odanda gece seferi*, çeviren : Sitare Sevin, İstanbul : 1946, M. E. B. 72 s. Fransız Klâsikleri.
- Malebranche : *Hakikatin araştırılması*, çeviren Miraç Katırcıoğlu, Ankara : 1947, M. E. B. 49 + 198 s.
- Malye, J. : *L'Épreuve de la guerre et l'humanisme en France* (Bull. of the Instit. of hist. research vol. 20 No. 60 1946).
- Mansbach, Willy : *Laesio enormis in Muhammadan Law* (Bull. of the school of Orient. and Afric. stud. vol. 10 part. 4 1942).
- Maringer : Mansel, Arif Müfit : *Trakya-Kırklareli Kubbeli mezarları ve sahte kubbe ve kemer problemi*, 2 s.
- Marivaux : *Gönül ve kısmet oyunu*, çeviren : Zeynep Menemenci, İstanbul : 1946, M. E. B. 83 s. Fransız Klâsikleri.

- Master, Alfred: *Some English Loan-Words in Gujarati* (Bull. of the school of Orient. stud. vol. 10 part, 1 1939).
- Matthews, Gordon: *The Vulgar pronunciation of Tamil* (Bull. of the school of Orient. and Afric. stud. vol. 10 part. 4 1942).
- Maupassant, Guy de: *Pierre ile Jean*. çeviren: Bedia Kösemihal, İstanbul: 1947, M. E. B. 190 + 16 s. Fransız Klâsikleri.
- Maupassant, Guy de: *Tombalak*, çeviren: Nermin Sankur, İstanbul: 1946, M. E. B. 58 s.
- Maurice, W. Beresford: *Bibliographical aids to research* (Bull. of the instit. of hist. research vol. 21 No. 62 1946).
- McFadden, Georges: *A tomb of the Necropolis of Ayios Ermoyenis at Kourion* (Jour. of Americ. Archeo. vol. 50, No. 4 1946).
- McFarlane, K. B.: *Bastard feudalism* (Bull. of the Institut. of hist. research vol. 20 No. 61 1947).
- McFarlane, K. B.: *Loans to the Lancastrian Kings: The problem of inducement* (The Cambr. Hist. Journal vol. 9 No. 1 1947).
- McGuffie, T. H.: *Report on the military papers of Lt-general R. B. Long (1771-1825) in the Royal United Service institution library* (Bull. of the Institut. of Hist. research vol. 20 No. 60 1946).
- McLachlan, Jean: *The origin and early development of the Cambridge historical Tripos* (The Cambridge Hist. Jour. vol. 9 No. 1 1947).
- McLean, A. H.: *Georges Lawson and John Locke* (The Cambridge Hist. Jour. vol. 9 No. 1 1947).
- Menges, Karl: *Neuerscheinungen auf dem Gebiet der Mongolistik* (Le Monde Oriental vol. 33-34-35 1939-40-41).
- Mevlâna: *Mesnevi*, II, III, IV, V, VI, çeviren: Veled İzbudak, İstanbul: 1943-5.
- Meyer, C. F.: *Angela Borgia*, İstanbul: 1946, M. E. B. 183 s. Alman Klâsikleri.
- Mikszath, K.: *Aziz Petrus'un şemsiyesi*, çeviren: Necmi Seren, Ankara: 1946, Sakarya Bas. 7 + 346 s. Macar Klâsikleri.
- Mikszath, K.: *Konuşan Kaftan*, çeviren: Sadrettin Karatay, Ankara: 1946, M. E. B. 4 + 147 s. Macar Klâsikleri.
- Mill, S.: *Faydacılık*, çeviren: Şahap Nazmi Çoşkunlar, Ankara: 1946, Ar. bas. 110 s. İngiliz Klâsikleri.
- Minorsky, V.: *A civil and military review in Fars in 881-1476* (Bull. of the school of Orient. stud. vol. 10 part. 1 1939).
- Minorsky, V.: *The Guran* (Bull. of the school of Orient. and Afric. stud. vol. 11 part. 1 1943).
- Minorsky, V.: *Khaqani and Andronicus Commenus* (Bull. of the school of Orient. and Afric. stud. vol. 11 part. 3 1945).

- Minorsky, V.: *The poetry of Shah Ismail* (Bull. of the school of Orient. stud. vol. 10 part. 4 1932),
- Minorsky, V.: *Vis u Ramin a Parthian Romance* (Bull. of the school of Orient. and Afric. stud. vol. 12 part. 1 1947).
- Mitrany, David: *International consequences of national planning* (The Yale Review vol. 37 No. 1 1947).
- Molière: *Münasebetsizler*, çeviren: Yaşar Nabi Nayır, İstanbul: 1946, M. E. B. 4 + 41 s. Fransız Klâsikleri.
- Molnar, F.: *Çocuklar*, çeviren: Necmi Seren, Ankara 1946, M. E. B. 10 + 92 s. Macar Klâsikleri.
- Monraigne: *Denemeler*, çeviren: Sabahattin Eyüboğlu, İstanbul: 1947, M. E. B. 4 + 138 s. Fransız Klâsikleri.
- Moorman, J. B. H.: *The foreign element among the English Franciscans* (The English Hist. Review vol. 62 No. 244 1947).
- Moreau, R. E.: *Bird-Nomenclature in a East African Area* (Bull. of the school of Orient. and Afric. Stud. vol. 10 part. 4 1942).

N

- Neave, E. W. J.: *Some men of science, 1750-1800* (History vol. 31 No. 114 1946).
- Nizami: *Mahzen-i ėsrar*, çeviren: Nuri Gençosman, Ankara; 1946, M. E. B. 4 + 163 s. Şark İslâm Klâsikleri.
- Nodier, Charles: *Ölü adam deresi*, çeviren: Yusuf Tavat, İstanbul: 1946, M. E. B. 165 s. M. E. B. 165 s. Fransız Klâsikleri.
- Nordfeldt, M.: *A Galla Gramar* (Le Mond Oriental vol. 33-34-35 1939-41-41).

O

- Obermann, Julian: *How Baal destroyed a rival* (Jour. of the Americ. Orient. Society vol. 67 No. 3 1947).
- Ogan, Aziz: *Le Fontaines d'Istanbul*, İstanbul: 1947, Pulhan Matbaası, 19 s.
- O'Henry: *Hikâyeler* 1, II, çeviren: Nuri Eren, İstanbul: 1945 M. E. B. 2 cilt. Amerikan Klâsikleri.
- Orlinsky, Harry: *Notes on the Gal infinitive construct and verbal noun in Biblical Hebrew* (Jour. Americ. Orient. Society vol. 67 No. 2 1947).
- Ostrovski: *Kurtlarla Kuzular*, çeviren: Nafia Tanur, İstanbul: 1946, M. E. B. 183 s, Rus Klâsikleri.

Ö

- Ötügen, Adnan: *Bibliyotekcinin elkitabı*, cilt 1. Ankara: 1947, M. E. B. 18+233 + 63 s.
- Özbek, Kenan: *El sanatları* cilt: III, *Eski Türk kumaşları* 21 s. 14 pl. cilt IV: *Eski el işlemleri* 17 s. 12 pl. cilt V: *Anadolu kadın kıyıkları*

18 s. 19 pl. cilt VI: *Eski Türk keseleri* 10 s. 19 pl. cilt VII: *Cicim ve sili* 9 s. 20 pl.

P

- Pakalın, Mehmet Zeki:** *Osmanlı tarih deyimleri sözlüğü*, Fasik. 1, 2, 3 İstanbul: 1946 M. E. B.
- Pantin, W. A.:** *The development of domestic architecture in Oxford* (The Antiq. Jour. vol. 27 no. 3, 4 1947).
- Patterson, A. Temple:** *Electoral corruption in early viktorian leicester* (History vol. 31 no. 114 1946).
- : *Paul Pelliot*, Publié par la Société Asiatique, Paris: 1946 79 s.
- Pellico, Silvio:** *Zindanda*, çeviren: Ragıp Ögel, İstanbul: 1946, M. E. B. 291 s. İtayan Klâsikleri.
- Pelüger, Kurt:** *The private funerary stelae of the Middle Kingdom and their importance for the study of ancient Egiption history* (Jour. Americ Orient. Şociety vol. 67 no. 2 1947).
- Perlaman, M.:** *Notes on Anti-Christian propaganda in the Mamluk Empire* (Bull. of the scool of Orient. and Afric. Stud. vol. 10 part, 4 1942).
- Perroy, E.:** *Feudalism or principalities in fifteenth century France* (Bull. of the instit. of Hist. research vol. 20 no. 61 947).
- Petrich, Eckard,:** *Küçük Yunan mitologyası*, çeviren: Dr. Suat Y. Baydur İstanbul: 1946, M. E. B. 156 s. Yunan Klâsikleri.
- Pigulevskaya, H. V.:** *Vizantiya i Iran*, Moskova: 1946, İzdatels Akademi Nauk, 289 s.
- Plautus,:** *Buğday kurdu*, çeviren: Nurullah Ataç, Ankara: 1947, M. E. B. 615. s. Latin Klâsikleri.
- Plautus:** *Casina*, çeviren: Nurullah Ataç, Ankara: 1947, M. E. B. 79 s. Latin Klâsikleri.
- Plautus:** *Epidicus*, çeviren: Nurullah Ataç, Ankara: 1947, M. E. B. 68 s. Latin Klâsikleri.
- Plautus:** *İkizler*, çeviren: Nurullah Ataç, Ankara: 1946, M. E. B. 89 s. Latin Klâsikleri.
- Plautus:** *Tecimen*, çeviren: Nurullah Ataç, Ankara: 1946, M. E. B. 81 s. Latin Klâsikleri.
- Poincaré, Henri:** *Bilin ve varsayım*, çeviren: Fethi Yücel, İstanbul: 1946 M. E. B. 277 s. Fransız Klâsikleri.
- Poliak, A. N.:** *The influence of Chingiz-Khan's Yasa upon the general organization of the Mamluk state* (Bull. of the schoool of Orient. and. Afric. Stud. vol. 10 part. 4 1942),

- Polisensky, J. U.: *The present state of Czechoslovak archives* (Bull. of the instit. of Hist. research vol. 21 no. 26 1946).
- Poroy, Nazım: *İstanbul'da gömülü paşalar*, İstanbul: 1947, Belediye matbaası 68. s.
- Powiehe, Maurcer: *Three Cambridge scholars*: C. W. Previtè - Orton, Z. N. Brooke and G. G. Coulton, (The Cambridge Hist. Jour. vol. 9 no. 947).
- : *The problem of the Turkish Straits*, Washington: 1947, Ünitèd States Government, 68 s.
- Pult, Dr. Jon: *A centre of Raete-Romanic culture in the Engadine* (Man vol. 47 Artic. 126-141).
- Puşkin, A. S.: *Küçük Tragedyalar*, çeviren: Erol Güney-Oğuz Peltek, İstanbul: 1946, M. E. B. 82 s. Rus Klâsikleri.

R

- Racine: *Bayazit*. çeviren: Reşat Nuri Darago, Ankara: 1946, M. E. B. M+88 s. Fransız Klâsikleri.
- Radul-Zatulovskiy: *Konfutsinstvo i ego Rasprostranenie v Yaponii*, Moskva: 1947. İzdat. Akadami 450 s.
- Ramaismwami, Aiyar: *Indigenous Tamil grammars on the verbs 'come' and 'give'* (Jour. of the Americ. Orient. Society vol. 67 no. 3 947).
- Randle, H. N.: *An indo-Aryan language of South India*: Saurashtra-Bhasa (Bull. of the school of Orient. and Afric. Stud. vol. 11 part. I 1943).
- Raşid-Ad-Din: *Sbornik letopisey* (*Raşidaddin cami-it-ievarih tercümesi*) tom. III. Moskova: 1946. Izdat. Aeademi, 340 s.
- Ravaisson, Félix: *Alşkanlık hakkında*, çeviren: Nezahat Tanç, İstanbul: 1946, M. E. B. 28+56 s. Fransız Klâsikleri.
- Renan: *Nutuklar ve konferanslar*. çeviren: Ziya İhsan, Ankara: 1946, Sakarya Basımevi 4+213 s. Fransız Klâsikleri.
- Renou, Louis: *Sur certains empois d'a(n) priv. en Sanskrit* (Bull. of the school of Orient. Stud-vol. 10 part. I 1939).
- Roberts, Morris: *Henri James's final period* (The Yale review vol. 37 no. I 1947).
- Robinson, E. S. G.: *Coins from the excavation at Al-Mina, with an appendix on the coins of Posidium. Reprint, from The Numisma. Chron. 1937.*
- Rochlin, S. A.: *Aspects of islam in nineteenth century South Afrika* (Bull. of the school of Orient. Stud. vol. 10 part. I 1939).
- Rose, Frederick: *Malay Influence on Aboriginal Totemism in Northern Australia* (Man vol. 47, Artic. 142-159).
- Rousseau, J.-J.: *Toplum anlaşması*, çeviren: Vedat Günyol, Ankara: 1946, M. E. B. 209 s. Fransız Klâsikleri.

Ruben, Prof. W.: *Anadolu'nun yerleşme tarihi ile ilgili görüşler* (Ank. Üniver. Dil ve Tarih-Coğraf. Fak. Derg. Cilt. 5 sayı. 4 1947).

S

- Şadi: *Gülistan*, çeviren: Hikmet İlaydın, Ankara: 1946, M. E. B. 489 s. Şark İslâm Klâsikleri.
- Saltikov-Şçedrin: *Büyükler için masallar*, çeviren: Aziz Alpaut. Ankara 1946-1947, Ar Basımevi 2 cilt.
- Sand, George: *Indiana*, çeviren: Turan Gülcür, İstanbul: 1946, M. E. B. 344. s. Fransız Klâsikleri.
- Sand, George: *Şeytanlı Göl*, çeviren: Kemal Demiray, İstanbul: 1946 M. E. B. 151 s.. Fransız Klâsikleri.
- Sawaget, J.: *Quatre décrets Seldjoukides*, Beyrouth 1947, Inst. Franç. de Damas, 36 s, 1 pl.
- Schiller: *Amca rolünde yeğen*, çeviren: Furuzan Borahan, Ali Çamlıca, İstanbul. 1946 M. E. B. 71 s. Alman Klâsikleri.
- Schiller: *Wallenstein trilogyası Piccolomini'ler*, çeviren: Seniha Bedri Göknül, İstanbul: 1947 M. E. B. 120 s. Alman Klâsikleri.
- Schiller: *Wilhelm Tell*, çeviren: Seniha Bedri Göknül, İstanbul: 1946 M. E. B. 166 s. Alman Klâsikleri.
- Schmitt, Karl: *Notes en Morotai Islands Canoes* (Man vol. 47, Artice. 126-141 1947).
- Scott, Walter: *Ivanhoe*, çeviren: Avni Givda, İstanbul: 1946 M. E. B. 439 s. İngiliz Klâsikleri.
- Scott, N. C.: *The monosyllable in Szechuanese* (Bull. of the school of Orient. and Afric. Stud. vol. 12 part. 1 1947).
- Scribe: *Bir bardak su yahut sebep ve neticeler*, çeviren: Lütfi Ay, İstanbul: 1946, M. E. B. 10 + 152 s. Fransız Klâsikleri.
- Sertoğlu, Mithat: *Tuğî tarihi*, ayrışım Belleten 43.
- Shafer, R.: *Hruso* (Bull. of the school of Orient. and Afric. Stud. vol. 12 part. 1. 1947).
- Shakespeare, W.: *Hırçın kız*, çeviren: Nureddin Sevin. İstanbul: 1946 M. E. B. 127 s. İngiliz Klâsikleri.
- Shakespeare, W.: *Kıral III Richard faciası*, çeviren: Berna Moran, İstanbul: 1947 M. E. B. 172 s. İngiliz Klâsikleri.
- Shakespeare, W.: *Macbeth*, çeviren: Orhan Burian, Ankara: 1946, M. E. B. 102 s. İngiliz Klâsikleri.
- Shakespeare, W.: *On ikinci gece*, çeviren: Avni Givda, İstanbul: 1946 M. E. B. 125 s. İngiliz Klâsikleri.
- Shakespeare, W.: *VIII Henry*, çeviren: Belkis Boyar, İstanbul: 1947 M. E. B. 136 s. İngiliz Klâsikleri.

- Simon, Walter: *Tibetan dañ, ciñ kyin, yin and ham* (Bull. of the school of Orient. and Afric. Stud. vol. 10 part. 4 1942).
- Smith, Sidney: *An inscription from the temple of Sin at Huraidha in the Hadhramawt* (Bull. of the school of Orient. and Afric. Stud. vol. 11 part. 3 1945).
- Sophokles: *Antigone*, çeviren: Sabahattin Ali, Ankara: 1946 M. E. B. 13 + 67 s. Yunan Klâsikleri.
- Spencer, Herbert: *İlk prensipler*, çeviren: Selim Evrim, İstanbul: 1947, M. E. B. 5 + 134 s. İngiliz Klâsikleri.
- Steele, Francis: *The Lipit-lhtar law Code* (Americ. Jour. of Archeo. vol. 51 No. 2 1947).
- Stengers, Jean: *Historical activities in Belgium during the year 1946*.
- Stern, Gertrude: *Muhammad's bond with the women* (Bull. of the school of Orient. Stud. vol. 10 part. 1 1939).
- Storm: *Fıçıdan hikâyeler*, çeviren: Nejat Akipek, Ankara: 1947, M. E. B. 102 s. Alman Klâsikleri.
- Storm, Th.: *Meşe ağaçlı köşk*, çeviren: Dora Güney, Necati Cumalı, Ankara: 1946, Sakarya Basımevi 65 s. Alman Klâsikleri.
- Storm: *Viola Tricolor*, çeviren: D. Güney, N. Ağırnaslı, Ankara: 1947, M. E. B. 43 s. Alman Klâsikleri.
- Strowsky, Fortunat: *Tiyatro ve bilgiler*, çeviren: Şabri Esat Siyavuşgil, İstanbul: 1946, M. E. B. 123 s.
- Sudermann, Hermann: *Frau Sorge*, çeviren: Rikkat Kuran, İstanbul: 1947, M. E. B. 318 s. Alman Klâsikleri.
- Szczesniak, Boleslaw: *The beginnings of Chinese lexicography in Europe with particular reference to the work of Michael Boym (1612-1659)* (Jour. of the Americ. Orient. Society vol. 67 No. 3 1945).
- Szigligeti, E.: *Lilomfi*, çeviren: Necmi Seren, Ankara: 1946, M. E. B. 122 s. Macar Klâsikleri.

T

- Tandoğan, Halûk: *Velâyetten doğan kanun ihtilâfları* (Ank. Üniver. Hukuk Fak. Derg. cilt. 3 sayı. 2-3-4 1946).
- Taqizadeh, S. H.: *The early Sasanians: Some chronological points which possible call for revision* (Bull. of the school of Orient. and Afric. stud. vol. II part 1 1943).
- Taqizadeh, S. H.: *Various Eras and calendars used in the countries of Islam* (Bull. of the school of Orient. Stud. vol. 10 part. 1 1939).
- Tate, W. E.: *The five English district statutory registries of deeds* (Bull. of the Instit. of Hist. research vol. 20 No. 60 1946).
- Tedesco, P.: *Sanskrit mala-'wreath'* (Jour. Americ. Orient. Society vol. 67 No. 2 1947).

- Tedesco, P.: *Sanskrit Pudgala-Body, Soul* (Jour. of the Americ. Orient. Society vol. 67 No. 3 1947).
- Terentius: *Andros Güzeli*, Çeviren: Nurullah Ataç, İstanbul: 1946, M. E. B. 82 s. Lâtin Klâsikleri.
- Terentius: *Formio*, Çeviren: Nurullah Ataç, Ankara: 1946, M. E. B. 84 s. Lâtin Klâsikleri.
- Terentius: *Hadım*, Çeviren: Nurullah Ataç, Ankara: 1946, M. E. B. 86 s. Lâtin Klâsikleri.
- Terentius: *Kaynana*, Çeviren: Nurullah Ataç, İstanbul: 1946, M. E. B. 60 s. Lâtin Klâsikleri.
- Terentius: *Özünün celladı*, Çeviren: Nurullah Ataç, İstanbul: 1946, M. E. B. 83 s. Lâtin Klâsikleri.
- Thomas, F. W.: *Some note on Central-Asian Kharosthi documents* (Bull. of the school of Orient. Stud. vol. 11 part, 3 1945).
- Tolstoy, L.: *Gençlik*, Çeviren: Rana Çakıröz, Cengiz Ekinci, Ankara: 1947, Sakarya Bas. 261 s. Rus Klâsikleri.
- Tolstoy, L.: *Halk için hikâyeler*, Çeviren: D. Sorakin, S. Aytekin, Ankara: 1946, M. E. B. 109 s. Rus Klâsikleri.
- Tolstoy, L.: *İlk gençlik*, Çeviren: Rana Çakıröz, Ankara: 1946, M. E. B. 121 s. Rus Klâsikleri.
- Tolstoy L.: *Ivan İlyiç'in ölümü*, Çeviren: Nihat Yalaza Taluy, Ankara: 1945, Alâeddin Kral Matb. 104 s. Rus Klâsikleri.
- Tolstoy, L. *Polikuşka*, Çeviren: D. Sorakin, S. Aytekin, Ankara: 1946, M. E. B. 95 s. Rus Klâsikleri.
- Toynbee, Arnold: *Churches and civilisations* (The Yale Review vol. 37 No. 1 1947).
- Trager, George: *The linguistic structure of Mongolian placenames* (Jour. of the Americ. Orient. Society vol. 67 No. 3 1947).
- Treharne, R. F.: *The knights in the period of reform and rebellion, 1258-67: A critical phase in the rise of a new class* (Bull. of the instit. of histor. research vol. 21 No. 62 1946).
- Tritton, A. S.: *A theological tract* (Bull. of the school of Orient. and Afric. Stud. vol. 12 part. 1 1947).
- Tritton, A. S.: *The average Man in early Islam* (Bull. of the school of Orient. Stud. vol. 10 part. 1939).
- Tritton, A. S.: *Foreign Influences en Muslim theology* (Bull. of the school of Orient. and Afric. Stud. vol. 10 part. 4 1942).
- Tsui Chi: *Mo Nichiana Hsia Pu Tsan* (Bull. of the school of Orient. and Afric. Stud. vol 11 part. 1 1943).
- Tucher, A. N.: *Foreign sounds in Swahili* (Bull. of the school of Orient. and. Afric. Stud. vol. 12 part. 1 1947).

- Turan, Dr. Osman : *Selçuk devri Vakfiyeleri*, I : Şemseddin Altun - Ağa, Vakfiyesi ve hayatı, II : Mübarizeddin Ertokuş ve Vakfiyesi. Ayrıbasım Belleten 42, 43.
- Turgenyev : *Başkasının ziyafeti*, çeviren : Nihal Yalaza Taluy, İstanbul : 1946, M. E. B. 50 s. Rus Klâsikleri.
- Turgenyev : *Bekâr*, çeviren : Nihal Yalaza Taluy, İstanbul : 1946, M. E. B. 124 s. Sûs Klâsikleri.
- Turgenyev : *Bir asıllâde yuvası*, çeviren : Şahin Akalın, Ankara : 1945 M. E. B. 11+279 s. Rus Klâsikleri.
- Turgenyev : *Bozkırda bir kral Lear*, çeviren : Oğuz Peltek, Erol Güney, Ankara : 1946, M. E. B. 121 s. Rus Klâsikleri.
- Turgenyev : *Köyde bir ay*, çeviren : Hasan Ali Ediz, İstanbul : 1946, M. E. B. 183 s. Rus Klâsikleri.
- Turgenyev, İ. S. : *Parasızlık*, çeviren : Nihal Yalaza Taluy, İstanbul : 1946, M. E. B. 43 s. Rus Klâsikleri.
- Turgenyev : *Türkiye'de meskûn yerler kılavuzu*, Ankara : 1947, Başkanlık Devlet Matbaası 673 s.

U

- Uzbark, Hamide : *Doğmatik ve sosyolojik bakımdan hususî hukukta iltihaki akitler meselesi* (Ank. Üniver. Hukuk Fak. Derg. cilt. 3 Say. 2-3-4 1946).

Ü

- Üçok, Çoşkun : *Osmanlı kanunnâmelerinde islâm ceza hukukuna aykırı hükümler* (Ank. Üniver. Hukuk Fak. Derg. cilt. 3 sayı. 2-3-4).

V

- Venedikoff, İ. V. : *Preslav şehrinde yeni keşfedilen proto-Bulgar kitabesi*, Firuze Preyger, Ayrıbasım Belleten 43.
- Vogel, Ph. : *Notes on Ptolemy* (Bull. of the school of Orient and Afric. Stud. vol. 12 part. 1 1947).
- Volney : *Harabeler*, çeviren : Samim Kâzım Akses, İstanbul : 1946, M. E. B. 240 s. Fransız klâsikleri.
- Voltaire : *Felsefe sözlüğü*, çeviren : Lütfi Ay, İstanbul : 1946, M. E. B. 321 s. Fransız klâsikleri.
- Voltaire : *Feylosofça konuşmalar ve fıkralar cilt I*, çeviren : Fehmi Baldaş, Ankara : 1947, M. E. B. 26+385 s. Fransız klâsikleri.
- Voltaire : *Hikâyeler*, çeviren : Fehmi Baldaş, İstanbul : 1946, M. E. B. 208 s. Fransız klâsikleri.
- Voltaire : *Zadig ve başka hikâyeler*, çeviren : Yaşar Nabi Nayır, İstanbul : 1946, M. E. B. 6+388 s. Fransız klâsikleri.

W

- Wainwright: *Early foreign Trade in East Africa* (Man vol. 47, Atic, 60-168, 1947).
- Waterman, D. M.: *Excavations at Clausentum, 1937-8* (The Antiqua. Jour. vol. 27, No. 3, 4).
- Webster, Sir Charles: *Urguhart, Ponsenby, and Palmerston* (The English historical review vol. 62, No. 244, 1947).
- Weinberg, Saul: *Aegean chronology: Neolithic period and early Bronze Age* (Americ. Jour. of Archeo. vol. 51, No. 2, 1947).
- Wijeratne, P. B. F.: *Phonology of the Sinhalese inscriptions up to the end of the tenth century* (Bull. of the school of Orient. Stud. vol. 11, part. 3, 1945).
- Wijeratne, P. B. F.: *Phonology of the Sinhalese inscriptions up to the end of the tenth Century* (Bull. of the school of Orient. and Afric. Stud. vol. 12, part. 3, 1945).
- Wild, Norman: *Materials for the study of the Ssu i Kuan* (Bull. of the school of Orient. Stud. vol. 11, part. 3, 1945).
- Windeken, A. J.: *Researches sur l'étymologie des deux dialectes Tokhariens* (Bull. of the school of Orient. and Afric. Stud. vol. 10, part. 4, 1942).
- Windeken, A. J.: *Studies in the vocabulary of Tocharian* (Bull. of the school of Orient and Afric. Stud. vol. 12 part. 1, 1947).
- Wolff, Philippe: *The Armagnacs in Southern France (14th-15th centuries)* (Bull. of the instut. of hist. research vol. 20 No. 61, 1947).
- Woolley, Leonard: *A Drinking-Horn from Asia Minor 4 s. 1 pl.* Reprinted from The Annals of Archeo. and Antrop. vol. 10.
- Woolley, Leonard: *Asia Minor, Syria and the Aegean 16 s. 2 pl.* Reprinted from the Annals of Archeo. and Anthropol. vol. 9.
- Woolley, Leonard: *Babylonian prophylactic figures 23 s. 5 pl.* Reprinted from the Jour. of the Royal Asiatic Societ. 1926.
- Woolley, Leonard: *Early pottery from Jebeil 5 s. 2 pl.* Reprinted from the Annals of Archeo. and Anthropol. vol. 10.
- Woolley, Leonard: *A North Syrian cemetery of the Persian period 15 s. 10 pl.* Reprinted from the Annals of Archeo. and Anthropol. vol. 7.
- Woolley, Leonard: *The excavations at Al Mina, Sueidia 11, 38 s. 6 pl.* Reprinted from the Jour. of Hell. Stud. vol. 58.
- Woolley, Leonard: *Excavations at Tell El-Amarna 35 s. 12 pl.* Reprinted from the Jour. of Egyp. Archeo. vol. 8.
- Woolley, Leonard: *North Syria as a cultural link in the ancient world 10 s.* The Huxley Memorial lecture for 1942.
- Woolley, Leonard: *On a steatopygous stone figure from North Syria 3 s. 10 pl.* Extrait des Mélanges Syriens.

- Woolley, Leonard *La Phénicie et les peuples Egéens* 18 s. 3 pl. Extrait de la Revue Syria 1921.
- Woolley, Leonard *The prehistoric pottery of Charchemish* 14 s. 4 pl. Reprinted from Iraq vol. 1.
- Woolley, Leonard *The Racial elements in Sumerian art history* Reprinted from the Jour. of the Royal Society of Arts.
- Woolley, Leonard *Syria as the Gateway between East and West* 12 s. 4 pl. Reprinted the Geogra. oJur. vol. 107.
- Wurm, S: *The Uzbek dialect of Qızıl Qu'as* (Bull. of the school of Orient. and Afric. Stud. vol. 12 part. 1 1947).

Z

- Zola, Emile *Emek*, çeviren: Hamdi Varoğlu, Ankara: 1946 M. E. B. 314 s. Fransız Klâsikleri.
- Zola, Emile *Rougon'ların yükseltili*, çeviren: Hamdi Varoğlu, İstanbul: 1946, M. E. B. 273 s. Fransız Klâsikleri.

DERGİLER

- American Journal of Archeology, 1946 vol. 50 No. 4, vol. 51. 1, 2.
- Ankara Üniver. Dil ve Tarih-Coğrafya Fak. Derg. 1947 cilt 5, sayı 4.
- Ankara Üniver. Hukuk Fak. Derg. 1946 cilt. 3 sayı 23-4.
- Annuaire de l'Université de Sofia, Faculté historico-Philologique 1945-1946 tom. 42.
- The Antiquaries Journal, 1947 vol. 3. 4.
- Askerî adalet Derg. 1947 sayı. 2.
- Bulletin of the school of the Institute of historical research, 1943, 1944, 1945, vol. 20 No. 59, 60, 61, 62.
- Bulletin of the school of Oriental and Afric. Stud. 1947 vol. 12 part. 1.
- The Cambridge Historical Journal. 1946 vol. 8 No. 3, 1947 vol. 9 No. 1.
- The English Historical Review. 1947 vol. 62 No. 244.
- Havacılık ve Spor, 1947 No. 384.
- History, the quarterly journal of the historical association 1946 vol. 31 No. 114.
- İdare Dergisi, 1947. sayı, 188.
- İnönü Ansiklopedisi, 1947 cilt. 2 Fasik. 9, 10, 11, 12.
- İslâm Ansiklopedisi cüz. 34, 35, 36.
- Journal Asiatique (1933-1942) table générale des matières 1947.
- Journal of the American Oriental Society 1947 vol. 67 No. 1, 2, 3.
- Konjonktür 1946 No. 7-9.
- Kovan, fikir sanat aktualite 1947 sayı. 35-36.
- Man' 1947 vol. 47 artic. 126-141, 142-159, 160-168.
- Le Monde Oriental revue des études Orientales 1939, 1940, 1941 vol. 33, 34, 35.
- Nilüfer, sayı. 29, 30, 31.

- 19 Mayıs (Samsun Halkevi derg.) 1947 sayı. 86.
Radyo, 1947 sayı. 68, 69, 70.
Siyasi İlimler mecmuası, 1947 sayı. 197.
Sovetskaya Etnografya, 1946. 3, 4.
Taşpınar, 1947 sayı 149-151.
Tıp Dünyası. 1947 No. 9, 11.
Üniversity Museum Bulletin (The Oceanic collections of the Üniversity
Museum) 1947 vol. 12 nos. 3-4.
Ölkü, 1947 No. 9, 10, 11.
Vestnik Drevney istorii (Revue d'histoire ancienne) 1946 2. 3.
Voprosi istorii (Tarih meseleleri) 1947, No. 1, 2, 3, 4, 5.
The Yale Review, 1947 vol. 37 No. 1.
Yeşil ay, 1947 sayı. 178, 179, 180.
-

TÜRK TARİH KURUMU YAYINLARI
PUBLICATIONS DE LA SOCIÉTÉ D'HISTOIRE TURQUE

<u>I. Seri</u>		<u>Fiatı K.</u>
1	PIRÎ REİS: Amerika haritası	1400
2	PIRÎ REİS: Kitab-ı Bahriye	2500
*) 3	NASUH - İS - SİLÂHÎ: İrakayn Seferi.	
*) 4	İBNİ BÎBÎ: Selçuk tarihi.	
<u>II. Seri</u>		
*) 1	CÜVEYNÎ: Tarih-i Cihanküşa (3 cilt).	
*) 2	REŞİDEDDİN: Cami üt-tevarih.	
3	Baypars Tarihi	200
4	İSFAHÂNÎ: Selçuk Tarihi.	300
5 a	Vekayi (Babur'un Hâtıratı) I. Cilt	400
5 b	Vekayi (Babur'un Hâtıratı) II. Cilt	800
6	GÜLBEDEN: Humayunnâme	500
7	TANBURÎ ARUTİN: Tahmas Kulu Han'ın Tevarihî	100
8	SADRUDDİN EBÜLHASAN ALÎ: Ahbar üd-Devlet is-selçukîyye	250
9	KALOST ARAPYAN: Rusçuk Âyanı Mustafa Paşa'nın hayatı ve kahramanlıkları	100
10	Abdi tarihi	150
11	Abu'l-Farac tarihi, I. cilt	450
*) 11 a	Abu'l-Farac tarihi, II. cilt.	
*) 12	NİZAMEDDİN ŞAMÎ: Zafernâme.	
13	Moğolların Gizli tarihi	600
<u>III. Seri</u>		
1	KERİMÜDDİN MAHMUD (Aksarai). Müsameret ül-Ahbâr.	600
*) 2	Neşri tarihi.	
<u>IV. Seri</u>		
1	P. WITTEK: Mentеше Beyliği	300
2	B. Y. VLADİMİRTSOV: Moğolların içtimai teşkilâtı.	400
3	H. BALDUCCI: Rodos'ta Türk mimarîsi	300
*) 4	B. SPULER: İran Moğolları.	
*) 5	W. HİNZ: Uzun Hasan ve Şeyh Cüneyd.	
<u>V. Seri</u>		
1	REMZİ OĞUZ ARIK: Alacahöyük hafriyatı 1935 raporu (Türkçe 1000 K. fransızca 1500 K.).	
2	HÂMİT KOŞAY: Alacahöyük hafriyatı 1936 raporu (Türkçe 1000 K. almanca 1500 K.).	

Flatı K.

3	Dr. Ş. AZİZ KANSU: Etiyokuşu hafriyatı raporu (Türkçe ve Fransızca)	400
4	HÂMİT KOŞAY: Pazarlı hafriyatı raporu (Türkçe ve Fransızca)	400
*) 5	HÂMİT KOŞAY: Alacahöyük hafriyatı 1937-39 raporu (Türkçe ve Fransızca).	
*) 9	HÂMİT KOŞAY: Alacahöyük hafriyatı 1940-41 raporu (Türkçe ve Fransızca).	

VI. Seri

*) 1	F. KÖPRÜLÜ ve A. GABRIEL: Mimar Sinan.	
2	ARİF MÜFİD MANSEL: Trakya - Kırklareli Kubbeli Mezarları	400

VII. Seri

1	İbni Sina: (Makaleler, etüdler mecmuası)	400
2	CEVAT ÜSTÜN: İkinci Viyana muhasarası	300
3	ULUĞ İĞDEMİR: Kuleli vak'ası hakkında bir araştırma .	150
4	FEVZİ KURTOĞLU: Türk bayrağı ve ay-yıldız	400
5	Halil Edhem Hâtıra kitabı. C. I (In memoriam Halil Edhem Vol. I).	600
6	İ. HAKKI UZUNÇARŞILI: Rumeli Âyanlarından Tirsinikli İsmail, Yılık oğlu Süleyman ve Alemdar Mustafa Paşa . .	400
7	ŞİNASI ALTINDAĞ: Kavalalı Mehmed Ali Paşa İsyanı. .	250
*) 8	FAİK UNAT: Osmanlı Sefaretnâmeleri.	
9	W. EBERHARD: Çin'in Şimal komşuları	200
10	ENVER ZİYA KARAL: Selim III'ün hat-tı hümayunları. .	200
11	H. G. GÜTERBOCK: Kumarbi Efsanesi	150
11 a	H. G. GÜTERBOCK: Kumarbi Efsanesi Etice metnin transkripsiyonu	125
12	AFİF ERZEN: İlkçağ'da Ankara	210
13	İ. HAKKI UZUNÇARŞILI: Mitat ve Rüştü Paşaların tevki-fine dair vesikalar	250
14	ENVER ZİYA KARAL: Selim III'ün Hat-tı hümayunları, Nizam-ı Cedit	320
15	AFET İNAN: Türk ırkının vatanı Anadolu	550
*) 16	B. LANDSBERGER: Sam'al	
17	TAHSİN ÖZGÜÇ: Ön tarihte Anadolu'nun ölü gömme âdetleri	700

VIII. Seri

1	YUSUF AKÇURA: Osmanlı Devletinin Dağılıma Devri . .	200
2	İ. HAKKI UZUNÇARŞILI: Anadolu Beylikleri	300
3	ŞEMSEDDİN GÜNALTAY: Yakın Şark I. Elâm ve Mezopotamya.	500

	Fiati K.
3-II ŞEMSEDDİN GÜNALTAY: Yakın Şark II, Anadolu . . .	665
3-III ŞEMSEDDİN GÜNALTAY: Yakın Şark III, Suriye ve Filistin	850
4 YUSUF ZİYA ÖZER: Mısır Tarihi	250
5 HALİS BİYİKTAY: Timuriler zamanında Hindistan - Türk imparatorluğu	100
6 ÂFET İNAN: Aperçu général sur l'Histoire économique de l'Empire Turc-Ottoman	200
7 Dr. SÜHEYL ÜNVER: Selçuk Tababeti Tarihi	200
*) 8 FUAT KÖPRÜLÜ: Osmanlı Devletinin kuruluşu.	
9 Y. HİKMET BAYUR: Türk İnkılâbı Tarihi I. cilt	200
10 İ. HAKKI UZUNÇARŞILI: Osmanlı İmparatorluğu teşkilâ- tına methal	400
11 ZİYA KARAMURSAL: Osmanlı Malî Tarihi hakkında tet- kikler	400
12-I İ. HAKKI UZUNÇARŞILI: Osmanlı Devleti teşkilâtından Kapukulu Ocakları I. cilt	500
12-II İ. HAKKI UZUNÇARŞILI: Osmanlı Devleti teşkilâtından Kapukulu Ocakları II. cilt	400
13 Y. HİKMET BAYUR: Türk İnkılâbı Tarihi II. cilt, I. Kısım	500
14 Y. HİKMET BAYUR: Türk İnkılâbı Tarihi II. cilt, II. Kısım	500
15 İ. HAKKI UZUNÇARŞILI: Osmanlı Devletinin Saray Teş- kilâtı	350
*) 16 İ. HAKKI UZUNÇARŞILI: Osmanlı Devletinin Merkez Teşkilâtı.	

IX. Seri

1 I. Türk Tarih Kongresi zabıtları (mevcudu kalmamıştır)	
2 II. Türk Tarih Kongresi zabıtları	250
*) 3 III. Türk Tarih Kongresi zabıtları.	

X. Seri

1 A. AULARD: Fransa İnkılâbının Siyasî Tarihi, I. cilt . . .	500
1 a " " " " " II. cilt. . .	500
1 b " " " " " III. cilt. . .	500
2 V. G. CHILDE: Doğunun prehistoryası	565

XI. Seri

1 EDİP KEMAL ÜNSEL: Fatih'in şiirleri	180

XII. Seri

*) 1 ARİF MÜFİD MANSEL: Türkiye'nin Arkeoloji ve Epigrafisi için Bibliyografya.	
*) 2 FAİK UNAT: Atatürk ve Türk İnkılâbı tarihi bibliyografyası.	

XIII. Seri (Dünya Tarihi)

1 a	ŞEVKET AZİZ KANSU: İnsanlığın kaynakları ve ilk medeniyetler. I. cilt	350
3	W. EBERHARD: Çin Tarihi	600
4 a	Y. HİKMET BAYUR: Hindistan tarihi. I. cilt (İlk çağlardan Gurkanlı Devletinin kuruluşuna kadar, 1526)	640
4 b	Y. HİKMET BAYUR: Hindistan Tarihi II. cilt (Gurkanlı devletinin büyüklük devri, 1526- 1737).	850
8	ARİF MÜFİD MANSEL: Ege ve Yunan Tarihi	800
*) 9	ŞEMSEDDİN GÜNALTAY: İran tarihi.	
16 a	İ. HAKKI UZUNÇARŞILI: Osmanlı Tarihi I. cilt (Kuru- luştan İstanbul'un fethine kadar).	550
*) 16 b	İ. HAKKI UZUNÇARŞILI: Osmanlı tarihi II. cilt.	
16 e	ENVER ZİYA KARAL: Osmanlı tarihi. V. cilt (Nizam-ı Cedit ve Tanzimat devirleri, 1789- 1856)	450
*) 17 a	AKDES NİMET KURAT: Rusya tarihi.	
	BELLE TEN : Her sayısı	200

Türk Tarih Kurumu yayınlarının satıldığı yerler :

MİLLÎ EĞİTİM BAKANLIĞI YAYINEVLERİ.

ANKARA'da : Akba, Berkalp ve Haşet,

İSTANBUL'da : Ankara caddesinde Zaman; Beyoğlu İstiklâl cadde- sinde Haşet ve Berrak; Beyazıt Üniversite cad- desinde B. Nişan,

BURSA'da : Ankara kitapçıları.

PROFESÖR, DOÇENT, ASİSTAN VE ÖĞRETMENLERLE YÜK- SEK OKUL ÖĞRENCİLERİNE KURUM MERKEZİNDEN ALINMAK ŞARTIYLA ÖZEL İSKONTO YAPILIR.

*) Basılmakta olanlar.

BELLE TEN

ÜÇ AYDA BİR ÇIKAR

ABONE VE SATIŞ ŞARTLARI

Sayı : 200 kuruş (yabancı memleketler için 1 dolar)

Yıllık abonesi : 800 kuruş (yabancı memleketler için 4 dolar)

Belleten ve Türk Tarih Kurumu yayınlarının satış işleri için :

Millî Eğitim Bakanlığı YAYINEVLERİ'ne,
Ankara'da : AKBA, HAŞET ve BERKALP,
İstanbul'da : Ankara caddesinde ZAMAN; Beyoğlu, İstiklâl caddesinde,
HAŞET ve BERRAK; Beyazıtta B. NİŞAN,
Bursa'da : ANKARA Kitapevlerine,

Yazı ve abone işleri için :

Ankara'da TÜRK TARİH KURUMU'na müracaat edilmelidir.

BELLE TEN

PUBLICATION TRIMESTRIELLE

CONDITIONS D'ABONNEMENT ET DE VENTE

Le Numéro : 200 piastres (pour l'Etranger 1 dollar)

L'Abonnement annuel: 800 piastres (pour l'Etranger 4 dollars)

Pour l'achat de Belleten et des Publications de la Société d'Histoire Turque, s'adresser :

aux MAISONS DE VENTE du Ministère de l'Education Nationale,

Ankara :

à AKBA Kitapevi et aux librairies BERKALP et HACHETTE,

Istanbul :

à ZAMAN Kitapevi, Ankara Caddesi,

aux librairies HACHETTE et BERRAK, İstiklâl Caddesi, Beyoğlu et

à B. NİŞAN Kitapevi, Beyazıt. à la librairie ANKARA, à Bursa

**Pour la correspondance et l'abonnement, au
TÜRK TARİH KURUMU (Société d'Histoire Turque), Ankara.**

BELLETEN

REVUE PUBLIEE PAR LA
SOCIETE D'HISTOIRE TURQUE

Tome: XII

No: 45

Janvier 1948

ANKARA — IMPRIMERIE DE LA SOCIETE D'HISTOIRE TURQUE

1 9 4 8